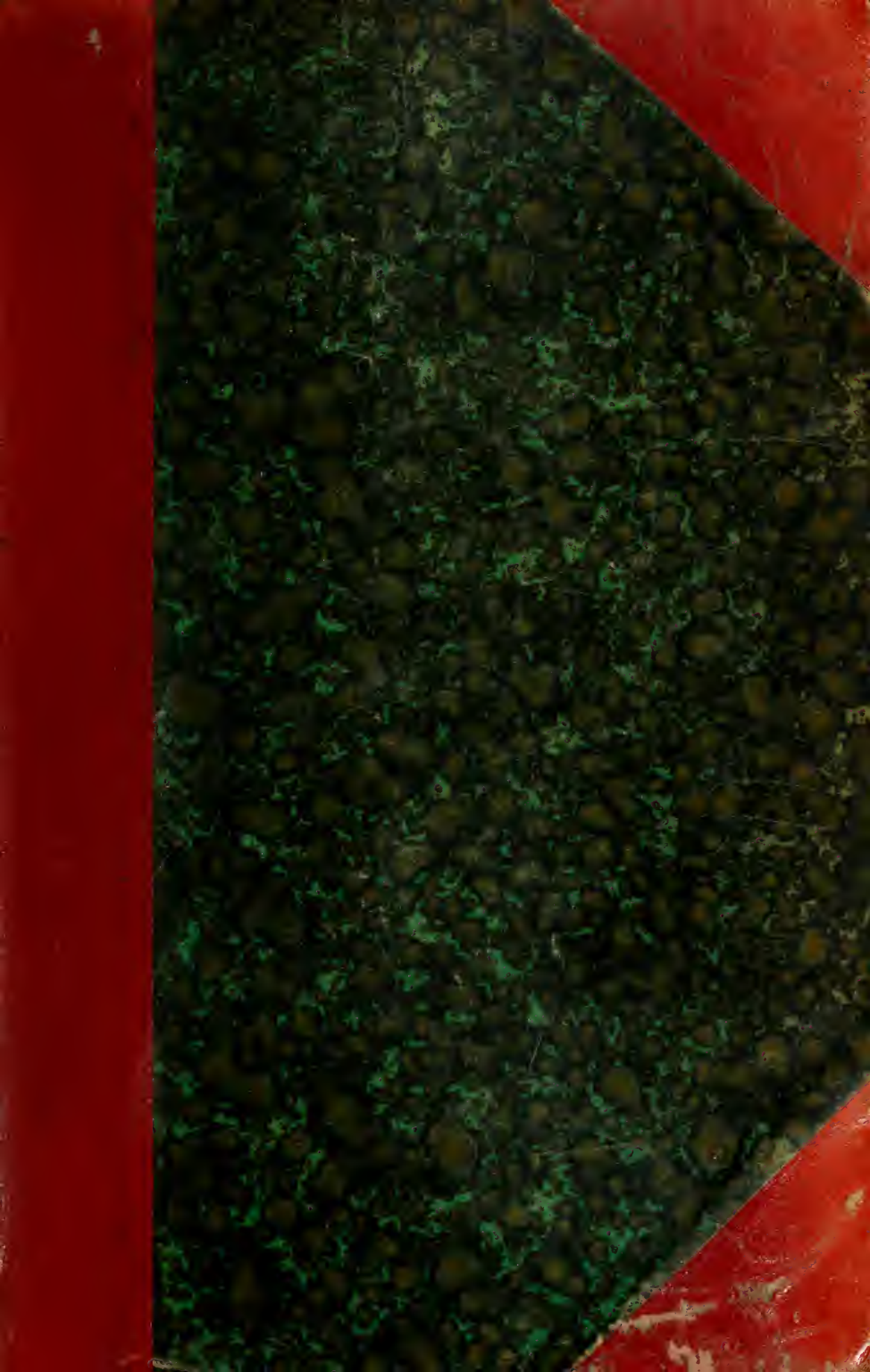

Purchased for the
Library of the
University of Toronto
from the
Széchenyi-Canadian Trust Fund

Aranylános

ARANY JÁNOS

HÁTRAHAGYOTT

IRATAI ÉS LEVELEZÉSE.

MÁSODIK KÖTET.

PRÓZAI DOLGOZATOK.

BUDAPEST.

KIADJA RÁTH MÓR.

1889.

ARANY JÁNOS

HÁTRAHAGYOTT

PRÓZAI DOLGOZATAI.

ARCZKÉPPEL, AZ ARANY CSALÁD CZÍMERÉVEL

ÉS A GESZTI REMETE-LAK RAJZÁVAL.

BUDAPEST.

KIADJA RÁTH MÓR.

1889.

ELŐSZÓ.

PH
3205
A.1
1888
Kat. 2

Arany prózai munkáinak első gyűjteményes összeállítására nem az ő saját kezdeményéből történt. Csengery Antal beszélte rá, a ki, mint a magy. tud. akadémia másodelnöke, az akadémia „könyvkiadó vállalatát” megindította s nagyon lelken viselte, igyekezőn minél gazdagabbá és változatosabbá tenni.

Így jelent meg 1879-ben, az akadémia kiadásában, Arany PRÓZAI DOLGOZATAI-nak első gyűjteménye. Akkor, egyelőre, az volt vele a cél, hogy az akadémia könyvkiadó vállalatának szokott alakjában egy kötetet betöltsön. A gyűjtemény tehát egyáltalán nem akart teljes lenni, s a bevett dolgozatok, különösen a bírálatok megválasztásánál, azok irodalmi értékén kívül, egyéb okoknak is befolyásuk volt. Akkor még életben levő szerzők műveiről írt bírálatokat, egynek kivételével, mely csaknem föltétlenül elismerő, atyám e kötetbe fölvenni nem engedett.

ÖSSZES MŰVEI sajtó alá rendezésekor sem akarta bővíteni e gyűjteményt; változatlanúl, az első kiadás szerint jelent meg ott is.

Mindazt, a mi prózai dolgozatai közül az első kiadásból kimaradt, a jelen kötetben veszi az olvasó.

Nagyobb részük a SZÉPIRODALMI FIGYELŐ-ben közölt bírálatokból s a Koszorú-ban megjelent kisebb dolgozataiból áll.

Van azonban néhány oly közlemény is — részben töredékesek — a melyek a jelen kiadásban látnak először világot.

Ilyenek: A NÉPDAL AZ IRODALOMBAN ÉS NÉPIESSÉGÜNK A KÖLTÉSZETBEN című tanulmányok, melyek, úgy látszik, felolvasásra voltak szánva az akadémiába vagy a Kisfaludy-társaságba; de az előbbinek csak bevezető része és első fejezete készült el, az utóbbiból pedig a hátrahagyott kéziratok között a compositió egyszerű vázlatánál egyebet nem találtam.

Ilyen azon nyelvészi kísérlet, mely az é-t í-re váltó tájéjtés sajátságainak vizsgálatával foglalkozik, s mely, a kézirat vonásaiból ítélve, az előbbieknél régebben, talán a nagykőrösi évek elején készülhetett.

Ilyen a ZANDIRHAM eposz bírálata, a ZRINYI ÉS TASSO-ról írt tanulmány eddig meg nem jelent részei és még néhány eddig kiadatlan apróság a szerkesztőségi évek idejéből; ez utóbbiak talán szintén egy-egy tervben maradt értekezés töredékei.

A nyelvészeti apróságok egy része szintén a FIGYELŐ és Koszorú idejéből való, nagyobb részük azonban az utolsó években, többnyire a NYELVÖR olvasgatása közben szülemlett. Atyám a NYELVÖRT keletkezése óta a legélténkebb figyelemmel kísérte; gyakran helyeselte

fejtegetéseit, olykor boszankodott reá, kivált az olyan czikkeekért, melyek a nyelv költői használatát túlságosan meg akarták „rendszabályozni“, és az olyan szószármaztatásokért, melyek talán igen is nagy készséggel igyekeztek valamely magyar szót német, szláv vagy latin eredetűnek bizonyítani; de ha boszankodott is, füzetait olvasta szorgalmasan, és tele írta széljegyzetekkel. E jegyzetek egy részét 1878-ban átadta a NYELVÖR szerkesztőjének, hogy vegye hasznát ahogy tudja; ezeket a szerkesztő, (kinek elve névtelen czikkeket nem közölni) maga által választott SZALONTAI J. álnév alatt folyóirata VII. VIII. és IX. köteteiben tette közzé, onnan vettem át e gyűjteménybe. Ezeknek mintegy folytatása a TŰCSÖK ÉS BOGÁR című (eddig meg nem jelent) apróság, melyet atyám élete utolsó éveinek szembetegség által szerzett otiyma alatt jegyezgetett össze, időtöltésül, épen úgy, a mint a rögtönzött versikék, rébuszok, zeneszerzemények stb. keletkeztek. Mintha az édes anyanyelv géniusza, kit egész életén át híven és kegyelettel igyekezett szolgálni, egyesült volna a költészet és zene műzsájával, hogy aggság és kór által tétlenségre kárhoztatott napjaiban foglalkozást és időtöltést adjanak neki.

A NYELVÖRT, legalább kisebb terjedelmű czikkeit, szembaja daczára mindvégig örömmel megnézegette, még akkor is, mikor hónapok óta már semmit, napi lapokat sem olvashatott. Még az 1882. évi szeptemberi füzetben is vannak jegyzetei. Meg vagyok győződve, hogy érdemes orthologusaink, a kik egyszer-máskor magok is szívesen mulatnak a mások rovására, elértik a tréfát, s a TŰCSÖK ÉS BOGÁR egy-egy ártatlan paródiáját nem veszik zokon.

A ZRINYI ÉS TASSO tanulmány töredékeit talán szívesen látják e kötetben az aesthetika művelői. Bár e töredékek egy része csak kivonatos jegyzet alakját viseli, e kivonatok is határozott czéllal, a klasszikai eposz architektonikájának tanulmányozása közben készültek. Úgy hiszem, a szakember az egyéni felfogást is föl fogja bennök lelni. Szerzőjük annyit foglalkozott az eposz szerkezetének tanulmányozásával, elméletben és gyakorlatban, mint kevesen. Ha valaki az ő nyomain tovább akarna indulni, úttörő munkájában talán e kidolgozatlan jegyzetek is segítségére lehetnének.

A NÉP BARÁTJA számára 1848-ban írt népies politikai czikkekből csak azért vettem föl egy párt, hogy mutatóványúl szolgáljanak, mint fogta föl szerzőjük a feladatát, mikor a népre a közügy érdekében akart hatni.

Végre egypár beszélytöredéket a szerkesztőségi évek iratesomagaiból, mint mulatságos curiosumot, talán szintén szívesen vesz — ha más nem — legalább a biograph.

Budapesten 1888. márczius.

ARANY LÁSZLÓ. .

A MAGYAR NÉPDAL

AZ IRODALOMBAN. *)

*) Eddig meg nem jelent tanulmány. Lásd a jelen kötet végén közölt kiegészítő jegyzeteket.

A népköltészet hagyományainak s folyton élő jelenségeinek összegyűjtése, sajtó útján közzé, maradandóvá tétele, egy azon sok rendbeli feladatok közül, melyeket maga elé tűzött tények, részletek, faji s egyedi tünemények felbúvárlásában fáradhatlan századunk. Valóban különös is lenne, ha a tudomány, míg föld és tenger minden növényét előkutatja, mellőzné az emberi lélek virágait; míg hangya szorgalommal esik a történt dolgok után, csekélylené a mi az elmékben ment véghez; vagy, közelebb jöve tárgyunkhoz, míg nyelvészetben éj-napi gondjait áldozza a szó *testének*, sajnálná figyelmét a szótúl, midőn harmoniás kapcsolatban nyilatkozik, mint érzés vagy kodély, mint képzelet vagy épen értelem. Van hát jogcíme a tudománynak foglalkozni a népköltéssel magára is: csupán azért, mivel itt egy világ áll előtte, melyet ismernie kell, annál inkább, mert nem külső, hanem benső, nem a holt vagy érzéketlen termé-

szet nyilvánulása, hanem az élő szellem fokozott munkásságának eredménye, — oly rétegzet, a mit nem hullákból s héjaikból a parány-állatok, hanem érzéseikből, gondolataikból halmoztak egymásra a különböző emberi nemzedékek. Ha pedig a népköltészet tanulmányát mint segéd tudományt vesszük: ez a bölcsелемnek ember- és fajismeret; a históriának táveső, hova pusztá szeme nem hat; a hitrege-tannak dús erű forrás; adattár a nyelv- s régiség tudománynak; de kivált a költészetnek és széptannak annyira szükséges indulópont, hogy már Kölesey ítélete szerint is, kit pár izléssel ugyan nem vádolhatunk: „a valódi nemzeti poézis eredeti szikráját a köznépi dalokban kell nyomozni“. Ennyi tudományos érdek kielégítését vette célba a Kisfaludy-társaság, midőn néhány évvel ezelőtt a népdalok és mondák gyűjtését megindította; s ezen érdekeknek szolgál, ha egyrészt a gyűjtést ezentúl is buzgóan folytatja, kiterjesztve az élő szájhagyomány minden ágaira; más részről alkalmat nyújt és eszközli, hogy a gyűjtés eredménye koronkint tanulságosan összeállíttassék, vagy általában a népköltészet, s ennek viszonya a műköltéshez, széptani vizsgálatnak vettessék alá. Ily szempontból indulva ki, nem véltem a t. Társaság figyelmét csekély vagy körén alúl eső dologgal fárasztani, ha fejtegetésem tárgyául ezúttal a *népdalt* veszem, nem a mint magánál a népnél, hanem íróinknál időről időre jelenkezik; egy-szersmind nyomozni kísértem, mennyire használta fel a „köznépi dalokat“ az irodalom, hogy ezek alapján, Köleseyként, „valódi nemzeti poésist“ — különösen *nemzeti műdalt*, hozzon létre.

Alkalom erre az íróknak soha sem hiányzott. A nép, mely dalol ma, dalolt századok előtt is. Az iro-

dalomtörténet gondosan feljegyzi a nyomokat; miszerint a magyar dal rég elenyészett századokban is egyre hangzik vala. S örül, ha megtalálja, hogy a nagy hún királyt fátyolos szűzek dallal üdvözlötték, hogy asztalánál harczy ének zendült, hogy Árpád s a vezérek korában valamint később is a királyok alatt, fel-fellhallik a népi ének a história csarnokában. Megragadja különösen, az alsó néposztályt illetőleg, ama följegyzést, mely Sz. Gellért életrajzában előfordúl, miszerint egy asszony, kézi malombajtás közben, magyar dallal üzte unalmát. Nem kicsinylem e feljegyzések érdemét, vajha több volna, s eme daloknak ne csupán híre, hanem szövegéből is jutott volna ránk valami: de viszont azt találnám különösnek, ha ellenkezőt jegyeztek volna fel krónikáink; ha lett volna kor, melyben a magyar népköltészet megszűnt zengeni. A Kisfaludy-társaság gyűjteményében bizonyára több oly dal foglaltatik, mely századok óta él a magyar nép ajkán. Soknak régisége szembeötlő, részint ó divatú szabása, részint történelmi vonatkozások által. De legtöbbüek korát biztosan nem lehet meghatározni; s különösen a szerelmi dalokra nem tud az ember adatilag bizonyítani csak pár százados régiséget sem, miután nem volt, ki följegyezze. Annál-fogva kedves felfödözés, a mit ezennel megemlíteni méltónak tartok. A kolozsvári ref. főiskola könyvtárában egy 1671-ben kézzel összeírt versgyűjtemény van s ennek egyik lapján e dalocska:

Nem szoktam, nem szoktam
 Kalitkában lakni,
 De szoktam, de szoktam
 Mezőben legelni.

Nem szoktam, nem szoktam
 Vén asszonyhoz járni,
 De szoktam, de szoktam
 Szép asszonyt csókolni.

Ime a magyar népdal kétszáz esztendő előtt! Olyan friss, mintha ma termett volna; az olvasónak szinte kedve jó eldallolni, mert lejtése, dallama, egészen a mai, s formája ép oly teljes, mint mostani népdalainké. — Megvolt hát a népdal mindig a népnél; mert ha két század óta lényege így nem változott: bizonyosan még néhány századdal följebb is mehetnénk, s a népdalt lényegben hasonlónak találók. Sőt minél feljebb megyünk a történetben, legalább a honszerző harczokig, annál több okunk van föltenni, hogy e neme a költészetnek mind tárgyaira gazdagabb, mind formáira változatosb volt. Hogy a *történeti* ének ama dicső hajdanokban nem lehetett száraz tények litániája, erről más alkalommal elmondtam véleményemet.*) Hogy a *népdal* is azon időben tárgyaira nézve dúsabb, többféle volt, a dolog természete hozza magával. A nép, az Árpád, vezérek, első királyok népe szabad nemzet vala, csak kevesen és apránként süllyedtek szolgaságba: de még így is, a mozgalmas nemzeti, hadi élet vegyes házbeli királyaink alatt, később a hajdúvilág, a kurucz-labancz villongás, mely nemesak szeme előtt folyt a népnek, hanem benne mozgott, benne lélekezett, hozzákötötte reményeit, vágyait, szerenésjét: bizonyynyal nem csupán oly dalok nemzője volt, melyek tárgya a pásztori vagy földműves élet körén felül csak holmi zsvány kalan-

*) SZÉPIRODALMI FIGYELŐ. 1860. 1—3 szám. A. J. jegyzete.

dokhoz bírt volna emelkedni. Azt sem kell felednünk, hogy midőn ama régiebb korban *népdal* forog szóban, semmi ok egyedül a köznépre szorítkozni. A harezias, vagyonos nemesség, az írástudatlan *paraszt* urak nem valának még kifejlődve annyira az eredeti naiv állapotból, hogy közöttük egyéb dal, mint a népies, kelendő lehetett volna. Egy felől néhány írástudó, elszigetelt, irodalmi kísérletekkel; más felől a nemzet egésze, erőteljes naiv állapotban, szabad ég alatt, a cselekvés mezején: im ez a magyarság képe jóformán a mohácsi vészig, sőt némi módosítással még az után is. A mi az iskolán kívül, vagy ha tetszik, alúl zeng, az mind népies: de ez utóbbi kiterjed aztán az egészre: bizony az ily népdal, tárgyaiban sem volt oly szűkkörű, mint a mai. Formái változatosságát pedig már maga a tárgy sokfélesége föltételezi. Az elbeszélő költemény máskép mozog, mint a dal. S a harezi dal, az induló, a győzelmi ének szintén máskép, mint a szerelmes. Csak egy pillantás *aránylag* régi dalainkra meggyőz erről. Míg alig van rhythmus a mai népdalban, melyet pár századdal előbb már föl ne találánk: viszont több forma jön elő a régiségben, melyek rhythmusa nem zeng már nekünk. Tinódi nagy választékú dallamai, bármennyi eredetiséget tegyünk is fel szerzőjükről, népáriákban kellett, hogy gyökerezzenek. S azon néhány melódia is, mely úgy lehet II. Józsefnél nem régibb korból maradt ránk, tanúsítja, hogy hangmenet és rhythmus mennyire különböző és változatosb volt csak a múlt század végén is, mint napjainkban. E dallamoknak kétségkívül megfelelt a dal szövege, s a formák oly sokféleségét öltötte magára, mely a mai, öt-hat alaptételre szállítható népdal-formáktól igen előnyösen különbözött.

Tárgy és forma tehát, mennyiben ez utóbbi a külsőre vonatkozik, minden valószínűség szerint nagyon változatos volt a régi népdalban. Az a kérdés, vajon a *belforma* alkalmas volt-e arra, hogy az írott költészetnek a magyar műdal megteremtésében csirául. alapul, induló pontul szolgáljon. Erre nézve elegendő általában a népköltészetre vetnünk egy pillantást a mint az nálunk s mindenütt e kerek földön nyilatkozik. Tudva van, hogy a nép sehol sem tanulja formáit; a mint a költemény eszméje megfogant: vele terem egyszerűs mind a benső forma egész teljességében. Bizonyítja ezt mind az elbeszélő mind a lantos nemből költeményeik talpraesettsége mindenütt, hol ilyesek találhatók. E tekintetben a népek, nyelv és égj különbség nélkül, nagy solidaritást mutatnak fel: bizonyosság, hogy e forma-érzék nem egy vagy más népfaj, hanem az összes emberiség tulajdona. A német ősi eposz, a cseh *králudvari* kézirat, a szerb kisebb elbeszélések, az éjszakai ballada és spanyol románcz, nálunk „Szilágyi és Hajmási“ kalandja, meg a sokat emlegetett egy pár ballada költemény, oly *benső* teljességet mutatnak az elbeszélés illető fajaiban, melylyel a műköltés csak versenyezhet, de sehol még túl nem haladta. Nincs különbség a lyrában sem. Nagyon megfoghatom, ha egy oly költő is, ki a magyar dalt, épen a benső idom tekintetében, oly magasra emelte, mint Petőfi, mikép többször hallám nyilatkozni, nagy részt od'adott volna költeményeiből, csak hogy eredeti népdalaink szebbjeinek ő lehetne a szerzője. Valóban vigasztaló, hogy az igazi, gyökeres, organicus költészet iránti ösztön nincs szorítva, sehol, semmi időben, egy-két kiváló egyéniségre, hanem az összes nép tömegében van letéve örök alapúl, melylyel —

mint föld-anyjával a hitrege óriása, — csak érintkeznie kell a nemzeti műköltésnek, hogy mindannyiszor megifjodva, megújulva, gazdag erőben s egyszerű szépségben emelkedjék, lehányva magáról a ficzamlott izlés, romlott kor, mesterkélts világ ízetlenségeit.

De a *tanultak* költészete eleintén (s nálunk bizony jó darabig) kevésbé vala még *tanult* arra, hogy *öntudattal* a néppoésist vegye alapul; vagy sokkal tanultabbnak érezte magát, hogy sem előkelő megvetéssel ne tekintsen azon költeményekre, melyek a nép nagy tömegében divatoztak. Nem óhatta ugyan, hogy itt-ott egy népies hang át ne zendüljön magasb igényű szerzeményeibe; de az csak olyan volt, mint midőn valaki művelt beszédet negélyez s pórias szólamokat vegyít belé, mert megszokta és nem tudja magát másképen kifejezni. Természetes dolog, hogy az ily vegyület inkább véletlen, mint öntudatos, inkább kényszerű, mint szántszándékos, inkább a nyelvre, külsőre, részletekre, mint a szellemre, bensőre, egészre vonatkozó. Ez *öntudatlan népiesség* lengi által régibb írott költészetünket, a nélkül, hogy akár elbeszélésben, mely árad mint a víz, akár lyrában, mely gyérebben tűnik elő, a néppoésis *lényegének* s *benső formáinak* valami hatását vennők észre az írástudók szerzeményein. Ez öntudatlan népiesség, egyszersmind naiv tudósság kora kezdődik legrégebb írott emlékeinken; majd a népi hang mindinkább fogyván, a tudós színezet erősödván, Tinódin, Balassán, Zrínyin, Gyöngyösin keresztül nyomozható egész AMADEIG. Innen kezdve a XVIII. század folyamában némi öntudatos törekvés nyomait találjuk a magyar *magasb dal* megteremtésére, mely törekvés vagy önkényű választással, vagy talán inkább kényszerűség-

ből a népdalt veszi alapul: és ez a *nemzeti műdal* létrejövésének megindult, de félbe szakadt folyama. Félbeszakítja ezt a múlt század vége felé az idegen dal műformáinak megkedvelése, melyek mellett, vagy inkább *alatt*, a népdal is talál művelőkre, mint *genre*, de eleinte csupán játszi leereszkedéssel az írók részéről a néphez, később oly szándékkal, hogy a népdalt az idegen műdalhoz közelebb emeljék, pallérozzák, nemesítsék. Végre Petőfivel egy új törekvés indul meg: a magyar nemzeti dalt a népdal alapján fejteni tovább, felhasználni a csíráit, melyből a nemzeti műpoésis legtermészetesebben hajthatja virágait. E szerint vizsgálatom a magyar dal irodalmi történetében négy mozzanatot kiölböztet meg: 1. az öntudatlan népiesség korát; 2. a nemzeti dal megindult fejlődését; 3. a népdal, mint *genre*, irodalmi művelését; 4. a nemzeti műdalnak a népdal alapján kifejtésére irányzott törekvéseket.

1. AZ ÖNTUDATLAN NÉPIESSÉG KORA.

Költői irodalmunk első századaiból általában kevés lírai, még kevesebb oly verszet maradt ránk, mely határozottan a dalhoz, a világi dalhoz lenne számítható. A legrégibb verses emlékektől, melyek a XV. vagy éppen XIV. századba vihetők vissza, le a XVII. század enyészteig, a mi lantos nembeli költeményt felmutat irodalmunk, annak tetemes része egyházi, vagy legalább vallásos. Maga Balassa, Rimai, Beniczki sem mondhatók a *dal* művelőinek, mai értelemben. Rövidebb világi verseik a leíró vagy tankörben forognak, s ha olykor a lelkesebb Balassa lyráig hevül is, az a mit lantja zeng, csak széles értelemben vehető dálnak, de

nem látszik, hogy különösebben a dal belformája után törekednék. Énekelni ugyan lehetett, valószínű is, hogy bizonyos „ad notam“ lebegett szerzőjük előtt; de akkor énekeltek sok mindent: az egyházban hosszú dogmai fejtegetést, vagy bibliai történetet, a lakomáknál Tinódi-féle históriákat, a nélkül, hogy amazok bensőkép az ének, ez utóbbiak a ballada vagy kisebb eposz formáira igényt tartottak volna. Ily módon Balassa versei is fölvehették a zenei külsőt, bár hiányzott bennök a dal-szerűség, melyre nem csupán az kívántatik, hogy a szöveg sora megfeleljen a zeneinek. Több azokban a leíró elem, a részletezés, hosszabb a lélekzet, csekélyebb az öszpontosítás, hogy sem a dal megtűrhetné; s az egyéni sorsára, specialis körülményekre vonatkozó helyek nem engedik érzelmeit amaz általánosságra emelkedni, mely a dalt a sokaság ajkán meghonosítja. E szerint bátran elmondhatjuk, hogy a dal, mint költői forma nem létezett irodalmunkban — vagy legalább e létezés nyomai elég számú példányban ki nem mutathatók — egészen a XVII. század hanyatlásáig; akkor is nem a sajtóban, hanem egyes érző szívek kiesiny körre szánt és kézirati homályra kárhoztatott érintkezéseiben találjuk a dalt, mely saját formája után törekszik. Az ifjabb Balassa Bálint, Zichy Péter, Kazinczy András lesznek itt az úttörők, vagy az ismeretes kezdeményezők, előfutári Amadénak. A mi, előttük, ilynemű kíséret hozánk eljutott, az oly szórványos, vagy bizonytalan, hogy ezekre keveset építhetünk. Mindazáltal megkísértem néhány vonással vázolni azt, mit *öntudatlan népiesség*-nek mondtam ez időszak költészetében, s futólag esetelni — mert a tárgy egésze roppant terjedelmű — az eredeti népdal hatását az irodalomra.

E *hatás* legelőbb is kül formákban nyilatkozik. A magyar tanult verselő, akarja vagy nem, csak úgy tud némi zöngést adni sorainak, ha a népköltészet rhythmusára támaszkodik.

Éles tagoltság jellemzi a rhythmust, megfelelő a magyar zene és táncz lejtelmének; határozottan különváló metszetekkel, sorokkal, versszakaszokkal. Ezek mindenike nem haladványos, tovább fonódó, kapcsolatos, bezáratlan, mint például a német zenében, tánczban és verselésben, hol a vég egyszersmind kezdete a következőnek, — hanem minden tag némi egészet képező, kisebb-nagyobb mértékben bevégzett, bezáruló és a következő taghoz csak lazán kötött. Nagy lyrai mozgalom, lehetne mondani: tomboló rhythmus van benne; de nem alkalmas hosszabb fűzésre; elbeszélő költeményhez nem annyira illő. A lengedező lábú ütem (tactus) már maga egy kis kerek egész benne; a sornetszet gyakran, a sortöbbnyire, nehéz mértékkel üti rá, mintegy sarokkal dobogva vagy bokázva, a rhythmus egyes tagjait; s a versszak majd egy hosszabb, nehezebb sorral, mintegy korláttal, záródik be, majd hegybe fut össze, mint a pyramis. E sajátosságai a magyar rhythmusnak nem csak népdalokban, hanem már azon primitiv versezetekben is élesen mutatkoznak, melyeket a játszó gyermekek, táncz mellett, mondanak, s melyekben a dallam alig több éneklő szavalásnál, de annál erősebb a tánczrhythmus. Ez iránti érzéke, úgy szólva, vele születik a magyar gyermekkel; századok óta száll egyik zsenge ivadékról a másikra, mint ezt a „Lengyel László“ kezdetű dal, melynek lejtelve ugyanaz, a mi jelenleg a többi hasonló tánczdaloké, minden kétségen kívül bizonyítja. E gyermekdalokban mindazon elem megvan már,

melyből a népdal igen változatos formái kifejlődnek s a gyermek oly fogékony e formák iránt, hogy lelkében zöngnek azok, minden tanulás nélkül. Egy sorát, vagy szakaszát a népdalnak oly hanglejtéssel fog elszavalni, melyből kitetszik, hogy a forma, öntudatlanul is, már él lelkében; míg, ha egy idegen verssort adunk szájába, szavalása fogja mutatni, hogy nem érzi annak rhythmusát. Valóban, ha semmi egyéb nem, ez is eléggé bizonyítná, hogy a magyar dalformák a népnél nem kölcsönvett, eltanult, idegen alakok, hanem lelkének oly primitív, sajátos, bár megfeszíthetetlen nyilatkozásai, mint maga a nyelv. A mint keble és ajka megnyílik a dalnak, ő csupán e formák, e rhythmus szerint képes dalolni, valamint lába csak e taktusra lendül, ha lejteni akar. Nincs hát semmi szükség bizonyíttatni, hogy a magyar népdal formái eredetiek, a nemzet geniusának sajátjai: feladatom csupán az, hogy e formák hatását amaz időszakbeli írott költészetünkre kimutassam.

A XIV—XVII. század összes írott költészete — némely igen gyér kísérleteket leszámítva — a magyar népdal rhythmusát fogadta el versei alkotásában. A legrégibb költői emlékektől fogva, Leopold koráig a magyar verselés tömege a formáknak egy oly önálló, teljes, szervezetes rendszerét mutatja, mely azonos a népdal formáinak rendszerével, vagy inkább a kettő együtt teszi a rendszert. Tisztán áll ez előttem a legkisebb részletekig, s bátran kimondhatom, hogy ezen időszak költelme, nem ugyan öntudatos művészettel, de minden esetre azon kénytelen-ségből, hogy magyar fül csak így érezte *versnek* a verset, egyenesen a népre támaszkodik.

Lehet, hogy egyes írók, e népi alapon, új összetételek, sor- és szakaszbeli módosítások által tovább

fejtették a versalkotás mesteriségét; de minden efféle újítás a rendszerbe illőleg történt.

Hogy ezt valamennyire felfoghatóvá tegyem, szükség e rendszer vázlatát érintenem futólag.

A magyar dalsor *törzse* oly metszetekből (caesura), áll, melyeket alap-metszetekül vehetünk, s melyekhez gyakran pótló metszetek járulnak.

Ez alapszettek négy, öt, hat szótagra terjednek, és vagy hasonlókkal, vagy különbözőkkel téve össze, képezik a sort.

Két *négyes*nek összetételéből lesz ama nyolcz tagú sor, mely népdalainkban legközönségesb:

„Káka tövin | költ a rueza;“

Két *ötös* amaz adonisi lejtésű sort adja, mely népdalainkban ma már ritkább, de nem példátlan:

„Arany ezüstért | ezifra ruháért“

sőt a gyermekdalban is előfordul:

„Kis kaesa fürdik | fekete tóba“

s így népies volta kétségtelen. Két *hatos*ból lesz, a mit közönségesen alexandrin sornak nevezünk, de a mely azért koránt sem idegen, sőt épen úgy visszavihető a gyermekdanáig vagy a népköltés legelemibb formáira, mint az előbbiek.

E három alap-összetétel mindenikét feltaláljuk régi költészetünkben, noha egyes írók bágyadt rhythmus-érzéke, vagy csekély kézügye (technikája) miatt olykor tökéletlenül. Négyes alapon leng a Pannónia megvétele tárgyazó, mintegy XIV. századbéli históriás ének:

Emlékezzünk | régiekről,
Az Szittyából | kijöttekről,

valamint több emléke is a mohácsi vész előtti kornak; ötös alap-rhythmus vonúl át a Sz. Lászlóra és Mátyás halálára írt költeményeken (XV század):

Te telepedél | Bihar-Váradon
Az városnak löl | édes ótalma. . . .

Néhai való | jó Mátyás király. . .
Nagy dicséretű | akkoron valál,
Ellenségednek | ellene állál.

a hatos alapmetszet — közönségesen alexandrin — pedig már Apáthi Ferencz FÉDDŐ ÉNEK-ében (XV. sz.) teljesen kifejlődve áll előttünk:

Félelmes szívűnek | engem állítatok,
Régi jó barátim | kik nekem valátok —

s a XVI-ik században egyszerre oly tömegesen jelentkezik, hogy annak régiebb divatát is nem lehet föl nem tennünk, habár előbbi példányt gyéren mutathatunk. E szerint a három alap-forma megvolt eleitől fogva irodalmunkban, s azokból újabb összetétel, s pótló metszetek segélye által a verssorok nagy változatosságát látjuk fejleni, de mindig rendszeresen és a nép formáinak megfelelőleg.

Érdekes volna, e három alap-metszetből kiindulva, részletesen feltűntetni, miféle módosulások jönnek létre a népdalban, és ezzel összhangzólag már a régi költészetben is. Így a *négyes*ből, rövidebb pótmetszetekkel, származik egy dalsor (4 + 3 + 4 + 2):

Vermem ugyan | elég van | de kenyerem | nincsen.

Ki hinné, hogy e profán dal lejtelve már feltalálható egy, állítólag a XV-ik századnál nem újabb vallásos énekben? Pedig úgy van. A kegyes atyák, ama régi

korban, midőn líveik épületére egyházi éneket alkotnak, egy részt ugyan a latin szöveg sorait erőlködnek visszaadni esetlen forma-kísérleteikkel, de olykor a népdal-rhythmusa vesz erőt rajtuk; s a következőben nem lehet a föntebb idézett dalsor mozzamára nem ismernünk:

Téged onnan | kivete | ez gyarló vi | lágba
 És siralmnak völgyébe, ő nagy haragjába
 Te nagy bűnös voltodért, baromhoz hasonló
 Hogy bűnöd megesmernéd az nyomorúságba.

Ha a föntebbi dalsor közelebbi módosítását vesszük
 (4 + 4 + 4 + 2):

Én istenem | mit csináljak | mikor semmim | sincsen
 egész költeményt idézhetünk, szintén vallásost, a XVI.
 századból, mely hasonló ízeiken pereg:

Röppenetes | ez világnak | mostan minden | dolga,
 Csudálatos nagy vaksága, hálátalansága,
 Nem fog rajta az istennek semmi igazsága,
 Sem haragja, sem csapása, sem irgalmassága.

Ha a legismertebb népdali sort tekintjük (4 + 4 + 3):

Deres a fű | édes lovam | ne egyél.
 Fölfelé megy | borban a gyöngy | jól teszi.

Tinódi és kortársai egész nagy históriás énekeket írnak e formában, noha nem igen látják szükségesnek bajlódni a caesurákkal. Hanem mind ez önkint szemébe ötlük a figyelmes vizsgálónak; én inkább arra szorítkozom, hogy feltűntessem, miként illenek a rendszerbe némely régi formák, a melyek népdalainkban ma már nem divatosak, de melyeket azon kor írói szélre használnak.

Természete a magyar rhythmusnak, mint főnebb is érintém, minden sort határozottan bezárni, megállítani mintegy. Eszközli ezt majd egy nehezebb lábbal, majd egy oly metszettel, mely az előbbieknél hosszabb, több szótagból áll. Így, ha két négyest összeszesz, hajlandó egy ötössel zárni be, például e sorban (4 + 4 + 5):

Azt gondolod | édes rózsám | hogy te megcsáltál
(*Népdal.*)

Im koporsód | ajtajánál | áll hív szeretőd
(*Ányos.*)

Olyan fürge | mint az ürge | a nyíri dáma
(*Népdal.*)

E soralkat igen régi, már a HÁZASOK ÉNEKÉ-ben (XVI. sz.) ez lejt:

Sokszor kértem | én az istent | nagy szivem szerint,
Hogy mutatna | nekem társat | e világ szerint —

Szintén egy XVI. századbeli vallásos énekben:

Emlékezzél | mi történék | uram mi rajtunk....
Örökségünk, édes hazánk másra fordula,
Az mi házunk és jószágunk idegenre szálla,
Ügyünk juta jaj! minekünk nagy árvaságra,
Mert istennek nem akaránk térni utára.

A mi itt a *négyes*ekkel történik, ugyanazt látjuk régi költészetünkben az *ötös* és *hatos* metszetű sorokkal történni. Az ötöshöz egygyel több, tehát hat tagú pótlék járul, és lesz belőle azon forma, melyen többi közt a SZILÁGYI ÉS HAJMÁSI éneke iratott:

Egy szép dologról | én emlékezném | ha meghallgatnátok
Az kinek mását | nyilván jól tudom | ti nem hallottátok.

Így egy templomi énekben is, mely szintén a XVI. századra utal:

Örül mi szívünk | mikor ezt halljuk | a templomba mégyünk.

Hasonló eljárással származik a *hatosból* ama hosszú sor, mely Balassánál, és követőinél, három rövidre van elszaggatva — midőn a két hatos metszetre, harmadikúl egy héttagú, tehát páratlan következik:

Vitézek, mi lehet | E széles föld felett | Szebb dolog a
végeknél:

Holott kikeletkor | A sok szép madár szól | Melylyel ember
ugyan él;

Mező jó illatot | Az ég szép harmatot | Ad mely kedves
mindennél.

csakhogy ez már a sor metszetein meg van rímelve, s az egy hosszú sor három rövidbe szakad.

Iha e toldott sorokat összeállítjuk, lehetetlen, hogy szemünkbe ne tűnjék, hogy a sorképzés ugyanazon rendszer törvényei alatt foly.

Négyesből (4 + 4 + 5):

Sokszor kértem | én az istent | nagy szívem szerint.

Ötösből (5 + 5 + 6):

Egy szép dologról | én emlékezném | ha meghallgatnátok.

Hatosból (6 + 6 + 7):

Vitézek mi lehet | e széles föld felett | szebb dolog a
végeknél.

Mihez még azt teszem, hogy valaminthárom négyesből képződik ilyen sor (4 + 4 + 4):

Ama fehér | nyárfák alatt | a part felé.

Nekem is volt | szép szeretőm | néha napján —

úgy Balassa és iskolája a hatosból is képez, ily módon $(6 + 6 + 6)$:

Kereke forgását | forgandó járását | látom szerencsének.

de ötös alapon ily hármaztatást nem találtam.

És ily módon lehetne egyenkint kimutatni, hogyan illenek a rendszerbe mindazon formái a régiségnek, melyeket a mai népdalban nem találván, idegennek vélne az ember.

De bár így, mondhatni, összes költői irodalmunk felvette, mintegy öntudatlanul, vagy rhythmikai kényszerűségből a népdal versalakjait, semmitől sem volt távolabb, mint hogy akár elbeszélésben a népi compositió teljessége után törekedjék, akár lyrában ellesse a dal benső formáját s vagy népiesen utánozza, vagy, a mi sokkal fontosabb lett volna költészetünk fejlődésére, saját nemzeti dalt teremtsen, mely amabból emelkedjék ki. Elégnek tartá, ha szerzeményei külsőképen beleférnek az akkoriban kelendő dalformákba, s ha mit ezen kívül bennök népiesnek mondhatni, az a *nyelv*, mely irodalmilag nem fejlődött volt még annyira, hogy elhessen némely tős-gyökeres népi szólamok nélkül. Forma és nyelv csakúgy *jött*, inkább öntudatlan, mint készakarva, inkább kénytelenségből, mint választással. E kettőn túl mindenki azon volt, hogy érvényesítse a mi benne lakik, úgy a mint isten tudnia adta, ismereteit, tudománybeli jártasságát, szóval írjon, a hogy legjobban telik tőle, kiki az ismeretek azon határai közt, a meddig tudásköre terjed vala. Egy ily költőcsoport nem mondható *népiesnek*, sem a XVI-ik században, sem előbb vagy utóbb; mert se arra nem elég naiv, hogy közvetlen a nép testéből való testnek, véréből való vérnek

mondassék, se annyira nem művész, (s korában ez természetes) hogy öntudattal a népköltés színvonalára tegye magát. Mindkét esetben áthozta volna irodalmunkba a népi formák benső teljességét, míg így csak külháját adja a versidomokban, s a compositió majd semmi nyomát nem mutatja a néppel való érintkezésnek. Mert teljes meggyőződése, hogy ha a népnek voltak mondái, történeti tárgyú költeményei, azok nem Tinódi módját követték az elbeszélésben, valamint az is, hogy a népdal sohasem kevésbbé volt dalszerű, mint jelenleg. Mind ebből semmi sem hatott fel az irodalomba, különösen a *dal*, úgy szólva, ismeretlen e korszak költői előtt, legalább a ránk jutott szerzeményekben; a mi egy-két közelítő nyomot ismerek, azt ezennel röviden megérintem.

Legfontosabb itt amaz „asszonyfeddő“ gúnydal (XVI. század), mely Toldy kézikönyvéből ismeretes. A dalon *refrain* vonúl végig, ez adja rhythmusi egységet az egésznek. Nem tudom, tette-e már valaki előttem azon észrevételt, hogy a refrain a magyar népnél leginkább dévaj, csipős, gúnyos, vagy általában széles jókedvű dalokban fordul elő, s ennyiben összejátszik például a francziák víg chansonjával. Népdal-gyűjteményünk bizonyítja, hogy gúnyos, szeszélyes dalaink oly eredeti módon alkalmazzák a refraint, hogy a rhythmus ezen játékát nem lehet kölesönvettnek tartanunk. Nem pusztán a végsor merev ismétlése az — noha ilyen is van — hanem egy az egész az átható, és minden versszakban változó játék, melynek formáját minden egyes esetben a tárgy és hangulat adja. Méltó, hogy kivált víg és gúnyos lyránk tanulmányozza e népdalokat. E refraines, dévaj modorban játszik, s a gúnydal formáját teljesen érezteti már a fűnemlített „Adhortatio mulierum“ —

bizonyítván, hogy ez alak már a XVI. században is éppoly teljesen ki volt fejlődve a népnél, s ha több író akadt volna művelésére, irodalmunk azóta, legalább e nemben, előbb állna. A versforma az ötös alapon lejt, végső sorai megtoldva, tehát egészen a rendszerbe illőleg, így:

Mostan egy ifjú megházasodott,
Ujjonnan hozza szép házastársát,
Kit ugyan szeret, mint önnön magát;
Nagy szép beszéddel őtet így oktatja.

Asszony, szép társam és szép virágom,
Ha isten minket ketten össze bir,
Tanitlak téged, kérlek ne bánjad.

Hamikor, asszony, téged szólítlak,
Mondj akkor engem édes uradnak,
Mert ha nem mondasz édes uradnak:
Ifjak kik látják csak megcsúfolnak,
Tégedet mondnak szólhatatlan társnak.

Mikor vendégek házunkhoz jönnek,
Vigságot mutass jámbor vendégnek,
Mert ha bánatját látják szivednek:
Ifjak kik látják csak megcsúfolnak
Tégedet mondnak az ebül készültnek.

Ha mikor ketten vendéggé hínak
Nyelved és a szád kérdeve szóljanak;
Mert ha ők ketten sokat csáscsognak:
Ifjak kik látják csak megcsúfolnak
Tégedet mondnak csáscsogó szajkónak.

És így tovább. Inti az asszonyt, hogy úton ő előtte ne menjen, palástját férjével ne vitesse, (nem nagyon ért a lovagiassághoz), ügyes bajos emberek dolgát ne

igazítsa, ha új ruhát kap, megbecstülje, piacon ne ácsorogjon, a lisztet, búzát el ne pazérolja, bort háznál ihatik, de a koresmát ne járja, hűtlenségre ne fajuljon. Ha ezt megfogadja, minden jót és boldogságot ígér neki; ellenkező esetben kissé drasztice fenyegeti:

Ha nem fogadod: isten ne mentse
Bottul pálezátul az te hátadat,
Piros orezádat szégyenvallástul,
Hátadnak hosszát szép sudar pálezátul.

Végre a krónikák modorában, de szintén dévajkodva, zárja be a költeményt a hely és idő jelentésével:

Ez tanulságot tavaly kilelék.
Szamos vizének magas a partja (tehát ott)
Akkor fejszével vágták a vizet (télen)
Az énekszerzőt mondják jó embernek. —

A történeti ének legrégibb maradványa, az „Emlékezzünk régiekről“ kezdetű ismeretes költemény, mely fennhagyott alakjában nem népi, hanem irodalmi termék, szintén nem tagadhatja meg a népdal, sőt ballada hatásának nyomait. Maga az itt igen tökéletlenül alkalmazott és felettébb ingatag nyolczas sor s talán a négy rím is, a népdalhoz utal vissza. Mert noha e nyolczas egyéb nemzetek költészetében is megvolt, különösen a deák barátrim is széltire használta:

Quid sim miser tum facturus,
Cum nec justus sit securus —

de mint fentebb kimutattam, annyira benne van az a magyar népdal, s a mi még erősebb ok, a magyar *tánc* rhythmusában, hogy kölesönzöttnek nem tekinthetjük. A nyolczas sor, közepén éles szelettel, a magyar nép

egyik alaprhythmusának vehető, mely már a gyermekek *tánczdalaiban* is kezdettől fogva uralkodik, mint a Kül-
csey által is ős régiségűnek tartott gyermek-dana mutatja:

Lengyel László | jó királyunk
Az is nekünk | ellenségünk —

Számtalan népdal erősíti ezt, valamint a négyes
rímre törekvést is, mitől fogva a rím érzéke határozot-
tabban kezd kifejlenni népünknel. E szerint minden arra
mutat, hogy ama honfoglalási ének szerzője előtt vala-
mely nyolezasban írt népi költemény mozama lebegett,
de nem elég élénken arra, hogy kellően visszaadhassa,
vagy hogy érzéke e rhythmus iránt meg vala már vesz-
tegetve az irodalmi versfaragók esetlenségei által. Csak
helyenkint érzik a népi ballada lüktetése, minőnek
vélem az ily sorokat:

Emlékezzünk régiekről
Az Szittyából kijöttekről —

Követ juta Duna mellé,
Földet füvel megszemlélé

Engem küldtek téged látnom,
Országodat mind megjárnom —

továbbá amaz ősrégi szavakkal teljes részt, melynek
betűrímei annyira elűtnek a többi szövegtől, s melyet
így gondolnék rhythmusban vissza állítani:

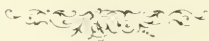
Árpád juta magyar néppel,
Kelem földén elkelének,
Az cseken ők elcsekének
Az Tetemben feltetének.
Érden sokat ők értenek,
Szászhalomnál megszállának.....

s e játék így, távol hogy népietlen, tudákos szójáték volna, sőt egyenesen a népi költemény eredeti szövegének egyes szálait gyaníttatja velünk, mint hasonló betűrim ma is számos dalban, közmondásban él a nép ajkán, s leginkább szembe tűnteti a hét napjait befoglaló gyermekvers:

Hétfő hetibe,
Kedd kedvibe,
Szerda szerelmibe,
Csütörtök csűribe,
Pintek pitvarába,
Szombat szobájába —

Ha még ehhez azt is hozzávesszük, hogy a legrégebb történeti énekünk a balladának benső formáját, menetét is mutatja, a föld, fű, víz, s ennek megfelelő: fehér ló, aranyos nyereg és fék hármass mozzanataiban: bizvást kimondhatjuk, hogy okoskodó szerzője, öntudatlanul és akaratja ellen is, fölvette a népköltemény hatását.

Ezeken kívül csak a *divényi Mehmet*, magyar reneget szerelmes dalait említhetem még, melyek szintén éreztetik a benső formát, de ez utóbbiak a török ghazal hatását inkább, mint a népdalét. A következő században (XVII) Molnár Albert pásztori éneke közelít még a dalhoz és Zrínyi apróbb költeményeiben látszik törekvés rövidebb lyrai formák után, de ez nem a népköltészetből indulva ki. Többet az egész kor irodalmában nem találok, a mi a dal benső formáinak kifejtésére szolgálna. — Lehet, hogy forogtak kéziratban, de sajdtóra nem méltatva, elvesztek.

IRODALMI HITVALLÁSUNK. ^{*)}

(1863.)

^{*)} Megjelent a KOSZORÚ 1863. I. 1. és 2. számában.

Programmok korát éljük. Minden hét meghozza jelentését valamely lapról, előrajzát ez vagy amaz irodalmi új vállalatnak. A szükség arányában kissé talán sokat is: hanem ez nem a mi gondunk. Hátha épen a *mienk* a fölösleges!

Egy különbséget venni észre politikai s szépirodalmi lapjaink bejelentés módja között. Amazok, jól rosszúl, kitűzik a zászlót, mely köré úgy írókat, mint a közönséget gyűjteni akarják; ezélt és irányt jelölnek ki, mely felé duzzadt vitorlával hajózni igérkeznek. S habár e zászló színei olykor nem vehetők is fel tisztán, habár e cél s irány sincs mindég pharosi fénynyel világítva be: azt, hogy *elveiről* némi vallomást adjon közre, egyik sem mulasztaná el.

Nem így mi, szépirodalmiak. Elv és irány kitűzése nálunk gyéren divatoz. Nincs közvélemény, mely erre sarkalna, mint a politikai szerkesztőt. A sokaság — ha szabad így nevezni azt a *keveset*, mely szépirodalmi lapot olvas — nem követeli, hogy „színt valljunk.” Az

írók is egyforma közönyt csinálnak mindenhová. Így alig tudjuk mibe burkolni előfizetési felhívásunkat, hogy tetszős legyen. Egy pár díszmondattal, néhány elmés bók kisegít. Ha ez sem használ, megkísérhetjük ellesni az éleztlapok hirdetési bohózkodó modorát, s úgy törleszkedni az előfizetők kegyének puha bársonyához. De árlejtést is kell tartanunk, egymás rovására, irodalmon kívül eső dolgok ígéretével. Szegény fejünk!

E kiáltó szükségén a program-író múzsának mi sem segítene annyira, mint ha erősen divatba hoznók, sőt megkövetelnők, hogy szépirodalmi lap szerkesztője is, mindjárt a küszöbön, vallomást tegyen le aesthetikai elveiről. Hadd látnók eleve: maradó-e vagy haladó, mérsékelt-e vagy gyökeresdi, a szellem-aristocratiának hódol-e vagy széles kaput tár a mindenfelől betóduló democratiának. Negyvenhét-e, ki mindabban, mi azóta irodalmilag történt, nem lát egyebet felforgató zavarnál, vagy negyvennyolcz, ki úgy van meggyőződve, hogy a látszó zavarban, melyet literaturai forradalom előidéz, mindig van oly elem is, mely az egésznek üdvére szolgál, a haladást előmozdítja, s daczára a tinta-özönnök, mely rémesen jelöli az elhullottak és sebesültek nyomait, nem fordult ki sarkából a világ. Emancipál-e minden emancipálandót, természetesen a nőt is, mihelyt tollat bír fogni kezébe; vagy azt tartja, hogy a *szellem* emancipálja maga magát, akár rövid, akár hosszú a haj, s nincs szükség tágitani a fenálló törvényeken.

Mind erről, és még sok egyébről, alkalmasan szólhatna egy szépirodalmi lap. Megjelölhetné pártja állását a többiek közt, vagy ha „független“ akar lenni, körül írhatná miben áll e függetlenség. Oda mutatna a *lézagra* — ha ugyan ez egészen anyagi manipuláció

nélkül történhetnék — melynek betöltését feladataúl tűzte; az irányra, melyen haladni hivatást érez, a célra, mely előtte lebeg. Mily szép volna aztán látnunk sorakozni más-más zászló alá a különböző pártárnyalatokat. E csatakész sorakozás azt a meggyőződést keltene a szemlélőben, hogy itt élet is van, nemcsak mozgalom, küzdelem is van, nem csupán versengés, hogy e nyüzsgő csoport halad is, nemcsak tolong ide-oda. S egy-egy új szépirodalmi folyóirat megjelenése épen úgy igazolva lenne a „kiáltó szükség” által, mint, örömmel tapasztaljuk, a politikai lapoké. Vagy, ha e szükség „kiáltó” hangját a közvélemény nem hallaná oly erősen, mint maga a szerkesztő: nyílt program jó előre tisztába hozná őket egymással.

Nosza kezdjünk ily divatot, minek, a divaton kívül, egy kis komoly oldala is van. Kegyed, nyájias olvasó, ne fizesse oda irodalom-pártoló forintjait oly szerkesztőnek, ki el nem mondja széptani *credo*-ját. Ne higye, ha csak *általános* szép szavakba burkolva emlegetjük, hogy az irodalom szekere megstüllyedt, mi vagyunk az egyetlen hévér, mely azt kiemelni képes. Ily esetben a léha bámuló nagyobb zajt üt, mint ki a szekeret tolja. Kivájon őszinte, körülszabott vallomást: a szerkesztőtől lapja elvei, irányja, végeztelje felől. Minél határozottabban ki bírja mutatni a nyavalyát, annál több bizalom lehet orvosló tehetségéhez.

Hanem ideje kijelölni a *magunk* álláspontját s előadni vallomásinkat, oly szabatosan, mikép a felvett formában lehetséges. Jobban is tudnók, de a jobb ellensége a jónak.

Mindenek előtt hiszünk az irodalmi *jog-folytonosság*-ban. Nem tartunk azzal a néhánynyal, ki szeretné az

utóbbi 10—12 év összes irodalmára, minél vastagabb daróc-fátyolát borítani a feledségnek. Tavaly egy éles kiáltás jajdult vala föl — oly hangosan, hogy tisztelt olvasóim közül, fogadom, századik se hallott belőle semmit — mely szózat arról nevezetes, hogy e tizenkét vagy hány esztendő szépirodalmát, összevéve, egy lehellettel akarta elkoppantani. Ugyan e hang, a minap, örömjongássá változék: mely, isten tudja minő jelek-ből, egy jobb irodalom hajnalát üdvözli, a mit mintha éppen az ő felszólalása derített volna fényre. Megvalljuk, első ízben sem láttuk a vigasztalan homályt, most sem látjuk a derengő fényt. Akkor mint most, legalább egy nyájas szürkület vagy holdvilág csillámát nem tagadhatni, mely elegendő arra, hogy ép szemmel megkülönböztessük a tárgyakat.

E *jog-folytonosság* annak is, mi a hirhedett 12 esztendő alatt történt, megköveteli érvényét irodalmi fejlődésünk folyamában. Tudjuk, érezzük hiányait; nem hunytunk szemet ferde kinövéseire: de másfelől vigasztaló jelenségeket is látunk. Ama *conventionell* eszménység, mely íróinkat bizonyos szűk kör taposó-malmára kárhoztatja vala, nem bánjuk, hogy uralmát vesz-tette. Egy könyvet sem sírunk utána. Maga Vörösmarty már tágitgatá korlátait; Petőfi halomra döntötte. Azóta nálunk is, már vagy öntudatosan a gondolkozó főknél, vagy öntudatlan a példák után induló többség-nél, az a hiszem gyökeredzett meg, hogy az eszménység nem áll bizonyos szűkkörű formákban, s hogy minden *igazi* költészet eszményit. S e nézet európa-szerte uralkodni látszik; a mire legtöbbet, úgy hiszszük, Shakespeare behatóbb tanulmánya s a népköltészeti „kincsek“ fáradhatlan kiaknázása tőn. Nem tagadhatták meg az

eszményítést attól, kit Voltaire még „részeg vadnak“ nevezett, se a népi költészet eme — művelt írónak utánozzhatlan — szépségeitől.

Így kitágulván európa-szerzte az eszményítés fogalma: a famosus 12 esztendő kérdése oda megy ki: volt-e ez időszak folytán, s mily számmal jóra való tehetség, ki, bármely irány- és formában, költői lélekkel bírta volna áthatni műveit. Ha nem volt: úgy ne az irányt vádoljuk, hanem a kor meddőségét igazi tehetségekben, a min aztán csak a jó isten segíthet. Ha nem volt: úgy a leg-idealizálőbb divat sem teremtett volna. Az a sokaság, mely talán Petőfi tollaival czifrázta magát, ép úgy nem takarta volna el meztelenségét egy Bajza vagy, ha tetszik, Kunoss foszlányaival. A csőceselék „servum pecus“ volt és marad minden időben, Horaceban úgy, mint a Vörösmartyéban vagy Petőfiében. Csak az a különbség, hogy egyszer czifra szappanbuborékot fú, másszor pusztai pöfeteggel kínálkozik.

De (bár nehéz itt bővebb fejtegetésbe ereszkednünk, mivel, bármi parányi részben, mi is érdeklett fél vagyunk) — azt talán még sem lehetne állítani, hogy e „bűnös“ kor-szak *csupán* afféle servum pecus-okat termelt volna. Sőt tán nem egy akad olyan, kitől legalább annyi tehetséget — annyi lelket a conceptióban s művészetet a kivitelben — bajos lenne eltagadni, mennyivel a 30—40-es időszak *középszerűi* jeleskedtek. S ez már elég volna oly átmeneti korban, mely természettől arra mondatik kárhoztatva lenni, hogy hídul szolgáljon két fényes aera között, midőn nagy tehetségek születnek, s hogy fentartsa a hagyományt, éleszsze a reményt, születendő messiásokról.

Emnél azonban többecske is történt. A költő-művészet egyes ágaiban némi haladást vehetni észre.

A hang egyszerűbbé, negélytelenebbé vált. Az előadás formája (legalább egy nemből: a lyraiban) közepes elmének is folyóbbá (geläufig) lőn. Az elbeszélő költészet apróbb (verses) fajtái megkisérték — olykor nem minden siker nélkül — ellesni az alkotás ama titkát, mely a népek hagyományos költészetét — egy Goethe szemében is — műpéldányokká emeli. A prózai elbeszélés elhánnya czafrangjait. Hajborzasztó kalandok, csuda meglepetések, vagy theoriák személyesítései helyett, a legjobb úton látszik lenni a lelki állapotok, az élet, különösen a magyar élet cselekvény általi festéséhez. Nem tagadhatni, sok még itt a sekélyes, a félszeg, — felfogásban a kellő mélység, kivitelben a biztos kéz hiánya: de maga az irány épen az, melytől beszélyirodalmunk jóra való kifejlését várjuk. — Legkevesebb a mit a drámai szakról mondhatunk. De itt meg a közönség ízlésében történt gyarapodás. Mert noha még most is félrevezethető olykor, nem épen drámai ható eszközök által: a drámai iránt is helyesb érzelme látszik lenni. Bizonyára a 48 előtti közönség nem buktatott volna meg, oly könnyen, előre híresztelt koszorús darabokat, épen mivel a drámaiság hiányzik vala bennök.

A helyett tehát, hogy széles általánosságban vészt és jajt kiáltunk e boldogtalan évtuezat fejére: sokkal hálásabb munka, mérlegbe vetni hibáit előnyeivel, szemügyre venni jó és rossz oldalát, kimutatni az ösvényt, melyen tovább haladni érdemes; óvó kereszttel jelölni meg azt a másikat, mely örvénybe és kárhozatba vinne.

A fogvatkozások immár részint *erkölcsiek*, részint a *művészet* rovására esők. Külön tárgyalom mindeniket.

Bármily tiszteletre méltó egyéneket számlálunk is az írói karban: nem palástolhatni, hogy általán véve,

néhány év óta lazult az irodalmi *morál*. Nem értem ez alatt egyes író magánéletét, vallás-erkölcsi gyakorlatát: lelke rajta. Azt sem állítom, hogy irodalmunk erkölcs rontó művekkel volna elárasztva, csak oly mértékben is, mint polgárosultságunk jelen fejlődési fokán ez átok már hozzá tapadhatott volna. E részben a nemzet geniusza talán még soká megóv bennünket. De, úgy látszik, mintha nem minden íróban volna elég mély az *irodalmi méltóság s önhivatásának* érzete. Mintha némelyik könnyelmű játékot űzne a legszentebbvel, és *hit és meggyőződés* nélkül az iránt, a mivel foglalkozik, másodrendű érdekek szolgájává tenné. Mintha az *írói ambíció*, mely szárnyakat tűz a geniusznak, nem volna mindenütt élénk, s könnyen adna tért más, *emberi ambíció* számára, melynek hiúság a neve, vagy épen *anyagi* jutalommal is beérné. Mennyi része van ebben századunk anyagelvies szellemének (*anyag és élet és szellem!*): nem akarom kutatni. A baj kezdete megvan, de ha tovább tart és elharapódzik: útját állja minden haladásnak.

E *morális* érzetet íróinkban ébreszteni, az egyik fő feladat, melyet a Koszorú maga elé tűzött. Ebben ve-
gyünk példát, először is, ama férfaktól, kik a század első felében, úgy szólva minden szellemi és anyagi buz-
dítás nélkül, egyedül önlelkök erejére támaszkodva, ha nem is minden tekintetben aranykorát, de valóban nagy fényű időszakát teremték meg irodalmunknak. Nem óhajtom vissza a mártir-szenvedéseket, melyek között és daczára, amazok oly hatalmasan lobogtatják vala iro-
dalmunk zászlóját. Nem, azt az időt, mikor épen leg-
jobbaink, a nagy sokaság fűttvei által üldözve, egy pár nyílt s néhány titkos híveik rokonszenvében találnak vigasztalást. Isten mentsen, hogy mostani íróink lelki

erejét oly körülmények által óhajtsam edzeni, midőn egy Fűskúti-Landerer, vagy más „könyvnyomtató“ sok parlamentirozás után felvállalja, hogy a nemzet *első rangú* írójának ez vagy amaz művét kinyomtatja „a maga költségén, *ingyen*, sőt még a tekintetes author úrnak is 50 v. 100 exemplárt ad honorarium fejébe.“ Vagy midőn egy Berzsenyi ódáira, kit egy Kazinczy „halhatatlan“ barátjának üdvözöl, kispapoktól kéregetik össze a pár száz váltó forint nyomtatási költségét. Bizonyynyal méltó a munkás a maga bérére: s úgy tartom, a szellemi munkás nem kevésbbé, mint a kinek csupán tenyere törik fel. Ez a bér, legyen *erkölcsi*, mely nagyobb s általánosb elismerésben, legyen *anyagi*, mely egy kis hasznocskában nyilatkozik: bizonyára még nálunk nem oly roppant, hogy valaki meg-*igen*elhetné. De baj volna, ha íróink az elismerést, szemfényvesztő eszközök által, a jó izlés rovására, s mintegy fogadott tapsoneczok segítségével magokat hírbe lármázva, keresnék; vagy ha szellemi alkotásaiknál nem annyira művök ideálját tartanak szem előtt, mint azon pár forintnyi díjat, melynek kiteremtése napi kötelessége a taligás lóvá aljasított pegazusnak. Már pedig e baj, kivált az utóbbi, egy idő óta nálunk is kezd mutatkozni. A mit rá menteségül szoktak felhozni: hiába! sok az író, élnie kell, más életmódja nincs, becsületes kereset stb., *vál* és mentség egyaránt. Igaz, hajt a szükség. Az is való, hogy sok mestermű nem lát világot, talán a *moconi* koldus (Homér) sem énekelget, ha szüksége nincs a vagyonosok asztaláról lehulló morzsalékra. De van különbség a *remekjét* öt font sterlingért kínálgató Milton, s a félkész, elnagyolt, elhamarkodott művekkel vásárra kiülő sokaság közt. Ez utóbbinak mindig lehet azt a

szemrehányást tenni: miért nem koplalt többet, míg teljesebb művel állhatott volna elő, vagy miért nem fordította idejét hasznosabbra.

Irodalmunk nagyobb-korúsága örvendetes jelül hozzák fel, hogy ime nálunk is felhajnalzott a boldog idő, az írói osztály *önállásának* ideje, értvén alatta, hogy minden más hivatal, szellemnyűgöző professió nélkül, csupán írói keresetéből, ha szűkön, ha kisebb-nagyobb ügyességéhez képest nehezebben vagy könnyebben is, de lám, megél. Van benne valami. Író, kivált eszmében élő költő, nagyon megsínli, ha idegen nemű foglalkozással van elárasztva. Bizonyos mértékű *függetlenség* kell neki s azt, mint egyesek életrajza sűrűn tanúsítja, sok még a nyomor árán is hajlandó megszerezni, hogy eszméinek élhessen. De mai napság kevés példát látunk az *ily módon* kiküzdött szellemi függetlenségre. Kényelem és jóllétre az író is csak úgy sovárogo, mint más emberfia, s épen nincs hajlama feláldozni azokat eszméiért. Csepp vágya sínes barlangban lakozni s megelegedni a próféták szőr csuhájával s erdei mézével. Tisztességes lakhely, bútor, ruházat kell, egy kis fényűzés sem árt, ha telik, vagy *teletik*. — Már pedig arra, hogy minden *adeptus*-át (és *ineptus*-át) kényelmesen tartsa, ruházza, vagy épen felszűlje, az írói *professió* nálunk csakugyan nem emberedett még meg. S minél többen támaszkodunk rá, *egyedül* rá, annál inkább veszendőbe megy, a mit ez úton el akartunk érni: maga az írói függetlenség. Mi haszna nem függök én hivataltól, ha függenem kell a napi élet, a talán kissé magas lábra helyezett életmód ezer meg ezer parancsoló gondjaitól; ha írnom kell napról napra, perczről perczre, hajlam és kedv, a munkában ösztön-adó gyönyör, s a *teljes* bevég-

zés élesztő reménye nélkül, csupán mert ez is kell, az is kell, sok minden kell, s nem érek rá, hogy a megérésig némán hordjam eszméimet, s hogy kivitelökre időt áldozzak. Bizonyára ez a függés nagyobb, jóra való elmének gyötrelmesebb, mint az a néhány óra, mit gépies foglalkozás közt egy irodában töltenénk, vagy oly professiónak áldoznánk, melyhez értünk valamit. A helyett tehát, hogy pelyhetlen állal már, tóduljunk az irodalomhoz, mint *egyedüli* keresethez, nem ajánlhatom eléggé ifjainknak (mert a ki belevénült, annak már késő): *Aestas dum fuerit, pueri componite nidos*. Mert semmi kétség benne, hogy ily módon sokkal inkább megőrizhető az írói függetlenség, s vele az *írói morál*, mint ha egyre többen-többen seregelve az irkáló életmódhoz, a szellem diesőséges versenyét iparüzletté alacsonyítjuk, hol a tehetség, folytonos önfertőzés által elsatnyúl, és hol a tehetség nélküli de ügyes nyegle jobb *gschäfteket* csinál s ez által olykor nagyobb hírre vergődik, mint a ki valóban érdemlené.

A Koszorú egyik főczélja, mint főlebb mondám, versenytért nyitni az írói *nemes* ambíciónak, s ez által is ébreszteni az irodalmi *morált*. Mennyi süker fogja koronázni törekvését, a jövő mutatja meg; de én még nem vesztettem el annyira az irodalomban való hitem naiv őszinteségét, hogy attól tartsak, hogy ilynemű felszólalás egyéb eredményt sem szűl, mint komikai hatást a saját mesterségök unalmával eltelt (blasírt) kedélyekre.

És most következik a *művészeti* oldal, de erről másszor.*)

*.) Lásd a töredékben maradt második cikket e kötet végén.

BIRÁLATOK.

TRENCSÉNI CSÁK. *A magyar Akadémia által Nádasdy-díjból 100 arannyal koszorúzott történeti költői beszély tíz énekben. Irta Szász Károly. Pest, 1861. Engel és Mandello tulajdona.*

A hazai költészet múzsája darab idő óta sovár szemmel néz a magyar történelemnek ama viharos, nagy szenvedélyek- s roppant alakokban annyira bővelkedő szakára, midőn az utolsó Árpád elhunytával szabad mező nyílt a pártok óriási küzdelmének, s az oligarchia meghasonlott kebeléből királyi hatalmú dynasták tornyosodtak föl, vészterhes fellegek gyanánt szórva mennyköveiket egymás ellen s az alatt fekvő lapályra, a nép alsóbb rétegeire. De noha e korszak története a költészetnek, mely örömet oda fordul, ahol nagy szenvedélyeket, erősen kinyomott jellemeket, a közönségesnél tetemesen nagyobb mérvű alakokat szemlél. — kivált az eposznak és drámának, mintegy magától idomba ömlő kész anyaggal látszik szolgálni: mégsem sikerült belőle ez ideig a tárgy követeléseihez méltó művet te-

remteni meg. Kisfaludy esonka drámája legkitűnőbb ezen törekvések közt, melyek nagy részét az eredménytelen pályafutás feledsége borítja: de egy éles szemű bírálónk e darab sükere felől is kimondotta már két ségét, mert — úgymond — „cselekvénye kettősen indul, s a Csák Máté viszonyából kevés tragikai érdek látszik fejlődni.“ Én pedig oly véleménynyel vagyok, hogy maga e történet, mely az író t könnyű diadal reményével csalogatja, teszi egyszersmind, ha nem lehetetlenné — mert elvégre sines lehetetlen a génusz előtt — de rendkívül nehezé a feladat megoldását. Igen sok és igen kevés egyszersmind, úgy tetszik nekem, a mit a költőnek nyújt. Sok, mert a csaknem egyenlő magasra felszökő alakok közül, melyek ottan szerepelnek, egyet sem mellőzhet vagy rendelhet a másik alá, úgy, hogy a történeti tudalom fel ne támadjon önkénye ellen. Ki fog írni, például, Csákról, hogy Omode, Apor, Zács Felicián ne követelje művében az oroszlányrészt: miből a cselekvény kettős vagy többes folyama könnyen származhatik, és az, hogy a költő nehezen bír *egy* főhőst emelni a kolossi alakok fölé. De egyúttal kevés is, mert a história nagy drámájában szereplők indokait, viszonyát egymáshoz, a külön csoportokra szakadozó tények egybefüggését stb. nem világítja meg kellően a részletek bősége által; s mert az események haladta új-új sereg történeti személyt hoz szintérre, kikről, a pusztá néven kívül, alig tudunk valamit, de a kiket mégis a költő, hogy az eseményekhez hív maradjon, rajzába fölszedni kénytelen.

Midőn Szász Károly, ezelőtt pár évvel, műve alaprajzát e sorok írójával közölte, az utóbbi látván a tények, a cselekvő személyek roppant tömegét, mely

itt mozgásba tétetik, azt jegyezte meg rá, hogy ő e tervet egy huszonnégyszékes nagy epopoeában, minő az Iliász, sem tudná költőileg kifejteni, nemhogy egy beszélyben. Tisztelt barátom máskint vala meggyőződve, bízott magához: a költemény itt van. Jól tette, hogy nem hagyta magát elijesztetni kishitű ellenvetésem által: műve mindenestre nyereség irodalmunknak és én, ki barátom könnyen hangolható lyrai természetét üsmerém, de alakító tehetsége iránt, addigi működése után, nem volt okom valami nagy véleménynyel lenni, — sok tekintetben kedvesen csalatkozva érzem magamat könyve olvasásakor. Nem igen tudnék nevezni művet újabb költői irodalmunkban, mely a horátiusi „plura nitent” fényesebb példáit mutatná föl, mint ép e költemény, még pedig nemcsak festői, vagy lyrai részletekben, — vagy, hogy ismét Horatiussal szóljak, a „late splendens pannus” dolgában, — hanem egyes nagyobb részek, egész énekek hatályos eposzi vagy drámai alkotása tekintetében is. Csupán az egyéni erőtlenség bevallása marad-e hát most részemről a föntebbi észrevétel; vagy alapja a művészet örökkévaló törvényein nyugszik: ez az, a minek tisztába hozásával tartozom magamnak, tartozom a szerzőnek, tartozom, mint kritikai lap szerkesztője, az irodalomnak. És én kimondom, s Trencsényi Csák olvasója érezni fogja velem, hogy a költemény legfőbb baja a tények és szereplő egyéniségek roppant halmazából ered, melyek közül amazoknak *esetlekvénynyé* ezeknek *jellemmé* fejlesztésére szűk a tér, az idő. Neveli a fogatkozást szerző modora az expositióban, indokolásban, jellemzésben, mely a felfogást nehezíti, fáradságossá teszi az olvasónak, s ez által csökkenti, nem egyszer paralysálja, a mű élvezéséből származható gyönyört.

A mi az elsőt, — a tények és szereplők sokaságából származó kényelmetlenséget illeti: elég e részben magára a költeményre utalnom. Már az I. ének, mely különben erőteljes alkat, drasticus hatás által kitűnő, túl látszik terhelve eseményekkel. A négy fő tag, melyre oszlik: a Forgács-fiak episódja, a kiátkozási jelenet, az országgyűlési előfondorlatok, végre Pores jelenete Csákkal — mind ez sok egy nyomra, kivált az első énekben, hol mérsékletre van szükség, nehogy a fokozatos emelkedés lehetlenné váljon. A többi ének is, kivéve a lyrai hangú V. és VII-ket, szintén érezteti velünk, kisebb nagyobb mértékben e halmozottságot, de egyik sem annyira, mint a VIII-ik és az utolsó, hol a szűk lyrai — inkább balladai mint eposzi — formában események és személyek tarka csoportja úzi egymást oly gyorsan, hogy elkáprázik belé a szem. Jól tudom, mik lehetnek szerző ellenvetései. Először, hogy ily szövevényes szakaszát a históriának, melyben a legfontosabb országos érdekek a családiakkal keresztül-kasúl fonódnak, nem lehet valamely falusi elbeszélés egyszerű tervére szállítani; a mi pedig a harezias jeleneteket nézi, hogy szerző nem hőskölteményt, hanem beszélyt írván, annál inkább joga volt eposzi terjedelmesség helyett a ballada gyorsabb menetét alkalmazni. De én az elsőre azt jegyzem meg, hogy a legbonyolultabb alany (sujet) sem menti fel a költőt azon kötelességtől, miszerint minden tagot kellő evidentiába helyezzen, s e részben a térrel nem szabad fűszvénykednie; a másakra, hogy a vége felé szűkebb mederbe szorított elbeszélés — a catastrophának balladaszerű elnagyolása — olyanforma hatást szül az olvasóban, mintha szerző megúnta volna már vesződni eselekvénye és szemé-

lyeivel, s össze akarja hányni vetni, hogy valahára szabadúljon tőlök. Legalább, ki az első ének erősen epicai sőt drámai jelenéseit az utolsónak szélűzte felhődarabok gyanánt „elmosuló“ (szerző szava) tüneményeivel összeveti, nagyon hajlandó ily következtetésre. Igaz marad tehát, hogy a választott forma (költői beszély) nem elég bő mind azon események és jellemek költői fejlesztésire, miket szerzőnk a mű tervébe üelt.

E kényelmetlenségből ered aztán a másik baj: az expositió, indokolás, jellemzés szaggatottsága. Annyi esemény, annyfféle történeti nevezetesség színpadra hozása temérdek tájékozást, vissza- és körültekintést igényel, s a költő azon veszélynek van kitéve, hogy vagy terjedelmes expositiók által untasson, vagy csak futólag, röviden, elszórt vonásokban, mintegy *lopra*, adja a helyzet felvilágosítására szolgáló körülményeket, a mi ismét az expositiót nehezen felfoghatóvá, a tények összeillesztését az olvasóra nézve fáradsámassá teszi, minél nincs a hatásnak nagyobb ellensége. És itt meg kell jelölnünk a különbséget, mely van a szerző és olvasó viszonyában valamely költői műhöz. A szerző, kinek lelkében az egész megalakult, tisztán láthatja története minden szálát, egy legkisebb vonás, egy könnyű czélzat elég neki, hogy a képet, mely lelkében él, a papíron is teljesnek, hiány nélkül visszaadottnak lássa; minden egyes mozzanatnál, a cselekvény minden fordulatanál, tudja az indokot, előzményt, belátja a fejlődést, a végcélzt: s épen azért, mivel előtte mindez világosan áll, könnyen csalódásba eshetik, hogy az olvasó szintén úgy megérti legapróbb czélzásait, összeilleszti a szétszórt vonásokat, egy góczba gyűjt minden sugárszálát s a kép hasonló tisztaságban fog állni előtte, mint a szerző lel-

kében ragyog vala. De, hogy ez történjék, a költő részéről nagy művészetre van szükség, melyben az okos kiszámítás, a magát, tárgyilag, olvasói helyzetébe áttevés nem csekélyebb szerepet játszik, mint maga a költés, a phantasia. Valamint a festő, gyakran és különböző távolra megáll műve előtt, s majd ilyen, majd amolyan világításban szemlélve, igyekszik mintegy idegen szemmel tekinteni azt, hogy hatása felől *másokra* tisztába jöjjön: ép úgy szükséges, hogy a költő, biztos kiszámítással, meg tudja határozni a világosság azon mértékét, mely épen elég arra, hogy az olvasó nagy fáradság nélkül képes legyen felfogni, átérteni a művet (mert csak így élvez); de sem igen sok, a mi úntat, — sem igen kevés, a mi homályt szűl. E kellő arányt egyszerű alaptervnél könnyebb eltalálni, mint ott, hol az események és szereplők sokasága már magában szétvonja a figyelmet s a költő részéről nagyon ügyes berendezést kíván.

Szerző modorában, a mint exponál, indokol, van olyas, a mi gyakran nehezíti, nemhogy könnyítené, a viszonyok felfogását. Gyakran megesik nála, hogy előbb meg hagy történni valamely tényt, csak azután, későre ismerttet meg az előzménynyel, későn láttatja vagy sejteti az indokot, akkor, midőn már a dolog érdeke elhalványult; — ahelyen, hogy előzmény s indok által figyelemgerjesztőleg hatna, s előkészítené az esemény iránti érdekeltséget. Csák és Omodé viszonya, például, helyesen van kigondolva. Omodé családi epizódját igen jól köti szerzőnk a fő eseményhez, mely Treneséni Máté s Károly küzdelmeit tárgyalja. Omodé, most a király híve, Csák részén volt egykor. Nagyravágyása nem kisebb álomban ringatá, mint hogy idősb fiának, Erzsébet kezével, a koronát fogja megszerezni. E re-

ményben, négy fiával, Erzsébet és Csák mellé esküdött vala. Azonban Csák, midőn korona-vágyó tervét fölfedé előtte, úgy látszik, kikaczagta vele. Innen halálos gyűlölség Omodéban Csák iránt. Vakmerő tervét füstbe oszolni látván, Károlyhoz áll, hűségét oly drágán vetve árúba, a mint csak lehet. De fiai nem követik lépését, ők meg akarják tartani esküjüket Csák és Erzsébet irányában, s ebből fejlik ki a család tragicuma. Mind ez, említém, igen jól van kigondolva s a kapocs a mű két uralkodó cselekvénye közt szerencsésen találva meg. De lássuk a módot, mely szerint ezt a költő exponálja. Omodé bemutatásakor (35. l.) mit sem szól a Csák elleni boszúról, mely őt Károly mellé hajtotta. Említi ugyan a nagyravágyást, hogy az Aba királytól származott főúrnak voltak álmai a trón felől „hat fiából egyik“ számára, de most

.... a nagy világon csak *egy szél* bir vele
Mely benyelne mindent, — az *önhaszon* szele!

s a korona felőli ábrándoknak hátrálniok kell, mert

Nem üres a trón már. Károly ül fen azon...
Vége az ábrándnak, de még int a *haszon*!

Ily bevezetés után nem értjük, hogy e csak *önhasznot hajhászó* ember miért „ugrik fel dühösen, mintha a világ forogna vele“ mikor Csák megszólal az országgyűlésen, s miért kiáltja: „el kell fogni!“ holott Csák nem tett többet, mint azok kik Dragutint ajánlák királyúl. Nem értjük a jelenést (45. l.) Omodé és fiai közt; meglep, megzavar, mint valamely erős esattanás, melynek okát nem tudjuk, de mivel egészen vak esetnek látszik, semmi mélyebb benyomást nem tesz a lélekre. Ignoti

nulla cupido: nem gerjeszt várakozást, a mi egészen el van takarva. Már pedig a III-ik énekbe is jól be kell olvasnunk, míg valamieskét megérthetünk, midőn a fiak röviden odavetik (57. l.):

Erzsébetért hűséget esküvénk,
S a hit, kimondva, többé nem miénk.

Azzal pedig, hogy Omodé magán boszúja okát sejtjük legalább, szerző mindaddig várakoztat, míg az apa és négy fiú közötti jelenet, mely a természet legszentebb lánczait tépi össze, egészen leviharzott előttünk, s midőn annak megtudása, érdekköltés dolgában, jóformán csak eső utáni köpeny hatásával bír. Mennyivel világosabb, egyszersmind drámaibb lett volna Omodé gyűlölségét már az első énekbe beszőni, talán scenirozni is, és abból fejleszteni ki a családi tragoédiát, mint utólag vetni oda egy versszakban (69. l.):

Én vittem őket, igaz, Csák kezére.
Együtt tévénk Erzsébetért hitet.
Hívém, még trónra juthat Aba vére,
Reményem akkor lépcsőt épített
Hogy Erzsébetnek János lesz a férje...
Hah! hallom újra: *Csák mikép nevet*
Mikép gúnyol ki! Átok és halál!
Te csak nevéss! Omodé bosszút áll...

A bosszú indoka, mely a költeményben aláhúзва sines, mint itt, könnyen elfutja az olvasó figyelmét s az egész indokolatlannak fog tetszeni előtte.

Hasonló észrevétel alá esik Csák viszonya Erzsébethez, melylyel mindvégig sem tudunk tisztába jönni. Csák jellemrajzában olvassuk, mindjárt elül (10. l.), hogy „ő a világon senkit nem szeret, nem!” Így arra vagyunk

készülve, hogy Erzsébettel, a jog védelmén kívül, legfeljebb nagyravágyó czéljai vannak, mely véleményben megerősít az is, hogy midőn (85. l.) Omode Dávid rajongó lelkesedését látja Erzsébetért, „gyönyörrel nézi e rajongó *bánatot*“ — tehát semmi jele a féltésnek, sőt olyanformát vélünk kiolvasni, hogy észrevette a fiú szerelmét, s fel akarja használni Erzsébet hazajöttének kieszközlésére. Azonban már feljebb ismét egy nyilatkozatra találunk Csák részéről, (82. l.) melyet éppen úgy, sőt tán inkább vehetni szerelmi fájdalomnak, mint a meghíúsult nagyravágyás gyötrelmének.

.....Csák azt mondja: „Vége!

Szép álom, — oda van!“ Többet aztán nem szól.

Ám látszik szemében, hogy magával harezol.

A gondolat nyíla *szívén* sebet karezol.

Ő nem gondol vele, hogy *vér ömlik* abból.

Mihez hozzáadván a catastrophát (220. l.), midőn t. i. Erzsébetnek Dávid iránti szerelme gyanújára előbb: „Csák riad s lelkén *bősz sejtelem* virad,“ azután, mikor a királyleány egyenes vallomása mi kétséget sem hagy e felől:

Egyszerre Csák *mindent megért*;

Kardot emel, semmitse' kérd.

„Vessz el, kígyófaj!“ zugva mond,

„Hogy is hihettem, én bolond!

Omodevér mind ily veszett!“

— „Máté megállj! elment eszed?“

„Nem az!“ kiált s *Dávidra sújt* —

És porba dönti a fiút, —

valóban nem tudjuk, a nagyravágyás büszkesége, vagy a csalódott szerelem követeli-e ez áldozatot. Én szívesen meghiszem, hogy Csák „nem szeret senkit,“ tehát Erzsé-

betet sem, de nőül akarta a koronáért, s midőn a Dáviddal font gyöngéd viszony felől bizonyossá lesz, a büszkeségén kapott seb s a mármár veszendő csata miatti elkeseredés teszi oly dühössé, hogy megsemmisíti a terveibe tolakodott ifjat: de mind ez a költeményben nincs oly világosan tartva, hogy zavarba ne hozza még a nem figyelmetlen olvasót is.

Hosszabbra is nyújthatnók ez észrevételeket, ha kicsinyesség vádjától nem tartanánk. Így például azon négy kezdő versszak (3—5. l.), mely az ország általános helyzetét a cselekvény megindulása előtt — egészen klasszikai rövidséggel — rajzolja, hol négy versbe annyi minden befér, hogy a legjobb véleményt költi szerzőnk elbeszélő ügyessége iránt, — e négy stropha, mondom, hiányul érezteti velünk, hogy *már itt* nem tétetik említés Károlyról. Képzeljünk olvasót — a mint hogy van elég, kivált a szépnemből — ki nem jártas a hazai történetben: arra nézve alább a *szoknyás* király, asszony ember s maga Károly neve mint királyé (12. l.) idegenül fog hangzani, mert nem volt rákészülve, hogy ily párt, ily trónkövetelő is létezik az országban. Igaz, hogy a Forgács-fiak jelenete csattanósabb így, de amúgy világosabb lett volna a helyzet. Ugyanesak a Károly, a pápai törekvések, a leendő országgyűlés meg a Csákpárt előkészületei expositiójára (20—24) azt kell megjegyeznünk, hogy igen vázlatos, rohanó, tények s nevekkel túltömött; mely kifogás az országgyűlési pártvitákra (II. ének) sőt általában mindenhova kiterjeszthető, hol szerzőnk historiai körülményeket exponál. — A cselekvény indokait, vagy újabb mozzanatait is nem egyszer oly röviden, mulólag, elszígetelten veti oda, hogy semmi érdeket nem gerjeszt a további fejlődésre. Így például

midőn Csák, hallva hogy Kassát, mely az övé, Omode kapta adományul a királytól, apródját küldi e városba, oly utasítással: „majd kapsz több parancsot” (87. l.), e rövid mozzanat könnyen elfutja figyelmünket és semmi fejlődést nem várunk Kassán az Omode és Csák közötti antagonizmusból. De hagyjuk ez apró részleteket, csupán jegyezzük meg általában, hogy a nagyon rövidre szorított, azonfelül szétszórt sugarakba tördelt expositió és indokolás nehezíti a mű felfogását, esökkenti az érdeket, melylyel különben a további fejlődés iránt viseltetnénk.

Hátra van még azon alkalmatlanságról szólanom, melyet a történeti szereplők s nevek aránylag nagy száma okoz a *jellemzésben*. Nem lévén hely arra, hogy a költő cselekvés által bontsa ki előttünk kisebb jellemet, könnyen esik azon hibába, hogy az egyszer-kétszer föllépő egyént minden ok és következmény nélkül bemutassa, *külről* jellemezze, elmondjon róla némi általános jellemvonásokat, melyekből a költemény folytában semmi sem fejlődik. Így vannak jellemezve költőnk másod és harmad rangú szereplői. Ott van például, Zács: szerző leírja külsejét, be hagy pillantani lelkébe: „ólálokodik szemei megül egy kis *ravaszság*, de — úgymond — ki figyelne arra...?” ezáltal fölkelte várakozásunkat, hogy Zács a darabban mint eselszövő fog tán szerepelni, de kivéve mostani fölléptét, miszerint Csáknak hírt hoz a leendő országgyűlésről, többé nem is találkozunk vele. Mi haszna tudjuk hát, hogy színes, hízelgő, ravasz stb?... Épen így Druget a *furfang* olasz; Ujlaki Ugrin; a Csák dalidóján s Károly lakomáján bemutatott egyéniségek, melyek cselekesznek ugyan, a mennyiben később *harcolnak*, de a kézzel-lábbal működést nem nevezzük költőileg *cselekrénynek*. Szeretném

jól fejezni ki magamat. Nincs nagyobb epikai költemény, hol egy csapat járókelő ember ne volna, a többkevesebb fontosságú jellemektől kezdve, le a pusztanevekig, sőt a „sine nomine turba“-ig. Telát a mit világ kezdete óta minden epicus gyakorol, azt gáncsolhatnám — épen Szász Károlyban? Isten őrizz! De azt látom én, hogy a derekabb eposzírók — például vehetjük a mi Zrínyinket is — nem rajzolnak jellemet *hiába*, azaz oly oldalról, mi a cselekvénynyel kapcsolatban nincs, nem „moliuntur inepte,“ s ha valamely nevet csupán egyszer hoznak is fel, mint ez gyakran megesik a harczleírásokban, azt azért teszik, hogy a névhez a vívás, elesés stb. valami új, festői vagy plastikai képét ragaszszák; ez által a jelenet változatosságát mozdítván elé; sokszor egy csomó néven szaladnak át, hogy az ezeket gyorsan elejtő hőst annál inkább emeljék; sokszor a név nélkül, tömegben harczolók képét adják, tömegesen írnak le, jellemeznek mintegy. Mind ebben bizonyos költői czélzatosságot lelünk, mely mint a Glaucus eséréje Diomedessel, bár oda nem tartozik szorosan, mégis oda *illik*. Ez „odaillés“ tekintetében esnek kifogás alá nem egyszer szerzőnk apróbb jellemzései. Vagy, hogy új példát említsünk, miért van Rajesányi és czímere annyira kiemelve (VII. én.) a többi fölött? Értendő, ha például a többire is czímeréről kellene ráismernünk, vagy e hős a többit meghaladná: de e kiemelés itten várokozást költ, s alább semmi különös Rajesányiban. A VIII. és X. ének rövid alakja azon hátránynyal van költőnk jellemzéseire, hogy személyeit még a harez s halálnemek változatos festése által sines ideje egymástól különbözőkké tenni, s leginkább rövid, általános természeti hasonlatokra kénytelen szorítkozni. Dömötör mint

felhőszakadás, Druget hada mint *érezfal*, Aba mint *sas*, Jordán s Aba mint *párducz* és *leopárd*, Károly mint *oroszlán*, Aba népe mint *farkasok*, Druget mint *tigris*, Dömötör mint *sakál* stb. Mindez hét rövid versszakból (209—12. l.) került ki. Egész menageria. Tágabb eposzi formában volna hely e régi hasonlatokat új vonásokkal frísíteni fel, s ez által a hős egyik vagy másik jellemoldalát jobban, mert egyéniebben, tüntetni szem elé: de itt oly általánosságba foly össze minden vonás, hogy különböztetésül nem marad egyéb a pusztá névnél.

Ellenkezően az eddig mondottakkal, Szász K. költészete mindenütt biztos röptet vesz, valahol csak elegendő tért enged neki, hogy szárnyait akadály nélkül kiterjeszsze. Az első ének halmozottsága ellen főkép azért szólánk, mert *első* ének: de különben annak három kiváló tagja, — ú. m. Csák jelenete a Forgácsokkal, az egyházi átok, az öreg Porcs föllépte, a háttérben zúgó tivornya s mindezek reflexiója Csák lelkében, oly drámai hatással vannak kivive, hogy egészen magával ragad. A második ének eleje s vége, amaz leírásaival, ez drámai fordulatával. szintén jó benyomást tesz; de sehol sincs a költő annyira teljes erejében, mint az egész III. ének folytán, hol az Omodék családi viszonya rohan a végzetszerű catastropha felé. Kifejtjük alább, miért, hogy e résznek *kellott* legjobban sikerülni. A IV. ének helyenkint színtelenebb; de az V. és VII-dik, amaz elegiai ez idylli kényelmével, ismét tág mezőt nyit szerzőnk költészetének; míg a VI-dik a benne festett polgári zűrzavart némileg az előadás zavarán is érezteti. Nagyon jól olvastatja magát a IX-dik is; a VIII. és X-re főntebb előadtuk észrevételünket.

Most térjünk a főszerkezetre: Cselekvény itt három van, melyek közül egy fő, kettő mellékes akar lenni. Főcselekvény Csák viszonya Károly ellenében, mely egyszersmind az országos, a történeti nagy catastrophának is hordozója; episod az Omode-láz tragikai s Erzsébet szívtörténete. Meg kell adnunk szerzőnek, hogy e három cselekvényt, terve alapján, derekasan kapcsolja össze, úgy hogy ellene, én legalább, nem tudnék kifogást tenni:*) az Omodék története egyfelől a tett eskű, — s az apa hitszegése után a fiaknak ahhoz ragaszkodása, másfelől Dávid rajongó szerelme által mind a főcselekvénybe, mind Erzsébet episodjába nemcsak benyúlik, hanem összeforr ezekkel, úgy hogy egymástól elválasztani nem lehet. Ennyiben lát a compositió jeles. De ha e három cselekvényt a kivitelben, ha ezek *arányát* egymáshoz tekintjük: azonnal szembe tűnik, hogy az Omode-tragoedia, episod létre, a főcselekvényhez képest nagyon előtérbe nyomul, sőt dominálja ezt, nemcsak terjedelem, de a mi legfontosabb, érdek tekintetében is. Mert az Omodék sorsának *belső* drámai fejlődése van; míg a főcselekvény inkább *külső*, történeti motívumokon halad előre; amaz költőileg, ez történetileg igaz. Ott vagyunk vele, hogy a fentebbi idézet szerint „kettős cselekvény“ áll előttünk, mely versenyezni látszik egymással, és a versenyben Omode lesz a győztes, megint azon okból, mi Kisfaludy drámájára megjegyeztetett: „mivel a Csák viszonyából kevés tragikai

*. Egy barátom ítélete szerint ez összefüggés *csak* politikai. Én nem osztom e véleményt. Mi lesz akkor költői, sőt drámai kapcsolat, ha, mint a négy Omodében, az esküszó szentsége, a szívreligiója, Dávidban a szerelem, a vén Omodében a nagyravágyásán Csák által ejtett seb stb. csupán politikai motívumok?

érdek fejlődik.“ Úgy van: Trencsényi Máté, kit szerzőnk az első énekben — mondhatnók: a dráma első felvételében — oly óriási jellem-alakkal állít elénk, a költemény haladtával nemcsak (szerzőként) erkölcsileg súlyod, hanem mint főhős, mint cselekvő jellem is mindinkább halványul, s ezt vallja be mintegy a költő is, az által, hogy míg első énekét „Csák Máté“ felirattal egészen hősnékné szenteli, a többiben alig hagyja látnunk egy-két pillanatra. Országgyűlési bukása a II-dik, szaggatott jelenete a IV-dik énekben, az I-sőhöz képest, száll; aztán eltűnik szemünk elől, csak háttérből intézi ügyeit, míg az utolsó ének rohanó alakjai közt ismét találkozunk vele néhány pillanatra. De már itt: heu, quantum mutatus ab illo Hectore! — Költőnk e tartózkodása hihetőleg a történet iránti nagy tiszteletből ered, mely szerint Csák sehol sem szerepel személyesen, nem vesz részt sem a sárosi sem a rozgonyi csatában, úgy hogy elég messze vélt menni szerző, ha ez utóbbiban föllépteti. Részünkről megadjuk a históriának, a mi az övé, de nem szeretjük, ha lacunái a költői alakításon is meglátszanak; s teljesen osztjuk egy műértő barátunk véleményét e részben, hogy „midőn Szász K. híven teljesítette a történelem iránti kötelességét, nem használta föl eléggé a költő jogait.“ A nagymérvű országos viszonyok *külsőleges* természete, bármily hű történeti rajzolatban, meg kell, hogy hátráljon az Omodék *belső* drámaisága mellett; ha csak amazok is a szív mélyébe nem verték hatalmas gyökereiket; mely eset itt nincsen eléggé kifejtve, miután, a mikép főnebb érintők, Csák érzelmeivel Erzsébet iránt tisztába sem birunk jönni.

Csák jellemének felfogását szerző szükségesnek látta igazolni s egyszersmind a mű alapeszméjét kijelenteni

az előbeszédben; mivel — úgymond, — „Kisfaludy Károly óta Csák Máté úgy él az irodalmi közvéleményben, sőt némileg a történelmi tudalomban is, mint a *szeplőtlen szabadság* hőse. E nagy írónk költészete oly diessugárokkal vevé körül Trencsén egykori hatalmas urát, hogy a későbbi költő, ki más felfogással merít a történelemből, a köztudalommal szemben sikamlós helyzetbe jó. Pedig a historia critica előtt Csák Máté nem egyéb, rakoncátlan dynastánál, önfejű és önző kényúrnál s végre középkori rabló lovagnál Azonban érzem — folytatja — hogy egészen valóhű felfogása Csáknak kevésbé lenne költői s így a két örvény közt: a rideg való és alaptalan költés közt, közép utat kelle tartanom. Úgy fogtam azért fel s úgy akartam elétűntetni Csákot, mint ki a szabad királyválasztás valódi és jogos elvéből indulván ki, kezdetben az igazság terén áll, legalább fél lábbal, s midőn történetünk megnyílik, Csák még a nemzeti jogok véde, — és Károly (ki az országba nem az ajtón, hanem az ablakon, nem a nemzeti választás, hanem a pápai erőszakolás útján jött be) kétségtelenül bitorló. Azonban a helyzet lassan — s mivel az olvasó szemei előtt: úgy vélem drámailag — változik. Csák nyomról nyomra hagyja el a jog terét s sülyed féktelen rablóvá; Károly — egyedüli szabadító a fejtelenségből — nemes jellemével oly mértékben emelkedik az ország közvéleményében s az olvasó rokonszenvében, — a mint amaz száll alá. Ime ez a mű alapeszméje s a szerkezetnek főrúgója. Ezt az eszmét képviseli, s a darabnak, úgy szólván, lelkiismerete, a jó öreg Porcs.“

Hogy szerző Csákot nem mint a „szeplőtlen szabadság“ (vagy: szabadság szeplőtlen) hőjét fogja fel: e miatt az értők szemében nem szorúl igazolásra. Hallottunk

ugyan éretlen ítéletet, hogy Szász K. e művében az idegen befolyást magasztalja a nemzeti iránynyal szemközt: de az ily gáncs szót sem érdemel. Míg Károly a bitorlás terén áll, szerzőnk épen nem védi ügyét: mikor pedig törvényes királylyá van emelve, nincs oka és joga gyalázni a dynastiát, mely egy Nagy Lajossal ajándékozta meg a nemzetet, csupán azért, hogy egy rablót félistenné emeljen, vagy hogy az akkori viszonyokat modern politikai czélzások hordozójává tegye. De nem is csak a történetnek hódol, mikor Trencsénit kivetkőzteti az ideál fényből; hanem egyszersmind költői helyes érzékéről teszen bizonytságot, s ha egyebet nem tett volna, az is nagy érdeme, hogy megtörte az utat egy későbbi tragoediának. Mert Csák, a szabadsághős, ki önhibáján kívül az elnyomó párt gonoszságának esnék áldozatul, épen oly kevésbé volna tragikai egyén, mint azon nagy hazafi jellemek, melyek sehogy sem akarnak lefogyni a mi deszkáinkról, s melyek sok hazafias dietió után vagy az ármány, vagy a nyers erőszak vértanúiként múlnak ki. Hogy viszont Csáknak egészen történetmű felfogása, minden engesztelő vonás nélkül jellemében, ismét nem volna költői: ebben is teljes igaza van szerzőnknek. Csupán az tehát vizsgálendő, vajon e felfogásnak megfelelő e a kivitel; vajon a mű alapeszméjét ép oly szabatosan visszatükrözi-e a költemény, mikép azt szerzőnk előszavában formulázza.

„Csák a szabad királyválasztás valódi és jogos elvéből indulván ki, kezdetben az *igazság* terén áll, legalább *fél lábbal*, s midőn történetünk megnyílik, Csák még a nemzeti jogok véde (aztán) nyomról nyomra hagyja el a *jog* terét s sülyed féktelen rablóvá.“ Ezt mondja szerzőnk. — Különböztessük meg az *erkölcsi*

tért és a *jog* terét. Erkölcsi tekintetben Máté mélyen van már süllyedve, mikor a cselekvény kezdődik. Hogy ne? A felvidék egy füstölgő üszök. A süpredék gyújt, rabol; az osztozáson a kard joga végez s ilyenkor:

Csák, mint oroszlán, közbe-közbe lép.

A többi reszket — s minden az övé lesz! (6. l.)

A Forgácsok várát, megannyi zsvány-, mint pártszenvedélylyel, feldulja, magokat kivégezteti; templomokat feltört, erekljét kihányt, oltárt megrabolt stb. A *fél láb* tehát, melyről főnebb szó van, nem az *erkölcsi* láb, hanem a jogi, a mennyiben III. Endre leányának jogát védi a távolabbi leányágé, s a királyválasztás jogát a pápa önkénye ellen. E jogi állás ugyanaz marad mindaddig, míg törvényesen meg nem választja Róbert Károlyt az országgyűlés, hol Treneséni is jelen volt, felszólalt, de kisebbségben maradt. Sőt Csák szempontjából még tovább is ki lehet terjeszteni e jogi állás határát, mert a rákosi gyűlés, miként szerzőnk adja, nem a szabad választásé, hanem az erőszaké, hol Treneséni szóhoz is alig juthat, s indítványáért élete forog veszélyben. Csak akkor hagyná tehát el a jog terét, midőn Erzsébet végkép desavouálja, s ő mégis folytatja daczos ellenállását; azonban a királyhölgy ismét rábitatik, hogy engedje jogait érvényesíteni: úgy hogy valóban nehéz kijelölni a pontot, a hol Csák, szerzőkint, „elhagyja a jog terét s féktelen rablóvá süllyed.“ Erkölcsiileg féktelen rabló volt már a darab kezdete *előtt*, jogilag a *régén* sem látszik annak, mert akkor is Erzsébet közelebbi jogáért küzd egy viharos országgyűlés határozata ellen, mely e jog szabad versenyét erőszakkal meggátolta. A „quid juris“ tehát, úgy látszik, min-

dig az ő részén marad, — Károly pártja a „quid consilii“ mellett harezol. — E bajon talán úgy lehetett volna segíteni, ha Csák, teszem elkésés miatt, akkor jönne pártjával az országgyűlésre, mikor a törvényes módon kelt határozat már ki van mondva, s akkor igyekeznék zavart idézni elő Erzsébet érdekében, kinek trónkövetelésit elmulasztá annak idején érvényre hozni. Ily módon meg lehetne jelölni a pontot, melyen túl „lába alól kisiklik a törvény.“

Ha tehát az öreg Pores, ki szerző szerint „a darab lelkiismerete“, már az első énekben elhagyja Csákot, ezt nem jogi hanem erkölcsi — legfőlebb a „quid consilii“ szempontjából teszi, és csupán arra szolgál, hogy a főhős erkölcsi süllyedésének mértékét mutassa, melyet nála nélkül is elég draszticus vonásokkal fest az első ének; továbbá, hogy Trencsényi áttalkodott jelleméről tegyen bizonyosságot. De igazat kell adnunk Csáknak, hogy jogi állását *még ekkor* föl nem adja az öreg sopánkodására.

A közelebb mondottakból világos következtetésül az jó ki, hogy a helyzet lassankénti, drámai változása, „Csák nyomról nyomra süllyedése Károly emelkedésével szemben“ mikép azt szerzőnk főnebb idézett sorai oly szépen formulázzák, — nincs a költemény folytán oly szabatosággal s tisztán állítva szem elé, mint azt költőnk, bár annyira helyes felfogásból indulva, eszközteni vélte. Károly „emelkedése fokozatait“ sem annyira magának a királynak *cselekvésében* látjuk, mint inkább azon dicsfényben, melyet környezete sugároz reá. Károly jelleme, mindjárt első bemutatáskor, jól van *leírva* (34. l.), de azontúl keveset látjuk cselekedni, mindössze két jellemző jelenete van: egyik Omodéval, mikor ildomát látjuk, hogyan tudja magán büszkeségét a politikai hasz-

nosságnak alája rendelni; másik az öreg Porcesal, mikor kegyelmes voltában ismét nagy része van a politikai számításnak. Csatajelenetei sokkal futóbban vázolvák, hogysen a király jellemzésire elegendő tér volna; a muló „gondolat árnya,” mely a sárosi harez alkalmával ellebben képén:

„Egy arany keretért (korona), emyi temérdek vért
Méltó-e kiontani?... ”

csakis királyi gondolat, mely sohasem vette komoly magába-téréssel a miatta hulló áldozatokat. Ha mégis a magyar nemzet rajong e királyért (II. VII. ének) ez inkább a honi állapotok megszilárdulása reményében, az erőre kapni kezdő trón körül csoportozó monarchiai érzületben és udvaronezi hajlamokban leli indokát, mint Károly előttünk nyilatkozó jellemében. Tárgyilag, történetileg így van jól a király — mert hogy ilyen volt, kétségtelen — de e jellem aztán nem is mondható oly határozottan „nemesnek” — mint szerzőnk előbeszéde, Csákkal ellentétben, felállítja.

Hosszúra kellene nyújtanunk már is terjedelmes vizsgálatunkat, ha a költemény minden szereplőjét hasonló részletességgel akarnók bonczkés alá vetni. Azért legyen szabad a többi jellem s a műszerkezet egyéb részei iránt rövid észrevételekre szorítkoznunk. Az öreg Omode jelleme, ha alapjául inkább az oligarchia gőgöt, mint az önhaszonkeresést vesszük, igen sikerültnek mondható. Épen úgy, a szenvedő Omode-anyja mi kívánni valót sem hagy; kivéve egy homályt az előadásban (138. l.)

..... *Szive* azonközben

Kín nélkül *megszakad* ... így leli a reggel;

ezt lehetetlen másképp értenünk, mint hogy *meghalt* bűvában, pedig (165. l.) azután is él. A négy fiú egyen-

kinti bemutatása (54—56) kissé stereotyp; az ily *kívülről* jellemzésre főnebb megmondtuk észrevételünket; de máskint elég következetesek maradnak. Dávid, — ha megengedjük, hogy helyzetében, mely a reménytelen szerelmesé, (mert mi kilátása lehet Erzsébetet valaha bírni) az a könnyű vér, az a szerelmi boldogság lehetséges, — szintén jól van tartva, egész haláláig. A két kisebb fiúra nézve az tűnt nekem föl, hogy a IV. énekben még naiv gyermekek, a VI-dikban (egy év múlva) már harczképes ifjak, s az utolsóban megint bizonyos naivság környezi őket. Homály az is, hogy oly soká tudjuk meg, melyik Omode fiú a VII. ének lantosa. A VIII. énekben két egyforma mozzanaton alapuló jelenés az Omode fiak közt (182., 183. l.) épen ez ismétlés által stereotyppá válik. — Daczára ez apró hiányoknak, az Omode család története, mint már kifejtők, legsikerültebb a költeményben. — Erzsébet, a királyleány, szintén teljes mértékben érdemli részvétünket. Az ő lelki állapotához igen jól illik a lyrai révedezés; forma, környezet, leírások, minden összehat, hogy az V. éneket a legkedvesebbé tegye a darabban. Nem oly sötét, mint a végzetteljes III-dik, ez tragoedia, az egy lemondó, de a váagnak mégis oly önkint megnyíló női szív elegiája. Kevesebb dicséret illeti Endre leányának fölléptét az utolsó énekben: a csatába hurezolás, a vékony indok mellett is, hogy t. i. jelenlétével Csák katonáiba lelket öntsön, nagyon csinálnak tűnik fel; az pedig, hogy *harczol* is, még szerelmi kétségbesés közt sem illik szenvedő, lemondó jelleméhez. Vannak ily tette képes nők, de azok jelleme egyébkor is szenvedélyesebb, mint a minőnek az Erzsébetét, az V. ének folytán, megismertük. — Utoljára még egy szót Gentilisről. Az olasz

bibornok ügyesebb a históriában. Nem bakot lő szónoklatával, hanem ravaszúl a pápa jogát akarja becsémpészni. S mikor látja, hogy nem megy, elég ügyes megfordítani a beszédet. Költőnk szintén *elmondja* felőle, hogy „ékes, sima olasz, *okos* is, szelíd is,“ továbbá, hogy „bízik is magához: bármint zúg a tömeg: mégis ő *határoz*.“ De midőn letorkolják, csak úgy kip-kap zavarában. „Beszélhetsz Gentilis, nem hallgatják már azt!“ Úgy tűnik fel, mint hebehurgya ember. „Mint a ki a nyilat kilövi *gondatlan*: úgy lövé ki a szót“ — s „későn látja a pap, hogy mi nagyot *rétett*“ (40. l.). Ez nem a história hatalmas cardinálja: ez egy tehetetlen öreg.

Mit mondjunk a költői szólam erejéről, a leírások, képek nagy gazdagságáról, a versnemek oly különféle s választékos szerkezetéről. Szerzőnk dictiója, melyet eddig csupán lyrai pompájában ismertünk, e művében sokszor nagy szerencsével ülti magára az eposz tárgyias — valamint a dráma szenvedes jellemét is. Idézzük-e az elsőre ama, nemcsak tárgyban, hanem formában is objectiv előadást, mely az első énekben a kiátkozó iraton előmlik, — az utóbbira, sok közöl, Csák jelenetét a Forgácsokkal? Lehet-e valami erőteljesb, rövidegben hatályosabb, mégis keresetlenebb, mint midőn Csák mondja:

„Itt állotok, Forgács, Ivánka, Andor!

S én hazaárulóknak mondalak!“

Iván kiált: „Hazudsz, ezudar kalandor!“

Az ilyesekben — pedig sok van — a költészet valódi (genuin) nyelve szól. De vannak egyenlőtlenségek is. A szólam néha frivol, mint a főnebb idézett helyen, mikor Csák levágja Dávidot s ez (vagy ki?) vissza

akarja tartóztatni: „Máté, megállj! *elment eszed?*“ S Máté feleli: „Nem az!“ — Vagy (183. l.) szerző felkiáltása Lászlóhoz, ki megölte öcsesét: „Látod, gyilkos Kain!“ ... (Lám megmondtam, Angyal Bandi...). Az efféle vagy visszatetszik, vagy, mint jelen esetekben is, komikai hatást okoz. — Leírásait nem szükség az olvasó figyelmébe ajánlanunk. Ott van a schaffhauseni zuhatag — mi sem lehet szebb annál. Képei, hasonlatai közt — mint mindig — sok van új, sikerült; de hibákat is tudnánk kijelölni. A hiba leginkább onnan ered, hogy vagy nincs igazság a képben, vagy nem illik a tárgyra. Midőn például Erzsébetet liliumhoz hasonlítja, „melynek virulása ninesen, ha *véresőrel* öntözik tövét“ eszünkbe jut, hogy kertész emberek esenevész fa tápszeréül marhavért ajánlanak. E sorokban:

Sokat éget mély seb, titkon, vagy itt, vagy ott;
Mint kívül a kardon kő s arany van ékűl,
Ben az *ártó* aczél, melyen *vér* sötétül...

a kép nem illik mására. A kit (szívben) mély seb éget, az *maga* szenved, míg hüvelyben az aczél *ártó*, s a vér rajta nem *övé*.

Jegyzetek hosszú sora hever előttünk egyes szépségekről s hibákról. De minek fárasztjuk tovább a figyelmet. Az olvasó úgy is megleli a szép helyeket s bírálatunk már eddig is nagyon hibakeresőnek tűnhetik föl, annyival inkább, mert lapunkban eleinte óvakodánk abszolút mértékkel mérni s az elismerésben több oly tehetség is részesült, mely sok tekintetben hátra marad Szász K. mögött. De éppen a viszony, melyben szerző lapunkhoz áll, — ki e viszonyból eredhető minden lágy-ságot kétségkívül sértett önérzettel utasítna vissza, kény-

szeríte mintegy, hogy művét egészen tárgyiasan, mintha rég elhunyt íróé volna — s általános becsmérték szerint vegyük vizsgálat alá. Relatív becse van annyi, hogy habozás nélkül irodalmunk nyeresiménye gyanánt tekinthetjük: egy idő óta parlagon heverő eposzi költészetünknek minden esetre szép gyarapodásul szolgál. *)

* E bírálat a FIGYELŐ-ben a következő nyílt levél kíséretében jelent meg:

NYÍLT LEVÉL ARANY JÁNOSHOZ.

Megbecsülhetlen barátságod és bizalmad új jelét adtad akkor, midőn ez ismertetést, mielőtt sajtó alá menne, azon kijelentéssel közléd velem, hogy ha azt igazságtalannak, túlszigorúnak tartom, készebb vagy kiadatlan hagyni. Első gondolatom volt, olvasatlanul küldeni vissza, mert igazságszeretetedben ép oly határtalanul bízom, mint ítélőtehetségedben; s ha netalán szigorú volna is bírálatod, nagy gyávaság volna a szigortól visszaretennem, ki magam is szigort követelek. És megvallom, egyedül a kíváncsiság nem engedé, ez első gondolat mellett maradnom. Jól tettem. Most azon megnyugvással boesátom vissza kéziratodat, hogy művemet igazságosan ítélte meg, és én neked sok hálával tartozom a tanúságokért, miket nyújtottál. Egy s más apróságra tán tehetnék viszonzást; de minek volna az? Mondhatnám, hogy némely hibát mit kijelölsz, — későn, midőn művemet nyomtatásban olvasám (mint a festő illendő távolban nézi művét) magam is észrevettem; de mit javítna ez ügyemen? Add, kérlek, bírálatodat a miut van: engem érdemem fölött megtiszteltéval, hogy művemet méltónak tartád arra, hogy általános, — s legmagasb mértéket alkalmazza rá.

SZÁSZ KÁROLY.

SZÁSZ GERŐ KÖLTEMÉNYEI. Pest. Nyomatott Herz Jánosnál. 1861.

A vén cigány, ha egy eljátszott darab felől ítéletét kérdik, egyszerű fejbillentéssel veti oda, hogy az jól, vagy nem jól volt *csinálva*; s ha még tovább faggatják, a helyett, hogy hosszú értekezésbe bocsátkoznék a felfogás vagy kivitel hiányairól, kapja a nyirettyűt, s néhány rántással újra játszván a neki nem tetsző részt, egykedvűen nyújtja vissza hangszerét a kérdezőnek: *így!* A csupán gyakorlott festő, ifjabb pályatársa képtámlája előtt, odamutat egy-egy hibás részletre, melyet okol, hogy a mű nem tőn rá kedvező hatást, noha érzi, hogy e részlet megjavítása után is maradna még *valami* fogyatkozás, de a mit kimagyarázni nehéz, könnyebb volna újból teremteni. A mit a zenész csak mutat, festőnk mint kimagyarázhatlant érez lelkében visszamaradni azt elmélkedve, szavakban fölfejteti tiszte a műbírónak. Ő nem csinálja újra, képes sem volna legtöbb esetben, mint a zenész; ő nem keresi részletben, mint festőnk, a mi az egészre tartozik; innen van, hogy bár ítélete alaposabb, mint ama gyakorlóké, ezek példája vagy észrevétele olykor tanulságosabb. Mert a példa követe, mely félig ösztönszerű cselekedet, könnyebb, mint értelem útján venni irányt az érzés, képzelem műveihez; s mert a legalább részletben újjal mutatott hiba mindenestre oly gyakorlati útba-igazítás, melyet az is megért, kinek az egészről, az általánosról még csak ködös sejtelmek vannak. Ép ebben állt előnye a módnak, mely firól fira, kézről kézre mesterség gyanánt adta a művészeteket, a mai kritika irányadásai, tanításai fölött. A rhapsód, vagy hegedős, a régi szobrász vagy fazekas

(μερομερές), a középkori festő, építőmester átadta fiának, tanítványának a mesterség minden gyakorlati fogásait, beleszoktatta művészetének *eltanulható* részébe, s a tanítvány, ha benne lélek volt, a jeles példák után s önmagából hozzá teremté a többit. Való, hogy így is ezer közepszerű tehetségre esett egy lángész, de a közepszerűk is legalább a technikai hibátlanság színvonalán álltak, s míg egyrészt a geniusz útját egyengeték, s a vesztatüzet, melynél felgyulhasson a lángelme, kialunni nem hagyák, másrészt tömegesen virágoztatják vala a művészetet. Eszközöl-e mai napság csak ennyit is a széptani elmélet és kritika, mely a dolgok *veleje* s nem héja körül forog? Lelket ő sem adhat, s minél magasabbra tűzi szempontjait, s óvakodik általánosból a részletekbe ereszkedni, hatása annál kétesb a gyakorló művészetre. Igen, ha mindig tudományyá képzett izléssel volna ügye; de hányszor tetszenek önkényes ráfogásnak a megbírált szemében oly gáncai, melyek nem forognak az épen kézzelfoghatók körül.

Ezért sokszor kedvünk volna, ha nem is újra-hegedülni a vén cigánynyal, legalább a festővel kimutogatni egyenkint, részletesen, hogy ez vagy amaz költeményfüzetnek ez s ez darabjában itt meg itt a hiba, így meg úgy kellett volna *csinálni*. A szerző, vagy ha ez fület dugna ily preczeptorkodás ellen, a bírálat ifjú olvasója mindenesetre nyerne annyit, hogy figyelmessé tétetnék, mennyi bibéje van a költő *mesterségnek*, azon categoricus szabályokon *kívül* is még, melyeket a költészettani könyvekből, vagy osztályban, meg lehet tanulni. De egy az, hogy ily módon ösztövére füzetke is ívekre dagasztaná bírálatunkat, más megint s a fő, hogy a kritika, hiába, ma már ép úgy nem térhet vissza a rhapsod

vagy bárd szoktató, begyakorló rendszeréhez, a mint írott és Guttenberg festékétül párolgó költészetünk nem a hagyományos énekszerzés többé. Részletes hibák kimutatása nem ezéjja, csupán eszköze, vagy arra, hogy ezekből általános nézetre emelkedjék, vagy arra, hogy általános ítéletét ezekkel, mint példákkal igazolja. Csak annyit veszen hát belőlök, a mennyi ezéjára szükséges, a többit hagyja; sőt olykor kimondja ítéletét, s rámutat csak a darabokra, melyek által az igazolva leendő a *hozzáértő* előtt, nem törődve, vajon a szerző megtalálja-e bennök, a min a bíráló gáncsa épült. Innen egyrészről magában a kritikában tér nyílik önkényes állításoknak, más részről az elfogúlt szerző a leghelyesebb bírálat által is bántva érzi magát, sehogysen tudván a kimondott ítéletet alkalmazni művére. X úr költeményeiben hiányzik az *egység*: ő nem találja úgy, ha csak ki nem mutattad, hol és mi által van megtörve. Y. úr nem tud *egészet* alkotni: ő nézi, nem leli *híját* a költeménynek; *üres*-nek mondod: pedig ő az ég minden csillagát, a mező minden virágát belerakta; érzelemhiányt, dietióban fagyot vetsz szemére: holott ő expresse emlékszik, hogy sírt, igen, könnye potyogott épen e darabra, még most is látszanak foltjai a kézíraton. Mit tenni hát? felhagyni minden bírálattal? Ez talán mégsem volna jó. De kívánatos, hogy az *ítész*, (megenged t. munkatársunk Brassai, *rostás*nak a kritikust csak nem nevezhetjük) a mennyiben tere engedi, ne irtózzék nagyon a részletezéstől: ha fő eszméi, elvonásai dugúlt fülekbe ütköznek is, a gyakorlati, részbeli tanulság itt-ott megragad és ez mindig valami, kivált nálunk.

Szász G. költeményei alkalmával, de nem *őrá*, mondók el ezeket. Durva sértést követnénk el rajta,

föltévén, hogy ő kevésbbé képes fölemelkedni általános eszmékhez, vagy hogy kézzelfoghatóbb magyarázást kíván, mint bárki a jelen irodalom méltóbb növendékei közül. Állása, tudományos készűtsége, már-már jóhangzású irodalmi neve egyaránt tiltja, hogy épen ránézve tegyünk ilyet föl. De, olvasván műveit, nem egyszer a vén cigány helyzetében éreztük magunkat. Nem egyszer ösztönze a vágy, kimutogatni: ez itt hibás, meg ez, meg ez; így s így kellett volna. Tanárkodás lelke szállott meg; s mielőtt abstractióba emelkednénk, szerettük volna elesevegni az olvasás közben támadt apró észrevételeket. Ily kritika, egész kötet versnél, már terjedelme miatt is, sem czélszerű, sem kivihető; de nem állhatjuk, hogy legalább egy költeményén próbát ne tegyünk vele; tán ki fog tűnni, hogy ez eljárás, ha kivihető, nem volna egészen sárba esett munka; aztán ily bonczolás szintén kezünkbe adja a fogantyút költőnk általános jellemzéséhez.

Vegyük a gyűjtemény első darabját: *Odahaza*. Első, mondom, mert az *Édes hazám*, mely azt megelőzi, valószínűen utóbbi keletű: csupán hatás végett jutott a könyv elejére.

Odahaza voltam, mintha álom lenne,
 Úgy tetszett lelkemnek, a mint benyitottam:
 Oda lett hajdani vilám tekintete,
 A hol emlékinnek legelső pontja van! . . .
 Az a szalmás kunyhó rozzant fedelével
 Még áll, de a vihar elvonult felette,
 Mint a hervadt mezőn ős közzeledtével;
 S a szegénységet az idő ott feledte.

Mindjárt az első négy sorban két hely fordul elő, hol a kifejezés, ha nem mondható is épen homályosnak,

mert elvégre megértjük, de hiányát érezteti velünk amaz erélynek, határozottságnak, szókötési szabatoságnak, melyet a próza is, annál inkább a költői nyelv kíván. „Mintha álom lenne (volna) úgy tetszett lelkemnek, a mint benyitottam.“ *Mi lenne álom?* Főnévi alanyt keres a teljesség iránti érzet. Épen úgy a következőben: „hajdani vidám tekintete (a helynek) hol emlékeim legelső pontja van,“ nélkülözünk valamit. Úgyde, hallom az ellenvetést, épen ebben áll a költői rövidség, az ellipsis, a szólam hatálya. Igen, ha a kihagyás a megmaradt résznek fokozott erélye által pótoltatik. De itt az az eset nincsen. A mondatok oly puhán kötvék, hogy e kötésből csak véletlenül kihulltnak tetszik a hiányzó rész. Nem önkéntes *szabadságra*, hanem szükségre mutat a beszéd használatában. Pedig nincs lehangolóbb, mint érezni, hogy a művész (bármilyen esekélységben) korlátoztatik eszközei által. A költő esetje, vésűje a nyelv: bosszant, ha nem úgy fog, mint ő akarja. Ama rövidséget nem ismerné magáénak sem Tacitus, sem Virgil. — Továbbá: „oda lett vidám tekintete (a helynek) hol emlékeim legelső *pontja* van.“ A hely vidám *tekintete*, tehát egy egész kis *tájkép*, és ottan az emlék *pontja*, valami helytelenséget éreztet a metaphorában. Kimagyarázni nehéz, de olyan összefoglalás ez, a mi nem ad képet, nem tudjuk *képzeln*i. A költő, nemcsak hosszabb leírásaiban, de metaphorában is úgy vessen oda egy-két jellemző vonást, hogy abból a képzetet meg tudja teremteni épen azt, a mi a költő lelkében meg vala teremve; egy körülbelül, vaktába felkapott phrasis mindent elront. — Menjünk odább. „Az a szalmás kunyhó rozzant fedelével még áll, *de a vihar elronúlt* felette.“ *Elronúlt*: ez a szórend legtermészetesb

kifejezése szerint azt tenné: hogy a mi aggasztó vala, már *elmúlt*; a szókötés legalább is kétértelmű. Hanem a szokott értelem annyira túlnyomó, hogy csak újraolvasás után jöttünk rá, mit akart mondani szerző. Pedig határozottabb szórend könnyen segített volna. „Az a kunyhó még áll, hanem *vihar vonúlt el felette*, mint a hervadt mezőn, ősz közeledtével.“ Így aztán nem lehet másra érteni. — Szerző az apai házat képben mutatja föl: olyan az, mint az őszi vihar által megtarolt mező. Jól van. De az utolsó sor megint új metaphorát vagy személyítést hoz: „S a szegénységet az idő *ott feledte*.“ Erős gyanúnk van, hogy az „*ott feledte*“ csak a rímért ugrott ide. *Hervadt mező* volt az előbbi kép, melyhez e sor kapcsoltatik. Az idő, meg a vihar nem *ott feled*i a szegénységet, pusztulást a hervadt mezőn, hanem épen előidézi, nem is szokta *elinni* soha. Ha pedig az utolsó sort nem az előbbieket folytatásának, hanem egyenest a szülei hajlékra vonatkozóan vesszük, akkor ugrást érzünk, mert a tropus egyszerre, s a végsorban változik át, hol épen fokozott befejezését várnók. A versszakok utolsó sora nem lehet pusztán *toldalék*, hanem bensőleg össze kell függenie a megelőzőkkel. Egy összekapcsoló, vagy pótsor inkább elmehet a versszak beljében, mint végén, honnan lemállik, mint odatapasztott nem lényeges rész. — Lássuk tovább:

Falán csak nyoma van a fecsketészeknek,
Melyben egykor vidám barna család lakott;
Ereszében most már verebek esípegnek.
Mikre a macska tart hajtó-vadászatot. —
Teheti is látran, nincs semmi ellene:
Öreg lett a kutya, már csak alig nyelvel;
Együtt játszódtunk, én ifjú s ő vén leve,
Ingerkedni most már hogy ne feledne el.

A *fecske és veréb* itt vagy metaphora, vagy a valóságból szedett jellemző vonás. Ha az utóbbi, akkor ily ellentétet nyújtana: míg a ház, *anyagilag* is, jobb karban volt, addig falára fecske rakta fészket, de most, a mióta roskatag állapotra jutott, már csak veréb csipeget eresztében. De, ha így vesszük, első tekintetre felötlik a rajz, ellentét hamissága; mert való ugyan, hogy a veréb inkább szereti a hullatag nád, vagy szalmafüdölet; de a fecske is odafészkel szerényebb hajlék oldalára is, vagy a korhadt gerenda mellé. Átvive helyesebb a gondolat. Az előbbi versszak szerint őszi vihar tépte meg a házat. Nyara elmúlt, következőleg fecskéje is elhagyta, csupán a fakó veréb maradt, mely nyáron is ott vala ugyan, de ottléte szembeötlőbb télen át, mikor csak ő (s a varjú) marad a ház körül, s épen úgy jellemzi a telet, mint a fecske a nyári évszakot. Így hát a tropus jó lenne: hanem egy baj van. Szerző, tropusból, átmegy a való festésébe. A mint alább a veréb-, macska-, kutya-leírást tovább fűzi: az már csakugyan nem metaphora: az a való esetlése. Tehát vagy *igaz* képet rajzol *hamisan*, vagy *metaphorából* a betűszerinti *valóságba* esik. Mindkettő hiba, és hiba főleg az, hogy az olvasót ily dilemmába hozza szándékai felől. — Még egy epithetonára van szónk. A fecske-fészek lakóit vidám, *barna* családnak nevezi. Szabad legyen azt a figyelmeztetést tennünk, hogy a *jelző* nem pusztán sortöltelék, hogy meglegyen a kellő hossza. Nem is mindegy, bármi tulajdonára vonatkozzék a *jelzettnek*, hanem szükség, hogy ép azon oldalról *jelezz*e, emelje ki, vagy jellemezze a tárgyat, mely a fenforgó esetben kiemelendő. Itt a fecske-család *vidorsága*, általában a vidám múltnak a komor jellel való ellentéte

a fő dolog: mi köze ezzel a fecskék *barna* színének? A barna különben sem vidámság, hanem gyász és szomorúság színe. — A ház ereszében a macska tart hajtóvadászatot a verebekre. „Teheti is bátran, nincs semmi ellene: (mert) öreg lett a kutya, már csak alig nyelvel.“ Tehát a macska a ház *ereszén* azért vadászhat bátran a verebekre, mert a kutya már öreg, nem akadályozhatja. De vajon még *fiatal* volt, felmászott-e a ház ereszére, hogy a macskát ne hagyja verebészni? Mi a kutyának ily tulajdonát nem ismerjük. „Együtt játszottunk, *én ifjú s ő vén* leve.“ Ez jó! Ime hogyan kiválik a rajz igazsága által a többi közől. „Ingerkedni most már, hogy ne feledne el.“ Nem mondjuk: a kutya *ingerkedik*, hanem vele más.

Két versszak és mennyi aprólékos gáncs! fog felkiáltani némely (íróféle) olvasóm (vagy tán nem is *olvasóm*, noha íróféle) kinek véleménye szerint a kritika tiszte csak abban áll, hogy vagy föllengős, duzma szavakban bálványát égig emelje, vagy néhány odaacsapott frázissal agyon üsse áldozatját. De mi szeretünk olykor pedant is lenni. Megengedjük, hogy a lángész, midőn ír, nem ügyel efféle apróságokra, mégis jól jön neki minden: de a ki nem lángész, mégis arat némi sükert a költői foglalkozással, bizony az ilyen meg fogja nézni: vajon mondata elég szabatos, világos, erőteljes-e; vajon itt vagy ott nem hibít-e valami; képei, tropusai elég szemléletesek, tárgyhoz illők, újak, jellemzők-e; nincse bennük fonákság, következtelenség, aláesés, bágyadtság, fagy; kidomborúlnak-e úgy, mint kell; nincse valami fölösleges, henye, vagy kirívó vonás bennük; megfelelnek-e az illető rész, s az egész költemény hangulatának stb. — És ha írásközben ily csekélység gyakran meg-

akasztja a tollat, ha sokszor egy alkalmas epitheton is gondot szerez a keresőnek: miért ne szólhatna effélékről a kritika is néha-néha, habár ezáltal bírálata egy két hasábbal hosszabbra nyúlnék is, s talán oly versíró felől, kit, főnebbi olvasóm szerint, csak genialiter agyon kellett volna gázolni. Lángész mindenki nem lehet: im, Petőfi óta alig tudnánk tizet-huszat olvasni meg: a többi gyalogjáró jól teszi, ha tanulja is a költő-mesterséget. No de hajrá!

Csak szegény jó anyám maradt még a régi:
 Hervadásában is illatozó virág. —
 Hosszan végig nézdel s mindig csak azt kérdi:
 Miért vagy oly halvány? mond(d) meg fiam, mi bánt?
 Nem *akarja hinni*, hogy nem vagyok gyermek;
 Nem is gondol reá, mi bánthat már engem:
 Hogy általa boldog, éretted szenvedek
 Mennyei üdvösség, édes kín — szerelem. —

„Csak jó anyám maradt a régi.“ A *régi* jelző itten a *jó és illatozó virággal* jöhet inkább kapcsolatba, nem a *hervadással*. Azonban úgy sem rossz, ha erre kiterjesztjük: mert a *hervadás* kezdetét vehette már az előtt, hogy az író megvált szüleitől. A „hervadásában illatozó virág“ szép kifejezése a ránczok alatt is megmaradó anyai jóságnak. A kép igaz, mert az illat tartósabb mint a szín „és a rózsát, ha elhull, még egy perezig éli túl,“ Kölcsey szerint is. „Nem akarja hinni, hogy nem vagyok gyermek“ — elhasznált de igaz vonás az anyai érzelem jellemzésire. Legszebb a két utolsó sor, a beszédnek fordulata által megszólításba, ellentétei, melegsége s az által, hogy a fő tárgyat kifejező szó: *szerelem*, épen a versszak végére van felhagyva. Hason-

lítsa össze e versszak szerkezetét az ifjú kezdő az első versszakéval: érezni fogja a különbséget.

Aztán, leül mellém s nagyon sokat beszél
 Arról a bölcsőről, a melyben rengetett;
 S fáj neki, mért nőttem fel más tűzhelyénél,
 S könyekben tör ki az anyai szeretet --
 Vallásos lesz szava, a mint ezt elmondja:
 Lelkem visszaszáll hat-nyolcz éves koromig
 S midőn felébredek, hajamat simítja,
 Mindenik szálára áldást imádkozik. —

„Nagyon sokat beszél a bölcsőről.“ Hogy a *bölcső* az első gyermekkor metonymiai képe néhány évezred óta, arról nincs mit szólnunk: midőn tehát szerző bölcsőt említ, mindenki tudja, hogy a csecsemő kor értendő azon. De alkalmas-e, épen a csecsemő kor, hogy arról *nagyon* sokat beszéljenek? Örömet kiterjesztenők e tropust az egész gyermekkor éveire, de *annyira körül van írva*, hogy lehetetlen tovább mennünk. Sőt e körülírás többet is ront a dolgon. Ha szerző egyszerűen *bölcsőt* érint, minden nehézség nélkül átvinnők az értelmet a kisedre, onnan akár az egész gyermekség idejére. De ha azt mondja, hogy anyja nagyon sokat beszél *arról* a bölcsőről, a *melyben* őt ringatta, ha így külön választja a *bölcsőt* a *benne fekvőtől*: akkor megszűnt tropusban szólani, akkor a gyermektől külön képzeljük a bölcső *fáját*, arról pedig aztán, hogy lehet *nagyon* sokat beszélni, én nem tudom. Ime a gondatlan körülírás, a henye festegetés haszna! — „Fáj neki, mért nőttem fel más tűzhelyénél.“ Felszínes vizsgálat szerint ez anyai *fájdalom* nem volna helyén. Inkább örülnie kell, — mondhatná — hogy fia tőle távol is ily szépen

felnőtt. De nem úgy van. Az anyai szív, még boldognak tudva is, sínli tőle elszakadt gyermekét. S e fájdalom igen természetesen vegyül a viszontlátás örömébe. Találó vonás. — „Lelkem *visszaszáll* ... s midőn *felébredék*“ ... A *visszaszáll* nem készített elő bennünket az álmom, álmodozás, gondolatára: innen a *felébredék* váratlanul jó. A *száll* képzetnek nem ellentétes képzet a *fölébredés*, — „Hajamat simítja, mindenik szálára áldást imádkozik.“ Ismeretes a népi mondat: „áldja meg az isten minden hajaszálát.“ Szerző e mondást használja itt föl, azon cselekvéssel kötve össze, hogy anyja épen haját simogatja. Méltó időznünk e helynél egy kissé, mert vagy igen szép, vagy annak ellenkezője. Vizsgáló, ha saját szépérzetét hívja segédül, azt mondja rá, neki visszatetszik. A népies mondat maga nem, hanem az alkalmazás. Honnét van ez? — Midőn a nép érzelmei túlaradtában felkiált: áldja meg az isten minden hajaszálát: távol van attól, hogy a hajra, ennek *anyagi mivoltára*, képzelődjék. A hajszálakat „numericus“ értelemben veszi: annyi áldást kér, mint a hány hajszál; vagy a részletezés által erősebbé akarja tenni az áldás kifejezését, mikép ama rokon szólásban, mikor „minden *ízét, porczikáját*“, emlegeti. De ha valaki, szerzőnk szerint, *testileg* simogatván a haját, úgy kér, imádkozik áldást annak *minden szálára*: a főnebbi átvitel (synecdoche), mely a népi szólásban létezik, itt pusztá, anyagi *valóságba* száll; az áldás nem az egész embert illeti többé, hanem a kézzel simogatott, szálankint képzelte valóságos *haját* (nem is említve a „fejbenezés“ nagyon közeli képzetét, tehát a *rútát*, mitől igazán csak egy hajszál választ el). De elég e hajszál-hasogatásból.

Később panaszol is, aztán könnyűt hullat:
 — Oh, csak e könnyeket ne kellene látnom! —
 Hogy apám, elhagyva az élhető utat,
 Semmivel se gondol széles e világon...
 Majd körülöleljük, mint a fát a lombok,
 Ott susog a szellő — a tiszta szeretet;
 Mosolygó lesz areza, derült lesz a homlok,
 Leesókoljuk róla a bánat-felleget.

„Később panaszol is, aztán könnyűt hullat.“ Midőn az ember olvasás közben e sorra jó, úgy tetszik, mintha az író elfeledte volna, hogy anyja már főlebb *panaszkodott* is, *könyezett* is. „Fáj neki, mért nőttem fel más tűzhelyénél“ — e fájdalmat bizonyosan *szóval* fejezte ki, tehát ez annyi, mint *panasz*; s ugyanakkor „*könyekben* tört ki az anyai szeretet.“ Tovább olvasva rájövünk ugyan, hogy az ismétlett panasz és köny más tárgyra irányoztatik s helyén van; de gondosabb szerkezettel ki lehetett volna kerülni ama visszásságot, hogy szerző, a mit egyszer elmondott, újra láttassék mondani, mintha elfeledte volna előbbi szavát. — „Az *élhető* út“ kifejezés szokatlan ugyan „*elélhetés útja*“ helyett, s nagyon betűszerint véve oly *utat* jelentene, mely *élhet*: de ha *író*-asztal, *mosdó*-szekrény-féle szólásainkat figyelembe vesszük, nincs kifogásunk ellene. — „Majd körülöleljük, mint a fát a lombok“ helyes kép, de nem vala szükség a következő sorral túlzásba vinni, erőltetve kizsákmányolni; mert a *szellő* nem tartozik a lombhoz, csak történetes, *külső* vendége annak, s egyáltalában nem fejezi ki a szeretet *belső* melegségét. Mai költészetünk közös hibája, addig üzni-fűzni valamely képet, míg az egybe nem illők, össze nem tartozók halmozása által megszületik a szörny, melynek *absurdum* a neve. Itt

még ebből csak kevés esúszott be, de a ki szerzőnk „absurdum-esináló” képességét akarja ismerni, olvassa el „Nyári este” című költeményét a 28-dik lapon.

— Megérkezik apám, templomból jó épen,
 Honya alatt hozza — mint pap — a bibliát;
 S hallgatóit hiná vissza örömben,
 Majd kalapját nyújtja, úgy örül, hogy itt lát.
 Végre neki esik szegény vén dajkámnak,
 Ki ott kandikál be az ajtó nyíláson; —
 Búcsut mondott volna régen e világnak,
 Csupán csak azt várta, hogy engemet lásson.

Ez volna humoros része az elégiai családrájznak. Már főlebb („elhagyva az *élhető* útát”) előkészíte szerzőnk ezen versszakra. Petőfi óta divatos, az anyát érzelmes (sentimentál) az apát humoros rajzban vezetni az olvasó elé. Olvassa bárki a *tíz év* hasonló tárgyú költeményeit, alig talál kivételt e *törvény* alól. Hiába, apám uram, így vagy amúgy, de mindenikben egy kissé nevetséges szerepet játszik. Szerzőnk is a divatnak hódol, midőn apját élénk állítja. Nem szólok vallás-erkölcsi szempontból e divat ellen (pedig hisz ott volna Kám és Noé példája) de szólok aesthetikai szempontból mint *divat* ellen. Mert költészetben (valamint a társaságban is) a divat annyi, mint *utánzás*, felkapása annak, a mit valaki *kezde*t. Petőfinek saját okai lehettek, a miért atyját humorosan fogja föl: de van-e mindannak, ki az ő felfogását önön viszonyaira alkalmazza? — „Honya (azaz *hóna*) alatt hozza, mint pap, a bibliát.” De hát: mint pap? vagy: mint pap? Azaz úgy-e, mint *ha* pap volna, vagy igazi papi minőségben? Egy pillanatra nem tudjuk, akár — — jel, akár komma közé rekeszszük ez incisumot. De a követő sor tisztába hozza

az itt kétértelmű szórakást, hiszen *hallgatói* vannak: és így pap. A következő három sor gyámoltalan örömét rajzolja. De a rajz nem világos eléggé a kifejezésben. „Majd kalapját nyújtja“ *kéz, kézfogás helyett* kelle hozzátenni. „Végre *neki esik* a dajkának.“ Mit tesz vele? megöleli, vagy kiszidja? Vagy mikép értsük? Határozottabb színeket! A dajka jól van, bár nincs benne eredetiség, s a dajkák rendes típusához tartozik.

És *kicsi* lesz a ház a *nagy* öröm miatt,
 Kimegyünk a kertbe, az udvaron végig,
 S a mit én esínáltam, ott van az a kis pad,
 Vele szembe távol erdő, mező kéklik.
 Leülünk: jobb felől az én kedves anyám,
 Balról jó testvérem, mint egy hervadt virág:
 Oly jól esik, hogy most mosolyt látok arczán,
 Mit e földön semmi, csupán ittlétem ád.

„*Kicsi* lesz a ház a *nagy* öröm miatt.“ Az ellentét elég jó, de minek azért a *kicsi* és *nagy* jelzőket *ritkán* szedetni? Az egy idő óta felkapott nyegle szokás, mit szerzőnk is követ, nem hagyható megrovás nélkül. Általában elfogadott írói gyakorlat, kivált versben, hogy csupán azon helyek, egyes szók nyomassanak feltűnőbb betűkkel, mikre az író különös súlyt fektet, vagy ha mit a szófűzés által nem vala képes eléggé kiemelni, a mi elfutván az olvasó szemét, az értelem vagy kifejezés szándéklott tisztasága, erélye szenvedne miatta; szóval, oly esetben használtatik e *kisegítő mód*, mikor a szerző mintegy kénytelen ahhoz folyamodni. De nálunk mostanában egyikévé lett a költői *hatás* eszközeinek. A mi költőnk A. vagy B. rábukkan egy szép (?) ellentétre, például: „fehér hó és fekete — bánat:“ lehetetlen, gondolja, hogy az olvasó a fehér és fekete szín közötti

ellentét újságát észrevegve, ha csak ő alá nem húzza e szavakat. A mi költőnk, X. vagy Y., talál egy meglepő hasonlítást, teszem, hogy „a leány olyan, mint a virág,” vagy „érzelme nagyobb az oczeánnál,” egy gondolatot, például: „imádott haza!” — s nem állhatja, hogy ritkított betűkkel ne figyelmeztesse olvasóját ezek szépségére. „Ide nézz, világ! én költői gondolat vagyok!” Az ily ritkabetűs szépmondatok rám mindig olyan hatást tesznek, mintha valamely tolakodó vicsorgatná fejér fogait. Hagyjuk e vásári hirdetménybe való fogást; a jó gondolat nem szorúl ilyes czégerre, s a mi szép, még szebb lesz, ha maga az olvasó leplezi föl. Hisz ily eljárással az egész Byront, vagy Petőfit csupa hézagos betűkkel kellene szedni! — „Szembe távol erdő, mező kéklik” — Hogy az erdő és hegy (az utóbbi akkor is ha *mező* van rajta esupán) bizonyos távolságra kék színt mutat, azt vizsgáló is tapasztalta: de nem merné állítani: helyes-e így mondani általában: kéklik a *mező*. Sík földön ez nem látható, hegyi perspectiva pedig talán nem jön a *mező* elnevezés alá oly távolságból, mikor zöld színe már kékre változott. Azonban szerző inkább tudhatja, nem vitatkozunk vele. — „Balról jó testvérem, mint egy *hervadt virág*” — a hasonlítás nem új, de alkalmas lehet; mi csupán arra teszünk megjegyzést, hogy már egyszer előfordult; az anya is „*hervadásában* is illatozó *virág*.” Gondos költő óvakodnék ismétleni ugyanazon képet ugyanazon versben, mert szegénységre mutat. — Hanem végezzük be.

S odagyúl körülünk egy egész kis sereg,
A melynek én vagyok központja e perczben;
Barátok, szomszédok, öreg urak, hölgyek.
Mindig szaporodnak, de senki se megyen. —

Beszélünk *mindenről* hosszason, *okosan*,
 Teli szeretettel, melegen és vigan;
 Aztán, bevisz anyám, „együk meg, a mink van,
 S közbe százszor is szól: „kedves kiesi fiam!”

... Még azt is elmondja, hogy maradjak itthon!
 Oh, és én örömet nem távoznám innen;
 De mikor a *virág*, a szerelem úgy von ...
 Ezt a *jó öreg fát* áldja meg az isten!
 Sirva válok el, mint törzsetől a zöld ág. —
 Ah, de szeretöm vár s ott tüzes esők járja ...
 Öröm-, s bánat-köny közt terem a boldogság
 Házi pitypalatyja, tündér szivárványa! —

Eddig a vers. Az ide írt első *fogat* (néha szeretem a strophát így mondani magyarul *szak* helyett, mely csak a megszakítás, de nem az összefoglalás eszméjét adja) feltűnőbb szépség, de feltűnőbb hibák nélkül is levén, pár szóval túl eshetünk rajta. Megjeleljük a társalgás vonzó voltának kifejezését e sorban: „mindig szaporodnak, de senki sem megyen;“ a háziasszony kedélyes, életből kapott felhívását: „együk meg a mink van,“ s a szerető anya becéző gyöngédségét ebben: „kedves *kiesi* fiam“ kivált ha már főtebb *magyarázatát* nem olvastuk volna: „nem akarja hinni, hogy nem vagyok gyermek“ — a mi levon a gondolat újdonságából, és olyanná teszi, mint az előre megmagyarázott ötlet. De így is e versszak inkább jónak mondható; minden esetre jó kapocsnak az átmenetelre. — „Még azt is elmondja, hogy maradjak itthon“ — az *elmondja* akad bele nyelvi érzékünkbe. *Elmondani*: hosszabb folyamú előadásra alkalmazzuk, mint csupán e rövid kérelem. Vagy olykor *elmondani* használjuk, midőn a mondás némi vakmerőséggel jár: „elmondta az eskü-

szót“ „az isten nevét,“ „az *adtát*“ stb. Jelenleg egyik értelmet sem tudjuk kapcsolni a kifejezéshez. — „De mikor a *virág*, a szerelem, úgy von . . . azt a *jó öreg fát* áldja meg az isten!“ Főnebb olvastuk már: „kü-rölöleljük, mint a *fát* a lombok.“ Nem az ismétlés ellen vagyunk ez úttal, mert a kép új fejleményt ígér, s ez nemesak szabaddá, hanem ajánlatossá is teszi az ismétlést. De nem látunk a képben következetességet. Midőn az anya *élőfa* volt, gyermekei *lombok*: ez jól függött össze: de itt, ha szintén fa képviseli az anyát, mi lesz a fiú, kit *virág*, a szerelem, vonz? Csak nem marad lomb? Ha pedig ő tropus-nélküli valóságban áll, akkor a jó öreg fa és a virág, szétszaladt betűi daczára, sem elégíti ki képzelődésünket. — „Sirva válok el, mint a törzsétől a zöld ág“ — tehát megint lomb, ki csak az imént *virág* után eped vala. Különben e sorban egy jól talált kép rejlik, de nincs üvegtisztán kifejezve. Ha szerző a *sirva* helyett azt mondja *könnyezve*: a kép mindjárt homály nélkül terem az olvasó szemei elé: t. i. a zöld ág *könnyez* (nedve foly) ha leszakítják. De a *sirva*, mely inkább a *hanyra* vonatkozik, nem tűnteti e képet egész szabatosággal szemünk elé. — „Ah, de szeretőm vár s ott tüzes csók járja“ Figyelmet kérek. E sor oly határozottan festi a szerelem boldogságát, a kifejezés módjában, a hangban, minden-kép: hogy a bánatos móddal, mely szerint költőnk főnebb szerelméről emlékezett vala, ellenmondást látszik képezni. Ott „halvány“ „bántja őt valami“ „szerelem-ért szenved“ . . . szóval egész hangulata elégiai, nem csak ha családját tekinti, hanem szerelmét illetőleg is: itt könnyű vérrrel használja a bizalmas, megszokott *szerető* nevet, a leány *várja* őt, s csak úgy odaveti, hogy

tűzes esők járja közöttük.“ Utoljára egy reflexióval fejezi be: ellentéve az *örömet* (szerelem) a *bánatnak* (családi bú), mint a melyek könyei közt *terem* (micsoda? tán rózsa és tövis? nem:) a boldogság házi *pitypalatyja* és tündér *szívárványa*. Ha megemlítjük, hogy e mondat: „a boldogság házi pitypalatyja“ egészen Tompáé, ki azt jobban alkalmazza, be is zárhatjuk részletes bonczolásunkat, hogy általánosabb tanulságra emelkedjünk.

De mielőtt azt tennők, vessünk egy futó pillantást szerzőnk verselésére, a mint e darabban nyilatkozik.

A schema, látjuk, nem igen lyrai. Egyszerű lapos alexandrin az, mérték nélkül, váltó rímekkel. De tekintve, hogy e költemény nem tartozik a hevesebb, mozgalmasabb lyrai fajok közé, hanem csöndes elegia, az alak választását nem rosszaljuk. Ellenben méltó kifogás alá esik a rímzet. Már Kazinczy észrevette, hogy nincs süketebb rím, mint a melynek önhangzói különböznek, akár az által, hogy rövidnek hosszú a megfelelő, akár, hogy egészen más betűből állnak. És pedig a rövid nem csak úgy lesz felemássá, ha párja *ékezett*, például, ha *a*-nak *á* felel vissza, hanem az által is, ha torlás (positio) hosszítja meg. E szabály nem önkényes felvétel, melyet tetszés szerint mellőzni lehessen, hanem a rhythmus-érzék követeli. Szerzőnk legkevésbbé törődik ezzel. Csak jelen verséből több olyan rimet idézhetnénk, mely áthágja e szabályt, mint a hány megtartja. Mindjárt az első négy sorban: *lenné* = tekintetű; *nyitőttem* = pontja vän; továbbá: *nyelvél* = feledné él; *gyermék* = szenvedék; *éngem* = szerclém stb. Különböző hangra példa: *beszél* = tűzhelyénél; s a (rím helyett használva) nagyon szabad assonance: *virág* = mi bánt; végre egyhangúság több egymást követő rím-

ben, hol a fül változatosságot óhajtana: *okosan*, *vígan*, *mink van*, *fiam*, *ittthon*, *innen*, úgy *von*, *isten*: tehát 8 sor esupa *an en on*. Mindezekhez téve az ily rossz hangzást: „*hogy most mosolyt*“ — szerző technicáján még sok a gyalúlni való.

Most már röviden összeszedhetjük a mondottakat.

Egyes szép hely, sikerült vonás nem hiányzik e költeményben: de az összes hatás sokképen megzavar-tatik. Már a nyelv puha, erélytelen kötése csökkenti néhol e hatást. Képei majd össze nem függők, majd homályosak, majd átvitelei a valósággal folynak össze; leírásaiban pedig a tárgyi igazság nem léte bánt. Henye, szükségtelen vonásokat is vettünk észre: szerző még nem látszik tudni a költői festés axiomáját: „*csupán azt és annyit a testből*, mennyi a *lélek* előtüntetésére szükséges!“ Olykor ismétli magát; olykor túlfesteget. Reminiscenciát árul el mind a conceptusban (az anya és apa iránti érzelem felfogása, Petőfi után), mind egyes kifejezésben. Rímei — sőt általában nem mért, rhythmustalan sorai s lazán fűzött strophái — többnyire nem adnak kellő zengést. Végre a fölveti alaphang egysége az utolsó sorokban meg van törve.

E megjegyzések után hamar végezhetünk Szász Gerő költeményeivel. Vannak versei, (s ezek, gondolom, régiebbek) hol e hibák nagyított arányban fordulnak elő; vannak ismét (az újabbak) hol mind tisztább lesz a látkör, a nélkül, hogy egészen kitisztulna. Amazokból megérintjük a „Nyári estét“ (28. l.) mely egy találó vonás után: „a sok kis árnyékból (*harmatos*: ez nem kellene) este lett“ — igen csinált festegetésbe, képhajhászatba rohan; az „Ősz felé“ címűt, melynek *bánatos* hangulatába nem illik a juhász *boldogsága*; a

„Temetést” hol többi közt az anyáról mondatik: „Fehér *hattyú* volt ő az életnek taván. Felszínén most csupán *tollai* lebegnek,” (kik e tollak? találja ki olvasóm. A *tollak* az elhunyt anya *gyermekei!* —); a „Merengést,” mely a tárgyi valósággal annyira szakít, hogy „elrejtett *bokorban* zengő *pacsirtadalt*” emleget: „A vihart” „A szüretet,” melyek leírásaiban szintén sok a ferde vonás: melyek összesen azzal jellemezhetők, hogy semminemű hangulatot nem képesek támasztani az olvasóban; a mit egy sor épít, a másik lerontja. Sikerültebb a „Salamonnak” ezímű; de a „Gondos öreg” fölíratú allegoria már ismét tárgyi valótlanúság föveny halmára épült: a gondos öreg azért *gondos*, mert hallván zúgni a *vihart* künn, útra készül, *odahagyja kunyhaját*, hogy találja *készen* a vihar! No már hol ebben egy csepp valóság? Nem inkább azt várnók-e, hogy a támadó vihar elől kunyhajába fog menekülni s bezárkodik a *gondos* öreg?

Szerző aránylag jobb költeményei a könyv vége felé találhatók, s ezen örülünk, mert haladásra mutat. A mint érzelme, a szerelem, határozottabb alakot, tárgyat nyer, a szerint lesz költése igazabb, lyraibb, rhythmusa mozgalmasabb. Szász G. tudniillik, nagyon kevés kivétellel, csupán kétféle vers alakot használ: a már említettük lomha alexandrint, meg a 8--8 szótagú rövidebb sorokat. Legfőlebb e kettőt fűzi össze néhol strophába. E két forma közül a rövidebbik jobb rhythmust ad nála; de a felemás rím abban is megmarad, egész a könyv végeig. — Ily jobb hangú költeménye már az „Édes hazám” (legelől, de későbbi lesz) — s a 111-dik laptól végig. — noha ezekben is gyakori a visszaesés nem csak egyes kifejezésbeli hibákba, hanem az alapérzelem hamis voltába is, mire elég legyen egy példát

idéznünk. „Feledjenek“ ... című versében (175. l.) a költő, miután sok pathoszszaal elmondá, hogy: feledje el őt minden; feledje el a *virág*, a *fűlmile*, *édesanyja*, *testvére*; feledje el a *föld*; feledje ott sírjában az *ítélet-nap*; miután e kétségbeesés szinte ránk is elragad, oly valónak tetszik: egy versszakban, egy sorban elront mindent:

... Csak te soha *ne feledhess*
 Ki megesaltál, halvány leány;
 S ha majd szived kéjtől repes,
 Minden perczen gondolj reám;
 S midőn minden csak irigyel
Érezd boldogtalanságod:
 Látván engem megtört szívvel.
 A mely neked — *megbocsátott*.

Megbocsátott?! *nem igaz!* hisz épen most rettentően *élátkozza!*

Szász G. epikai költeményeiről — mert azok is vannak: költői beszély, balladák — jobb nem szólani. Ő még a *leírásban* sincs ott, hogy tiszta, szemlélhető képet nyújtson: az alkotó művészetben hogy várhatnánk tőle domború, élő, mozgó alakokat. Ki a nyugvó *térben* sem mindig bír őszhangzó képet fogni föl, annál kevésbbé tud a mozgalmas *időben*.

Hanem ideje is letennünk a hegedűt. Szász G. igyekezzék, hogy az övé minél ritkábban adjon *humis* hangot. Egy hajszálnyival feljebb vagy leebb fogni, az sem mindegy e kényes hangszeren. Pedig a hang *tisztasága* még csak alsóbbrendű kellék: azon felül következik a dallam és harmonia egysége, változata, a kifejezés ereje, kelleme és mind az, a mi „istenek közé ragad.“

KÖLTEMÉNYEK SZÁSZ KÁROLY-tól. *Első és második kötet.* (Heckenast, Pest. 1861.)

Oly hosszú szünet után a kritikában, nem is hinné az ember, mennyire kifejlett a kritikai érzet és hajlam, kivált fiatalabb íróinknál. Mindenfelől halljuk a panaszt, hogy bírálatink nem eléggé szigorúak; s kivéve tán a megítéltet, — mert ezek közül még egy sem jajdult fel *lágyságunk* miatt — mindenki kevesli a mért csapást, szeretne ráadásul még néhányat ütni az áldozatra vagy — ítészére. Nem vádkép hozom fel; van ebben jó is. Mellőzve minden személyes rokon- és ellenszenvet, egyéni izlést, eszmeirányt, nem szólva czimboraságról s ez-okozta agyarkodásról a más akolbelire, stb., én a haladás, a tökélyesbülés feltételét látom e mérges kritikai hajlamban. A fejlődés természete hozza magával, hogy az utóbb jövő, ha elődét meg akarja haladni, ennek hibáit nagyítva, jó oldalait kicsinyítve lássa; különben, ha osztaná némely nagy íróra nézve a kortársak bámulatát, kétségbe kellene esnie maga iránt. Sok Themistoclest nem hagy alunni a Miltiades dicsősége. Emlegetjük, hogy Kölcsey túlszigorral bírálta Csokonait: e túlszigor, fiatal kritikusban, új ösvényen indult költőben, természetes volt. Az új iskola, ha lenni, élni akart, részben előzői rovására kelle érvényt szereznie magának, sőt ugyanez iskola másod nemzedéke már az első hátán keresett lépcsőt az emelkedésre. Jusson eszünkbe csak a „szigor“ bevallott, követelt tana, mely egy Kazinezy utóéveit keseríté meg. Azonban fordult a koczka: néhány évvel utóbb szintoly élesen odavetve hallottuk az egykori követelőkről mondatni: „B. vagy C. nem poéta,“ mint halljuk mostan elismert érdemű s a közönség előtt

évek óta szép hírben álló jelescinkről, arezfintorítás kíséretében az indoklásra sem méltatott megjegyzést: „eh! X vagy Y nem is költő.“

Mindezen, mondok, nem csudálkozom, sőt az sem lepne meg, ha pár év múlva a mostan élő s még *eltűrt* nevű költőink közül egyet sem fognának dícsérve említhetni, a nélkül, hogy Midas bűnébe essék az illető. De még arra sem kell jóslói tehetség, eleve megmondani, hogy ha költészetünk ezután valamikor — évtized vagy félszázad múlva — ismét egy hatalmas lépésre hűzódik; ha oly apostola támad, kiben a kor ön aesthetikai fejlettsége fokát, vezér eszméit, irányát épen úgy kifejezve találja, mint Petőfiben a magáé s a jelen: ez új apostol Petőfi hírneve árán fog emelkedni, s környezete, bámulói, utánzói egyre keresni, nagyítani fogják a foltokat, melyeket mi a ragyogás miatt észre sem vettünk, vagy önkint eltakartunk. Majd később jön az irodalomtörténet kritikája, mely kiegyenlíti a dolgot; leszámítja a bámulásból itt is, ott is, a mi csupán időszerű tulajdonokra esett, le a kiesynylésből, a mi a tovább haladás fejében, emberi gyarlóságból, történt. — De míg természetesnek találom, hogy az ifjabb nemzedék az előbbinek vállára kapaszkodik, hogy onnan tovább lásson, — s ha minden nap új-új felfödözést tesz, hogy ez sem, az sem, — utoljára senkisémet költő: én részemről óvakodom a „bátorság“ ezen kritikáját vallani; én mindig számításba veszem, miféle tulajdonokkal emelkedett egyik vagy másik társam bizonyos fokra a közvélemény becsülésében, s vajon e tulajdonok csupán időszerű értékkel bírnak-e, vagy maradandóbb hatással is vannak költészetünk fejlődésére; szóval a helyett, hogy fitymáljak, méltóbb dolognak tartom: vizsgálni. E szerint én talán

nem a napi kritikus, hanem az irodalom történet-írójának terén állok: se a múltat le nem becsülöm, se a jelent túl nem becsülöm: abban, mint ebben, találok jót is, rosszat is. E helyzetem könnyen definiálható. Nem tartozom a feltörekvő nemzedékhez, melynek haladása érdekében van elbánni a — már vagy igaz vagy ál — tekintélyekkel; de más részről nincs is *mit*, s *kitől* féltennem. Oly nyugodtan nézhetem a dolgokat, mintha panoráma volnának.

Innen a lágyság, elnézés vádja ellenünk, ha megrovásainkat nem tesszük haragos modorban, vagy ott is találunk némi jót, hol mások elővéleménye csupán rosszat, föltétlenül rosszat vár vala. Mert hogy a hibát eltakartuk, vagy érdemül számítottuk volna be: azt senki szemünkre nem vetheti, ha csak a magáét be nem hunyja, s úgy nem tesz, mint a minapi egyén, ki az irónia világos hangját panegyris gyanánt emlegette, tévéen magát mintha ő azt *úgy* értené, — egy másik esetben pedig azt, a mi legspecialisabb vonatkozással volt mondva, hasonló önkéntes nem-hallással, az egésze vitte át, hogy absurdumot süssön a FIGYELŐ-re. — A mi a használt mérték magasságát nézi: avagy én volnék, csupán én, ki azt ne tudjam oly fokra emelni, mint bármelyike a gáncsolóknak? Én volnék az, és csupán én, kit minden hitványság kielégít: ki olvasva nem szökik fel a boszankodás miatt, nem dobja a könyvet asztalához, ha itt az egység, ott a hangulat törik ketté; ha sokat ígérő kezdet után ásító ürbe lyukadunk; ha, mint paraszt derelyénél, tényérnyi gyúratlan tésztát kell megenni a bennelevő kis túróért, vagy épen nagy lyukat, mint a székely fiú a zsemlében; ha csinált, fagyos érzelem vagy nyelv puffadoz; ha lipett-lopott eszmék eredeti

gyanánt pipeskednek: szóval annyi finom borkóstoló és szakács között csupán az én számize volna megromolva, tönkre jutva a desperátióig? . . . De leküzdöm a boszanodást, lemondok a esüffátevés vitatott szabadalmáról; elmondom észrevételeimet illően, higgadtan, epe nélkül: óvakodom mindenek fölött némely bíráló azon túlzásába esni, hogy kiválogatva s mértékül magam elé tűzve a legnagyobb írók legsikerültebb munkáit, mindent a mi azokon alúlesik, feltétlenül kárhoztassak, jól tudva, hogy, bár Horácz kimondotta: „mediocribus esse poetis”, lehet oly mértéket állítani föl, melyhez szabva bizony Horácz sem sokkal tetézi a mediocritást. Ezt tudva, azt sem feledve, hogy bármi rossz hírben álljanak e mediocris poéták, ők azok a kik, mint talán már egy helyt éltem ezen hasonlítással, nem hagyják elalunni a költészet vesztatüzét, melynél egy leendő lángész isteni fáklyáját majdan meggyújthassa; hogy ha *mi* nem donganánk-bonganánk időközben, hiába várná a világ a megváltó Messiást: a collegiális szerénység érzelme türelemre hangol pályatársaim iránt, s ha hibáikat el nem engedhetem, azok kijelölésén felül nem akarom őket még bosszantani is; ha jó oldalaikat nem nagyíthatom, nem akarok szemet hunyni azokra. Előttem a külföld példája is, hol bizony nem csupa Byronok, Bérangerekből áll az irodalom, ezek alatt egy sereg jó hangzású név is megfér, a nélkül, hogy viselőik számára *csupán seprűje* volna a kritikának.

„Mennyi hü-hó egy kis rántottáért!” hiszen *csak* Szász K. költeményeiről van szó, nemde? — Könnyebb volna, elhiszem, amúgy szűr alól (vagy e *fidusi* kifejezést *magannak* tartva, nem bánom akármely *noble* dandy-köpeny alól) odavetett bökéssel gyaníttatni, hogy azok

bizony mit sem érnek; így legalább föl lennék oldva ama pedans és fárasztó munka alól, hogy a miről ítéletet mondok, azt el is olvassam; elég volna belekukucsalnom a fel sem vágott könyvbe, mint varjú a konczba, s ha egy motto, vagy olyasmi nem tetszik, azt pellengérre állítani: „íme, t. közönség, e darab téglából láthatod, milyen a ház!“ De én sokkal geniálatlanabb és türelmesb vagyok, hogysem ily elbánás megnyugtathná lelkem ismeretét; nemcsak fölmetszem a könyvet, hanem el is olvasom, elejétől végig; megtekintem címlapját, berendezését, osztályzatát, mutatóját; megforgatom kívül, belül, némely darabot ismételve elolvasok; némelyikre „alszom is egyet“ hogy másnap vajon nem hat-e rám máskép, nehogy a költőnek számítsam be, ha például az első olvasáskor szunyatag, le- vagy széthangolt, vagy ellenkezően túlmagasztos kedélyben találtam lenni; szóval egész a nevetségig lelkiösmeretet csinálók belőle, hogy íróársam reputatióját igazságtalanul ne érintsem. Ha aztán ennyi körül- és beletekingetés után valamely vélemény meggyőződéssé szilárdul nálam, azt nem szoktam elhallgatni, és ki fogom mondani Szász K. költeményei felől is, daczára annak, hogy vele mint egyén, mint szerkesztő jó viszonyban állok; sőt attól kell óvakodnom, nehogy épen e viszony miatt nagyobb szigorúságra hajtassam, mint különben. Ennyit bírálói álláspontom kijelölésére; — most lássunk hozzá.

Ha a költészet virág: Szász Károly jelen gyűjteményét oly bokrétához hasonlítanám, melynek *egészben* több *színe* van, mint *illata*. Nem a rezedá édes varázsa az övé, mely igénytelen külső alól terjeszti bűbájos hatalmát; nem az örökhű rozmarin fájdalmas epedése, mely átható illatját hervadva, száradva is megőrzi; de

nem is a királyi rózsza teljes tükélye, mely felülmúlhatlan színpompával a jószág azon egészséges mértékét párosítja, mely örökké elbájol, de soha nem kábit: inkább a tulipánok, györgyikék ezer fajához tenném, mely tanúlt kertész művelése által, és így félig természeti, félig mesterséges úton nyeri változatos színei gazdag játékát s inkább a szemre, mint azon intensisebb érzékre hat, mely benyomásait közvetlenebbül, hathatósabban adja át az idegeknek. Gáncsot mondtam-e ki, vagy dicséretet e hasonlatban? Egyiket sem, vagy mind a kettőt, ha tetszik. Látom én a törekvést fiatalabb költészetünkben, Petőfi nyomdokán, felfogni mintegy a lelket, az illanó finom párát, jegeczesíteni a röpke gondolatot, vagy érzést; jól vagy rosszul beringatózni valamely hangulatba; de azon kívül keveset törődni a részek kidolgozásával, a fokozatos emelkedéssel szakról szakra, a költői nyelv díszei- s erélyével, a mondat- és szófűzés szabatoságával, s azon előnnyel, melyet új, szokatlan, mégis talpraesó szóillesztés nyújt a költői nyelvnek, mint *discord* hangfogás emeli olykor a harmóniát, s t. e. f. Nem én vagyok, kinek az *egyszerű szép* ellen szólanom illenék: de megkívánom tőle, hogy ha lemondott a hatás *külső* eszközeiről, *belsőleg* annál teljesebb legyen; ha pongyolában, vagy épen mez nélkül bátorzkodott előnkbe állni, akkor ne legyen görbe alkatú, ne sánta, ne béna; a gondolat, vagy érzés, ha csupán maga erején akar megállni, hát *erős* legyen; ne valamely *frivol* (e szó nem kacéért, kikapót tesz), hétköznapi, úton-útfélen kapható gondolat, vagy petyhüdt, elkopott, mondvaesínált érzélem; s a hangulat, melybe a költő vonni akar, méltó arra, hogy őt oda kövessük, — mert azért hogy van állatja istennek, mely nem képzel valami finomabb kéjt

a pocsolya gyönyöreinél, nem következés, hogy én is kedvet kapjak vele abban hengergőzni. Hony soit, qui mal y pense! De midőn látom, hogy minden, de minden el van dobva, fel van áldozva a tartalomért, s e tartalom utoljára semmi, vagy alig több ennél: azt kell óhajtanom, volnátok bár inkább mesterkedők a dictióban, képekben, szómérésben, rímekben stb. így legalább adnátok valamit, nem ugyan a lényegest, de mégis valamit, míg így adománytok a leányéhoz hasonlít, ki Mátyás királynak tenyerén nyújtotta a verebet: nesze semmi, fogd meg jól. Ám követnétek a Heine, a Petőfi pongyolaságát, csak adnátok Petőfi és Heine tartalmát hozzá! De mit mondok: e két lángelme pongyolasága csak relativ: mindeniknél nemcsak a tartalom erélye, hanem egyszersmind a *belforma teljessége*, továbbá *külsőleg* a szólam sajátossága (*proprietas*), a nyelv használatában nyilatkozó erő, nemzetiesség s több ily *első rangú* tulajdonok könnyen feledtetik a puszta *legkülsőbb* technicában itt-ott felbukkanó szabálytalanságot: — míg nálatok (örvendetes *kivételekkel*) a forma, külső és benső, plastikára s erélyességre nagyon hasonlít a konyhában használt ama vízes rongydarabhoz, mely oda lapúl, a hova vágják. Különösen Petőfitől nem érdemes volna-e eltanulni azt a kis mesterséget, hogy ő sorról sorra, vers-szokról vers-szakra halmozza a legragyogóbb képes gondolatokat, hogy az utolsóval, mely ragyogóbb mindeniknél, s mely az egész költemény alapgondolatja, betetőzze? . . . Ő minden költeményben egy egész koszorút ad: míg követői legtöbbje elégnek tartja nem is ép virágot, hanem egy-egy szírom-levelet dobni le, hogy úszszon, a hogy tud, a leghétköznapibb próza lusta mocsárjának zavaros levében.

Feltéve hát, de meg nem engedve, hogy Szász K. költői érdeme csupán vagy legnagyobb részt a formára, a nyelv-, s dictio-beli előadásra szorítkozik: ez érdemet akkor sem fitymálnunk, hanem teljes mértékben méltánylanunk kellene. Bizonyára, nem volna megveendő dolog, kivált most, midőn a technicát összeférhetlennek képzeljük a génie-vel, most midőn némely költő — apage Satanas! — a *művész* ezim ellen formaszert tiltakozik, — holott már Byron is megmondotta a technicára: „rossz kézműves az, a ki szerszámaival összevész“ — nem volna, ismétlem, bolondság egy *virtuóz* verselő, ki megmutatná mire képes a magyar nyelv, mennyi erő, hajlékonyság, zöngelem van abban; egy oly verselő, ki, habár minden mélyebb költőiség nélkül, egyidőre nagyon népszerűvé válna, kinek zöngzetes strophái, feddhetetlen rímei, lehellet-könnyűségű fordulatai, ékes, szabatos nyelve, ezer változatú formái stb. minden ajkon meghonosulnának, minden fülben *reformot* idéznének elő, hogy többé a költészetnek akarva se lehessen visszatérni a mostani lágyan-kötött formákhoz. Azonban én, magyar versírók között, ily virtuózt nem ismerek; nem általában olyat, ki egy Virgilnek, Dantenak, Tassónak — vagy, hogy újabb költőt említsek, egy Bérangernek — a bensőt nem számítva — csak technikai ügyességét fölérné is; a mostan élők közt bizonyára nem. Szász K. formáihoz is, minden könnyűség, ügyesség, találékonyság daczára, mit azokban kifejt, nem egy helyen fér szó, s érdeme e tekintetben viszonylagos lesz; ellenben a tartalom meg kedvező világításban emelkedik s nem sok költeménye van, melyről azt lehetne mondani, hogy ihlet nélkül származott, habár ez ihlet néha inkább élénk, mint mély, inkább sebes, mint tartós;

ennélfogva inkább meglepő, hogysem maradandó nyomokat hágy maga után az olvasó lelkében.

Tudniillik Szász K. költői jelessége és hiányai ugyanazon egy forrásból erednek. Könnyűsége, mint a *génie*-é; de a lángelme biztossága, mélysége nélkül. Az ő agyából is pánczélosan terem elő Minerva — a gondolat — de a nagy sietségben sokszor valamit bennfelejt. Könnyen hangolódik, de e felhangoltság olykor nem tart, nem feszül növekedő arányban az egész költemény folytán; itt-ott lazább pillanat áll be, melyet aztán nincs türelme úgy töltetni ki, hogy észre ne lehessen venni a lankadást. Olykor nem állhat ellen egy ragyogó képnek, egy elmés gondolatnak, egy zengő nyelvvalaknak, mely hivatlan oda tolong képzeletébe, s nincs ideje, vagy nem vesz, hogy megítélje, vajon oda tartozik-e szorosan. Kitér a célhoz siető egyenes útról, hogy virágot szedjen az útfelen. *Sok* szépet ír; *egy* szépet nem oly sokat. Költői műveltsége, — annyi *átértett* idegen költemény, melyek benső zenéje senki lelkében nem rezdül meg s nem hangzik vissza oly könnyen, mint nála, egy részt elősegíti, más részben gátolja költészetét. Mint viasz, szedi fel a benyomásokat, s az idegen ihletés az övét is sebesen lánggra lobbantja: de nem mindenkor van elegendő ellenállási ereje, hogy nyoma se érezzék az idegen behatásnak. Néha egy gondolatból, egy ötletből, van úgy, csupán egy zengő rím-sorból nagy könnyűséggel ringatja magát valamely érzésbe, s bizonyos fokig ihletés szállja meg; de az ily ihletés nem lehet mély, tartós; csak minő kútfeje vala. Azonban vannak dalai közt elég számmal, melyekben az érzés intensív erejét nem lehet kétségbe vonnunk. Ilyen a „*Bábúnat*“ című szakasz majdnem egészen, a

többi közt is elszórva sok. Több költeménye, hol nem érzés, hanem gondolat a túlnyomó, oly *jól van írva*, hogy nehéz volna kivetőt találni bennök. Pedig az ily „correctség” formában, tárgyban, sem oly mindennapi nálunk, hogy meg ne illetné a dícséret. Hanem menjünk a részletekre.

Az előttem fekvő két kötet vers, ajánlás és előhangon kívül, öt külön osztályba van sorozva, melyek címei: 1. Ifjúság, szerelem. 2. Élet, család, emlékezés. 3. Természet. 4. Búbanat. 5. Haza, történet. — A négy első egyre-másra lyrai, az ötödikben elbeszélő neműek is vannak. — Természetesen minden költőnek jogában áll, úgy osztani be gyűjteményét, a hogy neki tetszik; mindazáltal fenmarad a kérdés, czélszerű-e, előnyös-e a beosztás; könnyebbé teszi-e az egésznek áttekintését, neveli-e az egyes darabok hatását a jól kiválasztott hely; szóval nyer-e az olvasó, nyer-e a gyűjtemény a berendezés által? — Én csak zavarónak látom e sokféle címet; annál inkább, mert a költemények közt sok van, melyről nem tudnók megmondani, miért került éppen az illető osztályba, holott annyi vagy még több joggal a másikba is beillett volna. Az *Élet, család, emlékezés* címűek közt akárhány van, mely éppen úgy megférne az: *Ifjúság, szerelem* kalapja alatt, mert szerelmi dal, szerelmi emlékezés stb., a *Természet* osztálya is többnyire az, például bajos volna meghatározni, miért jutott: „Csillag és szerelem” (II. 9.) a *Természet* rovatába, vagy az: „Oh én lelkem!” kezdetű (II. 37. l.) nem inkább a *Családiak* közé? — De úgy látszik, szerző a berendezésben szántszándékkal oly utat akart követni, hogy az olvasó ne kísérhesse szívregényét olyformán, mint a ki Himfyt sorban olvassa; egy pillantás

a „tartalom“-ra, hol az egyes költemények mikori kelte föl van jegyezve, meggyőz erről bennünket. Ő vissza ugrik 1857-ről 52-re, sőt 48-ra, 60-ról megint 52-re, s így tovább. Ebből az az inconvenientia származik az olvasóra, hogy nem tudja magát húzamosabb ideig a költő helyzetébe gondolni, s valami olynemű kellemetlenséget érez, mintha ugyanazon egy darab hangulata, egysége volna megzavarva; nem is említve, hogy gyakran egyik költemény növelné kölcsönösen a másik hatását, alkalmas berendezés által. Legkevesb észrevétel alá esik e részben, a lyraiak közül, a *Búbánat* című szakasz, mely más tekintetben is közvetlenebbül hat az olvasóra.

De miután a költő maga osztályozta gyűjteményét, fogadjuk el és kövessük ez osztályozást mi is. Az ajánlás („Kedves feleségemnek“) s vezérhang („Az én műzsám“) mindenik „jól van írva“ a nélkül, hogy megkapóbb mozzanatokkal kínálkoznék. Hiba bennök nincs, a mi van — a nyelvre és technicára tartozik. Amott a szebbhangú nyelvtani hiba: „olvasol“ — itt, az utolsó versszakban egy 5-ös jambus 4-es helyett. Valóban fontos kérdés, tartozik-e túrni a költészet a nyelvtan jármát oly igen, hogy örökké a nyelvfizcamító: olvas-sz, keres-sz stb. mellett maradjon? De ki kellene dolgozni a magyar euphonia elméletét, s meghatározni meddig terjed e részben a költő szabadsága, máskint az effélén, mint hibán akad meg a szem. A verselési szabálytalanság az, midőn Szász K. rendes strophákban indul, s egyszerre csak egy pót-láb által zavarja meg azok menetét. Értsük meg. *Nem* árt a rhythmusnak, ha több szótag adatik ugyan, de az ütemek száma annyi marad, ha péld. spondeus helyett anapaest jó. De *árt* a rhythmusnak: ha *négy* ütem helyen *ötöt* fogok. Világos.

Az „Ifjúság, szerelem“ című szakaszban a „Szép májusi . . .“ (I. 15.) kezdetű dalocska egyszerű bája csak az előtt felfoghatlan, ki nagyon elborsolta izlését. Az a májusi, kerti éj, a váró szerelmes, a rózsá-kosárról vett kép s a bezárás: „Gondolatim rózsáit hadd öntsem a lelkedbe át“ — mindez oly teljes öszhangba egyesül s oly lehellétszerűvé teszi a dalt. Az „Éjhajadnak“ feliratú (I. 29.) fénye és melege által, a „Szív története“ (I. 31.) egyszerű formája, — a „Sebek“ (I. 33.) a gondolatnak szerencsés kivitele által egy képben, tűnnek ki. A „Nászkoszorúval“ kezdetűben a két első sor által támasztott hangulat jól rezgi végig a dalt. Az „Évek múlva“ (I. 45.) — (mely szerző osztályzása szerint már az „Emlékezet“ rovatban is megjárná) — „Ábrándkép“ (I. 47.) címűek szintén nem esnek kifogás alá; a „Távolból“ (I. 57.) igen jó valamint utána a „Fényes csillag“ is, az utóbbi népi alakban, de nem népnek szánva, valamint általában nem a Szász dalai. Az, mely így kezdődik: „Oly rövid volt . . .“ (79. l.) egyszerű bájai által köt le, kivált hol azt mondja: „tanunk csak az a jó isten, ki örül a boldogoknak.“ — „Ég és föld“ (95) „Futó idő“ (103) még az, melyeket e szakaszból, mint semmi megrovás alá nem esőket, észrevétel nélkül boesátunk.

Az olvasó, talán maga szerző is, meg lehet csodálkozni fog, hogy ép ezeket emeltem ki e szakaszból, míg több olyat mellőztem, hol dúsabb képzelet, erősebb szenvedély, tüzesebb költészet nyilatkozik. Bizonyosan meg fogja kérdeni, miért nem a „Féltés“ (21. l.) címűnek adom a koszorút, vagy miért nem a „Menyasszony vagy . . .“ kezdetűt (42. l.) emelem az első helyre. De amazok, szerintem, legépebbek. A „Féltés“ igen jól

indul, hanem aztán kifogyhatlan képeivel a mester-kéltbe játszik; nem is számítva, hogy a „szeretném elrejtteni *téged*“ — fajta erdélyiesség, mely itt többször ismételve van, bántja a magyarhoni ember fülét. Nem hiszünk mély voltában a szenvedélynek, ha a képhalmozás túlhág egy bizonyos határt, melyet ugyan elméletileg kipéczézni nem lehet, de érzeni igen. S van a szenvedély halmazta képekben valami rendetlenség, mi arról tanúskodik, hogy a költő nem kereste azokat, hanem úgy tódultak képzeletébe: míg itt a játék — a fokról fokra haladó képekben, nagyon is szembetűnő. Legalább én úgy érzem. A „Menyasszony vagy ...“ sok igen szépet mond: attól fogva: „én leszek a templom köve“ fokozatosan emelkedik ama legpatheticusabb vers-szakig:

Ott leszek, a mikor a pap
Áldását reátok adja:
Ott leszek mikor, az isten
Azt átokká változtatja.

S innen fogva a bezárásig sincsen aláesés. De midőn azt kérdi: „nézz körül, ha nem követ-e akkor egy halvány kísértet?“ egyszerűen annyit kelle felelnie: „az a kísértet *én* leszek,“ s úgy fonni a következő képek sorát. Szerző a helyett azt mondja: „rajtam *kívül* nem lesz ott senki, csak a múlt idők *emléke*.“ Ez fölösleges. Miért *isolálja* magát a múlt idő emlékeitől? *O*, a kísértet, az árny, *ő maga* a múlt emléke: e minőségben kísérti volt kedvesét. A pap kérdése: „nem kötötted e szívedet valaha a más szívéhez?“ talán jobb lett volna a szokásos formulában. Legalább én nem tudom, hogy ily *szarakkal* kérdezné valahol az esküvendő párt. A vers-szak törése ellen, rövidebb sorokkal, nincs szavam

itten, mert a rhythmus nem esorbúl, *pauza* töltvén ki a hiányzó szótagot: de van arra a *büszke* — *üszke* rímre, mingyárt az első szakban. Én ily feltűnő helyen kerül-nék oly rímshöz, mire alig lehetne más cadentiát mon-dani, mint a mely rákövetkezik. Épen úgy nem tenném ide a büszkét, egyetlen tiszta rímpárjával, mint nem ezt: *László*, hogy ráüssem: *zászló*. Ki ilyeseken föl nem akad, élvezze a szóban forgó költeményt, mert valóban élvezetes az.

Több dal is van még az osztályban, melyeket esu-pán egy vagy más részbeli fogyatkozás miatt nem lehet határozottan jóknak mondani. A „Babonám“ — ezímű-ben semmi hiba, esupán érzik rajta, hogy a „Szerelem gyöngyei“ hatottak a költőre. Nem plagium, nem egyes helyek reminiscenciái: az egész hangulat van kölesön véve. A „Csendes szellő“ csinos mezei képet rajzol, s belé a szeretőket, jó idyll is volna: de látszik rajta, hogy szerzője akkor még csak hírből ösmerte a déli-bábot, különben nem féltené rózsáját, oly távolból, midőn már *belátja* és *megismeri*, hogy „picziny lába meg-ázik a *délibábban*.“ A „Szenvedély“ elég szenvedes, de nem tudjuk, hogyan jó tüzes, fényes rajzai közé a bol-dogságnak az a kép, hogy midőn a költő ráborúlt ked-vesére „*úgy fűjt*, mintha *hideg koporsóból* emelné ki drága testét.“ Ehhez nincs kulcsa az olvasónak, ha netalán a költőnek volt is. A „Titkos szerelem“ hangja, zenéje igen szépen hintál kezdetben, a költőt is valószí-nűleg e kezdő sorok dallama ringatta e költeménybe, de tartok tőle, hogy a vége felé játékosabb, mint kellene, bár itten a játsziság nem annyira árt, mint a *Féltés* ezíműnek patheticus hangulatában. „Fa és virág“ jó képben adja gondolatát, *egy* hibás vonással: ez a *száraz*

jelző az *ág* mellett. Ősszel a lomb lehull, de az *ág* nem *száraz*. Ha pedig *száraz*, akkor megtörik a kép. A „Majd...” ezíműben csak egy *majd* nem kellene. „*Majd* ha minket eltemetnek, Azt susogja *majd* a szél...” Az egésznek hangulata jó. „El is jöttem...” túl van finomítva. A „Szamócza ajkadbán” mely igen esinos dal volna, csak az *árcalányhaját* nem tudjuk, hogyan értsük: *színét*-e? vagy mi? s a gondolatok „borostyán fürtje” sem ad tertium comparationis-t. A „Piros hajnal” így is szép; de egy merészebb vonással még szebbé vált volna. Midőn a költő fél, hogy ha isten a mennyországban minden csókért egy esztendőtt von le, s kérdezi: „Be akarsz ezt számítani a mennyországban nekem?” ... érezzük, hogy e hyperbole akkor érné el teljes költői határát, ha így kiáltana fel:

Félek, hogy az öröklét is
Megrövidül úgy nekem! . . .

s ez kellő magasra feszítné a költemény végsorait, míg a mint van, nincs emelkedése. Végre csupán a „Viszontlátást” emelem még ki, mely gazdag, érzésben, képekben, s egyike volna e gyűjtemény legjobb dalainak, ha a négy utolsó sorban némi fonáság nincs. E négy sor így van:

Veled: *szivem* édesen ver (*enyém*)
 Távol tőled: vágy hevít. (*engem*)
 Viszontlátva: szerelemmel
 Függnek rajtam *szemeid* (*a tied*)

Nem azt várta-e minden olvasó, hogy a harmadik esetben is saját, még pedig fokozott érzelmének kifejezése

fog következni? *Alapjában* hibás a „Némán ülünk . . .“ kezdetű, mely első szakában azt mondja: „mit szíveinkben érzünk, *szóval* az *nem mondható*“, utolsó szaka szerint pedig „*Csendesen* foly szívének vére“ stb.; azaz a mi az első versszakban „szóval nem mondható“ érzés volt, az a vers folytán csendes *közönynek* bizonyúl.

A *második* osztály (Élet, család, emlékezés) már kilép a tisztán *alanyi* lyrából, reflexio-, elbeszélés-, allegoriával vegyes költeményeket is tartalmazván, s egy-két oly leíró darabot, mit *genre* néven ismer az aesthetika. Az alanyiak közül szépségre, épségre kiemelőnek tartom a „Kis lakot“ mely a családi boldog szerelem idylli festését nyújtja öszhangzó képekben; a „Miért búsulsz“ kezdetűt, mely az *erősebb* fél áldozatkész szerelmi odaadását tiszta vonásokkal ecseteli; az „Álmatlan éj“-t, a „Boldogság emlékét“ — „Felejteti . . .“ de talán mindeniknél inkább a „Haza felé“ eziműt, mely a kedveséhez vágyó szerelmesnek epedését rajzolja, s e hő apostrophban végzi:

Délibáb, tündérkezzeddel

A kis házaeskát *emeld* fel

Hadd lássam őt hamarabb!

Nem tartom ellenben sikerültnek, egyes szép helyek daezára, mindjárt elűl a „Gyermekkori emlékeket“ hol a költő, többi közt, azon, egy-két ízben máshol is sejtettem visszásságba esik, hogy magát magán *kívül* képzei, midőn azt mondja, hogy a „múlt idő *szívében* él és úgy tetszik neki, hogy (annak) *tükre* (az ő) *könnyező szeme*.“ Magán *kívül* kellene állnia, hogy ezt lássa. Midőn Tisza Domokos, talán „Honvágy“ ezimű versében a távol hazára gondolva, azt mondja a szemébe tóduló

könycesepről: „S én e könnyben, mint a délibábon, nyájak, falvak úszó képét látom,“ nincs benne semmi visszás, mert a könyvet nem *kívülről* nézi, hanem *átnéz* rajta, s a mint a tárgyak elmosódnak, elúsznak a esepben, nem sok segély kell a phantasiának, hogy a „délibáb“ tüneményét varázsolja elé; de a *tükörnek külseje* hajtja vissza a sugárokat, s ki a *szem* tükrébe akar látni, kívül kell a szemén állnia. Az „Emléklapjaimból“ ifjúi hévvel közhelyeket halmoz; a „Szülő házam“ alapeszméjeül csekély a mit a végsorok kifejeznek: „Itt születtem, — de vajon Hol vár rám a sírhalom? . . .“ A „Változás“ című ninesen költészet nélkül, de kissé hajhászsa képeit, s a kolibri, paradicsommadár, Madonna-esók s több effélével azon tarkabarka régiókba téved, hol Lisznyai a király. A „Kedves betegemnek“ címűben egy pár prózai sort kell megjelölnünk, a mi Szásznál annyival felőtölőbb, minthogy ritka. „Minden tagod mintha *rassal égetné azt valaki*, s alább: „Még a *pogány is megszánna*.“ Est modus in rebus. Van annak módja, népi szólamot használni a maga helyén: de se minden hely, se minden szólás nem fér össze egymással. Itt a hely sem igen alkalmas, a szólás pedig oly az életben is hétköznapi és színetlen sopánkodás. Csak praegnansabb kifejezéseket használjon a költő, a közéletből. Mily jellemző, plastikával, kifejezéssel teljes azon egy szó, midőn Petőfi mondja: *munkálkodik* a czimbalmas; — legott képzeletünk elé terem a czigány, a mint hangszere fölé hajol, üstöke izzadt arczára hullva, s villámsebesen tánczoltatja verőjét a húrokon. De nem is halljuk aztán úton-útfélen annyiszor, hogy a czimbalmas „munkálkodik“ — mint az illet: „megszánná a pogány is.“ „Pálya emlékek“ négy szakasza némi

olyanságot mutat föl a „Szív története“ — négy versszakával; mindenik életirási mozzanatokon épül, s mindenik az ismét-boldog szerelmen végzi. Tehát összekapcsolja a múltat a jelennel, a szív életében két különböző epochát foglal egybe; de miután az egyes pontokat külön-külön, más-más szakaszban mutatja fel, azaz, egymást kizáró érzelmeket nem egyszerre, hanem egymás *után* állít elénk, semmi természetlen a kapcsolatban. De van Szásznak költeménye (mint az „Új érzelem“ I. 71.) hol a régi és új szívvilág *harcban* ábrázoltatik; vagyis az mondatik ugyan, hogy: ez új érzelmek „*egymás ellen* zajlanak,“ — mégis nagy nyomatékkal hozza elé: „Marczongol a *régi bánat* — S ah! mellette *új seb* ég!“ Ebben már magában nincs összeférhetés, t. i. hogy az „új érzelmek“ egymással is, a „régibánattal“ is harcoljanak; de a „régibánat“ és „új seb“ összeütközése sem lehet nagyon erős, miután „új seb“ nem támadhat, míg a régi bánat „marczongol.“ Bocsánat, hogy e hűrt megillettem, de okát kelle adnom, miért nem tetszik nekem ez a vers, és talán még egy pár, mely az átmeneti kort jelzi. Nem megdaldolni való kor volt ez. Im Petőfi elsírja utolsó könyvét Etelke fejfáján, még egy-két sóhajtás szakad fel kebléből az után is, akkor elhallgat, vagy közönyös tárgyakat vesz. Idő múlva némi határozatlan és alaktalan szerelmi vágy szállja meg, s Etelke emléke még ott borong; de mikor aztán a „Szerelmem gyöngyei“ tárgyának nyújtja hódolatát, akkor minden érzése, szíve, lelke osztatlanul ézé. Nem mondom, hogy ama *helyzet* lélektan ellenes, — de a mint költőnk festi, szerintem, az. Ezért aztán nem hat meg az *enormis* kép, mit a szenvedélyes bánat viharában hánykódó szívnek megbocsátnánk, sőt nála

természetesnek találnánk, midőn t. i. költőnk a „Gyűrűvel“-ben előbbi jegygyűrűje kövének elveszéséről mondja:

De kiesett a gyémánt, elvesztettem,
S a gyűrű feje üresen maradt, —
Mint hulló csillag elvesz tengerekben
S kiolt a bús ég minden sugarat. (216. l.)

Most azon költeményekre megyünk átal, melyekben részint ott van ugyan még a költő alanyiséga, de már az őt környező külvilág tárgyaiból is többet veszen ecsetje alá, mint tisztán a lyrai hangulat ébresztésére kívántatnék; hol már a genre-hez közeledik, vagy épen satirai objectiv rajzot kíván adni. Ezek közt első a „Karácson.“ Elmondhatnók róla, hogy alakban, hangnemben ez vagy amaz költeményt juttatja eszünkbe: de az ily esendképek között mindig van valami hasonlóság, valamint egy szelíd táj mindig emlékeztet a másikkra. Az is meglehet, hogy a költő, midőn ilyet alkot, maga sem titkolja magától, hogy a hangulatot egy vagy más régiebb költemény támasztá benne; a kérdés csupán azon fordul meg, mennyi önálló erélyt bír kifejteni, hogy, daczára a kölesön vett hangnak, eredetiségét senki kétségbe ne vonhassa. Megvan-e a felvett darabban ez önálló erély? Ha azt kérdenék tőlem, mi hibát találok benne, nem tudnék kimutatni egyebet, csupán, hogy „izibe szitáltak“ nem jó kifejezés, mert „izibe“ nem folytonos, hanem pillanatnyi siető cselekvésre mondatik; meg hogy ebben „anyám asszony-nak katonája volt csak“ — a *nak* feszül is, rímel is. Mindazáltal, isten tudja mért, e költemény nem hozza rezgésbe lelkem húrjait, nincs maradandó benyomása, mint pl. a „Téli esték“-nek Petőfinél. *Látom*, a leírás hű, igaz, eleven,

költői: de nem *érzem* azt. Az elbeszélt gyermekjelenetek sora egész kis drámává gömbölyül: attól fogva, mikor az apai mese végén előjön a fényes *angyal*, minden ez angyal várt megjelenésére vonatkozik: a gyermekek vágya lefekünni, hogy az angyal hamarabb jőjön, a sugdosás, találgatása kinek mit hoz majd; a betlehem-pásztorok megjelenése — mely e kis eposzban mintegy a *machinát* képezi, hogy a gyermekek a *kicsi Jézust* színről színre *jelkérhessék* az angyal elküldésére; a fölérredés reggel, az öröm, a szép reflexió, melylyel ezt kíséri szerzőnk:

A gyermeköröm fogyhatatlan bánya
 És benne minden: arany s briliánt.
 Egy semmiségen, hogy el tud örülni
 S ha sir: könnyét oly könnyű letörülni!

végül háttérben a bánuló szülék, mintha mind e esoda dolgokról mit sem tudnának: mindez oly szépen, összefüggően van leírva, hogy nehéz megmondani, mi hát a baj? A baj, szerintem, az hogy költőnk lívebb *emlékező*, mint lelkesült *festő* e költeményben s bár kultárgyait igyekszik reflectálni a gyermek-kedély világában, e reflexió nem bír elég *naïvsággal*, hogy megillessen, nem annyi *eredeti* benső vonásokkal, hogy ragadjon. S bár nem tagadhatni, hogy a külső leírások a bensőért vannak ott; mégis amazok anyagi masszája elnyomja mintegy a bensőt, mely nem elég hatalmas, hogy felülkerekedjék, s a költemény oly színt kap, mintha csupán karácsoni „szokások“ descriptiója volna. Azonban lehet, hogy nincs igazam, s örülök ha a közönség nagyobb gyönyörrel élvezi e költeményt, mint én, mely azonfelül a német „krisztkindlik“ rajzától is valódi magyar

jelleme által különbözik: mert nem *este* s a *Jézuska* hozza az ajándékot, hanem az *angyal* és *reggel*.

Szintén e fajta családi esendkép a „Nagyapám“ czímű, mely az előbbi után következik. Ha a „Karácson“-ra az volt megjegyzésünk, hogy túlnyomó része van benne az emlékezetnek, a merő tapasztalásnak, itt azt nem mondhatjuk, mert szerző így kezdi:

Egyet sajnállok egész életemben:
Hogy *nagyapámat nem ismerhetém*.

Tehát már előre hozzá készít, hogy rajzain nem lesz a közvetlen benyomás frissisége, csupán azon másod kézbeli halvány vonások, minőket a szóbeli átadás nyújt. „Az édes atyám gyakran emlegette,“ mond költőnk. Igaz, hogy a gyermeki s ifjúi fogékony kedély, kivált a szülők szájából, az ily benyomásokat is elevenebben szedi föl és hívebben őrzi meg, mint a nagyobb korúaknál, de mégsem elég elevenen arra, hogy, bár teremő képzelet segélyével, csalódásig hű rajzot adjon, s meggyőzzön az érzület igazságáról. E költeménynyel is úgy járunk. Kimondván a költő, hogy sohasem látta nagyapját, csupán hallott róla, nem bírjuk elhinni, hogy sympathiája mély és igaz egy oly ember iránt, ki csupán képzeletében él; már pedig rokonszenvet bennünk csak rokonszenv támasztana. Mert daczára mindannak, a mit a „természet szaváról“ beszélnek, tény, hogy a gyermek saját szülőit sem szereti, ha azoktól csecsemő korában elvált, huzamos ideig nem látta s évek múlva mint idegennel jó velők össze: annál kevésbbé győződünk meg, hogy a „természet szava“ felbuzduljon a harmadik ízén, vagy bár szóbeli emlegetés képes legyen azt oly érzélemmé fokozni, minő a poétai teremőshez kell. És itt

jegyezzük meg: egészen más a költőnek „objective“ valamely egyén érzelmeibe tenni magát; más pedig „subjective“ oly érzelmet költeni, mely nem létezik, vagy csak lángha fokozaton. Szerzőnk ez esetben azt teszi (s még egy pár dalában tudnánk hasonlót mutatni elő,) hogy előbb helyzetet, *érzelmet* költ, hogy azután *azt* megénekelje. — Több dicséret illeti e nemből a „Jó öreg“-et, hol a költő rokonszenve s a „jó öreg“-nek genre-szerű leírása kellő harmoniába olvad össze, s úgy érzelme igaz bensősége, mint szabatos, találó képei, jellemvonásai által leköti nem csak figyelmünket, hanem szívünket is. — A „Nagy bajúszú koreszmáros“ is mehet annak a mi; de a „Fürdőre kell mennie,“ satirának, sem elég éles, sem elég elmés s általában nem látszik, hogy ezen faj kedvező tere volna a Szász K. tehetségének.

Még egy fokkal kijebb a tisztán érzelmi alanyiságból, Szász K. azon költeményei következnek e vegyes osztályban, hol nem annyira érzése, mint gondolatja emelkedik ki a subjectiv háttérből. Ilyen már: „Az ifjú,“ — „A férfi“ — „Harmincz évvel,“ — „A jó tündér“ — ilyen, de már egészen a reflexió mezejére állítva, az „Oly szende volt . . .“ kezdetű, sőt ilyennek jellemezhetjük allegoriás elbeszéléseit, minő az „Angyal és ördög“ — „Köny és mosoly“ — melyeknél ismét egy fokkal tárgyiasabb „A koldusasszony.“ Mindezek a költészet különböző mértékével, de külformailag általában *jól* vannak *írva*; közös jellemük pedig az, hogy a költő, mindenikben valami előre képzett reflexiót vesz alapúl, melyet aztán egy-két sorban többnyire szavakkal is kifejez, mint fő *tanulmányot*, mely a költeményből meríthető. E tanulmány az „Ifjú“-nál a kezdő

versszakban van kifejezve, mely ismét Moore ismeretes költeményére támaszkodik: „Oh, blame not the bard, if he fly to the bowers“ . . .

Hagyd el, ne bántsál az ifjút
Ha élvezet keres;
Meglásd, szenvedni is tud
A miért érdemes (I. 199.);

„A férfi“ mintegy ennek folytatása, mindkettő alanyi háttérre festi reflexióit: amabban „a *Szent* oltári“ — ebben a „*szent* igék“ az a hely, hol szerző leginkább bevallja subjektivitását. „A jó tündér“ nyílt allegoria; a „*Harmincz évvel*“ (mely nehéz formában szerencsésen mozog) egy subjektiv gondolatnak ad kifejezést:

„A *művész* álom s koszorúk helyett
A *férfinak* mennyit nyit kebeled.“

s hogy a *művész* e költeményben nem tárgyilag festett *egyén*, hanem csak ama gondolat kifejezésére fölvetett *fogalom*: mutatja azon hely, hol szerző azt egyszerre *toll*, *ecset*, *réső*, *lanthúr* attributumokkal ruházza föl. — Az „Oly szende volt“ kezdetűben, mely már egészen tárgyias lyra, nem szükség keresni a reflexiót, mely alapját teszi, ott van az, szavakkal bőven és szépen kimondva, de a gondolat, legalább *Magdolna megtérése* óta újnak nem nevezhető. — Az „Angyal és ördög“ „Köny és mosoly“ alapeszmében, fogalmazásban annyira rokonok, hogy az utóbbi csupán az első thema variációjának tetszik. Amaz e praeconcipiált gondolaton épül:

Egy szép *asszony* szívünknek *angyal*
És *ördög* egyaránt lehet; (143.)

ez utóbbi csaknem hasonló szavakkal végződik:

Szólj — és szivedbe nyulj be — ember:

Angyal vagy ördög vagy-e te?

esupán, hogy itt a *masculinum genus* is bennfoglaltatik. Az így előre képzett gondolat, nem lehet tagadni, kivált az „Angyal és ördögben“ igen szép külsővel van felruházva: de nem ez a módja, elbeszélő költeményben alapeszmét fejezni ki. Az alapeszme nem elvont *tanulság*, mint az aesopi mesékben, az ép úgy nem választható külön a költemény egészétől, mint nem valamely szobortól vagy építési remektől a gondolat, mely általa ki van fejezve. Csak szellem nélküli pedanteria képzelheti az Iliász létre jöttét oly módon, hogy költője először egy alapeszmét, erkölcsi igazságot vagy maximát gondolva ki, azután nézett szélylyel, hol is kap már ő alkalmas mesét, cselekvényt, jellemeket ez igazság képes ábrázolása végett, s úgy bukkant Agamemnonra s a trójai hősökre. Szerző tudja ezt, csakúgy mint én, de akkor azt is fogja tudni, hogy allegoriái szép allegoriák ugyan, de az epica valódi színén alúlesnek. Ballada vagy más ilyes név nem illetné őket. Ugyanezt mondhatjuk a „Koldus asszonyra,“ mely pedig jutalmat nyert s az „Angyal és ördöggel“ együtt számos tapsban részesült. Daczára, hogy e költemény, mint mindenki tudja, Béranger „Szegény asszony“-ának paraphrasisa, s ezt tagadni annyi volna, mint a napfényt tagadni, a közönség kedvesen fogadta, s nem egy volt, ki több szépet talált benne, mint az eredetiben. Több is van *külső* ragyogás, ha ezt vesszük költészetnek; de, habár elvonatkozunk az eredeti feltalálás érdemétől, s elfogadjuk, a mit pedig nem lehet, hogy szerzőnk egész öntudatlan s véletlenül találkozott Béranger-rel, azt kell

itélnünk, hogy a *benső* igazság, teljes harmonia, valódi (echt) költészet Béranger művében található fel. Mit szerzőnk, legutól mintegy alap eszmét kimond: „Hogy a *művészet* a legjobb út megnyerni a *koldusbotot*“ e praeconcupiált keserű gondolat, melyből szokása szerint kifejti, vagy melybe „tanulmánykép“ összevonja költeményét, — e gondolat, mondom, jelen esetben nem is igaz, mert nem a *művészet* a hibás, hanem a betegség, a balsors, meg hogy gazdag korában nem volt takarékos. Béranger folyvást a *charité*-ra, könyörületre hivatkozik, nem emel szemrehányó, követelő vádat a közönség ellen, mely annak idejében meghozta a magáét; végső szava is az, hogy isten *írgalmáról* gondoskodik a *bűnös* számára, lelkét félti annak:

Pour qu'il (t. i. le coeur) ait *foi* dans le ciel, qu'elle implore,
Ah! faisons-lui la charité!

szóval, a művésznő, ki Béranger költeményét olvassa, megdöbben a képtől, hogy mi várhat reá; Szászét olvasva kifakad a *haládatlan* közönség ellen.

Van e szakaszban még egy költemény, melyen nem lehet észrevétel nélkül síklanunk át, mert érdekes megjegyzésekre nyújt alkalmat. Ez a „Haláltáncz“ „egy régi *népdal* töredékeiből,“ mint szerző mondja. A „régí népdal“ nem egyéb, mint a népi *ballada*, mely a Heckenast kiadta „Magyar balladák könyvében“ is (II. köt. 22. l.) „Sári bíróék“ czímmel olvasható, s melynek hőse *Csomor Danyi*, ki hűtlen kedvesét halálra tánczoltatja. Szerző e „töredéket“ egészíti ki, s dolgozza át balladává. Először is a „töredék“ szóval jőjünk tisztába. Nem tudom, *ily* alakban ismerte-e szerző e népkölteményt:

hanem ez *nem* töredék. Természete a balladának, (s annál inkább, minél népiesb) hogy nem a *tényeket*, hanem a tények *hatását* az érzelem világra, nem a szomorú történetet, hanem annak tragicumát fejezi ki, mennél erősebben. Magokból a tényekből s járulékaikból, mint idő, hely, környezet, csupán annyit vesz föl, a mennyi *multhatlanul* szükséges, csupán annyit a *testből*, mennyi a *lélek* feltűntetésére okvetetlen megkívántatik. Már most, e szükségletre nézve, nagy a különbség oly ballada közt, mely eredetileg csak egy falu határára szólott, s olyan között, mely szélesebb, még pedig már *olvasó* körre számít. A falu, apraja-nagyja, ismeri az eseményt, melynek alkalmából egy ily ballada terem; neki nem kell *történet*, csak egy-egy emlékeztető szó, hogy követhesse az érzelmek fordulatait. Nekünk, az irodalomban, töredék lehet „Csomor Danyi;“ a falusi költő, ki azt létre hozta, hallgatói szempontjából, épen a ballada törvénye ellen vét, ha a tényeket jobban kimagyarázza. Ő tudta, s vele az egész falu, ki az a „Sári bíróék,“ ő ismerte a leányt, jól tudta, mi a költeményben nincs említve, *hová hívatják* a legények, nem volt szükség mondania, hogy *táncz* közben történt a dolog, s a falu népe mégis elérté, honnan keredzik a leány:

„Eredj Csomor Danyi!
Hadd menek *kihűlni*,
Nem fogok elmenni,
Vissza fogok gyűmni stb.

Mindazáltal elismerem, hogy „irodalmilag“ homályosabb e költemény, mint kellene, s egyes czélzásai, melyekhez kulesünk ninesen, töredékessé látszanak tenni. Így pél-

dául nem tudjuk, mire vonatkozik, idéző jelekkel a leány szájába adott, de hihetően maga a költő által, mintegy reflexióképen, közbevetett ama felkiáltás:

Oh átkozott anya
Átkozott légy apa
Ki az ő leányát
Ily sokára hagyja.

Az *ily sokára* nem a későig mulatás, hanem a késő *férjhezadás* lesz, mely vád vonatkozhatik ugyan a hosszú leányság alatti szeretkezésre, s így a csapodárságra is, melyért mostan lakol; de méginkább *gyanításnak* ad helyet, mi világos tudalom volt az eredeti hallgatók előtt, de nekünk örökre gyanítás marad.

A mi az átdolgozást illeti: az csak *részben* sikerült, mi efféle költeménynél annyi, mint: *nem* sikerült. A két féle, régi és új szöveg nincs egybe illesztve úgy, hogy ki ne ríjon egymás közől. Eleinte jól kezd: az 1-ső szakasz többnyire szerencsésen odaillő népi kifejezésekből van összealkotva, s hol a költő maga veszi is át a szót, óvakodik az öszhangot megzavarni. De már a szakasz végén tolla alá kerül egy szerencsétlen sor: „kész a végzés, még *titokban*“ — erre rím kell, mi lehetne jobb, mint *lobban*? de mi *lobban* úgy, mint a *titok*? hát: a *lidércz*, s lesz a sorpár így: „Kész a végzés, még *titokban*, mint *lidércz*, mely *még nem lobban*.“ No, a *lidércz*, míg *nem lobban*, nem is *lidércz*, de nem is *kész*, mert mihelyt *kész*, legott *fellobban*. S hova lesz ily hasonlat által a hang naivsága? — A 2. és 3-ik szakaszban amott a legény, itt a leány viszi a szót. Egyik sem naiv, akár nyelvét, akár ész-, vagy érzelem-

irányát, s ennek kifejezés módját tekintjük. A legény „a gyűrűnek, e csalfa ékszernek, gyémántja sugaráról“ beszél, s átkai legmagasb pathoszában szójátékot farag: „Verjen meg az isten! — ha *nem*, hát majd megverlek én“ — s mindezt nem tréfából, vagy humoros kifakadásban mint a nép fia, hanem a legnagyobb komoly felindulás közepett. A leánynak egy *nyíllal* van sok vesződése, a Dani *átkával*, mely képet három strophán által űz-fűz. A 4-ik szakasz többnyire jó hangból megy, de ott is van a mi megtöri a hármóniát. Először a *Dani* — mon-dani rím, mely másod ízben fordul már elé, holott egyszer is — frivol; aztán ily inversiók a paraszt asszony szájában:

S mely szembe szívbe süt —
Mind gyémántos kövüt,
Tégy a tíz ujjodra tíz pár arany *gyűrűt*.

Az 5-ik szakaszban is vannak helyek, hol a költő *súgja* a szót személyeinek, s azok öntudatlan mondják utána: de mivel „*finis coronat opus*,“ s e szak a többinél jobb, kivált végsorai teljes pathoszszaal zárják be:

„Húzd éjtélíg, cigány,	(„Húzd cigány! éjtélíg,
Reggelig azután!	Éjtéltől reggelig;
Azután mindétíg	Azután mindétíg,
Halálom perczéig!“	Halálom óráig!“... <i>Az eredeti.</i>)

(mire csak az a megjegyzésünk, hogy az eredeti, ha a *rímét* nem, a *hangsúlyos szót* jobban tudta, hova tegye,) hadd maradjon jó ize szánkban a költeménynek.

Egész kötet van hátra: vonjuk összebb a vitorlát. Sok szóval járunk: de ha az általános bíráló tudósabb:

a részletes bonczolás mindig tanulságosabb. E sorok írója magáról tudja ezt. Ritkán s nem nagyon sokat épült oly bírálatokból, melyek egész általánosságban voltak tartva: ellenben a kellő részletességgel történt felízelés mindig hagyott nála valamit, vagy adván vagy költvén egy-egy gondolatot. — Csak az a baj az efféle elemzésnél, hogy az ember sohasem mondhat eleget, s minél inkább követi a részleteket, annál jobban elágaznak, mint a fa gyökere, mely földszint három-négy ágba egyesül, de ha az ember mindenik ágnek végére akar menni, ezer meg ezer apróbb szádra, majd számtalan gyökér-rostra talál, melyekből nincs kiigazodás. Nem kerülheti hát, hogy részletes bírálata némi töredékesség színét ne hordja magán, ha itt-amott inkább, más helyen kevésbé ereszkedik a részletekbe; de a mit előadása formailag vesz, kipótolja a nyereség, hogy alkalmá van oly gyakorlati intések adására, melyek az általánosb tárgyalásban helyet nem foglalhattak volna. Szolgáljon ez mentségemül.

A második kötetben egy osztály a „Természet” közös cím alá van sorozva. Szerző, a pusztán *leíró* költészet ellen tiltakozva, jeligéjében ezt mondja:

Ne fessd a mit *látasz*, — azt fessd, a mit *érszsz*:

A kép igazhű — és egyszersmind szép lesz.

Ez igaz. Nincs valami ízetlenebb, mint neki esni hajnalnak, viharnek, délibábnak, tengernek, pusztának stb.

inventáriumba szedni minden tárgyat, a mit az ember szeme lát és füle hall. Az ily leírás nem költészet, miben sem különbözik a föld- vagy természetrajzi descriptióktól, midőn például egy tájat, annak hegyét, völ-

gyét, falvait, erdeit, vizeit stb. elsoroljuk, mihez esupán szemesség kell s jó emlékezet; vagy midőn egy növényt leírunk virágától gyökeréig. Jól mondja hát költőnk, hogy ne a *látottat*, hanem az *érettet* fessük. De érzés meg érzés közt különbség van. Ha a költő oly érzelmet zeng, melyet *nem* a természet lehelt belé, hanem *ő maga vitt már készen* a természetbe, akkor ne nevezze költeményét *leírónak*, ne kívánja, hogy azt „Természet” czím alá soroljuk. Szerző sok oly költeményt bújtat e kalap alá, a mely semmivel sem inkább „Természet,” — mint a többi lyrája. A természet csak mint kép, allegoria stb. szerepel bennök, hogy speciális érzelmét azok segélyével kifejezze; szóval csupán azt, és annyit vesz a természetből, a mi és a mennyi *subjectiv* érzése képbeli előadására szükséges: ezt pedig a lyrai költő mindig teheti. Nála tárgyas rajza alig fordul elő a természetnek. Már pedig a tárgyiasság ily esetben sem teszi azt, hogy a költő ne érezzen, hanem hogy érzése a leírt tárgy által jőjön mozgásba; ha tájat fest, annak mintegy a lelkét, azt a varázst fogja fel, melyet az őrá gyakorolt, s hihetően másokra is épen úgy fogna gyakorolni. Az így termett költeményt nevezném én aztán „Természetnek;” Szász Károlyéi többnyire nem *természet*, hanem *alany* mint a többi. Ő e részben alanyibb a különben oly *subjectiv* Petőfinél: kinek csak „Kutya-kaparóját” hozom fel, hogyan lehelli e költemény az *objectiv* tájnak azon sivárságát, melyet a költő is érzett ugyan, sőt erősebben kelle, hogy érezzen, mint más, de olvasva mindenki megtalálja benne a maga ugyanazon tárgyhoz kötött érzelmét, míg Szásznál a természet képei nem e, hogy úgy szóljak, *tárgyilag*os érzést költik fel, hanem az egyén *alanyi* hangulatát tükrözik vissza.

E szakaszban kétségkívül legjelesebb, formában, kivitelben is legtisztább, az „Álom keleten“ (II. 21.). Ki Szásznak *lépd*ús, ragyogó phantasiáját nem ismerné, vagy tagadná, olvassa el ezt. Ő itt igazán elemében van. *Látszó* apropos nélkül, föltesz egy kérdést: Mit érezne a puszták vándora, ha tikkadtan lerogyva tevéje lábainál, egy esodás, tündéri keleti álmodat látna? Ekkor hozzá fog ez álmodat a legragyogóbb színekben ecsetelni. Fokról fokra növeli az álmodat kéjeit. A vándor elébb vizekben hintálózik, majd teste könnyebb lesz, röpül, karesú pálmák ringatják — s még fölebb, már-már a Próféta s hűrik keblében képzelet magát... midőn felébred, s:

Tevéje nyög és a lángszárnyú számum
A forró homokot szemébe szórja.

Azonban ez sem pusztán leíró, ez is alanyi költemény. Ki amannak veszi, könnyen tehetné a kérdést: de mi baja költőnek a beduinokkal? hogy jó az absurd gondolat, hogy leírja annak *álmodat*? Van-e több apropos e gondolatban, mint az egyszeri menyecske töprenkedésében, ki mindig azon sírt-rítt, hogy ha neki kis fia *lesz*, annak kis ködmene *lesz*, s a kis fiú megtalál halni: hát kire marad a kis ködmen? ... Nem olyan-e ez is: mit érezne a vándor ilyen s ilyen esetben? ... Mint pusztán leíró, nem volna indokolva sem a hangulat, sem a kiindulás. De *alanyi* szenvedés képe ez. Csak még egy vonás kellene az utolsó versszakhoz s minden tisztában volna. Előtte így sem homályos, de nem minden olvasó találja meg e költeményben magát a költőt. Pedig ez elhallgatásban művészet rejlik: csak hogy mi szájbárogott beszédhez vagyunk szokva. — Szintén tiszta

és jó még a „Havasi rózsza” — „Jégvirágok,” — mindkettő emlékeztetve *tárgyban* Tompára, de conceptióban nem; „A kőrösi temetőben,” mely talán egyedül érdemli a „Természet” nevet valamennyi közt, mivel ebben a hangulat *kívülről* jó: a költő boldog, mégis ábrándos vágya kél fekünni e szép temetőben; „Oh én lelkem”... mely tisztán alanyi dal, valamint az utána következő: „Alugyal el” — továbbá „Nézd a folyót”... mind élvezhető költemények. „Az úr háza” 1. 2. 3., mely legcsodálatosabb módon jó a „Természet” osztályba, ama fűntebb jellemzett költeményeihez való volna Szásznak, melyekben alanyi alapon, leíró elemekkel, *gondolatja* emelkedik ki. E gondolat az 1. számúban a „kereszttyén” eszme, ellenébe téve a *mózesinek* melyről találóan mondja: „Bár a *test* meghalt: él a *lélek* s az isten él — az úr jelen!” a 2-ikban az egyén, a költő, mint a kereszttyén anyaszentegyház *tagja*, a 3-ikban már mint *pap* áll előttünk. E három tehát némileg „rendszeresen” tartozik össze: előbb a ker. egyház fogalma, aztán az egyház tagjáé, aztán különösen a papé. Mindazáltal nem sovány didacticum, a költő alanyi érzelme lengi által, külső leírásai pedig szépek. Mingyárt elül az esti csönd leírása a templomban, meghatja a képzeletet, s felkölti az egészhez kellő ünnepélyes hangot. Csupán két helyre van észrevételem. Költő a templom hajóját, az esti borongásban, hajolva könnyörgő *remetének* nézi. Oly speciális világítás ez, minőben nem tudjuk *képzelni* a mondott tárgyat. Sokszor van úgy az ember, hogy lát valamely tüneményt, az égen például felhő csoportot, világítást, mely annyira *kivételes*, szokatlan, hogy ha festő vásznára tenné, senkisémi hinné el neki, hogy természetes. Vajon a művész helyesen használja-e fel ez

igaz, de nagyon *rendkívüli* momentumokat? Szerintem ép úgy téved, mint ha a költő az erkölcsi világból a nagyon kivételest hajlászsza. Vannak bizarr jellemek, létezők a *valóságban*, hihetetlenek a *költészetben*. Nem hozom fel Sue-t, vagy Dumast: Dickens némely alakja is ilyen. Meglehet, sőt merném mondani, bizonyos, hogy Szász ez esetben a boltozatot oly világításban látta, hogy éppen könnyörgő remete hasonlatát gerjeszté föl képzeletében: de e *való*, oly kivételes, hogy más, ki nem látta, nem bírja utánképzelni. — Másik észrevételem e zavart strophá ellen van, melynek mind rhythmusa, mind szókötése szaggatott:

Magosban (adverb.) állok mind a népnél.

De lelkem! bár még főlebb lépnél:

Az éghez *azzal* közelebb vagy-e?

(egész lábbal hosszabb.)

Alant s fent — egyre s az egészre —

A gondviselés öröködése

A kicsinyé, mint a nagyé.

(csodálatos syntaxis.)

Általában elég jól van írva még „Szép e róna;“ kezdetén némi Petőfi-benyomások, — majd találó képek közt egy hamis: sietne a láb, ha a délibáb nem hívná a költőt megfürödni enyhítő vizébe. Siethet a délibábig, messze van az. Továbbá: „Vihar közalgése,“ hol oly szépen mondatik:

Reszketnek a fűszálak,

Különben semmi nesz,

— Az isten haragjának

Előérzése ez!...

A fákon a levélkék
 Egymáshoz hajlanak, —
 Virág bezárja kelyhét,
 Madárka hallgatag . . .

de túlmesterkél, midőn a mennydörgést oroszlány hangnak (eddig jó) s a vihart *sárga farkának* képzele; végül a „Csendesség“ melyben a pásztortűzről oly szép az, hogy a „messzeség gyújtja és oltja“ de vannak messziúnnan vett képek is: „Mint *kedvese* után a *leányka*, úgy néz az *ég* a *nap* után;“ van képtelenség, midőn szerző e pásztortüzes *éjben* azt mondja: „ott túlhan *zöldebb* tájak intnek“ — azaz olyat fest, a mit *nem láthat* most. Végre mint olyat, melynek hangján el nem igazodhatni, a „Nyugalom és boldogság“ címűt (II. 61.) hozom fel. A táj ebben először *oly derült*, mint *álmodó gyermek*, fölötte nyugalom *mosolya* van, aztán: mint *koporsóba* fektetett leány, s a *derült* nyugalomból lesz *bús* nyugalom, a télnek *halvány réme*. Az a képavadászás is fordul benne elő, hogy a *vihar* elébb hasonlítottatik *szívhez*, a szív meg aztán *hűr*hoz. Az ily, harmadik-negyedik tárgyra lépdelő hasonlat-grádics mindig a mesterkéeltség színét hordja magán.

Tisztelt olvasó! Ha Szász Károly érzelem világát a rokonszenv s megilletődés könnyeivel akarod bejárni, vedd elő még egyszer a vékony füzetet, melynek címe: „Iduna hagyományai“ s olvasd utána szerzőnknel a „Búbánat“ közös név alá foglalt költeményeket. Ne akadj fel a *jeligén*, melyben a *kép* hogyan illését akár a mottóra, akár az egészre maig sem tudom kivenni; az se zavarjon, ha az első három vers nem talál meg-

felelni rég felizgattam várakozásodnak. Azt mondanám, mit a kártyás mond germanizált francia nyelven: „*drei brennen!*“ (s itt a *brennen* jobban is vág, mint a *prenez*) ha ezekben is nem volna oly szívreható szépség, a mit sajnállanék eldobni, meg ha e szakasz teljességére szükséges nem volna e bevezetés. Csak hadd vigye hát költőnk „Halvány virágait“ (II. 79.) kedves betegének: azt a *primulát*, melyről annyi érzéssel veti oda (1.):

Ő is lehajtja bánatos fejét,
Te is lehajtod, édes angyalom!

s az akácza lehulló fehér virága hadd mondassa vele (2.):

Fehér párnádnál fehérebb magad:
A halál hóvirága hullá rád —

e szép két kis dalért megboesátjuk a harmadik (3.) nem oly szépet, melyben elébb prózailag fölfejtí, hogy ártalmas a fehér lilium szaga beteg szobában: „*ölő a haladokló lilium szaga*“ — tehát *magában a liliumban* van e gyilkos erő, mégis aztán így zárja be: „Te is haladokló lilium vagy, *testvéred halálán* megölne a *fájdalom*. Ez nem vág össze. Vagy phisicai ártalom, vagy sympathy! a kettő együtt nem fér meg. Állítsuk össze röviden: „megöl a *hervadó lilium szaga*; vigyük ki: *hervadása miatt* megölne a *fájdalom*.“ Jó így? A költészetnek is van logikája. — A „Belepte már...“ kezdetűért, hol a költő „lelke mint búsongó ákász, hullatja elhunyt kedvesére egykori kedve színes lombjait“ — ismét elnézzük azt az egy két hibát, mely a „Nem adnának“... feliratában előfordúl, mely csodás vegyülete az igazi hangnak és mesterkedésnek. E három elsőt,

mondom, leszámítva, vagy igen *föl* nem számítva, hallgasd feljajdulását, részvékeny olvasó („Iduna“ II. 85.):

Ne kapd fel nevét kósza hír!
Adj néki nyugtot néma sír!
Fedezd be árnynyal, zöld berek!
Felejtsetek el emberek!

s midőn a fájdalom féltékenységgel tapad az önző gondolathoz, (mert a nagy fájdalom önző): „és néma, hideg sírkövén ne legyen könny: *csak az enyém!*“ Lehet-e ennél valami igazabb? nemde a pathosz valódi nyelve ez? Vagy midőn szobája elhagyatottságát festi („Útban“: 2.) hol „az ágy üres, mint a fészek, melynek pelyhe már kihűlt, mert a telet félő madár szebb *tárasza*ba menekült“ — hol csak a „szögletben egy komor pók *foltozgatja* (még ez is *rongyos!*) szövetét“ — „még maga a *szenvedés is elhagyá e bús lakot*; — — vagy a „Zöld sír“ — vagy midőn felkiált: Hadd legyen ő a legutolsó, a kit elfed a koporsó s ne maradjon aztán senki, a ki őt sírva vigye ki („Hadd legyek...“ II. 93.); vagy midőn még élni akar anyjáért, testvériért („1853. Október 25.“ 94. l.). A „Fehér sír“-t (97. l.) elfordíthatjuk, még a veszett hangzású sort se rójuk most meg benne:

Szólj, jöttén te mit érezhetnél....

de a „Három temető“ ismét szíven kap, kivált midőn halottjairól mondja:

De a földtől vissza
Mind hiába kérem,
Mondván: *ez sajátom,*
Ez lelke, ez vérem —

kár, hogy egy keveset mondó képpel rekeszti be, mely az idézett sorok pathoszából egyszerre aláejti a hangot. Sok érzéssel van írva a „Drága esontok“ című is: „Mindenütt egy-egy temető, Enyéimet pihentető;“ úgy hagyogatta el kedveseit, mint tagjait csatákban a katona Olvashatjuk bátran a mint következnek: „Oh lelkem“ „A hideg bülesesség“ „Eljő az idő“ „Szeretni újra“ „Ne csábítgass“ „Pálya végén“ — de mindezeknél meghatóbb lesz az „Emlékezés:“ mintha most is hallaná még — úgymond — ásó kapa csördülését, a nehéz föld dobbanását, az üres sír betelését...“ aztán: „*úgy hullott szívére a rög!*“ — Igen! ezt *mi* is érezzük itt. S „Mily boldog“ Iduna — ott lenn, a sírban, „*hogy édes anyja is hozzá költözött!* Adjuk hozzá még a hátra levő kettőt és zárjuk be e szakaszt azzal, a mivel költőnk berekeszti:

A fa, ha benövi kérgével seblhelyét,
Bár alig látszik az, *rongálja belsejét;*
Kertész nem látja azt, — az isten tudja csak:
Mért lombjai idő előtt elhullanak!...

És most, *musae, paullo majora canamus!* Azaz nem mi, hanem költőnk mondja ezt, kinck itt következő (utolsó) szakasza: *Haza, Történet* collectiv czímet visel. Eleinte, mint igaz erdélyi ember, *szűkebb* értelemben veszi a haza nevét; első költeményén e kizáró honfűtség látszik, a mi egyébaránt költőnek jobban áll, mint a ki prózában tesz ily különbséget. A költő hazája nem mindig a politikai haza, lehet egy tartomány, vidék, sőt falu is; az a meleg fészek, honnan kiröppent, hová édes emlékei vonják vissza, hol érzelem világa mele-

gebb, otthonosabb... a költő nagyon anyás gyermeke — *Mutterland*-jának. Ki venné rossz neven, ha Petőfi melegebb vonzalmat hirdet a puszta, Kis-Kunság homokpusztái iránt, mint más vidékei iránt a hazának. Szászt sem rovom tehát meg, hogy midőn hazát emleget, specialiter a Maros tájaira gondol: de az ily költeményeket nem tettem volna *legelő*ül. Ki a főcímet: *Haza*, s a kezdő vers címét: *Hazámhoz* olvassa, nem arra van előkészítve, hogy az „engere Vaterlandsliebe“-vel találkozzék mindjárt a küszöbön, — legalább én úgy jártam vele. Ezt csak melleleg.

Egyébaránt a „Hazámhoz“ kedvesen írott dal. Rhythmus és őszhang semmi által sincs megzavarva, az érzelem igaz és meleg. Különösen talál, midőn: kérdi a sebes folyótól, miért hagyta el Erdélyt. (Mert sok folyónk onnan jó, s mind kisiet onnan, oda *be* egy sem.) S midőn a kis csillagot a látkör szélén havasi pásztor-tűznek nézi. „A Maroshoz“ is szépen van írva, jó *allegoria*, de kissé elnyújtott, s magyarázatos. Nem elég, hogy végül három versszakon át fejtegeti a „mese értelmét,“ jó előre már *dőlt* sorral szánkba rágja:

Intő példa nekem a te sorsod.

Mennyivel szebb Petőfi „Két vándora“ hol minden magyarázat nélkül magát ismerjük fel a „fiúban!“ A nagyon kimagyarázott allegoria, mint az explicált élecz, elveszti minden élet. A „Magyar zene“ közhelyekből indul, de aztán neki melegszik s megkapja kellő emelkedését. Csupán az a rossz rím elül is, hátul is: hol épen a legjobb rhythmus kellene! A „Szerelem és Honfibu“ — sekélyes. A *cím és négy első sor* meg-

mondja egész gondolatját, a többi csak ezt magyarázza, ürgeti forgatja. Ime:

SZERELEM ÉS HONFIBÚ.

Páosztortűz a hegy tövében (szerelem)

Felleg a hegy tetején (honfibú.)

Öröm az ember szívében (szerelem)

Bánat és gond a fején (honfibú.)

a többi fejlemény pusztán annyi, hogy a felleg (honfibú) ködöt hoz, s e köd kioltja (?) a páosztor tüzet (a szerelmet). A vers, ha nem nyúlik, szakad. „Abd-el Kader“ (*haza-e*, vagy *történet* szerzőnek irányában?) tárgyias; bérangeri accentusból, de szépen meg van írva. Csak abban sejtek valami sikamlást, hogy a puszták fia előbb „nem kéri kardját“ de azután *puskáját* igen, s végre azt is megvárja, hogy *kardját* vissza adják, melytől „csak erőszak fosztá meg“... Nem tudom, *progressió-e* ez, vagy *ellenmondás*. „Kerényi Frigyes“ a jobbak közé tartozik, jól kelti, folytatja, s kitűnően szép utózenéssel hagyja bennünk a hangulatot. „Garai“-ban sok az alkalmiság: mire való „fényes ősoket“ „királyi nemet“ emlegetni, a mire ő maga is elmosolyodott volna? s a nőjére, gyermekeire vonatkozó hely nagyon prózailag-praecticus felhívása a közrésztvétnék. Szép mozzanatok hiával ez sincs különben. „A szalk-szent-mártoni csárdának“ csupán *vége* az, a mi *érőt ér*, a többi „széle a derelyének.“ Semmi új „Petőfi újabb költeményeiben“, azaz nem a két kötetest értem, hanem a két versszakost Szásznaál. A „Testvérek“... (a menekültek) „sem nem rossz az, sem nem jó“ de nem is „mind csak hiábavaló.“ Vége felé jól fordul. „Kazinczy“ és „Széchenyi emlé-

kezete"... hadd ne szóljak ezekről. Ismeri a közönség mindegyiket. Mindegyiknél bizonyos összehasonlításba kellene ereszkednünk, a mi e daraboknak akár előnyére, akár hátrányára ütne ki, epét zavarna itt vagy ott. Annyit mondhatunk, hogy a legjobb költő is, ily alkalmakkal, nem tehet róla, ha némileg a színházi diszitő esetjével fest, csupán az a kérdés, melyik jobb *decorator* s *művész* egyszersemind. E kérdést két fél dönti el: a nagy közönség, s a műértő kisebb rész. „Kazinczy emlékezete“ alkalmával e kettő, úgy látszott, meghasonlék; „Széchenyi“ iránt az egyik félnek nem volt alkalma összehasonlítólag nyilatkozni. — Végül: „A nagy év“ jól rekeszti be mind az (1860-dik) évet, mind a kötetet.

Mi is berekesztenők, az olvasó nagy könnyebbségére, vizsgálatunkat, ha Szász K. még néhány, az elbeszélő nemhez tartozó költeményt is nem írt volna, melyekre vonatkozik e szakasz címében a *Történet* szó. Ezek: „Aquiléja;“ „Salamon átka;“ „A herczeg solyma;“ „Negyedik Béla;“ „Ottó király;“ „A bújdosók;“ „Éji harcz;“ „Hunyadi László;“ „Ének Mátyás királyról;“ „Bánti Dénes csókja.“ — Az utóbbi, forma s tartalom tekintetében, valamennyi közt leginkább megfelel az e fajta elbeszélés (románcz, ballada, stb.) igényeinek. Egy határozott indokból (a *csók*) ered ki, s ahhoz mind végig hű marad, ámbár a kútfő, (Cserei) honnan szerzőnk tárgyát meríté, igen alkalmas lett volna arra, hogy complicált motivumaival a költőt zavarba hozza. S a cselekvény nemesak Béli boszújában nyilatkozik, nem csak azon igen találó vonásban, mikor a halálos okirat aláírásától vonakodó Béli Teleki a *csók* ügyes s nagyon alkalmoszerű említése által bőszi fel; hanem sokkal

szebben a Bánfi lélek állapotjában fejlőd tragicum által. Bánfi bűnhődik *egy csókért*, azaz valamennyi kisebb-nagyobb hűtlenségért, mit neje ellen elkövetett. De a nő megbocsátotta ezeket a boldogtalannak; ki a *megtérés* édes hitével alszik, álmodik immár hitvese kebelén. Mily öröm volna élni ezután! de a *sors* nem oly kegyelmes, mint a szerető feleség: ott zörget az ajtón a *büntetés*, a halál. A kegyelem hozó követ megjelenése azonban mit sem lendít már a cselekvényen. Csak arra való, hogy a megtörtént kivégzést (a hozott „szőnyeggel“) hatályosban jelentse a költő. Ha e kegyelempósta elindulása mingyárt a Csákié után beszövetik, az olvasó feszültebb érdekekkel fogta várni a kifejlődést. Nem olesó hatás-vadászat az ilyen, mikor t. i. az *egymás mellett történő*, s mintegy *versenyt futó eseményekről* lerántjuk e leplet, hogy a néző tisztán lássa, s remény s kétely közt hánykodjék, melyik lesz a győztes. Rosszabb ennél a *meglepés*, ha oly váratlanul jó valami, mint itt végül a kegyelmi hír. Legrosszabb, ha a költő azáltal akar érdeket gerjeszteni, hogy oly remény s félelem közt himbál, melyekről utóbb kisé, hogy esupa *vak lárma* volt. Jelen esetben a kegyelem hírnök korábbi elindítása nem lett volna az. — Még a „Salamon átka“ tüntet fel erőteljes balladai *benső* mozzanatot, mely ott culminál, midőn Salamon felkiált: „Nézd! megvan még szemem világa“ — s általában e költemény *benső* alkata egészen balladai, de külseje annyi *leíró* elemet szedett magára, oly magyarázatos, sok szóval járó, hogy versnek lehet jó vers, de nem ballada. Megfordítva, más darabjaiban szerzőnek, van külső, nincs benső balladaiság. Ilyen Aquiléja. IV. Béla, Ottó király, A bújosók, Éji harez, Hunyadi László. Mindezek nem belülről fejlenek

kifelé, hanem a külső hang által akarják fedezni a benső (t. i. költői) cselekvés hiányát; a krónikai szerkezetet. S e fölött külső hang is nem egyszer kölesönzöttnek — már tudva, nem tudva, — de kölesönzöttnek tetszik. Nem én mondom ezt, mások is úgy találták. Szerző, ha *elbeszél*, úgy látszik még inkább ki van téve annak, mit az általános jellemzéskor mondtam róla, hogy t. i. nincs elég ellenállási ereje, hogy idegen hangulat erőt ne vegyen rajta. Ez nem azt teszi, mintha nem adna eredeti képeket s szépeket, de minden esetre azt, hogy tárgyán kívül még a minta is ott lebeg előtte s ez meg-látszik a művén. — *Aquiléja* az ismeretes gólya-mondát adja, tehát a nagy hún vezér egy taktikai fogását, *kül eseményt*, minden cselekvés nélkül, ha csak Attila gyáva-ságig dühöngő jellemrajzát annak nem vesszük. E „bősz királyra a hadak *nem is figyelnek*“ (142. l.) aztán káromkodik: „Verjen meg Hadur haragja!“ alább is hadai „elnémulnak ijedségben a *dühhel* mondott sza-vakra“ (147.) Nincs e hősből méltóság: Attila történe-tileg sem ilyen dühöng. A „citromok hazájának“ szép leírása elül magában jó: „sed non his erat locus.“ Ily szende nyitány nem való e harczi operához. A nehéz versalakban szerző könnyűsége mesteri — olykor mester-kélt is (*éj a héja*, *Aquiléja* stb.) — Rokon ezzel az *Éji harc*, a mennyiben ez is csupán *külső* hadi cselekvényt, Hunyadinak egy éji eselét, dolgoz fel. Megverni az ellent, észszel vagy kézzel, dicső dolog; de pusztán magára nem költői cselekvény. Még a tulajdonképeni epopeában is, melynél pedig a külső tények oly nagy szerepet játszanak, kell lenni, s van is benső mindig. —

IV. *Béla* igen jó accordokból megy; de az alapeszme, min sarkallik, egy oly előre fogant gondolat, milyenekről

már főnebb, szerzőnk némely allegoriás elbeszélései alkalmával, emlékeztem. „Az *egyén* elveszítheti életét a becsületért — ez a kigondolt maxima — de a *király* a haza megmentését még az egyéni becsületnél is többre kell, hogy tegye.“ Főnebb megmondottam az ily parázson befektetett alapigazságokra észrevételemet, fölösleges ismétlenem. Csak azt teszem még hozzá, hogy ha valamely epikai faj, úgy bizonyosan a balladaféle az, melyben szükség, hogy az alapeszme *érzéssé* olvadjon mintegy; mely legkevésbbé tűri az ily „tanulság“-szerűen elvonható maximákat. *Hunyadi László* cselekvénye benső volna, de az ismeretes mozzanatokon kívül, melyek a históriában is kikerekednek, semmi újat nem látok benne, kivéve a külső ruházást; ugyan ez áll a *Bájdósokról*; *Ottónak* pedig semmi alapeszmeje nincs; vagy *érzést* említve: melyik részen van itt a sympathia? *Ottóén* nincs, mert az kudarczot vall, a leányén nincs, mert azt nem is látjuk. Tehát *Aporén*? de miért? Annyit látunk, hogy elloppja a koronát: de a lopás, rablás magában nem költ rokonszenvet íránta. A történet sem igen magasztalja ez erőszakosságért *Aport*; költeményben pedig valami *plausibilis* indok kellene rá. Itt nincs. Ellopta, addig van. Még két elbeszélés volna — *Garai modorában* — „*A hercegy solyma*,“ és *Ének Mátyás királyról*.“ — Az elsőn némi legenda színezet ömlik el, félesodás peripetiákon fordul le, melyekhez hit is kell; a másik jó beszédes elbeszélés a nagy királyról, ki itten kevésbbé nagy; kivált a 195. l. első versszakában levő töprenkedést én nem adtam volna szájába. Oly közönségesen hangzik:

„Akármit ád az isten, most megkísértem ezt!“

Szász Károly mintegy tizenöt évi lyrai munkásságának eredményét ez elég szerény két kötetbe szorította össze. Bizonyynal többet írt: e gyűjtemény már válogatáson ment keresztül. Mégis mennyi a gáncs ellene! Azt akartam volna-e, hogy kihagyjon minden olyat, mi ellen egy vagy más tekintetben észrevételt tevék? Oh nem. Azonkívül, hogy ily túlszigorú válogatás a szerző részéről — kinek minden verséhez tapad egy-egy kedves emléke, melyért azt kihagyni sajnálja, — csaknem lehetetlen: idegen rostáló pedig (példa rá Kazinczy, Himfy és Berzsenyi irányában) gyakorta legjobban akarattal is igazságtalan az író iránt: — azonkívül, mondom, a költő-egyéniesség határozott jellemzésére, tehetségének méltatására szükséges, hogy írói munkásságának *igen nagy* része ne legyen elrejtve a közönség elől. Szerenese s nagy előny, kétségkívül, ha valamely író annyira állhatatos, hogy sokat írván, csak azon egyet-kettőt bocsátja világ elé, mely teljesen sikerült: de az ily író méltatásában aztán könnyen is tévedhet a kritika érdeméül számítván be nemesak a mit *írt*, hanem a mit, e sikerültekből következtetve, írhatott *volna*. Szász eleget adott arra, hogy költészetének mind erényei, mind hibái kitűnjenek. Ezek után képe, egyénisége határozottan áll előttünk. Nem akarom az osztályzás, rangkimutatás nagyon relativ mértékét venni elő, hogy őt ahhoz mérjem: csupán annyit mondok e részben, hogy számos *első* rangú tulajdon mellett vannak nála fogyatkozások, melyek alább szállítják róla ítéletünket. Mindazáltal jó és szép tulajdonai: az érzület s előadás nemessége, tanulmányynal párosult ízlés. — ott, hol igazán s mélyen — nem futólag — érzett, az érzelemnek is hatályos kifejezése, a nála gyakran, a nélkül hogy subjek-

tivitását levetkezné, előtérbe nyomuló gondolat, a könnyűség, melylyel egy-egy alanyi hangulatba ring, a dús színpompa, öltöztetés, a nyelv ügyes, tanult kezelése, a versidomok alkalmazásában, sőt teremtésében, a hangzatos rímek feltalálásában nyilatkozó bravour, stb., tisztelt nevet és számos olvasót biztosítanak részére; mint *ellenhatás* pedig az elpóriasodó ízlés ép azon éveiben, melyekre költői működése esik, e működés úgy tekinthető, mint valódi irodalmi szükségesség. És most béke velünk!

BETULIA HÖLGYE. *Hösköltemény, hat énekben. Irta Garay Alajos. Kiadja Sujánszky Antal. (Emich, Pest. 1860.)*

Egy tiszteletre méltó név osztályosa, ki maga is tisztelendő állást foglal el, Garay Alajos, hat énekes eposzt ír, a nélkül, hogy a sajtó valamit szólna hozzá, kivéve, hogy tudatja megjelenését. Im ez a mi irodalmi állapotunk. Egy eposz, még ha merőben el volna is hibázva, sokkal ritkább tünemény, semhogy észrevétlen, nyom nélkül szabad legyen átsuhannia. Még a haldoklónak is megadják a keresztvizet. Jut eszünkbe, hogy mikor Dózsa Dániel Zandirhámja megjelent, mindenki várta a bírálatot, főleg a Királyhágon túli közönségünk. Vajjon mit mond rá Pest? Igaz-e, hogy Dózsa e művében megtalálta a *magyar* eposzi formát? Igaz-e, hogy e költemény oly kitűnő, mint már előre hirdették? — Pest azonban nem szólt, Pest hallgatott mélyen, kivéve egy divatlapot, mely épen nem állt nagy hírben kritikái jóságáról. Egy erdélyi költő mutatá be ott is, és talán a baráti viszonynak is része vala az elragadtatásban, melylyel ítéletét tolmácsolá. A pesti kritika

ezt sem bánta, semmit sem bánt, — mert nem létezett. Nem akarjuk a fönnyegyzett munkát Zandirhámval semminémű párhuzamba tenni, esupán mint időjelet hozók fel, és fogatkozásaink szunnyadó öntudatának akaránk egy szelid ujjnyomintást adni.

Betulia hölgye: mi ez? kérdhetik sokan a mai bibliátlan kor növendékei közül. Egyszerűen: Judith és Holofernes története. A hős héber asszony, kinek magasztos honszerelme és litrajongása megszabadítja nemzetét a fenyegető zsarnok igától, mindenkor méltó tárgya vala a képző és szóló művészeteknek. De amazoknak inkább. A tárgy természete hozza magával, hogy különösen a festészet nagyobb sikerrel oldhatja meg Judithban feladatát, mint például az eposz, vagy dráma. Judith elhatározása s a végrehajtás között nincs az a küzdelem, mely egy drámának bonyolodással, nincs az a terjedtség, mi az eposznak eseményekkel szolgálhatna. Az egész érdek a főmomentum, a fejevétel körül pontosodik össze: ide festő kell, hogy felfogja a pillanatot. Oly művészet, melynek előadási módja nem a térben valamely pillanat, hanem az időben hosszabb rövidebb szakasz betöltése, bajosan fog Judithból — daczára az eddigi kísérleteknek — valami kitünőt teremteni.

Szerzőnk érzeni látszott tárgyának e nehézségét: mégsem riadt vissza az epopoeától. Nem lévén Judithtal mit tennie hat éneken keresztül, — mindent elkövet, hogy kinyújtsa a nem nyújtható anyagot. Már a kezdet, az úgynevezett propositió elárulja, hogy nem vala képes *egységet* hozni művébe. Az ily propositió néhány szóba az egész eposz lényegét be szokta foglalni. Olvassuk az Iliaszt, az Odyseea kezdetét. Szer-

zónk *két* külön tárgyat ígér zöngeni: 1. az asszur zsarnokságot, 2. Judithot. Már itt kezdődik a dualismus. És valóban az első ének csupán előzménye, de nem indoka annak, a mi azután történik. Nebukadnézár legyőzi Arfaxádot: ez a fő eseménnyel semminemű benső kapcsolatban nincs. Épen így a második ének nem indokol semmit és semmi által nincsen indokolva. Judith előbbi viszonya férjével egészen kívül esik a cselekvény határán. Oly epizód, mely a fő mesével semmi lánczolatban nincs. De nem is lánczolat, a mi ez eposzban történik, csupán néhány *külön* szem láncz, feloldva minden kapcsolatból. A mi benne fő esemény volna, a negyedik ének vége s az ötödik teljesen kimeríti. A többi nem életműves fejlődés, hanem gépszerű külső ragaszték, mely lemállik a fő eseményről. Szóval e hőskölteménynek semmi compositiója, semmi esontráza nincsen: a gerinceztelenek közé tartozik. Merő epizódokból áll, s a fák sokaságától nem látjuk benne az erdőt.

Régi hibája epicusinknak, hogy nem dolgoznak terv szerint. Lyrai fölhevüléssel ragadának tollat még legjobbaink is, mintha egy ódába kezdtek volna. Nagyjában körülgondolák a történetet; minden egyéb a pillanatra, az ihlet perczére lőn bízva. Innen az áradozás, a descriptiók iránti nagy előszeretet, a lyrai ömlengés, mibelyt alkalom van rá; ellenben pedig a mesének zülaltsága, az egész és részek közti aránytalanság, a sok „inepte molitur“, mely semmi méltó eredményre nem visz. Egy nemzet sem nyögte hosszasan a latinság jármát, mint mi, mindazáltal epicusaink (Zrínyit kivéve) azt nem tanulták el Virgiltól, a mi legméltóbb vala eltanulásra: a compositiót. Nem vették észre, hogy az Aeneisben helye van minden sornak, szónak, hogy a

költő nem áradoz tetszés szerint jobbra-balra, hanem bölcs kiszámítással, mondani, fukar ökonomiával rendeli a részeket az egész alá a csekélyebb fontosságút a lényegesb alá, minden részecskét külön kikerekít, hogy aztán a kerek egészbe olvaszsza s több efféle. Majd azt kell hinnünk, hogy a mi klasszikai műveltséggel kérkedő embereink Virgilt soha sem olvasták egészben, hanem csak egyes részeit ismerték, másként alig lehetséges, hogy a compositió iránti érzékük három század folytán föl ne ébredt volna.

„Betulia hölgye“ osztozik eposz-irodalmunk e hibáiban, s még neveli azokat. Leírásokban helyezi fő érdemét. Mindjárt a mű elején hosszú festéseket kapunk: az este, a reggel, — látszik, hogy a költő nem siet, ráér. — Nála a jellemzés is csak leírás. Nem mondom, hogy ezek közt nincs szép, különösen annak találtam a „Libanon czédrusai“ rajzát, melyeket égre dobálás közben megmeredt óriásoknak képzel; de a nagyobb rész, a képek, hasonlatok stb., melyeket használ, jóformán ismeretesekek. A nyelv, a költői szólam sokhelyt erőteljes, a verselés (hexameter) többnyire jól gördül: de mindenik a Vörösmarty epochájának viszhangja és pedig bizony gyengébb viszhangja. A hatméretű versben hiátusok, rossz hangzatú helyek, kénytelenségből eredt toldások vannak; a dictio is alább szállt; s ha azon irodalmat, melyet e költemény mesterül vall, az aranykorhoz számítjuk: „Betulia hölgye“ számára mindenestre valamely olesőbb érczet kell kijelölnünk.

FAUST. *Irtta Goethe. Fordította Nagy István. Pesten, 1860 Engel, Mandello és Walzel tulajdona.*

E nagy világdramának magyar fordítása minden esetre örvendetes tünemény. Nem mintha a fordítás hibátlan, s nyelvünk és költői formáink mai fejlettségét tekintve is, teljesen kielégítő volna: hanem, mert első s a nagy nehézségekkel, a mikkel Goethe bármely művének, annál inkább Faustnak, fordítása jár, többnyire elég szerencsésen küzd meg. Faust méltó, hogy fordítására egy jó darab élet szenteltessék, s mi reméljük, hogy Nagy István úr nem hagyja félkészén a már jól kinagyolt szobrot, s egy új átdolgozásban törekedni fog a mestert mesterileg adni vissza. Nem czélunk egyes hibákat kutatni fel: a fordító, ki ezekre magától rá nem jó, nem lenne képes használni utasításinkat. Csak általában figyelmeztetjük, hogy itt-ott az értelem hibásan, az eredetitől eltérően, nem elég erővel, nem elég szabatosan van visszaadva; hogy a rhythmusban sokszor több folyékonyság, változat kellene, hogy Goethe szép rímei helyett többnyire bágyadt sorvégeket kapunk, mi főleg ott visszatetsző, hol spondensi rímre jambus vagy pyrrhichius jó, a mi, Kazinczy szerint is már, a legsüketebb hangot adja. A mérték, átlag szólva, szerencsésebb, mint a rím; kivéve magukban a rím-szavakban, hol épen legerősb rythmus kellene. Nem mondjuk, hogy Goethe verselését megközelíteni nem a legnehezebb feladat: de épen azért méltó a törekvésre. Mi, e fordítás után, Nagy Istvánt képesnek hiszszük, hogy egykor, talán ha a második rész megjelen, sokkal erősebb Fausttal fogja megörvendeztetni a magyar közönséget. Addig is jelen művét, mint egy őszinte,

lelkismeretes törekvés nem meghiusult eredményét, ajánljuk az olvasónak. Nem lehet szó nélkül hagynunk, hogy a címlapon nincs megjegyezve, hogy jelen mű Faustnak csupán *első* része, noha ez a bevezetésben érintve van is; a vevő talán csalódva érzi magát, ha e jó vastag kötetben mindkét részt bírni gondolta.

KEMENES KÖLTEMÉNYEI. (*Pest, Werfer, 1860.*)

A még kevésbé ismert író, ki ez álnév alatt egy jókora kötet (409 l.) versgyűjteménynyel lép föl, azon, a kath. egyház kebeléből legújabb időben fejlett költőiskolához tartozik, mely feladataúl tűzte, profan dolgoktól elfordulva, majdnem kizárólag vallásos érzelmeket zöngeni. S ez ellen a műbírálatnak semmi szava. A vallási költészet, mely a földi ember legszentebb, legmagasztosabb érzelmeit öleli át, nemcsak nincs ki-rekesztve a szépnek birodalmából, sőt a legfőnségebb, mi után költő törekedhetik. Dante, Milton koszorúi méltók a pályafutásra. De szükség, hogy e faja a költészetnek megtartsa saját jellemét. A stíl, melyben Istennek egyháza épül, nem kölesönözheti el sem a színház csillogó díszítményeit, sem a vásári bódék rikító tarkaságát. Egyszerű komoly főnnség illik ahhoz. Mi a közelebbi évek vallásos költeményein, a mennyiben ezeket ismerjük, nem találjuk ez egyszerű komoly főnnséget. Többnyire képhajhászatban fuladnak el. Nem akarván e tekintetben elmaradni a világi költészet czifraságától, kivetkőztetik jelleméből a szót, mely Istenhez ümleng. Midőn Istenről, angyalról stb. szólnak, anthropomorphosisuk a túlságba megy. S hol a főnn-

séget el nem érik: dagály a mit kapunk. A népi hang, melyet olykor fölvesznek, nem egyszer bántóan vegyül a költemény emelkedettebb hangjai közé. Ritkán adnak egészket: a költemény vége ott van és azért van, hol és mert nincs mit olvasni tovább. Különben akár folytatni, akár néhány vers-szakkal előbb félbenszakítani mindegy vala.

Jelen kötet is a föntebbi észrevételek alá esik. Ifjú hív lelkesedés a legszentebb iránt; csapongó képzelet, mely korlátról tudni sem akar, habár ez a művészet korlátja volna is; gyakran túláradó erőtelj, de néha lenmaradt erőlködés; merész rohanás a célnak, de sokszor mellette el, a végtelen ürbe; sok és kevés egyszersemind: im ez a mit róla, általában, mondhatunk. A jegenezülés időszaka, mikor minden költemény külön-külön határozott idomot nyer, úgy látszik, még nem állott be. „Ne szóljatok még énekembe,“ mondja maga is sok önbizalommal írt utolsó versében, és mi várunk. De nem tehetők, hogy oda ne mutassunk a veszélyre, mely a hitköltészet nemes egyszerűségét napjainkban fenyegeti.

MAGYAR HÖLGYEK ÉLETRAJZA. *Irta Kulini Nagy Benő és Sárváry Elek. Szerzők tulajdona. Debreczen, Csáthy és Társa bizománya. 1861.*

Az ily munkák célja népszerűvé tenni a történetet, s a jelen könyv szerzői, dicséretes törekvéssel, oda irányzák működésüket, hogy a haza lelkes hölgyei elé utánzásra méltó erényképeket állítsanak föl, egyszersemind a hon dicső leányainak emlékezetét kívíják a felédésből. „Nem lévén még önálló könyv — írják —

mely hazánk hírnevesb leányai élet- és jellemrajzát ecsetelje: honfiai kötelességünknek tartánk nemzeti dicső múltunk néhány, a történelem lapjaiból föleleveníthetett, derék hölgyének pantheonának — habár annak teljes fölemelése tehetségünk körén kívül esik (—), legalább első alapkövét tenni le.“ A közlött életrajzok következők: Horogszegi Szilágyi Erzsébet, Hedvig, Székely Klára, Patócsi Zsófia és négy leánya, Uroza Ilona, Egervár hősnői, Bocskai Klára, Szentgyörgyi Czeczilia, Szentgyörgyi Borbála, Zrínyi Ilona, Bethlen Katalin, Lónyai Anna, Kanizsai Dorottya, Erzsébet és Mária királynők, Beldi Zsuzsánna, Komjáthi Anna, Tarczay Anna, Zudár Katalin, Szécsi Mária, Petróczi Katalin, Bornemisza Anna, Sarolta, Szögyéni Lancha, Pemflinger Katalin, Margit, Molnár Borbála, Báthory Anna, Dukai Takács Judith, Nagymihályi Vinnai Potentiána, Dániel Polixena, Szondi Zsuzsána. Szép koszorú. Nekünk, szépirodalmi lapúl, nem feladatunk ez életrajzokat történeti szempontból vizsgálni: annyit mindazáltal megjegyezhetünk, hogy könnyed átlapozás után is találtunk helyeket, hol nagyon hozzáférhető adatok mellőzve, s így életrajz, jellemzés hiányosan vannak összeállítva. Semmi szó, például, Szécsi Mária második házasságáról Rozsályi Kun Istvánnal, s annak kalandos végéről, noha ez igen jellemző adat, és Szalárdi krónikája, hol feltalálható, minden kézen forog. Vagy talán mellőzni akartak szerzők mindent, a mi hölgyeik jellemére homályt vetne? De akkor, ugyancsak Szécsi Máriánál miért hagyják említetlen, hogy Murány feladása alkalmával Spork tábornagy által börtönbe vettetett s Bécsbe hurczoltatott, hol, valószínűleg, zárdában végezte életét? E vonás, mely őt, mint a hazai ügy martyrját kedvező

szinben tűnteti föl, csak használt volna az életrajznak. A nyelv kezelése sem mindenhol szabályos. Micsoda szókötés ez (20. l.): „a *rendek*, Szandigov krakói főkapitányt 1384-ben Erzsébethhez küldték, a királyi hölgy megérkezését *sürgetendő*? — Daczára ily fogatkozásoknak, a díszesen, mondhatni, fényesen kiállított könyvet, lelkesítő tartalmáért, minden magyar hölgy asztalára óhajtjuk.

SZÁZ DARAB KÖLTEMÉNY. *Oláh Károlytól. Szerző sajátja. Telegdi K. Lajos bizománya. 1861. (kimarad: Debreczen.)*

Oláh Károly költeményei már annyiban is kiválnak a mostanság megjelent versgyűjtemények közül, hogy rajtok igen kevés nyoma látszik az iránynak, melyet Petőfi óta vett költészetünk. Mindenről inkább lehet vádolni, mint póriasságról. Még népies tárgyú költeményeiben is, mint a *Hortobágyi kondás*, *A szerelmes juhász*, kerüli azt, inkább feláldozza a jellemzeteséget, a tárgy és előadás harmoniáját. A szerelmes juhász furulyájának „hangjain az érzés jajgatva enyeleg . . .“

Ez a síró mosoly, ezen lágy érzemény,

A fájo szív tükrén átvillanó remény,

E nap ellenében lengő felhőzeten

Áttört szivárványkép: a fájo szerelem.

Mindez nagyon szépen van mondva, mintha csak a költő maga volna a szerelmes juhász helyzetében, vagy inkább, megfordítva az ő helyzetében a juhász. E módja költőnek, tárgyait és személyeit a maga saját helyzetébe tenni át, az utóbbiak szájába saját érzelmeit, tulajdon nyelvét adni, másutt is feltűnően nyilatkozik, például

az *Ős énekben*, melyet „Árpád korában élt magyar költő zenghetett.” Ez ős magyar költő igen szépen elmondja a honfoglalás történetét, mintha csak Garaynk lelke szállotta volna meg: de midőn *villany szárnyakról*, a bibliai *negyven nap és negyven évről*, ismét tekintély *villanyjáról*, *Orpheusról* stb. beszél: én nem hiszek neki, hogy ő az az ős magyar költő volna, nem is számítva, hogy nyelve újdonsága által Nagy Imrén is túl tesz. Jó hogy e név akaratlanúl is tollamra jött, mert ennek segítségével szerzőnket legalkalmasban jellemezhetem. Költeményei (legnagyobb részben) azon kor bélyegét viselik, midőn a Vörösmarty-aera tündöklő nyelvén lelkesült fiatalság legfeltűnőbb képviselője az utolsó iskolás gyermek előtt is feledhetetlen sorokat zengé:

Pillanatnyi kéj virúlt előttem,
Szívderű tavasz sugárain,
Napjaim közé reményt lia szőttem,
Dúlt csak és csak mindig szikla kin . . .

Ez iskola örök-ifjú színezete ümlik el szerző költeményein, s a kifejezésnek ama fellengő módja, mely inkább akarja nyelvében meghaladni, mint föl nem érni a gondolatot, inkább akar feszes, mint bágyadt lenni; mely érezteti velünk, hogy midőn költ, mindig komolyan, ünnepélyesen veszi a dolgot, és koránsem *játszik*. Hazafiúi gondolatját, hol ilyenre van szükség, szerzőnk kijelenti, tartózkodás nélkül, s melyik magyar ne kiáltna éljent, midőn ritkított betűkkel olvassa ez alkotmányos óhajtatást:

Egy, oszthatlan Magyarország!
A nemzet s fölkezt királya
A hont együtt kormányozzák!
Törvénykönyvünk ezt kívánja. . .

Mindamellett azt tanácslom az olvasónak, hogy ne olvasson egyszerre sokat e költeményekből, mert a nyelv keresett szavai, a képek tömörsége, mely utóbbiakat gyakran nehéz fölfejtetni s az egyszerű értelem színvonalára szállítani, könnyen fárasztóvá lehetnek ránézve, s mire a valóban költői helyekre jut, akkorra már elveszti fogékonyságát azok szépsége iránt. Pedig majd minden költeményben van egy két hely, a mi megérdemelte volna, hogy a többi szavak és képek, a helyen, hogy magokba fúlasztanak, az ő alárendelt szolgálai legyenek. Ilyen már a *Te vagy-e* stb. kezdetű vers végén, a mostani szabadság hajnaláról mondott következő hely:

„Vagy tán e fény csak más népek szabadsága
Sugár törodése, tündér délibábja?

Ilyen a *Reszket a fű levél* kezdetűben (mely egészen is tárgyiasabban van tartva, mint szerző egyéb népies-forma költeményei) a sikerült szójáték: „ne járjon utánam“ . . . „ereszsz tehát melléd“ — s ugyan e költemény bezáró versszaka. Sőt mi úgy vagyunk vele, hogy költőnk poesisát mindig ott találjuk legjobbnak, a hol maga nem akart *ilyen jól* írni. Míg allegoriás személyítései, például az *Életút*-ban, hol az ember élete: *könyr*, benne a *val szenvedélyek*, a *szeretetlenség* a *bűszkeség*, az *önképimádás*, a *barátság*, *szerelem* — továbbá *A szerelem paizsa* címűben: a *boldogság*, *írgyűség*, *önzés*, *igazság*, *szerelem*, *megelégedés*, *erény* stb. — míg, mondom, e személyített abstract fogalmak nemcsak szívünket, de kisújjunkat sem mozdítják meg; a *Csokonai háza* címűnek pedig a kezdő betűkben nyilvánuló játékát sehogy sem vagyunk hajlandók művészetnek elfogadni: addig az *Őszi dalt* (55. l.) *Az ifjasszonyt* (110. l. ezt formában

is), *A rózsámnak* . . . kezdetűt nagyon jó ízű ép költeménykéknak találjuk; a *Kokaslói cserépetőt* (hol, bizony nem sok kegyelettel, — ha igaz — *Nagy Sándor* vert seregének testhalmából égetik a cserepet) kitűnő szerencsésen alkotottnak ismerjük fel; hogy pedig e választásban nem csupán pórízlés vezet, annak jeléül egy nem népies dalt emelünk ki, melynek annyira megörvendettünk, hogy izleltetőül egészen kiírjuk:

Lágy tavaszi szellő susog
A rózsafa bimbaján;
Tán az első szerelemnek
Csókja reszket ajakán.

A jáczint fehér kelyhébe
Gyöngy alakban béoson
A szűz harmat, s illatával
Kéjgel szerelmittason.

És az illatban mosódott
Harmatgyöngyre le-leszáll
S lángoló csókkal magába
Szívja azt a napsugár . . .

Jőjj leányka! utánozzuk
A szelid természetet;
Ládd, a mi szép a világon,
Minden: csupa szeretet.

Rózsa vagy: én szellő vagyok;
Harmat vagy: én napsugár . . .
Légy te nőm, s én a te férjed:
Igy is jó lesz, — ugy-e bár!?

THALÈS BERNARD, irodalmunk jóakaró ismertetője, most eredeti költeményeket közöl MÉLODIES PASTORALES czím alatt. Mi legalább körülforgattuk az ívet (3-ième Livraison), megnéztük felül, alul, elül, hátul, mindenütt, de semmi jele, hogy e versek fordítás gyanánt szerepelnének. Ez *eredeti* költemények közt van egy, melyet ide igtatunk, s mellé Petőfi hason tartalmú dalát. Az eszmék *találkozása* meglepő, egész a plagiumig.

L'AVERSE.

Il pleut, il pleut, il pleut à verse,
Mais ce sont des baisers, ma foi:
Ta bouche au hasard les disperse,
Sur les lèvres embrasse-moi.

Voici l'éclair blanc qui scintille:
Chère enfant, il part de tes yeux:
Plein de fièvre, l'amour y brille
Comme la foudre dans les cieux.

En outre quoi! voici l'orage,
Comme avant-hier, s'il t'en souvient?
Fuyons pour éviter sa rage,
Car c'est ton vieux *père* qui vient!

Esik, esik, esik,
Csókeső esik:
Az én ajakamnak
Nagyon jól esik.

Az eső, az eső
Villámlással jár;
A szemed, galambom,
Villámló sugár.

Mennydörög, mennydörög
 A hátunk megett:
 Szaladok, galambom,
 Jön az öreged.

Ugyancsak ez eredetiségek közt felismertük még ezeket: „Sikos a hó, szalad a szán” (Le traineau) „Kereszt úton állok” (L'hésitation) „Szerellem vándora” (Chacun sa route); s talán többet is lelnénk, ha időnk volna rá. Mi köszönjük Th. Bernard úrnak, hogy bevezeti költőnket a nagy világba; de bemutatáskor megszokták nevezni a vendéget.

RÉGI DÁN BALLADÁK. E cím alatt jelent meg közelebb három kötetnyi népköltemény, angol fordításban. Prior Sándortól. Tekintve az érdeket, melylyel a dán s egyéb éjszaki népek balladáit a most lefolyt évtized alatt nálunk is találkoztak; s hogy a hasonlat, mely azok s a mi nép irodalmunk egy-két fenmaradott terménye közt feltűnt, adá, — ha nem az első lökést — mert tudunk balladákat ez idegen befolyás előtti korból is, — de minden esetre a bátorságot, hogy balladaköltészetünket ez irányban törekedjünk megújítani: nem lesz fölösleges ama gyűjteményről, egy tekintélyes angol lap nyomán, valamit szólani.

A dán balladák első összegyűjtője Vedel nevű lelkész volt, 1591-ben. Nem bírálatos gyűjtő, hanem olyan, ki egyszerűen saját és olvasói mulatságára szedte össze, s adta ki e balladákat. Az angol fordító így adja elő e kiadás történetét. Sophia, II. Frigyes dán király neje, egy, Tycho Brahenál tett látogatás alkalmával, rossz idő által, több napig le levén tartóztatva,

nevezett tudós bemutatta neki barátját és szomszédját, Vedelt. Az érdeemes lekipásztor, ki, úgy látszik, egyszerű, jószívű, jámbor ember volt, de kiváló ízléssel a csodás iránt — s hihetően ez ízlésnek köszönjük e ballada gyűjteményt — felolvasott néhányat e költeményekből a királynénak s annyira elbájolta felséges hallgatóját, hogy ez a balladák kiadását egyenesen meghagyta. Egy századdal utóbb Syv újra nyomatta e gyűjteményt, megtoldva száz balladával. Azóta több rendbeli hasonló gyűjtés történt: de valamennyi közt a Vedelé a legtekintélyesb alapszöveg. Egy a dán kormány által kinevezett bizottság ügyelése alatt Grundtvig Svend készíté el most Vedel új kiadásának két kötetjét, részben a harmadikat is, számos pótlékkal és olvasási különbséggel.

A magyar olvasó, ki irodalmunk történetével ismerős, fájdalmasan fog itt felsóhajtani. Nekünk semmi hasonló gyűjteményünk a XVI. században, de még a XIX-ben is alig valami. Népdal költészetünk folyvást termel: de népi balladáink forrása, úgy látszik, kiapadt. Egy-két zsványkaland mindössze, a mi még népünket érdekli: a hitregés, a hősi, a történeti népműzsa hallgat. De még a betyár-románcz is süllyedő irányt látszik venni: a Sobri-félék sehogy sem állják meg a versenyt az Angyal Bandi, Barna Péter históriával, hogy Fehér Lászlót ne is említsem. Hová tűnt egész múltunk emlékezte népünk tudalmából? Hová a hegedősök oly sűrűn emlegetett osztályának összes dal- és regekinese? Mongol, török el nem pusztíthatta mindezt; mert nem veszendő papiron, hanem élő ajkon kellett firól fira szállniok. De Timódiban már nem ismerhetünk ama dalnok-osztály egyenes utódjára, mely közvetlen a nép-

ból, a népnek és a nép formáiban zengett. Dallamai még népiek, de költészete nem. Oly alakatlan eposz, mint az övé, nem ragad meg népi ajkon. Ő már nem naiv, ő tudakos verselő, bármily kevés igénye lehet a tudós névre. — Vagy hát nem is volt semmi? Vagy hát népünk soha sem bírt nagyobb fogékonysággal az elbeszélő ének iránt, mint ma? Ennek ellenmond a krónikák számos helye, hol a költői alakítás még a konyha latinság prózáján is átdomborúl. Ellenmond azon egy-két balladaszerű népköltemény, mely a formát oly teljes kifejelettség fokán mutatja, hogy bizvást az éjszakai balladák jobbjai mellé tehetjük őket. E kifejlés maga elég volna bizonyoságul, hogy valaha nálunk is nagyobb bőségben virágzott az efféle ének. De fájdalom, nem akadt Vedelünk, ki századok becses hagyományát megmentse az enyészettől.

E tekintetben az angol irodalom is érzi hátramaradását a dán mögött. Első gyűjteményök, a Pepys-féle, nem régiebb a XVII. századnál s 1700-ig van lehozva. De Erzsébet királyné korában nem volt Vedelők az angoloknak, mint ezt az Athenaeum némi pírulással jegyzi meg. „Nem kevésbé meglepő — hogy több mint két század előtt ily balladagyűjtés történhetett egy szomszéd országban, melynek király-leánya csak két évvel ama gyűjtemény kiadatása előtt lőn a mi I. Jakab királyunk nevévé; a nélkül, hogy nálunk hasonló törekvés ébredt volna az ily szellemművek fentartására. Egyébiránt — folytatja — Vedel oly ember volt, kit hajlama, ízlése a bizzarr felé vont ugyan, mi nem kissé leszállítja munkája becsét: de a ki mégis összeveté, megválasztá egyik daljárást (versio) a másiktól, s a lehető legjobb állapotban adá ki a darabokat. Röviden,

míg nálunk Dryden, Pope és Dorset megelégedtek a tömjénnel: az együgyű és hivékeny Vedel pap, a távol Uranibergben, oly valamit hozott létre, a mi végeredményben egy nemzeti irodalom megalapítása volt. Ez fejt meg, hihetően, a titkot, hogy Dánia maga teremtet magának klasszikai irodalmat, és hogy merőben kikerülte a balúl értett görög és római mythologia árját, oly nemzeti irodalmat hozván létre, melyet nem igen ért, s igaztalanul becsül le Európa déliebb része. Mondhatni, Thor isten még egyre uralkodik Dánián, annyira megteltek vele e régi balladák. A mi ferdén érzелgő bámulatunk a görög és római irodalom iránt, midőn mi, például II. Károly idejében, franczia szalag- s bársonnyal czifráztuk fel a régi klasszikusok szoborszerű komoly nagyságát, sohasem kapott lábra Dániában: hanem saját nemzeti hagyományai körül pontosult össze a nép szelleme. Nem kell ismétlentünk, hogy a classicismus, *mai* értelmében, oly formán különböző valami a Vedel korabelitől, mint a görög-római tárgyak színpadi előadása Garrick előtt, Kemble és Siddons játékatól. Mily különböző e hitregés, e nemzeti énekek férfias izom- és erőtelje a mi egykorú népköltészetünk parókás hajlamú, piperés szellemétől, nem szükség mondanunk. Thor kalapácsa, egy vi-tör mellett."

Így az Athenaeum. Magunkra térve, bezzeg mi sem kerültük ki „a balulértett görög és római mythologia árját.” Fő bajunk e részben az, hogy a *népi* naivság helyét igen korán oly valami foglalta el nálunk, mit *tudós* naivságnak vagy naiv tudákoságnak szeretnék mondani. Emlékezzünk Anonymus furcsa józanságára, melylyel lenézi a hegedősök „feesegő énekeit”. Vagy Kézai óvástételére a néphagyomány ellen, miszerint ta-

gadja, hogy Lehel a császárt agyonüthette volna kürtjével. A halálra ítélt rabnak kezeit megkötözik, úgy mond. Mihelyt egyszer nálunk az író tollat vőn kezébe, azonnal szakított a néppel, s hagyományait csak szükségből, írott bizonyíték hiányában, s akkor is minden költői jellemből kivetkőztetve fogadta el. Csak azt írta le, a mi neki valószínűnek látszott. Így lőn, hogy írott költészetünk merőben elszakadt a népitől. Könyvből írták, könyvbe. A klasszikai tanultság terjedése csak növelte a bajt: idegen mythologia borította el költészetünket, a nélkül, hogy ennek képviselői (az egy Zrínyit kivéve) a formában Ovid descriptioninak tökéletlen utánzásán felül bírtak volna emelkedni. A népit eldobták, vagy észre sem vették; a műköltészetnek alig jutottak el héjáig. És minél inkább tágult e hézag az úgynevezett tanultak s a nép közt: annál inkább lőn az utóbbi csupán egyéni örömek és fájdalmak zengésére utalva. Regéit meghazudtolá a könyvtudomány; a költészet elszégyenlé magát a történeti csupasz való mellett. Hozzájárult a nép politikai helyzete Dobzse után, mely csaknem minden érdekét a köz iránt elfásítá. Valóban, ettől kezdve, nemesak a tudvalevő értelemben „szomorú a magyar nóta”: de azért is, hogy megszűnt virágzani a naiv költészetben mindaz, mi a népember egyéni nyilatkozásán kívül esik. De erről más alkalommal.

Hajdan e balladák tánczdallamok voltak Dániában — folytatja Prior — mint még ma is azok szakasztott másai a Faroe szigeteken. A hosszú, sötét téli estéken bő idejük volt e mulatságra, melyben ifjú és öreg egyforma lelkesedéssel vőn részt. Nem használnak semmi hangszert, hanem dalszó mellett tánczolnak. Majd egyik, majd másik a dalvezér, s mind a ki tudja, fúja, leg-

alább a fordulót (refrain). Táncz közben férfi és nő kézen fogva, hármat lép előre, vagy oldalt, ütem szerint; akkor lebben egy kisé, vagy megáll egy pillanatig. Deli testhordásuk mutatja, hogy nem közönyösek a dal tárgyára nézve, hanem arc- és tagjátékkal igyekeznek kifejezni annak változó értelmét.“

„Egy nevezetes különbség van a skandináv balladák s közép- és déli Európa hasonló költeményei közt, mely amazok nagyon régi eredetére látszik mutatni; t. i. hogy míg az utóbbiak, csaknem mindnyájan lovagi „affectatio“ színében tüntetik fel a nőket, s a férfiakat ama tiszteletben a szép nem iránt, melyre őket a lovagrendszer kötelezé: a mi éjszaki ősapáinknak — mond az angol folyóirat — úgy látszik, semmi ilyes fogalmuk nem volt s egészen más rendszert követtek ős anyáink irányában, néha nyersen, világos gorombasággal, legtöbbször ama nemzeti büszkeséggel bánván velök, mely ottan-ottan a lovagpánczél alól is kitört. Kétségkívül, jókora tisztelet- s becsüléssel valának asszonyaik, feleségeik iránt; gyakran kérték, s a mi több, követték is ezek tanácsát. De világos, hogy a nővel csaknem mindig úgy bántak, mint házi „institutióval“ — mely legjobb otthon. Szépségök dicserete, magasztalása, természetesen, nem hiányzik: de a női szépséget inkább díjúl tekinték, mely elnyerni, meghódítani való, mint oly emberfölötti tulajdonúl, miképp azzal a lovagkor rajongása felruházta hölgyeit. Fordítónk egyetért Petersen, Oehlenschläger és más dán ítésekkel, hogy e balladák nagyobb részét női szerzőknek köszönjük. Annyi bizonyos, hogy sokat találtak három százados kéziratban, és „majdnem mindent női kézzel írva le.“ Mi (az Athenaeum) nem oszthatjuk e véleményyt; mert első tekintetre meglátszik e dalokon,

hogy hiányzik belőlök a kiválóan női érzelem — hajlandók vagyunk érzelmességet mondani — mely félreismerhetlen bélyege az asszonyi műnek. Azon balladák, melyekről tudva van, hogy nő írta — Lady Wardlawé, például — soha sincsenek e kiváló bélyeg nélkül, bármily szépek egyébiránt. Hogy a létező kéziratok nőiek, keveset bizonyít, hacsak föl nem tesszük, hogy e dalok nem régiebbek a leírásnál, — a mit, természetesen, Prior sem állít. Nekünk úgy látszik, hogy a nő tanács iránti hódolat, mely e balladák hőseinek tetteiben nyilvánul, nem döntő ok, a legtöbb esetben legalább, arra, hogy azokat női szerzőkének valljuk; mivel a skandináv faj nem volt *galant* nép a szó közönséges értelmében; annálfogva, hogy a társadalom illetén rajza női kezekből jött volna, bajosan lesz okszerű következtetés. A dánok és más éjszaki népek — ez meg van mutatva sikeres ellenmondás nélkül — jó adag „házas” becsüléssel viseltettek asszonyaik iránt; erről ezer bizonyság van. Ha asszonyaikat nem is tekinték istennőként, mint a déliebb fajok lovagjai, nem hisszük, hogy ezért általában rosszabbul bántak volna velök. Magok e balladák több példát nyújtanak erre. Semmi ok tehát, azon körülményből, hogy a nők inkább tanácsadók és feleség, mint istennők gyanánt szerepelnek e balladákban, azt tenni föl, hogy e költemények a társadalom hamisított és csupán nőktől eredhető rajzát nyújtják, nagyon hízeltető arra, hogy férfiktól származhassék. Valóban, e költemények fő jellemvonási: a duzzadó élet, a szilaj tetterő és gyönyör a hatalmaskodásban aligha nőiesek, bármely fokán a társalomnak.”

Az angol ismertető megrója Prior vallomását, miszerint ez nem érti Grimm W. észrevételét, hogy „a

ballada magától képződik.“ Grimm — folytatja — minden valószínűség szerint azt akarta ezzel mondani, hogy egy gazdag képzeletű népnél, számos dalnok kezén, a ballada lassankint gömbölyült ki, esemény esemény után, kép kép után, míg alakot és önállást nyert; minden egyes hozzáadás, a szerint, a mint tetszett vagy nem a dalmondók érzésének, elfogadtatott, vagy elvettetett, míg e halmozatok eredményeül azon konkrét forma állt elő, melyben mindegyik ballada népszerű, általános, állandó lőn. Czáfolja továbbá Priort, ki nem tartja elfogadhatónak a véleményt, hogy mivel sok dán ballada oly feltűnően hasonlít az angol és skót efféle költeményekhez, tehát mindezek egy közös forrásból származnak, ama távol időből t. i. mikor valamennyi éjszaki nép egy nemzetet képezett, s mielőtt az angolok ősei a mostani szigethazába költöztek volna. Végre néhány ballada-töredéket hoz fel, de melyeket, épen mivel töredékek, nem fordítunk le s ajánlja Prior művét, mint igen becses könyvet, melyben a művelt olvasó gyönyört, a tudós tudományt, s lelkiismeretes szorgalmat fog találni.

A MIT A SZEREK MEG NEM GYÓGYÍTANAK. (*Rajz, az élet után.*) *Irta Almási Tihamér. Az illusztrációkat rajzolta Jankó, fára metszé Russ. Szerző sajtálja. Pest. Nyomatott Herz Jánosnál. 1861. (Nagy 12-d rét, 179 lap.)*

„A mit a szerek meg nem gyógyítanak“ — előre tudjuk — a szerelmi sérv. S a történet ama „régí história, mely mindig új marad.“ Egy kis leány szerelmet fogad, mielőtt szíve megnyílt volna a szerelemnek. Még azon este beáll a percz, midőn „a virágnak megtiltani nem

lehet“ stb. Más ifjúé a fogadás, másiké a szív. De a szívrabló nem is sejti becses birtokát: azon felül neki már jegyese van. Szegény Mariska (ez neve heroinánknak) jegyet vált azzal, kinek szavát adta, szíve nélkül. Hősi elhatározással meg *akarja* szeretni. „S addig szeret, addig szeret, csak szeret, míg a szíve fájdalmában megreped!“ — Ennyi az egész. — Balogh Tihamér e se nem új, se nem csattanós tárgyat finom kézzel szövö elbeszéléssé. Ha elolvastuk, oly hatást hagy lelkünkben, mint egy miniature tájkép, rajta, teszem, egy bárány, a háttérben kicsi sírhalom, kereszt. — Szerző tolla könnyű, mint a pehely; alakjai gyöngéd ecsettel vázolva, mitől semmi sincs távolabb, mint a túlzás. Mariska, ki a beszély kezdetén új köntösében oly boldog, s végin a világ minden ékszere sem bírná földeríteni, anyja a jószívű gazdasszony, apja a gyöngéden comical, esőndes kedélyű patikás, Diczhalminak gentleman, Selymesnek kissé parlagi alakja, s az érzelgős, sovány Hortensia — ki midőn shawljaiból stb. kibontakozik „úgy áll ott, mint egy leveleitől megfosztott virágszál —“ sőt még a dús terményszállító is, meg két leánya — ügyes esquisse-ek. Örültünk, hogy a sápadt rektor, ki csak pipáz, de nem iszik, mert *fél* a nyelvét borba mártani, nem lesz az ismert typicus alak: de biz ő csak oly dictiós, pohárköszöntős rektor lett, mint a többi — szerencsére azonban nem sül belé. Hortensia 7—8 éves fiacskája csak úgy jó, ha, midőn anyját elárulja, hogy a doktor bácsival esőkolódzott, ezt nem naivságnak, hanem szándékos malicziának vesszük, — mert arra már nagy kamasz, hogy naiv legyen, s többi gonoszkodása mutatja, hogy nem az. Legkevésebbé tetszett a sima doktor. Comicumában kevés az új: hogy öl-

döklő angyal, szeret bókot mondani, jól enni, inni, az mind köznapi dolog: nem is magáért van ő, hanem, hogy a föntebbi „virágszálnak“ támasza, legyen. Kecsege, a sentimentalis paraszt, csak azért létezik ugyan, hogy Diczhalmi lovát megtartsa, de magában véve érdekes alak, minőt hébe-korba magunk is láttunk; kivételes inkább, mint typicus. — Az egészre egyik észrevételünk az, hogy a beszélők, *nyelvében*, nem különböznek kellő határozottsággal egymástól, a másik, hogy a cselekvő személyek annyira lábujjhegyen járnak — még az érzékeny paraszt is — mintha bársony szőnyeget taposnának. A közönség, mely erősebb táphoz van szokva, nehezen fogja ízleni e könnyű csemegét; s megvalljuk, egyéni hajlam bennünket is táplálóbb eledelhez von. Az „illustrációk“ elég jó vignette-ek a kezdő betűknél s a czímkép „Mariska“ — egy duzzadt karu, inkább idős mint gyermeteg kifejezésű, szenvedő alak.

SARKADVÁR. *Regény. Irta Paulikovich Lajos. Pest, 1861. Boldini könyvnyomdája.*

Sarkad mezőváros Biharmegye délnyugati szögében. Vára az erdélyi fejedelmek, Bethlen, Rákóczi korában jelentékeny határ-erősség, valamint szomszédja Szalonta is. Azelőtti sorsáról keveset tudhatunk. E Sarkadvár az, hol szerzőnk regénye játszik; Sarkady Ilona, a vár-úrnő, hősnéje az elbeszélésnek, hőse pedig Géza, az utolsó árpádvérű herezeg, a századokkal előbb szent földre bújdosott Gézának (költött) ivadéka. Idő, János

király kora. — Ismertetésül álljon itt a regény vázlata, a mint azt egyik személy, Sarkady Farkas, elbeszéli Zápolyának:

„A boldogult Sarkady Benedek, mint mondják, életében fukar, kinszágyó és fosztogató ember volt; végórájában a lélekismeret furdalásaitól gyötörtetve, meghagyá leányának, hogy halála után rögtön a sz. sírhoz zárandokoljon, lelkének kétséges üdvéért imádkozni. Ilona híven teljesíté e hagyományt; de az apostolok hazájában a végzet intéséből az Árpádok ivadékával, a századoktól Emmanaeusban sínylő család utolsó herezegével találkozott, kit ünveszedelmére, visszahívott hazájába, s magasztos szerelmi viszony fejlődött ki a két nemes szív között; de Sarkad arany paradicsomában nem sokára megjelent a sátáni kígyó Szalontay Alfréd képében, s lerombolt zárdát és várat, és a jegyesek boldogságát; becsületszava ellenére, Géza herceget lánczokra akarta veretni; de a büszke ifjú, hogy kikerülje a gyalázatot, méregitalt kért arája kezéből; és Ilona mély gyászba burkolózva, fenséges lélekerővel, mondhatnak, kegyetlen hidegvérrel nyújtá e socratesi italt, s a királyi temetés után eltűnt; és hogy Szalontay üldözését kikerülje, ruháját a Körösbe veté, mintha a folyóba ugrott volna, maga e titkos kis kunyhóba rejtezett, hol én, miután Sarkad várát visszafoglaltam, csak hosszas keresés után találtam fel, szívem határtalan öröme s boldogságára; itt él ő egyedül csak volt jobbágyainak javára. Az egész vidékből egy patriarchalis kis köztársaságot alkotott, melynek jótékony anyja ő: egy áldást özlő égi angyal, egy örök nap ő, mely soha nem száll nyugodni; de folytonosan hinti szerető sugárait a szenvedő emberiségre, az egész láthatáron a boldogság hajnala ragyog,

kivéve Ilonát, a legjobb anyát, kinek keblében hihetőleg zordon éj s gyászos bánat borong.”

Hasonló ünnepélyes, fellengző hangon foly az egész elbeszélés, melyben a hazáérti lelkesültség kitünő szerepet játszik. Lehető irodalmi becsén kívül egy sokak előtt tudvalevő körülmény is ajánlja e művet az olvasók részvételébe. — Boldini nyomdája elég szerény papíron állítá ki. Ára följegyezve nincs.

FEJES ISTVÁN KÖLTEMÉNYEI. *Első kötet. Szeged, Burger Zsigmond bizománya. 1861.*

A jó öreg Polonius, midőn egy darab felhőt a dán királyfi kedvéért hol tevének, hol menyétnek, hol csethálnak képzel, nem oly vadat tesz, a milyet tesz valósággal. Igazán ki is tudna oly üres, határozatlan, szétfolyó, elmosódó valamihez, mint egy felhőfoslány, határozott, tömör, állandó képet csatolni; vagy ki volna biztos a felől, hogy a mit ő zarándoknak néz, egy másik szemlélő nem pálmának, szírtnek, szökőkútnak képzele-e, ki arról, hogy mire felkiált: „ím! árboczos hajó!” a látvány nem változik-e öblös száju krokodillá? Minden egyes néző saját magából tesz hozzá egy darab phantasiát, míg az úr betelik, az alak kidomborúl, s a kép, egy perczig legalább, késik visszafolyni az eredeti semmiségbe.

A versolvasó — már a kinek kedve vagy kötelessége mindent elolvasni — gyakran érzi magát Polonius helyzetében. Az író-Hamlet csak mutogatja neki felhődarabjait, ő meg jó hiszemmel, fogékony várakozással törli szemét s okulárját, biztatja esőkönyös képzeletét,

ha valahogy oda tudná sarkalni, hogy *azt* lássa, mit Hamlet látni vél; de a mi nem sikerülvén, vagy rámondja Poloniussal: jó, legyen ezethal, mit én bánom! — vagy, ha kevésbbé udvarias avagy tiszte kényszeríti igazmondásra, kereken odatálalja, hogy biz az se hal, se menyét, se teve, hanem felhólyagzott vízpára.

E lapok egy közelebbi száma tanulságos czikket hozott ama tárgy és alak nélküli, határozatlan csapongás ellen, miben némelyek tartani s keresni látszanak az idealismust. Az előttem álló versgyűjtemény szerzőjének nem adhatok jobb tanácsot, mint ha őt ama bíráló czikk figyelmes olvasására utalom. Minden igaz költészet eszményi, mert eszmét fejez ki; csupán a kifejezés módjára nézve különbözik az, a mit kiválóan idealismusnak neveznek, attól, melyre a szokott nyelvhasználatban nem alkalmazzák e nevet. A költő ugyanis — s általában a művész — eszméje megtestesítésében két fő utat — úgy szólván rendszert követhet: vagy *az ideát a nemben s az egyént is a nemben* fejezvé ki; vagy *az ideát az egyénben s a nemet is az egyénben*. Amaz a szűkebb értelemben vett *eszményi*, ez az *egyéni*; amaz classicismus, ez romantismus; amaz pogány, mert a nemben elvész, vagy legalább nem juthat teljes érvényre az egyén, ez keresztyén, mert felszabadítja az egyént; amaz elvontabb, mert a *nem* fogalma pusztán abstractio, ez concretebb, mert az egyén is concret; amaz szűkebb, mert a *nem* korlátozottabb, ennek birodalma tágas, mert az egyéni változatosság végtelen; szóval amaz a régi *idealismus*, ez a modern — ha tetszik *realismus*, (de nem materialismus.) Abban a mi fő, egyeznek, hogy mindkettő eszmét fejez ki, s mindkettő határozott alakban megtestesíti azt. Hol találunk ha-

tározottabb kifejezést, szabatosb körvonalakat, domborúbb, teljesb idomokat, kevesebb üres csapongást, tárgy és alak nélküli szétfolyást, mint épen az idealismus hőseinél, örök példányainál, a hellén irodalomban? Ki az eszmét test nélkül akarná érzékeink elé állítani, az felhő után kapdos, de nem költő; ki a testet eszme nélkül hurezolja a költészetbe, az materialista, nem költő.

Fejes István költeményeit is ez ál eszményiség után törekvés jellemzi leginkább. Ki is mondja ezt mingyárt legelső versében, melynek címe: Költészetem. „Így éljek én, míg élek — kiált föl — lantomon Dalolva keblem mély érzelmeit S a *lélek vágyát az eszmény felé*, A mi dicsőít, a mi istenít.“ Sőt, úgy látszik, jól sejti az eszme nyilatkozásának két fő módját, egy felől a költészetben, más felől a böleselemben; legalább elég szabatosan mondja róla: „Mély titok, sötétlő fátyol Túl az égen s föld alatt — — Örök *eszme!* a te képed A *dal* és a *gondolat*.“ (5. l.) De már az idézett sorokból is láthatni, hogy az eszmét nem tartja világosan kifejezhetőnek, hiszen „mély titok, sötétlő fátyol“ az, még pedig „túl az égen s föld alatt:“ mely halandó repülne vagy bújna oda! Szerző nem is kísérti meg e veszedelmes expeditiót, ő nem magát az eszményt akarja kifejezni, hanem örökös-örökké csak *vágyát* e mély titkú, sötét fátyollal fedett, ismeretlen, határozatlan eszmény felé, minek nevet adni, mit megtestesíteni nem lehet. Azt mondja a rózsáról (49. l.) „Ez a virág arra tanít meg, Hogy magasabb vágya a szívnek: *Eszme után*, csillag után Emeli az embert csupán.“ Mellőzve mostan a kérdést, hol veszi *épen a rózsá* e professori képességet, — ama meddő kácsingózást látjuk ebben is va-

lami elérhetlen távolban és homályban lengő ideál után. Ő az eszmét nem olyannak veszi, a mit a költő és művész megtestesíthet concret alkotásaiban, hanem valami megfoghatatlan tüneménynek, mit a dal szükség, hogy emlegessen, mert már úgy divat, de kifejezni ne is próbálja, mert az nem lehetséges.

Érzelmeivel sincs különben. Semmi sem gyakoribb nála, mint annak emlegetése, hogy a mit ő érez, azt szavakban kimondani nem lehet. Már első költeménye önként adja kezünkbe egész mestersége kulcsát, hogyan szokta ő érzelmeit kifejezni. A „Költészetem“ című vers mintegy programja, vagy prólógusa valamennyinek. Azt mondja ebben, ki akarva jelenteni, micsoda lélek-állapotot tart ő legalkalmasbnak versírásra:

Az kell nekem, az a pillanat,
Midőn a szív ver nyugtalan
S hogy miért ver, *mélyebben érzi,*
Mint kifejezhetné a szó, a dal. (1. l.)

Tehát ő akkor fejezi ki, mikor *nem lehet kifejezni!* Nem olyan-e ez, mint midőn az agyafűrt obsitos *láthatatlan* galambot mutogatott pénzért a jó debreczeni népnek a nagyerdőn? Különbség csupán annyi, hogy az obsitos nem hitte a mit mással el akart hitetni, míg szerzőnk a legjobb hiszemmel van, hogy ő kifejezi a *kifejezhetlent*. Mert, ha sem *eszmét*, sem *érzést* nem lehet kimondani, hát minek írja verseit kötet számra? Tele van könyve ilyesekkel: „Tudom, hogy ha a mit érzek. Mind el lehetne *mondani*... Tudom, hogy ha *szót adhatnak* A sok kinzó gondolatnak... S mi az örülségig gyötör, Azt nem lehet *kiejtenem*“ (3 l.) „Megsúgják, mi a szerelem, Mit nem lehet *kimondani* (16. l.) „Az a szent

láng, lelkesülés, A melyet ki nem *mondhatok*“ (71. l.) stb. Ne értessem félre. Nem a *szavak* ellen van kifogásom. Melyik költő nem írta százszor, hogy ez vagy amaz érzés szóval ki sem mondható. De azért igyekezett azt kifejezni, a mennyire a költészet határai közt lehetséges volt, vagy saját ereje engedte. Tompa fonó leánya is felsóhajt: „Úgy fáj az én szívem, hogy *ki sem mondhatom*.“ De azért minden népköltői módot elővesz, hogy fájdalma mélységét s minőségét képekben kifejezze. Előbb a virágos kenderben hangzó vidám „pitypalaty“ éneket teszi ellentétbe a maga bánatával, azután a könnyen szakadó fonálban kedvese gyöngye hűségére, az elázott kenderben odalett szerelmi boldogságára emlékszik: bánatját, csalódását fejezi ki, hogy, „nem válthatja már ki *csókkal* az orsót“ mint hajdan stb. Szerzőnk ellenben többnyire lemond érzései kifejezéséről, úgy hogy annak se minőségét, se mélységi fokát nem értjük, mire vége van a költeménynek.

E tárgyi határozatlanság, hogy se az eszmével, se az érzéssel, melyet meg akar énekelni, tisztában nincs. szüli természetesen az alaki határozatlanságot. Már a költő művészet czélja annyira nem világos előtte, hogy azt, mint sokan még rajta kívül, bizonyos (vagy inkább *bizonytalan*) *álmodozó* szenvedelésben tartja elérhetőnek. „Ábránd“ „álom“ — örökös eszméje. Példát idézhetnénk akármennyit. „Ez az ábránd és merengés Árnyéka a szeretetnek“ (16 l.) „Álmodjál és föl ne ébredj“ (u. o.) „Ragadd kebledre, . . . Mi ábrándokban ringat el“ (24. l.) „E szív meddig fog tartani Reményűl álomképeket“ (44 l.) „Érezzük, hogy ilyen a szív álmodása (54. l.) „A *képzelet*, ez *alvajáró szellem*“ (62. l.) „A képzet ott álommá változik“ 79. l.). Csupa lunaticus világ.

Megint; nem azt mondom, hogy az „ábránd“ „álom“ szót ne használja a költő, a mennyiszer szüksége van rá; de mindent ez álmatag állapot sárga szemüvegén látni: se költészet, se idealismus, se általában egészséges dolog.

Ha az eszme utólérhetetlen, az érzés kimondhatatlan, maga a képzelet s így a költészet is „alvajáró szellem:“ mi természetesebb, mint hogy a *kifejezés* is homályos, valótlán, határozottság, szabatosság nélküli legyen. És csakugyan több verset találunk e gyűjteményben, melyet elolvastván, nem tudjuk, mit olvastunk. Az eszme úgy el van burkolva, hogy fogadni mernénk, nincs is ott; az érzésből csak annyit hallunk: fáj, fáj! de mi fáj és hol fáj, azt kivenni ritkán sikerül. „Mért szereted az ibolyát?“ — kérdi egy versében (S. l.), *talán* kedvesétől, s így felel rá maga:

Kikeletkor első virág!
Kebelemre tűzve
Egy kicsiny levéllel,
Nem hagy a remény el.
Majd letépvén onnan
Könyörtelen kezek, —
A világ nem, de ő
Érzi mért könnyezek.

No, minthogy mi is a *világ*hoz tartozunk, se nem érezzük, se nem értjük. De azt sem tudjuk, ki az ő, a ki szerencsésb nálunk e részben. Az ibolya-e? a költő-e? a leány-e? vagy ki? A leánynyal párbeszédben áll szerző, tegezük egymást, így hát az ő egyikre sem vonatkozhatik; hanem a letépett ibolya lesz, mely *érzi* miért könnyez . . . nem tudom, kiesoda. Az „Aggodalom“ címűben ismét ennyi az érzés: „Mik e kebel-

nek vágyai? Sohsem fogod tán hallani!“ — s így zárja be: „ejtek egy-egy könnyet érted, Bár azt te *még most nem érted.*“ Mondhatjuk, mi sem. Az egész kis vers azt a nagyon nagyon szerelmes 17 éves udvarlót juttatja eszünkbe, ki imádottja oldalán bizvást megvallhatná szerelmét, de a helyett a holdvilágba sohajtoz, vagy ásít, s ha kérdik, mi baja, azt feleli, hogy érzése oly kimondhatatlan! E „kimondhatatlan“ érzések, mint midőn a csikós a koresma-padra könyökölve hallgatja az áldott magyar zenét, s tele van érzéssel, borral nyakig, de csak keserves kurjantásban bírja szellőztetni, nem valók a költészetbe. Maga a népdal is, ha ily érzéseket akar képbe öltöztetni, efféle *idealismusba* esik:

Láttál-e valaha
Vízi buborékot?
Annak a közepén
Két szál rozínaringot?

Az ily „nem-tudom-micsoda“ érzés „nem-tudom-micsoda“ eszme szűli aztán a bizonytalanságot, dagályt és abszurdumot, kifejezésben, nyelvben, le a szókötésig, vagy egyes szók használatáig; ennek köszönjük, ha a „Pacsirtához“ írt dalban (5. l.) nincs emberi teremtés, ki értse, miért kell elhalni a pacsirta fiaknak, míg anyjuk a magasban énekel:

Emelkedjél kis pacsirta a magasba,
S ott közel az istenséghez,
Hol a szív tisztábban érez
Öntsd ki lelked egy *édes szerelmi* dalba.

Fiaid itt a rét bársony szőnyegébe
Hallgatnak rád áhítattal,
Mikor aztán elhal a dal
Ők se lesznek, elfoly, elfoly szivök vére.

Szegények! Azt hiszi az olvasó, hogy alább megtudjuk miért folyt el a pacsirtafiak vére? Dehogy! Csak azért. Oly szép az, hogy míg az öreg pacsirta ott fenn éneklí *édes szerelmi* dalát, addig itt lenn „fiai vére elfoly.” Hát még ha a másik pacsirta-szüle „telve rémes gondolattal” keresi alant az elvérzett fiakat — „s gyöngé keble nem bír a mély fájdalommal” — gondolom, meghasad — aztán a fönt lebegőt is buzdítja a költő, hogy: „öntse ki lelkét egy *szerelmi hatvány dalba!*” Egész tragodia! nem kellene hozzá egyéb, csak egy parányi valószínűség. Nem levén helyünk *egész* érthetlenségeket idézni, be kell értnünk egyes mondatokkal. E mondatok annyira függetlenek, hogy ki itt meg nem érti őket, az egész versből sem fogná. Ime:

Szeresd a tündéresókokat:

Az *illatot*, de a *színt* tudd feledni. (19. l.)

Nem bánom, hogy *nap* nem vagyok,

Szerelmem égő *napsugár*,

De ezt *ne tudd*, **mert** a *csillag*

E fény mellett homályba száll. (Meg kell

ezt érteni, így, a mint van. 22. l.)

A *bú* is *virágkoszorú*,

Széthúll, miként a tavasz égen

Egy kis rózsafelhő, ború. (24. l.)

Derítsen fényt kebled ködén

Az üdvimalasztos szív-ima. (35. l.)

A szív átkos pillanatja

Egy vékony szálon lebeg. (38. l.)

Gyöngé vagyok *egy* . . . és csak *egy*! . . .

Szétzúzni a *korlátokat*

Mikkel e zugvilág *elegy*.

(Korláttal *elegyes* világ! 41. l.)

Volt e szív is egyszer *elkerülve*,
 Mert tán *hullámok* közé merüle —
 És kikelve ott hagyá *salakját*,
 Mint a tengergyöngye burkolatját . . . (45. l.)

Legfelül egy kis *nefelejts*
 (a mennyasszonyi koszorúban)
Tiszta fehér, mint az a lap
 Melyre nem írt még az író. (47. l.)

Lám e virág (a rezeda) arra tanít,
 Hogy szelídebb *illatait*
 Nem szabad *elvetni* a kertnek,
 Hiszen úgyis *épen ez tart meg!* (49. l.)

Már nem ül arczomon . . .
 A *fekete holló*, mely, noha *borongott*,
 Egy-két *fénycsillagot* a távoból hordott. (80. l.)

Sötét *ködoszlop* Széphalom felett,
 Pihenj el a *halottas ágyon!*

A bércz alatt *hatalmas tölgy* kél
 A honleányok *ujjain*. (Megköszönnék azt! 65. l.)

Majd részegen egyik előre *dül*,
 A másik hátra, épen mint a *rák* —
 (a rák nem *dül*, mász. 74. l.)

Mert a lélek
 Fény, mely zárva valakit, éget.
 Éget, pedig jég a zára. — (100. l.)

Általában elmondhatni, hogy szerző idealismusa abban áll: olyat gondolni és írni, a miről semmi halandó embernek *ideája* nincs, nem is lehet. A coneret valóság mintha nem is léteznék számára. Hogy még is időt veszünk bajlódni költeményeivel, oka, mert van azokban némi csengés, csillogás, úgyhogy a kevésbbé avatott

olvasó, noha nem érti, azt gondolhatja, valami szépet olvasott. Sor sor után, versszak versszak után könnyen foly, s nem hiszi az olvasó, hogy a ki annyit beszél, sok mondani valója ne legyen. A csillámló fátyol alatt nem hiszi, hogy ott ne lappangjon az eszme, vagy érzés. Némelyik darabja oly dallamosnak tetszik, hogy a ki így himbál a hang hullámain, nem foghatja meg, hogy nem egyszersmind érzélem habjain ringatódzik. Idézünk egy egész költeményét, próbáljon valaki tisztába jönni vele.

A HAJÓS.

Reng a hullám, ing a csolnak,
Messze, távol még a part;
Kél ború a láthatáron,
Csillagom hiába várom,
Mit a fölleg eltakart.

*Elmerülök, s fölvet a hab,
Evezésem nem segít.
Állok összefont kezekkel
És esengő érzelmekkel
Áldom a mi elmerít.*

*Zöld virány, mosolygra váró
Pálma lombok intenek;
A vihar lezúg odáig . . .
Visz-e a sors e határig
Csolnakommal engemet?*

Tornyosúl a renga hullám,
Meg-megrezzen a szemem;
Ámde lelkem mért ijedne?
Elviharzott életemre
Pálmát hint a szerelem.

Ha nekem valaki (szerzőt magát sem rekesztvén ki) megmagyarázza e költeményt, hogy emberi józan értelem felfoghassa; megfejtí különösen azt, miért *áldja* a költő, a mi *elmeríti*, midőn *zöld virány, mosolygra váró pálmalombok* intenek felé, s midőn tudja, hogy „elviharzott életére *pálmát* hint a szerelem; továbbá, mikép áll „összefont kezekkel,” ha már *elmerült* és „fölvetette a hab” s több efféle: ünnepélyesen fogadom, hogy visszavonok minden gáncsot, melylyel bírálatom Fejes költeményeit illette.

Azt hinné az ember, hogy midőn a költő burkolt eszméi s érzései világából a concretebb valóságba, az *elbeszélő* költészet terére lép: *balladájában, regéjében* már határozottabb színt fog ölteni, s legalább a tárgy nem engedi ama homályos szétolvadást, mely lyráján uralkodik. Csalódás. Ime hogyan festi Thúri György elcsését:

Itt egy más ló — — késő, késő!
 Horpad a vért, ing a láb,
 Csak a düh nem hágy alább.
 Az éreztisak lenge tolla
 Nem a porba, *fő-halomra*
 Elhajol, de meg se nyugszik,
 A magasban felpiroslik . . .
S ki feltüzte lándsáéltre oly korán,
Csak halványúl a forró vér csepeg vissza tán.

Kisértsük-e magyarázni? A három első sort nem szükség. A következő négy azt akarja mondani, hogy Thúri fejét elébb egy halom levágott fej közé dobták, aztán lándsára tűzték. De mit jelent ez: „s ki feltüzte lándsáéltre oly korán, csak halványúl a forró vér csepeg vissza tán?” Szókötésileg csak egy értelme lehet: Csak

a forró vér csepeg vissza (*halványan! tán!*) ki (mely) oly korán feltűzte lándsáéltre: azaz okozta, hogy feltűzzék, a Thúri fejét. De így is *forró* vér, mégis *halvány!* és az a *tán* (a költő kételkedik abban, mit úgy kell leírnia, mintha szemmel látná) meg az egész constructio oly nyakatekert, hogy igen nehéz belőle józan értelmet vájni ki. — *Dilinkó* népregében egy egész násznép behajtott az Éri vizébe. Csak a mennyasszony nem vész oda, a többi mind.

Mély a meder, benn vész a nép,
Delinke nem, ő partra száll.

De szerző egy szóval sem indokolja, hogy történt a csoda megszabadulás: el kell hinni, így, a mint van. És miért szabadult meg? Csupán azért, hogy a parton megátkozhassa az Éri vizét, s aztán beléugorják. Ily epicai motívumokat használ szerző. „Tököliben“ (154. l.) szórul szóra így hasonlít:

„Mint csepegő vér a hattyni nyakán,
Dúl a hazán a lassu halál.

Csaba című balladáját így kezdi:

Attila fia, Aladár,
Tört hordoz szét tenger hadán.
A hódolt nép fegyvert ragad,
Leölni a *sasmadarat*.
„Te Csaba te!” Buda hegye
Viszhangozá: Te Csaba, te!
„Bocsásd ki a *sasmadarat*” —
Mond a viszhang: *bm . . . bm . . . arat.*

Ily expositio után aztán csak tisztában lehet az ember kiinduló pontjával a költeménynek!

Részletekben, egyes idézetekben, mutatám fel Fejes költészetének hibáit, de nem azért, mintha e homály, e szétmosódás csak részenként volna meg: általában mondhatni, hogy lyrája úgy, mint eposza e nyavalyában sínlik. Egy versét sem tudnék kijelölni, mely teljesen ép volna, s egészséges benyomást hagyna a lélekben. De igazat kell neki adnom, hogy ha vannak csúrt-csavart, homályos, idéetlen *részek*, vannak ellenben olyanok is, melyek egy vagy más költeményét helyenkint elevenné teszik. A „Vihar előtt“ stb. című darab (82. l.) jó leírásokat tartalmaz:

Reng, nyög a föld, dúlja a villám,
Zúg a vihar, *kábul* a hullám
A vizeken. Ördögi tánczba
Nagy tetemét úgy veti, hányja . . .

vagy midőn a hajókról ezt mondja: „örli az örvény a futókat“ — vagy a barmokról, hogy: „bőgve futnak széjjel . . . s *szarrukon a jég göme esattog*; vihar után pedig, hogy: „a borág gyors eredést vesz: új kötelék kell a gerézdhez“ — vagy hogy a „megifjúlt halmok bokrain a zöldszínű lombok *összeborulnak* szeretettel; ott foly el a csörgedi *csermely* a bokor alján s *be-be-kapja árait és csókkal itatja*“ — meg hogy a „déliab *szélt vesz* a rónán . . .“ az ilyesek eleven költői szemléletről tesznek bizonyosságot. „A természetben“ „Szülőimnek címűek is, kevesebb homály mellett, több szép részt mutatnak föl, az utóbbiban szép, midőn nejeről beszél:

És ölembe ül le s kezemet szorítja,
S örömben derengő homlokom simítja.
Simítva *simítja*; őrzi a *redőtől*,
S *sugaras szemével* a sötét *felhőtől*.

Végre megragadó volna a „Temetőben,” (33. l.) ha úgy ki tudná vinni, a mily hatalmasan kezdte s különösen a 2-ik és 3-ik versszakban el nem homályosítaná. De avval zárja: a *természet* örök élet, azaz *physice* semmi *test* nem hal meg, csak vegybomlás alá jó; mégis a 2-ik és 3-ik versszakban másféle öröklétről beszél: arról, mely a *szellemi* világához tartozik. Ide írom az egészet:

Ne mondjátok nekem többé:
Föltámadunk, föltámadunk!“
Itt azt sugják a szellemek:
Ébren vagyunk, ébren vagyunk!!

A szív, mely égien szeret,
Belátva üdve titkait,
Magasztos vágya szárnyain
A földről csak elköltözik.

A bűn, mely bár mély sírt keres
Sohsem leend szent érzemény;
Fölszáll sötét éjféleken
Hogy háborgassa az erényt!

Ne mondjátok nekem soha:
„Föltámadunk, föltámadunk!“
A természet örök élet,
Én azt hiszem: meg sem halunk.

A HINDU DRÁMA. („Sakoontalá, or the Lost Ring:“ Szakuntalá vagy az elveszett gyűrű; indiai dráma. Kálidásza szanszkrit eredetiéből angol prózában és versben fordítva. Monier Williams a szanszkrit nyelv tanára által. Hertfort: 1855.)

Eposz és lyrai költészet otthon van mindenütt, hol az emberi elme kihatolt a barbar állapotból; ezek az emberiség minden művelt népfajának közös tulajdona.

Valahol csak a múlt vonzó hatást gyakorlott hitregéi világának fényével, vagy a jelen és jövő, még közelebbi benyomása által, felserkenté a költő bensőbb eszméi életét: mindenhol megszületett az eposz, a dal, mint ösztönszerű hangja a lélek mély és nagy felindulásának. De a drámai költészet nem ily világpolgár. Egész mostanig a nemzetek ama nagy családjának történetével van egybecsatolva, melyekhez társúl mind, a mi nagy és dicső létezik földünk évlapjain, melyek nyelvei minden nemesb gondolatkinésnek hordozói s az európai polgárosodás közegei voltak mindenkoron. Egyszóval, a dráma az indo-germán faj kizáratos dicsősége.

Nem, mintha e népesalád minden tagjának követelnők e fényes örökséghez való jogot: van több, magas értelmiség hírében álló nemzet, melynek ez örökben semmi része. Így a régi Rómának s mai Perzsiának nincs bennszülött drámája, nemzeti alakban, mely mélyen verte volna gyökerét a nemzeti jellembe, s annak belső rugalmából nyerné közvetlenül élet-erélyét. A római vígjátékot olvasva, érzi az ember, hogy ezeknek semmi létezésvesztése egybeköttetése nincsen a nemzet „szíve-vérével;“ más földről vannak átültetve, s itt csak tengődnek a nem nekik való ég alatt. Nemzeti dráma csak úgy lehetséges, ha a nemzeti jellemet fejezi ki, ha magába szívja mindazt, a mi nagy és hősiessé létezik annak múltjában, vagy jelenkori fejlődésében. Minden nagy dráma-irodalom egy saját világot képez, mely kisebb mértékben feltükrözi mindazon hatások erősebb áradatait, melyek befolytak a népre ivadékról ivadékra, s ennek benső és külső életét azzá tették, a mi. Ki nem olvashatja Görög-, Spanyol-, vagy Angolország drámaiban az izgalmas, tettdús évek hosszú sorát, melyek évkönyvei,

csupán ha nevöket említjük is, azonnal feltámadnak, hogy betöltsék a lelket képekkel — azon évekét, melyek nyoma még arczkifejezésén is az illető nemzetnek bevésvé maradt, mennyivel mélyebben kellett, hogy benyomva maradjon a sokkal fogékonyabb lelken és benső jellemén?

Ó-Indiának, épen úgy mint régi Görögországnak, saját drámája van, mely idegen befolyástól nem érintve, s egyedül a nemzeti művelődés által dajkálva, együtt virágzott és hervadt el a nemzet önálló történetével; a növésnek s hanyatlásnak ugyanazon törvényeit mutatván fel ama távol ég alatt s elszigetelt fejlődési körében, melyek a mi sürgőbb nyugati földrészünkön oly szakadatlan munkásságban valának. Lucretius és Catullus idejében, legnagyobb fényét Vikramáditya, Oujein királya udvaránál érte az el; és Kálidásza, kinek *főművét* (chef d'oeuvre) oly későn ismerők meg angol fordításban, egyike volt a „kilencz drágakőnek“ a mi bizonyítja a hindu irodalom ama híres pártfogójának bőkezűségét.

E költeményekben hű arczképét találjuk az akkori hindu szellemnek. Az álmodozó mysticusok e nemzete, melyet nagy Sándor kortársai oly félelmes tisztelettel bámultak, mely között s az élénk görög nép közt halandó embernek át nem lábolható mélység tátongott, — önmagát tükrözte vissza drámáiban, s a hitregei távolság vásznára oda veté körvonalait mostani és akkori világának. Az ő drámáik, mint a klasszikainak ellentéte, lehet, hogy a romantikaihoz sorolhatók; de valósággal majdnem azt mondhatni rólok, hogy magokban egész külön osztályt képeznek, — elszigetelve mindazon hatalmas befolyásoktól, melyek valami háromezer év óta

Európát azzá öntötték, a mi most. Valóban sajátos talány, szemlélni a hindu szellemét, a mint magános körében mozog: nem „tompá tespedésben“ ugyan, mint Khina, hanem teli erélylyel, étellel, reménnyel:

„Mint lomha sós moesár fővenyzárok megett,
Parton hagyatva, mely a hosszú éjszakán
Hallgatja, mint terel habos vízréteget
A távozó hullám a holdfény vonzatán.“

csakhogy India, a Himalaya és Indus közé rekesztve, sokkal messzebb és félrebb esett, hogysen a leghalványabb viszhang is eljuthatott volna oda Görögországból és Európából. Az emberi gondolat és nyelv nagy mesterei hiába éltek Indiára nézve; magános pályakörét futotta az, s fárasztó problémája megoldásán egyedül dolgozott; mindazáltal Indiának irodalma, költészete, bölcselme van, mely a legrégibb korba ér vissza, régiebbe mint a Trójáé s az Iliászé, talán oly régiebe, mint magok Mózes könyvei. Voltak indus költők, mielőtt Homér legelső dalát selypegte; voltak indus gondolkozók és bölcsék, elébb hogysen Thalesz a vizet minden dolgok elemének (*ἀρχή*) mondotta; és bár az írók szakadatlan sora ma már henye versfaragókká s pedans nyelvészekké silányúlt, soha nem szűnt az meg ama legrégibb hajdantól egész mostanig. Épen mint a 345 király, a kiknek szobrai Herodot a thébai templom csarnokában látta, e hosszú sor visszamélyed a mi korunkból „Piromis, Piromis mögött, ember, ember mögött,“ mígnem az ódonság homályába vész. Mégis, a mi oly visszásan hangzik, a költők és bölcselők ily hosszú sora mellett Indiának nincs története, — oly irodalom mellett, mely csaknem egy alexandriai könyvtárral vetekszik,

múltjáról teljességgel semmit nem tud. Nyugati tudósoknak fogja köszönni, a mit valaha megtud saját történetéből; egy Lassen, egy Wilson az, ki némi világot vetett e sötétségbe. Minden következő hindu nemzedék átvette az előbbtől az „élet szövétnekét,” mindenik leélte a maga kis arasznyi korát, fenhagyván dalait és álmodozó böleselmét; de a hosszú sorozatból egyik sem vetett még futó gondolatot sem arra, hogy megőrizze emlékét azon eseményeknek, melyek közt önmaga élt és halt. Való, hogy a jelen nincsen is semmi bájjal az igazi hindura; neki a világ nem egyéb rút börtönnél, melynek czelláit a lélekvándorlás terhes körútja képezi, melyet a léleknek meg kell futni, mielőtt véghonát visszanyerné. Mit neki, támadnak vagy buknak a dynastiák? Mit neki a föld silány érdekei? Neki a jelen, mint izgatott, lázas álom tűnik fel két ünnepélyes, nyugalmas állapot között: a néma, visszahozhatlan múlt és a néma, kérlelhetetlen jövő között; és ezen kettő az, melyekhez fordul a hindu böles, hogy elmerüljön esendes mélyeikbe. A múlt meg van népesítve óriási hitregékkel, istenek uralkodó családjaival, egyik a másik után, Brahma-napok évköreivel, évkör után, s ama bonyolult évszámlálással, mely hiú kísérleteket tesz áthidalni az örökidő mélységét; mintha valamely véges szám, bármily roppant sok legyen az, betudható töredékét tenné az örökkévalónak, vagy bármily összege az esztendőknék, halmoztassék bár aeon-ra aeon, osztószámot adhatna az isten létezéshez.

E reménytelen kapaszkodásban a végnélküli távolság felé, a futó jelen elenyészik, s el van veszve. Mind az, a mi India történetéből ránk maradt, India daczára mentetett meg. Ama régi bölesek ajakáról ellebbent

némely szók egészen más üzenettel megrakva jutottak hozzánk, mint a mit a szóló reájok bizott vala; s e követeket megkérdezve, nyerte a hasonlító nyelvészet legfényesb diadalait. Ó-India szanszkrit nyelve a nagy eszköz, mely által fölfedezéseit teszi; s mily különös forradalom a tudományban, hogy ez álmodozó brahmánok nyelvének köszönjük, hogy legmélyebben hatolhatunk oly öntudatos nemzetek nyelvének alkatába és történetébe, minő a görök és római.

Valamint vallása, költészete, böleselme, nyelvtana Indiának, úgy drámája is egyedül az övé. Ugyanazon befolyások fejlesztik ki, ugyanazon mély elmerengés a múltba, eszményi képek világába, melyre a lélek, mint zárdájában a carthausi, addig bámult, míg úgy tetszett neki, hogy mindez *valóság*, s minden egyéb csak álom.

A hindu színpad hősi szindarabjai, messze a hindu élettől, saját szende, álmatag légkörükben élnek; a szellő onnan bizonyos hivalgó bágyadtsággal terheltén csap felénk, tanúskodva az elpuhult népről, mely azokban lakik. Aischylus drámái sem a valódi életből vannak ugyan, — titáni lakosok világába helyezvék azok, s nem tartoznak a halandók földéhez; de ezen őskori óriásoknak mégis van szívök, lelkök, épen úgy, mint nekünk; még Prometheusban is, a magános tenger és Kaukáz daczára, érezzük, hogy odalenn, a láthatár alatt, sürgő-forgó munkás emberek világa kezdődik; hogy *ott* van a költő saját Athénaje, Marathonja, csak messzebb láthatnánk a horizontnál. De a hindu drámának nincs ily mély gyökere, hogy az élethez képesolja; az merőben oly valóttan, oly étheries, mint egy „Nyáréji Álom.“

Mégis, a képzelet eme világában is, az élet és valóság egy különös eleme mutatkozik; annál felőtlőbb

az általános színezet s ferde világítás miatt, mely a többin előmlik. Értjük a nyelvet, melyen írvák; s ezzel sajátyszerű és váratlan érdekű kérdés támad. Nem úgy mint a régi hindu gondolkozás egyéb maradványai, e színdarabok nem tisztán a szent szanszkrit nyelven íratlak; hozzájuk fér az alacsonyabb és közönségesebb szólamok vegyülete is. A hősök ugyan folyvást a felistenek nyelvét beszélik, ama nyelvet, mely a költő idejében kétségkívül megszűnt vala már a társas élet eszköze lenni; de a női szereplők és szolgák rendesen alacsonyabb szójárást használnak. E *patois*, melynek neve prákrit, úgy származott a szanszkrittól, mint a latintól az olasz vagy spanyol; s a beszélők alacsonyabb vagy magasb rangjához képest van a szent nyelv többé-kevésbé lealázva ajkaikon. Ha ez abajdoez nyelv, mely minden hindu színdarabban oly sajátosságos tüneeményt képez, csak valamely pedáns költő hiú ötlete volna vagy a bohóczkodás szilaj csapongása, mint a „Bourgeois Gentilhomme“ végjeleneteiben, nem igen hozná kísértetbe az európai tudóst: de más, sokkal mélyebb érdek van ahhoz csatolva. E tájszólások valószággal divatoztak a költő idejében és szájról szájra forogtak az utcán és bazárban, mielőtt a legelső római sas kiszállott volna imez Albion partjaira, honnan évszázadok múltával India legutolsó és legjótékonyabb hódítói kerültek. E tájszólásokban az anyagneműek dús bányája tárul a nyelvésznek; mert ezek képezik az összekötő láncszemet az ó-szaszkrit és sok mai dialectus közt Indiában; és e most élő nyelvjárások temérdek szó idomát, mely századok viszontagságai folytán meg lőn vesztegetve, alakjából kiforgatva, a tudós egyedül e színdarabok prákrit nyelvéből magyarázhatja meg

s ütheti rá eredeti bélyegét. E prákrit egyszersmind az ókori történet bűvárlójának is igen érdekes; mert prákrit mondatokat fedeztek föl Baktria görög királyainak kétnyelvű pénzein: az indiai „Jainá”-k és ceyloni buddhisták szent nyelve is a prákrit, és szoros kapcsolatban áll e vallások történetével s azon irodalommal, melyben eszméiket megtestesíték.

Kálidásza színműve, a Szakuntalá, a mit európai világunknak Sir W. Jones mutatott be először, a ki, mintegy hetven éve, Bengálba érkezvén, első tette a meglepő felfedezést, hogy a hinduknak egyáltalában régi drámájok léteznek is. 1789-ben kiadott prózai fordítása egyetemesb érdeket támaszta Európában, mint talán bármely hasonló keleti fordítmány, ha az „Ezeregy-éjszakát” s „Pilpay” meséit kivesszük, gyermekkorunk e második „Robinson”-jait. Több nyelvre lefordították, és azonnal elismerték, bámulták szépségeit: egyebek közt Goethe, világölelő rokonszenvével, egyszerre melegen üdvözölte a jövevényt.*)

Pedig Sir W. Jones fordítása kétségtől csak nagyon nem hasonló képzetet bír nyújtani az eredetiről, mert az általa használt kézirat későbbi származású vala, s teli közbe szúrt jelenetekkel, sokkal utóbbi és ügyetlenebb kéztől. Hanem Williams tanár, mintegy pár éve, az eredetit ősrégi alakjában teljesen adta ki, a kéziratok gondos egybevetésével s bő jegyzetekkel, melyek magokba foglalják mindazon felvilágosítást, mi a szanszkrit irodalom ez ágában szükséges a tanulónak. Jelen

*) Willst du die Blüthe des frühen, die Früchte des späteren Jahres.

Willst du was reizt und entzückt, willst du was sättigt und nährt.

Willst du den Himmel, die Erde, mit einem Namen begreifen:

Nenn' ich *Sakuntala*, Dich, und so ist Alles gesagt!

kötetben ugyanazon ép szöveg szerint adja a „hindu Shakspere“ e főművének első angol fordítását, prózában és versben, s csak most mondhatjuk el, hogy bírunk egy méltóképen átalöntött munkát a nagy hindu irodalomból. Mellőzve fordításbeli érdemeit, a könyv már nagyszerű külső díszítményeiért is megérdemli figyelmünket. Valóban ez legköltésesebb példánya a keleti dísznyomásnak, minő valaha angol sajtó alól kikerült; minden lapot mesterileg színezett karam vesz körül, melynek rajzai különböző napkeleti kéziratokból másolva, melyek egyszersmind pompás képekre szolgáltatott mintát; s minden jelenet két szép fametszvénynyel van ékesítve. Az indiai tájak saját jelleme gondosan megtartva, s a jelmezek a dráma korából vannak véve.

Kálidásza minden hindu költő közt legelismertebb jelességű; egy sines, ki vele csak pillanatra is versenyezzen az ő saját szakügyességében. Övé nem az a hatalom, mely szenvedélyeket zaklat föl, mely „tisztítja a lelket szánalom és rémület által;“ mindenütt a szende lágyság nyomait leljük nála, mi a szemlélködő (contemplativ) hinduról tesz bizonytságot. Az ő drámája nem az a mélyen valódi *ṛāṇa*, hol egy emberélet egy órába nyomúl össze, — hol a néző, mint ideig való Gondviselés, ül, hogy szemlélje a sürgő jellemeket, a mint mindegyik elhalad, szíve legmélye nyitva s a szenvedélyek összes gépezete feltakarva lévén. Inkább bágyadt, lotustermő vidék az, hol mintegy álomból álomba jutunk; minden tárgy pihenő csönd-életi helyzetben nyugszik előttünk, mintha a munka nem is az ember osztályrésze s maga az élet csupán kéjmámor volna.

Ama mély rokonszenv a természettel minden alakjában, ama benső vonzalom tájképek, távolrajzok iránt,

mely oly élesen megkülönbözteti a hindu költészetet classicus egykorútól, Kálidásza műveiben legtisztább s legnemesebb formájában tűnik fel; sehol sem akadunk a tropicus tájak kellemesb festéseire, mint épen ő nála. Pedig itt is ugyanazon szende ábránd nyomaival találkozunk, mely jellem-alakjait környezi: a természet mint álmovilág kedves neki, hol fák, hegyek, szintúgy eszményítvék, mint a többi. Osztoznak a hős sorsában; ha sir, vele sirnak, ha örül, vele örülnek. mintha a természet csupán a szellem árnyéka volna s ettől nyerné minden körvonalát. A *Veda* egyik régi költője énekli: „én nem bírom megkülönböztetni, *vajjon én vagyok-e e mindenség*, mert én bonyolult és megkötözött elmével járok e földön:” különös észirány oly embernél, ki régibb mint Homér, hanem egyszersmind ráüti a valódi bélyeget a hindu elmére. Ugyanazon érzelem, habár módosítva, hatja át az összes hindu költészetet: kedves nekik a természet, mert összefoly ábrándjaikkal, nem pedig azért, mivel annak érintése által a költő, Antaeusként, ismét öntudatos erélyben s erőben támad föl.

A hindu színiköltészet legrégibb emléke a „Báb-kocsi,” melyet Szudraka király írt volna, kit a hagyomány keresztyén időszámításunk előtt a második századba helyez. Kálidásza, mint mondók, a következő századból való, s Vikramáditya udvarához kapcsolják, kinek a Baktriából Indiába nyomuló scytha hordákon vett nagy győzelme teszi a Szamvat időszámítás kezdő pontját, honnan a hinduk még ma is számítják az időt. Színműveiből csak három maradt ránk, s egy ezek közül is kétséges hitelű; a másikat, Vikramorvaszi eziműt a „Hindu dráma”-ban gyönyörűen lefordította Wilson tanár, ki a „Báb-kocsi”-nak is felséges fordítását adja. Szintén

az ő lapjaira utasítjuk az olvasót két későbbi szerző fordítására nézve, kiknek egyike Bhavabhuti Kr. u. 720-ban, Jaszoverma, Kanoj királyának udvaránál virágzott, — a még későbbi, Viszákhadatta, pedig egy történeti forma színdarabot hagyott maga után, melynek tárgya Csandragupta — a görögök „Sandrocottus“-ának — mondája. Minket terünk egyedül a kitűzött színdarabra szorít és nem engedi, hogy a hindu összes színiköltés hosszabb történetébe ereszkedjünk. Szudraka és Kálidásza a legrégibb drámaírók, kiknek munkái maradtak fenn, az utánok jövő, Bhavabhuti, sokkal későbbben élt; de nagyon hihető, hogy sok régibb színdarab veszett el. Így a Vikramorvaszi „prológ“-ja nyilván „előbbi drámaköltők műveire“ czéloz; s talán ezek közé számíthatunk sok ismeretlen nevet, melyek a scholiasták idézeteiben szállottak reánk. Egyik bizonyossága a színmű-irodalom nagy régiségének azon tény, hogy a fennlevő legrégibb emlékek már drámaíró iskolát tétetnek föl; s magokban Szudraka és Kálidásza műveiben világos célzásokat lelünk kidolgozott műszabályokra, melyek Indiában a mi aristotelesi egyseégeinkhez tehetők.*)

A hindu drámához minden változat hozzá fér, a legeszményibb hősi alaktól kezdve a legotrombább szatiráig és bohózatig; s az egészen keresztül, legmagasb

*) Célzás *eljátszott* hindu drámára, előfordúl Szomavedának „Történetek oceán“-jában, mely munka, bár mint történeti kúttő a régi időre semmi becseset nem bír, (minthogy csak a XII. századból való,) némi érdekes világot mégis vet ama régi, elfelejtett hajdanokba. „Míg ott valánk, egy doboeska hangjait hallók, s anyám, eszébe jutván elhunyt férje, így szólt hozzám nagy zokogással: „atyád barátja, Bhavananda színész fog ma játszani.“

szárnyalása közepett is, párhuzamosan foly a páthoszszal és tragicummal a játszóság és comicum eleme. Schlegel megjegyzi, hogy minden színpadnak megvan a maga bohócza; meg a hindunak is az ő *vidusakája*, ki valamint a spanyol színpad gracioso-ja, kíséri a hőst, mint annak meghittje és barátja, s sancho-panzai bohózkodással űzi tréfáit főnöke magasb érzelmeivel, ily módon a romantikai hősködést a közélet mindennapi színvonalára szállítván. Szerencsés *kifjtlés* szükségképeni feltétele minden hindu színműnek; s e törvény az, mely elfojta minden nemesb törekvést a valódi tragoedia után. De nem is arra való Hindustan álmatag mérséklete, hogy abban valaha az igazi tragikai múzsa meghonosúlhatott volna; erős idegű, elszánt akaratú, vészenben s viharban edzett nép kell annak. Athenae hatalma növekedésével együtt emelkedik az athenaei tragoedia, összességében visszatükrözve a szellem minden egyidejű forrongásait; s a mi régi angol drámánkat is a reformáció százada, a politikai vajudás vonaglásai között, dajkálta fel.

És most a Szakuntalához fordulunk, kivonva meséjét s egyes jeleneteit, melyekről azt hisszük, hogy leginkább érdeklik olvasóinkat. Maga a mese egy régi mondán alapúl, mely feltalálható azon hitregei eposzok — a Rámájana és Mahabhárata — egyikében, melyek India régi irodalmában Homér költeményei helyett vannak, mindezek egyszermind oly tárházat képezvén, honnan későbbi poéták meríték az anyagot költeményeikhez. Mikép Thebae és Mykenae uralkodó-házai a görögöknél, úgy az indiai mondának is megvan Nap és Hold királyi háza: e hitregei két nemzetség közül az utóbbihoz tartozik a jelen drámának hőse.

A színmű egy idylli jelenettel kezdődik, amaz egykor Indiában oly szokott remeteségek egyikében, hova, mint a középkor zárdaiba, vonult a tudományra hajlandó ember, békét s magányt keresvén az országszerte csatangoló zsarnokság és elnyomás közepett. Talán egy ily magános berekben találta Nagy Sándor a gymnosophistákat s itten társalga Onesicratus a bölcs Dandamis-szal, emlegetvén neki holmi *barbar* philosophusokat, mint Pythagoras, Socrates, Diogenes — a mire aztán a hindu így felelt: „csakugyan úgy látszik neki, hogy azok szellemdús emberek voltak, de nagyon is szenvedőleg viselték magukat a törvények iránt.“

E csöndes remeteségbe vágtat Duszánta király, kocsisával együtt, vadászás közben, egy futó antilopot üldözvén. Gyors futásában tüstént megállítja egyik remete hangja, s megtiltja a szent-helyet lakói egyikének (az antilopnak) vérével szentségteleníteni. Gyöngédség minden állati élet iránt kedvencz témája az összes hindu költészetnek.

A király azonnal eláll az üldözéstől, s a remete meghíja, hogy élvezze vendégszeretetét. A mint a szentelt berken áthalad, következő szép leírást olvasunk a remeteségről:

Király (kocsisához.) Nem látod-e

Az elszórt rizs-szemet vén fák alatt,

Melyeknek odva biztos menhelyül

Szolgál fészket rakó kajdács-fajoknak?

S itt-ott a sima furkót, melylyel az

Ingudi ért gyümölcsét megtörik? —

A szende gím vad, mely szelíd, kezes,

Szavunkra nem riad; — s az ösvenyen

Fahéjból szótt vizes ruhák nyoma

Látszik, holott esöpögve átvivék

Kristály vizeknek tiszta kútfejétől.
 S im nézz oda!
 Csatorna mossa a fák gyökerét,
 Szellőben a víz tükörlapja reng;
 A gallyak új zöldjét mérsékli az
 Elégett áldozatból fölfelé
 Gomolygó füstnek barna lombozatja.
 S a most-kaszált mezőn, kocsink körül,
 Őzborjú falka nyugton legelész.

A remetek közt tartózkodása alatt a király meglátja és megszereti Szakuntalát, Viszwamitra leányát, ki a remeteség többi szűzeivel nőtt vala föl; s most néhány kedves kis jelenet következik, mely a szerelmes pár szívében hajnalló szenvedélyt festi, felváltva a „gracioso” bosszankodásának otromba humorával, hogy ura ily rögtön pásztori kéjelgés után veté magát. A szereplők egybe kelnek, azonban Duszantát visszahíják udvarához, és így aráját ideig-óráig a remeteségben hagyja. A következő scénát egészen kiírjuk; az művészileg van, mint episod, vetve a felvonások közé, s a jellemek és cselekvény könnyed esetlenségben felismerjük Kálidásza különös ügyességét. Ne is ítéljünk az eseményről, melyen a catastropha megfordul, európai fogalmaink szerint. Előttünk egy brahmán átka jelentés nélküli hang; nem az a babonás hindu előtt, ki még ma is örök rettegésben él, nehogy valamely brahmán titokteljes anathémája alá essék. Valóban a hindu ember mindennapi életét folytonos árnyék kíséri, a rettegés valamely szellemi kárhozattól, mely jártában-költében soha el nem hagyja. Ő elátkozott körben mozog, láthatlan igézetektől környezve, minden tette ellenőrizve irigy hatalmak által, kik egyre lesik saját önkény-szabta törvényeik legparányibb megszégését, — oly törvényekét,

melyekről a halandónak talán sejtelve sincs, s lételöket csupán hatásukról (a büntetésről) tudja meg. Veszedelem és nyavalya teszik büntetését az ily törvényszegésnek; s a szerencsétlen áldozat, bölesőtől sírig, a babona e kérlelhetlen Gorgonjai által üldözve vándorol. Ily nép fülében a brahmán átka rettenetesen hangzik! s ne felejtsük, hogy ily érzelmektől valának áthatva e színműben, mind a költő, mind hallgatói.

Jelenet *) — Kert a remeteségben.

Prijamvadá és Anaszújá virágot szedve jönnek.

Ana. Kedves Prijámvadá, bár szívem örvend, ha rágondolok, hogy Szakuntalá egy hozzá minden tekintetben méltó férjjel szerencsésen összekelt, mégis valami rosszat sejték, nem tehetek róla.

Prij. Hogyan?

Ana. Tudod, hogy a kegyes királyt nyájasan haza bocsátották a remeték, áldozati szertartásaik szerencsés bevégezte után. Ő hát visszament fővárosába, Szakuntalát a mi gondjainkra bízva; s félő, nem felejtí-e el királyi hitvesei társaságában mindazt, a mi remeték magányunkban történt.

Prij. A felől nyugton lehetsz. Oly nemes természetű emberek, mint ő, nincsenek annyira kivetkezve minden becsületérzésből. Hanem megvallom, van egy, a mitől magam is tartok: mit gondolsz, mit fog mondani Kawa atya, ha meghallja a történetet?

Ana. Azt hiszem, helyesli a házasságot.

Prij. S honnan gondolod ezt?

*) Jegyezzük meg itt, hogy mindezen színművek prózában és versben írvák, elegyest.

Ana. Elejétől fogva feltett szándoka volt magához méltó férjnek adni a leányt; s miután az ég ily férjjel ajándékozta meg, vágyai betöltek a nélkül, hogy maga fáradt volna utánok.

Prij. (a virágkosárra tekintre.) Elég virágot szedtünk a szent áldozathoz, édes Anaszűjám.

Ana. Igen, de szedjünk többet is, hogy legyen mivel áldozni kedves Szakuntalánk őrző istenének.

Prij. Minden esetre *(folytatják a szedést.)*

Hang a színtér mögött. Ho, ni! nem ládd, hogy itt vagyok?

Ana. (hallgatózra.) Bizonyosan vendég szava, ki jöttét adja hírül.

Prij. Szakuntalá ott lesz, bizonyosan a kunyhónál. *(Félre.)* Szíve legalább nincs ott, félek.

Ana. Jer, jer innen; elég virágot szedtünk már. *(Indulnak.)*

A hang a színtér mögött. Jaj neked, leány, ki föl se vettél ily vendéget, mint én.

Én álljak itt megüdvözletlenül,
Én, a vezeklés annyi érdemével
Dús bánya. — méltó minden tiszteletre?
S így fel se vedd, te könnyelmű leány,
A vendéglátás szent törvényeit?
Csupán szerelmed hő tárgyára gondolj,
Midőn én itt vagyok? Átkom reád —
Az, épen az, kiről gondolkodol
Ne gondoljon többé reád; szívéből
Képed vesztse el. S hiába küzdj
Felkölni múltja emlékét szívéen:
Tagadjon el, mint a részeg-bolond
Éjféli mámorából fölriasztva,
Tagadja ittasan ejtett szavát.

Prij. Jaj! jaj! félek, rettentő szerencsétlenség történt! Szakuntalá, ábrándjai közben, megsértett valami vendéget, úgy kell lenni, kit tisztelettel kellett volna fogadnia. (*Kínéz.*) Ah, úgy van! s a mint látom nem csekélyebb személyt, mint a nagy böles Durvászasz, ki, tudjuk, iszonyú haragos. Ő átkozódott oly szörnyen és most sebes léptekkel halad tovább, reszketve dühében, s oly arczezal, mintha sohasem bocsátna meg. Haragja olyan, mint az emésztő tűz.

Ana. Szaladj utána, kedves Prijamvadá, borúlj lábaihoz, esedezz, hogy térjen vissza, addig én engesztelő áldozatot készítek számára, vizet és frissítőket.

Prij. Megyek. (*El.*)

Ana. (*sebesen néhányat lép s megbotlik.*) Jaj! jaj! így jár az ember, ha nagyon siet. A lábam megcsúszott s a virágos kosár kiesett kezemből. (*Megáll, hogy fölszedje.*)

Prij. (*visszajő.*) No édes Anaszujám, megtettem a mit tudtam; de micsoda élő teremtés tudna kiengesztelni egy oly savanyú képű, mogorva vén kamaszt? Hanem egy kicsit mégis puhítottam rajta.

Ana. (*mosolyog.*) Kicsi is sok volt annak. Hát aztán?

Prij. Hogy nem akart visszatérni, kértem, bocsásson meg, ily szavakkal: „Nagyon tisztelendő böles, engeddel, kérlek, ez első hibáját egy ifjú és tapasztalatlan hölgynek, ki nem tudta, mily tisztelettel tartozik szent hivatalod és magas rangod iránt.”

Ana. No s aztán? mit felelt?

Prij. „Szavamat meghazudtolni nem lehet; hanem az emlékgyűrű láttára szűnjön meg a varázs, nem bánom.” Így szólván, eltűnt.

Ana. Oh, úgy könnyebben lélekzünk; mert most jut eszembe, hogy maga a király eltávoztakor, Szakuntalá ujjára emlékjelül egy gyűrűt dugott, melybe saját neve volt metszve. E szerint bajának orvoslása egyedül magától függ.

Prij. Jer, kedves Anaszújám, folytassuk vallásos tisztünket. (*Indúlnak.*)

Nézd, Anaszújá, ott ül a mi kedves barátunk (Szakuntalá), mozdulatlan, mint egy szobor, arcát bal kezén nyugosztva, egész lelke elmerülve a távol férjére való gondolatban. Magára sem figyel, hát idegenre.

Ana. Aztán, Prijamvadá, egy szót se e dologról! Kíméljük barátunk érzelmeit. Testalkata sokkal kényesebb, hogy sem megbírná a nagy felindulást.

Prij. Beléegyezem. Ki is öntözne gyenge jázmin-t forró vízzel? (*Elmennék.*)

Honapok múlnak el a csendes magányban, mindennapi áldozat és könnyörgés egyformasága közt; de semmi hír a király felől, kin a brahmán átka megkezdte immár bűvös hatását. Szegény Szakuntalá hallgatva eped és társai (a fentebbi két leány) sötét sejtellemmel szívők mélyére zárják a végzetes titkot. Végre a szent Kanwa megérkezik hosszú távollét után, s legott elhatározza magát, hogy gyámleányát férje udvarához küldi. Szerencsés előjelek üdvözlík ez utazási szándékot, s a remetek ligete azonnal megélénkül az örvendetes készülletektől. Az itt következő jelenés — Szakuntalá búcsúja ifjúsága honától — az egész szanszkrit irodalom gyöngye. Ily nyugalmasan gyöngéd scénák azok, melyekben Kálidásza géniusa kitűnő; nemis csak hazája költői közt nagy ő ebben; bizonyynyal ily csöndes szépségű jelenet, mint ez, becsületére vált volna bármely kornak vagy égaljnak.

Valahára az indulás órája elérkezik; Szárngaráva, a remete és Gautami, a remeteség főasszonya, vezetik a kis csapatot; s a magános berek minden lakója eléődül, hogy „istenhozzá“-t mondjon a kedves Szakuntalának s elkísérje útján egy darabig.

Kanva. Ti fák, magányunk fái, halljátok szavam!
 Szakuntalá nem nedvesíté úgy soha
 Kiszáradt ajkít a folyamból, hogy elébb
 Kristály vizéből tiszta szeretettel
 Ne öntött volna szomjú gyökötökre.
 Gyakran szerette volna fürteit
 Virágítok tömött fűzérivel
 Ékíteni, de, mert oly gyöngéd vala,
 Egy szál virágtól is nem foszta meg.
 Szemlélni volt csak, legfőbb öröme
 Feslő bimbaitok tavasz-díszét;
 Oh, mondjátok hát szíves búcsu-szót neki!
 Ma, még ma hagyja el szülőhónát,
 Hogy hitves férje udvarába menjen.
(Egy „Koila“ madár hangja hallik.)
 Csitt! Hallod? hallod a fák válaszát,
 Nővéreinkét, a „Koila“ dalában? . . .
 Útjára jó kívánattal bocsátják
 Az ő kedves Szakuntalájokat.

Hangok a levegőben.

Isten veled, utazz kéjjel hűs folyam part mentiben,
 Hol virágzik gyöngye lótosz, s a nap égő ságara
 Sátoros fák méla árnyát soha által nem törí,
 Míg köröttesz szende szellő hűs hulláma játszadoz.
 Könnyű legyen lábad nyoma, minden lépted lebbenés,
 Valahol jársz, liliomból hintse szőnyeg útadat.
 Menj uradhoz, menj örömmel, és szíved legyen vidám,
 Mert a hol jársz, hol te átmégy, a természet mosolyog.
(Mind ámulva hallgatják.)

Gautami. Leányom, az erdő szűzei, (nymphái) kik téged testvéri módon szeretnek, ime boldog kívánságokkal eresztenek útra. Végy búcsút tőlük, illendően.

Szakuntalá. (Illően meghajtra magát és tovább menve, — leánybarátjához, félre.) Bármennyire óhajtom, édes Prijamvadá, viszont meglátni férjemet, lábam még sem akar indulni, most, hogy itt kell hagynom örökre kislány-korom tanyáját.

Prijam. Nem te vagy egyedül, kedvesem, ki a megválás gyötrelmét érzed. A mint a válás percze közeledik, az egész liget részt látszik venni bánatodban.

Búvában a gímnyáj is te utánad,
Felejt legelni: pávád a gyepen
Elhagyja tánczát; s ím a fák magok
Halvány levélt hullatnak, köny gyanánt.

Szak. Atyám, hadd vegyek búcsút, mielőtt távozom, kedves jázminomtól, a berek holdfényétől. Majd úgy szeretem e növényt, mintha testvérem volna.

Kanwa. Jó, jó, gyermekem: tudom, mily testvéreileg szereted e kúszó növényt. Itt van jobbra.

Szak. (odamegy.) Édes jázminom, te a kúszó növények pompája, mily öröm nézni, hogy ily szeretettel csüggsz férjeden, a *mango* fán; de kérlek, bontsd ki egy pillanatra ülelő karjaidat, s öleld meg testvéredet; látod, ő elmegy messze, messze és téged soha sem lát többé.

Kanwa. Szívennek az volt édes szándoka
Leányom, oly férjhez hogy adjalak,
Ki rád méltó legyen; s ily férfiút
Nyerél magadnak önnön érdemiddel.
Hozzá sietsz most, s oly bizalmasan
Fogsz rajta esüngen. mint jázminod

Szerelmes karját fonja ím ezen
 Délezzeg *mango* körül. Bízol védlurára,
 Mint én uradra bízlak tégedet
 S e pillanattól fogva száműzők
 Szívemből minden aggályt sorssal.

Menj útadra, gyermekem.

Szak. (Prijamvadú-, s Anaszújához.) Nektek hagyom
 emlékül, édes társaim. ViseljeteK rá gondot, ha én el-
 mentem.

Mindkettő (könyekre fakadva.) Hát minket kire bízol,
 édes? Ki visel ránk gondot, ha elmegy?

Kanwa. Ejnye, Anaszúja, nem szégyelled? töröld
 le könyvedet. Így kell enyhíteni barátotokat, midőn min-
 den segélytek s vigasztalástokra volna szüksége? (*Indulnak mind.*)

Szak. Atyám látod kedves őzemet? ott legel épen
 a remetelak mellett. Nem soká leborjazik, már is alig
 bírja. Ne felejtsd el megüzenni, ha majd anyává lett.

Kanwa. Nem, nem.

Szak. (Érzi, hogy valami lézza visszafelé.) Mibe
 akadt a ruhám? (*Megfordúl.*)

Kanwa. Leányom,

A kisdéd őz az, tápla-gyermeked.
 Szegény kis árva! jól emlékezik.
 Hogy mily szeretve, mint gyöngéd anyá,
 Felfogtad őt s tápláltad önkezedből,
 Naponkiut rizs-szemet hordván neki:
 S ha egyszer-másszor tüske szúrta meg
 Száját, mi gyöngéd kézzel ápolád
 Balzsammal hintve a vérző sebet.
 Hálás növendék! most vélasszonyához
 Tapadva, némán esd, hogy hadd kísérje.

Szak. Szegény kis őzikém, azt kéred, hogy kísérhess egy szerencsétlent, ki haboz elhagyni társait. Midőn anyád meghalt, mindjárt születésed után, én töltém be helyét, s tulajdon kezemmel dajkáltalak föl; most ez a másik anyád is el akar hagyni s ki fog gondoskodni te rólad! Atyám, légy neki anyja helyett anyja. Eredj vissza, 'gyermekem, légy az én atyám leánya. (*Indúl, sírva.*)

Valami különös szépet találunk mi e bús jelenet jósszerű bezárásában, mely, valamint az egész scéna is, elsötétül a néző balsejtelmei által, a háttérben leskődő végzetes átok miatt; míg a bölcsnek jövőbe látó szeme tisztán hatja keresztül a borút és túl rajta napfényes tájak hosszú sorát szemléli; s a hallgatóság szintén magával hordozza e futó pillantást a messzi jövőbe, minden következő aggodalmon s kétségbeesésen keresztül.

Az átok csakugyan rettenetesen működött, és Duszjanta, mire udvarához ért, teljesen elfeledte a csöndes pásztori epizodot. A következő scéna már a palotába vezet, hol a király és „graciosója,” Máthavya, épen beszélgetnek:

Máth. (hallgatózva). Csitt, édes barátom, figyelj egy kissé, kellemes hangokat fogsz hallani a zene-teremből. Valaki gyönyörűen dalol. Ki lehet? Oh, tudom már. Hanszapadiká királyné gyakorolja nótáit, hogy új dallal üdvözölhessen.

Király. Csitt, hadd hallom.

(*Egy hang dalol a szin mögött.*)

Hányszor csapongtál röpke méh
Csókkal e mango fához itt!
Oh, mért hagyád el kedvesed,
Szíván a liljom ajkait?

Kir. Szenvedélyes egy dal, igazán.

Máth. Érted a szavak jelentését?

Kir. Nekem hányja szememre, hogy valaha nagy figyelemmel voltam iránta, de aztán elhagytam őt Vasumati királynéért.

A király most bohóczát izenettel a királynéhoz küldi, s míg az eseményen méláz, következő nagyon szép sorokra fakad:

Nem egyszer a kény szűnőráiban,
Midőn szívünk s a gondolat pihen,
Egy szép alak láttára, vagy zene
Halkan lehellett bús zöngelmire
Lelkünk homályos ábránd rezgi át
Titkos borúval és határozatlan
Mégis komoly vágy fűresa érzetével.
Nem meglehet, hogy rég-múlt esemény,
Vagy *lételünk más szakjain* kötött
Barátság sejtelmes emléke lebben,
Mint árny, ilyenkor a lelkünkön át?

Magához a színműhöz kell utasítunk olvasóinkat azon szép jelenetek sora végett, mely most következik; minő: Szakuntalá megjelenése az udvarnál, továbbá Imogen-i lemondása, halk kétségbeesése a király teljes feledékenysége miatt a múltra nézve. A gyűrű, melytől annyi függött, út közben, egy szent tavon történt átkelés alkalmával, kiesett ujjából, így nem lévén képes magát igazolni, visszafordul, néma szívvonaglás között. Midőn az udvarból távozik, maga az ég ügyét fogja, —

Egy tündöklő jelenség
Szállott le, nő alakban, a magasból,
A nimfa-tónál, és fölvitte memmybe.

A következő felvonás (hatodik) egy derék jelenettel kezd, mely bennünket egyenesen a közéletbe visz: két poroszló egy szegény halászt vonczol be, a ki egy halat bontván, megtalálta a király gyűrűjét, s e miatt elfogták, hogy lopta. A két tisztí szolga finomított baromságát csodaszépen ecseteli szerző, a mint diadal-érzettel hozzák a boldogtalan áldozatot, s előre híznak a leendő büntetéstől. „Ujjom viszket“ kiáltja egyik „hogy én adhassam az első csapást ezen királyi áldozatnak. Aztán egész tisztességgel öljük meg, tudod-e. Úgy szeretném már „virág koszorúval övezni fejét.“ (Idézi valamely költőből.) — De midőn a gyűrű a király elébe kerül, egyszerre elmúlik a varázs s „fagyott érzelmei teljes folyama azonnal búbanat-zuhataggá olvad.“ Dús ajándékot kap a halász, ki most nemesen fordul fogdmeg-eihez:

Halász. Itt van fele pénz, uraim. Megvehetik rajta a mondott virágokat, ha nem elég az, jóindulatjokat megvásárlanom.

1-ső szolga. Jól van; ez a sorja.

Felügyelő. Jó halász pajtás, te igen derék ficzkó vagy, szinte becsülni kezdelek. Nosza peccsételjük meg új barátságunkat egy pohár italka mellett. Jer a közlebbi esapszékbe, hadd iszunk egyet az egészségedre.

Mind. Jó lesz biz a. (*Elmennék.*)

A király pedig, nagyon is érezve veszteségét, magán kívül van, s vigasztalhatlan búnak adja fejét.

Évek múlnak így (mert a hindu dráma cseppet sem gondol az egységekkel, mint akármely igaz leánya a romantikai iskolának), s végre a bánatos királyt az istenek segítségül hívják egy óriás fajjal vítt harezukra, melyet végzés szerint csak az ő karja dönthet el szeren-

csésén. Így reménytelen gyötrelmei közül vészszel s bajjal tele scénák közé ragadtatik, s a hetedik s utolsó felvonás nagydicsően az égben nyílik meg, a mint Indra isten kocsiján visszaszáll a földre, Mátalival, a mennyei kocsissal.

Kir. Ah, Mátali, most lefelé szállunk már, a föld légköre felé.

Máth. Honnan gondolod?

Kir. Mutatja íme a szekér maga.
Zápor miatt nehéz a viselő
Felhő alattunk és a *csátaka*
Mely él-hal a nedvért, küllői közt
Játszódva repdes; Indra ménei
Ragyognak a villám szikráitól,
Sűrű köd nyirkosítja kerekét.

Máth. Igazad van; a koci nem sokára földet ér és te saját országodban léssz.

Király (lenézve). Mily csodásan látszik a föld, a mint rohanva szállunk lefelé.

Bámulatos látvány! im a hegyek
Hogy tornyosítják hirtelen fejük
A rónaságon, míg taréjos ormuk
Alatt a föld visszább-visszább süllyed;
S hogy nőnek a fák, melyek törzse még
Imént lombos hajukban rejtve volt,
S hogyan terpesztik ágas vállokat;
Ama folyó, mely mint ezüst fonál,
Alig tűnt szembe, már egész özön,
S a földet, íme, mintha óriás
Karok hömpölygetnék az égre föl!

Végre a koci megszáll egy hegylánczon, mely mint a lenyugvó nap által világított felhőcsoport, arany

folyókat áraszt, — s melynek lábja egyfelől a keleti, más felől a nyugoti oczeánba merül.“ Ezek a szent hegyek, túl a Himalayán, hol Kasziapa lakik, az istenek és emberek atyja; s a király fölteszi magában, hogy személyesen tisztelkedik a szent patriarchánál, ki egy szentelt barlangban lakik a legnagyobb bölesektől környezve s elmerülve ama borzasztó vezeklésben, mely oly nevezetes szerepet játszik az egész hindu mythológián keresztül.

Oda útaztában egy gyermek vonja magára figyelmét, ki egy fiatal oroszlánynyal dulakodik, melyet ordító anyjától ragad el s egyre kiáltja neki: „Kis orosz-lány, nyisd fel szádat, Olvasom meg fogacskádat!“ Kisérői ígéretekkal akarják a fiút elesalogatni e veszélyes játszótárstól; s a mint kezét kinyújtja az ajándék után, meglátja tenyerén a király ama titkos jeleket, melyek, a hindu babona szerint, világ birodalmat jósoltanak.

Király. Kimagyarázhatlan vonzalmat érzek e csintalan gyermek iránt.

Mily boldog az érényes jó szüle,
Kinek ruháját por beszemvezi
Midőn hozzá menekvő gyermekét
Ölébe kapja, földről felvevén!
S mily boldog akkor, ha vígan petyeg
Oly édes érthetetlen hangokat,
Fülét bájolva; és ha gyermeteg
Mosolylyal szívét örvendezteti,
Most-gyöngyöző kiesiny fogát mutatva.

A király siet szóba eredni a gyermekkel, s kérdésre adott feleletei megerősítik támadó reményét; anyjához mennek együtt, ki mindjárt ott közel lakik a

remete házban. A mint közelednek, Szakuntalá (mert hisz ő az) látja fiával az idegent és elősiet,

Viselvén özvegység ruháit: areza
Bűjtől kiaszva, és hosszú haja
Egyetlen ágba fonva —

s a küszöbön találkozik — férjével. Néhány rövid, sebes szó váltása után minden feledve, megbocsátva van, és Szakuntalá, igazi hindu érzéssel, maga fejti meg a sors talányát.

„Kelj föl, én férjem, kelj föl. Nem a te hibád. Én gonosz tetteim, melyeket lételem valamely *előbbi szakában* elkövettem, hozák reám e büntetést.“

A mint férje ölelő karjai közt áll a nő, szeme a végzetes gyűrűn akad meg, melyet a király, azóta hogy a halász megtalálta, szüntelen ujján hord vala. Utolsó kivonatunk legyen a rövid párbeszéd, mely erre következik, s melyet költőnk a neki saját gyöngédséggel oly vonzóvá teszen.

Szak. Ah, kedves férjem, az elveszett gyűrű ez?

Király. Az. A mely perczben megtaláltam, megjött emlékezetem.

Szak. A gyűrű benne a hibás, miért hagyta magát elveszítni épen akkor, midőn nagy aggályban valék, hogy győzzem meg nemes férjemet a házasság valódisága felől.

Kir. Vedd vissza, mint a gyönyörű kúszó növény visszakapja virágát, jeléül, hogy a tavasszal újra egvesült.

Szak. Nem, nem; soha sem bízhatnám többé benne. Maradjon férjemé.

Im ez a hindu dráma eredeti jellege, — egy kiesiny zug az, tele gyöngéd bájjal s idylli csönddel. A másik színmű, a „Vikramorvaszi“ szintén le van fordítva Wilson tanár által, ennek „Hindu drámá“-jában, s méltó összevetni Szakuntalával. Mindkettőre mélyen rá van nyomva a szerző saját géniusza; de a két színmű „hasznó a különbözés mellett;“ s ha mindegyikben vannak vonások, melyek a másik arcát s jellemét juttatják észbe,

„Et similis facies, qualem decet esse sororum“

mindeniknek van tulajdon bája is s határozott egyedisége.

Csak egy futó pillantást veténk a görög és hindu dráma közötti különbségre; de a tárgy olyan, hogy bőven megjutalmazná a szorosb vizsgálatot. Különbségük nem pusztán felszínes: lehat az legmélyebb ereibe a gondolatnak, s összefonódik ama roppant contrasttal, mely a két nép története közt tátong. Athenae drámája szabadság tején nőtt fel; hangja az ekklészia (népgyűlés) viszhangja volt; s a Pnyx-öt megrázó ékesszólás újra teremtdözött az emberi szenvedélyek utánzott harczában, a színpadon, minden athenaei rokonszenv kísérté azt. De Indiában a gondolat le volt bilineselve; s a dráma, a valódi életből kiszakítva, az udvarnak lőn finom időtöltése, mígnem henye látványnyá puhult. Már a szójárások összevegyítése is kitolta a népi sympathiák köréből s a kevesek élvezetére szorította; nem is volt ugyan a nemzet tömege soha semmikor elég finom arra, hogy részt vehessen annak gyönyöreiben. Külső események oly nagy szűkében, mi természetesen keveset tudunk India benső történetéből, — millióinak elzárt

életéről, ama hosszú századokon átál, mielőtt a mohamedán hódítások legelőbb föllebbentették volna a fátyolt; de minden, a mit tudunk, azt bizonyítja, hogy ha a kevesebb szám művelt és finom volt, a többség nyomorba és tudatlanságba volt süllyedve. A fensőbb kasztoknak megvolt a magok költészete, bölcselme, s míg el nem fajultak, élvezék is műveltségüket s művészetüket; de a nép tömege csak élt, korról korra, egymás után, mint örökség szerinti „favágók“ s „vízhordók.“ Így igazán nemzeti dráma lehetlen volt; s a költészet, mellőzván a való korlátjait, s egy álom- s árnyékszerű műltra szorítkozván, elfeledte végre az erély s élet nyelvét, és csupán árnyakról s álmakról tudott zengeni.

(Az „Edinburgh Review“ után.)

UTAZÁSI EMLÉKEK. *Irtta Ormós Zsigmond. I., II., III. kötet. Pest. Pfeifer bizománya. 1860—61.*

Útazási irodalmunk a múlt év vége óta aránylag nevezetes gyarapodásnak örvend. Gróf Vass Ádámné „Úti képei,” Hiador „Párisi emlékei,” Zombori Gedő „Útirajzai,” Rosthy Pál díszes kiállítású, de ép azért a kevésbbé vagyonos közönségnek hozzá nem igen férhető „Dél-amerikai útazása” részben a lehanyatlott, főleg azonban a jelen év hozományai; és most is még kettő van folyamatban: Orbán Balázs „Útazása keleten” és a főcímzett „Útazási emlékek” Ormós Zsigmondtól. Valóban, ha irodalmunk arányait tekintjük, nem mondhatjuk, hogy az útazási ág ninesen eléggé képviselve.

A SZÉPIRODALMI FIGYELŐ, programja körében, nem tekinti feladatának, hogy utazási munkák fölött érde-mileg ítéletet mondjon, azok tartalmát tudományos, föld-és népirati szempontból bírálat alá vesse, hibáikat kijelölje, megigazítsa, s végre hogy világirodalmi színvonalra emelkedvén, azon adalékot mérlegelje, melylyel egy-egy ily munka az összes utazási tapasztalatok kinesét gyarapítja. Mindez kívül esik egy szépirodalmi lap körén, még ha e nevet nem szorítja is pusztán a képzelet műveire, hanem kiterjeszti az irodalom ama könnyebb ágaira is, melyeket, mint nem szakbeli tudományhoz tüzetesen tartozókat, a nyugoti művelt népeknél, angolok- és francziáknál, befoglal a *litteratura* elnevezés. Még így is a formával lesz inkább dolga, s utazási művekben nem annyira a tapasztalatok értékét veti súlymérőbe, mint azok előadását, s nem annyira a tudomány, mint a nagy közönség érdekét ellenőrzi, mely az irodalom e könnyebb nemében, a tanulságon kívül, egyszersmind kellemes, élvezetes olvasmányt kíván.

A kettő ugyan legfensőbb fokozatán, egygyé foly össze. Az utazó, ki legjobban tud látni, tapasztalni a közvetlen szemléletből, leghatalmasb lesz az előadásban is. A „cui lecta potenter erit res“ kellő módosítással itt is igaznak bizonyúl. Ki a tárgyat leginkább fel-fogta, annak előadása lesz egyszersmind a legszemléletesb, így az olvasónak is legérdekesebb. Nem hozok fel oly nagy példát, minők Humboldt utazásai; csak a mi afrikai vándorunk könyvét említem, mely daczára annak, hogy szerzője nem igen tanulmányozhatta a leírás, előadás mesterségét, s még a magyar stílus fejlődésével sem volt alkalma lépést haladni, folyvást ébren tudja tartani az olvasó érdekléttségét, s leíró, elbeszélő forma

tekintetében is messze felülmúl akárhány sebtiben, vasúti kocsik ablakából s az ártatlan *guide book*-ok segélyével összenagyolt felezifrázott útleírást.

Formailag az útleírás legközelebb jár az előadás azon neméhez, mely levél-stil néven ismeretes. A mint-hogy nem is ritkaság útrajzokat levél, vagy napló alakjában látni. Jelleme ama közvetlenség, melylyel személyes tapasztalatokat följegyzünk, új vagy érdekes tárgyakról nyert egyéni benyomásokat állandósítunk, másoknak is, kik ama közvetlen szemléletből ki vannak zárva, hozzáférhetővé, érezhetővé akarunk tenni. Előadása is tehát megfelel jellemének; a tárgyakból, a benyomásokból egyszerűen, természetesen fakad; semmi sem árt neki inkább, mint a keresettség, a fesz, a fitogtatás, messze kalandozás a tárgytól, régi, idegen s már rendszerezett tapasztalások minduntalan beszövése a frissek közé, vagy ezek hiányának épen amazok általi pótlása. Mint a levélben visszatetsző például a szónokias értekező stil, a könyvtudomány piacra állítása, messze kanyargó eltérés, melyet a levélbeli érintkezés nem indokol, miután elég volna ama könyvek czímére utalni, honnan mind e bölcsesség meríthető; hasonlókép az útleírás elevenségének is nagy hátrányára szolgál, ha minden „ad vocem“ alkalmával kitérjük emlékezetünk s könyvtudásunk összes kincsét, a helyett, hogy a friss benyomásokat rajzolnók. Igaz, vannak nem csupán kedvtelési, vagy elegyes tapasztalásra irányzott, hanem tudományos, illetőleg művészeti czélú utazások is: de az utóbbiak érdeke s értéke szintén a friss tapasztalásból ered, nem abból, ha kitűnteti, mennyi mindent *összeértak* már azon tárgyról, melylyel foglalkozik. Babylon romjai közt például, minő érdekek kísérik a tudós utazót, s minden

tégladarabot, melyen egy régi betűt felfüzdözni vél; de ha kezét összedugva leül a porhalmon, s elmondja nekünk Herodotból a régi Babylon fekvését, alakját, történetét, azzal, mint utazó, nincs igazolva előttünk.

Nem azért hoztuk fel némely útleírónak e csak futtában érintett hibáit az előadás formája ellen, mintha a következtetés súlyával szerzőnk könyvét egészen akarnók nyomni. A jelen „Útazási Emlékek“ írója tisztában van tárgyával. Ő vegyes tapasztalásoknak is megnyitja ugyan tárczáját, de iránya főleg *művészeti*, — jólértő szemmel s önálló ítélettel közeledik a nyugati fővárosok — eddig leginkább Bécs és Drezda — műkincseihez. De úgy látszik, az „Adatok a művészetek történetéhez“ című munka írója, Ormós, jelen útazási emlékeit egyszersmind hordozójává akarta tenni mindazon *adatoknak*, melyek említett művébe nem fértek, vagy nem illettek, vagy abból esetleg kimaradtak. Úgy látszik, az útleírás szabad formáját legalkalmasbnak vélte arra, hogy mindent vagy minél többet elmondjon, a mit részint közvetlen szemlélet, részint könyvek útján ismeret-tárába gyűjtött. Innen van, hogy „Emlékei“ leírásában sokhelyt nincs elegendő szemléletesség. Többnyire a művészettel foglalkozván, csaknem minden kép, minden szobor alkalmával visszamegy életrajzi s más történeti adatokra, nem csak ott, — hol az illető mű teljes megértése ily visszapillantást szükségel, hanem, úgy szólva, mindenütt. Nagy sereg művész neve s műdarab felhordása megzavarja a laicust, míg a szakértőnek nem elég kimerítő. A képző művészet tárgyainál majd úgy szól, mintha csupán szakértőkkel volna dolga, majd pedig olyas, kivált műtörténeti részleteket sző be, melyek a szakértő előtt semmi újdonsági érdekekkel nem bírnak.

Így a festők életvázlatai, le egész annyira ismert részekig, mint az adoma Tizian ecsetjéről. Ha pedig szerző a nagy közönség számára ír, akkor a negyed-ötöd rangú művészek és munkáik sűrű emlegetése, rájuk mint ismeretes dolgokra futtában való gyakori czélzás árt az élvezetnek, a figyelmet nagyon elszórja, s az olvasónak, ki ama képtárakat nem látta, eleven fölképzelés helyett homályos sejtelmekkel kell beérnie.

E hiánya mellett is az előadási formának, az „Útazási emlékek“ tanulságos, becses könyv. A már megjelent három kötet az osztrák birodalom német tartományaira, főleg azonban Bécsre. — továbbá Szászországra s ott leginkább Drezdára vonatkozik: Németország többi részét valószínűleg hasonlókép három kötet fogja tárgyalni. Az egész munka megjelentével visszatérünk hozzá, ha élünk.

NYUGOT-FELFÖLDI NÉPMONDÁK. (*Popular Tales of the West Highlands.*) Élő szájról gyűjté, s mellékelt (angol) fordítás-sal kiadta Campbell J. F. Két kötet. (Edinburg, Edmonston és Douglas; London, Hamilton, Adams és Túrta.)

Ily című könyvről az Athenaeum egyik közelebbi cikke az alább olvasható ismertetést hozza, melyet közleni annál szükségesbnek látunk, mert a hazai népmonda gyűjtését egyik halaszthatlan teendőnek tartjuk, s minden alkalmat megragadunk, melylyel a figyelmet e tárgyra irányozhatjuk. Az Athenaeum cikke így szól:

Mióta tény gyanánt van elismerve, hogy mi nem származunk sem Brutustól, sem más valamely trójai vezértől, hanem be kell érünk elődökül a scythákkal,

kik ellenségeik kaponyájából itták le magokat, vagy a massagetákkal, kik lóvérben gyönyörködtek, a mindenféle népies mondák tanulmánya roppant fejlődésnek indult. Többen a legtudósabb, legéleseb látással bíró ítések közül szentelték magukat minden országban ama népi irodalom mellőzött kincsének összegyűjtésére, bírálatára, egybevetésére, mely írott vagy nem írott alakjában részint könyvtárakban volt felhalmozva, részint a nép emlékezetében élt. Elég lesz idéznünk egy Percy, Herder, Sir Walter Scott, Jamieson, Achim von Arnim, Brentano Kelemen, Geijer, Afzelius, Finnur Magnussen, Weinhold, Fauriel, a Thierry testvérek, a Grimm testvérek, Dasent nevét, és másokat, hogy kitűnjék, mennyire különböző becsülésben tartja e század az ősi hagyományokat attól, melyben elébb részesültek. A régi ének, ballada és monda Európa minden tartományában életre szökkent, oly frissen, oly ragyogóan, mint a tündérvilág, melyet képviselnek, s új életerőben, mint az egyiptomi mumiák poláiban talált gabnaszemek, melyek, annyi századon keresztül, túléltek az enyészetet és a feledést. E tanulmányok nem csupán korunk költészetére, regényes irodalmára voltak extensiv és maradandó hatással, hanem úgy találtuk, hogy képesek a történelmi fény csillámát is vetni időszakokon keresztül, és a fajok vándorlásaira, rokonságára, melyek arra látszottak kárhóztatva lenni, hogy örökké megfejlhetlen homályban maradjanak; úgy hogy most a legeggyűgyűbb elbeszélés, vagy a legképtelenebb monda szövétnekké válik a történelmi bölcselő kezében, mely az emberiség évlapjainak épen legsötétebb tájait világosítja meg. A népszerű tündér és dajkamese az, mely legkésőbb gerjeszté föl a figyelmet; és főleg a Grimm testvéreké az érdem,

hogy méltatták annak jelentőségét, s az abbeli buvárkodást tudományyá emelték. Az ő, és a rokon nyelvtudósok s egyéb kutatók felfedezései által lehetségessé vált valamely dajkamesét németből az izlándiig, Izlandból a zend-ig, vagy sanscritig, s onnan egész a pyramisok papyrusaiig nyomozni, úgy hogy végre nagy hihetőség áll elő, hogy annak első keletkezése az Imaus hegy árnyas völgyeiben az őseredeti árja törzs gyermekeinek mulatságára történt; és hogy a „The House that Jack built“ (A Jakab-építette ház) fordított renddel, egymás után gyönyörködtette, néhány századnyi időközökben, a norvégiai Kékfogú Harald, a havaselvi Brennus, Tiglath-Pileser és Psammetichus csecsemő korát. Mellesleg azonban megjegyezhetjük a Grimm testvérekről, hogy a tündérmesének, úgy látszik, legalább is néhány évezredesnek kell lenni, ha előttük némi becsre tart igényt, mintán Andersen János úgy találta, világos elégtelenségére, a testvérek egyikénél Berlinben tett látogatása alkalmával, hogy gyönyörű meséi, melyek őneki európai hírnevet szereztek, teljesen ismeretlenek valának a férfiú előtt, ki a „Little Red Riding-Hood“ (Kis vörös lovar-sipka) meséjét minden ismert nyelv emlékein s heiroglyph-jain keresztül bírta nyomozni.

Jelen könyv is becses adalék az irodalom ezen osztályához, s méltó követője Asbiornsenx Moe „Norvég Meséinek“ (Norse Tales of Asbiornsenx Moe) mely 1843-ban jelent meg, Tieck Lajos által, egy előbeszéddel 1847-ben németre fordítottatott és Mr. Dasent által, valóban érdekes előszóval angolra, 1859-ben.

Mr. Campbell, ki ez új adót hozza a tudománynak, melyet ő rege- vagy *mesetannak* („Storyology“) nevez, a „Cian Dhiarmaid“ tagja és könyvét Lorn marquisnak,

mint főnöke fiának ajánlja. Az előszóban érdekesen ismertet meg e mesék gyűjtése módjával. Első nehézség vala felfüzdözni a mese leggazdagabb fészkeit, — aztán kicsalni a mesemondóktól; s ez utóbbi volt működésének legnehezebb része, mert a hegyi lakos büszke volt és tartózkodó, azt gondolván, hogy kinevetik meséit, míg néhány gaël nyelven ejtett szó bizalmassá nem tette és szívesség, rábeszélés által nem sikerült belőle kicsalni a mesét. (Jegyezzék meg ezt magyar mesegyűjtőink!) De akkor is emberekre lőn szükség, kik gaël nyelven írni képesek, készek is legyenek. Mr. Campbell végre ilyeneket is lelt egy erdész s egy iskolamester személyében. Mindazáltal mások is segítettek, kik közül egy öntanult, élemedett korú férfit, Dewar nevűt emel ki leginkább. Dewar nagyon sok ily mesét tudott könyv nélkül s így adja elő a módot, melyen e tudományára szert tőn:

„Emlékezem, hogy téli éjszakákon néhány öreg ember összegyűlve, mese-mondással tölték az időt, melyeket hagyományból tudtak. Figyelmesen szoktam hallgatni mikor a *ceatharnaich* — vagyis martalóczokról beszéltek, kik rabolni jártak a tartományba, marhát hajtani, és hogyan gyülekeztek össze elődeik, hogy saját-jokért viaskodjanak, — elbeszélték a harczokat, a fegyverek minőségét, elődeik szokását, ültözetét, különböző viszontagságait. Néha gaël románczok hallgatásában gyönyörködtem, melyeket nyelvükön *sgeulachd*-oknak neveztek. Szokása volt az ifjú népnek összegyűlni egy házba, vagy tétlenül, vagy olyas munkával, mint harisnya-kötés, fonás és vagy valami ártatlan játékkal mulatozni, vagy *sgeulachd*-okat mondani. Akkor-időben szabók, vargák házról házra jártak, dolgozni ott, a hol dolguk

akadt, és szüntelen járva-kelve az országban temérdek mesét tanultak és hordtak széllyel, s mivel a falusi nép, téli mulatságul mindig beszél s hallgatja azokat, alig veszett el belőlök valami.“ *)

E mesék gyűjtése alkalmával Mr. Campbell úgy találta, hogy — „minden rangú emberek hasonlítanak egymáshoz; hogy a népi szájmonda minden ágának megvannak külön avatottjai, valamint az irodalmi ágaknak a tanultak között; hogy egyik ember paraszt történelmesz, s a clan-ok csatáiról beszél, — a másik egy élő családfa-könyv, ismeri Scotia legtöbb családainak származását; mások regemondók, és órájáról tudnak beszélni; mások erkölestanárok s az okoskodó prózabeszélyt kedvelik, melynek jelentése, erkölcsi czélja van; némelyik tudja egyes helyek történetét, vagy a régiségtant űzi. Sokan mindezt lenézik, mint léhaságot, — ezek gyakorlati mai emberek, megfelelők a társadalom

*) A mi Angliában már csak kivétel, az nálunk még rendes dolog. Minden falu, minden tűzhely megannyi mesefészek, minden pórfiú egy élő gyűjtemény. Azt várjuk-e, hogy a polgárosodás, a műveltség terjedése, a napi üzlet gondjai kiszorítsák közülünk a népi költészet maradványait, elűzzék a tündéreket, s akkor fogjunk a gyűjtéshez? Még van idő, de nem lesz soká. A mint a könyv- és lapirodalom nagyobb-nagyobb hódítást tesz a nép alsó rétegeiben, a szerint fog az élő hagyomány, a rege, a mese, sőt az eredeti *népdal* is mind gyérebb és apróbb szigetekre szorúlni, lenézés, nevetség tárgya lenni. Amazok helyét józan ismeretek, de a költészetét, félé, bizonyos csinált, az irodalmi hangot affectáló modor foglalja el, épen úgy, mint népzeneink már is sokat veszített eredeti zamatjából. Mentsük meg, a mit lehet. A Kisfaludy-társaság oly központ, hová minden gyűjtés befolyhat; s az angol gyűjtő eljárása némileg irányadóul szolgál, hogyan kell a népmondák nyitjára akadni.

A. J. jegyzete.

más fokozatain találtató gyakorlati embereknek. De bár mindenik saját szakmája iránt van legtöbb előszeretettel, a legjobb felföldi regemondók minden fajtából tudnak. Vegye szóra őket az ember, vége-hossza nincs, annyit beszélnek. Utánnéztem egynek az időt, egy teljes óráig beszélt pihenés, akadozás, szóismétlés nélkül. Meséje a „Connall Gulban“ című vala, s a mint mondá, nyoleczvanat tud. A „Karesu barna vitéz“ (Slim Swarthy Champion) négy óráig szokott tartani, „Connal Gulban“ három este, — a ki végig akarta hallgatni, újra odajött. Hallottam esetet, hogy elaludt az ember a tűznél, s mikor fölébredt, egyre folyt a mese, másnap reggel.

Campbell úr azonban nem bízott egészen a gyűjtőkre. Maga járt fel s alá egy tarisznyával éjszak- s dél-Uist hegylakosai közt s a népet igen közlékenynek találta. „Minden ló, melyet útamban előtaláltam, megállá önkint. Minden ember kérdezősködött: ,honnantetszik sétálnom, hol lakom, mi járatban vagyok?‘ A nyereg gyakran egy zsák, a kengyel egy kötélhurok, vagy gúzs, kantár hasonló, s a zabola némelykor egy darab fa volt. Az öltözet durva, de jó; hanem az a jószívű előzékenység mindenek fölött, ez az, mit semmi más tartományban nem találni otthonzótt ruhák alatt. Ha kérdeztek, feleltem, elmondtam járómat és boldogultam velők. ,Hisz én nem valék kupecz, ki marhavenni jött a vásárra. Sem kalmár, noha batyút hordék. Én az a *gentleman* voltam, ki *sgeulachd*-ok után jár.‘ Gyűjtőm elhíresztelte volt nevemet. Gaélul beszéltem, úgy feleltem kérdéseikre. Magokfajtanak néztek, így pompásan ment a dolog. Minden korú férfiak, nők, tudtak nekem mesét mondani, mindenféle kisebb-nagyobb gyermek hallgatta őket“... stb.

E regék megjelenése némi fontossággal bíró eseményül tekinthető a gaul és kimri nagy néptörzs történetében, a mely, midőn egész éjszaki Európa erdőből és legelőből állt, és — Massilia, phocaeai gyarmat kivételével — egyetlen város sem létezett a bálti tengertől a Rhone torkolatáig — szilaj szabadságban csatangolt az egész szárazföldön, lecsapván időről időre Hellasz és Róma határait. „Mitől féltetek?“ monda Nagy Sándor a nála látogatást tevő fejeiknek. „Félnénk attól, ha az ég leszakadna“ feleltek „hanem azért becsüljük a hozzád hasonló emberek barátságát!“ s a válasz nem esett ínyére Sándornak. A leírás, melyet rólok görög és római történetíróknál olvashatunk, nagyon összevág a gaél mondák regés hőscinek rajzával. A szőke haj, mit, ha magától elég vörös nem volt, lángszínre festettek — tömött, berzengő vala mint a lósőrénny, vas nem érinté soha. Hosszú, lecsüngő bajszok volt, színe „ruadh“ „rooss“ „verhenyő.“ „Fejükön vadak fejbőrét viselték sisakúl, kiterjesztett sas-szárnyakkal, vagy vadállatok szarvaival díszítve. Arany nyaklánczaik, hosszú kardjok, lancesájok, festett pajzsaik valának. Szüntelen vagy belső vagy külső háborút folytattak, és ellencik fejét a vadászat díszjeleivel együtt kunyhójuk vagy házuk ajtaja körül kiszégezve tartották. Ily emberek voltak azok, kiktől, minden valószínűség szerint, e mesék le származnak; — és ámbár legtöbb esetben a mese alapzatával máshol is feltalálható, de az események a nép geniuszához képest vannak újra öltöztetve s helyi színezettel ékesítve azon vidék sajátságai szerint, hol legutóbbára gyökeredzett meg: —

„A mi igaz egy gaél mondáról, az áll csaknem mindenikről; mindnyája magán viseli annak bélyegét,

hogy régen meghonosodtak a tartományban és hogy keletről szakadtak oda. De akárhonnán kerültek, most már a nép sajátjai, s úgy látszik, a nyelvői is. Egyik osztályában e mondáknak, mely általában pusztán elbeszélő, s mely az ősvad korból látszik eredettnek, oly időszakot sejtünk árnyalva, mikor még nagyon ritka s ennél fogva bűbájos volt a vas fegyver, — talán az Eirina és Lochlann háborúi előtt; midőn a fésű elég új és csodás találmány volt, hogy szintén bűbájosnak tartassék; midőn a lovak szentek, a madarak jóstehetséggel bírók valának; alma, tölgyfa, kút, sertés, szent vagy bűvös. Ezekben a hideg aczél érintése minden varázst megtör; az elbűvölt királyfinak csak fejét kell venni, hogy megszabaduljon; a hideg szablya érintése megfagyasztja a velőt, ha az óriás levágott feje megint fel akar ugrani. Így Hercules is vassal — noha izzóval — pusztítja el a hydrát. A *fehér fénykard*, mely annyira világít, hogy az óriás rőthajú szolgája fáklya gyanánt megy vele éjtszaka vízért — valaha bizonyosan fényes aczél kard volt, mikor még a többi mind bronz, hacsak annál is nem régibb, s nem a villámlás mythologiai képlete.“

A fehér fénykard után, legkeresettebb dolog e mesékben — a fésű. Az ó balladák, mondák ismerője emlékezni fog, micsoda szerepet játszik azokban a fésű, s mennyire kényesnek találja az ember, szintűgy a vad, mint a művelt fajokat a hajdíszítés körül. A régi mondák fésűi varázserejűek: mindig aranyból, ezüstből vannak. A királyfi arany, ezüst port fésűl azokkal fejből. A „Cherie-királyfi“ francia mesében a gyermekek drága köveket fésűlnek hajokból. Fésű megmutatja a leánynak szeretőjét, varázs-álomba ejti az embert; a hős óriá-

sokkal viaskodik érte. Mr. Campbell szerint „kell okának lenni, hogy a fésűnek ily nagy fontosság van adva.”

„Megjegyzendő először is, hogy ámbár ma minden polgárosult férfi és nő bír fésűvel, mindazáltal az oly iparmű-cikk, mely szükségesképen szerszámok használatát s meglehetősen kézművesi ügyességet föltételez. Kinek egy késinél egyéb eszköze nem volna, bajosan tudna fésűt csinálni, s a kovakő fegyverű vad embernek az sem volt. Az az ember tehát, kinek fésűje van, egyzersmind olyan ember, ki polgárosodni indult; a fésűtlen ember pedig a vad, ki, ha megtanulta használatát, igen kácsingózhatott olyas birtokra. Ha egy fekete hajú vadember a hideg éjszakon haját fésűlni találta fagyos éjjel, nagyon feltehető, hogy ugyanaz történt, a mi most is megeshet, ha szép nők, vagy polgárosult emberek fésűlködnek. Pattogó villanyszikra állt elő bizonynyal, midőn az emberek először fésűlték hajokat esont fésűvel; s úgy látszik csupán egy kis képzelődés, meg idő hossza kellett hozzá, hogy a fényes szikrák ragyogó drágakövé, csillogó ezüstté, aranyná és ragyogó csillagokká változzanak, és hogy varázs-erővel ruházzák fel a ritka és drága eszközt, mely ily csodákat bír létre hozni.”

Az alma is bűvös tulajdonokkal bírt, emlékezet haladó időtől fogva. Ha a királyfi át akar kelni a tengeren, tizenhat almát dob belé, s a vizen egyikről a másikra lépdel. Az almát fölszelik s minden darabja megszólal; — az óriást nem lehet megölni, míg a bűbájos ló körme egy almát össze nem tapos: mert az óriás *szíve* az almában van. Az alma minden más nép-nél hasonló varázsszal bírt a történelem kezdete óta; de nem emlékszünk, hogy valaha ennek elfogadható okát hallottuk volna. A gaël monda tündérei, vízi szellemei

nagyon hasonlítanak a scandinav eredetűekhez, de nem olyan emberiek, és kivált a vízi szellemek nem játszanak oly feltűnő szerepet. Egyik legszebb norvég tündérmese a „Pap és Neck,“ vagy vízi szellem, hol a vízi szellemet sírás-roham szállja meg, mely mindaddig tart, míg az örvendetes újságot nem hallja, hogy ő is *üdvezülni* fog, s ez utóbbi megint bizonyossága azon nagyobb rokonszenvnek, melylyel éjszakai e csodás lényeket tekintik; — és az említett monda nyomán megállapított pontnak látszik a svéd tündérvilágban jártas egyének előtt, hogy az „elf“ népségnek is fog lenni jövődő létele. Más tekintetben a scot-felföldiek tündérei nagyon hasonlók norvég rokonaikhoz: apró kúpos dombok alatt laknak — „onnan kukkannak elő, ha házukon jártában valaki megzavarja őket — gyermeket is lopnak.“ Hajlékuk az év bizonyos szakában nyitva áll — szeretik a zenét, a tánczot, arany-ezüsttel rakott szekrényeik vannak. Campbell úr azt hiszi, hogy a képzelet a lapokból teremté e tündéreket; de mi alig tudnánk Oberon és Titania udvarának ily nagyon földi származást tulajdonítani. Egyik legjobb előadású mese köztük a „Madarak hareza“, melynek szakasztott mása létezik a norvég versiókban. Aligha kellemes bizonyítvány az emberi természetnek ugyanazonsága felől idő- és világ-szerte, hogy a „remek tolvaj“ kalandja, melyet Herodotus elbeszél, miszerint az ügyes tolvaj nagy becsületre tesz szert az által, hogy nehéz tolvajesíneket visz véghez rajtavesztés nélkül, — igen kedvencz elbeszélése lőn minden ajkú népnek. A rövidebb mesék közt a következő egyik legjobb. Előre bocsátjuk, hogy a kigyót mindenkor bölcsesség állatjának tartották, s hogy a monda szerint Scott Mihály kigyólevestől nyerte tudományát:

„*Fearachur Leigh, Sutherland-ből.*“

„Hát, Farquhar hajdan barompásztor volt a Reay országban, aztán a Gollick völgyből Angliába ment (talán Falkirkbe) marha-eladás végett; egy mogyorópálcza volt a kezében. Egy napon találkozik vele egy doktor: „Mi az a kezeden?” — „Hát e bizony mogyorópálcza.” — „Hol vágta azt, hé?” — „Én biz’ a Gollig völgyben vágta, éjszaka, a Lord Reay országában.” — „Tudod a helyet, meg a fát, hol van?” — „Tudom hát.” — „Meglelnéd a fát?” — „Szem-behunyvást is.” — „No jó: annyi aranyt adok, hogy fel se bírod, ha visszamégy oda és vágsz nekem egy vesszőt arról a mogyorófáról; hanem többet is mondok: nesze ez a palaczk, aztán még egyszer annyi aranyt kapsz tőlem. Állj lesbe a fa tövéhez, van ott egy lyuk, tartsd a palaczkot az elé; hanem előbb kijön majd hat kigyó, azt ereszd dolgára, a hetediket zárd az üvegbe, de egy léleknek se mondd, hanem jőj vissza vele tüstént.” No hát Farquhar fogta, visszament a völgybe, a mogyorófához, lenyesett néhány galyat, oztán nézte, hol a lyuk, a miről a doktor beszélt. Hát lelkemadta, egyszer kijön hat kigyó, fekete mint a vipera. Ezeket útnak ereszté, akkor oda nyomta az üveg száját a lyukhoz: csak leste, csak leste, jön-e még több. Hát egyszer egy fehér kigyó tekergődzik kifelé. Nosza belekötö Farquhar a palaczkba, s aló vissza véle Angliába! A doktor adott is neki ezüstöt, annyit, hogy akár Reay országot is megvehette volna rajta, hanem arra kérte, hogy várjon egy kicsit, segítsen a fehér kigyót elkészíteni. Fogták, tüzet élesztettek a mogyorópálczákból, s a kigyót fazékba tették hadd főjön. A doktor azt mondja Farquárnak: vigyázz rá hé, senkit se hagyj hozzányulni, s ne engedd,

hogy a gőze kijőjön, nehogy megtudják, mit esinálunk. Farquhar papirossal becsavarta az edény száját, de még nem elég szorosan, mikor a víz kezdett forni s a pára jönni kifelé egy helyen. Láttá ezt Farquhar, gondolta hogy majd lecsinálja a papirt az izé széle körül; oda nyomta újját a helyre, azután beszopta, mert megnevésedett a létől. Csudák csudája! abban a perczen mindent tudott, lelki szemei meg voltak nyilva. „Hanem azért hallgatok vele“ gondolta magában. Kis idő múlva visszatér a doktor, s elvette az edényt a tűztől. Felmelte a papiros szélit, s újját a gőzcsseppekbe mártva, beszopta; de már elment volt az ereje, csak mintha vizet nyalt volna. „Ki nyúlt ehez?“ rivalkodék, s mindjárt észrevette Farquhar képén, hogy ő volt. „Ha megetted a levét, edd meg a húsát is,“ így kiáltott mérgesen, s hozzá vágta mindenestül a fazekat. — Már most Farquhar mindentudó lett és kiadta magát doktornak. Semmi titok nem volt előtte, nem betegség, hogy meg ne tudta volna gyógyítani. Faluról falura járt, gyógyított, a miért úgy hitták, hogy Farquhar Leigheach (az orvos). Egyszer meghallotta, hogy a király beteg, kapta magát, felment a király városába, hogy megtudja mie fáj neki. „Hát biz’ annak a térde fáj“ — mondá minden ember — „sok doktor van körülötte, nagy fizetést ad nekik; néha segítnék is rajta, hogy könnyebben lesz, de nem sokáig; azután még jobban előveszi a nyavalya, éjjelnappal ordít kínjában a térdjével, mert épen a térdkalácsában van a fájdalom.“ Kapta magát Farquhar, egy nap elkezdett járkálni a palota előtt, s mindig ezt kiabálta: „Fekete bogár a fehér esontban!“ A népség bámúlt s elkezdte rebesgetni egymás közt, hogy a Reay országból való idegen ember mindenlátó. Másnap Far-

quhar a kapu elébe állott s megint csak ezt hajtotta mindig: „Fekete bogár a fehér esontban!” A király leküldött, nézzék meg, ki ordít odakünn s mi baja. — „Egy idegen ember, azt mondják doktor.” — Nohát a király behivatta, mert már nem tudott hova lenni kínjában; Farquhar pedig a király elébe állott, s megint csak azt mondta „Fekete bogár a fehér esontban!” — Akkor sült ki minden. A doktorok, hogy a király mindig beteg legyen s ők húzzák a nagy fizetést, egy fekete bogarat tettek néha-néha a király térdjén való sebbe, az a bogár oztán mindig ette esontját-húsát, hogy éjjel-nappal ordított belé. Mikor oztán nagyon odáig volt, kivették a doktorok a férget, hogy meg ne haljon; de ha könnyebben lett, megismét beletették. Farquhar mindezt megtudta a kigyó-bölcsesség által, mi helyest az újját a fogához értette; a király meggyógyult, s a doktorokat mind felköttette. Akkor a király mondta Farquharnak, hogy kérjen a mit akar, pénzt, vagy földet, mindent ad neki. Farquhar a király leányát kérte, meg a mennyi szigetet a tenger körül foly Point Storr-tól Stromness-ig, az Orkney-kben; a király tehát levelet adott neki mind e szigetekről. De Farquhar doktorból sohasem lett Farquhar király, mert egy rossz embere mérget adott neki, attól meghalt.”

A könyv bizonyára sokak tetszését meg fogja nyerni.

NEMZETI KOSZORÚ. *Költemények. Irta Vida József. Pest, 1860.*

E művet a SZÉPIRODALMI FIGYELŐ I. évi 14. számában Szász Károly bírálván, bírálatához Arany a következő észrevételeket fűzte:

Tisztelt munkatársunk megbocsát, ha bírálatára egy-két észrevételt teszünk. A NEMZETI KOSZORÚ írójának mi is örömet megadjuk illető koszorúját: de mindenben mégsem nézhetjük őt t. barátunk, kissé talán szépítő, üvegén. Maga vallja, hogy Vida J. kedvencei közé tartozik, s ez már jelent valamit, mert oly művelt ízlésnek, mint bírálócé, tetszeni, ifjú költőnek elég dicséret. Azonban a kit egy-két művében megszerettünk, könnyen esünk rá nézve oly csalódásba, hogy jó oldalai nagyítva, hibái kicsinyítve tűnnek fel előttünk. Főnebb, a szerkesztői jegyzetben rámutattunk egy helyre, mit bíráló mint nagyon jelest idéz: szerintünk az épen rút. E pontra nézve tehát ízlésünk ellenlábas. Továbbá azzal dicséri szerzőt, hogy összegyűjtött művei fokozták a hatást, melyet előbb egy-egy költemény tett vala rá. Részünkről nem voltunk így vele. Mi is örömmel üdvözlők Vida *egyes* költeményeit, de kötetje csak részben elégíté ki várakozásunkat. Néhány jó darab mellett aránylag kevés eszmei tartalmat, formaépséget találtunk benne.

Bíráló osztályozása szerint, melyet helyeslünk, kezdjük a humoros színezetű verseken. Ezek közt a *Bő szűret*, formában, hangban, kétségkívül egyike a legjobbaknak. Az a humoros szeszély játszik benne, mi rossz szüret alkalmával elfogja az embert, csupán mert

sziük a termés. E hangulat szerencsésen meg van tartva, sőt fokozva mind végig, semmi sem zavarja meg. De hasonlítsuk például Lévay, vagy Gyulai „Szüretjéhez”: némi eszmeür fog látszani benne. Igaz, hogy a költő eleget ad, ha érzületét, kedélyállapotát, bárminő legyen az, teljesen visszatükrözi költeménye, s e részben a Bő szüret minden dicséretre méltó. De mégis van fokozat, a szerint, a mint a kedély eszmeibb vagy frivolabb tárgyért jó mozgásba. S ezzel jellemeztük Vida humoros költeményeit általában is. Több eszmeiséget kívánnánk azokban. Szerzőnk humorának kétesűesű Parnassusa itt a Bő szüretben, amott a *Csizmadia legény callomásai-ban* tetőzik: mely épen oly talpraesett a maga nemében. De egyik orom sem oly magas, hogy megérdemlené a humor nevet. Ártatlan könnyed játszóság — csupán, hogy *játszszék*.

Hanem vegyük úgy szerző humorát, a mint van, vizsgáljuk csupán a kifejezést. Az idézett két vers (utóbbi a bohózatban) legsikerültebb. De a nagy többség, ügyes részletek mellett, ritkán ad öszhangzó egészt. — A *Ha vannak* című két első szaka némi lankadságot éreztet, nem is számítva, hogy a *sulykot elvetni*, annyi mint nagyot fillenteni, a mi nem vág oda. (Sz. midőn népi kifejezést használ, sokszor veszi nem épen a mi kell, hanem a *mellette-valót*. Így ebben: „születik, mint a bundagallér,” 27. l. nem üt a szeg fejére, csak pedzi. *Terem* az, nem születik.) A *De már több bort...* második szakát rontja e kitétel: *nem hordoznám* (a lábamat). Ki mondja ezt: hordozni lábat? A harmadik, kopott „ugorka” hasonlatával, megint petyhüdt, míg a vége rütba esik le. A *Jaj-baj* egészen ügyes: de az a „brrr!” a házasságtól, mely bezárja, untig csépelet

eszméje fiatal irodalmunknak. A *Gyötrődés* második versszaka igen jó: de végén a játék — fagyos. Van egy közmondás: „holtig él az ember.“ Szerző azt mondja, ha így nő baja: holtig *sem* él. De ha a „kis lány“ nem szereti, akkor azt se bánja „ha *meg nem éri* halálát.“ Képtelen képzelet. A *pacsirtához* szép kis objectiv dal, nem tartozik ide. A *Lakomára hívtak* egész tartalma pusztán ennyi, hogy majd elrabolták a költő szívét. A forma jó, de a mi benne van, bizony kevés. S az a „mintha csak szép volnék!“ oly furesán hangzik. *Tele ragyok boldogsággal...* Költőnk úgy van tele boldogsággal „mint a fa levéllel.“ Azaz a fán *kívül* van a levél; Sz.-ben a boldogság *belül*. Tovább. *Szire* a boldogságtól alig fér *keblében*. Tehát a boldogság nem a szívben, hanem rajta kívül, a mellkasban lesz: mert a szívet majd kiszorítja. Igazi lyrai confusió. Shakspeare *holdas emberét* *) juttatja eszünkbe, ki egy lámpát visz kezében, hogy az legyen a holdvilág, ő maga és ebe a holdbeli embert és kutyát ábrázolván; mire helyesen jegyzi meg Demetrius, hogy akkor embernek kutyának a lámpásban kellene lenni. Figyelmeztetjük az ily hibára kivált ifjabb költőinket, mert igen gyakran találkozunk vele. A „de te kis lány“ kezdetű fordulat pedig sokkal jobban emlékeztet Petőfi hasonló fordulatára, mint a „kis-öcseség“ feljogosítaná szerzőt. Ugyane költemény vége olyan $a+b$, mit nehéz utánképzelní. — A „*Még is furesá*“-ban nem azért haragszik az anya, hogy az ifjú *nem titkolja* szerelmét, hanem hogy *szereti* a lányt. A *kopogtatási* kép is nagyon rögtön változik át *esillagos-ég*-féle, nem rokon képpé. — *Hej csak fele-*

*) Nyáréji álom.

ségem volna — jó; de még jobb, — valamennyi e fajta közt legjobb: *Ha majd megnősülök.*

Az *Öreg dadéban* nem csak a banál (mi *frivol*-nak neveznök) bevégzés, hanem a hang egyenlőtlensége is bánt. „Nótájában az érzelem egy hullámozó tengerré lesz:“ hogy illik e *frázis* a többi közé? A *Vásárfa* nem csak „kirivó,“ — de egy el nem sült humoros célzás rontja meg. A koldusnak, ki azt *kiabálja*, hogy *ő néma*, mondja a költő, — czélozván a lebilincselte *szólasszabadságra*:

Szegény koldus! úgy számlak, hogy
Ki nem jelentheted azt:
Jogosan mit követelhetsz
Egy krajezárt-e, vagy garast?

No, a koldus, *jogosan* semmit, s ezzel az egész allegoria összeomlik. *Vitéz Jónás* hangot formát paródiázni jó, de sikerült parodia az eredetinek menetét, fordulatait, szavaiból is minél többet megbír. Az *arszlán*, *En primadonnám*, *Számlak titeket jók.* — Még a *Földhöz ragadt...* czíműre van egy kis észrevételünk. Hogy költőnek „volt egy pár rézgarasa“ de „rég lejárt a *garaton...*“ ezt minden magyarul tudó ember úgy fogja érteni: volt pénze, de megitta. De aztán hogyan értse ezt:

S korpát ürle csak nekem,
Az boszant, hogy *molnárjának*
Szemére sem vettem.

Mi lesz a *korpa* és ki a *molnár*? Alább meg azt mondja: szeretőt kapna könnyen, de *nem kell* neki, mert Éva lyánya mind hamis. S a vers végén: „*reményli*, hogy lesz idő, mikor koldustarisznyájából *másnak is* adhat.“ Ez utóbbi, ha nem házasságra, gyermekekre czéloz,

akkor nem tudom mire. Tehát a mi főntebb nem kellett neki azt végül *reményli*. Ebben aligha van következetesség.

A bíráló által úgy nevezett „eszme szikrák“ közt esodálva láttuk kiemelve az olyat is, mint *Az élet* (56). Épen ezek a legsilányabbak szerzőnél. Csupán egy van köztük valamire való: *Nagyító üvegen* — a többi bizony keveset ér. Egy-egy, sem új, sem újjá nem szült gondolat „felhősködik“ bennök.

Mellőzve költőnk szerelmi lyráját, mert a kiemelt néhány darabra nézve teljesen egyetértünk bírálóval, még az *Egy anya fájdalmára* jegyezzük meg, hogy némi vontatottság van abban. A három utolsó versszak ugyan azt az *egy* eszmét készül kimondani; s mikor az utolsó végre kinyögi, már nem új előttünk. Ez a hosszas készülgetés olyan forma, mint ha vicezét valaki előre jól megmagyarázná.

A három leíró költemény közül csak a *Szabadban* érdemel föltétlen dicséretet. Kül- és belvilág itt bájos lyrai harmóniába olvad a formával. Az *Erdőben*, melyet bíráló annyira magasztal, nélkülözi az érzület egységét. Végfordulata igen jól szövi be a költő szerelmét: s e szerelmi hangulat gerjesztésére főntebb „a madár fészek“ is szépen hatna — de a kettőt photograph-szerű közönyös tárgyak választják egymástól, melyek közt azt is látnunk kell, hogyan kapkod el a gém „egy-egy kurutyoló békát.“ Kezdeté pedig („A természet örök szent-egyháza vagy te“) igen ünnepélyes az egészhez, főleg a bezáráshoz képest. — A gyönyörű sor: „Ringatja is őket, büleső dalt is zeng *el*“ — e szükségtelen *el* szócskával (mely csak rímstítés) van megrontva. A *Fertő vidéke* nyelvben, formában pongyola. A *tükkör* szó három

versszakban, egymás után. E sorban: „Mint nyugovó tenger, felséggel terül el“ rimelő szavak csoportja. A 4. vszakban sok *ó-ő-* végű szó. „A tó,“ „tulsó,“ „szűr-külő“ „uszkáló,“ „felhő“ „hanyatló,“ „kéklő“ (ez az 5-dik elején). A fa-kereszt „környezete“ *egy* csonka fenyűszál. *Egy* mikép lehet *környezet*? Végre a lebegre participium zárja az egészet. — Pedantság úgy-e? De gyakorlott fül megakad az ilyesekben, s már azért is szükség néha emlegetni, mert a hangzatosság iránti érzék kiveszőbe indult közöttünk. Máskép oly költő, mint Vida, nem írna le egy ilyen sort: „Jer, jer, te meg nem vetheted“ (18).

Végre az elbeszélő fajhoz tartozókra egyszerűen azt jegyezzük meg, hogy azok egyikében sem találunk igazi compositiót. Ugyanazon hibában sínlenek mint legtöbbje ballada-féle újabb költeményeinknek. A ballada, legenda stb. író t. i. elővesz valamely mondai vagy történeti *tárgyat*, s a helyen hogy, mint ezelőtt 20—25 évvel, nagy hangú, szónokias sallangokkal díszítné fel — naiv párbeszéddé tördeli, s azzal megvan. Ez, uraim, nem ballada, s általában nem is elbeszélő *költemény*. Tinódi-tól így csak nyelvben különbözünk s ez is a nyelv érdeme. Költői mesét kell alkotnunk, melynek formája legyen, bizonyos kerekedsége: kezdete, fordulata, vége. S a balladánál ez nem könnyű. Ott egy alaphangból fakad fel a forma, minden egyes balladában *másképp* fejlődve, úgy hogy balladai formát *utánzani* nem lehet. Feladatunk megkapni a balladai tárgy azon magvát, azon csírát mintegy, melyből az egész egy díszes virággá fejleszthető ki. Ha csak versbe szedjük, dialogizáljuk a történeti vagy mondai *anyagot*: ezzel nem megyünk sokra. Nézzük péld. szerző *Hadak uta* című mondáját. Olvassuk hozzá Lugossy prózáját, Ipolyi könyvében.

Egyszerűen versbe van szedve. *Bátori Gábor*-ban volna törekvés balladaiságra: a lélektani mozzanat ez, melyről bíráló is emlékezik. De ebben nem az megrovandó, hogy Macbethre emlékeztet — hisz akkor minden ilyes visiót kárhoztatnunk kellene — hanem az, hogy *Báthorinak* öntudata van mintegy, állapotáról. „Félek magam, mert a szemem csak *rémeket* lát ma.“ Nem kellene tudnia, hogy ez *rém*; tiszta valóságnak kéne vennie. De ugyane költemény bezárását illetőleg, védnem kell szerzőt a bírálat ellenében. „Ügyetlen krónikai megjegyzéssel van félbe szakítva inkább, mint bevégezve.“ — Nem áll. Én ez utolsó versszakot találtam balladainak, az egészben. — A többire nem szólok, csupán *Szent István* stb. végét mentem a bírálattól, mert benne szép a hang, nem úgy mint fölebb, hol a szent király maga mondja, hogy őbelé már *csak háltni jár a lélek*, mely kifejezés, a mellett, hogy triviál, megint csak pedzi a szeget. *Mamlasz* emberről mondják, tréfásan.

De elég. Vida tehetségét senkisémmé méltányolja inkább, mint e sorok írója, de méltánylani épen az: se túl, se innen!

MALVINA KÖLTEMÉNYEI. 1861. *Ráth Mór bizománya.*

Kritikát önnök, szerkesztő, nyájás, szelíd kritikát, hanem azért igazságost. Olyat, mely a közönségnek élvezetes, fölvilágosító olvasmányt nyújtson, az irodalom érdekeit ellenőrizze, az írók gyöngéden figyelmeztesse botlásaira, buzdítva emelje ki könyve szépségeit, szóval olyat, a mi minden részre tanulságos, érdekes, vonzó legyen, de senkit ne idegenítsen, senki érzelmét ne fanyarítsa el, semmi kedvetlen utóízt ne hagyjon maga

után. Kissé nagy feladat, nagyobb valamivel, mint a kör négyesegítése vagy az örökmozgony. A közönség nem érdeklődik és nem tanul, ha meggyőződés erejével nem szólnak hozzá, a meggyőződést igazság (legalább a mit annak vélünk) szüli, s bármily szeretetreméltó akarjon lenni a kritikus, az igazság ottan-ottan kiüti — mert kell, hogy kiüsse — magát, mint szeg a zsákból: a szeg pedig mindig szúrós. A meggyőződés ereje viszi, ragadja az embert, szent hév az, mely az igaznak szeretetét az álság gyűlölésével kapcsolja egybe; a szépnak, nagynak, tökéletesnek bennem lakó érzelmét bántja a mi rút, sekély, félszeg: nem lehet, hogy szavam ilyenkor komolyan élesebb, vagy játszilag gúnyorosb ne legyen, s a toll hegyes vége helyett, csupán pölyhös részével csiklándozzak. S az írói sérthetőség oly messze terjedő s háttározatlan körvonalú mező, hogy semmitem biztosít oly becsapongás ellen, mit *praevarication*nak vesz, s feljajdul ellene az illető. Nem elég, ha személyét, magán életét kíméled; az ép úgy fáj, ha versét mondod rossznak, ha nevetségessé teszed munkáját, ha írói hivatását vonod kétségbe, ha bizonyos kör előtt — legyen az bár szokott társalgási köre — pillanatnyi zavarba hozod az által, hogy nimbusát érintetted: szóval akárhány író mondja, hogy ő nem veszi zokon a bírálatot, tapasztalás bizonyítja az ellenkezőt, s a kézszerítés sohasem oly meleg bírálat után a kritikussal, mint az előtt. Ha hát az író sérelmi fogékonyságát vesszszük, akkor minden kritika sértő, még a dicséret is, ha nem elég teljes, vagy nem olyféle, mint az író várta. Mi következik ebből? Az, hogy hagyjunk fel minden kritikával, vessük utána a gyeplőt az irodalomnak, igyekezzünk nyájas, kellemes, udvarias lenni, érjük be obligát ajánlásokkal, vagy legrosszabb

esetben kímélő hallgatással, bizzuk a közönségre, a tömegre, hogy örködjék a szép és jó elvei körül stb.?... Ez kényelmes, de nem tanácsos, az irodalomért nem. Kell hát lenni oly *csunya* embereknek, kik időről időre fölemeljék szavukat az irodalom érdekében, mégha olykor nem tetszót mondanának, ha előre tudnák is, hogy itt vagy ott egy-egy írói érzékenységre ütköznek, miután ez utóbbit, az emberi általános gyöngeség mellett, lehetetlen is volna kikerülniök.

Így állván a dolog, szerkesztő, *Malvina* költeményei iránt sem vagyok biztos, hogy bármennyi sourdinát, hangtompítót rakjak is fel, bármennyire felszemüvegezzem jóakaratomat, csupán kellemest mondhassek rólok. Sőt valószínű, hogy nem egy keserű csepp vegyül a pohárba, melyet nyújtandó vagyok; azt azonban ígérem, hogy őszinte leszek, s a mi jót könyvében találok, el nem hallgatom. Ha így áll alkunk: tehát isten neki, megkisérttem.

Ihol ni, felakadok mingyárt az előszón. Amaz, aesthetikailag is oly hamis elvet látom benne „mintha a czél szentesítné az eszközöket“ — azaz, hogy jótékony, vagy nemes, dicső czél, minő ez esetben a Petőfi-szobor, melyre a könyv egész tiszta jövedelme szenteltetik, legkevésbbé is változtatná a költészet feltételeit, vagy leszállítaná mértékét s a szerző kebelét oly önérzettel tölthetné be, mely ellensúlyozza a bírálat megrovásait, s az olvasók részéről nagyobb elnézésre ad igényt, mint ha semmi olyas nagylelkű czél kitűzve nem volna. E gyűjtemény közrebocsátója kétség kívül ama hamis elv befolyása alatt áll, midőn nem költeményeiből, melyeket szerényen „első kísérletnek“ mond, hanem a kitűzött czél szentségéből meríti önérzetét; midőn „ez ad neki

bátorságot a *legszigorúbb* ítélet elbírására, egyszersmind ez az ok, melynélfogva elnézést remél olvasóitól.“ Nem veszi észre, szerkesztő, hogy itten a „legszigorúbb ítélet“ paralysáltatni akar az „olvasók elnézésével“ — a szent czél tekintetéből? Mintha az volna mondván: „ám beszélj te kritikus, a mit tetszik, a közönség részemen van, mert nagy rokonszenvvel viseltetik az ügy iránt, melyet költeményeim kiadásával elősegítettem.“ Az ily tévfogalmak ellen irodalmunkban nem én szólok először, de kell, hogy szóljak én is, mindannyiszor, valahányszor elem bukkannak. Ugyan kérem, ha valamely dícső, vagy jótékony czélra, például női díszmunka kívántatnék, s a lelkes hölgyeink által beküldött darabokat osztályoznunk, bírálnunk kellene, már vagy hogy, teszem, a sikerültebbekkel a nemzeti múzeum székeit feldíszítsük, vagy hogy sorsolás, eladás végett kiállítsuk: a jó czél örve alatt megelégednénk-e félbe-szerbe dolgozott s elnagyolt kisleányi kísérletekkel? Bizony megnéznők annak minden ültését, minden szálát, s a szerint becslenők meg. S ezt a beküldők is természetesnek találnák: egy sem fogná mondani: „nem az a kérdés, jó-e vagy rossz, a mit adtam, hanem mi czélra adtam.“ Ha ez így van kézműveknél is, hogy lehetne másképp a művészetben? Ki nemes czélt anyagilag elő akar mozdítani, választás áll előtte: közvetlen tenni azt, vagy közvetve, a mester-ség, avagy művészet által. Ha ez utóbbit választja, el kell lennie készülve, hogy nemesak a mennyiség, (azaz a közvetve eszközölt anyagi siker) hanem, *még pedig jőley*, a minőség (azaz a közvetlen szellemi nyeresemény) is bírálat alá esik. — Ennyit általában, — minden speciális vonatkozás nélkül a vizsgálandó költemények becsére, hiszen még nem is tudom, jók-e rosszak-e, mert még

csak az előszónál vagyok; de egyszersmind őszinte vallo-másomat, hogy a mi ez előszóban lágyító befolyással lehet bírálói tollamra, sokkal inkább az „első kísérlet” szerény hangja leend, mint a szent czél tekintetéből a „legszigorúbb” ítélet elbírására merített „bátorság.”

Malvina költeményeit legalkalmasban így osztályozhatnók: egy része olyan, mit elolvassván, azt mondhatni rá: „van *benne* valami,” más részére a legjobb akarattal is azt kell mondanunk: „nincs ebben semmi.” S mint-hogy már benne vagyunk a gáncsolásban, kezdjük ez utóbbiakkal, jobban fog esni, ha végére hagyjuk elismerésünket. Legkevesbbé sikerültek Malvinánál az oly költemények, melyekben politikai gondolatot, vagy lelkesedést, vagy általában ódaszerű magasb emelkedést akar kifejezni. Az ilyenekben ritkán találunk csak egy eredeti vonást is: többnyire úton-útfélen hallható phrasisokból vannak összehányva, s ezt hihetően maga szerző is érezte; azért látta szükségesnek némelyik elé kitenni, hogy az *rögtönzés*. Ily „rögtönzött” költeménye már a „Széchenyi halálára” — a „Privigyei zászlószentelésre” írott darabok, melyekben semmi sincs, a mit százszor ne hallottunk volna. Imhol a *releje* Széchenyire mondott versének. „Sötét ború lebeg a hazán, mert elhagyta a legnagyobb férfiú. Az ég is gyászol, könyez. De hasztalan, mert a sír nem adja vissza halottját. Hanem szelleme halhatatlan. Fénylő csillag gyanánt tündököl. Ha majd felderül hazánk ege: örködve leng az a hon fölött. Ha pedig örökké homályban marad: ő lesz a boszuló angyal.” — Itt fiához fordul a dicsőültnek: „Ne rettent-sen vissza — úgymond — sem vész, sem halál. Szeresd a hont, mely annyi remél tőled.” Aztán így folytatja: „Minden hazafi Sz. nyomán haladjon. Ti honleányok,

kössetek cserfűzért neki, nincs ki úgy érdemelné, mint ő. Mert nagy volt mint *ember*, dicső, mint *férfiú*. Sajátja volt a tetterő s a szilárd akarat. Minden szépért lelkesült és lelkesített. Fölkelté az alvó nemzetet. Hirdette az egyesülés eszméjét. Most közös fájdalmunk egygyé lett a közös halottért. Milliók könye egy könnyvé olvadt össze. . . S az egyesítő neve fenmarad örökre. Magyarok istene, teljesítsd nagy halottunk végső kíváнатát!“ — Mind a legismertebb frázisok Széchenyiről. De még egy vonás sincs, a mi a költeményt M. egyéni sajátjává tenné. Nem is költői reminiscenciák, hanem reminiscenciák a legelhasználtabb nagy szavakból, úgy szólván az utczáról. — A „Privigyei zászlószentelés“ hasonló szövegű, benne ily gondolatok, ily képek a legmagasbak, hogy: „a haza phoenixként feltámadt hamvaiból“ — hogy egyesülni kell, mert: „könnyű elszakítani az egyes czernaszált, nehéz, ha egyesülve erős kötélle vált“ — végre, hogy a nemzeti zöld szín a *reményt*, a fehér keblünk *tiszta* érzelmeit, a piros haza *szeretetünket* jelentse. Mind ezek annyira magukon viselik a *rögtönzés* bélyegét, mint akármely hevenyészett szónoklat és semmi okunk nincs szerzőt hosszú fejtöréssel gyanúsítani.

Bizonyos szavالاتi áradozás ömlik el Malvina e nemű költeményein. Nem a szavالات azon művésziebb módját értem, mely nálunk oly ritka, hanem azt, mely társas köreinkben a 40-es évek folytában annyira divatozott. Képzeljük oda a 10—12 éves fiút vagy leányt a terem közepére, tiszta inggallérral vagy bodros fejjel, feszes ünnepiességben, ezüst hangjával zengedeztetve (bár kissé talán rosszul intonálva) a honszeretet legviseltebb frázisait. És képzeljük oda a terem közönségét, szülöket, rokonokat, a soirée jól tartott vendégeit, kik megtap-

solják a költő eszméit, mint édes mindnyájukét, s kikre nézve semmi költői szépség, a szavalmány semmi árnyalata nem mehet veszendőbe, mert ugyanazon gondolat, kép, kifejezés stb. ismeretes előttük; százszor olvasták, hallották s közepén kiegészíthetnék a függő mondatot. — Malvina fűntebbi költeményeinél ily szavalás jut eszünkbe. Látjuk, hogy a szerző egész őszinteséggel fel volt hevülve, midőn írta. Csakhogy azon alanyi hevélytől, mely áradozóvá tesz a mások gondolatai újra üntésében, a másikig, mely lelkesítő új gondolatokat szül, még nagy a távolság. Az elsőbe minden szépre, nagyra fogékony kebel gyakran esik, a nélkül, hogy költői igényt formálna; a másodikba csak a hivatottak. Ihlet gyanánt venni azon állapotot, annyival könnyebb csalódás, mert a hevület perczében nehéz különbséget tenni a közönséges, meg a költői lelkesedés közt. De arra való a megfontolás higgadtabb órája, hogy a költő ítélje meg, — nem banal vagy frivol-e az (e szó franczia értelmében), mit a hevület árjában papírra hányt; és ha egyebet sem találna benne a *lelkesedés* emlékénel, ha látja, hogy sibyllai elragadtatásában csak közönséges dolgokat talált mondani: jobb az ily hevet a kandalló rokon hevének adni át, mint kitenni a fagyos világ ítéletének. Én nem hiszem Malvinát sem annyira prózainak — mert több versében fölfelelem a költői esirát — sem oly elfogúltnak ítélet dolgában, hogy bár legszebb emlékü lelkesedésben írt verseit, mint a „Széchenyi halála“ — a „Privigyei zászlószentelés“ — „Hazánk koszorús költőjéhez“ s még pár ilyen, többnek tarthatná hirtelen összehányt közönséges frázisok csoportjánál.

Azt is megengedem különben, hogy valamely „kezdő“ sajtóságiós tévedésbe jöhet ez országszerte hangzó nagy

szavakkal. Ha olvassa nemzeti ódáinkat s bennök: „bölcsőd ez, majdan sírod is“ — „megfogyva bár, de törve nem“ — „megbűnhődte már e nép“ — „él magyar, áll Buda még“ — stb. ha mondom, az ily szólamokkal teljes költeményeket *ma* olvassa, könnyen így okoskodik: ha Vörösmartynak, Köleseynek, stb. szabad volt ily országos frázisokkal élni: miért nem *nekem*? — Egy kis különbség van a dologban. Az ily helyek ama költőknél újak és eredetiek voltak, s épen azért, mert újak, eredetiek s a mellett találók valának, mert rövid alakjokban egy ivadék vagy az összes nemzet koreszméit vagy érzéseit bírták kimondani, ép azért mentek át a sokaság ajakára, szívébe annyira, hogy mai nap már a varga inas koptatja őket. Ha frázist akartok csinálni, ám csináljatok, de úgy, mint amazok keletkeztek; öntésetek (vagy inkább szorítsátok) velős, rövid hatályos mondatba az általános érzelem egy-egy tengerét, legyen majd mit bitolni unokáitoknak, de azzal „mauvais goût“ és eszmetűr kétségtelen jeleit adjátok, ha egyebet sem birtok tenni, mint fölszedni az elhasználtakat a gyűlésteremből és az utcáról.

De, hogy igazságos legyek, nem lehet elhallgatnom, hogy van M. politikai vagy föllengősb irányú költeményei közt is, melynek *hangja* azon régiókban jár, hol szerencsés találmány s kiviteli művészet hozzájárultával a jó költemény szokott születni. Ilyen a „Zászlónk“ című, mely bár a részletekben semmi újat nem mond, sőt itt-ott hibás is, az egésznek hangulatában „van valami.“ Oly fokú hevület ez, minőben például Kölesey „Fejedelmünk hajh“ kezdetű versét írhatta, de hiányzik a hangulatban, a mi Köleseyben megvolt — a kiviteli művészet. Mintha a festő valami szépre lobbanna, de nem

tudná kezelni az esetet. — Ilyen az „Egy honfi bordala“ — mely bár Petőfi motivumán (Fiúk, az isten...) épül, s helyenkint a „Fóti dal“ hangjába játszik, lebbenet nélkülinek nem mondható. — Hanem midőn szerző, minden hevület nélkül, a társadalom bölesészi szemléletébe vág, mint „A kor szelleme“ című versében, hol e gondolatot foglalja egy óriási körmondatba (fele a hosszú versnek *miként*, másik fele *akként*): hogy a kor-szellem nőttön nő, mint az árrá dagadó *csermely*, s töri, zúzza akadályait, hasonlóan a felbőszített *oroszlánhoz*: akkor bizony nemesak semmi újat nem mond; hanem erősebb gondolkozónak való térre szállván, attól is megfosztja magát, hogy legalább a hangulatban sejtjük lelkesedése nyomait.

És ez — a lelkesedés is — gyakran elhagyja szerzőnket. Mint „kezdőnek“ talán megbocsáthatjuk, hogy csalódásba esik az ihletés felől s hevélye szónoki ömlengését jó pénznek veszi: de mit tegyünk azon verselményeivel, hol minden hevülés, eszme, eredetiség, vagy bár csak egy vonás is hiányzik, mely az illető darab *lételét* igazolná. Soha a próza szárazabb nyelven nem beszélt, mint M. némely couplet-jaiban, némely nagyoeska költeményében is. A couplet, vagy ha tetszik epigramma, nem abban áll, hogy csupán *rövid* legyen a vers. Sőt minél rövidebb, annál inkább megvárjuk tőle, hogy sokat fejezzon ki, mert a költő nem azért kisebbiti meg a vers arányait, hogy *restel* többet írni, vagy nem jut eszébe hosszabb, hanem hogy megmutassa, mennyi hatást bír előidézni a szűk tér korlátai közt. Malvina érzett néhol valami effélet s alább ki fogom emelni egy pár couplet-ját, hol ilyesmire törekszik: de sok helyt meg, úgy látszik, azt gondolta, elég odavetni

akármit egy keskeny papír szeletre s kész az epigramma. Itt van néhány ily papír szelet. A „Köznapi emberekhez” betűről betűre ezt írja. „Ne ítéljétek meg a költőt, ti gyáva lelkű emberek, midőn magasztos szellemét fel sem is foghatja lelketek.” Ennyi az egész. — Másik: „A költészet nem ürge faj, mit vízzel kell kiönteni, mert bort s csak bort óhajtanak a lantnak gyermeki.” Továbbá: „Magyar költészet és zene, e kettő mindenem, e kettő nélkül üdvemet a mennyben sem lelem.” Megint Széchenyiről egy özönvíz előtt elkopott hasonlítás: „Ott állt, mint óriás fenyő, a pusztult hon felett, s mert meghajolni nem tudott, kidönté fergeteg.” Aztán a *Jelszó*: „Mely keblünkbe oltád a honti érzetet, áldva légy köztünk, oh mennyei költészet!” Ki ne tudna ilyet mondani, extempore, ezeret egy álló helyében? — Rosszúl áll szerzőnknek kivált az, midőn *gyöngye* versben „fölül akar emelkedni a szabály szigorán” — vagy prózai hangokban követeli magának a tanulás nélküli költészet kiváltságait. — Csekélyleni az iskola szabályait, sokszor fordul elő nagy költőknél, kik azonban tetteleg bizonyítják be, hogy a „pedant” szabály helyett egy más törvénynek, az örök *sép*nek viszik hódolatjukat. De oly versekben nézni le a szabályokat, mint az, melyet itt próza sorokban, de különben szóról-szóra idézünk, M. legnagyobb tisztelőjét is mosolyra erőlteti. „Könyvem ha olvasod — így ír — ne bánd szép olvasó, hogy költeményimben nem keresett a szó; s hogy ha némely helyütt, könnyelműen talán, *fölül* emelkedém a szabály szigorán; azért van az csupán, mert nem ügyeltem *én* arra, miként írok — csak hogy mit írok *én*”. Ily eszme, ily nyelv, ily ensemble nem ad jogot *fölül* emelkedni a szabály szigorán, sem afféle kifakadásra, minőt a füzet legvégén olva-

sunk, melynek refrainje: „nem tanulok... mivel a költőnek születni kell.“ Hisz' megírta azt már Kazinczy, hogy:

A *genie* pártázott fővel jó, s sanctionálja
A mit az *iskola* tilt, a mit az *aesthesis* hágy,

de ily esetben aztán szeretjük látni a géniet, az aesthesist, szeretjük, ha a kiesinylés oly versben történik, mely maga képes bebizonyítani, hogy az iskolának nincsen igaza.

Még jó hosszú sorát kellene idéznünk sikertlen és sikertületlen költeményeknek. De minek elemezzem én, például, hogy M. „érzelmei folyamán két könnyed sajká jár,“ s egyik sajkában van a „muló érzelem“ — másikban „új érzés terem“ (tehát a *folyó* is érzelem, a *sajkában* is érzelem ül); s miután a sajká „megreped szívének szirt fokán:“ *akkor* a kised sajkán már „egy hab-leány“ ül: „a magyar költészet múzsája?“ Nem szeretem az ily kormány és compass nélküli hajózást. Minek fejtegetsem az „Árva leány-hajat,“ mely szerint a legény, kedvesét (ki *történetesen* árva leány) vízbehalástól megmentendő, azt a czélszerű tanácsot adja neki, *merüljön* víz alá, s mire így a partra vonja, az már halott, s *vizen lebegett szőlke* hajából lesz a *száraz dombokon* termő árva-leányhaj? — Vagy mit érünk az oly humorral, minő a „Rosszkedvű ma bátyám uram“ kezdetű versben nyilatkozik, hol a rosszkedvű gazda összekoczdódik feleségével, ez aztán meg felfordítja a házat, mind csupán azért, hogy a pénzt elvitte az adószedő, mely burleszk-lenni-akaró hangulatból aztán a költő egyszerre magas pathoszba szeretne ugrani s egész komoly kifakadással végzi:

„szálljon ez, még milljó átok, Hazaárulók reátok!” Nincs abban semmi, hogy szerző, ha reá a *dicsőség* egy láng-sugarát vetné, ő azt, (a *sugárt*, a mi practice kissé nehéz is volna) fültenné a haza oltárára. Nincs abban semmi új — nem gondolat, de vonás sincs, a mit a „Dicsőség-hez” ír; elmondták azt elégszer, hogy a dicsőség fényes, de nem melegít, hogy tűnékeny, változó; meg hogy a költészet égi szikra, ihletés nélkül senki nem lehet költő, hogy a költő más világban él, mint a köznapi ember. Az ilyet csak úgy szárazon újra emlegetni, nem poesis. Avagy nem elmondhatta volna-e a legmindennapibb conversatióban (a nélkül, hogy esprit-hajhászással gyanúsít-nák) „Az én dalom” című verse tartalmát? „Miért van az — így zeng — hogy dalom oly kevesen értik meg? Talán azért, hogy mint én sokan nem érznek? Miként éreznek mások, azt én nem tudhatom; csak azt tudom, hogy szívből ered az én dalom.” Ez egy költemény.

Forduljunk e sivárságoktól a költemények másik osztályához, azokhoz, melyekben már *van* valami. A „*van benne*” igen alkalmas kifejezés: mert nem sok darab van, mely mint *egész* érőt érne. Egy-egy költői gondolat, hol itt, hol ott akad meg, többnyire prózai környezetben, oly formán, mint a könnyűségtől dagadó sütemény alján vagy oldalán a nehezebb gyümölcs-íz. Ám olvassuk a „Magány” című versezetet, mily sovány próza annak eleje, idézetével, értekező modorával, köznapi nyelvével. Megénekelték — úgymond — a magányt előttem számosan: egynémelyik magasztalja, mástól megvetve van. „Csendes magányban fejlődik a talentom” — Kőlesey így ír, és mi mindannyian igazat adunk neki. Mások úgy festik a magányt, mint hogy ha kárhozat sem adhatna ennél nagyobb, keservesb kíno-

kat. Én úgy hiszem, hogy ennek is van fény- és árnyoldala, csak attól függ, hogy ki? s hogyan? jut és kerül oda.“ — Én meg azt nem tudom *eddig*, hogy írta volna máskép prózában is a szerző, ha csak *jobban* nem, mert szabadon a vers nyúgeitől. De a mivel bezárja, az már megérdemli, hogy vers-alakban idézzem:

Nézzed tömlőczben a kalózt,
Átkoz mindent, magát,
Míg a karthausi áldással
Végzi az est-imát.

Ez már költőileg van mondva. E nyelv az, melyen a valódi ihlettség szól, s ily helyek azok Malvina költeményeiben, mik reményt nyújtanak, hogy ha nem mindent ír le, a mi tollára jó, hanem ki fogja lesni az ihlettség *valódi* perceit, s nem siet hova előbb egy új kötettel a világ elé, ha nem sokat is, de élvezhetőt lesz képes adni. A „Néma fájdalomban“, melynek egész *hangján* „van valami“ szinte megkap e helyecske:

Úgy tűröm kínomat, mind vad sziklán a kő,
Míg úgy *legördülök*, *miként legördül ő*;
S ha ott fekszem *alant*, a *hideg nyoszolyán*
A sírkert árnyiban s körülvelt a magány stb.

Nem rossz az sem, midőn kedvese férfias szépségeit a különböző lelki állapotokban elsorolván, azon végzi, hogy legszebb akkor, midőn „a honért hevül szíve;“ vagy midőn távollevő kedveséhez írván, sok közhely s elesévelt dolog után e gyönyörű hasonlattal zárja be költeményét:

Mert mint napnak távoztával
Földnek sötét árnyai:
Akként nőnek távol tőled
Szívemnek fájdalmai.

A „Ne bántsátok szép ifjamat“ kezdetű dalban is találunk két igen szép vonást: midőn óhajtja, hogy feledje őt az ifjú, s kéri a sorsot, ne hozzon a múlt sírjából fel az ifjú elébe *képeket*, nehogy megtalálja köztük az ő (t. i. a nő) halvány képét s a legszebb női lemondással veti hozzá:

Ki egykor voltam *angyala*,
Most *réme* ne legyek;

továbbá, mikor óhajtja, hogy sírját ne lelje meg az ifjú soha; mert

Minek szenvedjen ő, midőn
Már én *nem szenvedek*.

Sőt ez *egész* költemény nagyon olvasható, s mellőzve egy-két nyelvi, formai döcczenőt, a női resignatio érzelme szíven kap bennünket. Nem is nyilatkozik szerzőnél e specifikus nőiség ily szépen sehol, csak még egy költeményben, melyet legközelebb idézni fogok. Példái, vagy hajlama okozzák-e, Malvina szeret férfias érzelmeket zengeni. Költészetét, Petőfiként „vérengző tüskékkel tele vadvirágnak“ mondja; megírja „egy borkedvelő költeményét“ ki a világ minden vizét borrá szeretné változtatni s vagy hal lenni, vagy halni benne; megírja az „egy honfi bordalát:“ zengi a riadót: „szól a kürt. . .“ stb. daczosan akar „fölülemelkedni a szabály szigorán“ — „Álom“ című költeményét férfiasan tartja: bor, leányok, csibukjelennek meg eldoradói képei közt; a „Huszáréletet“ is szeretné tárgyiasan fogni fel, de nem igen megy; végre a „Környezetemhez“ című, föntebb már említett versben oly fiús makrancz nyilatkozik, hogy szinte megrestellők, ha nem tudnók, hogy a „szent Dávid hárfájára sem hallgató“ Petőfi súgja azt neki. De ama lemondást,

a „Ne bántsátok“ kezdetű dalban csak nő írhatta úgy meg, s az érzelem igazsága meg is illet abban minden érző szívet. Másik példa, hol nőisége kiválóan mutatkozik, a „Mi vagyok én“ című vers, melynek elején ugyan nem minden bombaszt nélkül akar *bolygó láng, üstökös, lángostor* stb. lenni, mint Petőfi, ha igen haragszik: de szépen veti utána a végszakot:

Egy gyöngye nő vagyok csupán,
Ki földi létén át
Rebeghet honja üdvéért
Csak, éghez hő imát.

Valóban *így szép* a nő. Nem *declamálva* a haza javáért, hanem keblére kulcsolva gyöngye kezét s imádkozva mint egy Madonna.

Ily részleti szépségeket, hol valami jó van mondva, ha nem is szembeötlő eredetiséggel, de legalább nem a próza nyelvén, többet is szemelhetnénk ki Malvina költeményeiből. A „Költészetem“ című vadvirágos versben — mely különben, mint egész, Petőfi viszhangja, jó a bezárás: hogy e vad virág beéri öntözés helyett az ég harmatával, s a költő lelkére harmat gyanánt száll az ihlettség. A „Zászlónk“ címűnek *patheticus hangját* dicsértem főntebb: a tartalomra azt jegyzem meg, hogy a hol a zászló „kettétörik és a néma sírba hull“ ott a vers is *kettétörik*, mert ha már egyszer pusztúlva s temetve a zászló, hogy „loboghat“ azután is fenn? — Az „Őszi est“-ben a fák rejtelmes zúgása nem rosszul van képzelve „a haldokló természet hattyúdalának.“ Ugyanott szép az is, midőn: „a szabadúlt gondolat kibontja sugár szárnyait s a kétkedőnek éjjelén oly sok lesz a sugár, hogy nála *olcshatni* vél a sors betűi közt.“ Rövid

coupletjei közt is — melyek nagy részét prózaisággal róttam meg — akad talpraesett. Ilyen a „Képmutató szerelmeshez“ szóló, kivel tudatja, hogy „színpadon kívül nem hat rá komédiás“ — az „Egy nősülő emléklapjára“, kit úgy biztat, hogy: sorsjáték a házasság: *ritka* ott a ki nyer, — de a ki nyer, *sokat* nyer, s csak az nyer, a ki *mer*; a „Rossz, rosszabb, legrosszabb“ — „Bálványozás büntetése“ — „Szeretőknek“ — „Hogyha talán“ — „A feledés“ — „Fáj“ — miben fájlalja az emberek érzéketlenségét, de azt még *inkább*, hogy ő maga se nem nagyobb nálok, se nem jobb. Ezekben s a hasonlóknban legalább mutatkozik költői gondolat, nem úgy, mint a föntebb idézett ürességekben. Vannak továbbá költeményei, melyeknek *dallamán* ömlik el az a valami, de bennök aztán semmi új sincs. Az ilyet sem lehet többnek számítnunk részbeli szépségnél, mert a dallamosság magában csak egyik tényezője a költemény jóságának. Ide való már a „Hortensia dala“ — „Mióta szeretlek“ — „Ha látsz bimbót“ — „Oh mond“(d) — „Százszor széphez“ — „Májusi éj“ — „Emléklap“ (129. l.) — olyanok, mint ismerős dallam, mely tetszik a fülnek, habár *szavak* nélkül dúdolja is valaki.

Midőn föntebb azt mondám, hogy M. költeményei közt „kevés oly darab van, mely mint *egész* érőt érne“, nem azt akartam kifejezni, hogy nincs érzéke a dal *egysége* iránt. Van néhány versezetje, hol az egység is megtörik, de jó-nagy része költeményeinek olyan, hol a mellék gondolatok egy fő gondolat alá csoportosúlnak, s így formailag nem hiányzik az egység. A baj többnyire az, hogy a mellékgondolatok, mint föntebb a „Magány“ cz. versnél kimutattam, alig emelkednek fölül a sekély próza színvonalán, vagy elhasznált közhelyekből

állanak; a fő gondolat pedig se nem oly eredeti, se nem oly költői, hogy megbírja a reáhalmozott locus communisok, vagy prózai melléklet élettelen lomját. Ha a fő gondolat nem újabb, mint például ez: „ihletés teszi a költőt” (a „Kérdezd kedvesem . . .” cz. versben); ha nem több, mint egy kis ellentét: ketten voltunk eddig s vigasztaltuk egymást panaszainkkal, — most „im itt állok *árván magam*” („Emlékl a távolból” 47. l.); vagy szintén az a szokásos ellentét a *múlt* és *jelen* között, melyen a „Ne kérj tőlem szerelmet” (50. l.) „Nem keresem én a . . .” (52. l.) feliratú vers alapúl: akkor hiába minden egység, a költemény alatt jár és marad. A „Forgandó a sors kereke” czíműben már kissé többet nyom a gondolat: ha a sorskerék *forgandó*, úgy reménye lehet a hazának, hogy *jóra* forduljon annyi szenvedés után. De mind ez, s a hasonlók nem elég hatályosak arra, hogy alapeszméül szolgáljanak, s csupán a többi részek lapossága teszi, hogy feltűnnek egy kissé, mint sík rónán a legnagyobb hegy: a határdomb. Nem *költ meg* az ily eszme, mondhatnók, a sütőházból vett hasonlattal; nem elég erőteljes arra, hogy az egész költemény kovásza, élető lelke legyen. Gúny nélkül használom e konyhai hasonlatot: mert semmi mással nem bírom oly érthetőleg kifejezni az alapeszme jóságának föltételét, mint ha azon darab élesztőhöz hasonlítom, mely áthatja az egész süteményt: erőt, emelkedést, gömbölyűséget, s úgy szólva, életet adván neki. Minden attól függ, hogy ez élesztő jó legyen: ne *régi*, ne *gyönge*, ne *keresebb*, mint szükséges.

Most a részletekben többé vagy kevésbbé méltányolt darabok után, azon kisdéd számú költeményekre jön a sor, melyeket, *egészül* is, élvezetesen olvashatni. Ilyennek

találtam én ama rövid dalt, mely így kezdődik: „Hallgattad örömmel a lányka dalát, ábrándjait, álmait, szíve baját.“ Az egy nyelvhibán („elhangza“) átsiklik az ember. Ilyen a „Ne bántsátok szép ifjamat“, miről föntebb szóltam. Ilyen még a „Hogyha szétteltekintek“ kezdetű, melyben a költő elébb kellemes kültárgyakat sorolván fel, így végezi:

Fáj lelkennek nagyon,
Hogy *ily szép világon*
Oly végtelen az én
Boldogtalanságom.

Ilyen az, mit a föntebb idézett prózaiságok ellensúlyakép igazságosnak látok egészen ide írni:

Elmondám az égnek gyötrelmim, bánatom,
S az ég is elborúlt, meghallván panaszom;
S a holdnak elmondám a hideg éjszakán.
Az is elsápadott kínomnak hallatán; —
S búgott a gerle-pár panaszló éneket,
Midőn azt megtudá, mit a szív szenvedett; —
Elmesélém én azt a lomboknak a fán,
A lomb között búsán megszólalt csalogány;
S a kis virág meghallván szenvedésimet,
Meghajtá bús fejét, — sirt harmatkörmöket;
Megindúlt szikla bérez kínomnak jaj szaván,
Panaszoló hangomat híven viszhangozván.
S midőn embereknek elmondám bánatom. —
Közönyvel hallgaták (ők) végig panaszom.

Ilyen még a nem egészen sikerült, de a románcz hangulatát s formáját meglehetősen eltaláló „Halálmadár“ (108. l.) — továbbá „Az érzés világa“; s azon kettő, melyet szintén kiírok. Az „Agglegény“ ama gyöngéd satirával csipkedi tárgyát, mely nőknél férfiak irányában annyira kellemes. „Virginia“ pedig a balladai formába ömlik szerencsésen. Ime mindkettő:

AZ AGGLEGÉNY.

Hej lányok! ne büszkélkedjete,
 Kedvemre egy sinesen köztetek:
 Így szólt egykor a hetyke gyerek,
 Nem egy rózsából áll a berek.

Zsuzsa nem kell, mert areza barna,
 Nagyon sápadt, s parányi Irma:
 Így szólt mindég a hetyke gyerek:
 Nem egy rózsából áll a berek.

Van országunkban leány elég,
 Jut énnekem is szép feleség:
 Így szólott még a hetyke gyerek:
 Nem egy rózsából áll a berek.

Nem egy rózsából áll a berek,
 Házasodni én még nem megyek;
 Addig szólott így a vén gyerek:
Míg rózsátlanná lón a berek.

Kétségtelen, hogy e kis darab akármely versgyűjteményben helyet foglalhatna. Ugyanazt mondhatjuk „Virginia” felől, mely itt következik:

„Virginia! édes lányom!
 Nézd e tört kezemben,
 Virginia édes lányom!
 Nézd a *könyt* szememben,

Érted lányom! gyalázat- és
 Halálról beszélek. —
 „Véred vagyok, megértette
 Nagy lelked’ e lélek.”

„Adj egy esőket, nézzem arcod,
Nem félsz Róma lánya?
Im esküszöm! halálotat
Appius megbánja.“

„Appius jó — siess apám!
E vastól nem félek,
Inkább szívemben tör, mint a
Homlokomon bélyeg.“

„Hah Appius! nézd! e bimbó
Nem számodra termett,
Láttad úgy-e piros vérét?!“ —
Appius megdermed.

Hátra volna még szólnom a nyelvről, technicáról, de ezek apró esetlenségeit, valamint a női orthographia elsikamlását szoktuk, örömet elnéznők, hol a gondolat meleg. Malvinát különösen az *is* kötszó üldözi, melyet (néha egy versben kétszer *is*) kénytelen átvinni a következő sor elejére, így:

Feltámad a sírnak mélyiből
Is, ez ijesztő rémkirály! —
S a kékklő harangvirágok
Is harangszót emelnek, —
Még a kisdéd ibolyának
Is szerényke illatát —
S e tündér álomból
Is, könnyen ébredék —
És rajt' az emberek
Is érzéketlenek —
Mert e tündéri szigeten
Is, mozognod kéne még —
A szent biblia könyvében
Is, e szók olvashatók.

továbbá a *méest*, *könyt*-féle ragozás, meg *szín* helyett *szűn*; színetlen h. *szűnetlen*; s szóke h. *szölke*; se helyett *sem* (sohasem érje küzdelem), mond *l* h. *mond*; a 74-dik lapon 10. rím egymásután esupa *e*-ből: (engemet, felett; tele, lele; lelketem, sebemet; üzenetet, levelet; szívemet, lehet) a 120-dikon ilyen rím: ügyeltem *én*, írok *én*; s több efféle. De mondom, ez nem a világ: nagyobb baj, midőn nem találjuk igazolva második részét sem föntebb idézett állításának — hol ezt mondja:

... nem ügyeltem *én*
 Arra, miként írok, —
 Csak — hogy *mit* írok *én*.

És most önhöz egy szót, szerkesztő! Nem tudom, mi véleménynyel van a nőíróság felől. Részemről azt látom, hogy mióta e tárgyban Gyulai felszólalt, verselőink száma ez oldalon legalább is meghússzorosozódott. Az *első Malvinától* (D. Takács Judit) a forradalomig alig tudunk említeni egy-két nevet; a forradalom után is, ama „famosus” czikk születéseig körülbelül, szintén könnyű számbavenni a feltűnedező jelenségeket: hanem azóta félelmesen növekszik az arány s ide s tova alig lesz olvasó nő, ki egyszersmind író ne akarjon lenni. Visszahatás-e ez? A kimondott szó, mely az emberiség szebb, de gyöngébb felénél kétségbe vonta a *legfensőbb* teremtoi képességet, e szó hatása idézte volna-e elő az ellenhatást, mely irodalmunkban vinni látszik a nő jogaiért; vagy csak a pálya könnyűsége, a kecsegtető alkalom, a sükerre mutakozó kilátás, az újjal érhető dicsőség szomja, vagy a világi közönséges hiúság (mely utóbbitól a nő sem ment egészen) okozta, hogy amazonaink tömör phalanxban nyomulnak előre, elfoglalni a tért,

mire, tekintve az ellentábor gyöngé voltát, nem nagy erőfeszítés látszott szükségesnek? — Én e másodikat gondolom inkább; hozzá még ama szándékos hanyagságot az innenső tábor részéről, mely szerint a tömeges invasió könnyítették, a fegyelem laza, őrállomások elhagyatnak, út és kapu tárva-nyitva, mindenféle összeségás, összekacsintás az ellenséggel szabadon foly, az átszökés napirenden, legénység, fegyverzet nem igen derekabb (ha nem selejtesebb) mint a másik oldalon. De hagyjuk e harczias hasonlatot, beszéljünk egyenesen. Önt vádolom, szerkesztő, és collégáit. Önök csupa udvariságból kegyetlenek a hölgyek iránt. Azt talán még megteszik, hogy egy savanyú képű sühedernek, ki önökhöz verssel belátogat, megmondják, hogy költeménye nem válik a többi közé, nem üti a mértéket, mely pedig bizony koránsem csupa gránátosok számára van felállítva; de ha egy kedves „nagysám“ illatdús, rózsaszín papírját szerencsések kapni, rajta a múlt heti *rébusz* megfejtését, vagy egy a boldog emlékű „Hasznos Mulatságokból“ parfümmel újrakeresztelt *talányt*, vagy egy dalt, mi ezeknél semmivel sem jobb: akkor önök gipszmaeszkai könnyűséggel s meggondolással szórják bókjaikat, nem győzvén örülni, hogy a kilenczvenkilenczedik műzsához önök voltak szerencsés még egy századikat fűdözni fel. Arra, hogy e szerfűlötti udvariasság által épen az így megtisztelt nő hamis helyzetbe jut, hogy szerény neve a világ piaczán gúnyos megjegyzéseknek lehet kitéve, hogy a költemény, mely a boudoir szentélyében kifogás nélkülünek tetszett, nyilvánosság elé hurezolva talán egy arezot mosolyra ingerel, mást elfintorít, a harmadikon boszankodás kétségtelen jeleit idézi föl. — mit gondolnak önök arra! Vagy, ha egy-két darab tűrhetően si-

került, s így önök illető bókja némileg igazoltnak látszik: van-e férfiúi bátorságok egyebet mondani bóknál akkor is, ha a következő tíz-húsz tűrhetetlenül *nem* sikerült? A vád, szerkesztő, önöket sújtja. A nő természetlől szerény, tartózkodó, nevére féltékeny, a gúnynak még árnyékától is visszariadó; a nő sohasem lépne mind-a-világ szeme elé, ha meg nem volna győződve, hogy megjelenése nem tesz — legalább kellemetlen benyomást. Önök bátorítása, biztatásai merészsze (ne mondjam, tolárddá) teszik a nőt, s azt eszközlik, hogy tisztába ne jöhessen tehetsége iránt, s jól-rosszúl folytassa az éneket, melyet önök először, tán esupa complimentből, megtapsoltak. Ez nem szép lovagiasság önöktől. Gyakorlottabb udvariassággal lelnének abban módot, éreztetni a különben is finom fogékonyságú nővel, hogy bizony ez s amaz verse nem kiadni való, vagy ha *ez* talán, a következő tíz-húsz nem. Így nyernének a nők, nyerne az irodalom. Azok csupán kedves oldalról mutatkoznának, s az irodalom sem nélkülözné ama tán nem erőteljes, de annál gyöngédebb s finomabb hangokat — melyek (csak hamisak ne legyenek) oly kellemesen vegyülnek az egyetemes hármóniába, melynek neve: irodalom.

Ezzel egyszersmind kimondtam, mit tartok én a nőíróság felől. Ha a költői teremtés, alkotás, ama nagy szabású műveire — melyek épen azért *hím* (mâle, masculin) szóval jellemeztetnek — gyöngének tartanám is az emberiség e finomabb szervezetű felét: nem tiltanám soha, hogy zengjenek, *a mint isten tudniok adta*. De csak *úgy*. Csak úgy, a mint keblök istene, az *ihlet*, mely nincs kötve nemhez, meglátogatja őket; csak úgy, ha az, ki illatos nefelejesből s ibolyából nyújthatna kisdéd koszorút,

nem üsztönöztetik, hogy mindenféle útszéli gyommal tarkázza s disztelen halommá növelje adományát, mely így kétszeresen visszatetsző oly gyöngéd kezekből. Nálunk a lyra női újjakon, ha adott is kellemes hangokat: egy Iduna, Ferenczi Teréz például vékony füzetben hagyta ránk szelleme jobb részét, csak Molnár Borbála vizenyős elbeszélései duzzadnak tenyérnyi kötetté. Azt gondolom, hogy a lyrai túl-termelés ártana hölgyeink költészetének. Ezért óhajtanom kell minden író nő mellé oly őszinte barátot, ki elég bátor legyen figyelmeztetni egy-egy tökéletlen versére; mint hű anya vagy gouvernante a rosszúl álló ruhadarabra, melyben világ előtt szégyen volna megjelenie.

Ennyit általában. Visszatérve Malvinához, hogy egy-szersmind búcsút vegyek, összefoglalom véleményemet. Malvina egy pár költeménye (talán több is) nincs ihlet, nincs költői hang, nincs hozzáillő forma nélkül; többön meglátszik a nem kellőleg kifejtett csira. Ki egy pár élvezhető adott, az fog nyújthatni ezután is, ha meglesi a kellő perczet, ha el nem sieti s megvárja míg a gondolat megéri, ha nem dolgozik kötet számra — még szent ezél tekintetéből sem — ha uralkodik declamáló és prózai hajlamán, ha tanulékonyabb akar lenni, szóval, ha nem hisz önök hízelgéseinek, szerkesztő, hanem vagy magán belül, vagy kívül magán egy szigorú bírót keres, ki ne sajnálja inkább tíz versét máglyára ítélni, csak-hogy a tizenegyedik méltó legyen oly szép, költői zengésű névhez: *Malvina*. Isten velünk!

MAGYAR BALLADÁK KÖNYVE. *Válogatott gyűjtemény. Két kötetben. (Ez általános cím alatt is: „Irodalmi kincstár“: III. és IV. kötet.) Pest, 1860—1861. Kiadja Heckenast Gusztáv.*

E gyűjtemény berendezésében szerkesztője (mint halljuk, Székely József) a legkényelmesebb utat követte, az írók neve kezdő betűi szerint, ábéczerendben, állítván össze. Ily módon a felvett írók sora ez: Arany, Bajza, Czuczor, Dalmady, Dózsa, Dömény, B. Eötvös, Erdélyi, Garay, Gyulai, Halász, Hóri, Kisfaludy K., Kölesey, Lévay, Lisznyai, Magyarai, Nagy Imre, Népballadák, Pap Endre, Petőfi, Sárossy, Szász, Szelestey, Székely, Thali, Tisza D., Tompa, Tóth E., Tóth K., Zalár, Vajda J., Vida, Vörösmarty. E szerint csak az F, I, J, O, Q, R, U, X, Y betűk hiányzanak, melyeket, teljesség okáért, szintén ki lehetett volna egészíteni, azt hiszem. A Q-ra jó lett volna, például, Quti, az X-re Xánthus (lehetetlen, hogy ne írt volna balladát) s az Y-ra? no arra is akadt volna tán valaki. Mindazáltal kétely támad az emberben, nem lett volna-e ezé irányosb a beosztás, faj, vagy időszakok, — a ballada nálunk fejlődése szerint. Kezdeni például Köleseyn, Kisfaludyn és a kik ez iskolához tartoznak, azután átmenni a népballadákra, melyekből az új irány kiindult, végre Petőfit s a többieket állítani össze, fejlődési rendben. Hanem e sok *volna* már mind késő: a gyűjteménynyel be kell érniünk, a mint van. A *népballadák* elseje: „Magyarország megvételéről“ — nem más, mint a régi históriás ének: „Emlékezzünk régiekről.“ Szerkesztő e históriás színt, úgy látszik, le akarta róla törteni, hogy inkább hasonlítson balladához, ezáltal kedvesebbé teendő a nagy közönség előtt. Nem volna szavunk az eljárás ellen

ha sikerül. De azt látjuk, hogy az eredeti szöveg el van rontva, összekúsálva, a nélkül, hogy valami elvet szorosán kivive tapasztalnánk. Az első vers-szak merőben kimaradt, hihetőleg a krónikás modorért, de e modor alább nem volt elkerülhető, péld. a „Herezeg akkor“ kezdetű versszaknál az első sem krónikásabb. „Az teten ők feltetének“ stb. e *régi szavakban* gazdag hely kimaradt, pedig alliterációja épen az eredeti balladai ének töredéket sejteti, — ellenben az *elrekentsék, akkor*, régi szó és forma, továbbá „*azt* igen örülé“ régi szóvonzás ott szerepel. „Lakóföldre *nagy* jó volna“ a régies *nagy* nem szűrt szemet, de alább: „mert járának *nagy* jó véggel“ — pusztulnia kelle. Sok helyen értelem-másító változtatás is van. „Istentől is kiserítettének“ — ez nem „kiserítettének“ mint sz. javítja, hanem „kényszerítettének,“ a mi egészen eposzi vonás: „fato profugi,“ „divinitus.“ — „Mind egyesek ű dolgokban“ ez nem: „egyesek“ hanem: „egyetértők“ (innen: *egyesség* == egyetértés). Maradhatott volna a régi, mert a nép most is tudja, használja ily értelemben. „Herezeg akkor *az* földön“ — nem általában: „*a* földön“ mint sz. adja, hanem: „*azon a* földön.“ A *Deus*-féle szójáték kihagyását helyeseljük; de alább: „harmad követet“ — nem *hármat* követet“ fog lenni, hanem „harmadik követet.“ „Némettől mert megvívék“ nem: „*vevék*“ bár az értelem hasonlít, hanem: *megvívák*, mely szó majd al-, majd felhangúan ragoztatott. — Mellőzve a többit, melyekben lényeges hibát nem sejtünk: „Fehér Lászlóra“ kifogásunk az: vagy adni csonkítás nélkül, vagy ha ez ily közönségnél nem lehet, kihagyni merőben. Nagyon meg van nyomorítva, s a cél még sincs elérve. Vagy érti az olvasó, vagy nem. Ha érti, akkor mindegy; ha nem

érti, akkor a meséjét sem fogja. S az a félhomály még veszedelmesebb.

Alkalmilag megemlítjük e ballada egyik sorának népies versióját, mely sokkal erőteljesb, mint az Erdélyi gyűjteményében álló. Az utolsó versszakot így ösmerjük a nép ajkáról:

Mosdóvized vérré váljon,
Kendőruhád lángot hányjon,
Az kenyered kővé váljon.
Az ég téged meg se áldjon.

Rím, rhythmus, kifejezés mind erősebb. Végre óhajtánók, ha legalább *gyémánt* kiadásaink tiszták volnának afféle sajtóhibáktól, minők a 47. lapon (Ágnes asszony egyetlen versszakában) csakúgy dőlnek: *foela, csattdrás, mansze, sesb*. Valódi sanskrit nyelv! Azt, hogy e ballada egy pár esonkának tetsző sorát kipótolgassa, még Friebisz István megkísérlette volt, nem csoda hát, ha e gyűjtemény szerkesztője sem akart kevésbbé „vájt fülűnek“ (mint Kazinczy mondaná) látszani.*)

*) E bírálatra a FIGYELŐ legközelebbi számában a következő nyílt levél és válasz jelent meg:

Nyílt levél Arany Jánoshoz.

Tisztelt barátom!

Azért, a mi *Sárosy* érdeme, hogy a magyar balladákat összegyűjté; azért, a mi *Erdélyi* emendatiója (hogy: „kísértetének, egyeseknek, megvevők“ stb. szókat használ Toldy „kíszerítettének, egyesek,

MAGYARHON ÉBREDÉSE. *Eredeti költemények. Írta Ormódi Bertalan. Pest. Nyomatott Wodianer F.-nél. 1860.*

Ormódi jelen füzete, daczára a czímlapon kiemelt „eredetiségnek“, azt a hatást tette ránk, mintha valamely jobb költő műveit olvastuk volna — gyöngé fordításban. Nem, mintha a nyelv nem volna eléggé magyar, (ámbar az effélék: „nem tehetek érte“ = róla 94. l. „ha lehetnék *egyszer* fergeteg“ = wenn ich einmal... 125. l. sértik a magyar fület s az ily ragozás: „kézt“ — „levélt“ — „Fehér *lót* pirosra festi“ koránsem jobb a szokottnál s versbeli szorúltságra mutat; „fertőztenek“ középige, *cselekvő* értelemmel, — „nézel“ 90. l. s ennek ellendarabjául: „álmodasz“, 167. l. nyelvtanilag hibás) — hanem mert nincs benne az az erély, energia, mely a valóban eredeti költemények nyelvét bélyegzi, nincs a kifejezésnek ama rövid hatályossága, mely összeszorítja a gondolatot, hogy ez által ruganyosabbá tegye, színt, alakot, zöngést ad neki. Ormódinál nem hiányzanék a költői gondolat — habár ez nem mindig új s nem valami hatalmas is — de, mint az elég-

megvívék“ stb. szavai helyett, azért, a mi *Friebeisz* hibája, hogy „Ágnes asszony“ két esonka sorát kinyújtóztatja: a SZÉPIRODALMI FIGYELŐD 21. számában nekem ajánlott „Kazinczy-érdemrendet“ el nem fogadhatom, s ezennel tisztelettel visszaküldöm *)

Pest, április 8. 1861.

SZÉKELY JÓZSEF.

*) Köszönettel fogadom. A „vájti fület“ Kazinczy, Horatius után, finom hallás értelemben használta, s az ellen nincs mit protestálni.

Szerk.

telen fordító, megnyesi azt, esonkán, halványan, elmosódva adja vissza saját gondolatját, érezteti velünk, hogy az eszme költői volna, erőteljesb kinyomás által hatott is volna ránk — míg így, a mint adja, csak a ki nem elégítettés fanyar íze marad szánkban. Itt-ott meg-ered a hang, de a teljes dallamból hiányzik valami, az accordba ál hang is vegyül.

Legtöbb bensőséget azon költeményeiben találtunk, melyek egy saját s mások bűne miatt szenvedő népfaj: „a bánat választott nemzetsége“ sorsán jajdulnak fel. Ilyen (részint) az „Anyám“ című, leggyöngédebb érzelmet lehellő dal (19. l.), a „Prometheus,“ „A filiszteusok.“ E hangba játszik továbbá az „Avas alján,“ némi remniscenciával tárgyban, érzületben Petőfire, de máskint nem rossz darab. Szerelmi dalai közt is van egy pár jó, mint: „Fürödnek a hattyúk“ (csak hogy a „Berettyó vizében“-e? az nagy kérdés) „Még egy dal Emiliának“ „Megboszulja“ — míg néhány („Nem kell nekem ilyen koldus élet“ — „Hallgassatok“ — „Egy kis tömlőcz“ — „Emilia sírja“ stb.) hangban és formában igen emlékeztet a Szerelem gyöngyeire. A hazafi-dalokban nem egyszer frázis szerepel eszme helyett; legjobb a „Tavasról“ című (15. és 95. l. mert kétszer van meg) csak hogy ennek alapeszméjét annyira is megszerette költőnk, hogy négy-öt külön versben ismételi; valamint a „Népek imájá“-nak (13. l.) alapgondolata is meg előfordúl a „Hajdan és most“ feliratúban. (17. l.) Egy pár románcz-féle költeményén dicséretes a hang újdonsága, de ezen lyrai elbeszélések közt nem igen van, a mit egészen sikerültnek mondhatnánk. Ott a „Románcz a tengerről,“ — melyben a leány *bűrös* hatalommal látszik bírni a tenger felett, úgy hogy tündéri lénynek, habléánynak vélné

az ember, — mégis meg tud halni. Ott van a „Zaránd“ ezimű, mely jól van gondolva, s alakja is új, de a rémjelenést nagyon fülünkbe magyarázza a költő, a helyett, hogy képzelmünket a Zaránd képzelmébe játszaná át, mikép ez balladában szokás. — „Diargisában“ nem értjük a költői gondolatot: a dal erejét akarná magasztalni, mégis a dalnok csak mint *hős* boldogul.

De nincs szándokunk (legalább ezúttal) részletes bírálatot adni. Csupán a külformára jegyezzük meg meg, hogy szerző, úgy látszik, nem szeret a rím nyűgeivel bajlódni, azért van füzetében annyi darab rím nélkül s azért rímei, többnyire, nemcsak nem *keresettek*, de nem is *találtak*. Mint a rímérzék nagy hiányának bizonyására, a 11-dik lapra utalunk, mely csaknem végig *tok-tek*-rímbe kopog le.

Ormódiban van tehetség: nagyobb *művészettel* nagyobb *mesterré* fogna válni.

BÉRANGER DALAI. *Magyarítják (miért nem fordítják?) Szász Károly, Illésy György és mások. Első füzet. Debreczen. Csáthy Lajos és Társa bizománya. 1860.*

Régen akarunk szólni e füzetkéről, de minthogy frissiben nem lehetett, jobbnak gondolók bevárni a következőt s összefoglalni ezzel. Azonban a második füzetnek még mind semmi nesze; mondjuk el tehát a meglevőre pár szóban észrevételünket. Tartalma Szász K. fordításában 12, Illéssyében 15 költemény, átellenbe nyomott francia szöveggel; a *mások* itt még nincsenek képviselve. Mindegyik fordító darabjai közül sajtó útján már több fordult meg a közönség előtt. Szász, úgy látszik, a ko-

molyabb chanson-ok felé hajol, míg Illéssy inkább a vidor neműeken kap. Amannak fordításai hívebbek az eredetihez, s a tárgyhoz illően magasabb stilben tartvák, de nyelvük itt-ott nehézkes, sok helyen nemcsak a kereszt-rímelést, de az eredetinek stropha-szerkezetét sem bírják meg, sőt van példa rá, hogy a megfelelő versszakok illető sorai sem vágnak össze, mint a „Sok szerelem“ címűben (15. l.), melynek első versszaka így kezdődik:

Bármit beszél a böleseség; nagyon bánt
A gazdagságnak vágya engemet! —

s a második stropha így felel rá:

Ha Adélt dicsőíteni a dal
Hatalmát bírnák ajkaim —

mi annál visszatetszőbb, minél inkább megszoktuk e chansonokat egy-egy nem ismert, de lelkünkben zengő melodiára olvasni. Illéssy fordítása ellenben nem mindig törekszik a szóhúségre, el-elmos egy-egy finom vonást az eredetiből, de könnyebben foly, néha a formát még rövidíti is (legalább az eredeti néma *e*-jeivel) mégis használ kereszttrímet, noha rímei megint alább állnak társa rímeinél, könnyű magyarsága néha torzít az eredeti finomságán, például „Jó Mihály“ kezdete (29. l.):

Aux gens atrabilaires
Pour exemple donné,
En un temps de misères
Roger Bontemps est né.

Nyomorúlt siralmak völgye
Savanyúpofás világ:
Mintaképpül im elődbe
Adta a sors Jó Mihályt.

ez mehet a Komlóban, de nem Béranger stilje. Az utópiai királyban (Le roi d'Yvetot), mely a sikerültebbek közé tartozik, a *code* nem *kíséret*, hanem törvénykönyv

(codex) s a *cabaret* „vendéglő“-vé finomítva nem teszi azt a hatást, a mit az eredetiben. Hanem elég. Béranger fordítása nehéz: fordítók sem adhatják vissza az eredetinek *rhythmusát*, könnyedséget, finomságát, de látszik e füzetből is, hogy a lehetőségig iparkodtak megoldani nagy feladatukat. Gáncsolni könnyű: csinálni ugyan csak nehéz. *Probatum est.*

LA MOISSON. (Az aratás.) *Poésies par Achille Millien.* (Vanier, Páris, 1860.)

Az ifjú költőt, kinek műve s neve áll e czikk fölött, Thalès Bernard, irodalmunknak is jó akaró ismertetője, e szavakkal mutatja be a francia közönségnek.

„Jelen kötet a legteljesebben igazolja azon elméletet, mely a mai költészetnek a népköltészet alapjára helyezését sürgeti, azaz kívánja, hogy ez utóbbtól sajátítsa el stílja egyszerűségét, érzelmei nyíltságát, képei frissességét, rajzai kellemes körvonalait, ellentétben a mondvasinált formákkal, melyek úgy a romantismusban, mint elleneinél, feltalálhatók. Elismerjük a közelebbi évek költőinek nagy ügyességét; eszinosan tudják faragni a mondatokat s rimelni két-három szótaggal; de a mivel nincsenek megáldva az, hogy tessenek, hogy megindítsák a szívet; igazuk van hát a fiataloknak, ha odahagyván ez irodalmi mozaik- és gipszmunkát, a természethez fordulnak. Mintán sem a hajdan mumiáit sem a középkor szörnyeit nem szeretik, mindazáltal az emberi szellem legyőzhetlen kényszerűségénél fogva valamely hagyományhoz ragaszkodniok kell: a népköltészethez folyamodnak, mely őket nem távolítja el a természettől, s ily

módon az emberi értelemnek új irányát látjuk kijelölve, új nemét a költészetnek alapítva meg.

E kötet szerzőjének jutott a dicsőség, hogy első legyen, ki nyiltan bevallja emez új irányt. Ő nem fitogtatja tudományát, de szintúgy megveti a franczia nyelven írt otromba gajdolásokat (népi verseket); ő a népköltészetet a bretagnei, a *magyar*, az eszthi dalokon tanulmányozza; s miután így lelke mélyén az első könnyű vonalokat levázolta, szemléli a természetet, az ihlet felbuzog s egy huzamban megteremti gyönyörű alkotásait, melyeknek igazsága meglep és elbájol. A *Delelés*-ben (La Méridienne, déli nyugvás), Millien Achille úr egy kertészt rajzol elének, ki fa alatt ülven, jegyeséről ábrándozik, míg körötte a zöld virány teljes szépségben mosolyog; a madarak, felhasználva merengő szórakozását, neki esnek pusztítani gyümölcsös bokrait; egyszer észreveszi a csínyt és váltig boszankodik érte:

De tapsoló szárnynyal, gúnyfüttytel a rigó
Boszantá s karban a pajzán vörösbegek:
— Köszönjük, álmodozz' szépedre mindig, oh...
S gyümölcsösöd, bátya, hagyd nekünk dézsmálui meg.

E mezei zamattal és epétlen ironiával teljes költészetnek az az érdeme is megvan, hogy igen eredeti. Ám hányjátok föl minden nép pásztori költeményeit: nem fogjátok e darabot feltalálni közöttük, csupán a fajt, melynek létét köszöni. A *Nász*, az *Ünnepi menet* (La Noce, Le Défilé) szintén egyaránt jelesek festői stíljok által. Az *Őrültben*, melyet mintha csak a *magyar Petőfi* írt volna, a legfinomabb érzés uralkodik; a lélek párbeszéde ez a virágokkal, testvéri közlekedés a mindenség s a teremtmény között, de mely azért nem viharos, mi-

ként a pantheismus vonaglásai, sőt egyenesen a keresztyén érzelemből foly. Tudjuk, hogy a népi költészet nem egyéb, mint természetes fusiója a barbar népeknek, a lélekben a keresztyén hit által fölgerjesztett érzékenységgel. Szerző hív marad ezen hagyományhoz. Morvanba, Közép-Franeziaország ezen Bretagne-jába vonúltan, minden felindulásra önmagába mélyed és lelke hathatós dallamokat lehell. Valami ünnepélyes az, midőn leírja a nagy sík rónán keresztül bolyongó ökröket; s a siciliai énekek bánatos zöngelmét juttatja eszünkbe, festvén, mikép hizlalják a halottak földi maradványai a virágos mezőt; a haza szerelme szintén nem kevésbbé ihleti lantját, s élő tanúságot tesz azon publicisták ellen, kik korunk elaggását kiabálják, mivel a közönség nem akarja bámulni rossz prózájokat. Néha metaphysicát burkol a népszerű formába: *Éj* című költeménye (La Nuit) egy pásztor panaszát tolmácsolja, ki műveletlen szelleme által gyötörve, annál meghatóbb keservre fakad a puszta kietlenében, minthogy e keserv primitív elmétől származik. Örömet hallgatjuk e durva hangokat, melyek bennünket messze kiragadnak az akadémiái értekezések s az irodalom-tanárok izetlen periodusainak köréből. A *Sekély* (Le Gué, gázlóhely) ugyan borzadásba ejtené La Harpe tanítványait, kik számosabbak még ma is, mint gondolkók; hanem a korlát ma már át van törve, a fiatalság jó, hozza új nyelvét, csak kiáltani kell, mint hajdanta a tornán: „fussatok!”

Midőn Millien eltávozik a pásztori nemtől, miként a *Törekvésben* (Aspiration), akkor is mindig szerencsésen adja vissza a természetet, de nem annyira eredeti, és homályosan emlékeztet Laprade Victorra. ezen költőre, kinek erőteljes bölcsészete oly erélyes formákba van

öltöztetve. Egyébiránt Millien Achill nem is csinál titkot a nagy rokonszenvből, melylyel a *Symphoniák* szerzője iránt viseltetik és neki ajánlja egy költeményét, melyben a stíl szabatossága egyenlő a képek elevenségével.

Burns Robert néhány utánzása (fordítás) is van e gyűjteményben, mely megérdemli, hogy felé forduljon a közfigyelem, és felé is fog.

Az olvasó, ki valamely költőből többet is akar ismerni, mint a lelket, talán szeretne tudni némely részleteket Millien Achill-ről; de ő sokkal ifjabb még, hogyszem az életben szerepe lehetett volna; mint barátja a magánynak, ő a legszebb részt választotta: dalolni szerényen, várva a napot, midőn költészete minden szívbenviszhangra talál. A *France littéraire*-ben lépett föl először. Tudjuk, hogy e lap Lyonban jelenik meg Peladan Adrien, egy buzgó keresztyén s lelkesült poéta gondjai alatt, kinek jellemzésére látszik írva lenni a bibliai mondat: „háznak szerehne megemészt engem.“ Millien Achill nem tehetette, hogy meg ne hallja Peladan úr erőlyes szózatát, ki felhíja a vidéket, hogy rázza le nyakáról a főváros irodalmi jármát. Valóban mi szükség is, arra, hogy az ember verset írjon, a „rue de Bourgogne“-on vagy az „Institut“ körül lakni? A classicus költőknél szükség volt a városi lakás; mező, falu kell az új pásztori iskolának, mely azon van, hogy a nép szájába igazi költészetet adjon, cserébe a mi francia vidékeink visszaszítató *gajdái* helyett.

Ha e kísérlet nem utopia, egy nevezetes feladat lenne megoldva, a mennyiben lehetségesnek gondolnánk oly költészetet, mely egyaránt tessék a sokaságnak és a művelt szellemeknek. Nyilvánvaló, hogy az igen művelt költők szerzette pastoralék, maga Tasso gyönyörű

Amintá-ja sem érdeklik a népet, mely se nympliákról se satyrokraól nem tud; neki a természet kell, egyszerű szépségiben, de csinos formába öltöztetve, mely megnyerje a művelt szellemeket is. Im, ez alakban fogadja ma egész világ e feladatot: sikerült-e Milliennnek, ki a kérdést bizonyosan jól fogta fel, meg is oldani? Ezt a közönség határozza el; de még ha el nem ismertetnék is a mezei s pásztori költészet feltámadási joga, el kellene ismernünk, hogy Millien Achill írt vagy 10—12, minden tekintetben tökélyes darabot; és így zálogot nyújtja a józan irodalom kedvelőinek, hogy folytathassa e jól kezdetű pályát, és hogy festői tanulmányainak körét lakófelde tájain túl is kiterjeszsze. Akkor lesz ő teljes birtokában tehetségeinek s akkor nem fogják tőle megtagadni az *íttörő* (précurseur) czímet, melyet még most kétségbe vonnak.“

Eddig a francia ismertetés. Ránk, magyarokra nézve nem csak hízelgő, de örvendetes is, hogy a világhírű francia költészet, mely a Corneille-Racine időszakban egész Európát lábainál látta, melynek csak e században is Lamartine-Hugo-Béranger három-egysége oly dícső körben ragyogó csoportozatát képezi, most érezvén az újjászületés szükségét, a *mi dalainkra* hivatkozik, utánunk indul, s ezáltal nemcsak igazolja, hanem világhírességre emeli a költészetünkben létező forradalmat. Ime, a francia poesis most érkezett oda, hol mi a 40—50 közötti évtizedben valánk; most próbálja bevinni költészetébe a népi ének „stilja egyszerűségét, érzelmei nyíltságát, képei frissességét, rajzainak kellemes körvonalait, ellentétben a mondvacsinált, a conventionális formákkal.“ Maga Thalès Bernard, nem csupán elméletben, de gyakorlatban is, ez új irány apostola, egy Sau-

lusból lett buzgó Paulus, kit leginkább *a mi Petőfink* ragyogó fénye térített meg. De bármint örüljünk e mozgalomnak, lehetetlen elhallgatnunk némely észrevételt a fűntebbi elméletre. Azt igen jól mondja Bernard, hogy *mai*, vagy bármikori költészetnek, ha elvénülve új erőt, ruganyosságot kíván nyerni, a népi alapra kell helyezkednie. De megütdöve olvastuk, hogy ez új irány legkitűnőbb képviselőjének, Milliennnek, dieséretére hozza föl, hogy *megretve* az „otromba“ a „visszataszító“ francia „*complaintes*“-eket, idegen népdalokhoz folyamodik. — Természetesen, mi kevésbé vagyunk oly helyzetben, hogy megítélhessük, mennyire otrombák, visszataszítók ezen „*complaintes*“-ek: de annyit bizony szóval erősíthetünk, hogy a költészet regeneratiója népies alapon csak ott és annyiban sikerül — hol és mennyiben a népies alap egyszersmind hagyományos, *nemzeti* is. Nem elég más nemzet, más égalj, más vér hagyományait tenni magunkévá: eljárásunk így nem különbözik ama másiktól, melynek következtén *utánzási korszakok* állnak be valamely irodalomban, mint volt nálunk is a francia, a latin iskoláé. Mellesleg ugyan vehetni át idegen nép költészetéből is, de rendesen csak az fakad meg az ily ültetvényből, mely a minnépünk jellemében alkalmas földre talál. Így nálunk az éjszaki ballada: mert népünk is bír rokon költeményekkel, sőt az irodalom elébb behozta a ballada népi alakját, hogysem ismerős lett volna az éjszakiakkal. Tehát a francia költészetnek is, ha meg akar újhodni, főleg nemzeti alapra kell helyeznie magát. És ez, bármi „otrombák“ legyenek azon „*complaintes*“-ek, véleményem szerint nem lehetetlen. A népnek mindenütt van költészete: az külsőleg lehet otromba, visszatoló; sok költemény, tán a leg-

nagyobb rész, minden becs nélküli gajdolás: de keressük csak! bizonyosan fogunk találni egy-két becses darabot, melyet aztán mintául vehetünk. Ama „chanson“-ok, melyek alapján Béranger a maga gyönyörű dalait kifejtette, legnagyobb részt valószínűen korosmai „réják“ voltak, de ő megtalálta bennük a magvat, melyből önköltészetét dicsően felvirágoztassa. Ha a chanson nem francia, hanem például *német* traditio: Bérangernek minden lángelméje s művészete által sem sikerült volna e formát honfiai előtt oly népszerűvé tenni, a milyenné tette. Béranger jó úton, az egyedül helyes úton járt költészetének „népi alapra“ helyezésében, mert nem csak *általában* néphagyományra, hanem *francia* néphagyományra támaszkodott.

Másik észrevételünk a *célt* illeti, melyre Th. Bernard szerint a költészet emez új iránya törekednék. Azt mondja, mind a világ által így van föltéve s elfogadva a problema: oly költészetet hozni létre, mely *eggyaránt tessék a sokaságnak és a művelt szellemeknek*. Volt idő, mikor nálunk is ilyes valamit képzeltek a népies irány feladataául: midőn a ponyvairódalom regenerációja látszott lenni végeczélja a költészetben megindított átalakulásnak. A népet tanítani, valami jobbra tanítani annál, a mit ő tud: ez lőn a jelszó. De nem úgy áll a kérdés. A *néptől* tanulni, s ily módon a költészetet fölfrissíteni, nemzeti alapra helyezni: ebben áll a feladat. Mesterkélty, conventionális formák és érzelmek helyett elsajátítani a népköltészetből nemesak a stil egyszerűségét, hanem *erélyét* is, nem csak az érzelem nyíltságát, hanem közvetlenségét is; el, hagyományos formáit, el mindent, a mi abban költői továbbfejtésre alkalmas. Nem is oda fog a — hibásan úgy nevezett —

népköltő törekedni, hogy a vásári közönség számára vastagon szájba-rágott történeteket és dalokat írjon: e tatárpéteres multság nem fér össze a költészet magas céljaival. De az iránt sem lehet csalódásban, hogy a költészetet élvezheti ugyan a nagy, a legnagyobb közönség is, ha tárgy, forma és nyelv nekivaló: hanem ez élvezés ritkán tiszta, aesthetikai kútfőből ered: többnyire igen nagy része van benne a poesis lényegére nézve külső, mellékes, alárendelt dolgoknak; úgy hogy azt, a mi benne költői, mindenkor csupán az aránylag kiesiny, finomabb izlésű közönség élvezi. Felhagy e szerint a törekvéssel, hogy minél nagyobb sokaságnak tetsző dolgokat írjon; czélja, mint minden valódi költőé, egyedül a *szép* felé irányul; ha *egyszerű*, nem azért az, hogy fűfa által érthető legyen, hanem, mert egyszerű eszközökkel *hatni tudni* erőnek a jele, s az egyszerű szép annál szebb; ha népi szólást használ, nem azért teszi, hogy Gyuri bojtár felrikkantson a jól ismert kifejezésre, hanem, hogy nyelvének erőt, bájt, zöngelmet, faji zamatot kölesünözzön; ha ellesi az érzelmek természetes, közvetlen nyilatkozását, s ugyanazt visszaadja költeményében, czélja nem oda megy ki, hogy — bocsánat a hétköznapi szólásért — *produkálja* a parasztot, hanem hogy az igazi pathosz nyomára akadjon, melyet szintelen társas életünk prózájában hiába keres; ha fölveszi, tovább fejtí a megszokott formákat, a mintegy anyatéjjel beszítt népi és nemzeti dallamokat, akkor a fejlődés természetes törvényének hódol, mely épen úgy kizárja az ugrást, octroyrozást a művészetben, mint a politikában, és tiszteli, alapúl fogadja a történeti hagyományokat. Tekintsünk a hellén és római költészetre: amaz természetes belfejlődés útján jutott a tökély pontjára, ez ide-

gen tradícióhoz tapadva, legvirágzóbb szakában sem bírt teljes önállásra jutni.

Egyébaránt a mi a szóban forgó verseket s általában Millien úr költészetét nézi: az távolról sem hasonlítható a Petőfiéhez. „Őrült”-je, melyet Bernard Petőfihez méltónak jellemez, oly szelíd, igénytelen, józan valami, hogy alig foghatjuk meg ez összehasonlítást. Ime prózai fordítása: Zöld virány közt, lombok árnyában térdel vala, beszélgetvén a virágokkal: „Arany gombok (vagy: bimbók) — monda — százszorszépek, nővéreim! jövök üdvözleni benneteket, gyöngye teremtmények. Fordítsátok felém mosolygó homlokotokat; a szerelmes szellőtől hajoljatok meg, susogva. Távol tőletek, ártatlan virágaim! négyszer láttam újra születni keleten a napot. De im visszatértem a mi magányunkba. Mint örülök, hogy viszontlátlak! Szűzi kebleteket nem halványítja el a gonosz, a mi ármányaink s hálatlanságunknak lehellete. Én lelepleztem előttem szívetek titkait és ti sohasem csalátok meg bizalmam, ti nem nevettétek, hűgaim, szenvedésemet; ti mindenkor vigasztaló barát vagytok. Könnyörgéseitek mint adót viszik szüntelen legédesb illattokat az Örökkévaló lábaihoz: isten, atyátok, minden órában örködik fölöttetek és áldással tetéz, miként a madarakat, testvéreiteket. Ő nektek mindent megadott: de nem is támad ellene soha büszkeségtek, mint az emberi gőg; az emberek gonoszok; de el is tűnik tőlük, mint álom, a béke, s futja őket. Az ő életük a bűbárat szelétől ragadtatik, míg a ti sorsotok édességgel van behintve... Ma este, ha akarjátok, imádkozzunk, oh nővéreim e szegény s haj! örökből kitagadott fajért.” Monda. E közben az elszunyadt zefír megszűnt játszani a zöld levelek közt, s

a virágok fölemelék csillagzó fejüket, örülvén hallhatni barátjok szavát. És míg én ábrándozva, hallgatva állék, egyszer csak a völgyből felém kiált egy pásztor: „Ne félj közelebb menni a szegény háborúlthoz; habár esze nincs is, csendes az örülsége.” Lássunk egy másikat.

„Az új.” — Sötét éjben ha egyedül vagyok, velem csupán ebem s a nyáj, melyet köröttem látok a homályban legelni dombos oldalon;

Én nem tudom, miért hogy ajkamon nem bír fakadni semmi dal; miért hogy sík gyepen ledőlve nem alhatom, s ábránd fog el.

Én nem tudom, mért reszketek ha szél a nyárfával susog, ha távol zúg a vizesés vagy a berekből hangzik egy kiáltás.

Félsz ez? Nem: a vadkan fogával ha szembeszállni kell merény, egész falu azt tartja — nem diesekszem — hogy senki vélem föl nem ér.

Ah! hányszor tetszett úgy, szemem megállva egy-egy csillagon, mikéntha átolvasni tudnék a mennybolt éji fátyolán!

Es állva majd a csaeska ér partján s figyelve hangjait, oh, hányszor tetszett úgy nekem, mintha megérteném szavát.

De hogy mit zenge a moraj, a mennyboltján mit olvasék, a tiszta éjben, mely esodás érzés fogá el szívemet:

Azt kifejezni, kedvesim! szót nem találok ajkamon; az egy homályos szende báj mit éjben lelmi föl csupán.

S midőn az árny már széled is, nem zeng, mint másszor, énekem; röpülve ábránd-szárnnyakon, szó reggelig se jó belém.”

Ime ily hangon ír a nagy reményű költő, kitől Th. Bernard a francia költészet újjászületését várja. Egyszerű, tiszta, szabatos stil, könnyed vonások: de mindenütt az a hangfogó *sourdine*, mely a gyöngédséget majdnem gyöngeségig viszi. Maga azon darab, melyről Bernard azt mondja, hogy felbőszítné La Harpe tanítványait, melyben tehát valami szilaj erőt, kirugást várunk, oly színtelen, hogy ha kiveszszük itt-ott prózai hangját, s a vizen átkelő ökrök igazán festői leírását, mi sincs benne, a miben távolról is *költői* vakmerőséget találunk. Egy pásztor viszi benne a szót, ki ökreit a *gázló* felé hajtja s beszédbe ered valami útassal. Itt következik.

A SEKÉLY. (Le gué.) — Hola! hó! Ha Closeries-be akarsz menni, csak eredj a précy-i ösvényen, mely előttem van; én majd, legelőre hajtván veres ökreimet, elkísérlek amoda a gázlóig. Ha az embernek, mint nekem, harmincz ökröt kell hajtani, szükség hogy az ostort (tulajdonkép: üsztön, szurdaló vas) mindig kezében tartsa; mert a bömbölő bikák, melyeket vonz a friss pázsit, nem akarnak mindig az egyenes úton járni. Minap ketten valánk még gulyát terelni; volt egy pajtásom, ki velem együtt dalolt; de hat napja már, hogy láttuk a Saint-Eloi hídján elmenni a háborúba. Magam is karabint akarok már viselni, én is a katonák soraiba álllok! Egy úton kell vele járnom; belefáradtam, pajtás... Látod már a gázlót odalenn? Egy tizenhatéves arez (leány) nélkül, mely engem a faluban tart, már el is hagytam volna az ökröket és mezőket; de Madelaine egy idő óta esapodár; elmehetnék könnyen, s nagy fájdalom nélkül. Pajtás, segíts: verd a folyam felé, verd a fehér bikát, mely felőled megy; sokáig kell futkosni

s bezárni a korlátot, ha valamelyik egyedül elkóborol a mezőn. Nosza, barátom, fújj bele a dudába míg nagy ökreim a vízhez közelednek; valahányszor a makaes csoport nem akar menni, duda hanggal indítom útnak. Ne álljon még meg a csorda, mely szaglálja a fűvet, tág orrlyukkal szíja be a friss levegőt, és bőg a gázló közepén és fejét lesütve oltja szomját a nádas árnyékában? Végre fölemelt szavakkal, kérődzve, tekinteteket a láthatárnak szegezve állnak; azt hinné az ember, hogy a folyam keresztbékó lábaikon.... no de mégis kilépnek már a pázsitra. Hola! hó! itt az én tanyám: addsz az ostort; köszönöm pajtás. Csak eredj a tört ösvényen, mely előtted van, egy óra múlva meglátod a précyi tornyot.“

Egy kép a német-alföldi iskolából: s ilyenek rajzolásában tüntet ki legnagyobb virtuositást a francia költészet reménybeli átalakítója, Millien.

ALKOTMÁNYOS NAGY NAPTÁR. 1862. évre. *Kiadja Müller Gyula. Pest, 1862.*

A FIGYELŐ szépen békét hagyna Müller Gyula alkotmányos nagy naptárának, ha egy mű nem volna benne közölve, mely iránt nem lehet közönyös az irodalom, mert Petőfitől származik: Az APOSTOL. „Nagyobb becsű művel — olvassuk a naptár jegyzetét rá — alig kezdetnénk meg naptárunk jelen évfolyamának szépirodalmi részét, mint halhatatlan költőnk e nagyszerű költeményével, melyet 1848-ban írt, s mely még eddig nyomtatásban meg nem jelenvén, csak kevésbé ismeretes.“ Nagy írónak jeles művét kiragadni a homályból s átadni

a közönségnek, hogy élvezze, örüljön és gyönyörködjék, dicséretes buzgalom, s hihetően ez ösztönözte Müller Gyula kiadó urat, hogy naptára érdekességét növelje a hosszú idő óta némán vesztglő költeménynyel. De a ki nagy író művének kiadására vállalkozik, annak egyéb kötelessége is van, mint a nyomtatás költségét viselni. Gondoskodnia kell, hogy a szedés a leghitelesb kézirat, s ha lehetséges magának a szerzőnek kézírata után történjék, s a javítás, hozzáértő egyén által a szerző céljaihoz, a nyelv és mérték kívánalmaihoz legyen alkalmazva. Mielőtt azonban kiadáshoz fogna, kétszer is meg kell gondolnia, vajon a munka világot láthat-e úgy, a mint szerzője megírta vagy a körülmények kihagyást, változtatást követelnek. Az utóbbiak sohasem jogosak a szerző irányában; de kevésbbé lényeges helyeken parancsoló kényszerűségből a kihagyás elnézhető: a változtatás soha. Kinek van joga Petőfivel azt mondatni, a mit ő nem mondott? Elhallgattatni lehet, de megghamisítani nem. Hát még, ha e változtatás oly nemű, hogy a költemény alapgondolatját támadja meg? Ha ily műtétel nélkül meg nem jelenhetik, akkor — tanácsosabb ki sem adni.

Ezen aggodalom már akkor feltámadt bennünk, midőn az Apostolnak több évvel ezelőtt szándékba vett kiadásáról hallottunk. És csakugyan, kinek akkor alkalma volt az utóbb megsemmisített nyomdai ívekbe belépillantani, bizonyíthatja, hogy azon kiadás is nem csak hézagos, esonka, hanem alapgondolatjában is elferdített fogott volna lenni. A darab hősének abban is oly lelkiállapot tulajdoníttatik végül, mely Petőfinek gondolatjában sem volt. Bármily véleménynyel legyen valaki a hősiség ezen neméről: azt hiszszük, egy oly író,

mint Petőfi, megérdemli, hogy tiszteletben tartsák meggyőződéseit, s ha ő feketét mond, ne igyekezzenek fehérre mázolni. Kihagyások is lettek volna ama kiadásban: de a megmaradt részek (ama ferdítést leszámítva, mely pár szóval eszközöltetett), a költő kéziratához híven, jól, érteelmesen fogtak volna megjelenni. Müller úr kiadványáról ennyi dicséretet sem mondhatunk. Sőt kötelesnek érezzük magunkat föntebbi elégtűlt jegyzetét úgy módosítani: „hogy nagy beesű művet alig lehetett volna tökéletlenebbül adni ki, mint halhatatlan költőnk e nagyszerű költeményét az Alkotmányos naptár.“ Alkalmunk volt azt sorról sorra összevetni egy oly kézirattal, melynél senki sem mutathat elő hitelesebbet, s ki Müller úr Apostolának (mert Petőfiének nem mondhatjuk) e műtételre használt példányát jegyzeteinkkel meglátná, annak lehetne fogalma bosszúságunkról.

Eleinte nem bírtuk elgondolni: valamely iskolás gyermek collectája szolgált-e szövegül a kiadónak, vagy a nyomdai javítnok érezte magát felhatalmazva, hogy Petőfi helyesírását, nyelvét, jambusait nivellirozó tolla alá vesse. De később annak találtuk nyomait, hogy oly egyénnel van dolgunk, ki Petőfi nyelvén, orthographiáján, verselésén javítani akar; pontozását föleseréli, soraiba egyes szótagokat, szavakat betold, vagy onnan lenyes; egy jambus-sorból kettőt, kettőből egyet csinál; egész sorokat (nem a kényes helyeken) elhagy, olykor mással eserél föl; szakaszokat összefoglal, hol az eredetiben külön állnak s elválaszt, hol összefoglalvák: egy szóval, a ki egészen sajátja gyanánt bánik e költeménnyel.

Kezdjük a legesekélyebbnek látszón, de a mi, kivált versnél, igen nagy befolyással van a szöveg értelmes

olvasására, a mérték gördülésére, az érzelmi nyomaték feltűntetésére. Kezdjük az orthographián és pontozáson. Ki Petőfi kéziratát ismeri, tudja, hogy az ő írása nemcsak calligraphiai csín, hanem helyesírási szabatoság tekintetében is a legjobbak egyike volt. Nem is haladt azóta a magyar helyesírás, kivéve talán, hogy az ő kettős *ly*-ei helyett (*melly, illy, olly*) egy *ly* kapott lábra, s hogy a változó *sz* hangú igékben, hol ő Révay után *t-t* írt (*alut-tam*, — de nem következetesen *alúgy, alumi, alumnám* stb.) a többség ma *d-t* használ. Nem volt hát semmi oka a javítónak megváltoztatni Petőfi helyesírását. Nem volt joga *köny-et* írni, hol a vers *könny-et* kíván, *emlőjét*, hol a jambus *emlétjét* követel, elhagyni az apostrophot az *álmodj'* ikes ige mellől, *homlokról-t* igazítani, hol *homlokrul* a mérték; *kint* szót használni, hol szebben hangzik a *kin*, *valjont* tenni, a jambicus vajon helyébe, *féljük-re* változtatni, értelem zavarólag, a *följük* szót; elválasztani, a mit Petőfi összeírt: „éjszak fényével,“ „fél isten“ stb. Nem volt joga föleserélni, elhagyni, más helyre rakni Petőfi írásjeleit: a gondolatjelt (....) egyszerű vesszővel, a pontot commával, a felkiáltást ponttal, vagy viszont, váltogatni fel, tetszése szerint és találomra. Vagy mindegy az, ha Petőfi így kezd egy versszakaszt:

És úgy történt. A mit sok évi
Erőködés meg nem hozott — stb.

s kiadója, összefoglalván az előbbi versszakkal, a pontot vesszővel helyettesíti:

És úgy történt, a mit sok évi —?

Mindegy, ha a költő pontokkal adván nyomatékot a versnek, ez új Heinsius recensiójából a pontok mind eltűnnek, ilyen formán:

Pet. Pedig csalatkozott.

Ez nem végső fájdalma volt.

Midőn a börtönből kilépett,

Azt kérdezé: „szabad tehát

A nemzet, a haza?” —

Napt. Pedig csalatkozott,

És nem végső fájdalma volt,

Midőn a börtönből stb.

A kinek ez mindegy, az ne fogjon jeles író művének kiadásához, adja a magáét, a hogy tetszik. És midőn Petőfi, értelmes szabadsággal így rakja jegyeit:

Az, isten, tégedet csúfol!

ne olvastasson efféjét:

Az Isten téged csúfol!

Ez orthographia és jelrakásbeli tökéletlenség így foly végig az egész költeményen, s a mit Petőfi írásjelekkel akart kifejezni, az merőben elvész. De még ez nem minden. A hiba és önkény ezer nemével találkozunk e kiadásban. Ide írok néhány *jambust*: az első mindig Petőfié, a rákövetkező pedig folyvást az Alk. Naptár javítása. A kinek füle van a hallásra, hallja:

Azaz *hogy* puszta volna, ha —

Azaz puszta volna, ha —

Anyjának száraz emléjét —

Anyjának száraz emléjét —

Kitört belőle ellen állhatatlanúl —
 Kitört belőle ellenállhatlanúl —
 Levette vállaitokról az álom —
 Levette vállatokról az álom —
 A gyertyalángként, melyre rálehelltek —
 A gyertyalángként, melyre lehelltek —
 S mit a tiédnek s magadnak —
 S mit a tiednek s magadnak —
 Nem birsch megszerzeni —
 Nem birsch megszerezni —
 Halkan kinyitj' a hintó ajtaját —
 Halkan kinyitja a hintó ajtaját —
 Fiú-e, vagy *lány*, még nem is tudom —
 Fiú-e, vagy *leány*, még nem is tudom —
 Szomszédasszony legyen keresztanya —
 Szomszédasszony legyen a keresztanya —
 Ily hosszú útát *még* nem tett soha —
 Ily hosszú útát nem tett soha —
 A szegletköhöz támasztá fejét —
 S szegletköhöz támasztá fejét —
 Átellenében tarka játékszerrel —
 Az átellenében tarka játékszerrel —
 Azokra néze és mosolyga, mintha —
 Azokra néze, mosolyga, mintha —
 Miért e halk járás, e suttogás? —
 Miért e halk járás, e *halk* suttogás —
 E kisdéd halva van, éhen *hala* —
 E kisdéd halva van, éhen *halva* —
 Az én kezembe öntené az isten —
 Az én kezembe öntené Isten —
 Bár erre *ollyan* nagy szüksége volt —
 Bár erre *oly* nagy szüksége volt —
 Ki fogja eltáplálni őket? —
 Ki fogja táplálni őket? —

Minek van vége?... álmodott? —

Minek van vége? *mit* álmodott? —

Talán *épen* szomszédom itten? —

Talán *ép* szomszédom itten? —

Es ez így megyen a végtelenig. — Avatatlan olvasó tán szőrszálhasogatásnak veszi az ilyet, hiszen egy szótaggal több vagy kevesebb: de az értelem körülbelül az marad. Hanem ez „egy szó tag” a versben igen lényeges dolog: egy szótag a jambust trocheussá változtatja, a mi aztán a gyakorlott fülre oly hatást tesz, mintha a csárdást tánczolóknak rögtön csak valezert kezdenének húzni a lába alá. Azt pedig senkisé is mondja, hogy mindegy. De szolgálhatunk akármennyi hibával, hol az értelem is meg van rontva. Lap számra idézhetnők, ha nem sajnálnók tőle a helyet. Elég lesz mutatóba néhány.

Pet. Csak néha sóhajt *ottbenn* az anya —

Alk. N. Csak néha sóhajtott *benn* az anya —

P. Hol a tör, hol van a kard, a mely

Irtóztatóbb, gyötrelmesebb

Sebet rón képes ejteni

Mint ejtett apja szívé

E gyermek ajaka?

A. N. Hol a tör, hol van a kard, a mely

Irtóztatóbb, gyötrelmesebb,

Mint ejtett apja szívé stb. (Csak egy sor maradt ki.)

P. Nézett beléje oly merően, mintha

Azt föl akarta volna gyujtani

Éjszакfénýével lángoló szemének.

A. N. Nézett beléje stb...

Éjszак fénýével lángoló szemével.

P. Ós-szellem fénýében *föröldre* —

A. N. Ós szellem fénýébe *merülve* —

- P.* Ember *hajol* meg emberek előtt! —
- A. N.* Ember *hajólj* meg emberek előtt! —
- P.* Mert én őket, bár *vétkesek*,
Vétkökben is fölötte szeretem —
- A. N.* Mert én őket, bár *vétkezem* stb. —
- P.* Csillagsugárból szőtt fényes palást —
- A. N.* Csillagruhából szőtt stb.
- P.* Ordított belé a
Vak éj *süket* fülébe. —
- A. N.* *sötét* fülébe (!)
- P.* Élt, s olyan volt, mint a halott.
- A. N.* Jól élt, s olyan volt mint a halott (!)
- P.* Miként *tűzközből* a szikrák —
- A. N.* Miként *tűzből* a szikrák —
- P.* Gyakorta éjszakáit is
A lámpa fénye látta elhaladni —
- A. N.* Gyakorta éjszakáit is
Gyertya mellett tölté. (Minek is az a czifraság!)
- P.* A kis fiú pedig *merően*
Nézé testvérét, és *azon*
Gondolkodék, hogy ő is ilyen
Halvány, ilyen fehér és mozdulatlan
Leszen, ha majd meghal....
- A. N.* A kis fiú pedig *örömmel* (ez, persze, mindegy!)
- Nézé testvérét, hogy ő is ilyen
Halvány, fehér és mozdulatlan
Leszen, ha majd meghal....
- P.* Csak halkan *rezgedeztek* —
- A. N.* Csak halkan *lengedeztek* —
- P.* Egy titkos nyomdát fedezett föl,
Alant, *elrejtve* föld alá, —
- A. N.* Egy titkos nyomdát fedezett föl,
Alant *elrejté* föld alá —
- P.* Aludt-e, s *most* fölébredett? —
- A. N.* Aludt-e *most*, s fölébredett?

- P.* Szólt *előzőnlő* fájdalommal a rab —
A. N. Szólt *ellenző* fájdalommal a rab —
P. Hogy a föld régen elenyészett,
Csak e börtön maradt belőle
 És őt magát e börtönben feledték —
A. N. Hogy a föld régen elenyészett,
 És őt magát e börtönben feledték. —
P. Mi gondod a hazára, *golyhó?*
A. N. Mi gondod a hazára *golyva?*

De hagyjuk abba. Négy-öt lapról szedtük ezt, mel-
 löztünk ott is sokat. Nem idézhetünk példákat, hogyan
 türi az Alk. Naptár össze-vissza a vers *szakaszait*. Sőt
 az is sokra menne, ha kiírnók, hol a vers-sorokat össze-
 forgatja: egy jambusból két, semmi mértékű sort csi-
 nálva, vagy két sort összesítve. Csupán a végéről lás-
 sunk még egy keveset. Petőfi jambusai így folynak:

Néhány nap múlva vérpad állt a téren,
 És egy ősz ember fönn a vérpadon.
 Midőn melléje lépett a bakó a
 Sötét halálnak fényes pallosával,
 Az ősz ember végigtekinte a
 Kárörvendő szilaj tömeg során és
 Sajnálkozó könny reszketett szemében.

Ezt az Alkotmányos Naptár jónak látta így tördelni össze:

Néhány nap múlva vérpad állt a téren,
 És egy vén ember,
 Fenn a vérpadon,
 Midőn melléje lépett a bakó,
 A sötét halálnak
 Fényes pallosával,

Az ősz ember végig tekintett
 A kárörvendő
 Szilaj tömeg során,
 És sajnálkozó köny
 Reszketett két szemében.

A MEGSZABADÍTOTT JERUZSÁLEM. *Torquato Tasso után fordította Bálint Gyula. Pest, 1863.*

E könyv megjelenése hírének nagyon megörültünk — az olasz költészet ez egyik remekét ki ne óhajtáná bírni jó magyar fordításban? — sőt olvasva az előszót, nagyon érdeklett bennünket a fordító egyénisége is. Ő székely, ki, a mint mondja, Csíkban látta először a Bessarábiából feljövő napot, Csík-Somlyón ismerkedett meg a műzsákkal s pappá szenteltetve, 1851-ben az addig határőrileg katonáskodó lófő székely atyafiakból alakított serezedhez neveztetett ki tábori papnak. Távol hazájától örömet foglalkozott irodalmi tanulmányokkal, hogy hazájával foglalkozhassék. „Tizenhét év folyt le és csepegett így el lassanként — mond a többek közt — nem nyom nélkül, sőt úgy hiszem, ha egy ulisszesi ebet hagytam volna hátra Csíkországban, most az se ismerne rám, hát az emberek! Néha el-elgondolkoztam a Visztula partján, hogy vajon nem volnék-e képes azon boldog napok emlékét valamivel állandósítani, mely nem enyészne ép oly tünékeny módra el, mint a habok? Így fogtam a GERUSALEMME LIBERATA fordításához.”

Azonban tovább olvasva az előszót s magát a fordítmányt, örömünk és részvétünk apadozni kezd, noha bizonyos méltánylatot sehogy se lehet megtagadnunk fordítónktól. Az olasz költészettel jelenleg nálunk

senki sem foglalkozik s általában oly ritkán szánja el magát íróink közül egy-egy klasszikai nagyobb mű fordítására, hogy ez már magában is méltánylatot érdemel. Másfelől fordítónk jó magyarsága és szerencsés kifejezései sem mindennapi tűnemények. A műfordítói magasb, úgy szólva költői tulajdonok hiányzanak leginkább nála. Innen aztán, hogy fordítmánya nem tesz elég költői hatást, s nem képes Tassót zavartalan visszatükrözni. Meglehetősen befolyt erre már maga a külalak is. Fordítónk azt mondja, hogy megkísérlette eleinte az eredeti alexandrinusokat visszaadni, de nem sikerült rajtuk sem a harcziás erőteljességet, sem a gyöngédséget kifejeznie; szerinte a rímfonatos alexandrinusok művészien összeállítva az olaszban igen szépek, de a magyarban csak a szemet gyönyörködtethetik, mint hogy a rímhang hosszadalmassága miatt, míg párját föltalálja, elenyészik, s ha hozzá a rím még rossz is, teljesen kiállhatatlanná válik keresettsége miatt. Ez okokból fordítónk a hexametert választotta, még pedig úgy, hogy minden két hexameter sort hol jobban, hol gyöngébben összehangoztatott. Először is nem értjük, hogy Tasso stanzáit (octave rime) miért nevezi a szerző alexandrinusoknak. Azon is csodálkozunk, hogy ez idom iránt oly ellenszenvvel viseltetik s a magyarban megtagad tőle minden hangzatosságot, holott ez a leghangzatosbak egyike s már Kisfaludy Károly is megküzdött vele. Im hangzatosságának némi bebizonyítására egy stanza, épen Tasso énekének harmadik stanzája:

Tudod, hogy a világ mind arra tódul,
 Hová Parnassus önti esábjait,
 S a költeménynyel fűszeres valótúl
 Rögzött se fél, oly édesen javít.

Így a beteg gyermek, ha kostolóul
 Mézzel kenők a csésze ajkait,
 A keserű nedvet csalódva issza,
 Hogy a csalásban éltét nyerje vissza.

Fordítónk rímes vagy asszonaneciás hexameter sorai-
 ban így hangzik e stanza:

Jól tudod ott lel az emberi szív legfőbb öröme,
 Hol Parnassi gyönyör kínálkozik élvezetére;
 A hol igazság lágy szeliden rímekbe simulva
 Szikla kemény szíveket lágyít s vonz hódolatára.
 Mint mikor a gyermek, ha betegség sújtja le testét
 Mézzel megkenetett gyógyszer poharának a szélét
 Izlelvén: keserű tartalmát vágygyal őríti,
 S bár csalatott, e csalásból éltét újra meríti.

E példából is kiérezhetni Tasso fordításában a stanza elsőséget a rímes hexameter fölött. A hexameter sorok hosszabbak lévén, a fordítás többé-kevésbbé, de okvetlen elnyújtottá válik. A hexameter nem képezvén versszakot, sebes folyamatossága nem képes visszaadni a versszakos stanzák szaggatott folyamatosságát, kivált a stanza két végső sorát, mely mintegy ráfordulva zárja be a gondolatot. Egyébiránt mi nem vagyunk föltétlen hívei az alakhú fordításnak, mi irodalmunkban mintegy az örök igazság tekintélyéig emelkedett. Mi azt hisszük, hogy bizonyos körülmények közt a fordító eldobhatja az eredeti mértékét, ha a költő szellemét inkább kifejezheti oly idomban, mely nemzete nyelvén amazzal analog, s mint megszokott nemzeti idom jobban behizelgi magát. Azonban Tasso fordítója rímes hexameterreit e szempontból sem igazolhatni s legkedvezőbb esetben is csak oda

mehetne ki ítéletünk, hogy ha már a hexametert választotta, hagyta volna el a rímeket s igyekezett volna több gondot fordítani a sormetszetre, mely fordítmányában sok helyt hiányzik.

E hibáztatás nem zárja ki méltánylatunkat, melyet fentebb kifejezénk, s óhajtjuk: vajha Bálinth Gyula úr ne hagyna föl további munkásságával s lenne köztünk az olasz költészetnek hovatovább kitünő átültetője! — Érdekesnek tartjuk még megemlíteni, hogy e mű Gizella ausztriai főhercezegasszony ő fűnsége költségén jelent meg s neki van ajánlva.

A PELESKEI NOTÁRIUS POKOLBA MENETELE.

Gvadányi József, a nyugalmazott „magyar lovas generalis“ a PELESKEI NOTÁRIUS szerzője, e cím alatt, mint tudjuk, három munkát írt és adott ki: első a Peleskei notárius *Budai útazása*; második ugyanamnak *Pokolba menetele*, végre az utolsó: *Elmélkedése, betegsége, halála és testamentuma*. Ezek elseje legismertebb; az utolsó inkább tanköltemény, melyben a szerző saját gondolatait és szavait adja notáriusa szájába. A Pokolba menetel eddig annyira ritka volt, hogy irodalmi régiségeink fáradhatlan bűvára Toldy sem tudott felőle néhány évvel ezelőtt egyebet mondani, csupán, hogy Baselben jött ki, 1792-ben. Azóta mint a lapokból tudjuk, e ritka könyvnek egy példánya a hódmező-vásárhelyi gymnasium könyvtárában előkerült, s egy másolata már föntisztelt literatorunk birtokában van. Egy másikat Török Károly ref. tanuló e lapok szerkesztőjéhez küldött be, s midőn neki dieséretes szorgalmáért, melylyel az eredetit, lapról lapra, betűről betűre — még betű

alakjai megjelölésével és nyomdahibái megtartásával is — lemásolta, nyilván köszönetet mondunk, egyszersmind e pár sor ismertetéssel nem látjuk át, miért kellene fukarkodnunk addig is, míg avatottabb toll az egészet nyilvánosság elé hozza.

A Peleskei notáriusnak pokolba menetele csakugyan Baselban és 1792-ben nyomtatott. Formája kis 8-adrét, lapszáma 65. — Rövid *előbeszéd* után, melyben az író balmagyarázatok ellen védi szatiráját, következik maga a munka: *Álom a pokolról*. Itt a szerző — mert egy szóval sem tudatja, hogy notáriusa beszél — azon kezd, hogy „az álmok jobbára csak képzelődések, melyek a léleknek henyéléséből támadnak“ stb. és így előre megrontja az illusiót, melyet pokolbeli látása gerjeszthetne. Miután így kijózanított, akkor fog hozzá elmondani, hogy „istennek különös kegyelméből az őrző angyal vezérlete alatt megengedődött neki a következő dolgokat látni“ stb. De az *őrző angyal* nem vezeti őt oly módon, mint Virgil Dantét a pokolban: többé nem hallunk róla semmit.

Elindulván, szép kies helyen találja magát, hol két út tűnik szemébe. Egyik jobb kéz felől, igen „gücsörtös, járatlan és tele tüskékkel,“ kevesen járnak rajta, mert ez a *virtus* útja. Ő elébb ezen indul meg, de csakhamar átesap a balkéz felőli útra, „a nélkül azonban, hogy a virtustól el akart volna távozni.“ Bezzeg ott van sokaság, mindenféle világi pompa. Gavallérok, papok, nemesek, kalmárok, kőművelők (a mint a *juvelierek*-et igen találóan nevezi), orvosok, törvénytudók, bírások, stb. tolongnak a széles úton. van ünnepély, táncz; kényelmes fogadók, szóval minden világi boldogság. Egy mellék úton — úgy hogy a virtus útján látszanak járni —

mennek a *képmutatók*. A katonák legtöbb része is a balfelőli úton halad, teli dícesekvéssel. Azután egy csoport asszony, „kik férjeiket csupán pénz kedvéért szerették” — a többi közt egy „Dáma”. Erről akarván kérdezősködni, „*notariust* vagy város szolgát keres”, de nem talál s zavarba jő, hogy tán nem is a pokolba viszen ez az út, hanem a mennybe, különben nem volna ily szűke a *notariusnak*. — Csak is ennyi czélzást találunk arra, hogy az elbeszélő nem maga az író, hanem a peleskei notárius. A mint így haladnak, egyszer csak azon veszik észre, hogy egy csapattó ajtó által a pokolba rekedtek. Ott különböző szenvedőket talál. Első a szabók csoportja. Érdekesebb egy könyv-áros, ki azért lakol, mert boltja „igazi könyvek bordellája s a legmocskosabb és legbotránkoztatóbb könyvek gyűjteménye volt.” „Mit szóljak — így panaszodik a könyvárus — midőn a többiek csak tulajdon munkáikért kárhoznak el, nekem és valamennyi könyvárosoknak a mások munkáiért kelletik szenvednie!” — Azután a kocsisok következnek: odább a bolondok, szeleberdik, ostobák és fecsegők csoportja; majd a hízelkedők, egy rossz bíró; a csizmadiák és suszterek, továbbá a kalmárok, ötvösök, kőművelők (e szónál, mely a *kőművestől* helyesen meg van különböztetve, mivel szebb hangzású a mai *ékszerárús?*) — távolabb zajong egy nemes ember, kinek egy másik, jól elpáholva, szemére hányja „hogy a közembereket, parasztokat, zsidókat, cigányokat” a nemes ember megveti, „azt hiszi, hogy az ő eleinek híre és neve ő reá is háromlik, elmulasztja az által minden maga művelését és nemes levelével együtt semmire kellő marad e társaságban.” Egy tóban kofák és kerítő asszonyok uszkálnak, odább oly atyákat talál, kik gyermekeiknek nagy

gazdagságot hagyván, ezért elkárhoztak, a közmondás szerint: szerencsés fiú, kinek atyja pokolba ment. Egy csoport bűnhődése az, hogy mindig azt kiáltja: „oh vajha, oh báresak!“ azaz: tettem vagy ne tettem volna e jót, e rosszat; másik így kiált: „az isten irgalmas!“ t. i. életében is így tett és szabadon vétkezett, a bűnbosánát reményében. Még a festőkkel, szerelmes vén asszonyokkal, a véletlen kimultakkal, patikáriusokkal, borbélyokkal akad össze; az utóbbiak bűnhődése az, hogy Tantalus módra kapkodnak a ezitera után (még akkor nem volt gitár, de a borbély csak borbély volt) azután a balkezüek és magukat kendőző rút asszonyok csapatja esik sorba; olyanok, kiket az elmulasztott kötelesség érzete gyötör, kik botránkoztató példájukért lakolnak; még egyszer a vendégfogadósok, arra, mindjárt Judás, ki, midőn szemére veti, miért adta Urunkat oly olesón, azt feleli, a mily fukar néppel volt ügye, egy fillérrel sem adott volna többet. És így tovább. A vége az, hogy miután Mahometet kellően kiesűfolta vallásáért, a szerző újra menti magát, hogy írásával nem akart „botránkozást adni“ vagy valakit sértegetni.

A munkácska, nem, mint a más két rész ismerője gondolná, versben, hanem prózában van írva, itt-ott nem minden elnésség nélkül, de általában, még a PELESKEI NOTÁRIUS első részéhez mérve is, csekély mű-alakítással.

P. VIRGILIUS MARO AENEISE. *Fordította Remete József. Győr, 1863. Henricke Rudolf.*

Emlékszik-e, fiatal olvasóm, egy avas könyvre, az összefirkált falú tanterem s ezifrán befaragesált padok idejéből? Fürtös leveleit csak lazán tartja már össze az ütött-kopott bőrkötés, melyen a hajdani aranyozásnak pusztá rovátkái maradtak fenn; ezímképe rézbe metszett istennői tintabajuszszal ékesítvék, s minden elő és utó tiszta lapján az időszerinti birtokosok nevei, jelmondatai és tollpróbái gebeszkednek a halhatatlanság után. Sodrott leveleinek régi divatú szöges nyomása közé megannyi írott sor van beékelve, mely az idegen szöveg tartalmát szemrontó hűséggel tolmácsolja az anyanyelven; itt-ott néhány sor bekörmözve (—), másutt meg, oh öröm! egész lap X-olva keresztül, annak jeléül, hogy minden további vesződés nélkül átugorható. — Ime a római *classicus*, a hogy nálunk a legtöbb iskola-hagyott emlékezetében kísért, — a mennyiben tudniillik merőben el nem feledheti. Csuda-e, ha rossz hírbe keveredik egy szépirodalmi lap, mely költőkről beszélve, még Virgilt, Horáczt is azok közé számítja!

Iskoláinkban majdnem kivétel nélkül (én legalább nem igen sejtettem még kivételt), a nyelvtani oldal minden, az aestheticai jóformán semmi. A szegény tanulónak tudni kell mindazt, a mit valamely szó vagy mondat nyelvtani értelmezésére Németország összes commentatorai feltaláltak — ez esetben igen jól megy a tanítás —; néhol már a szanszkrit hasonlítás is kezd felkapni: de arra, hogy költőt költőileg élvezzen a tanítvány, a mennyiben én tudom, minél kevesebb gond

fordíttatik. A legjobb tanuló is nyűgnek tekinti a classicus költő olvasását, melyet ha le bír küzdeni, ha mindazon tudós lomot, melylyel a nyelvtani magyarázat jár, emlékezetében bírja tartani, érez ugyan némi diadalt, de ez nem a költői olvasmányból meritett aesthetikai gyönyör. Hányadik *eminens* tudná például megmondani, mi a *meséje* Homér vagy Virgil eposzainak, melyek benne a főjellemek, hogyan folynak be a cselekvényre, az utóbbi hogyan bonyolódik, fejlődik ki; mik benne a jelesebb episodok, szóval az egésznek szerkezete mi? A legtöbb csupán egyes részeket ismer; azt legjobb esetben elfűja, minden szavát jól megfejti, ha épen valami leírás vagy eféle talál előfordulni benne, azon mulathat is — a tanító nem tesz ellene kifogást; de arról, hogy a mit olvas, az *mű*, része egy nagy, tökélyes egésznek, ritka ad neki fogalmat.

De bár hát az olvasott hely költőiségét tanulná meg érezni a növendék. Olykor szóhoz tapadó, szolgál fordítást kívánnak, tele latinismussal, melyet a szegény tanulónak még egyszer kellene magyarra fordítani, hogy gyönyörködhessék. Másutt megalégesznek, ha a költői nyelvet pőre prózára vetkeztetve, a mint szokták mondani: az értelmét adja vissza; például ezt *aethera carpit* csupaszon így: „repül.“ Volt egy régibb modor, mely a classicus író finomságait zsiros szájú magyar kitételekkel szokta fűszerezni, midőn például az ünnepélyesen gyöngéd: *favete linguis* jól magyarul így hangzott: „csitt! patt! egy kuk se legyen!“ — Egyik mód sem való arra, hogy a tanítvány szép iránti érzelmét gerjeszsze, ápolja, erősítse; hogy benne vágyat költsön a classicus író oly részeivel is megösmernedni, melyek a tanodában agyon X-olva maradtak, s törekedni az *egésznek* élvezetére.

Innen az a mai közvélemény, hogy műveltség, irodalom nagyon el lehet a classicus írók ismerete nélkül. Fogyton-fogytán azok száma, kik a nyelvi akadályokon túl, a valódi élvezet forrásához jutottak: a többi csak unalommal gondol vissza holmi félig kisúgott félig kilesett rossz fordításra, mely Virgilt vagy Horáczt képviseli emlékezetében. Melyik kezdő ne írna különbet azoknál! Melyik ne tudna több szellőt, felhőt, hullámot, villámot rakni versébe, mint azok! Aztán meg ki ne hallotta volna félfüllel, hogy Virgil csak másolója Homérnak s Horácز eredetisége jól járt, hogy a görög ódák elvesztek. Döntő bizonyosság, hogy Furulyás Pista különb Horácznál, Virgilnél, az összes római költészetnél.

Ám legyen. Én sem kívánom ez „utánzók“ utánzását. Nem a tíz-húsz énekes eposzokat, római mintára. Nem a „Hová ragadtok *pieri* szent szüzek?“-féle lelkesedést. Nem a hitrege sallangjait, az ódon versformákat, semmit a mi korunk szellemével össze nem fér. De azért a classicusok tanulmányát nagyon kíváncsi vagyok tartom. Lehet például Virgil, Homér nagyságához mérve, alkotásban, jellemzésben gyarlóbb: de ha egyebe nem volna, mint nyelvbéli tükélye, azzal is megérdemelné, hogy mindenkor, minden nemzet költészetének iskolája maradjon. Ugyanez mondható Horatiusról.

E remekséget így foglalhatni össze: *erő és báj*.

Erő és báj: ép ezek indultak veszendőbe a magyar költői nyelvből. Mint oldott kéve, lazúl a *mondat* napról napra. Rövidsége nyúlik, biztos körvonalai elmosódnak, ruganyossága ernyed. Csak el legyen mondva, két-három szó nem tesz különbséget. Ha rövid a vers Procrustes ágyába, toldjuk; ha hosszú, nyessük, vagy túllógatjuk a lábát. Ha a saját szó nem jut eszünkbe,

rokon is megjárja. Prózánk körülíró lapossága, germanismusa, hírlapi frázisai a költői nyelvbe is bekapnak. Sok, eredeti magyar szólam, velős, rövid kifejezés, mely még pár évtizeddel ezelőtt országszerte kelendő volt, egymás után kivesz, idegennek, pongyolának adván helyet. Szóval a magyar stil, próza, vers egyaránt, pantalonra vetkezik.

Nem azért óhajtom a classicus írók tanulmányát, hogy nyelvünkbe idegen sajátságokat erőszakoljunk; hanem hogy szokjunk úgy bánni nyelvünkkel, mint ők a magukéval. Mondani *épen* azt, *egészen* azt, a mi kell, nem többet, nem kevesebbet. Szólani erélylyel, bájjal; hatalmasan, zengzetesen. Valamint ők lelkét, legfinomabb árnyalatait bírják nyelvöknek: oda törekedni saját nyelvünk használatában. Nincs nagy költő e nélkül, s ha egyszer a nyelvérzék elhomályosul, nagy költő is lehetetlen. A nyelvtromlás kora még sohasem esett össze *cirágzó* költészettel. Az eredeti népköltészet jelessége nagy részét a tömeg nyelvérzéke maradandó voltának köszöni.

Jó hosszú bevezetés oly rövid czikkhez, a minőt Remete VIRGIL-jének szántunk. De alkalom s ideje volt elmondani a mondottakat. Most térjünk a fordításra.

Oly mű ez, mely egy emberkorba s emberéletbe került. Szerzője még fiatalon 1841-ben kezdé, s 1859 végén fejezte be. 1862-ben meghalt, a nélkül, hogy megérte volna műve kiadatását. Barátjára, Horváth Károlyra bízta ezt. Megható a levél, melyben a halálát érző intézkedik műve felől. A kór — úgymond — Aeneisem szüleménye, úgy elfogott, hogy tudómra adva magát, nem sokára sírba viend. De épen e körülmény okozza, hogy hozzád fordulok; ha már *vesztem okozza az Aeneis,*

szeretnék miatta örömet is élvezni. E végett akarlak én téged valamire kérni. S ez nem kevesebb, mint, hogy szerezz nekem kiadót, vagy add ki magad. Barátja teljesíté a kérelmet, Hennieke győri könyvárusban kiadóra talált; de a fordító öröm-élvezetét megghiúsítá a halál. Teljesült volna-e egészen, ha életben marad?

Virgil eposzát egészben adja Remete. Sor sornak felel meg, egygyel sem több, mint az eredeti. Mindazáltal a szóhűség is annyira meg van tartva, hogy alig van szó az eredetiben, melynek a fordító megfelelőt ne állítna szembe. Tehát az anyag mind beszorítva, ugyanannyi térbe. Nehéz munka, nagy érdem fordításnál; de nem minden, még nem is fő. Lássuk:

Fegyver s végzet-üzött hősről szól énekem, a ki
Trója vidékéről legelőbb jöve Italiába,
S Lavin partra, vizen, földön hányatva kegyetlen
Juno végetlen haragáért, égi erőtől.
Háborún is sokszor szenvedt, míg rakhata várost
S isteneit Latiumba hozá, — honnét a Latin nép
Albai tisztos atyák s falaid, nagy Róma, levének.

Kerülöm a latin idézeteket, a hozzá értő olvasó legyen szíves kísérni az eredetiben. „Fegyver s végzet-üzött hősről szól énekem.” Először nyújtott. Meny-nyivel erőlyesb Virgil hangja! Aztán fordítónk a négy megelőző sort is adja: mondata így kezdődik: „*Én*, a ki egykoriban... úgy hogy szókötése ez lesz: *én* — hősről *szól énekem*. Végre az a nem is törvényes kihagyás: fegyver(*ről*), s két értelműség a legkitűnőbb helyen, mert így lehetne olvasni s nagyobb joggal: „fegyver(*üzött*) és végzetüzött hősről szól énekem.” — „Lavin partra.” Itt az eredetiben pont. Méltósággal nyug-

szik meg, azután új mondatot kezd hőse hányatásairól emlékezve. Fordítónk összefoglalja, s elvész a hang. „Junó végetlen haragáért.“ Nem *végetlen*, de *nem feledő*. „Haragáért“ a *j* kihagyása ízetlen, s nem is *ért* az, hanem *miatt*. „Égi erőtől.“ Nem ok nélkül van ez, eredetiben, a Juno haragja *előtt*. Amúgy általában égi erőt mond, mielőtt a specialisra, Juno haragjára térne; így csak verspótlónak látszik. — „Honnét — levének.“ Virgil ünnepélyesen kihagyja a *levének* szót: a fordítás ezzel prózává lapúl.

Múza, okát említsd s mondd, mint lőn sértve hatalma,
Mit fájlalt a magas menny asszonya, annyi veszélyen,
Annyi bajon hajtván e kegyességére kiváló
Férjfiat át? oly nagy haragúak a mennyei lelkek?

Az „okát említsd“ után, (mely az eredeti szép hangzatával nem versenyezhet) a *mondd* betoldása fölösleges. Oly classicus, mint Virgil, nem használ hézagpótlót: erre egy jó fordítónak is ügyelni kell. „Kegyességére kiváló férfi.“ Szóról szóra; még sem az eredeti. Mert szokatlan, mert nehézkes, mert lebecses. „Oly nagy haragúak a mennyei lelkek.“ — Haragúak! lelkek! A latin *kihagyásos* erélye elbágyasztva, az *animus animára* gyöngítve. — Csak még egy keveset:

Néném Anna, minő álmok rettentenek engem
Félénk nőt? mi derék új vendég ére lakunkba?
Termete mily nyúlánk, mily bátor fegyverű, keblű...
Ám de előbb nyeljen földnek mélysége magába
Vagy Mindentehető villáma taszítson Erebeek
Halvány árnyaihoz, mély örvényébe az éjnek,
Mint a te törvényid legyenek megszegve, szemérem.
stb. stb. IV. Ének.

E helyet Kazinczy Ferencz is fordította, kísérletül. Ő fiatalabb nővérnek veszi Annát, és úgy kellemesb is a jelenet. Azonban talán helyesebb a néne. „Félénk nőt.“ Ebben csak az általános női félénkség van kimondva; az eredeti épen a jelen való *aggodalomra* vonatkozik. Nem is álmok rettentik Didót, hanem *álmatlan képzletek*. „Ére lakunkba.“ Más árnyalat. Az *ér* mindig az út folyamával kapcsolatban gondoltatik. Ide *jött* is elég volna. „Termete mily nyúlánk.“ Itt nem csak a *nyúlánkságról* van szó: az egész hősi, félisteni maga hordozást kifejezi a latin. „Taszítson Erebnék halvány árnyaihoz.“ Eredetiben az *árny* kettőztetve, igen hatályosan. Itt elvész a figura. „Ám de előbb.“ Gyakori eset e fordításban, hogy a mely hangzón egyik szó végződik, azon kezdődik a következő, s így kellemetlen *hiatus* áll elő. Általában a verselésnek sok hiányait lehetne kimutatni. Nem olyat, hogy a mérték *ki nem megy*: hanem a mi a vers finomabb fordulataihoz tartozik.

Im e rövid mutató is elég, hogy általában jellemezzük e fordítást. Ha csupán értelmi hűséget kívánunk: nem igen lehet panasz. Körülbelől az van mondva, ugyanannyi sorban, s többnyire megfelelő szavakban. E részben a hűséget, a nyelvtani hűséget alig lehetne többre vinni, tekintve a latin szöveg tömörségét, mely a magyarba oly nehezen fér be. Fordítónk, több éven át, lelkiösmeretes gonddal fáradozott, hogy e nagy munkát véghez vihesse. Tette pedig ezt majd minden külső buzdítás nélkül, leginkább saját lelki erejéből merítve kitartást. Műve fölvette a magyar nyelv haladásának előnyeit, meghaladván e részben az előbbi Virgil fordítmányokat. Akármelyiknél ezek közül alkalmasabb, hogy a latin nyelvet nem bíró, értelmét vegye az Aeneis-

nek. De Virgil *művészete* nincs visszaadva oly művészettel, mely az övét nyomon kísérné. Virgil fordításában kell lenni abból a szikrából, mely az eredeti írótl lelkesíté. Nem elég *azt* mondani el, a mit ő; törekedni kell úgy mondani el, mint ő. E részben sok mindent elmosódva találunk itt. Lehetne kevésbbé hű fordítás, mely mégis inkább megfelelné Virgil szellemének. Egykét szó ha elmarad, nem a világ: de baj, ha az elmondott nem teszi azt a hatást, mint az eredeti. S költői műben nem a puszta értelem a fődolog, hanem a benyomás, melyet tesz az olvasóra. Ez utóbbit olykor némi hűtlenséggel lehet elérni, feláldozván a szóhűséget, melyre fordítónk, vagy nem akart vagy nem bírt emelkedni.

Mindazáltal a magyar Aeneist, hosszú fáradság és ernyedetlen buzgalom ez egy oldalról sikerült vívmányát, jó lélekkel ajánlhatjuk a közönség figyelmébe; kiadója pedig, a ki e nehéz időben ily munkára vállalkozott, megérdemli, hogy minél melegebb pártolásban részesüljön.

ASSZONYÉLET. *Költemények Johannától.*

Frauenleben. Gedichte von Johanna, ily cím alatt jelent meg közelebb egy versgyűjtemény Berlinben (Dunckernél). A „Volkszeitung“ főczikkeinek írója, Bernstein, igen meleg szavakkal ajánlja, s mint az alább következő mutatóvány tanúsítja, nem is érdemetlenül. Bernstein vette rá e koros hölgyet, ki már a nagyanyai örömeket is megélte, hogy részint még ifjú korából való költeményeinek ezt a válogatottabb füzérét nyilvánosság elé bocsássa. Ezek majd mind a női és anyai élet különböző állapotjaira vonatkoznak, s ha e szerint a kör,

tárgyainál fogva szűknek mondható: más részt el kell ismerni, hogy e kört a szerző meleg érzelme, gyors eleven-séggel dobogó szíve teljesen betölti. Olvasóink közt az anyák kedvesen veszik talán az itt következő fordítást, melyen azonban már meglátszik a fordító vaskosabb keze:

ANYAGOND.

Beszedem szép gyolcsom a fehéritőrül,
Magam én azt fontam, s nyűttem vala törül. —
Mikor a mosolygó kék ibolyát szedtem,
Mikor a takácshoz fonalát elvittem:
Kinek ez? nem tudtam előre.

Most már tudom: angyal, itt e szerény lakban
Angyal jelenik meg, csecsemő alakban,
Gyolcsom neki pólya, takaró lepel lesz,
Úgy szorítom hévvel dobogó szívemhez,
Szerelemtől megteljesülve.

Oly csendes, oly néma itt benn a jelenség;
Magam, magam előtt vagyok immár szentség,
Mert bennem lakozik ama szentek szente:
Egy lény, kit az isten életre teremte;
Magam' ővele többre becsülöm.

Jer hát puha gyolcsom — ládd mily nagy örökre
Tartottalak eddig, — jer ide ölemre!
Most szabni akarlak, oly örömet varrlak
Reggel idején már s az esteli fénynyel, —
Munkát egyesítve reménynyel.

CSEMEGÉK, kisebb gyermekek számára, melyekkel családok, kisdédóvók és elemi tanítóknak kedveskedik Gáspár János, nagyenyedi neveléstandár és képezdei igazgató. Harmadik javított és bővített kiadás. Kolozsvárt, Stein tulajdona.

A magyar gyermekek számára írt könyvek között nem ismerünk e gyűjteménynél kitűnőbbet. Mind paedagogiai, mind aesthetikai szempontból tekintve, teljes méltánylatunkat érdemli. Gáspár nem úgy tett, mint sok más, kik semmit sem tartanak könnyebbnek, mint kis gyermekek számára írni. Ő oly nehéznek tartá e feladatot, hogy nem is mert könyvet írni, hanem csak gyűjteményt szerkesztett. Átbuvárolta az egész magyar irodalmat s mindent felhasznált, mi e céljára szükséges volt; választásait és változtatásait legnagyobb részt dicsérnünk kell. Azonban ezzel még nem elégedett meg. Összegyűjtött és gyűjtetett a nép ajkáról egy csoport dajkarímet, tréfát, enyelgést, játékot, szóval mindent, minek gyűjteményében hasznát vehette. E mellett a külföldi forrásokat sem vetette meg. Részint maga, részint barátai, kik közt egy pár jeles költő nevét is olvassuk, sok jót dolgoztak át a külföldi irodalmakból, egészen megmagyarosítva, nem csak külsőkép, hanem szellemben is. Számos eredeti, a szerkesztő felhívására írt dolgozatot is találunk e gyűjteményben. Az egész mintegy tizenhárom szakaszra oszlik. A nagyon kitűnő beszélykéken és gyermekdalokon kívül sok olyasmi van benne, mit más hasonló könyvekben hiába keresnénk, például: dajkarímek, ölben és térden tartott gyermekek játékrímei, hangutánzások, játékok és játékrímek, beszéd és emlékgyakorlatok stb. E harmadik kiadás sok újat is foglal magában. A különben is esinos

kiállítást nagyon díszíti négy színezett könyvomat és huszonhárom fametszvény. E mellett van egy olesó kiadása is, szintén csinos, de képek nélkül. Ismételve ajánljuk e derék könyvet a szülők és nevelők figyelmébe.

TOMPA MIHÁLY KÖLTEMÉNYEI. VI. kötet, *vegyes tartalommal. Pesten. Kiadja Heckenast Gusztáv. 1863.*

Alig néhány éve, hogy Tompa összegyűjtött költeményei öt kötetben világot láttak (1858); s ime már VI-ik kötet járúl a megjelentekhez. A közönség, mely az öt elsőt bírja, kétségkívül sietni fog a hatodikat is megszerezni, mely amazoknak minden tekintetben méltó folytatása; a ki pedig Tompát csupán régebben kiadott egyes füzeteiből ismerné, figyelmeztetjük e már hat kötetes *teljes* kiadásra, mely nélkül valamint ez első rangú nemzeti költőnk ismerete, úgy a műveiből meríthető élvezet, hiányos és egyoldalú. Valóban még a közlevertség s a haza nagy részét fenyegető nyomor sem menthetné ki egészen, ha a nemzet nem érne rá méltó figyelemmel fogadni e legújabb hozományát egy oly költőjének, ki húsz év óta legjelesbje között foglal helyet, s kitől megszokta — örömeit nem igen, mert azok vajmi gyérek — hanem fájdalmát oly vesékgig ható hangon tolmácsolva hallani.

E sorok czélja nem tüzetes bírálat, hanem csak egyszerű bemutatás. Egy pár észrevétel után, melyet a költő mai álláspontja jellemzésére szükségesnek gondoltunk, a tartalom rövid ismertetésére megyünk által.

Tompa ez új kötete arról tesz bizonyosságot, hogy termő ereje folyvást a régi. Költői ere nem apadt, de

mint folyam, haladtában mind *mélyebbre ásta magát*. A jelen kötet, egészben véve, mélyebb, tartalmasb, komolyabb, mint akármelyik az előbbiek közül. Nem annyira a kedély s képzelet ifjonti játéka ez már, mely virágról virágra csapong és csillogó képekben dúslakodik — csupán mert e képek gyönyörben ringatják lelkét; — nem is ama dalszerűség jellemzi ezt, melylyel költőnk egy előbbi korszakán találkozunk, midőn természet és kedély, kül- és belvilág, fény és homály oly elringató dallamú harmóniává olvadt zengzetes soraiban: itt már az *óda* mélysége s magassága uralkodik; az élet, haza, világ nagy érdekeinek mélyen átérzett gondolata. Nem azt mondom, mintha eddigi költeményeiben hiányzott volna ez elem; de oly túlnyomólag egyik kötetében sem tűnt még fel, mint e hatodikban. És ez a haladásnak természetes folyamát mutatja. Tompa fejlődésének e három foka: az *első*, mely képekben s érzelmességben túlrajong; a második, mely tiszta dallammá, harmóniává higgad le; a harmadik, mely ódává tömörül: ép oly természetszerű haladásnak tűnik fel egy lyrai költőnél, mint az elő- és utóifjúság meg a férfikor, — mint a virágzás és gyümölestermés különböző szakai.

Valaki a fiatalabb irodalomból, nem tudom, dicséret vagy megrovásképen-e, úgy jellemzi Tompa mostani költészetét, hogy *elmélkedésre* (reflexió) hajlik. Oly kitétel, melyet a körülmények szerint egyaránt vehetni dicséretnek vagy megrovásnak. Ha a reflexió nem költői forrásból ered, mint többnyire a rossz tanköltőknél; ha a philosophiai gondolat nem bírja magát a szép törvényei szerint érvényesíteni; ha csupán eszmélő fejre, de üres szívre mutat; ha a képzelődés nem bírja szárnyán a gondolatot: akkor bizony vád a költőre, ha meddő re-

flexiónál feljebb emelkedni nem tud. De ha mindezek megfordítva vannak: úgy a reflexióra való hajlam mit sem von le a költő dicséretéből. Ki mondja azt, hogy *óda*i költésnek, mely pedig a legmagasb szárnyalatú nem, *árt* a reflexió, azaz életigazságok, bölcs gondolatok lelkesült előadása? Ám tekintse a legnagyobb ódaköltőket, Pindártól Horáczon által Berzsenyiig! Hiszen, hogy példát említsek, az utóbbinak a „Magyarokhoz“ intézett lelkes ódája nem általános reflexiókon végződik-e: „De jaj, csak így jár minden az ég alatt“ stb...? Ki ódaköltőket csupán azért kárhoztat, mert reflexiókat sző be, nyilván nem tudja mit beszél.

Tompa elmélkedései gyakran nem is pusztá reflexiók, azaz nem *magukért* állanak, hanem *álarczai* valamely ki nem mondott, vagy csak félig kimondott mély érzelemnek. Erre például hozhatjuk fel az „Isten akaratja“ című költeményt (63. l.) mely első tekintetre csupa reflexiónak látszik e thema fölött: meg kell nyugodnunk isten akaratján. De jobban megolvastva, átérezve e költeményt, úgy találjuk, hogy a költő csak *akar*, de *nem tud* megnyugodni, s hogy e költemény forrása nem a fejben támadt, hanem odalenn sötétlik egy a szív fenekén rejlő fájdalom, melyet semmi bölcsesség, még a hit sem képes eloszlatni: *fiát siratja* ez a böleselkedő! Pedig a nagy fájdalmat alig érinti egy szóval:

Járván a temetőn tanútlan éjeken:

Egy kisedet sír fölött törnek meg térdeim . . .

Ennyi az egész. De még mikor hosszan kiböleskedte s látszólag megvigasztalta is magát: akkor is leborúl és *homlokát a sír hűs gyepén nyugtatja*. Valóban ez a fáj-

dalom mélyebb, mint a ti *reflexiótlan*, felvirágozott, fűhöz-fához, tengerhez, sziklához hasonlított fájdalmatok.

Egy része Tompa elmélkedéseinek ily álarcz. A többi a tárgyból, az ódai hangulatból természetesen fakad, s igen kevés lenne azok száma, melyekről azt mondhatnók, hogy ez nincs helyén, küznapi, fagyos. Mindez Tompa költészetének oly eszmei tartalmasságot ad, melyet csak azok gáncsolhatnak, kik a lyrát csupa dallá, hanggá szeretnék higitani, hogy úgy szólva *sararak* nélkül zengjen, mint a fütty. E túlságos zeneiség, ha igazolható is énekekre szánt *dalban*: bizonyára nincs joga, hogy a lyra többi nemeiből kiszorítsa a gondolatot.

Midőn feljebb azt mondám, hogy a képekben duslakodás Tompa első korszakát jellemzi, nem arra céloztam, mintha újabb költeményei e részben szegények volnának. Sőt ma sincs költőnk, ki annyira — hogy úgy szóljunk — képekben gondolkoznék, mint Tompa. Nála a gondolat azonnal jelvi, vagy allegorikai kifejezést nyer; a kettő egyszerre születik. Eredeti hajlam ez nála eleitől fogva; egyszersmind a viszonyok által parancsolt *kényszerűség*. Amaz *érzelmet*, mely álarcz alatt kénytelen bújkálni, de melyet a négy folyó és hármas halom vidékén minden ember a legsűrűbb fátyol alól is megismer, senki sem képes oly finom, oly változatos allegorikai mezben élénk állítani, mint Tompa. Ő ebben kifogyhatatlan. E kötetje legkivált ily darabokból áll. Majd a „Távozó után“ sóhajtunk vele (11. l.), majd „Zrínyi Ilona“ ódon hangú keservében (15. l.) osztozunk; majd vele szomorú vigasztalást lelünk abban, hogy a költészet „Repkénye“ (20. l.) csak hadd borítsa a szent romokat. Még többször ismételt „Teleit“ sem sokalljuk meg (A tél 54. l., Télben 47. l., Téli reggelen 208. l.), annyira

különböző és új mindenik; azután a „Kikeletkor“ (102. l.) és a „Kikireshez“ (112. l.) ismét egészen más. Mint piros fonál húzódik át az érzelem (majd csüggedve, majd bízva, remélve, óhajtvá, intve, sőt a korviszonyok szerint *cérmesen* is) kevés hián az egész VI-ik kötetben. „Forr a világ“ (56. l.) s a költő is forr; kétségbe esik a „Pusztuló erdő“-n (66. l.) és bizony, a mint a dolgok mutatkoznak, nem ok nélkül; a „Régi történetben“ (83. l.) a gúny ostorát csattogtatja; „Egy alföldi új telepen“ (98. l.) . . . ki ne ismerné ezt: „Repülnél lelkem, fenn repülnél“ stb? — melylyel rokon, de kivitelre tán még finomabb a „Jövevény“ (163. l.); azután a „Tűz“ (108. l.) ama tűz, mely nem alszik, ne is alügyék el soha; a „Fogoly“ (120. l.) „A pozsonyi várban“ (133. l.) „A testvérek“ (135. l.) „A megtérő“ (140. l.) „Sámson“ (145. l.) „Múlt, jelen és jövő“ (152. l.) „A sebzett szarvas“ (166. l.) „A vihar“ (182. l.), mind ugyanazon alapérzelem különböző nyilvánulásai, melyeket erőben, kivitelben talán mind meghalad az „Új Simeon“ (192. l.) s melyektől egy mozzanattal külön válik az „Ikarus“ (175. l.) és „Sírboltban“ (195. l.) — Nincs itt hely mindezeket elemezni, az olvasó bizonyosan megtalálja bennök a mit keres; itt a legtöbbnek felsorolása által csak arra akarom figyelmessé tenni, mily nemű dolgozatok teszik e gyűjtemény legnagyobb részét.

Jóval kisebb rész az, mely élet-halál, örökkévalóság, hit, természet, világ és család érzelmei s eszméi körül forog. Két, illetőleg három, alkalmi ódája (Kazinczy emlékezete, Lorándfi Zsuzsánna, gr. Mikóhoz) alkalmi ugyan, de nem kevésbbé *óda*. Történeti legenda a „Kálmán és Prezlava;“ valamint a „Pozsonyi hadjátek“ (kevésbbé sikerült) történeti *anecdoton*. Vidor satira

kettő van: „Ebéd után“ és „Gazdaember ömlengései“; jó mindenik, de jobb és költőnk e nembeli dolgozatait mind felülmúlja a „Két levél“, melynek csak fele satira (emancipált nőkre), a másik fele egy magyar háziasszony eszményképét tükröző, igen kedves *idyll*.

Az élet és halál gondolatok közül, melyekről az imént emlékezém, némelyik nagyon sötét. Ilyen kivált az, melynek a költő nem tudott más címet adni, mint e kezdő két szót: „Bár még“ . . . (33. l.) Azok a sorok, melyek így kezdődnek:

„Sötét, gyászos jelek! rossz órák közelít“

ez a pár szakasz oly mélység fölött lebeg, hol féltjük az — embert. Állítson a *költő* keresztet az ily örvény fölé, s óvakodjék ott járni.

Népdalai (szám szerint XIII) hasonlóak a régiekhez. Ugyanazon, magát olvasva is daloltató forma, ismét áriák szerint. De ki kell emelnünk a IV. számút (Gyilkos fenék), mely formában és tartalomban teljesen sikerült népballada, mi eddig nem igen tartozott a Tompa költői köréhez.

Azonban, mit ér e költeményeket címek szerint elősorolni s osztályozni. Minden egyes versről írhatnánk ennyit, mint ez az egész ismertetés, s az olvasónak még sem tudnánk fogalmat adni az egyes darabok szépségeiről. Legyen hát elég, hogy pár szóval megjelöltük Tompa műzsájának mostani irányát, mely annál üdvösebb, mennél több okunk van féltetni lyrai költészetünket az elléhásodástól. — Végre ama *reflexió*s darabok közül, nem válogatva, csak találomra, ide teszünk mutatványul egyet, egy igénytelen rövid versecskét, melynek megdöbbenő

mély fordulata szintén mutatja a forrást, honnan származnak többnyire Tompa reflexiói. Czíme a

MOSOLY.

A szerető s anyának ajkán:
Remény, boldogság egy veled;
S a támadó naphoz hasonlítsz
Mely fénybe vonja az eget!

Midőn ébredsz a gúny, gyűlölet
És kárörömmek általa:
Vagy félig elrejtett gyiloknak
Gyors, félelmes mozdulata!

Népet, bírót megfélemlítesz
A vérpad gyász deszkáiról,
Ha benned a megölt igazság
Főlebb hivatkozása szól.

Mosoly! ki a szív mozdulását,
A fényt, homályt így rajzolod:
Mi vagy te a halottak ajkán . . . ?
S hol léssen magyarázatod . . . ?

MAGYAR NYELVTÖRTÉNETI SZÓTÁR. Szerkeszte Mátyás Flórián. II. füzet.

„Ha, mit szaktudósok czélszerűt írnak, nagyobb közönség megolvassa, nyelvtudományunk halad, nemzetiségünk szilárdul, s utódinknak szebb jövő van biztosítva.“

E sorokkal végzi Mátyás Flórián akadémiai tag közelebb megjelent kis munkája előszavát, melynek czíme: „Magyar Nyelvtudomány. II. füzet.“

A „nagyobb közönség“ talán megolvasná „mit szaktudósok czélszerűt írnak“, ha volna a ki figyelmeztesse rá, meg ha nyelvészünk a fő kérdésekben is annyira el nem térnének egymástól, hogy a homlok-egyenest szembe állított rendszerek közt el bírna igazodni. De így, *olvasni* nem, csak *tanulmányozni* lehet, s a ki egyszer erre adta fejét, az meg sem áll, míg maga is új rendszerrel nem gazdagítja a nyelvtudományt, tagadván a létezők helyes voltát s növelvén a zavart.

Az „író-tömeg“ — miként a *nem* nyelvtani írókat Mátyás úr nem minden lenézés nélkül, összefoglalja — szintén hiába tenne kísérletet, hogy irányában a nyelvészi tekintélyek adta szabályokat kövesse, vagy az általok kihozott eredményekhez tartsa magát, mert ezek annyira különböznek egymástól sokszor, mint ég és föld. Ott van például az igeidők kérdése. Jaj volna az írónak, ki addig le nem írna egy perfectumot, míg sorba tanácsot nem kér nyelvészeinktől! Még jajabb, e tanácsok meghallása után! A mi egyik előtt az egyedül üdvözítő írásmód, a másik szemében halálos vétek. Mit tegyen hát e szegény „író-tömeg“? Azt várja, míg eligazodnak nyelvészeink? *dum defluit annis*?... Ír

bizony a, ki jól, ki rosszúl, a mint az élő nyelv, a mint az irodalmi szokás, a hogy a stil *érthető* szerkezete vagy patheticus gerjedelmei kívánják, saját és a közös nyelv-érzék szerint, hézagosb vagy teljesebb nyelvtanulmányai segélyével.

Nem azért bocsátók ezt előre, hogy kárhoztassuk Mátyás úr nyelvtudományi törekvéseit, melyekből a főntebb említett füzetke is mutatványt hoz. Sőt épen azt akarjuk kimondani, hogy a munka melyen tisztelt szaktudósunk dolgozik: a MAGYAR NYELVTÖRTÉNETI SZÓTÁR oly szükséges, mint a falat kenyér. Mi az akadémiai Nagy szótártól vártunk ilyet, mert e nélkül az nem teljes: de csak itt-amott s néhány szónak találtuk feljegyezve régi jelentését, nem kísérve századokon át, nem támogatva elegendő idézettel régi íróinkból; míg ellenben oly szók, melyek értelme senki előtt nem kétséges mai nap is közhasználatúak, költőkből szedett idézetekkel vannak felcífrázva, a jó isten tudja miért.

A jelen füzetke izlelőt nyújt Mátyás Flórián „nyelvtörténeti szótárából,” és ezt *egészben vére* igen derék munkának jósolhatjuk. A közlött néhány czikk mutatja, mily éles elmével s vas szorgalommal állítja össze a szerző nyelvünk történeti tényeit, legrégibb időtől a múlt századig, a „halotti beszéd-től” Faludiig, úgy rendezve, hogy az eredmény sokszor meglepően igaz. Az akadémia szótára e munka nélkül nem lesz teljes, ki azt bírja, ezt is meg kell szereznie, mert csak így lesz képes a nyelvet jelenében s múltjában áttekinteni.

De megbocsát M. úr, ha művére egy pár észrevételt is bátorzkodunk tenni. S mivel e tudós szerző, ha ellenzésre talál, szereti ösmerni emberét, mielőtt vele beszédbe állana, ime azt is megmondjuk, hogy bár

szaktudósnak e sorok írója magát nem tartja, vagy kilencz évig ő is forgatta nyelvemlékeinket s régibb íróinkat, nagy részöket el is olvasta, legalább a mi nyomtatva megjelent; és így ha talán nem *ért* is, de *sejt* a dologhoz valamit.

Észrevételink elseje az, hogy Mátyás úr igen sokat követel a régi nyelvnek, a mai nem csak irodalmi, hanem *élő* nyelv rovására is. Például hogy az *élő aznap*, *minap* stb. visszaálltassék *az napon*, *mi napon* stb. formákra, mert csak ez a helyes: túlkövetelés. Verborum vetus interit aetas. Tudni jó, visszahozni nem mindig lehet.

Másik észrevétel, hogy M. úr a latin szövegek magyar fordítását *mindig* úgy veszi, mintha egyik szó *felezné* a másikat, s a magyar szó akkori értelme teljesen megfelelné a latinnak. Semmit sem számít be a régi nyelv szószegénységének, semmit a fordítók tapogatózásának, nyelvbeli járatlanságának, vagy szabad önkényének. Erősíti például, hogy *bádog* szó régen *aes*, *aereum* jelentésű volt, mert a fordításban e latin szónak felel meg. A *bádog* akkor is *bádog* volt mint ma, a fordító általában csak nemtelen érzet akart vele jelenteni, s miután a *rezet* már emlité, odateszi a *bádogot* is. Ilyen az, midőn e mondatból: „Jézus az tenger partján *terme*“, vagy: „két férfiú *terme* ölelöttük“ azt hozza ki, hogy *terem* ige annyi, mint a latin *adstat* = *ott áll*, mert a latin eredetiben e szó van. Hisz a *terme* igét ez értelemben ma is mindennap halljuk, de nem azt teszi, hogy *ott áll*, hanem hogy *ott terem*, az az *hirtelen*, *váratlan megjelenik*. Ilyen, hogy a *denerér* hajdan *noctua* (bagoly) lett volna, mert a fordító ezt azzal adja vissza. A *denerér*, tájilag *tündenerér*, *tündelerény*, mindig

az volt, a mi most, csapongó röptéről nevezve így. E részben több kritikát óhajtunk tehát.

Harmadik észrevételünk M. úr teljes meggyőződését illeti, hogy *az ősz magyar nyelvben nem létezett t. betűs perfectum, csak participium*. Azaz, hogy efféle: *látott, hallott, jött*, stb. az ősz nyelvben mint *jelentő mód múltja* eredetileg nem volt használatos. Hogy participiumi alakja sokkal gyakoribb és változatosb régen, mint ma, nem fogja tagadni senki. De hogy *múlt* időkép nem létezett: ezt Mátyás Flórián honnan fogja bebizonyítani vagy szerinte „begyőzni”? A „halotti beszédből”? Ez maga kevés arra, még ha a köznögsbergi új találmányt hozzá vesszük is. A „halotti beszédben”, minden rövidsége mellett, van egy forma: *adotta vala*, mely kétségtelenül régmúlt; s egy másik: *alott*, melyről Mátyás úr *csak most akarja* felállítani, hogy participium, az tehát *bizonyosság* nem lehet. A későbbi nyelvemlékek *minden lapján* találunk *t*-betűs formát, nem igenév, nem jelző, hanem *valóságos múlt* gyanánt alkalmazva is. Buvárkodnunk sem kell, csak a Toldy Példatárába pillantánunk. „Immár predikátor szerzetnek professiót *tött, beesködt*” — „predikátor szerzetbeli apácza *volt*” (Margit legenda). „Mert igen keserőséggel *töltött* be engemet a mendenható” (Révay-codex). „*Hallottátok*, mert mondván vagyon a véneknek” (Jászay-codex). „Nemde *gondoltad-e* en szolgálmat Jóbot...” (Döbrentey-codex). „Oh keménységős keresztfa, ki *löttel* ez napon en fiamnak anyja” (Nádor-codex). „Engem *kildtek* (küldtek) teged látnom.” (Ének Pannonia megvételéről) stb. stb. Valóban szeretnénk ama „begyőzésről” meggyőződni!

Negyedik észrevételünk Mátyás Flórián stilusát illeti. Kérjük őt, hogy ha azt akarja, hogy művét a „na-

gyobb közönség" is elolvassa, ne tegye olvashatlanná *döbrenteismusa* által. Természetes ugyan, hogy a ki sokat foglalkozik a régi nyelvvel, utóljára bele éli magát egészen, úgy hogy irállya is a régihez idomul: de ne panaszkodják aztán, ha nem olvassák. Ki idegen nyelvtant ír, a tanuló nyelvéen kell írnia; ki valamit meg akar értetni, oly nyelvet kell használnia, melyet más is megért.

ZANDIRHÁM. *Székel hősköltemény a kilenczedik századból. Irta Dózsa Dániel. (Az író tulajdona.) Kolozsvártn, Stein János bizománya.*

(Töredék.) *)

E cím alatt, már jó ideje, egy 296 lapra terjedő sűrű és apró betűkkel nyomott költemény jelent meg. A napi sajtó röviden, mint szokása, fölemlíté; egy pár felületes — nem annyira ismertetést, mint ajánló bókot is olvasánk róla: azzal vége, csendes minden. A szerző, talán évek óta, lelkesül valamely magasztos czélért, gondolat fogamzik elméjében, s hordja azt, talán évekig, mielőtt a megtestesülés pillanata bekövetkeznék; a kivitel ismét éveibe, nappali s éjjeli gondjaiba kerülhet: s midőn a mű kész, midőn a friss nyomdászagú példányok szétküldettek, mi jutalom vár rá? Egy kis lágymeleg ajánlás, boszantóbb az indokolt gánésoknál; rövid ismertetés, minő a szerkesztői példányok felvágatlan lapjairól telhetik, visszatetszőbb bármily keserű, de tanulságos bírálatnál. A közönség a stereotyp ajánlgatások, obligat dicséretetek közt nem tudja magát tájékozni; értelmesb lévén, hogy sem mindent jónak tart-

*) Eddig nem jelent meg.

son, a mi előtte köznapi szavakban feldiesértetik, hajlandó a jobbat is selejtesnek ítélni. Ily eljárás — vagy inkább el *nem* járás — alig hiszem, hogy akár a szerzőre buzdító, akár a közönségre lelkesítő hatást gyakorolna.

Pedig Zandirhámnak már pusztán megjelenése nevezetes tünemény költészetünk mai állapotában. Jelenleg, midőn minden tehetség (s tehetlenség) lyrai koszorúk után kapkod, legkönnyebbnek gondolván a vers azon nemét, mely alakban is legrövidebb, — midőn az alkotó költészet fáradalmas előkészületei, hosszú tanulmány kétes sikerért, komoly törekvés messze célra, mindenkit visszariasztanak, — jelenleg, mondom, egy ily költeménynek már létrejötte is elösmerést, méltánylást érdemel. Volt idő, mikor ifjaink nemes hévvel, kitartó buzgalommal készültek az írói pályára; óvatos szemmel néztek körül a költészet tág mezején, s a mely ösvény leginkább vonzotta hajlamukat, vagy, génuszok irányánál fogva legbiztosabb haladást ígért a siker felé, azon indultak el. Csalódhattak, csalódtak is nem egyszer, de a törekvés komolysága még akkor is némi tiszteletre gerjeszt, ha célját nem érheti. Most a fiatal ember nem akar egyéb lenni, *csak* (!) Petőfi, s mihelyt „bordái alatt hatalmasabb ütéssel kótog a bekérgezett szű”: legott igyekszik elfoglalni helyét a népies lapok olesó Pantheonjában.

Mi lehet oka ez egyoldalúságnak? Amaz általános emberi természetből folyó utánzási hajlam-e, mely a sereget mindig és mindenütt a legközelebb kivívt koszorú irányában kergeti? Nagy részt ez. De nem volnánk igazságosak, ha korunktól minden jóra való, önálló tehetséget megtagadnánk; ha a „servum pecus” metsző sarcasmusát csak kiebb terjesztenők is, mint az

más időszakban terjedt. Utánzóik mindenkor voltak és lesznek, Csobáncz és Somló után ép úgy láttuk felsarjadzani a Hősregéket, a Márévárát, a Szöszvárt, miként Zalán futása nyomán a esikorgó hatosokban írt hőskölteményeket, melyekre senki sem emlékszik többé; mikép Kont diadala után a hamis pathoszsral rikácsoló balladákat; s mint most az északi ballada nyomain amaz ostobán naiv catechesist, mely elégnek tartja a száraz történetet kérdések- s feleletekbe foglalni. Ezekkel semmi közünk. De miért, hogy azok is, kiknek művein saját egyéni bélyeg, tehát kisebb-nagyobb önállóság ismerhető fel, kizárólag a lyra, a Petőfi — vagy legfőlebb az ő általa kedvelt Beranger és Heine lyrája körében mozognak? Talán mert egyéni hajlamuk csupán e fajjal rokonszenvez. Lehet; bár kétlem, hogy a költői tehetség bizonyos korban mind lyricusnak, egy határozott iránynyal, másban mind epicusnak teremne. A hajlam többnyire studiumaink szerint irányúl: Byron, a kiválóan lyrai természet, lyrája nagy s legszebb részét elbeszélő formába öntötte, s bár nem tisztán eposzi, mégis becses dolgokat nyújtott e vegyes téren. Ugyanez áll, több-kevesebb módosulással, Kisfaludy Sándor és Vörösmarty elbeszélő műveiről. Mindkettő lyrai tehetség, nem elégette, örökké dalokat és ismét dalokat hallatni: s a közönség hálásan fogadta e változtatást húrjaikon.

De az eposz kora lejárt, mondják, ama hősvilággal együtt, melynek tetteit zengeni volt feladata. Helyét a regény foglalta el; s a mi költészet ezen kívül iparvilágunkban élvezhető fenmarad, az csak a drámában és lyrában nyilatkozhatik. Való, hogy a föld, a mint most „forog keserű levében“, összes productiv erejével sem képes ma már egy Iliást hozni létre, s az óriás

szenvedélyek, minőket egy Nibelungen-Noth csatára zúdít, épen úgy ismeretlenek napjainkban, mint az ősvilág sarában hömpölygő megalosaurus, vagy az erdőt legelő mammuth. De ha egy Virgilnek a római, egy Tassónak az olasz műveltség fénykorában lehetett, a naiv hőskor és a kifejlett polgárosodás szerencsés kombinálása által örök életű műveket hagyni hátra: véleményem szerint ma sincs zárva az út annak, kire bőven árasztá kegyeit Calliope. Azonban tegyük fel, hogy a sajátlag vett eposz, vagy inkább a classica i epopoeia korunkban többé nem lehetséges: vajon a több-kevesebb romantica i vegyülettel modernizált eposz: egy Frithjof-rege, egy Childe Harold, egy Onégin, szinte lehetetlen-e?

Mi tehát az oka, hogy költőink csaknem kizárólag a lyra, ennek is egy-két divatos faja után esnek? Részen, lehet, nem nagy ismeretség a minden korok és nemzetek jeleseivel; ennél fogva hiánya ama gyakorlott izlésnek, mely a szépet minden alakban élvezhetővé teszi; épen úgy Homér egyszerű, de nagy, de biztos vonásaiban, mint az Aeneis vagy Gerusalemme csiszolt formái alatt, vagy Pulci és Ariosto gonosz mosolyával szemben; úgy a Mahabhârata „elefánti“ dúlakodásai közt, mint a „Paradicsominak“ (Firdusi) nemzetségről nemzetségre szálló szenvedély-viharában, vagy az ellen szívét kitépő s megrágó „Sigurd“ hőseinél. Hiányzani látszik költőinkben, amaz *önbeleélés*, ha ki bírnam fejezni, nagy példányokba, mely fogyatkozás ha egyrészről meghagyja nekünk a naturalisták eredetiségét, s a nemzeti zsinórt és sújtást épen nem hozza veszélybe, más részről nem enged túl látni gémes kútainkon, s valljuk meg, több a kár benne, mint a nyereség. Aztán nem

is áll, hogy idegen minták szemlélése jóra való tehetséget kiforgatna eredetiségéből, hogy szükségképen letörlené róla a nemzeti zománcot. Virgil a hellének nyomán képezte magát: melyik költő inkább római, mint Virgil? A Jeruzsálem dallója egy képet is alig mer használni, mely nem Virgilé; mégis előttünk áll a szenteskedő, a kéjsovár, a lány érzelmű olasz. A mi Zrínyink e kettőt nem csak nyomon követi, de néhol épen kiírja: azonban, daczára az idegen műveltségnek, nem látjuk-e szüntelen a XVII-dik század horvát-magyarját, ki szóban fukar, szenvedélyben erős, érzületben magasztos, utolsó csöp véreig hazafi? Bizonyára, míg „Hermann és Dorottya“ szemben az Iliászszal s Odyszeával eredeti és kiválóan német költemény marad: addig nincs okunk idegen mesterművek tanulmányozásától azért borzadni vissza, hogy elsatnyúl bennünk az eredetiség, s lehámlik rólunk a nemzeti máz.

Mindazáltal nem ez a fő ok, mely költőinket hosszabb lélekzetű compositióktól visszatartja. Ki akarna palotát emelni földrengés után, midőn a talajt még mindig hullámozni véli lába alatt? Egy napról más napra élünk; elfogadjuk, de elégejük is a perc benyomását; messze célra törekedni hiányzik az ösztön, a kitartás, a szellem ruganyossága; beérjük azzal, mit a jelen óra önkényt hoz, s nem törődünk vele, ha a következő ismét elviszi. Ezen, hogy úgy mondjam, *nomád* állapot a kedélyvilágban, fejt leginkább meg az uralkodó lyrai hangulatot, s általában lyránk jellemét.

Ezért mondom én, hogy Zandirhám megjelenése figyelmet érdemel. Lássuk már a költeményt.

Szerző, maga is székel, e kicsiny de vitéz hegyi nép tetteit akarja dicsőíteni. Helyes tapintattal választja

meg a *kort*, a székely önállóság, függetlenség korát. Ha a székelyek, mint hagyomány és krónika egyiránt bizonyítják, Etele húnjainak a bérczes hazában visszamaradt töredéke, mely a magyarok bejöveteleig képes vala megőrzeni függetlenségét: csak is ez önálló kora az, mely eposzilag fölvehető. Korábban a székely, mint székely, nem is létezett; Árpád után sorsa a magyaréval fonódik össze. A hún és magyar időszak közötti századok egyikébe kellett tehát szerzőnek eposzát helyezni: de melyikbe? Nem tekintve azt, hogy a hún birodalom enyésztere közvetlen következő időszak se mondai, se történeti alapot nem nyújt, -- már azért sem lehet a költemény idejét ez első századokba tenni, mert a hún nemzeti hanyatlás leverő hatását a bármily hősi fényben felmutatott székely ivadék dicsősége nem ellensúlyozhatta volna. Szerencsés gondolat volt hát az elbeszélés korául a IX. század második felét, a székely önállóság utolsó éveit, választani, midőn a magyarok előre kilátásba helyezett diesteljes megjelenése az egész eposz folytán lélekemelő hatást gyakorol.

Mondai s illetőleg történeti alapját tekintve, jelen költemény részint az élő néphagyományra, részint s főleg azon sem elég teljes, sem eléggé világos feljegyzésekre támaszkodik, melyeket „Székely krónika“ néven ismerünk. Nem egyszer volt már feszegetve, mulhatlan kellék-e eposzban a történeti vagy mondai alap. Vajon az afféle hősköltemény, mint például Tündérvölgy, Széplak, Két szomszédvár, Magyarvár, melyek, tudtommal semmi hagyományon nem épülnek, legfőlebb ha némi történeti háttérök van, veszít-e lényegesen e fogytkozás által. A költő, mondják, azért költő, hogy teremtsen: kort és viszonyokat, hősöket és jellemeket, istene-

ket és mythológiát, szóval mindent, mindent: ez fog a phantasia próbaköve lenni. Szép feladat, de még nem ismerek oly nagy epicust, ki ezt megoldotta volna. Homér ugyanazon mondakörhöz tapad, melyet utána, s valószínűleg előtte is — százan meg százan énekeltek; Virgil fáradságosan szedi össze az Aeneas felől keringő hagyományos emlékeket és halászsza ki ezek tengeréből a céljára tartozót; Firdusi a shah levéltáráiban, gyűjteményeiben évtizedeken át buvárolja nemzete múltját: vajon ezek s a többiek mind, phantasia nélküli szegény fuvalások voltak-e s azért kutatták a hagyományt, a históriát, mert képzeletből alkotni mit sem tudtak? Homér, például, nem lett volna-e képes Odysseus vagy Agamemnon helyett más, szem nem látott, fül nem hallott hőst teremteni? Azt hiszem, alakító tehetsége így is vonzó művet hozott volna létre; de nem hiszem, hogy mi azt olvasnók. Ily légből szedett eposz talán gyönyörködtet vala némelyeket; de soha sem fogott a görög nemzet vérébe átfolyni, a rhapsodok ezrei által fíról-fíra plántáltatni. De a görög ugyanazon mondákat, regéket hallá az Iliasból, melyek bölcsője óta nyomon kísérik, csak hogy itt szebb, vonzóbb, teljesebb alakban. A monda évszázadok során históriai meggyőződéssé, nemzeti hitté változott: innen az eposz roppant hatása és népszerűsége. — Hogy újabb példát említsek, Ossiannak minden búbája elvesz, mihelyt fölteszszük, hogy az Macpherson koholmánya; hogy Ossian meg hős atyja Fingal, hős fia Oscar, légi káprázat s a bárdok éneke felhős Caledoniában, ha zengett is valaha, elzengett örökre, viszhang nélkül, nyomtalanúl. A mű ugyanaz, de mily különböző a hatás!

Ily fontos levén, hogy az eposz a nemzetnek, melyre hatni akar, ne csak jelleme, szokásai s erkölcsében, ha-

nem történeti s hagyományos emlékeiben is gyökerez^zek: nem ok nélkül törekedett szerzőnk megadni hős-költeményének azt, a mit én *eposzi hitelnek* szoktam nevezni. Van ugyanis történeti hitel, mely a tények valóságán épül, ezzel szemben megkülönböztetem az eposzi hitelt, mely nem törődik azzal, megtörtént-e a dolog, de igen, hogy él-e az a nemzet- a nép tudalmában, emlékei- s hitében, s az utóbbiakhoz, mennyiben a költői czél engedi, makaesúl tapad. Nem költ semmit, a míg hagyomány van, miből összerakni lehet; nem ferdít, hol az eltérés a nép tudalmával ellenkeznék: de a monda variánsai közt szabadon válogat. Szerző, mint ajánló leveléből is kitetszik, érezte ily hitel szükségét: „hogy eposzt lehessen előállítani, úgymond, legelőbb is az ősz nemzeti élet alapjával, annak ősz szerkezetével kellett tisztába jönnöm“ — s feljebb: „csak egyet nem örökölhettünk: tiszta tudalmat nemzetünk őskoráról.“ (VI. l.) De nem elég esupán az ősz nemzeti élet alapjaival, szerkezetével jönni tisztába: ez csak háttér, csak keretje a rajznak. Magát a fő cselekvényt, nevezeteseb episodjaival, kitűnőbb hőseivel, oly alapon kell kifejteni, hogy minél több támaszát lelje a nemzeti emlékezésben. Szerzőnk e részt is diesérendő lelkiösmeretességet tanúsít. A székely krónika szerint valóban *Zandirhám* neve ama rabonbánnak, ki a bejövő magyarokat fogadja, neje ennek csakugyan bizonyos *Magor* leánya, kinek rejtélyes személye ott ködlik a hagyományban; a többi (legalább) *nevek* is, melyeket a költő használ, ősz székely nemzetségek nevei, s ezek leírásában, túlzott hűséggel, a régi helyesírást is megtartja, mint: *Boudham*, *Zandour*, *Mikow*, *Uspoulut*, stb. *Boudvár*; a krónika szerint is, a székelyek áldozati és gyűlhelye: ott áll a *hat kő-vért*,

melyre írvák a székelvények törvényei; a főrabonbán hármass tiszte: „ad castra metienda contra exterar gentes, ad jura sacra et profana edicenda“ — terjed; ő áldozik a nép előtt: vérfrigy a kókuszdió kehely által, a *tribusok* és nemzetségek stb. stb. mind a nemzeti hagyományon épülnek. Episodjai közt legkitűnőbb a Rapsonné leánya, mely régi mondán alapúl; a többieket is igyekszik a szerző mondákból venni, vagy legalább hagyományos nevekhez, személyekhez és helyekhez esatolni; s általában a topographia biztossága egyike fő gondjainak.

Az eposz tizenkét *költeményre* s ezek mindenike több *énekre* oszlik. Költemény egy kikerekített szakasz, de nem önálló, nem független az egésztől, sőt épen úgy ennek egységéhez tartozik, mint valamely regény külön fejezetei. Tartalma az eposznak röviden ez. *Boudham* kimúltával az ifjú *Zandirhám* fő rabonbánná választatik, mely alkalommal Magor a főpap megjósolja neki, hogy *alatta nagy dolgok történnek, a húnfaj visszanyeri Etele régi birodalmát.* — Másnap, ősi szokás szerint nőt választ, *Jolánt*, ki miatt háborúba keveredik *Posel*-l a besenyők chánjával. E háború folyama, episodjai, képezik az elbeszélés nagyobb részét. A székelvény egy ideig győztesen veri vissza az ellenséges megtámadást, de miután a besenyők Gely és Glad szomszéd fejedelmeket is szövetségükbe vonják, több oldalról támadtatik meg a maroknyi népfaj, s vesztét már bizonyosnak vélvén, élet-halál harcát víja; midőn a honkereső magyarok megjelenése kiragadja a veszélyből. E segítség váratlan a székelvényekre, de nem az olvasóra nézve, ki erre előkészítettik a *Barnaritéz* megjelenése által. Az ismeretlen hős nem egyéb, mint *Árpád*, Álmos vezér fia, ki már a háború kezdetekor *Posel* chánnál időzött, hogy az új hont kör-

nyező *népek* szokásait, erkölceit, hadakozás módját stb. kitanúlja; segíté előbb a besenyőt harezban, de majd a székelyekben rokonira ismer, elfogattván, köztük tartózkodik, míg egyszer rejtélyesen búcsút vesz tőlök „s eltűnik, senki sem tudja hová.“ Azaz visszatér magyarjaihoz, hogy őket segélyül kihozza.

E rövid tartalomból is látható, hogy az alap szerencsésen van kigondolva. A székelyek küzdelme fajok fenmaradásáért, bár mily hősi, bár mily megható legyen az, magában véve nem bírna az epopoeia nagyszerűségével: épen úgy, mint Aeneas küzdelmei kisszerűek maradnának, ha Róma leendő nagysága nem emelné a cselekvényt, az egyes hőöket. Az idegen népek közt egyedül álló székely, ha visszaverné is elleneit, győzelme nem volna biztosítva újabb veszélyek ellen: de így, a magyarok megjelenése minden aggályt eloszlat, a küzdelem célját érte, a székely mindenkorra biztosítva van. Úgy is, a monda szerint, a székely csak azért maradt Erdély bérczei közt, hogy Etele honát a később kijövendő magyarok számára megőrizze; az őrhad tisztét híven betölté, fentartotta magát a derék sereg megérkeztéig, s ezzel hivatása be van végezve. — Ha valaki ellenvetné, hogy a magyarok megjelenése oly kívülről jövő esemény, mely *deus ex machina* gyanánt vág a cselekvény folyamába, azt az épen most mondtak meggyőzhetik, hogy szükségkép így kelle az eposznak befejeztetni. E befejezés, mint fűntebb érintettem, az olvasóra nem is váratlan: már az újonválasztott rabonbánnak meg van jósolva, s azután a Barnavitéz által mindig éber figyelmünkben tartatik.

NYELV ÉS IRÁLY.

AZ É-T Í-RE VÁLTÓ TÁJSZÓLÁSRÓL. *)

Nem lehet a magyar nyelvészet körében napról napra élénkülő mozgalmat öröm nélkül szemlélni. A nyelvészet, mely Révaiig, úgy szólva, bölcsességében volt, s ő utána sem fejlett oly arányban, mint a hatalmas kezdet után várni lehetne, mind nagyobb tért foglal el. Amaz önkényes szóboneczolás, mely boldog-boldogtalan által, a nyelv múltjának és jelenének kellő ismerete nélkül űzve, képtelen eredményekhez jutott, napjainkban a nevetséges ritkaságok közé tartozik. A hasonlító nyelvészet, a helyett, hogy a sémi nyelvek felé kacsingatna s bibliai reminiscenciák ködében tapogatóznék, meglelte természetes medrét: az altáji nyelvzömöt. A szójárások, tájkiejtések mindinkább méltányolvák, szerves összeköttetésbe hozatnak a nagy egészszel, melynek részei, módosulványai. S ha *itt* és *ott* a szakbuzgalom, a tárgy iránti hevülés olykor túlságba esap is; ha meszszebb viszi is néha következtetésit, mint a valóság engedné: azon nincs miért megütköznünk. Buzgalom ritkán

*) Eddig közzé nem tett kéziratból.

van túlzás nélkül. A mi igaz, megmarad, a mi nem, lesodorja az idő.

Én, a nyelv egyik gyakorlati munkása, s az elméleti haladásnak inkább csak szemlélője, egy irodalmilag kevésbé ismert, kevésbé méltatott tájkiejtésre kívánom vezetni az illetők figyelmét: a *tiszántúlira*. A palócz, barkó, a dunántúli, a szügedi kiejtés, kisebb-nagyobb mértékben ismertetve, s nyelvészeti czélokra használva van. A tiszántúlira — értem azt, mely az édes helyett *ídest*, ló helyett *lú*-t ejt — elég volt annyit megjegyezni, hogy az *útálatos*, *czigányos* kiejtés. Hogy a közéletben a különböző tájak lakói egymás nyelvét *útálatosnak* találhatják, azt értem; de hogy *tudomány* az ellenszenv ily kifejezésével fordulhasson el tárgyától, melynek megvizsgálása, az egészbe illesztése, köréhez tartozik: ez az, a mit meg nem foghatok; — különben a természetbuvár csak hímes pillangót keresne, s visszaundorednék a póktól és gilisztától. A tény előttünk áll: a haza egy nagy része amaz útálatos, czigányos kiejtést hordja ajakán. Miért? Elfeledte-e ősei nyelvét a legtörzsökösbnek elismert magyarfaj? Vagy a czigányok kiejtését tanulta el? bár még ez esetben is méltó volna vizsgálatra, mert a czigány nyelv a klasszikai sanscrit elárvahodott rokona.

De én vizsgálódásomat ily messziről kezdeni nem akarom. Egyszerűen adatokat kívánok nyújtani azoknak, kik e hangoztatással megismerkedni szeretnének. Aztán, ha e rendetlenségbe némi rendet hoznom, e látszólagos anomaliából a nyelv törvényeit illetőleg valami eredményt felmutatnom sikerül: az is jó lesz. — Az *í-ző* tájak egyik góczában növekedve, könnyű nekem, csupán emlékezetből, összeszedni ez adatokat; ha más, hason

kiejtésű vidék némi árnyéklatban eltérne is tőlem: ez eltérés, tudom, sem sok, sem jellemző nem fog lenni.

Sajátlag csak az *é* hangnak *í*-re változását tűztem ki vizsgálatom tárgyául. De mielőtt erre mennék, nem hagyom egy futó pillantás nélkül, az *ó*-t mely *ú*-ra, az *öt*, mely *ü*-re hajlik. E három (és néhol a közép *e* tiszta ejtése) teszi jellemét a tiszántúli — (körös-marosközi) — tájszólásnak.

* *

*

Az *ó* hang, tiszántúli ajkon, tudtomra csak egy szóban változik *ú*-ra s ez épen a szerencsétlen *lú*. (Mert a *Rúzsí, rúzsza* stb. szövmönszödült szügedi gyöngy, mely iránt viszont legyen szabad nekem ellenszenvenvel (!) viseltetnem.) A többi, *ó*-ra végződő egytagú szavak, mind *ó*-val ejtetnek: *hó, só, szó, tó, jó*. Miért a *ló: lú*? Ragozzuk amazokat; lesz: *hav-a, sav-a, szav-a, tav-a, jav-a*, ellenben a *ló: lov-a*. Amott tehát az eredeti hangzás *hav*, vagy *hau, sau, szau, tau, jau*, melyből ismert hangolvadás szerint lesz *hó, só* stb. Ellenben a *ló* eredeti formája *lor*, vagy *lou*, melyből ismét, az *ou* olvadván, lesz: *lú*. Kinek van igaza?

Az *ő* tiszántúl mindég tisztán ejtetik, kivéve néhány egytagú szót, mint: *ő* (személynévmás), *kő, fő, bő, cső, tő* (fatő); igékben: *lő, nyő* (nyöv-) melyek tiszántúliasan: *ű, kü, fü, bü, csű, tű, lű, nyű*. Itt már nehezebb kifogástalan szabályt állítani fel. De, úgy látszik, az eredeti alak itt is *öv=öü*. Ragozzuk. *Öv-é, kör-e, csöv-e, töv-e, lőv-i, nyöv-i*. Kivétel a *fő*, mely ragozva *feje* s a *bő*, mely ragozva is megtartja hosszú hangzóját: *bőrebb*. Ellenben *rő, reje, hő, here*, *ő*-vel ejtetnek.

Ám lássák a dologértők, nem volna-e vakmerőség innét azon egyszerű szabályt vonni el, hogy az *ő*-hang eredeti alakja ott, hol a tiszántúli ajak *űt* hangoztat: *őr* (v. *öü*) (tehát: *kőr*, *csőr*, *tőr*, *lőr*, *nyőr*, *őr*); egyébült pedig *er* (vagy *eü*) mint *merő*, *merer*; *elő*, *éler*, *teremtő* — *teremter*, („eleve, teremteve.“ Halotti B.)? S nem vezet-e a látszó anomalia szembeütlően szabályhoz?

Most jérünk az *é*-re.

Nyelvészi jártassággal bíró emberektől sem ritkaság hallani, hogy tiszántúl *é* helyett *rendesen* *í*-t ejtenek, mindég, minden szóban, vagy *í*-t majd *é*-t ugyanazon szóban is, a mint épen nyelvökre jó. A dolog nem úgy áll. A tiszántúli ember nem minden *é*-t mond *í*-nek, nem is önkényesen változtatja a kiejtést majd *é*-re majd *í*-re. Ember emlékezet óta, apáról fiúra, az egész *í*-ző tájon, bizonyos tőszók-, képzők- és ragokban mindég és mindenütt tiszta éles *é* hallatszik; más tőszók, képzők és ragok pedig *é* helyen *í*-vel ejtetnek. Megkísértem összeállítani amazokat és ezeket.

I. FŐNEVEKBEN.

a) Egytagú főnevek.

1. Éles *é*-vel ejtetnek mindazon egytagú főnevek, melyekben az *é*, ragozáskor, nyílt rövid *e*-re változik. E szerint: bél-bélet, dér-déret, ég-éget, ér-eret, hét-hétet, hé(v)-hövet, kéz-kézet, légy-légyet, lé(v)-lövet, mész-mészet, név-növet, nyél-nyélet, réz-rézet, ré(v) (fa-ré) révet, szél-szélet, szén-szēnet, téj-téjet, tél-télet, jég-jéget.

Kivétel: dél-délet, mely *díl*.

Ész (mert meg is rövidül: észet) éles *é*-vel hangzik.

2. Azon egytagú főnevek, melyek ragozáskor éles *é*-jüket nem rövidítik meg, részint *é*-vel részint *í*-vel hangzanak. Itt már nehéz választvonalat húzni. Elsorolom a főneveket.

É-vel ejtetnek: Bécs, bérce, czéh, décz-(bunda), Dézs, él (acumen), ész, ércz, érd, fércz, gém, kés, lécz, mécs, né (Balog*né*), Pécs, pék, pép, szék, tér, térd, vész (varsa).

Í-vel ejtetnek: bér, czél, csép, ék (cuneus), ét (el-vész az *íte*) év (harmad *íve*), fék, fény, héj, kény (kínye szerint), kép, lék, lép, méh, mén, méz, nép, pénz (piz), rés, rész, rét, rév (portus), szél (margo), tét (jó *tít* helyett jót várj), vég, vér, kém, kén.

b) Két, vagy több tagú főnevek.

1. Két, vagy több tagú főnevek első szótagjában az *é* tisztán mondatik, ha a következő szótag *alhangú*. És így: Béla, czékla, czérna, cséza, dékán, dénár, dézsa (dézma), Déva, éhom, géva (golyva), hézag, hévar (a jég alatt), Kéza, léhó, lésza, létra, Léva, péva (polyva), réja (gyermekdal), séla (balta), séta, téгла, tézsla (járomrúd).

Kivétel: béka, békó, répa, széna, véka: ezek *í*-vel mondatnak.

2. Két, vagy több tagú főnevek első szótagjában tiszta éles *é* hangzik még ezekben: bécze (könyv), czégér, czément, érdem (az igető pedig: *ír*), gébics, gége, hérisz, kémény, néne, récze (rucza), sérvés, szérdik.

Ezekben *í* ejtetik: béke, bélyeg (bíjog), fészek, gyékény, kényeső, kéreg, kéve, mészáros, péntek, szégyen.

3. Két tagú főnevek második szótagjában (a mi rendesen már *képze*-nek tekinthető) élesen mondatik az *é*:

α) Mindig, ha ragozáskor az *é* rövid nyílt *e*-re szokott változni. Tehát tiszántúl is *é*-vel ejtetnek: veréb-verébet, szekér-szekéret, egér-egéret, kerék-keréket, kötél-kötélet, közép-középet, cserép-cserépet, egyéb-egyébet, fedél-fedélet, levél-levélet, fenék-fenéket, gyökér-gyökéret, tehén-tehēnet, tenyér-tenyēret.

Kivétel csupán: kenyér-ēret, mely: kenyír, derék-derēkat, fazék-fazēkat.

β. Mindig, ha az *é* végbetű (képző) *aj* szótaggal (képzővel) fölcserélhető. És így: paraj-paré, karaj-karé, taraj-taré, ganaj-gané. Az ily *é* végbetű, ha *aj* formája nincs is már meg, hasonlóúl éles *é*-vel hangzik: csáté, góré, góbé, komé, purdé stb.

A két vagy több tagú főnév második vagy azutáni szótagjában előjöhethő *é* többnyire csak főnév-képző lévén, alább a *képzők közt* fogunk róluk szólni.

II. MELLÉKNEVEKBEN.

a) Egytagú melléknevek.

1. Ha az *é* ragozáskor *ē*-re rövidül a tiszántúli ajk élesen kiejti. És így: fél-fēlet, éh-(éhet ugyan, de van éhet, éhetném is).

2. Ha az *é* ragozáskor megtartja hosszúságát, *í*-vel mondatik ki. Tehát: ép-épet (íp-ípet), kék, kész, mély (*mí*), rém, szép, vén.

b) Több tagú melléknevek.

1. A két vagy több tagú melléknevek első szótagában levő *é* nem változik *í*-re, ha a követő szótag *alhangú*. És így: béna, ezéda, esélesap, gézengúz, hépe-lupás, méla, rézsutos, vézna — *é*-vel hangzanak.

Kivételt képez a: *rékony, néma*, melyek í-re hajlottak.

2. A két vagy több tagú melléknevek — ha az első tagra *nem* alhangú szótag következik, rendesen *képző*-vel alakultak, tehát alább a képzők közt lesz róluk szó. Itt megemlítem a *kétes* és *késő* mellékneveket, melyek ugyan származottak, de mivel sem a *két*(ség) a főnevek közt, sem a *kés*(ik) az igék közt nincs felhozva, helyén lesz megmondani rólok, hogy í-vel hangzanak: *kítes, kétkelkedni-kíső, kísedelem*.

III. SZÁMNEVEKBEN.

1. Itt is áll a fentebbi szabály, hogy az *é*, ha ragozáskor *ë*-re rövidül, élesen *é*-nek ejtetik. És így: két, kettő, hét-hetet.

2. Ellenben: négy-négyet, í-vel hangzik.

3. A határozatlan számnevek közül elég-eléget, í-vel, néhány, némely szinte í-vel; kevés-és-et szabályszerűleg *é*-vel mondatik. Szabályszerűleg, mondom, mert benne az *é* tárgyasetben rövid lesz. — Féle, egyféle, kétféle stb. *é*-vel hangzik, sohasem: *file*.

IV. NÉVMÁSOKBAN.

1. *É*-vel mondatnak: *én, engem*(=ëngem), *tied, tiétek, övé, övék*.

2. Ellenben: téged lesz: *tíged*, továbbá: enyím.

3. A számnévmások közt előjövő *némely, néhány, egyenéhány* í-vel mondatnak. (Lásd III. 3.)

V. IGETÖKBEN.

a) Egytagú igeők.

1. Az egytagú igeőnél is érvényesül a szabály, hogy ha annak *é*-je rövid nyílt *e*-vel váltakozik, a tiszántúli ajk tiszta éles *é*-t fog ejteni. Tehát: *és-és*(ik), *féj-*

fěj, kél-kěl, kén-kën, lél-lél, mér-mër, (audet és haurit) széd-szēd, szél-szél (secat) tér-tēr(ül) vér-vër (verberat) vész-vész (perit) nyél-nyěl.

2. A meg nem rövidülő é-k közül élesen ejti ezeket: fér, kérd, sért, ért.

A kellene rövidítése: *kék*, szinte éles é.

3. Ellenben *í*-vel ejti ezen meg nem rövidülő egytagú igetők: ég (ardet), él (vivit), ér (valet, pervenit), kér, lép, mér (metitur), néz, tép, vét (peccat), véd (*vít*: defendit), vél, vés.

4. Azon igéket, melyeknek tőjéhez kienyésző *sz* vagy *gy* és toldalék szokott járúlni, a jelenben röviden is ejtik: *lesz*, *tesz*, *vész*, *megyen*, de ha megnyújtják, *í*-t hangoztatnak: *líszen*, *tíszen*, *mígyen* (hova *mígy*?), az innen származott főnevekben is *í* szerepel: *lítel*, *títel*, *ítel*; a parancsolóban is *í*: *líggy*, *tígy*, *vígy*, mi szabály ellenesnek látszik, mert e szókban az *é* megszokott rövidülni, tehát a tiszántúli ajk *é*-vel ejtené. De jegyezzük meg, hogy itt az éles *é* nem *nyílt* rövid *e*-vel, hanem *zárt é*-vel váltakozik: *lész*, *tész*, *vész*, s ez úgy látszik, sokat tesz a dologra, bár okát ki nem nyomozhattam.

b) Több tagú igetők.

Ilyen igető a magyarban, hogy első szótagjában *é* hangzó volna, kevés van; olyan pedig, melynek második, harmadik hangzója lenne *é* (még pedig a gyökhöz tartozó, nem *képző*) úgy hiszem egy sincs. Lássuk, a mit találtam:

1. *É*-vel mondatnak: gémberedik, sétifikál, tékozol, ténfereg, zsémbel (másutt zsimbel).

2. *Í*-vel mondatnak: gédelget (gídelget), kényszerít, (kínszerit), késik (kísik), téb-láb (tíb-láb).

VI. RÉSZESKÉKBEN.

(Particulák.)

1. É-vel hangzók: *bé* (be), *éj*(nye)! ennye, hé! héj-bej! még (adhuc) *jé*! és (régén: *ēs*) hébe-hóba, nélkül. (A ragok- és képzőkről alább.)

2. Í-vel hangzók: épen (íppen). régén, szét, tétova, mért (*mír'*), néha (níha, nyiha.)

VII. RAGOK ÉS KÉPZŐKBEN.

a) Ragok.

1. nál-*nél*. A *nél* mindig éles é-vel.

2. val-*vel*. A *vel*, személyragozva lesz: velem, veled, vele, de ez meg is nyújtatik *véllem*, *vélled*, *vélle*. Ily esetben a tiszántúli ajk tiszta é-t ejt.

3. nak-*nek*. Nekem helyett tiszta é-vel: *nékem*, *néked*, *néki*. Sohase *níkem*.

4. szinte éles é-vel hangzanak: belém, beléd, belé, elém, eléd, eléje (népileg: elébem, elébed, elébe) mellém, melléd, melléje, felém, feléd, felé, megé, stb. Ilyenekben soha nem hallik í.

5. vá-*vé*. A *vé* tiszta éles é-vel. Szókéré. stb.

6. Az -*ént*, -*ként*, -*anként*, -*enként*, -*ég*, *kép*, -*képen*, -*ért* mind í-re változnak. Tehát: szeri*ént*, akki*ént*, száza*nkint*, öte*nkint*, mindi*ég*, mindeni*kép*, mindeni*képen*, búzáír'(t).

b) Képzők.

A főnév képzők.

1. É-vel hangzik a képző, ha ragozva rövid nyílt e-re változható (Lásd I. b) 3.) – ; tehát az *éb*-ebet,

(veréb) *ép-épet* (közép) *él-élet* (fürd-él) *ék-eket* (ker-ék-eket) *ér-eret* (szek-ér-eret) *ét-etet* (szemét-étet) stb.

2. A képző szótag é-je, ha ragozva meg nem rövidül, í-vel ejtetik. Példák: *ebéd-ebédet*, *aczel-aczelt*, (mert az *aczelat* ott nem mondják), *személy-személyt*, *seregély*, *seregélyt*, *sövény*, *sövényt*, *kelevény*, *kelevényt*, *remény*, *reményt*, *tünemény*, *tüneményt* *sigér-sigért* (hal), *vetés-vetést*, *kertész-kertészt*, *szükség-szükséget*, *emberség-emberséget*.

3. Kivétel a *cseléd*, *cselédet*, melynek képzője bár meg nem rövidül, azért *é*-vel mondatik.

Az értekezés kidolgozott részének itt vége szakad; de egy külön jegyzékből még a következő alakokkal egészíthető ki:

VIII. IGE-HAJLÍTÁS.

<i>Jelen.</i>	<i>Hatórozott.</i>			<i>Hatórozatlan.</i>		
	1.	2.	3.	1.	2.	3.
Egyes:	-em,	-ed,	-i.	-ek,	-sz,	—
Többes:	-jük,	-itek,	-ik.	-ünk,	-tek,	-nek.
<i>Alig múlt:</i>	1.	2.	3.	1.	2.	3.
	-ém,	-éd,	-é.	-ék,	-él,	-e.
	-ők,	-étek,	-ék.	-énk,	-étek,	-ének.
<i>Múlt:</i>	-tem,	-ted,	-te.	-tem,	-tél,	-t.
	-tük,	-títek,	-tik.	-tünk,	-tetek,	-tek.
<i>Foglaló:</i>						
<i>Jelen:</i>	-jem,	-jed,	-je.	-jek,	-j,	-jen, -jik.
	-jük,	-jítek,	-jik.	-jünk,	-jetek,	-jenek.
<i>Alig múlt:</i>	-ném,	-néd,	-né.	-nék,	-nél,	-ne.
	-nők,	-nétek,	-nék.	-nénk,	-nétek,	-nének.

Állapot jelző: v in.

Ikes hajlítás.

Jelentő:

Foglaló:

<i>Jelen:</i>	-em, -el, -ik.	-jem, -jél, -jík.
	-ünk, -tek, -nek.	-jünk, -jetek, -jenek.
<i>Alig múlt:</i>	-ém, -él, -ék.	-ném, -nél, -nék.
	-énk, -étek, -ének.	-nénk, -nétek, -nének.
<i>Óhajító forma:</i>	ehetném, -él, -ék.	

XI. NÉVHAJLÍTÁSKOR.

a) Rag előtti nyújtásban.

é-rel:

i-rel:

<i>accusativus:</i>	<i>birtokrag:</i>	<i>többes:</i>	eke, -ít -ém.
birke, -ét	-ém,	-ék.	fejsze, -ít -ém.
csirke, -ét	-ém,	-ék.	körtí, -ít (körtély h.)
dinnye, -ét	-ém,	-ék.	elme, -ít -ém.
kelepcze, -ét	-ém,	-ék.	
kemencze, -ét	-ém,	-ék.	
néne, -ét	-ém,	-ék.	
pite, -ét	-ém,	-ék.	
petrencze, -ét	-ém,	-ék.	
rekettye, -ét	-ém,	-ék.	
sete, -ét	-ém,		
senye, -ét	-ém,		
szilke, -ét	-ém,	-ék.	
szőke, -ét	-ém,	-ék.	
sőre, -ét	-ém,	-ék.	
teke, -ét	-ém,	-ék.	
zeke, -ét	-ém,	-ék.	
venyige, -ét	-ém,	-ék.	

b) *Birtokos rag, 3-ik személy, accusativus:*

í-vel.

betű,	betűje,	betűjít.	
szem,	szeme,	szem-ít.	
fül,	füle,	fül-ít.	
test,	teste,	test-ít.	
kert,	kertje,	kertjít.	
kés,	kése,	-ít.	
szent,	-je,	-jít.	
szeg,	-e,	-ít.	-ivel.
vér,	-e,	-ít.	-itől.
nyelv,	-e,	-ít.	-ihez.
isten,	-e,	-ít.	-inek.
tűz,	-e,	-ít.	-iről.
szék,	-e,	-ít.	-iből.
íz,	-e,	-ít.	stb.

KIS POLÉMIA. *)

Barsi József úr, *lerébben*, melyet a KRITIKAI LAPOK 7-dik száma közöl, *dolog* iránt kér felvilágosítást ama lapok szerkesztőjétől. A tényállás ez. A Sz. FIGYELŐ, *hirdetésben*, mely „Új könyvei“ közt olvasható, Barsi úr könyve czímén *kerés* javítást akara tenni; e helyett: „A mezei gazdaság jelen állapota. Kifejtve *beszédben*, melyet mondott Liebig“ — így változtatván: „A mezei gazdaság jelen állapota. Kifejtve (*egy*) *beszédben*, melyet mondott Liebig.“ — Barsi úr, ki, mint mondja, örömet tanulja a magyar nyelvet (jól is teszi), szeretett volna a FIGYELŐ-től is tanulni, és ha ez a fölösleges *egy*-ek pusztítására adna újmutatást, abban követné is; de mivel az eset épen ellenkező, apellál a KRITIKAI LAPOK-hoz, döntsék el e kérdést. A Kr. L. tisztelt szerkesztője, a helyett, hogy saját nyelvérzékére hivatkoznék, előkeresi azonnal birodalma codexeit, az írott nyelvtanokat s „azokra támaszkodván kijelenti, hogy ez esetben

*) Megjelent a SZÉPIRODALMI FIGYELŐ 1862. évi II. 6. számában.

Barsi úrnak van igaza, s a FIGYELŐ annál inkább hibázott, minthogy, *először*, hibát látott, a hol az *nem volt*, s *másodszor*, ezt javítani akarván, új hibát követett el, (*harmadszor* — ezt mi teszszük hozzá — *ki is nyomatta*; nemde?) — Ily lesújtó ítélet ellenében, *szegény* lap, mint a FIGYELŐ, mit tegyen? Hisz, Riedl úr szavai szerint, „ha csak egy magyar nyelvtant is olvasott volna (olvasott volna is), tudná, hogy az *egy* számnévnek határozatlan névelői használata *majd mindig* germanismus.“ A FIGYELŐ tehát hiába igyekeznék most már kipótolni mulasztását, hiába akarna nyakra-főre megismernedni Fogarassy „Művelt magyar Nyelvtanával“, Ballagi „Grammatik“-jával és a tudós társasági „Szókötéssel“, melyekre a Kr. L. szerkesztője hivatkozik; az ő bűne bizonyosan ott lenne a „majd mindig“-ben, ha talán a Barsi úr könyvcíme nem is. Csak azt nem érti a FIGYELŐ, hogy t. collegája, ki más alkalommal oly hangosan szokott panaszkodni valamirevaló magyar nyelvtan nemléte felől, hogy tekintheti a meglevőket oly biztos cynosurának, melyen kívül már semmi sincs a nyelvben, vagy oly tekintélynek, mely után elmondhassa, hogy az *egy* számnévnek határozatlan névelői használatát a „nyelvszokás“ csak „megengedi“ — tehát mintegy kegyelemből. Ki állíthatja fel a szabályt, hogy e szónak nem-számnévi használata (azon csekély kivétellel, mi a *majd*-ban foglaltatik) *mindig* germanismus? Háttha épen *turcismus*, tehát rokon? Hiszen ezt jobban tudhatják nálunk a Kr. LAPOK, mi csak úgy, más ember vállán keresztül, pillantánk egyszer török nyelvtanba, mégis úgy vettük észre, hogy ez az atyafi, bár *határozott* névelője teljességgel nincs, a határozatlant (*bir*) ugyan használja! Ha nyelvemlékeinktől kér tanácsot az ember,

talál, igaz, sok esetet, hol kimarad az *egy*, bár ma oda-
 tennők (a FIGYELŐ t. i.); de van elég olyan is, mikor
 mai módon, egészen mint határozatlan névelő használ-
 tatik. A Halotti beszédben, való, csak mint számnév
 fordul elé, de nem is kell máskép. Az utána legrégibb
 Révay-codexben ott a Ruth könyve, melyben olvasunk
 ugyan ilyet is: „Elméne *ember* Judának Betleheméből”
 — de van ellenkező is, és épen a könyv első szava:
 „*Egy* bírónak napiban.” stb. Ez-e most már germa-
 nismus vagy az előbbi példa *latinismus*? Mert hiszen
 valamint az „*homo quidam*,” úgy ez is „*quidam ju-*
dex”; egyik sem *unus*. Későbbi emlékeinkből is (*Egy*
 szép dologról én emlekezném stb.) akármennyit idézhe-
 tünk, hol nem az *egység* (unitas) kijelentése a cél, még
 is széltire járja az *egy*. Sőt (mellesleg teszszük e jegy-
 zést) szorosan véve nem is *egységet* jelent e szó, hanem
 olyat, a mi *egész*, külön álló mint egyed, vagy a mit
 összetartozva gondolt egyednek a nyelv szelleme; (való-
 színűleg épen az *egész* gyöke levén az *egy*.) Ezért van
 a magyarnak *fél* lába, *fél* szeme, *fél* sarkantyúja, nem
egy. Ezért a pár is *egy* pár (régén *egy* bokor); és ezért
 három vagy akár tíz testvér is mind *egy* testvér. Mi
 germanismus volna abban, ha e szerint a nyelv meg-
 jelöli az egyedi külön állást vagy egyedképeni összetar-
 tozást, habár eljárása némely esetben össze vág is a né-
 mettel? A századok óta népünk ajkán forgó: *egy*valaki,
egynémely, *egybizonyos*, *egynéhány* (ez utóbbi néhol már
 egészen *ennyihány* alakká elkallódva) stb. szókat mind
 a germanisáló hajlam szülte volna, mikor a törökben is
 él a megfelelő „*birkimsze*” és társai? „*Ein wenig*”-e
 az „*egy* kevés” okvetlenül, mikor a törökben is *bir az*
(bir-egy, az-keves)? — De nem akaránk értekezést

írni, csupán hivatkozunk *magyar* olvasóink fülére: nem érez-e hiányt a kérdéses könyvezímben, s jó ízűnek találja-e cikkünk elején a stilt, mely e könyvezím hasonlatára van teremtve? — A FIGYELŐ a KR. LAPOK főntebbi szabályát így módosítaná: „Az *egy* számnévnek határozatlan névelő gyanánti *németes* használata *mindig* germanismus.“ Ez, persze, tautologia, hanem azt kellene gondosan kinyomozni, a *majd-mindiges* szabályon kívül is: mi hát a *magyaros* használat. Mert hogy létezik, s a nyelvszokás nem csak eltűri, hanem követeli, kétségtelen. S ime, a FIGYELŐ — nem fölötte germanisált — fülét nem sérti annyira az *egy* oda tétele ama könyvezímben, mint sérti akkor, ha a Kr. L. szerint „nincs hiba benne.“ Hiába, szegény, megszokta, még gyermek korában, *egy* kis kenyeret kérni, „*egy* királyról“ mondani tündérmesét, nem is álmodva, hogy *németül* beszél, mert apja sem tudott, noha, magyar földműves létére, derék *egy* ember volt (s nem *kettő*).

De mióta divatba jött az *egy*-eket tűzzel-vassal irtani (hogyne? mikor Barsi úrként: szerb tüske, annak pusztítása pedig államköltségen is eszközözlendő) a FIGYELŐ is meggondolta magát (azaz nem gondolta meg eléggé) s elhagyta e gyanús szócskát a hol lehetett. De mégsem oly *pusztán*, minden kárpótlás nélkül, mint B. úr, legalább szűz prózában vagy plane könyvezímben nem. Emelkedett beszédben olykor jól is áll, ott az *a* névelő is ki-kimarad: de *könyvezímben* se rhetori, se poetai felindulás nem igazolja. Tett hát, mondom, helyébe valamit, alkalom szerűleg: *némi*, *bizonyos*, *valamely*, *azon* stb. Ama panaszos könyvezímet is talán jobb szerette volna egészen megfordítani, ilyformán: „Itt s itt, ekkor s ekkor mondott beszédében kifejtette Liebig.“ Vagy: „ki-

fejtette *azon* beszédben, melyet itt s itt mondott.“ Az ilyen csakúgy magától jó tollára a FIGYELŐ-nek, ha maga fejből ír. De mit tegyen (egy) könyvezímmel? Azt le kell másolni, a mint van, legfőlebb (B. úrként) „megszikelné“ (azaz *sic!*-et tenni utána) vagy hasonló *rövid* szócskát. Így került oda az *egy*, mely B. urat kétségbe ejté, s fellobbantá az ily *megokolatlan* „kritika“ ellen. *Tüzetes* kritikát (egy) könyvezím ellen — bocsássa meg bűnünket Aristarchus szelleme! talán csak mégsem írhattunk?

NŐ-E, VAGY NÉ? *)

Ritka szerkesztő van oly helyzetben, hogy néhány száz czímszalagnak valót másoljon a nyomda számára, sajátkezűleg. E sorok íróját a közönség pártolása amaz irigylendő de kissé terhes helyzetbe hozta. Így természetesen a szerkesztői s kiadói kötelességek nem egyszer összekocczannak. Közelebb is egy ily czivódásnak voltam tanúja, s jónak láttam leírni a párbeszédet.

Szerkesztői s kiadói hivatal együtt ül *egy* személyben.

Kiadó, (gyötrelmes arcveriték hullatás közt, sietve ír).

Szerkesztő, (türelmetlenül s aggódva néz keresztül amannak vállán, mert míg a kiadó el nem végzi dolgát, addig ő semmire sem haladhat, s fél erősen, hogy épen első számait nem állíthatja ki oly gondosan, mint szeretné).

Szerkesztő. Az istenért! ön rontja a nyelvet, s compromittálja magát. Minek írja ön nekem az affélét: Jámbor Tamásnő, Tóth Péternő, Szabó Pálnő?

*) Megjelent a KOSZORÚ 1863. évi első számában.

Kiadó. Hát hogyan írjam, mikor mindenki úgy szereti; az a *divat*.

Szerkesztő. Ej! divat, nem divat: ha már írja, önnnek jó példával kellene járni elől. Már az Athenaeum korában eldöntött dolog, hogy színésznő az, a ki maga színész is, nő is (a férje lehet akár prókátor is) ellenben színészné annyi mint a színész *felesége*, ha soha nem esett is keresztül a lámpalázon. E szerint az ön Szabó Pálnője, azt tenné, Szabó Pál, is nő is, egy személyben; a mi képtelen, ha csak az Írás szavait betű szerint nem magyarázzuk: „férj és nő *egy test*.” Írja, mondom, mint apáink és nagyapáink írták: Szabó Pálné. Ez a *né* abból van összerántva: *neje*; tehát Nagy Andrásné, annyi mint Nagy András *neje*.

Kiadó. Apáink s nagy apáink mit tudtak hozzá! Tudja barátom, haladni kell a korrallal, s a jobb izlés követeli, hogy a XIX. század dereka után ne írjon a magyar *né*-t, mely parasztosan hangzik, hanem mindenkor *nő*-t, mely előkelő úri hangzású. Apáink és nagyapáink! Hisz azok ily *circumspectus* módon írtak: „Nagy Jánosné Szabó Juliánna *asszony*.” Menynyivel szebb is, rövidebb is: „Nagy Julia, született Szabó” — vagy: „Nagy szül. Szabó Julia,” vagy: „Nagy Szabó Julia,” vagy épen csak „Nagy Julia.” Ime egy helyett *öt* módja a női név leírásnak, lehet benne válogatni, mint a reggeli öltözetben. Nem haladás ez?

Szerkesztő. Mi az *asszony* szót illeti, nem tudom, az akadémia szótár-írói fölvevették-e még a magyar szavak közé. Mindenesetre meg kellett volna jegyezniök, hogy *elavult* szó. Senki sem akar többé *asszony* lenni. (Dehogy nem! dehogy nem! kiált közbe sok viselt párta.) Nem úgy értem: a ki egyszer asszony, az nem

akar asszony lenni. *Nő* és *hölgy*, ez igaz, finomabb. Sajátkép ugyan a nő se több se kevesebb, mint *feleség*, a *hölgy* sem annyira előkelő mint *ifjú* nőt tesz. A görögök nimfájának látszik megfelelni. Ellenben az *asszony*, asszonyság, vagy mint Erdélyben még hallani: *úrasszony*, oly tisztos nevezet, mely odaillik bármely *matrona* nevéhez. Nincs hát benne semmi nevetséges, ha a régiek így mondták: ez s ez *né*, ez s ez *asszony*. Ha pedig a nő férjhez menetele után *egész* családi nevét megtartotta, az épen a nő-tiszteletből ered. A magyar nőnek, törvény szerint is, jogai voltak s vannak, melyekről nem mond le férjhez menetele által, s így családi nevét sem olvasztja férje nevébe. Mi volna ebben szégyenítő, megalázó? Bizony ma sem tudnók annyi derék magyar asszony családi nevét, ha eleitől fogva divatban lett volna így rejtegetni. „Szilágyi Erzsébet“ például, hogy esik, ha így teszünk vele: Hunyadi Erzsébet szül. Szilágyi, vagy: Hunyadi-Szilágyi Erzsébet, vagy: Hunyadi Erzsébet. Valóban se magát, se dicső férjét nem kisebbítette, ha így írta: Szilágyi Erzsébet, Hunyadi Jánosné. Mivel szebb, ha mi német és franczia szabású divatot kezdünk és folytatunk?

Kiadó. Menjen, maga csunya ember, s impracticus ember. Hát nem tudja, hogy azt kell tennem s úgy kell írnom, a mint a közönségnek *tetszik*? Mit bánom én: *nő* vagy *né*; hosszú vagy rövid név és cím: nekem úgy kell írnom, a mint beküldik. Vagy azt akarja, hogy újságának már a címszalagja kellemetlen érzést okozon? -- Így ön nem érdemli az előfizetőköt. Látja ezt a sok címet: Egyik *T. cz.*, másik csupán *T.*, a harmadik *Tettes*, a negyedik *Tek.*, az ötödik *Tekintetes*, a hatodik cím semmi. Egyik cím *méltóságos* úr, má-

sik *nagyságos* úr, aztán lesz csak *úr*, azután meg *semmi* *úr*, hanem pusztá *nak-nak*. Ezt így kell másolnom, betű szerint. Értem én a magam dolgát.

Szerkesztő. Csak végezné is hamar, hogy én láthatnék az enyémhez. Nem is szólok többet a kiadó keze alá. De remélem, hogy közelebbi előfizetésig a *nő* és *né* iránt tisztába fogunk jönni s akkor nem lesz oka önnek a közönség izlését vetni ellenem. Csak siessen, áldja meg az ég, nem látja, hogy miatta semmire sem mehetek!

(Kiadóra még egy halom *új munka* gyűl: szerkesztő vakarja a fejét.)

DIVATTUDÓSÍTÁS. *)

I.

Miután divatképet nem szoktunk mellékelni, a nyájas olvasó bizonyosan nem várja a Koszorú-tól, hogy e rovatban az uralkodó színek, kelmék, szalagok és esokrok felől adjon tudósítást. De van egy más divat, mely után lelkes honfiak s honleányok, fő és alrendűek, akadémiai tagok s nem-tagok, írók és beszélők, szóval az egész honi birodalom s irodalom nagyja, kicsinyje futva futnak: *a nyelvhibák* divatja. Ezt evidentiában tartani, oly közlönynek, mint a Koszorú, divatlapi kötelessége.

A nő (lásd Koszorú I. félév 1. sz.) még egyre fentartja divatos uralmát *né* helyett. Kiss Mihályné, Szabó Pálné stb. még folyvást pórias viseletnek tartatik. Erről újabban nem szólunk.

Igen kedves ocsmányság továbbá a *-bani, -hozi, -náli, -téli, -róli, -reli, -rai* s több efféle szócsintani kacsintás; midőn t. i. a soha magokban nem álló, hanem szóhoz tapadó, úgynevezett *rag* szócskákat divatosan *i* betűvel ékesítjük. Történik ez a *való* elkerülésére: „istenhez

*) Megjelent a Koszorú 1863. évi II. félév 1. és 2. számában.

való fohászkodás.“ Tehát a *való*-t kerülük, rövidítnek. De boldog isten! apáink és nagyapáink azt a *való*-t oda is rakták pongyola szájjal, a hová nem kell: és most a divatos *i* helyettest oda is pazarolják, a hová nem is szükség. Ha régebben így mondták: templomba *való* menetel, istenhez *való* fohászkodás, Németországba *való* utazás — pongyolán beszéltek, mert itt a *való* egészen fölösleges. Epen úgy megérte minden magyar ezt: templomba menetel, istenhez fohászkodás, Németföldre utazás. De Tollagi divatos beszélyíró azért hozzátoldozza az *i* betűt: „Julia kisasszony, egyházbai menelekor, Németországrai útaztakor, istenhezi fohászkodása közben.“ S Tollagi úr nagy tekintély; követi az egész irodalom, s irodalmát a közönség. Mily kevésbé tudhatott hát magyarul az a régi verselő, ki ezt írta:

Meguntam gyönyörű Györnek
Gyöngyvárában laktomat,
Mert a Duna, Rábeza, Rába
Rákja rágt a lábomat.

Mai divat szerint „gyöngyvárábani laktomat“ kell vala írnia. Hasonlóan Kis János superintendensnek, (ki pedig tudott magyarul valamieskét) Schiller balladája címét nem „Vashámorba menésnek,“ hanem „Vashámorbai menésnek“ kellett volna fordítnia. Sőt nagyra vágyás helyett nagyrai vágyást kellene ejtenünk. Oh te kedves divathoz ragaszkodás! Gyönyörű szép nyelvünk-től rugaszkodás.

A dolog egyszerű. Oly szócskához, mely nem ragad össze a főnévvel, (bár a régiek ott sem mindig tették) bizvást oda tehetjük az *i*-t. „Szerinti, általi, melletti,

nélküli, iránti“ stb. hiba nélkül megjárja. Oly szócskához, mely *külön soha sem áll*, hanem a főnévhez van ragadva (ra, -re, -ba, -be, -nál, -nél, -ból, -ből, stb.) ha *i-t* rakosgatunk, követjük ugyan a divatot, de *rontjuk ezt a szép, ezt az imádott magyar nyelvet*. Vagy a divatért ezt is oda dobhatjuk, mint a magyar ruhát?...

II.

T. szerkesztő úr! Felbátorítva a mély hallgatás által, mely előbbi cikkemre következett, nyúlok ismét tollhoz. Erőt és kedvet ad nekem a meggyőződés, hogy csevegésem legkisebb vizet sem zavart, nem is fog, ha ítélet napig folytatom is. A nyelvnek, melyen írunk, beszélünk, törvényeire, sajátságaira gondolni: mily pedantság! minő schulfuchseria! Melyik *író*, melyik *lap*, melyik szalonképes embert teszi ezt? Épen azért divat, hogy ne okoskodjunk rajta, hanem tegyük, a mit más tesz; minél vadabb, annál jobb. Van is erre jellemző szavunk: *radonat-új*.

És mégis, t. szerk. úr, ha a divat nemzetére, a francziákra gondolok, s a divat fővárosára, Párisra: úgy tetszik, nem épen jó úton járunk mi ezzel a mi nyelvdivatunkkal. Mintha olvastam volna valahol, hogy a franczia, s kivált a párisi, mennél műveltebb, annál jobban, tisztábban s eredeti szelleme, s változhatlan törvényei megtartásával beszéli s írja anyanyelvét. Hogy míg a kelme- és öltöny-divat hétről-hétre, sőt majdnem napról-napra változik: a franczia szófűzés, szóhasználat, legkisebb árnyalataig megőrzi eredeti jellemét; s hogy jól francziául beszélni nemesak nem szégyen, sőt az a *ridicule*, ha valaki erre nem képes.

No, a mi divatunk különböző. Valamint kétségtelen előkelőségre mutat, ha valaki a barbar *p* betűt nem bírja kiejteni, s ha a mi csengő, tiszta nyelvünkbe orrhangokat elegyít: úgy a *bon ton* csalhatlan jele úgy beszélni e durva magyar nyelvet, mintha némely szó, kifejezés, árnyalat nem jutna eszünkbe, mintha régen elszoktunk volna szókötési fordulataitól s az egész barbar szó lim-lomot csak homályos emlékezetünk háttéréből szedegetnők elé. Vannak, lehet, kiknek, a vissza-magyarosodás ez időszakában, így segíteni magukon valódi kénytelenység: de több azok száma, kik *tulva* rosszul beszélnek, hogy *előkelő* színe legyen. Ott van, például, Tóth Pista, vagy Baczúr Gazsi: ismertem az apjakat is, derék földmíves ember volt mindkettő: most az úrfiak úgy kimagyarodtak, hogy tulajdon szülő-anyjuk is alig érti nyelvöket. Így terjed a legújabb divat, felülről lefelé, központról a vidékre, irodalomból az életbe. Csak hallgatni kell a *pesti* beszédet: utczán, „zöldben“, társaskörben, akadémia gyűlésen, szóval mindenütt, hol a német szó *magyar fordításban* zeng: legottan szembe — azaz fülbe ötlük, mennyire hátra vannak még Vámospéresen.

A pesti divat, például, nem tudja: mikor *jő*, mikor *megy*. Pedig annyi *jöres-menés* közt, a mennyi itt történik, jó volna tudni tájékozni magunkat. A. Géza találkozik az egyetem előtt B. Árpáddal. Mily hős magyar nevek! Géza lakik a nagymező utczán 16. szám alatt. „Jőjj el hozzám délután 4-kor“ mond Árpádnak. „*Eljörök*“ felel az. A „nagy honalkotó“ ezer évi unokája és *játja* (drusza) ime azt se tudja már, *jő-e* vagy *megy* ilyenkor a magyar! „*Megjött-e* a szalag és csipke?“ így divat kérdezni a divatlapokban is. A kérdező Pesten ül, a szalagnak

Dicső Szentmártonba kellett volna *mennie* (vagy érkeznie). Mindegy! „Ist es *angekommen?*“

„A mint Gizella Nagyváradról Bécsbe *jött*“ stb. Így írja ezt Tollagi úr is *Pesten*. A divatos magyar többé nem *ér* (érkezik) sehova, csak *jő*. Ide s tova a *jött-ment* értelme iránt sem leszünk tisztában. A ki Párisba megy, az is *jő*, a ki haza jön, az is. Az *ér* nem *ér* semmit.

Épen így kijutott a *jut* igének. Ez már némileg a mammuthok sorsára jutott. Eszébe sem *jut* senkinek; legfőlebb, ha néha még eszébe *jő*. Minden *jő* a világon! A gondolat eszembe *jő*, a vér a fejembe *jő* (to-lúl), bátyám Hamburgba *jő* a kiállításra, a conferentia Varsóban *jő* össze (gyűl), ha ugyan Napoleon oda *jő* (megy), s ott sok minden szőnyegre *jő* (kerül), így a lengyel így talán szerencsés megoldásra *jő* (jut). Már nem is mernék fohászkodni: „tisztá magyarság, jöjjön el a te országod!“ — mert nem vagyok benne bizonyos, *ide* jönne-e vagy *elmenne* Patagóniába.

Pedig oly egyszerűen, oly logice meghatározza nyelvünk e két szó közötti különbséget. A mi az író vagy beszélő felé *közeledik*, az *jő*, a mi *távozik* tőle, az *megy*. Úgy nem lehet összevéteni, mint az *itt* és *ott* hely-jelentő szavakat. Ezenfelül a német *kommen* egy sereg kitételben használatos, hol a magyar nyelv más igét használ: *jut*, *ér*, *érkezik*, *kerül*, *gyűl* s több ilyeneket.

Jól mondom: „X. úr Bécsbe *ment* föl, onnan Pestre *jött* le,“ ha t. i. azon helyhez *közeledik*, a hol *én* vagyok. Rosszúl ejtem, ha így szólok: „Pestről indulva, másnap reggel Bécsbe *jött*,“ mert *távozik* tőlem. De elég mára ennyi.

Tudom én, szerkesztő úr, hogy szélnek beszélek, s ezt a zúgot az ön lapjában el nem olvassa senki. De már csak hagyjon engem beszélni, *) könnyebben esik az én lelkemnek, ha szólok. Lássá, szeretem egy kissé ezt a szegény magyar nyelvet. Még a divatnál is jobban. Nem egyhamar fogyok ki e tárgyból. Csak *olyan* hosszú életet adjon isten az ön Koszorú-jának, amíg én győzőm nyelvhibák regestrumával!

*) De csak csínján! Jaj annak, a ki bármely divat ellen feltámad.

A JÖVŐ STILUSA. *)

(Gyakorlat, jelenkori példából.)

Élt egyszer juhászbojtár. Ő mindennap hajtotta ki nyáját faluvégre, s ha ajuhok szép csöndesen széledtek el amezőn, ő kényelmesen heverészett le anövényzetre. Fiatal szívét erősen gyújtá fel aszerelemtűz; mert nem messze pillanta meg apatakban egy leányt ruhákat mosni. Ő tüstént mene közelebb és nem nyugvék, mielőtt szépen esalogatta őt avízből ki. Ő Iluskának neveztetett, ő pedig Kukoricza Janesinak hivatott. Azonban Iluskának gonosz mostohája rettenetesen haragudott meg, és boszús lőn afelett, miszerint ő oly sokáig van távol; és megnézni akarta, vajon mit csinál az. De mennyire lepetett ő meg, midőn ő ajuhászbojtárral enyelegni találtatott. „Beestelen teremtmény! kiálta, mindjárt ütlek tégedet agyon!“ Erre ő rendkívül ijede meg, de ő úgy ijeszte rá avén nőre, hogy ő felnyitni sem merte száját többé. Ily módon Janesi ártalmatlanná tette ellennőjét.

Ezalatt este lőn és Janesi összeterelni akarta nyáját, haza sietendő; ám mennyire csodálkozott el és szep-

*) Megjelent a KOSZORÚ 1863. II. 18. számában.

pent meg avégett, miszerint látá, mikép anyájnak része hiányzik. Ő jól tudta azt, miképen agazda nagyon fog boszankodni meg afölött, miszerint ajuhcsorda vagy ellopattott, vagy farkasok által tovavitetett. Mindazáltal összekeresé juhainak maradványát és hazafelé terelte azt. Agazda megszámolni akarta azt, ámde János közbe-kiálta: „ne számlálja gazd'uram azt, igen sok hiányzik azokból, mert csaknem félrészt nélkülöztetik abból.“ Agazda egyelőre elhinni sem akará azt; de miután egészen győzetett meg atényállás fölött, dühösen kiálta: „vasvillát elő! vasvillát elő! mindjárt akarom beállítani életedet!“ Miután azonban vasbóli villa nem vala kéznél, hirtelen kapott fel egy petrenczés rudat, és ha ő nem szalad tova, úgy ütendé őt bizonyára ott közelben meg, hogy ő azonnal egérhalott fogott leendeni.

Jancsi, maga részéről, az előhaladt éjben az Iluska-féle kert alá siette és szótlán üle le asövénynél pad fölé. Szépen vette most elő furulyáját, mert tudatik az, miszerint ő ügyesen játszik furulyát. Iluska legott kele fel tornáczbani ágyából és hamar siette ki, és leült ő is maga részéről, apad fölé. Jancsi látása fölött mindjárt ijede meg s kiálta lassú hangon, úgy, mintha csak magához mondaná: „Jancsi, szerelmem! istenért! mi lett veled? miért oly halványan nézsz te ki? te búsulsz valami fölött, nem-e?“ — „Ah Iluskám, kiálta Jancsi, részéről szintén halkan: hogyan nem lenne ok, halványán kinéznem, miután szép arczaidat sohasem fogom láthatni többé! Igen, én nem fogom többé szemlélhetni azokat! Igen, én nem foglak átkarolhatni tégedet, én nem foglak csókolhatni tudni tégedet többé! Örökre fogok elútni! örökre foglak tégedet elhagyni, már holnap, már ez éjen, már ezen pillanatban! Isten veled, Ilus-

kám! emlékezz vissza Jancsidra. Ha majdan száraz kórót fogsz látni, mely aszélről kergettetend, nem-e fogsz visszaemlékezni kedvesedre, aki bújdosni fog?“ — „Jancsi, szerelmem! viszonzá mostan Iluska, utazzál el tehát, ha elútaznod kell. Ha fogsz látni hervadt virágot, mely útközépre vettetett, emlékezz vissza kedvesedre, a ki maga részéről szintén fog elhervadni.“ — „Jónapot!“ kiálta még János, és ő eltávozék. Ő pedig bemene újból, sirandó.

Közelebbről Jancsi messze távozott és nagyon nyomult elő az idegenbe. Éhsége alkalmából tarisznyáját vevé elő, kenyértestet vón ki abból és öreg szalonját. De az étel nem ízlett neki. „Jól esik nekem!“ — kiálta — „miért hagyám acsordát egymásból futni! De tehettem-e másképp? Valóban, Iluska miatt többet is fognék elszenvedni. Jőjön, aminek jönni kell: én kiérdemelni tudni fogom kenyeremet. Én át meg át magyar ficzkó vagyok: a hadseregbe toborzani hagyom magamat.“ Így szólt magához és könnyű fővegét fölemelvén apázsitról és tarisznyáját vállai fölé dobta, s újból tova lépdete...*)

*) Fő szabályok eddig: hogy az igéhatározó (adverbium) után *mindig tenni* kell a csupasz igét, melyet határoz. Más esetben az igét előragjától *ne elválasszuk*. Az *Er, Sie*, (baj, hogy a magyarban *ő*-nek nincs femininuma, de lehetne *őnő*) *Es* pontosan jelölendő ki. Mi a jövő perczben történni fog, azt már nem szabad jelen idővel adni vissza. A többi díszfordulatokat és kedves germanismusokat, részéről, maga is *leli föl* az olvasó.

AZ „AKI“ AZ AKADÉMIÁBAN. *)

Az akadémia legközelebbi osztályülésében Joannovics György úr értekezése olvastatott a „mutató *a* szócskáról“. Mi az a mutató szócska? kérdehetik olvasóink. Hogy tehát megértsük, miről foly a beszéd: először is hármat kell megkülönböztetnünk: a mutató szócskát, a névelőt, és a mutató névmást.

Hazánk némely vidékén a *ni!* szintén rámutató szócska helyett egy a mondat végéhez ragasztott rövid *a* és *e* hangzik, (az utóbbi úgynevezett közép *e*-vel). E helyett például: „Ott megy *ni!* Itt fekszik *ni!*“ ama szójárásban így ejtik: „Ott mén-*a!* Itt fekszik-*e!*“ Ez a valódi mutató, vagy rámutató *a*. S noha ez mindig szó után ragad: egynek tarthatjuk vele a hazaszerte kelendő *ahol! ehol!* kezdő betűit, mert épen annak felelnek meg: *ni hol!* Például: Ahol fut! *ni* hol fut!

A főnevek előtt állni szokott *a* vagy *az*, például: „*a* király meghalt“ „*az* idő nagyon száraz“ — *névelő*

*) Megjelent a KOSZORÚ 1865. évi 21. számában Akakievics Akaki álnévvel. Ez egy szegény írnoknak a neve Gogol „A köpenyeg“ című beszélyében, melyet pár évvel előbb Arany maga fordított a SZÉPIRODALMI FIGYELŐ számára. Az *aki* — *Akaki* furesa összehangzásáért, tréfából, írta e nevet a czikk alá.

(articulus) nevet visel nyelvtanainkban. Különbségét a főntebbitől érzi minden magyar.

Végre ha így szólunk: „*az* törte el a esészt“ — „*ez* itta meg a bort,“ vagy akár így: „ne szólj hozzá, bolond *a*“ — „derék egy ló ám *e*“ akkor *mutató névmással* van ügyünk.

Mint a főntebbi példákból látható, se a névelőt, se a mutató névmást nem lehet összeírni valamely más szóval; ellenben a mutató szócskát, mikor elől van. össze: *ahol, ahol*.

A kérdés egy idő óta a körül forog: vajon ezekben s a hasonlóknak: *a ki, a mely, a hol, a hogy, a midőn, a míg, a mint, a mikép*, stb. ama külön álló *a*, melyet sok esetben el is lehet hagyni, *névelő-e*, vagy mutató *szócska*, vagy egyszerűen *toldalék*? Mert ha névelő, akkor nem lehetne összeírni más szóval, minthogy nem írjuk: *akirály, azember*; ellenben, ha pusztán mutató szócska, még inkább ha csak pótló betű: akkor össze kell írni, mint némelyek már írják is: *aki, ami, ahol, ahogy, amidőn*. Ez utóbbi írásmód bajnokai is megengedik azonban, hogy a mutató *névmást* külön kell írni, péld. „*a* szerint, a mint ők előadják, igazuk van“ — „*e* szerint csakugyan *akit* kellene írunk“.

Joannovics úr értekezése a névelő és mutató közti különbséget sok elme-éssel fejtegeti, s mint a felolvasott részből teljesen meggyőződhattunk, hatalmas fegyvert kovácsol azok részére, kik az *aki* összeírását kezdték és pártolják; az akadémiában is nagy tekintélyek által helyeselve lőn, úgy hogy itt az *aki* diadala félig-meddig eldöntve látszik.

Mi, ennyi tekintély, s a harapódzó divat daczára, megkisértjük fölemelni gyenge szavunkat a különírás

védelmében. Az élő és beszélő magyar népnek legalább két harmada áll mögöttünk, ezenkívül negyedfél század irodalma, beleértve költészetünk aranykorát s magát a 48 előtti akadémiát is. Talán e gyöngye hang még sem fog pusztában hangzani el.

A *mutató* és *névelő* iránti harcot meddőnek tartjuk. Ha visszamehetnénk a nyelv bölesőjéig, mikor t. i. a magyar először megszólalt, valószínűleg azon eredményre jutnánk, hogy a mutató *a! e!* primitív felkiáltásból fejlődött ki előbb az *az ez* mutató *névmás*, ebből aztán *később* a névelő: *az, a*. Sőt okunk van hinni, hogy ama mutató fölkiáltás, valamint a felhangúban közép *é*-nek hangzik, úgy az alhangúban eredetileg *o* volt; így lettek tőle a helyhatározók: *ott, oda, étt, éde*, (az *itt* és *ide* régies alakjai), nyelvemlékeink számtalan bizonyossága szerint. Így kellett előállni, *z* képzővel, a mutató névmásnak: *oz, ez* (a Halotti beszédben *ozchuz* = *azhoz*), melyekből aztán az emeltebb hangú *az ez* névmásaink lettek; de hogy a mutató névmás, a mint névmássá lett, egy ideig megtartotta a maga *z*-jét s csak későbbben veszté el, tanúskodik a régiség a Halotti beszéd-től kezdve, tanúskodik a megpattantó kettőztető nyomaték, melylyel a *z* kihagyását ma is éreztetjük. Végre legújabb a *névelő*, mely a mutató *névmásból* akkor vette lételét, midőn ez utóbbinak *az* formája már ki volt fejlődve, s így a névelői *a* ugyanazon megpattantó, kettőztető kiejtést öröklötte, mely a *névmás a*-jában mondhatni országszerte érezhető.

Kérdésbe sem jöhet, hogy se a mutató névmást, se a névelőt, *a* formájukban, nem írhatni össze főnévvel. Se így: „a ki részeg, *bolonda*,” se így: „Pétert meg-rúgta *aló*.” De a névmás összeiratik minden oly *raggal*,

mely külön nem állhat; hanem ez esetben valódi kettőztetés jó létre; péld. *akként, attól, annál, ahhoz, arval, abban*. Oly viszonzyszók ellenben, melyek főnévvel sem iratnak össze, az *a*-tól is különválva maradnak pl. *a felől, a régett*; mert nem írjuk: *Pestfelől, tájékozásrégett*.

Az egyszerűen mutató felkiáltás sem iratik a szóhoz, ha utána áll. Nem írnök: „*ott jön Pétere!*“ hanem külön, kötjellel vagy a nélkül. De mikor elől van, összeírjuk, és semmi kettőztetést, pattanást nem éreztetünk a kimondásban. Péld. „*Ahol* van egy fekete holló!“ Itt az *a* ép oly röviden ejtetik, mint ebben: *csahol*.

Most jövünk a kérdésre: ilyen-e az *aki*? Úgy ejtjük-e ezt *aki* (vagy mikép néhányan még írjuk *a ki*, s a mint századig írták *a'ki*) — úgy ejtjük-e ezt, mint pld. ejtenők ezt: *laki* (Újlaki)? Ha úgy, országszerte úgy: akkor sem névelő, sem mutató névmás; hanem egyszerűen mutató hang, vagy fölösleges pótlék, melyet, hogy el ne tévedjen, csakugyan jobb hozzákötni a másik szóhoz. Hulladék agyag, csapjuk a többihez.

De a legtöbb élő magyar fül arról tanúskodik, hogy *laki* és *a ki* másként ejtetnek. Az összes magyar alföld, más vidékek nagy részével együtt, az *a ki*-ben olyforma pattantást hallat, mintha kettős *k* volna utána. S hogy ez nem új „korcsosodás“ a nyelvben, mutatja régi írók példája, kik, a XVI. század eleje óta, mindenkép igyekeztek e pattanó hangot visszaadni. Hogy többet ne említsünk, némelyek *h*-t írtak az *a*-hoz, így: *ah ki*, mások a *k*-t formászerint kettőztették, így: *ak ki*. Megállapodott versmértanunk, egy Vörösmarty kezei közt, hosszúnak vette az ily *a*-t, akadémiánk 48 előtt úgy tanította s a *z* kimaradtát mutató hiányjelt pontosan fel-

rakta nyomtatványaiában. Csak mióta e hiányjelt, merő *leírasi kényelemből*, elhagyogatjuk, azóta kezd némely fül közönyössé válni az *a* pattantó ereje iránt és szokni az egészen rövid ejtéshez. Egyszer ide jutva, természetesen mindegy lesz, ha összeírjuk is e kettőt, sőt miután egy fogalmat fejeznek ki, még tanácsosabb.

De nem mindnyájan jutottunk ennyire. Sokan, a túlnyomó többség, a nemzet zöme, még épen úgy ejtjük ki az *a*-t, legyen bár névmás vagy névelő, mint ejtették azok, kik a XVI-dik században *ak ki*-t írtak. E példában: „*a* ki részeg, bolond is *a*” — mind az első mind az utolsó *a* bizonyos pattantással esik, daczára, hogy az utolsót nem követi mássalhangzó. E pattantás elül sem annyira két hallható, megkülönböztethető *k*-nak ejtése, mint az *a*-nak e *k* előtt erősebb kilehellése, de ez így van minden kettős *k*; sőt minden testesebb két mássalhangzó előtt. Ez erősb lehelletnyomást akarták a régiek *h*-val jelölni: *ah ki*.

Ellenben bizonyos, hogy a mutató *a* szócskát, se ebben: „*ahol* van!” se ebben „*ott-a!*” nem ejti senki oly erős kilehelléssel, mint az *a ki*-ben. Hangsúlylyal, azaz a hang némi fölemelésével, igen; de itt még nem arról van szó.

Mire mutat ez?

Arra, hogy az *a ki*, *a mely*, nem alakult egyenesen a mutató *a!* felkiáltásból; hanem alakult vagy a mutató névmásból: *az a*, vagy a hasonló névelőből. Ha eredete megegyeznék ezével: *ahol!* akkor országszerte így ejtenők. De, mint fentebb elmondók, a mutató *a*-ból előbb kellett születni az *az* névmásnak, ebből szintén *az* névelőnek, azután mindkettőnek *z* betűjét, illő kárpótlás mellett, elvesztenie, hogysem az *a ki*, *a mi* terem-

hessen. Sőt nem nagy keresgetés kell rá nyelvünk emlékeiben, hogy ezeket is eredeti formájokban megtalálhassuk: „*az* kiben, *az* midőn, *az* holott.” Miből világos, hogy a kérdésben forgó *a* vagy névelő, vagy — mutató *nérmás*.

Névelő nem lehet, mondják *akistáink*, mert a névelő hangsúlytalan, például a *király*, míg az *a ki*-ben épen az *a*-ra esik a hangsúly. Nem tagadom, így van a mutató felkiáltásban is „*a!*”; valamint ennek valószínű összetételében „*ahol!*”. De a hangsúlyon kívül van még egy sajátzerű nyomaték is, ama pattantás, melyet az *ahol*-ban (mikor azt teszi: *ott ni*) nem talállok. Rossz példa ugyan czélomra, a nehezen pattantható *h* miatt, a következő: de mégis kérdem, tökéletesen egy-é igaz magyar fülnek e két *ahol*:

Ahol kerekedik egy fekete felhő!

és ez:

Én is odavaló vagyok,

A hol az a csillag ragyog — ?

Remélem, nem csupán én sejtem a két árnyalat közötti különbséget. E hangerősítő pattantásnak semmi nyoma a pusztán rámutató *a*-ban; míg az *a ki*, *a mely*-félékben erősen érezteti magát. Mi következik ebből? Természetesen az, hogy a melyik két *a* hangsúlyos is, pattantó is: az fog legközelebb állni egymáshoz. És melyik ez tehát? Az „*a ki*, *a mi*“-félékben hangzó *a* és — a mutató *nérmás*!

Képzelem mint elszörnyednek erre tisztelt *akistáink*. A mutató névmást még csak azért emlegették eddig, hogy kimutassák a vele rokonítás képtelenségét. S ne-

kem mégis úgy tetszik, nem mondtam igen vadat. Ha például ezt mondanók, (régén gyakran írtak hasonló): „*az* ki istent féli, meg nem csalatkozik“, vajon egészen absurdum lenne-e az *az*-t mutató névmásnak venni? „*Az* mitől tartottam, megtörtént,“ csak egy comma kell, hogy mutató névmás álljon a *mi* előtt. Oka egyszerű. Miután a *ki*, *mi*, kérdő névmások: ha szükség volt belőlük visszahozót alkotni, mely nem létezett, egyszerűen mutató névmást tettek eléjük. Ez analógiát azután átvitték a többi kérdő szóra is: *mikor?* *mint?* *miképen?* *hány?* *hol?* stb. és lőn: *az* mi koron, *az* mint, *az* hány, *az* hol v. *az* holott. Később a *z* elhagyatván, lett helyette az *a* erőteljesb hangoztatása: *a'ki*, *a'mi*, *a'hol*, *a'hány*, mely mai napig él. *)

Aki-pártolóink másik érve, a hangsúlyon kívül, idegen nyelvek példája. A franczia is összeírja *laquelle* stb., az angol is összeírhatná *the same*, s több efféle. Igaz: de jegyezzük meg, hogy nekünk nem pusztán az *összeírás* ellen van kifogásunk, hanem az ellen, hogy ez által az *a* nyomatéka, *pattantó ereje* (nem a hang-

*) Az itt tehető ellenvetést, hogy t. i. azért sem lehet mutató névmás, mert ez külön ragokat vesz fel (*Azt* az embert; *ettől* az embertől), könnyű megczáfolni a régiséggel. A halotti beszédbeli *ez* napon — mai közönséges szólással „*ezen a napon*“ volna, bár rövidebben ma is írhatjuk: „*ez napon*.“ Ily példa később is elég fordul elő, s ily analógia szerint maradt: *az* ki, *az* kitől, első felében ragozatlan. Hogy pedig a mutató névmásnak csak *a* alakja, nem egyszersmind az *e*, vétetett föl a visszahozó névmás alkotására: annak oka az *e* közelmutató természetében rejlik, melyet a visszahozónak *általánossága* nem tör meg. Például: „*a mely* ember istent féli,“ lehetetlen volna így mondani: *e mely* ember istent féli: mert akkor kivetkőznék általános értelméből, egy bizonyos közellevő tárgyra mutatván.

súlyt, vagy hangemelést értjük) *tökéletesen elvész*. Ha, még régi alakjában, *az ki, az mi* élne: semmi szónk nem volna összeírásuk ellen: miért? hisz ezeket is kapcsoljuk: *mindenki, senki, semmi*. De az *aki* írás által oly kiejtés kap lábra, mely ellen minden igaz magyar nyelvérzék tiltakozik. Mi legalább, ha provincializmus-sal sújtatunk, sőt ha egyedül maradnánk is, kimondjuk: hogy négy század irodalmától támogatott, és a legszűzibb ajkú magyar nép kiejtésén táplált provinciális lelki-ösmeretünk mind halálig borzadni fog *aki*-nak írni oly szót, melyet így volnánk kénytelenek olvasni: *akki*.

A „VAJON” KÉRDÉSHEZ. *)

Ez ugyan se nem keleti, se nem mexicói kérdés: de *magyar* kérdés, így annál közelebb van hozzánk, s megérdemel egy kis fejtörést.

Általános a panasz, hogy a magyar helyesírás nem tud végre megállapodásra vergődni ama szóeska leírását illetőleg. Annyi mindenféle alakban lábatlankodik ez: *ralljon, rallyon, raljon, ralyon, rajjon, rajon*. Melyik már az igazi, az egyedül helyes?

A Koszorú, sőt már elődje a FIGYELŐ, a legegyszerűbb alakot (*rajon*) választotta; mire az egyszerűség kívül némi nyomósabb okai is voltak. Legfőlebb akkor kettőztette a *j*-t, (vajjon), ha versmérték úgy kívánta.

De a Koszorú e részben nem igen talált követőkre. A tarkaság széltere megvan, sőt ugyanazon könyv vagy folyóirat sem ragaszkodik következetesen egy alakhoz. Másfelől nyelvészek állanak elő itt és amott, s nagy bizonyossággal erősítgetik, hogy a *rajon* alak a *legrosszabb*, a többi mind jobb, de legjobb ez: *ralljon*, mert

*) Megjelent a Koszorú 1865. évi 24-ik számában.

hisz mi volna más e szó, mint a *call* igének imperativusa: „nosza valljon mindjárt! vallja meg a bűnét.“ Így a latin *quaeso* vagy *fateatur* pusztán le van fordítva. Világos ez, mint a nap.

Azonban mi mégis rázzuk fejünket az oly nyelvészkedésre, mely valami szót a legközelebb álló, legkönnyebben kiüthető rokon hangzás útján akar elemezni. Ha a „valljon“ semmi egyéb, mint amaz ige parancsolója: akkor bizonyosan Máramaros is helyesen van így értelmezve: *már ama rossz*, vagy *Ugoriya* község neve így: „*Ugorj na!*“ — mert egy ott folyó patakon párduezos őseink átugrottak. Az ily nyelvészkedés, szerintünk, a grammatizálás primitív korába való. Ily módon aztán könnyű azt mondani: *vajon* nem jó azért, mert deákra fordítva *supra butyrum* lesz: *vaj-on*. Ily módon szavaink fele részét hibásnak lehet bélyegezni: például: „*azért*“ nem jó, mert latinul: *iste intelligit*: „*az ért*“; „*tehát*“ nem jó, mert latinul: *tu dorsum*: „*te hát!*“

Mellőzve tehát e *vajas* elméletet, lássuk: a *vajon* szónak nem lehet-e más gyöke a *butyrum*-on kívül. Azt látjuk, hogy régiesen még most is él *vajki*, *vajmi*, sőt él *vaj* magában is, mint felkiáltás, *vajh* alakban ugyan, de melyben a *h*-t ép oly kevésbé mondjuk és mondhatjuk ki, mint ebben: *hajh!* (mely szintén nem *capillust* jelent). „Vajh ki ő, és merre van hazája?“ egyszerűen így is olvasható: „Vajon ki ő, és merre van hazája?“ E szerint a *vajon*-nak gyöke megvolna készen, ama felkiáltásban; de tovább kell menni és vizsgálni, honnan eredhetett e bizonyosan nem téjből származott *vaj*.

A mit itt elmondunk, az csak hypothesis ugyan, de akár valószínűsége, akár tudományos tekintetben,

kiállja a versenyt a *ralljon-fateatur* féle elmélettel, s a nyelvészet mai színvonalán álló ember a grammatikai gyök-elemzés ezen módjának bizonyosan előnyt fog adni ama másik fölött.

Vagy-ragy kötszavunk eredetileg, úgy látszik, *vaj* alakban élt. Legalább erre mutat az erdélyies *vaj igen!* *vaj egyet*, melyek nálunk így hangzanának *vagy igen*, *vagy egyet*. A *j* megerősödése *gy*-vé, oly hangtörvényen alapszik, melyre nem nehéz példákat találni a magyar nyelvben. Így lett a most már tájszóvá degradált, de helyesebb *hajma* (sok *hajú* valami) szóból a *hagyma*, ily átváltozások a *varjú*, *varnyú*, *vargyú*; *borjú*, *bornyú* (nem tudom *borgyú* hallik-e valami tájszólásban). Sőt így kellett a létigében, a *volok*, *valok* eredeti formának elváltozni előbb *vajok*-ra, azután a mostani *ragyok*ra (mit keresne különben *való*, és *voltam*?) E szerint fölvehetjük, hogy a *ragy* kötszó eredeti alakja *vaj*.

Ime, a *butyrum*, azaz, hogy nő olvasóink is megérték: *Butter* jelentésen kívül, megint egy új értelme a *vaj*-nak. De most deákizáló ellenfeleinkhez kell fordulnunk és kérdenünk, hogyan fejezi ki a latin nyelv a *vajon*-t. *Fateatur*-ral nem, *quæso*-val sem, mert ez *kérlek*, azt pedig sohasem olvastam: *fateatur*, quis est hic homo. De igen, sok esetben, a magyar vajon-t e szóval fejezve ki: *utrum*.

E szónak alapjelentése pedig (*uter*, *utra*, *utrum*) ez: kettő közül *melyik?* a mire magyarul így felelnénk: *vagy ez vagy az*; erdélyiesen: *vaj ez vaj* amaz. Tehát *felelőleg* már megvolna a *vaj* értelme: *különböztet*. Ha már most tekintetbe vesszük, hogy felelő szavaink, sok esetben, minden alakváltozás nélkül, csupán hangnyomás által, kérdővé lesznek és viszont: akkor megfog-

hatjuk, hogy a *raj* (vagy) kérdő alakban is használtott, ha kételyt akartak kifejezni; *raj ez? raj az? raj ki? raj mi?* Hogyan változik pedig kérdővé oly szó, melynek természetéből nem is gyanítnók, hogy kérdésre alkalmas legyen: bizonyosság az *ugyan* (quidem), mely kérdőleg tökéletes párja a vajon-nak.

Ugyan kinek volna kedve,
Vajon kinek volna kedve,
 Gyöngy életre, erőltetve?

Ez *ugyan* egyszersmind a *rajon*-nak *on* toldalékát is megfejtí, mely analog a *most*, *mostan* stb. szavaink toldalékjával.

Hozzájárúl a kiejtés. Közéletben, kivált az irodalom hatása alatt nem álló népnél, sohasem hallottuk másként, mint egy *j*-vel, simán és röviden: *rajon*. Ha a *j*-kedvellő szóejtés *rajjont* mond, kettős *j*-vel, akkor már csakugyan a *rall* igét érti: üsd a rabot, hogy *rajjon* (vall-jon). Az *l*-es tájbeszédben, hol *illen-ollan* hangzik, sem hallottunk: *rallont*; kivéve irodalomban jártas egyénektől. De ha így volna is, még ha *rallon*-nak hangzanék is: ez sem volna döntő bizonyosság a *rall* igéből származásra. Ugyanis, valamint a *j*-s nyelvjárás szereti az *l*-t *j*-re lágyítani, még a hol a gyökfejtés ellenkezőre utal is, szintűgy hozhatunk fel példát, hogy a kétségtelen *j* hang *l*-re keményedett ez utóbbi kiejtés kedvelőinél. Ott van például a *halánték* szó. Első tekintetre látszik, hogy a *haj* gyöktől ered; *hajándék*, *hajánték*; olyan formán mint „leppendék“ s a fej azon két oldalát jelenti, hová némi „eseplesz“ haj lenő. De az *l*-es szóejtés *halántékot* csinált belőle, s ez kapott fel irodalmilag is. Szintén így látjuk a természetes hang-

változást *puha* és *puja* közt; mégis már az utóbbi *pu-lyá*-vá változott, *ly*-nal. Sőt, hogy a nyelvrokonítók vetésébe is belevágjuk sarlónkat: vegyük figyelemre a leány szó átváltozásait. Vogul nyelven fi = *pí*, leány = *új*. Ha ez *új*-ból a magyar *leány*-t ki akarjuk hozni, a hang-változás természetes folyama ily lépesőzetre utal. *Áj*, magyarul lett először *ány* (mint *borjú*, *bornyú*) s ily alak-jában megközelíti az *any*, *anya* szót. *Ány*, kimondási kényelemből, fölvette elül a lágy inyszeletet (Toldy), és lett belőle *jány*, a mint ma is fél Magyarország ejti. De az *l*-es tájbeszéd e *j*-t megkeményíté: *láný*, majd *lj*-t összeolvasztva *lyány*, *ljány*. Innen már csak egy lépés a *liány*, a mint régen írták és mondták is, ebből pedig a közép *r*-vel ejtett *leány*, mely diadalra jutott. Hanem elég a kitérésből.

Czélunk nem egyéb volt, mint kimutatni, hogy a Koszorú, midőn következetesen *vajon*-hoz ragaszkodott, ezt nem valami öntudatlan állapotban cselekedte, hanem legalább is annyi megfontolással s minden esetre helyesebb nyelvészkedési methodus szerint járt el, mint azok, kik a *vajon*-nak, csupán *vaj* íze miatt, nem barátjai. Egyébiránt a mit elmondunk, nem új dolog: olvastuk már ezelőtt is, még pedig nem „ugornya“-féle etymologusoknál; de ismételni az ilyet nem árt, mert mi nagyon feledékeny nép vagyunk.

A SZÓREND. *)

A NYELVÖR deczemberi füzetében (461. l.) ezt olvasom:

„A következő szerkezetek pedig, nem mintha valódiságukban kételkednénk, hanem oly ritkán hallhatók, hogy kötelességünknek tartjuk gyűjtőink figyelmébe ajánlani: „Pedig csakugyan *szerette* volna a fényes kastélyba *bepillantani*. A mint a város körül *haladna ki*. Az ördög. . . . olyan hosszút (ezérnát) *belehúzott* (a tűbe) hogy Mi a manónak tetted azt a tűt a zsákba; nem *elfért volna* másutt!“

A két első példával nekem most semmi dolgom. Legfőlebb azt jegyzem meg, hogy a „*szerette volna bepillantani*“ *erdélyi* általános kifejezés, én még minden erdélyi embertől így hallottam. A második példa valószínűleg kúszált; egyes elbeszélő mondhatta így, de szabatosabban vagy így kellett volna mondania: a mint a város körül *hataát*, vagy: a városból *kifelé haladt*. A *haladna* ez esetben latinusnak látszik.

A hátralevő két mondat „ritkasága“ talán abban áll, hogy az igekötő nincs hátravetve így: olyan hosszút *húzott bele*; nem *fért* volna *el* másutt?

*) Megjelent a NYELVÖR II-ik kötetében. (1873.)

Legegyszerűbb volna némely hasonló szerkezetű mondatot a legközönségesebbek közül amazok mellé állítani. Például: oly nagyot *levágott* a kolbászból. Oly sokszor *felhozta* neki. Olyan jól *megtanulta* leczkéljét. Oly számos példát *elősorolt*. Annyi tenger pénzt *elköl-tött*. A másokra: nem *megmondtam*, hogy eső lesz? Nézem: hát nem *ellopták* a pénzemet! Hát nem *elsző-kött* az a gyerek megint! Azt hiszem, effélét seregszámra lehet *felhozni*.

De ezzel az ily szerkezet használatos volta csak ki volna mutatva, megfejtve nem. A kételkedő, kinek nyelv-érzékében e forma nem él, vagy kinek *a priori* megállapított szabályaiba ütközik, mindig azt mondhatná, nem jól van, nem szabályos, hanem így kell: oly nagyot *vágott le*, oly sokszor *hozta fel* stb. mert, szerinte, az *oly nagy, oly sok*, hangsúlya az igekötő hátravetését parancsolja. Ez az, a miben mi *syntaxisunk leginkább szenved*; s a mi engem az állító és tagadó mondatok általam régóta vizsgált rendszeréhez vezet, melynek minden bibéjét még nem találtam ugyan ki; de a mi körülbelül bizonyosnak látszik, megkísértem vázolni a következőkben.

Állító mondatnak nevezem azt, mely egyszerűen állítja vagy *jelenti* az egész mondat tartalmát; melynek hangsúlya is az egész mondatra vonatkozik, nem pedig annak egy vagy más részét emeli ki különösebben. Tagadó ennek ellenkezője, rendszerint a *nem* tagadó szócskával.

Hol az ige *pusztán* áll, azaz se *igekötő*, se *igehatározó* se *pótló* vagy *segédige* nincs mellette, ott természetesen csak a *nem* hozzátételével különbözik a tagadó szerkezet az állítótól. Áll.: *írok*. Tag.: *nem írok*. A hangsúly első esetben az *igére*, a másodikban a *nem-re* esik.

Hol az ige *nem* áll pusztán, ott kétféle szerkezet alakul, mind állító, mind tagadó. Nevezetesen:

Ha a főige *határozott* módban áll, tehát pótlóige nincs, akkor így lesz:

1. Allítva:

Leírom.

Tudtára adták.

Jól megtanulta.

2. Tagadva:

Nem írom *le*.

Nem adták *tudtára*.

Nem tanulta *jól* *meg*.

Ha ellenben a főige *határozatlanban* áll, segéd- vagy pótlóigével, akkor így lesz:

3.

Le fogom *írni*.

Be van az én szűrőm *újja*
kötve.

Tudtára akarták *adni*.

El találom *vinni*.

4.

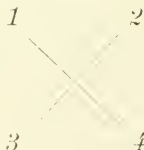
Nem fogom *leírni*.

Nincs az én szűrőm *újja* *be-*
kötve.

Nem akarták *tudtára* *adni*.

Nem találom *elvinni*.

Tehát az igekötő *nem* válik el, s a határozó szó közvetlen a főige előtt áll az 1. és 4-ik esetben; *elv*álík pedig a 2. és 3-ik esetben, úgy hogy következő schema áll elé:

A mi e mondatok *hangsúlyát* illeti, világos, hogy tagadó szerkezetben mindig a *nem* szón van egy jó erős hangsúly. Ennek megfelelőleg az állító mondatban

szintén kell hasonló erős hangsúly, de az a főigére csak akkor esik, ha pusztán áll, máskép mindig az *előrevetett* ige kötőn, határozón, vagy a mi az igtét máskép kiegészíti. Az 1. és 3. példákban tehát: *le, tudtára, jól, le, be, el* erős hangsúlyok felelnek meg a tagadó *nem*-nek.

E mondatok *kérdőre* alakítása magában nem változtat a szerkezeten; de *igen* némely kötőszók, leginkább a *ha*; hanem erről most nem szólok.

Ha akármelyik mondatcsoport e schemabeli szerkezettől eltér, s hangsúlyát másuvá veti, már *nyomatékos* válik. Példák:

1.

Akkor írta le.

Azt adták tudtára.

Jól tanulta meg, (de rosszul adta elé).

2.

Nem leirom (csak olvasom).

Nem tudtára adták (hanem mást csináltak).

Nem jól tanulta meg (hanem rosszul).

3.

Mikor fogom ezt leírni?

Az én szűröm újja van bekötve.

Nagyon akarták tudtára adni, (de nem hallgatott rá).

Akkor találom elvinni (mikor nem lesz otthon).

4.

Nem leírni fogom, (csak elolvasni).

Ha a szűröm újja be nincs kötve (kihullott volna).

Nem tudtára akarták adni, (hanem kérdőre vonni).

Ha el nem találom vinni, (megbánom).

Ez eddig meglehetősen világos. Ha egyik vagy másik példa még forgatható eléggé, csak azt jelenti, hogy rosszúl volt választva. De kísértse meg akárki állító és tagadó mondatainkat az 1., 2., 3., 4. schema szerint csoportosítani, ugyanazon eredményt nem tagadhatja meg.

Én azonban tovább megyek. Azt vettem észre, hogy az állító mondatok rendszerét (1., 3.) követi minden olyan mondat, mely *positiv*, a tagadókét, (2., 4.) mely *negativ* jelleműnek mondható, úgy hogy e részben ellentétesek: *sokszor* — *ritkán*; *leginkább* — *legkevesebb*; *is* — *sem*; *jobban* — *nem annyira*; *könnyen* — *nehéz*; *nagyon* — *kissé*; *bőven* — *sűken* stb. a végtelenig. Lássunk példákat.

1.

(Plus.)

Sokszor megszólította.*Jobban* megérdemled.*Leginkább* pártját fogja.Azt *is* elhoztam.*Bőven* kímélte az itczét.*Könnyen* eligazodtam.*Úgy* megütlek, hogy . . . (nagyon).

2.

(Minus).

Ritkán szólította meg.*Nem annyira* érdemled (meg).*Legkevesebb* fogja pártját.Azt *se* hoztam *el*.*Sűken* mérte ki az itczét.*Nehéz* igazodtam *el*.*Csak kicsit* ütlek meg.

3.

(Plus).

*Sokszor meg akartam szólítani.
 Már délben el akartam vinni.
 Mihelyt megebédeltünk.
 Tőled is meg fogom kérdeni.
 Oly hosszú czérnát beléhúzott.
 Annyiszor megbántam!*

4.

(Minus).

*Ritkán tudtam megszólítani.
 Még este sem tudtam elvinni.
 Alig ebédeltünk meg.
 Tőled sem fogom megkérdeni.
 Oly rövid czérnát húzott belé.
 Oly ritkán látogat meg.*

Említettem följebb, hogy ha a nyelv e 4 rendbeli schémától eltér, azt nyomatékosság végett teszi. A rendes tagadó alak például az incriminált mondatban ez volna: *nem* fért volna *el* másutt. Ugyanez *kérdre* is megtartaná szerkezetét: *Nem* fért volna *el* másutt? De a fennforgó példa nem egyszerű kérdés, sőt *nem is tagadás*, hanem *állítás* kérdő-tagadás álarczában, s így, mint kedélymozzanatot kifejező, nyomatékossá vált:

Nem elfért volna az másutt is?!
Nem megparancsolták, hogy eljőj?
Nem be van az én szűröm újja kötve?
Nem le tudom én ezt írni?

Hogy pedig a nyelv az állító szerkezetnek tagadóra és viszont való változtatása által mennyi erőt, nyomatékot

ad a beszédnek, mutatja az itt nem tárgyalt parancsoló szerkezet, mely rendszeren a tagadóval egyez.

Első fokú parancsolás.

Állítva (parancsolva): Állj meg.

Vidd el.

Tudd meg.

Tagadva (tiltva): Ne állj meg.

Ne vidd el.

Ne tudj róla semmit.

Másodfokú, erősb nyomatékkal.

Állítva (parancsolva): Megállj hé!

Elvidd (azt az ostort innen)!

Megtudd, (hogyan megbánod)!

Tagadva (tiltva): Meg ne állj!

El ne vidd!

Meg ne tudj semmit!

Ha már most az irodalomban felkapott szórendbeli hibákat vizsgáljuk, legnagyobb részüket az állító mondatnak tagadó szerkezettel, s a tagadónak állító szerkezettel való *hibás* használatára vihetjük vissza. Mint: „a keresztények kedélye *felizgatva van*. (Tagadó szerkezet, a mennyiben az igekötőt az igéhez kapcsolja). Mennyire *tér el* ettől a reichsrath felfogása!“ (Tagadó, mert *plus* mondat *minus* szerint van szerkesztve.) Ez *több* jelenségből *tűnik ki*. (Tagadó szerkezet, pedig állít; az az *plus*-sal állít.) De talán bővebben máskor.

MÉG EGYSZER A SZÓREND. *)

A NYELVÖR, közelebbi (augusztusi) számában, pályakérdésül tűzi ki: minő helyet foglalnak el a külön-nemű (állító és tagadó, fő és mellék, óhajtó, tiltó, kérdő) mondatok szavainak sorában a segédigék s a következő periphrasticus igék: *kell*, *lehet*, *akar* stb. ha az úgynevezett igekötős igék infinitívussal állanak kapcsolatban; nevezetesen mily esetekben lépnek, s melyek közülök, az igekötő s az infinitívusban álló ige közé?“

Első tekintetre úgy véltem, hogy ily pályakérdés, nyelvérzéssel bíró magyar emberre úgy hat, mintha arra tüzetnék ki jutalom, vajon a melléknév a főnévnek előtte vagy utána áll-e; vajon ez-e jobb: a *piros* rózsá nyílik“ vagy „a rózsá *piros* nyílik.“ Mert valóban ezek helyett: „el *fogok* menni,“ „le *akarok* fekünni“ „meg *kell* tenni,“ rendes hangsúlylyal, más szórend nem követhető.

Azonban egy tekintet a felhozott s még bővíthető nagy számú példákra meggyőzött arról, hogy itt csakugyan helye van a kérdés tisztázásának. Mert a felhozott igék közül a hosszabbak, s ily viszonyban gyé-rebb használatúak, mint *törekszik*, *szándékozik*, *bátorkodik*; s hozzátehetnők: *kénytelenítetik* stb. kevésbbé látszának túrni az igekötő és infinitív közötti helyet. Meg *kénytelenítettem* neki mondani; el *bátorkodtam* hozni; fel *töreksem* nyitni az ajtót, csaknem hallatlan visszasságok.

Hol van itt a határ? Megtalálható-e általában? vagy a nyelv szokás csak szeszélye szerint bánik el? a pályázattól várjuk ennek eldöntését.

*) Töredék. Nem adatott ki.

Én csak azért szólok e kérdéshez, mert a NYELVÖR egyik régiebb évfolyamában magam is odavetettem volt egy pár ötletet, melyek részben a szórend e kérdésére vonatkoznak; jelesül azt igyekeztem kimutatni, hol van az igekötő helye, állító és tagadó mondatban: 1. ha nincs segéd- vagy bármi nemű pótló ige, 2. ha segéd- vagy pótló ige van, infinitívussal.

Vizsgálatom eredményét röviden itt is összevonom, mert nem hízelelgetek magamnak azzal, hogy e pá éve közlött cikkecskére valaki még emlékeznék, s olvasmányaimban, a napi sajtón stb. legkisebb nyomát sem sejtem, hogy az írók figyelemre méltatták volna.

Azt mondtam tehát, hogy rendes, azaz nem *különösen* hangsúlyozott mondatban (és most hozzáteszem: csak *jelentő* módban), ha az igekötős ige segédige nélkül áll, akkor igekötője állító mondatban nem válik el, tagadóban elválik; péld. *Leírom. Nem írom le.* Ha pedig segéd vagy pótló igével áll infinitívusban, akkor megfordítva, tagadóban nem válik el, állítóban el, így: *le* tudom írni, *nem* tudom *leírni*. Ez elég egyszerű, és áll is minden segéd- vagy *szokottabb, gyakoribb* pótló igével (tud, akar, fog stb.).

De azon végeztem, hogy e szórend, némely *kötszókkal* kapcsolatban, változást szenved, mely minden egyes kötszóra nézve még bővebben vizsgálandó. Vagy más szóval, nincs kiderítve, mikép módosul e szabály *mellék-* azaz oly mondatokban, melyek értelme a megelőző vagy rá következő mondattól függ, tehát, a mint én helyesebbnek vélném nevezni: *függő* mondatokban. Erre nézve akarom most közleni némely észrevételeimet.

Hanem előbb azzal kell tisztába jönnünk, mi a magyarban a *rendes*, az *egyenes*, vagy is az oly szórend,

melyben a mondatnak nincs valamely része *különösen* hangsúlyozva.

Az ismertebb modern nyelvek ilyenmő szórendje tudvalevőleg: *alany, állítmány, tárgy*. Ez-e a magyaré is? Nem mindig ez.

E kérdésre: „mit csinálsz?“, a legnyugodtabb hangulattal sem így felelünk: (én) „írok levelet“, (én) „vágok fát“, (ő) „megyen bálba!“ hanem így: levelet írok, fát vágok, bálba megy. Tehát a tárgy megelőzi az állítmányt. De az alanyt, ha ki van téve, nem: *Péter* bálba megy.

Ha két tárgy van, accusativ és egyéb ragos: akkor az accusativ előzi meg az igét, a másik utána kerül. Hadd álljon itt a M. Nyelv rendszeréből való ismert példa: Péter *búzá*t viszen a *rásárra*.

E szerint a magyar egyenes szórend mintája sokszor ez:

1. Alany, tárgy, állítmány.
2. Alany, accusativ, állítmány, dativ.

Hanem ez a szórend csak az esetben uralkodik, ha az ige nem igekötős, és nem a határozott formában áll. Mert így a tárgy az állítmány után is eshetik: Péter *elvágt*a az újját v. Péter az újját *elvágt*a. A búzá~~t~~ *elvitte* v. *elvitte* a búzá~~t~~.

A tárgyra, mely így megelőzi az állítmányt, *az állítmány hangsúlya tételik át*, mely az alanyénál is emeltebb, s a mondatban fő hangsúlynak nevezhető. (Én) levelet írok, (én) tollat faragok; (a bátyám) *templomba ment*; minden különös nyomósítás, azaz a nélkül is, hogy azt akarnám kiemelni: levelet (nem mást), templomba (nem máshová), a tárgynév kap főhangsúlyt *állító* mondatban.

Tagadóban e fő hangsúly a *nem*, vagy ezzel rokon tagadó szóra esik. Egyszersmind a tárgynév elveszti fontosságát és az ige után kerül: *nem* írok *levelet*, (bátyám) *nem* ment *templomba*, P. *nem* visz búzát a vásárra.

Ily szerkesztésnél, *állító mondatban a tárgynévnek ott a helye, hol tagadóban a nem-nek*. Péld.

(P.) búzát viszen a vásárra.

(P.) *nem* viszen búzát a vásárra.

Az *igekötőnek* pedig általában ott a helye, hol ily szerkezetben a tárgynévnek. Péld.

(Én) megtanultam a leczkémét.

(Ő) *nem* tanulta *meg* a leczkáját.

(P.) búzát akar vinni a vásárra.

(P.) *nem* akar búzát vinni a vásárra.

(Én) *meg* tudom tanulni a leczkét.

(Te) *nem* tudod megtanulni a leczkét.

Állító mondatban e szerkezet nem változik, ha *igekötős* ige elé oly határozó jó, mely az állítás erejét még neveli, mint *nagyon*, *jól*, *jobban* a módra nézve; *korán*, *előbb* stb. az időre nézve; *sokszor*, *többször*, *mindig* a gyakoriságra nézve, szóval állításban a $+$ *plus*. Péld. (A fiút) *megverték*. (A fiút) *nagyon megverték* (nem: *nagyon verték meg*). (Én) *előbb meghallottam* mint te. *Sokszor megmondtam* neki, hogy ne nyúljon hozzá. Ez egyszerű szabály ellen úton-útfélen vét a mai irodalom.

De ha az állítmány hangsúlya nem igekötőn, hanem tárgynéven van: akkor a szerkezet más. Péld.

(Péter) *gyakran* visz búzát a vásárra.

(Péter) *nem* visz gyakran búzát a vásárra.

Itt a *nem* helyének a *határozó* felel meg, s a tárgy-név az ige után esik.

A ezikk-töredék itt félbenmaradt. Nyelvtudósainkat azonban talán még érdekelni fogják a következő példák, melyek e fejtegetés további részleteit világították volna meg:

SZÓREND.

Sokszor megmondtam neki, de *ritkán* fogadja meg a jó tanácsot.

Ma *jókor* felkeltem, pedig az este *későn* feküdtem volt le.

Nagyon megúgáltam, bár még *alig* ismerkedtem meg vele.

Hamar oda értünk most, tegnap *későn* értünk oda.

Hányszor elmondtam neki, de *egyszer sem* értette meg!

Könnyen megalkudtunk, de *nehezen* fizetett meg. Nagy*nehezen* megfizetett.

Jól megcsinálta. *Rosszul* csinálta meg. Sokára, rosszúl, megcsinálta.

Többnyire megtalálja. Csak *néha* találja meg. *Néha* mégis megleli.

ÉSZREVÉTELEK

A NYELVŐR VII. KÖTET, HATODIK FÜZETÉRE. *)

Szorgalmas olvasója vagyok a NYELVŐR-nek. Olvasás közben eltérő véleményemet, vagy nyelvbeli tudásomat egy rövid szóval odavetem a lap szélére. Olykor helyeslő ez, olykor kiegészítő, néha kétlő vagy tagadó. Ha kidolgozva leírnám, talán hasznát vehetné a közönség, vagy legalább tudomásul a szerkesztő; de arra nem annyira röst, mint beteges vagyok. Azonban az e havi számot megkísértem kommentálni.

Simonyi ezikke a német szóvégek magyarosításáról általában helyes, de részleteiben túlvitt. Csak azt óhajtom tőle hallani, miért lesz a német *er* végezet a magyarban *ér*. Mert a mit mond, hogy ez *er* németben is *ér*nek hangzott valaha, az nem minden szóra áll. De ha ezzel meg volna is fejtve: miért lesz az *el* német végből magyar *ely*, *öly*, *oly* stb. Véleményem szerint azért, mert az (ár) *ér*, (ály) *ély*, (aly) *ely*, *öly*, *oly magyar képzők*, s a nyelvérzék öntudatlanul magyar képzőt ad a német szónak. Tudom, hogy ez állítás az *ár*, *ér*-re vonatkozólag

*) Megjelent a NYELVŐR VII. kötetében (1878) Szalontai J. álnévvel, a mit a NYELVŐR szerkesztője választott.

a Nyelvőr tribunálja előtt halálos bűn: de azért bővebb meggyőződéseimig fenntartom.

Simonyi ezikke részleteiben feltűnik az animosítás, hogy nem könnyen elemezhető szavainkból néhányat ő is idegennek bizonyítson. Mint Horváth István iskolája minden idegent magyarrá, úgy mi minden kissé kéte-sebb magyar szót idegenné akarunk tenni. Lassabban e kitagadással! Így Simonyi categorice odaveti zárjelben, s még bizonyításra sem tartja érdemesnek: „*eper* is a német *Erdbeer*-ből lett.“ De Simonyi a régi nyelvből tud-hatja azt is, hogy *eper*-nek a régi formája *eperj* (Eperj-es), valamint *szeder*-nek *szederj* (szederjes színű ló). Hol vette magát a *j* Eperjes város „fundamentumának föl-vettetése előtt,“ ha a magyar *eper* egyszerűen az *erdbeer* átvétele? Vagy hogyan esik az, hogy míg a rövid német *er* vég a magyarban *ér* lesz, itt a *beer*-ből rövid *e* vált? Aztán meg *eper*-nek a magyar nem csak az *erdbeer*-t hívja: van neki *földi*, van *fűi* epre. S még külön *futó* és fái *szedre*, mely az epertől különbözik.

Gondolkozzunk egy kissé többet az ilyenről!

Az *el* s általában *l* végű német szavakra nézve azt mondja Simonyi, hogy azoknak magyar *ly* alakja való-szerűleg az illető német nyelvjárás *l*-jének valami *saját-ságos kiejtésén* alapszik. Tehát mindenén máson, csak a magyar nyelv természetén nem, csak azon nem, hogy a magyarban az *aly*, *ely*, *oly*, *öly* képző nagyon járatos, hogy szereti végül a liquidákat *jé-síteni*? Így tesz az *n*-nel is, *Istrán* helyett mondja *Istrány*, mert a *vány*, *cény*, képzőt nagyon megszokta; gereben h. *gerebeny*, keresztén helyett keresztény, sőt a keresztyént is így ragozza: *keresztyények*. Tessék meghallgatni az írástudat-lan népet.

A *pendely*-nél (melynek etymológiáját, megvallom, nem tudom) Simonyi oda veti: „magyarországi németeknél *bendelhemel*.“ Mit bizonyít ez? Hogy németből vettük, ott tehát *bendel*? Nem az, hogy a német nő különböztetésül a maga hosszú ingétől teszi a *hemel* elébe a magyarból tanult nevet? Épen úgy, mint asztalosaink *szeszli-szék*-nek mondják a német (egyenes hátú, táblás ülésű) széket, különböztetésül a magyar *szék*-től, melynek tornyos támasza volt, szivforma lyukkal a kéz számára, nem négyszög, hanem hátul keskenyebb, elül szélesebb ülése, s az ülés-deszkába fűrt, alól részút szélylyel álló négy lába. S. úr útján arra is rámehetünk, hogy a lábra való saját neve *német*, mert a magyarországi német *gatya-hosen*-nek mondja, mely *gatya* = *gatte*, s azt jelenti, hogy oly nadrág, melyet a *férj* visel, nem a nő (mert ennek is van).

Menjünk tovább, de kevesebb szóval.

Göbölj. Dank. szerint *köppel*, *koppel* (francziául *couple*), tehát legfőlebb egy pár marha. Igen de a *göbölj* egy egész gulya, s csak azért nem nevezik így, mert specialiter *hízó*, *vágó* marhát jelent a szó. Keressük tovább.

Köböl. Mi bizonyítja, hogy a magyar az átvett szó, nem a német? Vagy mi a *kübel* etymológiája a németben?

Köcze. Ez is német szó, bár *el* végét elvesztette: gondolom a *kittel*, a mi bakanyelven *kitli*. Tehát *köcze* = *kitli*. Miért? A *kitli* *rászon* vagy efféle vékony haczuka, a *köcze* pedig újjatlan *bőr-ködmön*. Úgy viszonylik a *köcze* a *ködmönhöz*, mint a mellény az újjashoz; együtt is viselik azt is, ezt is. Nem természetesb, hogy a *köcze* a *ködmön* kiesinyítője? De ez megint a Nyelvőr egyik tilalmába ütközik: „de *cze* képző, quod non est, nulla

quaestio fiat.“ Pedig van; „ez az *egy* mégis boszorkány!“
 Másik is van; több is van, ha keressük, bár némi módosítással: *borjú* dim. *boczi*; *malucz*, *manesi*, *manka* stb.
Judit, *Juczi* stb.

Hogy a *tarantul*, (melyet nem ismerek) a német tarantelből lett, azon esodálkozom, mikor ott van készen a *tarántula*.

Dögöny, Dankovszkynál *gladius*, másutt sehol, soha, hanem inkább *mozsártörő*, vagy a mint én ez utóbbi szót ismerem, *mozsárütő*. Tehát tompa ütő szerszám, nem kard, nem *degen*. Egyébiránt én *dögöny* főnevet nem ismerek, de hogy a *dögönyöz* a *degen*-ből volna kikalapálható, azt kereken tagadom. *Dögönyözni* szoktak leginkább *ököllel*, vagy paraszt lakodalmon a szakácsasszony, mikor a kásepénzt szedi, főzőkanállal, tehát tompa végű eszközzel bökdösni; nem karddal, melylyel ugyan szintén *megkardlapoznak* valakit, de maga e szó mutatja, hogy a *dögönyözés* nem volt elég az ily műtétel kifejezésére, különben azt vették volna használatba.

Gyékény talán a német *decke*. Bizony csak *talán*, nagyon talán. Kár is a falra festeni. Én nem tudom a *gyékény* etymonját, de az nem ok, hogy 600 éves magyarságából kitagadjam. Hisz alább (270. lap) maga a Nyelvőr idézi 1261-i oklevélből: *usque ad fluvium gekenus* (*gyékénös*). És már *akkor* német lett volna a

„*gyékény*, káka.

Melyet terem *Bajom*, *Zsáka*,“ —

Biharban, hol ma sem tud németül senki, de *gyönyörű* szép szekérre való *decke*-ket faluszámra csinálnak a Sárreéten emberemlékezetet meghaladó idő óta.

A *ferlorum* helyesen van magyarázva, bár e szót Gelein kívül alig használja valaki. Párja a *billikom* willkommen, melyről gondolom, a Nyelvőrben is volt már szó.

P. Thewrewk a *lútabot* méltán és helyesen *ab-*árolja; de a mit *szemkőkény*-nek mond, abban téved. *Kőkény*-szemnek van kőkénye, másról nem mondják. A vadrózsai példa: „szemének tűz a kőkényje“ csak annyit tesz, hogy kőkény szeme igen tüzes, fényes. Mondok hozzá cifrábbat is a Tubából (Sebestyén Gábor zsebkönyve).

Szemedben, mintha Vesztának
Szent tüzei ragyognának;
Úgy tündöklök szemed fénye,
Briliántozó kőkénye.

Szeme-koponyája pedig, azt hiszem, csak rövidítés az egyik rag elhagyásával.

„Hollók vendégeskednek szemé(n, és) koponyáján.“ Másképp abszurdum, mert a koponya *csontos* kemény dologra vihető.

Szarvas czikkének meritumára nem akarok észrevételt tenni; a részletekre, példákra van egy pár pótló, vagy igazító szavam.

A fa *rölgye* ma is élő szó. Gyermekkoromban úgy csináltuk a bodzapuskát, hogy egy jó vastag galyat két végén elróttunk, meghántuk, *rölgyét* (vagy belét)*) vesszővel kitöltük, hol majd a *szössz* (kócz, csepű) golyó légnyomás által a puskán végig tolassék. És itt felhívom a figyelmet a *völü* és *rölgy* rokonságára, akár a

*) Különbség a kettő közt az, hogy a *rölgyé*-ben van a *bele*.

fa völgyét, akár a hegyek közötti hosszú *völut* (völgyet) értsük.

Kiuszorán festett tubinmantó. A tubinmantón nem töröm a fejemet, mert az szembetűnőleg idegen; vége a mantó = mantel rokonságához tartozik, eleje, *tubin* valami ma már ismeretlen szövet idegen neve. De annál inkább szeretném érteni a *kiuszorán festett* kifejezést, mert Gyöngyösiben is előfordúl (Phoenix III. könyv, III. rész, 6. versszak) hogy Olajbégnék:

„Fejérkék a lova, *úszorán festették*.“ Mondják-e ezt még valahol; vagy hogyan lehetne értelmét kideríteni?

Lapiczkus táncz. A *lapoczka* és *lapiczka* egymás mellett ugyanazon tájnyelvben is megfér. Erről pozitív tudomásom van. Jelenti pedig nem csak a váll lapos csontját, hanem afféle lapos ütő eszközt is, minőt a Bolond Miska kezében évekig láttunk kipingálva: egy kis, evező forma, ütő lapátot. Gyermekkoromban a fiúkat vesszővel, a leányokat *lapiczkával* (latinosan *plágáral*) verte az akkori paedagogia. Emlékszem parasztlakodalmakból egy tánczra, *darutáncz*-nak hívták, mely cotillon forma bolondságokat csinált, s az előtánczos az utolsókat, ha elérte, nem ugyan *lapiczkával*, hanem keményre összefont zsebkendővel ütötte. Ilyesmi lehetett a lapiczkas táncz, de voltakép nem tudom.

„Légy *megesi* a sebet.“ Faludi. Lehetne érteni úgy, hogy nagyon *résik*, de azt hiszem többet jelent. *Megesi*, mint az *eső* a száraz tárgyakat, sűrűn, csoportosan, minek eredménye az, hogy *belésik* a nyű.

Különben Faludival óvatosan kell bánni. Maga is talál ki szót, vagy alkalmaz szokatlan értelemben. Így itt a *szakmány*, *zsákmány* helyett, mert közelebb jár a német *sack*-hoz. De a nép a *szakmányt* régesrég másra

foglalta le. Így *tuczin* közelebb jár a *tuczent*-hez, mint a népies (nem *tuczet*, hanem) *tüczet*. Az *útvessztőt* is maga találta ki, nem helytelenül. A vendégszín (kölesöznött szín) a vendég~~haj~~, vendég~~oldal~~ stb. hasonlatára van teremtvé. A *tükörpél~~da~~* egyszerűen metaphora. Szóval, Faludi maga is újító. De azért helyes a megrovás, hogy szavainak a Nagyszótárban ott kellene lenni.

Pesti Gábor s a többi régi könyv bizonyossága némely szóra nem elég bizonyíték, hogy a latin vagy német értelmezésnek szorosan megfelelné. Így ha Pesti *ágyékok* (ágyékok) alatt „die Nieren-t“ érti, ez alkalmasint pusztá elhamarkodás, mert *ágyékok* nincsenek is, csak ágyék van, s ez a *vesék*-től merőben különböző. Több igaza lehet, ha az egész régiségben gyakori *számszeríjjat* (balista, kő- vagy dárdavető hadi gép) *számszerígy*-nek mondja, mert tájilag így is ejthették, a *j gy*-re sűrűdvén, mint borjú, borgyú, szúrj, szúrgy.

Ha Verbőczy magyar fordítója a *csere* szót a latin *silva* értelmében használja, teheti, mert a csere csakugyan *silva*-féle. De ha ebből azt hoznók ki, hogy *csere* és *erdő* synonym, nagyon tévednénk. *Csere* ma is él, jelent *bokros* helyet, hol lehet fa is, de nem annyi s nem oly gazdag tenyészetű, mint az erdőn. A NSzótár körülbelül helyesen magyarázza, de téved, ha csupán a *cserefű*-hoz köti; lehet az tölgyes, bikkes; mint a *csereje* sem csupán a cserfa sarja.

Épen így fordítja az *insula* szót (genus) a *porond*-dal (species) a tripartitum magyarázója. *Porond* szintén ma is élő szó, s jelenti a folyamokban képződött fűveny- és kaviesszigetet; de például már a Margitszigetre, vagy Angliára visszas volna azt mondani, hogy az *porond*.

Hogy *fáresiga* nem *coxa*, hüfte (csípő), hanem farcsika, faresok (a gerincez végsontja); hogy *hasártos*-nak semmi köze a magyar *húzsártossal* (veszekedő természetű ember), a *házárd* elfordítása; hogy *holnal* = *hón*-al (melyet így rag nélkül alig hallani); végre hogy *zab-tikmony*, ha brütig ey-t jelent, nem *zab*, hanem *záp* tikmony, (de olyan, melyben már az embryo nem él): mindezt talán észrevette más olvasó is.

Major szótára, ha a *páncok* szót túrós bélesnek magyarázza, meglehet, igaza van, mert valamelyik tájszólásban azt jelenthette: de tulajdonkép a német *pfannkuch*, mely alatt magyarban hol *fánkot* (páncó) hol palacsintát, hol más tésztát értenek. Azt sem gondolom, hogy az *ancillari* szót fedezné a *rabotálni*, mert ez annyi mint *rabotolni*, de nem tudta másképp kifejezni a rabszolgánő helyzetét.

Mellőzve a többit, melyekben Szarvas úr észrevételeit helyeslem, végül abban a helyzetben találom magam, hogy midőn a NSzótár a *kudarcz-kurecz* analogiáját támogatni látszik, én mind a NSzótár, mind Sz. eddigi bizonyítása ellenére megmaradjak előbbi kétkedésemnél. Az analogia (a német *kurecz*-ből: *kuarez*, *kuharez*, *kudarcz*) nem rosszabb mint *fucar*-é a német *fuhr*-ból, melyet magam is vallok; de a *kuharez* mellett van egy másik szó *kuhi*, (kuhin, vagy kuhiban hagyni), mely épen azt az *orezapirító erkölcsi gyűlöletet*, vagy *comicus felsülést* jelenti, a mit a *kuharez* vagy járatosb *kudarcz*, nem pedig némi, inkább csak *anyagi rövidséget*, mint a *kurecz*. Egyébiránt, „rövidebbet húzni“ épen úgy lehet magyar szólás, mint német; mert a nép osztozáskor ma is *nyilat húz*, vagyis nyíl helyett ma már *rosszót*, melynek hosszabb vagy rövidebb volta dönti el, kiki mely darabot

kapjon a felosztandó tárgyak, földek stb. közül. S a ki rövidebbet húz, azt hiszi, rosszabbat kapott. Visszatérve a *kuli* szóra: ebben gondolom rejleni a gyökért, melynek értelme valami *gyalázó*; tehát *kuharez* összetétel s összerántás volna ebből *kuli arez*. Sőt ha szabad volna a Nyelvőrben nyelvmetaphysicát űzni: gyanítani merném, hogy a *kuh* semmi egyéb hangutánzónál, s jelenti a *kutya* *u*-gatását, s ebből (tán kicsinyítővel: *tya, esa, cza*) tovább képezve lett mind: a *kutya, kutyó, kutyul, kuasz, kuvasz*, valamint másik neve *eb*, szintén hangutánzónak látszik *eb-eb-eb* hangjától. E szerint *kuli arez, kuharez* annyi volna, mint *kutyaarez*; *kuli*-ban maradni = *kutyában* m., kutya módra megszégyenülni.

Méltó e tárgyról még tovább gondolkozni, t. szerkesztő úr, mielőtt a *kuarez-kurez* elemzést „ne nyúlj hozzá” törvénynyé tennők. Vegyen fáradságot jobban körültekinteni; különben el vagyok szánva beállni nyelvpusztítónak (mint ki jégesőkor az úristennel versent dorongolta saját szőlőjét), s a *kurez*-analogiával bebizonyítom, hogy *kuasz, kuvasz* — vagy mint a „Szerencsekerék” a Q betűre verseli:

Qasz farka csóválását
kerüld irigy csaholását —

hogy mondom a *kuvasz* nem egyéb a német *kusz*-nál. Az semmi, hogy a *kuvasz* paraszt kutyát, a *kusz* pedig *csókot* jelent, mert a *kuvasz* régebben ölebet is jelenthetett; ezt pedig a dámák, köztudomás szerint, meg is csókolgatják.

Fialovszky herkulesi dolgot művel, s erre nagy szükség van, mert az az ól igen tisztátalan. De olykor ő

is téved, vagy nem tud némely positiv nyelvtényt. Polyvával tiszta szemet is kiszór, mert gyanúba veszi, hogy az is polyva. Régebbi közleményeiből is jut eszembe egy pár szó, melyek meggyilkolását nem vihetem el a lelkeimen. Élő tanú vagyok: kiáltok.

Az *acsa* (másképp szitakötő) régi jó ismerősöm. Gyermekkoromban, nyár elején, seregestül szokott röpdösni, s mi fiúk suhanggal vártuk s vertük őket le. Majd, ha gyérebben jött, sovároogva hittuk e dalocskával:

Acsa-micsa gyere haza,
Dióbelet rágok:
Majd neked is adok!

s ha jött, leszállott a sövényre, lábújjhegyen oda lopózunk, s megfogtuk szitanemű szárnyánál fogva. Játsoztunk vele egy darabig, akkor, gyermeki kegyetlenséggel elküldöttük *kaszálni*, (azaz kórócskát vagy szalmaszálat dugva karesű potrohába, repülni szabadon eresztettük). Volt *király-acsa*, szép sárgabarna tarkájú; volt *paraszt acsa*, egyszerű kékes zománcszínű, meg *dobos acsa*, nagy potrohú, cserebogár színű sötét-sárga acsa. Tehát ezeket ne mondja többé *acsá*-nak, hanem *rezgő*-nek? (A *micsa* csak kedveskedő iker hozzátétel, magában semmit sem jelent.)

A *petymey* a népnyelvben nem lehet járatos, mert az állat sem az; de nem *új* csinálmány, mert már Raff György természet históriájának magyar fordításában (gondolom e század elején) előfordúl.

A *kurta kigyó* és *réz kigyó* synonym gyanánt vannak véve, de nem azok. Amaz vipera, ez a töredékeny, sárgás kigyócska, melynek gondolom *zúzó* kigyó neve

is van, s vidékemen, hol gyakori, színéről hívják *réz-kiggyónak*. A *eziezkány*-ról is erősen sejtem, hogy ép oly népies név, mint a *gőzű*, de vidékemen ez a járatos, amaszt nem ismerem, s nem levén szakember, azt sem tudom: egy-e a *gőzűvel*?

Hanem a *fakúsz*! Üsd agyon, Bugátszó, mint a *virnász*! Pedig dehogy az! Ime ismét egy példa, hogy a nép is alkot szót, mely, mint Shakespere „János király“-ában a *bastard*, büszkén s a törvényt fitymálva mondja magáról:

Én „én“ vagyok, akárhogy lettem: én.

Fakúsz előfordul szintén Raff régi fordításában; de én, erdőháti bihari gyermek, nem onnan tanultam először, hanem az erdőcsősz fia mutatta a *fakúsz* madarat, a mint a fa kérgén, orrát belé-belé vágva, főlebb-lejebb mászkált rovarbábot keresve, mint rokona, a kopogó *harkály*, melytől külön madárnak ismerték azon a tájon, s a két név, *fakúsz*, *harkály*, egy helyen élt egymás mellett.

A jelen füzetben *lábbó* (fluitans) szót elveti, mert az *illó*-val (mely pedig szintén védhető az *ill-at* deverbális főnévvel) egy kamarán kerülnék tartja. No már *könybe lábbó* szem ma is él, s erősen bizonyít egy *lábbik* ige mellett. A *lábbó* helyett F. úr *lubicskolót* ajánl; ismétlem, nem vagyok szakember, de a víz színén *nyugró*, legfőlebb *ingó* növevényről, *fű-lencséről* (békanyál) lehet-e azt mondani, hogy azok *lubicskolnak*?

A *törzs* ma kétségkívül nem hangzik így a nép ajkán, s ennyiben csonkítás; de alhangú változata, a *tors* vagy *torzs*, ma is él; valamint a learatott „élet“

földben maradt szára *tarló*, *talló* néven, ép oly ismeretes a kaszált fű, vagy levágott nádé a *torzs* néven.

A *konya* szót (nutans) *lekonyuló*-nak javítja F. úr, gondolom szintén azért, mert új csinálmánynak véli. Kérdezzük meg az országot, hol értik, mi a *konya* kalap, s azt hiszem, a nagyobb rész tudni fogja.

Meggyökönt, erősen gyanítom, hogy élő (talán erdélyi) szó, de a népeletből nem ismerem. Annál inkább a *degesz*-t, mely felfűtt, jóllakott, nagyhasú értelemmel bíró melléknév, s a *dudorodócal* nincs szabatosan pótolva. A *félszer* (virágzat) sem tetszik. Igaz, hogy a nép e botanikai értelemben nem használja, de igen ám oly tárgyak jelölésére, melyeknek mintegy csak fele van meg. Így a *szín* azért *félszer*, mert e gazdasági épület rendesen más falhoz *fél* fedélre van odatámasztva; s emlékszem egy tűzfalas házra, melynek csak egyik oldalán lévén ily félszer forma teteje, s több ilyen a községben nem létezvén, a nép *félház*-nak nevezte. Ha tehát Diószegiék a fészkes virágzat kinyuló szirmait *félszer*-nek nevezték el: bizony a népnyelv és észjárás nagy ismeretével tették.

Elveti még F. úr a *nyakó* nevet, ajánlva helyette: *görbe nyakú fű*. Úgy látszik nem is sejti, hogy a *nyakó* ma is él, s épen azt teszi, görbe nyakú, vagy általában hibás nyakú; péld. *nyakó ember*, *nyakó bicska* stb. Eredete a szónak még azon korban vész el, mikor a tulajdonságot kifejező melléknév egyszerű *ó*, *ő*, *ú*, *ű* képzővel származott főnévtől vagy igétől, mint a *gyönyörű*, *szomorú* (régebben *szomoró*), olykor *k*-val tovább képezve: *szemők*. A *komócsin* szinte élő szó, épen úgy a *mosárrvirág*, a *szurdancs* (hát azt hinné-e F. úr, hogy bizonyos kúttisztító, fűró eszközt *furdáncs*-nak hí a köz-

nép?), a *fenyver* (Szalonta Biharban). Vagy a népies elnevezések csak *egy* tájbeszédből juthatnak a tudományba, s csak az olyanok, melyeknek valami közértelmű jelentése van, bár ez a növény tulajdonai iránt inkább zavarba hoz, mint útba igazít? Úgy sejtem, hogy az efféle népies nevek: *béka buzogány, kisasszony papucs, pacsirta virág, istenek fája* (ailanthus; *istenfa* a népnél egy szagos, évelő növény neve), *Szűz Mária könnye, ördög szekér, király dinnye* stb. ajánltatnak, nem tekintve, hogy ezek, épen mert köznevek, más tájbeszédhez szokott emberek előtt ép oly érthetetlenek, mint talán F. úr előtt az *acsa, nyakó, fenyver* és a többi, s a mellett félrevezetők. Így Petőfinek alig van nem homoktalajon nőtt olvasói közt egy is, eddigi fordítói között pedig egy sines, ki a nála előforduló „*királydinnyés* homok” alatt ne felséges, királyi, *jó dinnyét* termő homokot értett volna, maga e sorok írója is úgy értette előbb, míg a költő neki meg nem magyarázta, hogy az egy igen alkalmatlan tüskés plánta a homokbuzókákon.

Részemről a csak babonán, vagy bal felfogáson alapúlt népies neveket nem ültetném át a tudományba, ha szakember volnék. Abba sem egyezném belé, hogy midőn *nomenclaturát* esinálnak, egyszerűen a körülíró, magyarázatos *köz* nevekkal éljünk, s tulajdonnév helyett lompos phrásist adjunk, mint F. úr gyakran teszi. Maga a nép, ha tulajdonnevet alkot, (mi nála leginkább gúny-név adáskor történik), érzi, hogy nem elég a közérthető mindennapi kifejezés. Nem nevezi a zsidót, kinek hosszú nadrága, a tartóján, nyakából függ le, *nyakig érő lábú*, hanem, Diószeghi-féle merészséggel, *nyakigláb* zsidónak. Érintettem fentebb a *fakúsz*-t, mely szinte

népies attentatum a Nyelvőr ellen; emlitem még a rossz asztalost, kit, mivel csak rontotta a deszkát, a nép egyszerűen *Deszkakár*-nak csúfolt. F. úr kárhoztatásának éle, a növénytani műszókat és neveket illetőleg, leginkább a század elején újított botanicusok ellen fordul: de, az ily népi csinálmányt tekintve, az ember szintén kedvet érzene, védni a támadás ellen a *szirontak*, *libatopp*, *bigebecző*-féle újításokat, sőt még a *kinincs*-et is, (lásd *Többsincs* királyfit a népmesében) ha az a körülmény nem forogna fenn, hogy Diószeghi és Fazekas, mint linnéisták, elnevezéseiket egyedül a virágra, termésre alapították, s ez a mai *természetes rend*-ben csekély fontosságú dolog. Így, a *pót*-ra nézve megengedem, hogy nem régibb a *pótkávé*nál, de a *tákot* már nagyanyám ismerte: csupa fölt meg *ták* az a ruha“ — a *szirony* — *szírom* alkalmazásáért pedig a két értelmű *viráglevél* helyett (rózsalevél a szírom is, a zöld levél is) valamint sok más, bár merésznek látszó újításért (nem *mindért* természetesen) köszönettel tartozunk a jó Diószeghiéknek. Meg kell azonban gondolnunk, hogy ha ők a későbbi *porodát*, mostani *porzót* (ez ellen egy szép-irodalmi lap ismert tárczairójának is lehet kifogása) *porhonnak* nevezték, oly időben tették ezt, mikor a *hon* nem volt synonym a *ház*-val, hanem a legszűkebb *heim* értelmében vehették, mint a zsoltárban:

A madárnak is van *fészke*,
És *hon*jában költ a fecske.

Azt a vádat sem lehet Diószeghiék ellen emelni, hogy nem ismerték a régibb fűvész irodalmat, vagy nem gyűjtötték össze a népszerű kifejezéseket. Előszavuk

elmondja, munkájok bizonyítja, hogy tették. De nem alkalmaztak minden népi szót, vagy hagyományos elnevezést, 1. mert *néret* akartak adni, *tulajdon*, nem *köz*-nevet; 2. mert rendszerük oda utalta őket, hogy elnevezéseiket lehetőleg a virágra, termésre alapítsák; különben óhajtani lehet, hogy a ki még valaha nyelvünkben újít, azt a népnyelv, népi észjárás oly teljes ismeretével, s oly romlatlan nyelvérzékkel tegye, mint Diószegi, Fazekas és Földi.

Még a gyűjtelékes czikkekre is volna itt-ott pótló, igazító észrevételem, de már belefáradtam. Majd talán máskor folytatom.

APRÓSÁGOK A NYELVÖR SZÁMÁRA. *)

A „VÁN-VÉN” IGENÉV.

Azt mondják, hogy a visszakapcsolt részesülő latinos. Ha az volna is, oly régi, megszokott, hogy okkalmóddal használva nem árt. Legalább Csokonai e verse nem hangzik latinosan:

Gerliczeként nyögdécelek,
Vigasztalást már nem *lelek*,
Nálad nélkül, mintegy árván.
Kietlen pusztákon *járván*.

A köznép igaz, hogy nem használja, de ez rövid mondataiban elül sem köt *ván-vénnel*, kivéve az ilyeneket: *futra* fut, *mondra* csinált.

(NYELVÖR VIII. 7.)

VALÁL.

Budenz József a NYELVÖR III. 92. a sárosmegyei tót *valal* szót, mely falut jelent, a régi magyar *valál* főnévvel tartja egynek, mely szerinte a *val-*, *vall-* (ha-

*) Megjelentek a NYELVÖR alatt elsorolt számaiban a NYELVÖR szerkesztője által választott Szalontai J. álnévvel.

bet) elavúlt igétől származva, azt tenné: *birtok*, possessio. Ez ellen nincs mit mondanom, csupán a *vall* (habet) igétől való származtatásra van észrevételem. Ez az ige, midőn *habet* értelmű, többnyire két *l*-lel iratik s ma is úgy mondjuk az ilyesekben: kárt *vall*, kint *vall*. Sőt talán maga a *vall* (fatetur) is egy amazzal: *habet* dicere aliquid. Valószínű, hogy a *valál* nem a *vall*- (habet, possidet) hanem egyenesen a *val* (est) létige gyökéből képződött. *Val* — est; *val-ál* tehát oly valami, a mi *est*: tehát épen úgy *vagyon*, *birtok*, s a sárosi tótok emberségéből most már *fulu* is.

(U. o.)

ME, MEZ.

Régi íróknál előfordúl e rövidítés: *metszesz* (mit teszsz), *metszen* (mit teszen). Semmi ok nincs, miért változott volna az *i e*-vé; épen úgy rövidülhetett volna *mitszesz*, *mitszenre*. De a névmásban *e* hangzott, s így *met teszsz* helyett lőn *metszesz*.

(U. o.)

RÉGI ÉS ÚJ MAGYAR.

Ú. m. Van szerencsém....

R. m. Elhiszem; de minek azzal dicselkedni az utedzán?

Ú. m. Köszöntém önt.

R. m. Nincs nevem napja.

Ú. m. Üdvözlém önt.

R. m. Nem vagyok főispán. De sejtem már: *köszönni* akart nekem. No hát adjon isten jó napot. Mi újság?

(NYELVÖR VIII. 10.)

A GERMANISATÍÓ ÁLDOZATAI.

Rúg. A németnek szava sincs rá, mert az *ausschlagen, stossen*, csak körülírással fejezi ki a rúgás egyik jelentését. Ezért a magyar *rúg* veszni indult, vagy németesen használtatik. *Kírúg* a ló: ez a ló *kírúg*. A *ki* azért van, hogy a német *ausschlagen*-hez hasonlítson. Magyarúl így volna: ez a ló *rúg* (rúgni szokott), vagy: ez a ló *megrúg*, ha közel mégy. De ez első konkrét jelentésén kívül több is van. „Az én földem egész az n-i határig *kírúg*.” „Falu végén kurta kocsmá, oda *rúg ki* a Szamosra.” P. „A Kárpátnak Lengyel-, Moldva-, Erdélyországa szoros *összerúgásában* fekszik a bérczes Máramaros. (Régi költ.) *Kírúg* a ló a hámból, fiatal ember a fegyelemből. *Berúg* (tréf.) a részeg ember. Az adósság sokra *felrúgott*. Az összeg 1000 frtra *rúg*. *Megrúg* a forgács, hol fát vágnak. *Elrúgta* a tehén a borját. (Nem engedi már szopni.) *Rúgott* borjú. *Rúgó* (nem *toll*, a *feder* kaptájára). *Visszarúgja* magát, az összetört posztó *kírúgja* magát. A házbért is *rúgtatni* lehetne *steigerolás* helyett. Rúg-kapál, kimondva *rak-kapál*. Egészen egy szóvá lett: *rakkapálni* stb., nem *rúgni-kapálni*. *Rúgjunk* egyet (tánczoljunk). *Összerúgták* a patkót (összevesztek). *Rúgd* fel, hagyd ott (hamari rossz munkára). Csillagot *rúgni*. A puská *rúg*.

(NYELVŐR VIII. 11.)

SZÓJÁTÉKOK.

Hagyma (hagyj ma), lesz holnap is.Láttál-e tornyot *kenderből* (kender vetésből?)Nagy úr a *muszáj*. Megdőglött a *muszáj*.

Minék-et felakasztották: téged is mellérántanak.
(A kérdezősködő gyermeknek szokták mondani.)

Várt leány *várat* nyer.

Aggyík (adjon) kend egy kis kenyeret. *Felelet: a gyík* a lyukba lakik (kérő gyermeknek).

Borsós kenyérrel mindig jól lagnám. (Borral, sóval, kenyérrel.)

Melegebb a bunda a *tűznél*. (A tűz mellett, mint egyébüitt.)

Szarvas tag az uraknak, lenese, borsó parasztnak.
(Vastag.)

Öttél-e juhász? Öt tél, uram, meg öt nyár.

Senki és semmi együtt laktak egy kis házban.
Senki elment hazulról. Semmi utána ment, ki maradt otthon? (Az és.)

Nem *hal* a cigány a vízbe. (Hanem cigány.)

Ez a köpönyeg nekem *kék*. F. De bizony fekete.
De bizony *kék* (= kellene.)

Nem jönne, húgom, *Monyorra? Szegedre?* stb. két-értelműségek.

Egy ember leült a boglya mellé dolgát végezni,
a bagoly kiáltott: tullíj! (= *túl ül*.) Azt gondolta, őt látják s neki kiabálnak, hogy *túl üljön*. Így addig kerülgette a boglyát, míg pórul nem járt.

Ritkítom én ezt a bort! dicsekedett az egykori kores-máros. Az a baj, hogy *ritkítod* (vízzel) felelték neki.

(NYELVÖR VIII. 8.)

HELYREIGAZÍTÁSOK. MAGYARÁZATOK.

Csóra.

Hogy a magyar népnyelv rövidítés által is képez igéből főnevet, arra (a már Brassai észrevette *piszka*fán

kívül) csattanó példa a czímbeli szó. Senki sem állíthatja, hogy a *csóca* (összecsavart szalmacsutak) után származott volna a *csórál* ige, melynek egész rokonsága (*csavar*, kavár, kever: *csűr-csavar*, *csafar* és fordítva *facsar*) mind némi kör- vagy esigyszerű mozgásra utalnak; hanem miután az ige megvolt, nevezték az előbb csak tűzgyújtásra, később *jelül* is használt szalmacsutákat *csórá*-nak, mint a melyet *csórálni* kell.

(NYELVÖR VIII. 421.)

A RAGOK ISMÉTLÉSE.

Hogy a *ragok ismétlése*, kivált kötött beszédben, módjával mérsékelhető: példa a régi (legalább is XVIII. századbeli) halotti ének:

Uralkodó nagy úr isten!
Ki hatalmas vagy mindeneken,
Földi- és mennyieiken,
Teremtetett embereken.

(NYELVÖR IX. 23.)

COLLOQUIA PUERILIA 1552.

Tinódi szerencha-ja itt már: zerenchees,
azont: ugyanazt, eandem.
jó estveletet! („*tek*“ hibából),
fekenni: fekünni,
alozom: alszom,
ingyen majd: csaknem (oppido),
evetpelyh: glis,
kirlek: kérlek: szígyenled: mylthan,
enne: ennyi,

nagy ideig: sokáig.
 elseo: első (nem elő már)
 seoth: sőt, thyzewnk: *tészünk*: *tészünk*,
 fihsz: félsz,
 alkomas idő elmult: tempus justum,
 olvassz. Ubi nunc legis? Hul mosth *olvasz*?
 In hoc folio: *Ez* levelem,
 Jam Verba praecipitas: Immár igen *elesth* mondod.

(NYELVÖR VIII. 12.)

GYERMEKMONDÓKÁK.

Gólya.

Ismeretes e gólyavers:

Gólya, gólya, gilicze!
 Ki lányát vetted el?
 „A tengeri Bokrosét.”
 Mivel vitted haza?
 „Sípbal, dobbal,
 Nádi hegedűvel.”

Mér véres a te lábod?
 „Az én lábom azér véres,
 Száraz gáton általmentem,
 Párnahajat varrtam,
 Két pénzér eladtam,
 Százszor is megbántam.

Kigyó.

Fürdés után a gyermek, ha a füle vízzel tele ment,
 bedugja mind a kettőt, s elkezd hangosan kiabálni:

„Búj ki kigyó a fülemből!”

Fűztilinkó.

Ha a gyermek fűz ágból tilinkót akar *húzni*, azaz a fáról zöld kéréget sértetlenül és egy darabban le akarja vonni, s az — nem lévén elég nedve, nem jó: így dalol: „Jöj meg, jöj meg, tilinkó!” (Talán több is van hozzá, de elfeledtem.)

Pehely a fön.

Valamelyik gyermek fején tollacska, papir stb. van; a többi körül állva csúfolja:

Eb házán gólyafészek:
Minden ember látja,
Csak egy nem látja,
Az is kukucsálja.

Esőben.

A gyermek örülvén az esőnek, alááll és körben forogva tánczol, miközben réjázza:

És' eső, és' és' (= esik),
Isten akaratja,
Olyan legyen az én hajam
Mint a gácsér farka (göndör).
vagy: Mint a csikó farka (hosszú).

Csóka.

Nagy sereg csókát látván repülni, így kiált a gyermek: „Válaszd ki nekem (t. i. magad közül) a legszebbiket!”

Corripiet ultimum scabies.

Eb legutoljára!
Tyúksz... a markába!
vagy: Elül isten, közbül király:
Hátul a nagy sült boszorkány.

(NYELVÖR IX. 186.)

ALLATBESZÉLGETÉSEK.

A ludak.

Nyolecz lúd aratás után összebeszélt, hogy kimennek búzafőt szedni a tallóra s egy közös kamarába teszik el, hogy belőle aztán egész télen át élősködjének. Útközben váltig mondogatták egymásnak: „nyoleczan gyűjtsünk egy zsákkal,“ „nyoleczan gyűjtsünk egy zsákkal,“ de mikor odaértek, mindenik elkezde gyűjtegetni a maga begyébe, mialatt egyre hajták libahangon: „kiki magának!“ „kiki magának!“ (Eredeti hangutánzó népmese, az aesopi fajtából.)

A szarka és gillieze.

Lásd SZ. FIGYELŐ. (Merényi népmeséi bírálatában)

A békák.

Az öreg béka így szól: „mit varrsz?“ „mit varrsz?“ — mire a kis béka így felel: „papucso-cso-csot, papucso-cso-csot.“ Az öreg megint kérdi: „kinek? kinek?“ a kis béka felel: „az uraknak-nak-nak-nak — az uraknak-nak-nak-nak.“ — (Erkölesi magva nincs, pusztán hangjáték. *A kandurról és macskáról* is van hasonló, de obscoenitás.)

A varjú.

Kiált rendesen, ha valamit ellopott: *kár! kár!* — Mire aztán felel neki az ember: „kár a béledbe, kár!“

Pulyka.

A pulykát így bosszantják:

Szebb a páva, mint a pulyka;

A pávának rút a lába,

Rut-rut-rut!

(Erre a mérges kanpulyka rendesen elkezd maga is ruk-rukolni.)

(NYELVÖR IX. 188.)

„ISTEN HOZOTT, ÚGY HA JÖTTÉL“.... *)

Tisztelt tagtárs! A NYELVÖR legújabb füzetében Lehr Albert a balladák Greguss-féle magyarázatainak némelyikét igazítva helyre, maga is téved egypárszor. Így az „Isten hozott, úgy ha jöttél“ magyarázata Lehr-nél még mesterkéltőbb, mint Gregussnál. Valóban sohse' hittem volna, hogy ebből oly *veratus* hely kerekedjék commentatorok kezében. Hát nem hallottak effélet soha: „isten hozta komám uramat“ — „de bizony, *magam* is igyekeztem ám!“ Itten az *isten* hozott, szó szerinti értelemben van véve: az isten is hozott, de magam is iparkodtam. Hasonló az eset nálam is.**) Rákóczi az előbbi sorban már mondotta: „Hozott isten, édes kedves angyalom“ — most egy ötlettel, ismétli: valóban *Isten* hozott, *úgy* ha jöttél (azaz másképp *nehezen* is jöhetnél volna,) mert nem eresztett volna különben a bécsi porkoláb. — E költeményt már 48-ban sokan olvasták (Petőfi is) meg is jelent az ÉLETKÉPEK-ben, de homályosnak ezt a helyet nem találta senki.

Másik észrevételem Lehr azon állítására van, hogy én szeretem a közmondásokat megváltoztatni, módosítani:

*) A NYELVÖR szerkesztőjéhez szánt, de el nem küldött levél.

**) RÁKÓCZYNÉ című költeményében.

mert az „egérutat vesz” kifejezésben a *resz* igének *vásárlani* értelmet adok. Ez igaz, de épen így származnak a szójátékok, melyeket, hogy költőnek ne legyen szabad csinálni, most hallom először. Hát a nép maga nem csinál? épen a *resz* igével? „Ötön vette.” Azaz nem vásárolta, csak *elvette* az öt újjával. A „*varga betűt ír*” sem gondolom, hogy halálos vétek volna. Igaz, hogy a ki gyalog vagy koesin nagy kerülőt *tesz*, arra alkalmasb szó a szokott *vargabetűt csinál*: de mikor a ló által vonszolt vitéz a porba fejével nagy görbe vonalat rajzol, akkor *képesebb* (s így költőnek jobb) kifejezés azt mondani: *ír*.

Ennyit, ha Ön jónak látja, megjegyezhet a NYELVÖR következő számában, a nélkül, hogy e levelet közölné, vagy nevemet fölemlítné. Antikritikát sohasem írtam, most sem akarok.

Budapest, 1877. február 18.

Igaz tisztelője

ARANY.

EGY HELYESÍRÁSI KÉRDÉS.*)

Révai Miklós (Elaboratio Grammatica Hungarica. II. köt. 810 s kövv. II.) összeállítja azon igéket, melyeknek gyökéhez, mint ő nevezi: *sz* *eraneszens* ragad. Ezek két osztályba esnek: 1. a melyeknek egytagú primitív gyökéhez közvetlenül ragad az *sz*: mint *le*, *te*, *re*, *vi*, *hi*, az *sz* hozzájárultával: *lesz*, *tesz*, *resz*, *visz*, *hisz* és további *en* pótlékkal: *leszen*, *teszen*, *reszen*, *viszen*, *hiszen*; 2. a gyökhöz nem pusztán *sz*, hanem *ösz*, *üsz*

*) Nem jelent meg. Csak magán-reflexió.

vagy alhangulag *osz, usz* járúl, mely régen, más nyelv-járásban, *ööl, üöl, od, ud* is lehetett, mert sok igében mindenik vegyesen használtatik, bár *nem mindenikben*.

Az 1. alatti igék hajlítási példáit alább egész terjedelmében közli Révai; itt csak röviden idézzük:

Ind. praes. leszén, veszen, hiszen.

„ *imp.* leve, lőn; veve, vőn: hive, hűn, hin.

„ *perf.* lett, vett, hitt.

Imp. praes. légy, végy, hígy (nem *hídj* v. *hígyj*).

Conj. praes. legyen, vegyen, *hígyen* (nem *hídjen*).

„ *imp.* lenne, venne, hinne.

„ *fut. exact.* leend, lejend, le'nd stb.

A 2. alatti igéket, ha indicat. praesensökben *d* változik az *sz*-szel (példái: *kövérészik* vagy *köréredik*, *háboroszik*, vagy *háborodik*, melyek első alakja ma már alig ismeretes) a múltban *dt*-vel írja: *köréredtem*, *háborodtam*; de az *aluszik*, *feküszik* igéket, hol a praesensben nincs *d*, általában *csak* így hajlítja:

Ind. praes. feküszik v. fekszik, aluszik v. alszik.

„ *imp.* feküvék, fekvék; aluvék, alvék.

„ *perf.* fekütt, alutt.

Imp. és conj. praes. fekügyék, alugyék.

Conj. imp. fekünnék, alunnék.

Infinitiv. fekünni, alunni.

Particip. feküvő. fekvő; aluvó, alvó.

„ *imp.* feküve, fekve; aluva, alva; vagy feküvén, fekvén; aluván, alván.

Part. perf. fekütt, alutt.

Révai okainak és tekintélyének hódolva, az Akadémia is (A Magyar Nyelv Rendszere 1846. 244 l.) így tanított: *aluszik* vagy *alszik*, *feküszik* vagy *fekszik*,

ragozásban: *lesz, visz* stb. igékkel tökéletesen megegyeznek csakhogy némely idejükben összevonva is használtatnak, és a jövő időben az *u, ú* *v*-re változik:

„Aluszom v. alszom	Feküszöm v. fekszem
„Aluvám v. alvám	Feküvém v. fekvém
„Aluttam	Feküttem
„Alvandom	Fekvendem
„Alugyál	Fekügyél
„Alunnám	Fekünném
„Alunni	Fekünni
„Aluvó v. alvó	Feküvő v. fekvő
„Aluva v. alva	Feküve v. fekve
„Alutt	Fekütt
„Aluvandó v. alvandó	Feküvendő v. fekvendő.“

Ime, a mit Révai, és utána maga az Akadémia *egyedül* helyesnek tartott, az I. osztály közelebbi ülése*) nem okokkal, hanem szavazat többséggel, a *permissio* használatból is kirekeszté! S én, ki 30 éves írói pályámon az Akadémia helyesírását, meggyőződésből is, követtem, most kénytelen vagyok *alugyál, alunni*-féle helyesírásomat összes munkáimban, arczpirulva, kijavítgatni!

*) 1878-ban, mikor a helyesírási szabályokat újra tárgyalták.

TÜCSÖK ÉS BOGÁR

A MAGYAR NYELV KÖRÉBŐL.

Kényszerített nyugalmam alatt, mely írásban, olvasásban gátol, megkísértem a nyelvre vonatkozó ötleteimet e papírra futólag följegyezni. (1877. június.)*)

1. KI ÉS MELY NEM PARALLEL NÉVMÁSOK.

Ismeretes dolog, hogy a régiség, mint a nép ma is, a *ki* névmást használta relativ gyanánt, személyre, dologra. A *mely*, vagy *a mely* mindig a névvel járt. A *mely kutya* megharapott, annak a szőrivel kösd be a sebet. Név nélkül az *ik* támasz kellett neki: Rossz puska az, a melyik magátul elsül. Így is, amúgy is, az *a mely*, *a melyik* különbös névmás, azaz személyre, dologra egyaránt használatos.

Volt azonban személy és dolog között valami különböztetés, de nem a *mely* által. Mutatják ezt az összetételek: akár*ki*, akár*mi*, vala*ki*, vala*mi*. Péter, vagy Pál, vagy akár*ki*. Szék, asztal, vagy akár*mi*. A valamely,

*/ Itt először közölve.

akármely, épen úgy csak név előtt használtatik ma is, mint régen a puszta *mely*. *Akármely* állat belelép a törbe, ott marad. Ha magára, vagy hátul esik, nem lehet el az *ik* támasz nélkül: Az állat, ha törbe lép, ott marad *akármelyik*. Az ember ha sokat ivott, részeg lesz *akármelyik*.

E példák mutatják, hogy az *a mely* nem párhuzamos névmás az *a ki*-vel. Ha már különböztetni akarunk személyt dologtól: helyesebb volna dologra *általában* az *a mit* venni fel (miért ugyan a NYELVÖR erősen megmosta szegény Jókai fejét). Azonban tagadhatlan, hogy az *a mely* önálló használata is, mai módon, azaz csupán dologra, régen megvan az irodalomban. Károlyi bibliája és Molnár zsoltárai már ismerik. „Ez az én testem, *mely* tiérettetek megtöretett.“ *Bibl.*

Övé e földnek kereksege
Kit a tengeren épített.
 Folyóvizekkel környülvelt
Melyben meglátszik bölcsesége.

MOLNÁR.

Az *ik* támasz. *Némely, valamely, akármely* továbbá az *egy, más, minden* stb. ha önállóan, nem név előtt fordulnak elő, nem mellőzhetik az *ik* pótlást. Egykor. Toldyval, azt hittem, hogy ez birtokrag többese, mert pl. a Révai-codexben fordulnak elő ily szerkezetek: ezeknek egy-*ik*; tehát e helyett: ezeknek egy-*ike* (mintha így volna: ezeknek egy-*ük*). De most hajlandóbb vagyok ez *ik*-ben a *ki* névmást sejtteni, mely szerint más-*ik* annyi mint más-*ki* (V. ö. sem-*ki*, senki) és így tovább. A *ki* itt nem kérdő, nem is relativ, hanem tisztán mutató

névmás. Hogy ily szerepre képes, mutatja efféle használata: „*Ki* bagóz, *ki* füstöt ereget.“ Petőfi. — „*Kinek* a pap, *kinek* a papné.“ Közmondás. Ezeket latinosan már így is írónk: *Ez* bagóz, *amaz* füstöt ereget. *Ennek* a pap tetszik, *annak* a papné. Tiszta dolog, hogy itten a *ki* mutató névmás.

Ha pedig a *ki* mutató is lehet, akkor az *ik* megvan fejtve. Minden-*ik*, annyi mint minden-*ez*, minden egyes tárgy. Más-*ik* annyi mint más-*ez*; más tárgy. Vezesd el ezt a lovat, hozd elő a más-*ikat*. Azaz a más *ezt* vagy *azt*, a más *lovat*. Az *ik* tehát a *nevet* pótolja, hogy ne kelljen ismételni.

Az *a mely* is ily természetű. Azért mondja a nép: Ez az a *ló*, a *mely-ik* (= *ló*) kehes. De ellenben: a *mely ló* kehes, nem sok hasznát vehetni. A *mely kutyát* bottal vernek a nyúl után, sohasem fogja el.

A rendelő számoknál is ez az *ik* szerepel. Régen így írtak: *másod* capitulum, *harmad*, *tized* stb. capitulum. De ha név nélkül állt a szám, hozzá járult az *ik*. „Ez már negyed-*ik*.“ Ma is még a nép: harmad-fű, negyed-fű esikót mond. A sorrend fogalma tehát az *ad-ed* képzőben rejlik, az *ik* névmás, mely a név ismétlését teszi fölöslegessé. Hányad-*ik* már ez a pohár? Ötöd-*ik* (= ötöd ez a. m. ötöd pohár). Ellenben névvel így kellene mondanunk: *másod* ízben, *harmad*-szor, *hatod* paragraphus, *nyolczad* ének, *huszad* fejezet, a *nyolczvanad* év.

Azonban a nyelvet ide visszavinni már nem lehet.

2. BÜNTET.

Név-tőhöz a *tet* faetitiv képző! Ez egy létezett *bűn-ik* ígérő mutat, mint *tűn-ik*, *szűn-ik*. Büntet tehát

annyi volna, cselekszi, hogy valaki *bűn-jék*, azaz *lakol-jon*. *Bűnhődik* eredetileg annyi volt, hogy *bűnt tesz*, ennek talán nyomát is lelném a nyelv emlékekben. (Utána gondolni, van-e még több névtő *tet* képzővel.)

A *lakol* is tulajdonkép: *lukik*. Meglakolt a. m. „meglakta a börtönt.” Analog a *lat*, *hatol* ige, melyek csaknem synonymok.

3. SZOMAK, ZÖMÖK.

A NYELVÖR azzal bizonyítja a *zömök* szláv eredetét, mert *szomak* szláv szó, és kurta kigyót jelent, (vipera), mely magyarban előbb *szomak kigyó* alakban jött át, ebből lett a *zömök*, mintha melléknév volna és *rövid vastagot* jelentene, holott szláv *szomak* és jelentése maga a nevezett kigyó. Bizonyítja ezt még azzal, hogy a régieknél Molnárig a *zömök* melléknév sehol sem fordul elő, csak a *kigyóról*, mint annak jelzője.

Az, hogy a *zömök* régi iratokban nem található, nem zárja ki, hogy élt a szó a nép ajkán. S a ki a viperát szlávosan *szomak kigyónak* elnevezte, az tudhatt szláv nyelven. De a ki nem értve szlávul, csak hallotta a *szomak kigyót* emlegetni: mi természetesebb, mint hogy az előtte ismeretlen *szomak* helyett *zömök* ismert szónkat használta? Nem így történik-e ez ma is rendszeren? *Pretzenheim*ből nem lesz-e *Perecz Mihály* st. e. f.? Magyarul beszélő németek a *Milly*-kerzét nem *tej-gyertyának* fordítják-e, mert *Milch*-kerzének értik? A *szomak* szót, a *kigyó* előtt nem volt szükség felhangvá változtatni, megmaradhatott volna *szomak*, vagy *szomoknak*. De mivel létezett egy hason hangzású szó: *zömök*, azt hallotta benne a magyar fül, azt ejtette helyébe a magyar ajk.

4. ALIT.

Ezt a régi s ma már az irodalomból is kivesző igét (alejt, alojt, alit) még hallottam gyermekkoromban a köznép ajkáról. „Oldalba üt, mikor nem is *alítod*.” „Nem is *alítottam*, hátul *orozva* inamba harapott a kutya.” Tehát inkább *sejt*, *gyanít*, mint *rel* értelemben.

5. AZSAT.

Sokszor hallottam gyermekkoromban e szójárást: „olyan tüzes vagy forró, mint az *azsat*.” A szalontai ember, ki ezt használta, nem tudta volna megmondani, mi ez az *azsat*, mert a tüzes hamunak *zsarátnak* volt nála a neve, az izzó tüzet pedig *púrszénnek* hívta.

6. AZT, OTT.

E szócskák néha, a népi közbeszédben, minden pronomeni, vagy helyi vonatkozás nélkül, csupán a mondat erősbitésére (emphasisra) használtatnak s egyik a másikat pótolhatja. *Példák*: Más ember is tud *írni*. Erélyesebben: más ember is tud *azt*, vagy *ott* írni. (Nálam:) „Minden ember szenved *azt* a világon.” (Egy trágár népdal:) „Mást is dűtnek *ott* a falnak.” Innen *azt* gyanítom, hogy *azt* és *ott* etymologice is mindegy, *azt* tehát nem accusativusa az *az* mutató névmásnak, hanem maga e névmás, *t* helyraggal megtoldva. E szerint az *ott* helyhatározó nem volna más, mint *azt* (HALOTTI BESZÉD: *oz-chuz*), a mi annyi, mint *az* (on a) *helyen*, rövidebben: *az-helyt*. Gondolkozzék róla, a ki nem röstelli.

7. SZEGINT.

A fentebbiekhez hasonló emphaticus toldalék, csak-hogy más árnyalatban. *Szegínyt* (accusativusa a *szegény* melléknévnek) már azért is alig tehet, mert némi dicsekvésre használtatik. „Elmész a lakziba?“ „El *szegínt*.“ A *bizony* erősítő értelme van benne, némi legénykedéssel. Még talány nekem ez a *szegínt*.

8. SZERET.

Ha a „hangrendi párhuzam“ minden esetben állana, akkor a felhangú *szer-et* ige az alhangú *szer-at*-tal volna egy, mely ez euphemisticus alakban ma is él: *tojtat*. Tehát legszebb igénk egy, az anyai vagy apai szeretetet gúnyoló aljas tropustól származnék. Tekintve a primitív emberiség állapotait, nem lehetetlen; de a hasonlító nyelvészet (török: *szer-mek*) mást mond.

Ez csak tréfa. De már a *szerelem* főnév, egy felhangú *szer* igegyökre mutat, melytől a *szerelém* úgy származott, mint a *hat* igétől a *hat-alom*. Mert hogy valaha *szeret-elem* lett volna, s ebből rövidült volna *szerelém*-mé, azt sem a nyelvmlékek, sem a tájszólások nem bizonyítják. A török *szer* gyök is ily egyszerű *szer* gyökre mutat. E *szer* gyöknek olyan középigei jelentése lehetett, a *szeret* kiható igével szemben, mint ennek *sir*, a *sirat*-hoz viszonyítva. Valaki szer = szerelmes állapotban van; Valaki *szeret* mást = szerelmét másra átviszi.

9. HANGSÚLY.

Vette-e valaki észre, hogy rhythmicus beszédben oly szó és szótag is hangsúlyt kap, mely azzal rendesen nem bír? Ilyenek a kötszők, a visszahozó névmás stb.

Tudva van, hogy a közmondások rhythmusa megérzik, ha nem rímelnék is. A magyar nép közbeszédben így hangsúlyoz: *ha* a házam eladhatom, *megfizetek*; *az* a házam eladó, a kit a *bátyámtól* vettem. De a rhythmusos példabeszédben máskép: *ha* lúd, *kővér* legyen. *Ha* per, legyen *per*! *Dejszen*, a *mely* kutyát bottal vernek a nyúl után, *sose* fogja az azt el. *A ki* beteg, *nyögjön*. *Ha* haragszol, *harapj* sz—ba. *Ha* adnak, *vedd* el, *ha* ütnek, *szaladj* el. Ennyit azoknak, kik a verses előadást mindenben a prózai közbeszéd laposságára szeretnék leszállítani.

10. CZURUKK.

E német szót a hintós kocsisok révén tanulhatta el a nép, a hol eltanulta. Biharban legalább, a forradalom előtt, sohasem hallottam igazi paraszt ember szájából. Helyette ily szólásmód járta: „*hőköltesd* hátra azt a lovat, fiam!” Mire a megszólított fogta a kötőféket s tolta visszafelé a lovat, s ha általában mondott valamit, az ez volt: „*Hátra te!*” Ha azt akarta, hogy a ló teste hátulsó részével oldalmozdulatot tegyen, tenyerével ráütött a csipejére, mondván: *Fartá te!* Ez *fartoltatás* volt. Ha a ló a gyeplőbe vagy hám-istrángba lépett s onnan ki kellett lépnie, ez volt a vezényszó: *Lábod te!*

11. MANAP.

Így írja ezt *manap* a NYELVÖR és utána csaknem az egész fiatal irodalom. Kérdésül tűzhetné ki a NYELVÖR: mely vidék az s mennyi része a magyar népnek, mely így beszél? A régibb irodalom s az előttem ismeretes magyar nép *mai* napot, sőt (mint *júí* eper) *mái* napot írt és hangoztat. „E *mái* szent napot tölthessék

kegyelmetek erőben, egészségben!" „Ritkaság *mai nap* a becsületes ember." stb.

12. CSAK IS.

Némely ember derűre borúra *csak is*-t ír, oda is, hová egyszerű *csak* kellene. A különbség körülbelül ez: A. „A lovamat *csak* ötven forinton adtam el." B. „Nem *is* ér az többet, *csak* ötven forintot," vagy: „*Csak is* ötven forintot ér az." De az én fülemnek amaz magyarosabb.

13. SANDA — SEJT.

Sanda — sandít — sajdit — sejdít — sejt. Láthatólag egy fő változásai.

14. CZA, CZE.

Ezek kicsinyítő voltát Szarvas Gábor a NYELVÖR 1877. októberi számában azzal akarja abszurdumra vinni, hogy felszámllal néhány szót, hol a *cza-cze* nem kicsinyítő és gúnyolódva kérdi: „tehát *kancza* amnyi mint kis kan? *páleza*, a. m. kis Pál. stb.? Ily argumentummal tovább is lehet menni. Nem tudom, a *cza-cze* képzőt elismeri-e Szarvas kicsinyítőnek? (aligha, mert a *cza*, *cze*, csak ennek hangbeli változata, valamint az *acz*, *ecz*, *acs*, *ecs* ezek fordítottjai) — de ha *el*, akkor folytathatjuk így: *kácsa* = kis *k*? *vércse* = kis *vér*? *Boresa* = kis *bor*? Vagy, ha *kupacz* kétségtelenül *kis kup*, valamint *kövecs* kézzel foghatólag = kis *kő*: ebből következik az, hogy *ács* = kis *á*? *malacz* = kis *mal*; *Bécs* = kis *b*? Sőt talán a *ka*, *ke* (ha tótos eredetű is) már csakugyan megmagyarosodott képző, mert széltire halljuk: *asszonyka*, *szegényke*. S nem lehetne csúfólodni ezzel is ilyen formán: hát *uborka* = kis *ubor*? *macska*

= kis *macs*? *nyulka* = kis *nyul*? *hegyke* = kis *hegy*! Én azt hiszem, hogy mindezek magyar kicsinyítő képzők, s a *cza*, *cze*, *acz*, *ecz*, *csa*, *cse*, *acs*, *ecs*, eredetiebbek mint a *ka*, *ke*, mely csak akkor járult a már kicsinyítő szóhoz, mikor ama régiebbek a nyelvérzékben halványodni kezdettek: péld. virág-*ocs*-ka, a *ka* képzőt akkor kapta, mikor már a virág-*acs* kicsinyítő ereje nem volt élénk a nyelvtudatban. Hogy pedig a *cza*, *cze* valóságos, jó magyar képző, arra a NYELVÖR által agyon nyúzott *mérece* szón kívül más példám is van, a *köeze*, a hogy nevezik az (újjatlan) derékig érő kis *ködmönt*, mely mellény gyanánt szolgál. S ime, a *cze* épen úgy a gyök hangsúlyos tagjához tétetik, mint nevekben a *csa*, *cse*: *Bor-csa* (Borbála) *Julesa*, *Teresi*, *Jancsi* stb.

Van bizony a magyar nyelvben számos kicsinyítő képző, mely leginkább csak a tulajdon neveknél maradt fenn, de köz neveknél is előfordul. Ilyen az *i*: *Jan-i*, *Feri*, *Juli* s mellettök *bari* (kis bárány.) Ilyen a *csi*: *Berci*, mellette *bocsi* (kis borjú), *mancsi*, *manka* (kis malacz); ilyen az *u*, neveknél: *Erzsú* (Gümörben), *Pílu* (Ilona), *Misú*; köz neveknél nem tudok, de ha van is, úgy a tőhöz ragadhat, hogy kicsinyítő volta ma már ki nem tetszik, ép úgy nem, mint az *a* szerepe, mely tulajdonneveknél előfordul: *Ter-a*, *Jul-a* (Terézia, Juliána), *Misá* (Mihály), *Geda* (Gedeon). Ilyen az *us*: *Ferus*, *Erzsus*, köz neveknél is: *apus*, *anyus*, *kutyus* (kis kutya). Ilyen az *ó*: *kutyó*, mely valószínűleg *kutyu*-ból lett. Ilyen a *csi*: *Teresi*, *Jancsi* mellett *csacsi* (fia-szamár) mely valószínűleg két kicsinyítő képző összetétele, minden gyök nélkül, valamint a *csi-csa* (kis macska) is. Sőt ilyen maga a *kicsi* is a *kis* tő mellett. Még tovább folytathatnám, de elég ennyi.

15. PÉTER-KÉS.

Így nevezte a nép gyermekkoromban a gyalogság oldalfegyverét. Eredetét nem tudom, ha csak Péter apostol szablyája után nem lett, melyet a passió éjjelén kirántva, levágta vele egy szolgáló fülét.

16. A SZÖVEGMOLY.

(Tréfa.)

Hogyan bánnak el a classicusok szövegmagyarázói, helyreállítói, bírálói áldozatukkal, egy találomra fölvetett példa világosítsa. Legyen e sor a megfejtendő, Kisfaludy „Mohács“-ából:

„Ősi szabadságért harczott bár férfi-karokkal.“

Ebben a közönséges józan ész semmin fel nem akad, de a tudós commentator csomót keres a kákán s belé-köt. Egyik hosszú értekezésben fogja bizonyítani, hogy a helyes olvasás ez:

Ősi szabadságért harczott, bár férfi, karókkal —
azaz nem *fegyverrel*, mint (vitéz) férfú szokott, hanem
pórias karókkal.

A másik igazít rajta:

Ő, ki szabadságért harczott, bár férfi, karókkal.

A harmadik tovább megy:

Ő, ki szabadságért harczott, bár férfika, rokkal.

s megmutatja, hogy a *rokk* itt annyi, mint *rokka* (rocken)
s az egész sor gúny a *férfika*, azaz asszonyos férfi ellen.

A negyedik már nem talál igazítani valót? Dehogynem! Olvassa így:

Ő, ki szabad *Sághért* harezolt stb.

s történetileg kutatja, melyik *Ságh* nevű helység volt a harez tárgya.

Az ötödik erre csak mosolyog. Szamarak vagytok mind! én tudom:

Ősi szabadságért harezolt, bár férfikar, *okkal*.

azaz, bár *férfikar* (pars pro toto), bár *vitéz* volt, mégis; *okkal*, észszel harezolt a szabadságért.

És így tovább a végtelenig.

17. A NYELV-VÉSZ.

(Tréfa.)

Tudvalevő dolog, hogy a nomád magyarok semmi *cultur*-, semmi *abstract* értelmű szót nem hoztak Ázsiából, a mi tehát ilyes nyelvükben van, azt mind az itteni népfajoktól vették. Így pl. *ok*, ez elvont, értelmi szó nem lehet a magyar sajátja s minthogy hangzásra legközelebb áll a német *Ochs*-hoz, bizonyosan onnan vették. Qu. E. D. De most nem erről akarunk szólni, hanem az *örök*, *örökös* szórúl.

Maga az *örök* már gyanús a miatt, hogy ily szó alkotását, az *örökké-valóságról* semmi képzetel nem bíró őseinkről fel nem tehetjük. De még eddig nem sikerült kipuhatolnunk szláv eredetijét. Hanem annyi kétségtelen, hogy *örökös* (haeres) nem tőle származik. A *Hinczipunczi* codex 173. lapján ugyan is, az alsó 4-ik sorban, így fordul elő: *erekes*. De a *k* oly gyanús, (mert

a codex valamely későbbi leírója igazította *k*-vá az ott elébb létezett *száras* betűt, melynek szára még most is a régi írást tünteti elő) hogy *bízvást* *b*-nek is olvashatni. Ez *kétségtelen* az által, hogy ha péld. *d* lett volna, akkor a *d* hasa a túlsó oldalon ma is meglátszanék. De *b* volt, s ezért a *k*-vá csinálás fölismerhetetlenné tette. No már, a szó eredeti alakjában így volt: *erebes*; mit a későbbi másoló nem értvén, az ő idejében már felkapott *erekesre* igazította. De mi hát az *erebes*? Semmi egyéb, mint oly ember, kinek *eréb*-je (*erb*, *erbschaft*) van vagy lesz, mint *verebes*, a kinek *verebe* van. Hunczfut, a ki ez ellen „kurjant.” *Quod erat demonstrandum.*

18. KÉPZET.

„Manap” igen megróják az embert, ha e szót „*képzelet*” értelemben találja használni. Mert azt mondják, *képzet* a *képez* igétől való, mely a német *bilden*-nel egy jelentésű. Csalódnak. A *képez* ily értelme új, sőt ilyen igévé képeztetése is új. Régen a *képez* igét, tudtomra, nem is használták.

De ismertem a nép nyelvén gyermekkorom óta egy igét: *képzik*. Ez azt teszi, hogy valamely kép megragad a *szenben*, vagy a *képzeletben*. „Ne vidd akasztáshoz a gyermeket, mert meg*képzik*. Egészen meg*képzett* a tarkaságtól a szemem. Meg*képzik* a gyermek az ijesztős mesétől, s vele álmodik.” Ettől származtatva a *képzet* annyi, mint *phantasma*. Így Csokonai:

„Bájosló lágy trillák, tarka *képzetek*.”

Ha tehát a közép jelentésű *képzik* mellett valaha élt a cselekvő *képez*, vagy ha most felélesztjük: első

értelme nem a *bilden* lesz, hanem az *einbilden*. Azt fogja tenni: *képeket* varázsol maga elé, phantasmákat alkot. S így a tőle származó *képzet* csakugyan *phantasia*.

Megvan tréfás népies használatban a *képel* is. „Ne fecsegj, mert úgy meg-, vagy felképelek, hogy jobban se kell.” A *képlet* e szerint egy értékű a *pofonesapóssal*.

De mivel „verba valent usu.”

Halad a nyelv, akárhogy *nyuzzu(k)*.

19. A MAGYAR JELENTŐ MONDATRÓL.

1. Jelentő mondatnak nevezem azt, melynek főszólya az egész mondatnak alapúl szolgáló subjectumra és praedicatumra, nem pedig valamely határozottan kiemelt s ez által előtérbe állított mellékrészre esik; azt, mely *nyomatéktalan*, vagy *rendes*, *természetes* szó szerkezet néven ismeretes; melyben a hangsúly sem indulat, sem érthetőség okáért a mondott fő részekről máshova át nem költözött. Nyugoti (értsd német, francia, angol) nyelvek szókötéseiben ily mondatra e szórendet találjuk: alany, költige, mondomány; vagy bővebben: subjectum, praedicatum, accusativusi tárgy; dativusi, vagy más obliquus casusban levő tárgy stb. mindenik a maga függelékeivel. Nyomatéktalannak nem nevezhetem, mert nincs mondat nyomaték, azaz hangsúly nélkül; rendesnek, természetesnek sem, mert viszonyai közt mindenik úgy rendes, úgy természetes, a mint a nyelv használja; *jelentőnek* azért mondom, mert ezéja valamely a subjectumra vonatkozó tényt, vélekedést, ítéletet egyszerűen kifejezni, közleni másokkal, más részletek kiemelése, vagy az indulat belejátszása nélkül.

2. Jelenteni két módon lehet: vagy *állítva*, vagy *tagadva*. „Az eső esik“, „az eső nem esik“ mindkettő jelentő mondat, amaz állító, ez tagadó. A magyar szókötés országszerte való romlása egy idő óta főleg abban mutatkozik: a) hogy jelentő mondatot úgy rendez, mintha más nemű volna; b) hogy állítót a tagadó formájára rendez és viszont.

3. Mi tehát a jelentő mondat szórendje nyelvünkben? Áll-e erre a fentebb említett nyelvek szabálya: alany, mondomány, accusativus, dativus? stb. Első tekintetre állani látszik. Kinek ne jutna eszébe efféle iskolai példa: A jó gyermek szereti szülőit? Idegennek épen könnyű, hogy van egy szabály, mely az ő nyelve syntaxisával összevág. De vigyázzunk. E kérdésre: mit csinálsz? a magyar így szokott felelni: Levelet írok. Fát vágok. Virágot ültetek. Az ablakot törlöm. A lábam lógatom. Világos, hogy itt az accusativus megelőzte az alanyt s mondományt, sőt ezek hangsúlyát is átvette, a nélkül, hogy rá különös súlyt helyeznének, vagyis a mondat egyszerű jelentő minőségét elvesztené. Ilyenek a 2-ik objectummal: Falura ment. Iskolában van. Bécsben lakik. Hogy ezek egyszerű jelentő mondatok, meggyőződhetik, ki például németre fordítja; míg az ismeretes: „Péter búzáát visz a vásárra“ *akkor* nem lenne egyszerűen jelentő, ha az alávont szókat fölcserélnők, pedig ama *rend* úgy kívánná.

4. Ha valaki a fentebbi példákat állítók helyett. egyenesen megfordítva, tagadókká teszi, azaz tagadva jelenti, mit azok állítanak, így fog beszélni: Nem írok levelet. Nem ültetek virágot. Nem törlöm az ablakot. Nem visz búzáat. Mondhatná ugyan: „nem levelet“, „nem virágot“, „nem búzáat“ — de ez már föltételezné:

„hanem mást“ és így nem volna jelentő mondat, hanem olyan, melynek súlya az accusativusra esett.

5. Felhozhatnák még az ellenvetést, hogy a fentebbi példákban s hasonló állító mondatokban a tárgy különösebben ki van emelve, mert hisz a mondat fő, azaz leg-erősb hangsúlya épen rá esik. Igaz, hogy a főszó ezen van, de ez mégsem őt emeli ki, hanem kölesönzött súly, mely tulajdonkép az alanyt és mondományt illeti. E kérdésre: mit dolgozol? felelhetem: írok (alany és mondomány egy szóban) felelhetem: *levelet írok* (tárgy, alany, mondomány) a nélkül, hogy akár a kérdő kívánta, akár magam súlyt fektettem volna arra, hogy épen *levelet* (nem mást) írok. Sőt csak is ez a magyarban egyedül helyes formája a jelentő mondatnak ez esetben, mert ha a nyugotiak szabása szerint így felelnék: „én írok levelet“ (subj. praed. accus.) vagy bár a személynév más nélkül: *írok levelet*, ez vagy nem volna egyező szókötésünkkel, vagy nem lenne egyszerűen jelentő mondat; első esetben azt emelvén ki: *én* (nem más); az utóbbiban az *írok* után vesszőt kívánna, mintha ezt fejezné ki: írok, *még pedig* levelet.

6. Ezek után annyit megállapíthatunk, hogy a magyar jelentő mondatra az a szókötési szabály, melyet rövidség okáért nyugotinak neveztünk, nem alkalmazható minden esetben, mert vannak jelentő mondatok, melyekben a tárgy megelőző subjectumát, praedicatumát s ezekről a hangsúlyt is átveszi, a nélkül, hogy jelentő mondati minősége változást szenvedne. Mily esetekben történik ez? s miért? ezélja nyomozásunknak.

7. Észrevehettük a fentebbi példákon, hogy a *tagadra* jelentő mondat soha sem veti tárgyát előre. „Nem visz búzát. Nem utazik Bécsbe.“ A tagadó szócskára:

nem, egy hatalmas hangsúlyt vetvén, azt bocsátja legelül, hogy a hallgató egy perczig se lehessen függőben: állító, vagy tagadó mondatlall lesz-e dolga? Mellesleg figyelmet kérünk e szórend czélszerű voltára, szemben kivált a német tagadó mondatlall, hol sokszor egész hosszú mondatot végig kell hallgatnunk, míg a legutolsó szóeska (nicht) megérteti velünk a mondat tagadó voltát. Vanak ugyan esetek, hogy a *nem* is elveszti hangsúlyát, s a tárgyat maga elé bocsátja, de itt már nem *jelentő* a mondat, hanem máskép súlyosított, vagy függő. *Rossz* kutya az, mely a nyulat el nem *fogja*: ebben súlyát veszti a *nem*, de a mondat függő, a visszahozó névmás hatalma alatt áll. Függő, vagy mellékmondat pedig soha sem lehet jelentő, mert ez szükségkép a főmondatlall azonos. A fentebbi példa egy főmondatlall összevonva, így jelent: A nyulat el-nem-fogó kutya rossz. Tehát állító, nem tagadó.

8. Valamint a *tagadást* egy hatalmasan hangsúlyozott *nem* mindjárt a mondat elején érezteti velünk: úgy az *állítást* is hasonló hangsúlylall törekszik a nyelv mindjárt elül kiemelni, hogy a mondat természete perczig se maradjon kétségben a hallgató előtt. Ez *állító* hangsúlyt *csupasz* igére csak akkor helyezi, ha egyáltalában nines alkalmas szó, vagy igekötő, melyet az ige elé vessen. Annyira áll e *parallelismus*, állító és tagadó mondat közt, hogy szinte képletben kifejezhető.

Tagadó: *Nem* | tudom | leírni. || *Nem* | akar | elmenni.
 Állító: *Le* | tudom | írni. || *El* | akar | menni.

Tehát a *nem* szóeskalal párhuzamosan, kell az ige elé, állító mondatban is, valami, a mi hangsúlyát felvegye. Mintha az ige, magára, gyöngve volna viselni az állítás erős hangsúlyát.

Igaz ugyan, hogy midőn épen nincs határozója, vagy igekötője, a csupasz ige állítva is megbírja a hangsúlyt. Ennek: *nem* írok — állító párhuzama ez: *írok*. Ennek: *nem* tudok írni: állítója: tudok írni. De már ennek: *nem* akarok elmenni, állítója *nem* ez: *akarok* elmenni (ez germanismus) hanem ez: *el* akarok *menni*.

9. A nyelv e hajlama, hogy valamint *nem* közvetlen az igével, hanem egy erősen hangsúlyozott *nem* tagadó szócskával tagad, s ezt mindjárt a mondat elejére helyezi, szintén úgy e *nem*-nek párhuzamosan megfelelőleg állító mondatban is kíván valamit az ige elé, oly általános, hogy e szerint két külön sora a mondatoknak áll elé, melyek olykép ellentétesek, mint: *állító* — *tagadó*, *positiv* — *negativ*, *plus* — *minus*. Hanem erről alább. Itt csak azt említem: hogy e tagadónak: *nem* vágok *fát*, *nem* írok *levelet* — állítója azért lesz *fát* vágok, *levelet* írok, hogy ne a puszta igére kelljen az állítás hangsúlyát tenni. E kérdésre: mit csinálsz? elég lenne felelni: *írok*, de kérdéslen is elébe vetjük: *levelet* írok, *templomba* megyek, hogy a puszta ige hangsúlyát más szónak adhassuk. S ime a *tárgy* „rendes” jelentő mondatban megelőzi a subjectumot és praedicatumot, a hangsúly követelése miatt.

A mi kutyánk *férjhez* akar menni

A szomszédé *el* akarja venni.

Népdal.

Tagadó volna: *nem* akar *férjhez* menni

nem akarja *elvenni*.

20. Az IGE-TŐ.

Azt tanítják, hogy:

Vágd el a particip. praesens *ő, ó* végezetét, a mi ott marad, a lesz az *igető*, resp. *gyök*.

Ez nem áll.

<i>Metsz-ő,</i>	gyöke	<i>met</i>	(metél)
<i>Tetsz-ő,</i>	gyöke	<i>tet</i>	(tető, <i>tetének</i>)
<i>Ngugr-ó,</i>	gyöke	<i>nyug</i>	(-odalom)
<i>Hiv-ő,</i>	gyöke	<i>hi</i>	(hitel)
<i>Ler-ő,</i>	gyöke	<i>le</i>	(lehet).

21. HA — ÚGY.

Feltételes mondatok utórészében az *úgy* németes használata oda riasztotta NYELVÖR-éket, hogy most a *ha* — *úgy* szókötés magyaros voltát merőben tagadják. Lássunk néhány mindennapi példát:

Ha meghozta a pénzt: *úgy* jól van.

Ha nekem az úr azt veti: *úgy* hunczfut!

Ha ez nem beteg: *úgy* részeg.

Fordítva is:

Úgy hát pazarló, *ha* eladta mindenét.

Úgy nem bánom, *ha* te is tanácsolod.

Mind ez esetekben jó az *akkor* is.

De ebből nem következik, hogy helyes legyen az efféle:

Ha széttekintünk a természetben, *úgy* látunk növényeket, állatokat stb.

Ha a nyúl szeme héját felfeszítjük: *úgy* egy hártya van ott, mely stb.

Általában az *úgy* csak nyomatékkül és módhatározó képen használtatik a magyarban.

Úgy ég a tűz, ha lobog.
Úgy élek én, ha lopok.

Ha hamis az a kutya, *úgy* ne iceselkedj vele, mert megharap.

Ha azt fogja rám, *úgy* elment az esze.

Ha kilelt a hideg: *úgy* csak maradj itthon.

Ha az öreg fizeti: *úgy* nem bánom.

Ha a beteg már tánczol is: *úgy* kutya baja.

Ha van nálad tűzszerszám: *úgy* seabj.

Stb. a végtelenig!

Egy apa nagyon szerette a velős puha csontot rági-csálni. Egyszer asztal felett oda kiált a kis fia: „*Úgy* hát kutya édes apám, *ha* a csontot eszi!”

22. A FOSZTÓ KÉPZŐRŐL.

Arra tanítanak, hogy:

1. A *talán-telen*, *atlan-etlen* fosztó képzőkben a *ta-te*, *at-et* a lényeges rész, a *lan*, *len* csak henye toldalék, mint ebben: *tehátlan*, *míglen*. Következésképp nemcsak a tréfás *paplan* falu, nemcsak a neolog *mondhatlan*, *sértetlen*, hanem a régi *hitlen* félék is törvénytelen alkotások.

2. Ez *atlan*, *talán* nem participialis, hanem melléknévi képző, tehát nem igéből, *hanem* főnévből képez. E szerint *járatlan*, *sületlen* nem a *járt*, *sült*-tel ellentétes participialis forma, nem is egyenesen a *jár*, *sül* igetőtől *atlan*, *etlen* képzővel ered, hanem közben fel kell vennünk egy *járat*, *sület* főnevet, mely a fosztó képzővel lett *járatlan*, *sületlen*.

Ez a két tanítás egymást kizárja. Ha a *ta*, *te*, *at*, *et* nélkül nincs meg a képzőnek fosztó ereje, hogyan lehet-

séges a járat-*lan*, sület-*len*? És ha megvan, miért törvényellenes a hitlen, étlen, rétlen, útlan, sőt a mondhat-*lan*, sérthetlen is?

Nem akarok ez utóbbiak szegődött ügyvéde lenni. Elismerem, hogy a nyelv hasonlíthatatlanul több esetben a fosztó képző teljes alakját használja. Csak egy kis törvényes licentiát akarok revindicalni a költő és stilista számára, midőn az afféle szavakat, mint a fentebbi „hasonlíthatatlanul“ egy kissé nehézkesnek találja. Egy szótag nem sokat rövidít a szón: de a költő jambusába hasonlíthat | lánul | jobb. Hagyjuk élni őt is szegényt.

Mert nem is oly bizonyos, hogy a puszta *lan* csak fityegő sallang. Ime, vegyünk néhány régi szót:

állhatat- <i>os</i>	figyelmet- <i>es</i>	szorgalmat- <i>os</i>
állhatat- <i>lan</i>	figyelmet- <i>len</i>	szorgalmat- <i>lan</i>
szerelmet- <i>es</i>	kellemet- <i>es</i>	
szerelmet- <i>len</i>	kellemet- <i>len</i>	stb.

akár így:

állhat-atos	szorgalmatos
állhat-atlan	szorgalm-atlan
figyelm-etes	kellem-etes
figyelm-etlen	kellem-etlen
szerelm-etes	
szerelm-etlen	

úgy fog feltűnni, hogy az *atos etes*-nek fosztott alakja az *atlan, etlen*; a puszta *os, es*-nek pedig a *lan, len*; úgy hogy a *hites hitlen, útas útlan, étes étlen, létes létlen, sőt, isten bocsá', pírítos, pírítlan* sem volnának szentségtörés a magok helyén.

23. SZENVEDŐ FORMAI SEGÉDIGE.

Ez a magyarban nincs. A *tat*, *tet*, szenvedői képző, bármint akarnák is kiküszöbölni, hat százados történetre hivatkozik. Annyi azonban áll, hogy a szenvedő forma oly sűrű használata, mint az árja nyelvekben, ellenkezik a magyar szókötés természetével. De még inkább megvesztegeti nyelvünket a mostanában felkapott *lesz* segédige által képzett szenvedő: „A tanácsban el lett határozva.” Van ugyan egy részesülői szókötésünk, mind a *van*, mind a *lesz* igével: de ezek ama szenvedőtől lényegesen különböznek. Nem csupán azt fejezik ki, hogy valami *történik*, vagy *történt* szenvedőleg; hanem a történőnek teljes *berégzését* is, folyamára való tekintettel. Így bátran mondhatnók: „A víz-vezetés ügye, melyen a tanácsban sokáig vitatkoztak, már el *van* határozva. Még nem *volt* elhatározva, mikor Péter felszólalt és hatalmas beszédet tartott. Mihelyt, úgymond, el *lesz* határozva, mindjárt fognak jelentkezni vállalkozók. De a vitatkozás nagyon tartós vala, mire el *lett* határozva, beesteledett.” Mindezekben a *berégzést* a *folyamattal* viszonyban gondoljuk, nincs rajta legkevesebb idegen-szerűség is. De minden perfectumot, derűre borúra, *lesz* segéd igével csinálni, teljes barbarismus. Vagy nyelvünk felbomlásnak indult már? Igazán arra mutatnak az ilyenek: „ő el *lett* fogva; ő el *van* utazva!”

24. „NYILVÁN ALKALMATLAN.”

Rendelet: „..... az illető hatóságok utasíttatnak, hogy utazási engedélyt a katona-kötelezettek közül csak a *nyilván alkalmatlanoknak* szolgáltatassanak ki.”

Utazási engedély: Piripió Gáspár első korosztálybeli katonakötelezett számára, mint a ki ezen engedély tárgyában, reggel, délben, estve, ebéd alatt, hivatalos foglalatosságaim közt, szóval minden lépten-nyomon háborogatván, sőt még éjjel is bezörgetvén: a ministeri rendelet értelmében *nyilván alkalmatlannak* találtatott.

Encsencs, 1880. márczius 26.

KUCZORY KÜSÖ,
szolgabíró.

25. ÚJ NYELVÉSZET.

(Tréfa.)

Falka ném. *Falke*. Tudjuk, hogy a *falka* csak a vadász nyelvben fordul elő: kopó falka stb. Hajdan sólyomból tartottak falkákat, s egy sereg *Falkére* vitték át a madár fajnevét.

Szél ném. *Seele*. Ez nem tréfa. Így a latin *animus*, görögül csak *szelet* (anemos) jelent.

Haj ném. *Heu*. A fű, melyből a széna lesz, a mező *haja*, innen vitték át az ember-főre.

Haj ném. *Haar*. Sejpitett a magyar, az r-et nem tudván kimondani j-nek ejtette.

Magyar ném. *Mager*. Ázsiából soványan jöttek be. Bizonyítja ezt a német *hungar*, *ungar* is: *hungern*.

Köstök ném. *Kauer* és *stecker*. Rágj bagót belőle, aztán dugd zsebre.

Tupasz. Átkozott újítás, mint *ragasz*, *eresz*, *dugasz*, *horpasz* stb.

Vetemény. Ezt is valami elvetemedett neolog csinálta. Különben szabályszerű, de szükségtelen a *vetés* mellett.

Nadrág. Ném. *Nothrock*. Mert a magyar paraszt csak kénytelenségből húzza fel.

Bors ném. *Barsch*. Az ízétől, mely csípős, fanyar.

Fogoly ném. *Vogel*. Innen vitték át a betyár rabra is: ein sauberer Vogel.

Csikós ném. *Tchikosch*.

Gulyás ném. *Gollaschfleisch*, mert azzal él.

Ember ném. *Entbehren*, a koplalástól.

Fogni ném. *Fangen*; *hágni* ném. *hangen*. Mert az akasztófára elébb fel kell hágni. A magyar örömet kihagyja az *r* betűt, mint *redős* e h. *rendős*, *rendes*.

Part ném. *Bad*, a víz széle, tehát fürdőhely. A magyar örömet betoldja az *r* betűt, péld. *harez* ném. *hetz*, *korcz* ném. *kotzen*.

Holló ném. *Kohl*, a színétől.

Sas ném. *Schaschiren*, a gyors repüléstől.

Bagoly ném. *Vogel*. *B.* a *v.* helyett gyakori, péld. *bakter* ném. *Wächter*.

Eszem ném. *Essen*. Kulturszó levén, csak más nemzetől vehették át.

Akkor ném. *Acker*; *vaczkor* ném. *wacker*. A hasonlat oly közel-fekvő, hogy magyarázni fölösleges.

Süldő ném. *Schild*. T. i. az Ázsiából lopva beszivárgott magyaroknak egy *süldő* volt a czímerük.

Pusztá szer szl. *Pust szer*.

Álmos ném. *All'marsch!* E szóval hajtotta befelé a cigány nemzetséget.

Taksony ném. *Taxen*. Mert jól megtaxálta a németeket.

Arpád ném. *Karpathen*. Ez nem is ember volt, hanem hegy, mint az *Atlas*, csak a mythologia tette a magyarok vezérévé.

Bajusz ném. *Beissen*. Ne nyúlj hozzá, mert *harapós*.

Sír ném. *Schreien*. A magyar az s—r. közé i hangzót tett, mert nem tud elül két consonanst kiejteni.

Ri ném. *Schreien*. Ezt meg a *rei*-ből csinálta, hogy kárba ne vesszen.

Erdő ném. *Erde*; *hordó* ném. *horde*. Az értelem különbsége mit sem tesz.

Hunczfut. Nem a német *Hund*-tól, hanem egy képzelt *finn* $\frac{+}{+} d_s g_s$, *lapp* $\# t g \frac{+}{+} k_s$, *vogul* $\# t_s h_s$, *mordvin* $\# h_s f_s$ igétől, mely utóbbi $\# h$ (uncz) *f.* (ut) egy etymologia.

ZÁPOLYA.

26. MAGYAR RÉSZESÜLŐ.

A mosó asszony¹, mos a mosó-konyhában², mosó kefével³, mosó vízben⁴, mosó ruhákat.⁵

- 1., A cselekvő személy.
- 2., A cselekvés helye.
- 3., A „ eszköze.
- 4., A „ anyaga.
- 5., Szenvedő tárgy.

27. A MAGYAR NYELV GYÖNYÖRÜSÉGEI.

A *süketfajd*, mely a fenyő rügyével táplálkozik, *csontjai* a konyhahulladékokban találhatók.

PESTI NAPLÓ.

Mind a napközelség, *mind* a napéjegyén, *nem* mindenkor esnek ugyanazon napra.

U. o.

Nagy, a keleti határszélhez közel *fekvő* megye. U. o.

Az angol javaslatot a törökök *inkább* fogják elfogadni. U. o.

Ez ajándékok visszautasítottak, de *alighanem* ismétlődni fognak. U. o.

A családi *érmek*, melyek vidékünkön vajmi ritkák, száma 34. U. o.

... az N. N. ministerium feloszlalni fog. Hon.

... *nemcsak* a múltak tapasztalásából *ki*magyarázni lehet, hanem... Hon.

... a disznók nem *lőnek* bemutatva (Mezőhegyesen a Congressusnak.) Hon.

Magyarországon... csekély hőmérséksúlyedés *uralt*. Hon.

... *ama* embertelen tettnek elkövetése. Hon.

... tekintetbe véve azon tüntetéseket, melyek egyesek által *lettek* inscenirozva. Hon.

... Mandat csapatja — bár az ítélet ki *lőn* mondva rá, mindeddig nem *oszlatták* fel. CARLYLE.

Az osztrák bankkal nem lehet előbb tárgyalásba bocsátkozni, míg a 86 millió kérdése *nem* oldatik meg. P. N.

... a dolog természetének nem inkább *felelt-e* volna meg? P. N.

Mit *sem* gondoljunk vele! Hon.

Ő felsége (a czár) felhívja ünt, hogy fejezze ki *annak* jó akaratát a derék hadsereg iránt, és mondja meg *annak*, hogy ő felsége élénk érdeklődéssel kíséri a szerbek hős harcának folytatását. (Goresakoff.) Hon.

A hatalmak *neki* látnak a mediatiohoz. Hox.

Oly célból, hogy mily módon *rá* lehessen erőszakolni a portára a reformokat. Hox.

... a conferentiák tegnap egész napon folytattak.
P. N.

... azon indítvány, *mely szerint* (hogy) az intézet szélesebb alapokra fektessék...
P. N.

„ZRÍNYI ÉS TASSO“-

TANULMÁNYOK.

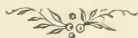

„Két részre osztom vizsgálatomat. Az *első*-ben, mely hosszabb és elemező, követem a Zrínyiász szövegét s helyi észrevételekre szorítkozom, főleg Tasso és Virgil befolyását tanulmányozva költőnkre; a *másik*-ban, mely rövidebb s összeállító, megkísértem eltalálni a rangot, mely Zrínyit Tassoval szemben is megilleti.“

E szavakkal végzi Arany ZRÍNYI ÉS TASSO című tanulmányának, melylyel a M. Tud. Akadémiában 1859 október 31-én rendes tagi székét elfoglalta, bevezető szakaszát.

A tanulmánynak eddig közzé tett része, mely először Csengery BUDAPESTI SZEMLE-jében (VII. és VIII. kötet) látott világot, másodszor Arany PRÓZAI DOLGOZATAI-ban (Budapest, 1879) s harmadszor ÖSSZES MŰVEI utolsó kiadásában jelent meg, a tervezett két főrész közül csak az *első*-re, az elemező részletezésre terjedt ki, sőt ebben is csak a Zrínyiász negyedik énekéig haladt.

A dolgozat további részeiből és az előtanulmányokból még a következő nagyobb töredékek s talán kidolgozatlanul sem érdektelen jegyzetek és észrevételek maradtak fenn.

ELSO RÉSZ.

ELEMEZŐ EGYBEVETÉS.

I.

A ZRÍNYIÁSZ NEGYEDIK ÉNEKÉRŐL. *)

Nescia mens hominum fati, sortisque futurae,
Et servare modum rebus sublata secundis.
Turno tempus erit, magno cum optaverit emptum
Intactum Pallanta, et cum spolia ista, diemque
Oderit.

A diadal után, mely az előbbi énekét oly szív-eme-
lően zárta be, költőnk hosszabb tünődésnek engedi
magát *a szerencse forgandó voltáról*. (IV. 1—11.) Fut.
fárad az ember, úgymond, és kap e világon. Nem hiszi,
hogy a szerencse *tövéből* szakad (mint növény, például,
melybe a hegymászó kapaszkodni akar). Kit gyakran
a balsors messzi kerül, valaha arra is bő kamattal
özönlik. Mentül nagyobb hegyen ül a forgó szerencse,
ha egyszer megindult, annál sebesebben görög alá, s
annál több rombolást tesz útjában. Örvend a szerencse
az ember buktának, azért magasra helyezi, hogy onnan

*) Egyenes folytatása az I—III. énekről közzé tett elemező dolgozatnak.

ledobva gyönyörködjük esésében; úgy tesz, mint hegytetőn ülő juhász, ki játékból köveket gurít a völgybe. Példa erre Mehmet; példa maga Zrínyi. Ennek ma a törökön nagy győzelme van: holnap vitéz fejét meglátjuk *karófán*.

Örölsz, Zríni Miklós, törököt megveréd,
Nem sokáig talán *nagy árron* megvennéd
Hogy *ne láttad volna* az basát, Mehmetet:
Mert halált és romlást csak ez hoz tenéked.

Az alapeszme, látjuk, Virgilé. Midőn a rutul hős Euander fiát, Aeneas kedvenczét, az ifjú Pallást dühének feláldozta, Virgil a fent olvasható észrevétellel kíséri diadalörömét, czélozva Aeneas majdani boszújára, mely Turnusnak életébe kerül:

Emberi elme jövő sorsát nem tudja, mi vár rá,
S tartani mértéket nem bír, ha röpti szerencse.
Lészen idő, Turnus hogy kincseket adna, ha Pallást
Ujja sem érinté, — mikor e napot, e hadi zsákmányt
Gyűlöli.
(*Aen. X. 501.*)

Elég a két helyet párhuzamba tennünk, hogy belássuk, miszerint Zrínyi reflexiója, bár teljes önállással, a föntebbi sorokból fejlik ki, mint alapigéből a ráépített beszéd, mint csirából a növény. Majdnem úgy tesz, mint glossaköltő, ki a fölvelt idegen gondolatot önállóan írja körül, magyarázza, ékesíti. Különben már volt alkalmam érinteni, hogy az ily elmélkedő kitérés az ének elején Ariosto modora, kit szerzőnk az előbbi ének bezártával is szem előtt tartani látszék; folytatva e be-

nyomás alatt kezdi meg új énekét. A *juhászárról* vett szép hasonlítás nekem oly ismerősnek tetszik, a nélkül, hogy e perczben classica forrását ki bírnám mutatni. Egy műfogást kell még figyelembe vennünk. Az idézett sorokban azt mondja Zrínyi nagy őseről: holnap vitéz fejét *meqlátjuk karófán*. De nem fogjuk, — az eposzban nem; köszönet szerzőnk jó izlésének. Mindenki tudja e tényt. „Zrínyi fejét — mond Szalay is — a nagy vezér körül hordoztatta a sereg sorai között.“ Bármelyik kortársa a szigeti esemény dallójának — azt hiszem — kapva kapott volna ez alkalmon, minél véresebbre mázolni az így körülhordott fejet. Zrínyi jó eleve, pusztá említéssel tesz eleget, de mégis eleget tesz a históriának, hogy utóbb, a szigeti vértanúk apotheosisa alkalmával, joga legyen hallgatással mellőzni a szörnyű jelenetet.

Római mesterét eddig követvén, egy pár versfogatban (8, 9) ama figurát használja szerzőnk, mely visszavétel (*retractio, correctio*) néven ismeretes. Nekem — folytatja — nem szabad illet szólnom Zrínyiről, mintha ő e diadalban elbizakodott volna. Mert az ő szent lelke istennél van, tudom; *tudta, tudom*, hogy Szigetvárbán meghal, azért nem bízta el magát, én úgy gondolom. — A kifejezés: *tudta, tudom*, mely a nyelvhasználatban nem annyira bizonyos tudást, mint vélelményt, legfőlebb hitet fejez ki, gyöngíteni látszik azt, a mit költőnk feljebb már a szemlélet bizonyosságával hozott vala színre. Mintha feledné Zrínyi, hogy bajnok ősenek maga isten kijelentette Szigetnél bekövetkező halálát. (II. én.) A mi ott a cselekvés színében, mint tény ábrázoltatik, annak hitelét e *tudom*, mely legfőlebb egyéni meggyőződés nyelve, mintegy megingatni látszik. De eloszol e nehézség, ha fölveszszük, hogy Zrínyi e helyen nem mint

költő, csak mint kegyeletes unoka beszél, mely felfogást ez egész reflexio alanyi színezete is igazol. A szerencse forgandó volta, versben mint prózában, kedvencz tárgya Zrínyink elmélkedésinek, jelszava is: „sors bona, nil aliud.“ Ez alanyiság a következő (10, 11) versfogatokban elveti leplét. Miután a költő szépen elmondta Sziget bajnokáról, hogy ez „állhatatlan szerencse ajándékját nem más szűvel vette, mint egy piros almát, az kit bánat nélkül mingyárt visszaadhat, avagy ha nem ad is, tudja hogy megrothad“: legottan magára tér, s alanyi érzelmeivel igazolja hosszas reflexióját. De haladjunk.

„Reggelre kelvén Zrínyi és hada felül; a vezér beszédet tart katonáihoz. Fölszedik a holtakat, sebesülteket, nagy zsákmánynyal s diadalmenetben vonulnak Sziget felé.“ (12—27. vsz.)

A támadó nap rövid leírása, némely elviselt díszítmenyen kívül, egy finom vonást is tartalmaz, hogy t. i. a nap „mindennek fényt ad, sok különb látattal.“ Mintha a költő ismerné a fénytán újabb tételét, mely szerint a tárgyak magokban színtelenek, színeket csupán a világosság adja. Egyébiránt a kép, megfordítva, eléjön Tassonál is. „Azután — írja ez — mikor a sötét árnyék elveszi a világtól a különböző látványokat és a színeket *jéketére festi*“ (Poi quando l'ombra oscura al mondo toglie I varj aspetti, e i color tinge in negro X. 5.); miben ismét Virgil szavaira ösmerünk: „ubi coelum condidit *umbrâ* Juppiter et *rebus* *nox* abstulit *atra* *colorem*.“ (Aen. VI. 271). Lehet, hogy e helyek villantak fel a költő emlékezetében, midőn ama sort fogalmazá.

Most a vidáman elétörő fényhez, a különböző élénk színekhez harsány *hangriadás* szövetkezik. Minden oly

éber, oly eleven. A költő hangutánzó szavakkal teszi élénkebbé a mozzanatot, mely a diadalmenetre készít elő. „Sok hangas trombita akkor megrivada, Sok haragszavú dob tombolva robbana“ — úgymond. Aztán főhősét mutatja fel, a mint hada előtt áll. „Sisakján szép strueztoll vér haragos szellőt, Mellyét fődüzi vas, és ad neki erőt, Kezében nagy dárda.“ A hadak rendben állnak előtte; sorban a gyalog, felülve a lovas. Mindez néhány vonással vetve oda, de úgy, hogy a képzelem az egész hősi scenát kiegészíti.

A bán rövid szózata sergéhez, hasonló takarékos-sággal, fejezi ki épen azt, a mit a helyzet kíván. Zrínyi el van tökéltve mind halálig védni Szigetvárárt. De a tömeg ily eszmére nem könnyen lelkesül: a vezér tiszte nála felébreszteni, s táplálni a lelkesedést. A siklói győzelem igen jó eszköz arra. E győzelem öntudata kell, hogy minél jobban áthassa a katonák keblét. Erre czéloz a beszéd eleje (15. v.). „Ime, jó vitézek, isten megadta látnunk szívbeli óhajtásunk teljesedését. *Ihon ellenségünkön jár a mi lábunk.*“ Kell-e mondani többet, hogy a diadal öntudata dagaszsa minden harczos szívét? A közvetlen, érzéki szemlélet bizonyossága leghatályosabb szónok. Nem az emlékezethez folyamodik a beszélő: a jelenre mutat. *Lássátok, érezzétek*, itt hevernek lábaink alatt, — elszórva mindenfelé a esatatéren. S a vezér, míg egyfelől jámbor keresztyéni alázatát fejezi ki, isten irgalmának tulajdonítván a győzelmet: más felől ez is arra szolgál, hogy nevelje az önbizalmat sergében. Ha mi nem volnánk is elég erősek — ez értelmé szavainak — legyőzni a hatalmasb ellent: de ne féljünk, mellettünk harcol a seregek ura, bízunk benne: „a mit most ezekkel hagyott cselekednünk, meg-

engedi talán *nagyobb* ellenséggel.“ A siklósi győzelem e szerint nem csak arra szolgál, hogy Szulimán dühét Sziget ellen zúdítsa; hanem más részről a szigetiek erélyét is növeli. S mikép a természet háztartásában épen az a bámulandó, hogy egyes szerv különböző czélokra működik: úgy a művészetben egyszerű eszköz által többféle hatást eredményezni, minden időben a *mesternek* volt ismertető jele.

A kegyeletes munka, melyre Zrínyi beszéde végén felhívja katonáit, hogy a halottakat tisztességes eltakarítás végett szedjék föl, nem különben maga e felhívás arra való, hogy még inkább fokozza a vezér iránti bizalmat és harci lelkesedést. Az elhunytak sorsában kiki a magáét látja. Ha elesném is — gondolja — dieső harczon, nem maradok a csatamezőn, étkül vadaknak és madaraknak: vezérem gondoskodik illő végtiszteletről. Az érzékeny jelenet, mely most beáll, rokonszenvre lágyítja a vitézek keblét, de nem hogy elesügeszsze, hanem hogy méginkább fölemelje.

Cserei Pál és a többi mindössze negyven halott lóra, — a félholt Farkasics hordszékbe tétetik. „Szép vitéz szókkal sebesülteket biztatják, kötözik sebeit, szánják és *óhajtják*.“ Ez utóbbi mondomány, ha ugyan a *desiderant* szónak felel meg, valószínűen nem a sebesekre, hanem a halottakra viendő, kik a versfogat (20) első sorában „*ezek*“ szó alá értetnek. Az ily *átronzás*, midőn t. i. a mondatot nem a közelebbi, hanem távolabb eső szavakból kell kiegészíteni, ma is idegen a mi szókötésünktől; de nem ritka a classicus hajdan remekíróinál; és Zrínyi, azok nyomán, öntudattal akará megteremteni a magyar költői nyelvet. Csak kevéssel alább új példát fogunk látni erre.

Még egy emberileg szép vonásra figyeltetem az olvasót: ez ama szíves ápoló részvétel, mely itt a *közsébesültek* iránt nyilatkozik. A névtelen csoport — „sine nomine plebs“ — irányában, tudtommal, Zrínyinek egy epicus elődje sem tanúsíta ennyi figyelmet. A *halottak* illő eltakarítása, — e miatti stereotyp fegyvernyugvás — az Ilias VII. éneke nyomán divatba jött; de a sebesülttel, ha nem előkelő, senki sem törődik. Zrínyi, midőn ez által egy szép emberi vonást ad a szigeti hős jelleméhez, tanúja egyszersmind az új időnek; s a hihetően saját hadi tapasztalásából ecsetelt rajzoeska önön szívének is becsületére vál.

A győzelem jeleivel és gazdag zsákmánynyal Szigetbe vonuló csapat élénk leírása, egy pár észrevétel után, mellőzhető. Elöl megy kétszáz lovas, mindenik kopját tart kezében, s a kopján egy-egy törökfej. De megjegyzi a költő: „nem volt egyiknek is kopjája a *harczon*.“ — Miért ez? Kétségkívül, hogy ezen ősi fegyvernem czélszerűtlenségére alkalmilag itt is felhíja kortársai figyelmét, szemben az újabb találmányú löfegyverrel. Aztán kétszáz gyalog, ön rabját kiki maga mellett vezetve, lépdél, oly *büszkén*, miszerint „vélnéd lába földet hogy nem is illeti.“ Mert így, s nem a *gyorsaságra*, értem a hyperbolát, mely különben népies eredetű, s Homér óta sokkép árnyaltatott. Azután hat lovas ugyanannyi aga fejét viszi, három a Mehmet, Rézmán, Basa Kihája fegyvereit, három *tiszt* ugyanezek kopjára szúrt fejét; mindezek után egyedül léptet a nagy fogoly, Ibrahim pécsi alajbég. Ha erről azt mondja Zrínyi: „Látod, hogy *haraggal* ül most is ló hátán“, csak a helyzetével daczoló kemény tartásra fogjuk érteni, máskint ellenkeznék fűntebbi önmegadásával, midőn

„az jó grófnak térdihez futa.“ Követi a béget tizenhárom török zászló, aztán maga a diadalmas főhad, melynek fönnérzetét a költő ez egyetlen sorral ecseteli:

Lobognak az zászlók, vannak nagy örömben.

És ennyi teljesen elég. A zászlók örvendő lobogása“ többet fejez ki, mint ha egyesek örömnnyilatkozásait akarná részletezni. Végre az elfoglalt vezéri sátor, a gazdag zsákmány s hadi podgyász rekeszti be a menetet, mely e szerint két, éllel összefordúlt, ékhez látszik hasonlítani, közepén a triumphus legkitűnőbb jelei: a basafejek, a nyert zászlók, s az ékek hegyeinek összerúgó pontján egy maga Ibrahim. Kicsinykedem úgy-e? De ha Zrínyi nem röstelt ily apróságig mindent tervszerűen alkotni, ne restelljük észre venni legalább. Többet mondok: az ily részletező figyelem adja meg, kivált nagyobb költői műnek, hogy benne minden oly határozottan, oly világosan terem képzeletünk elé. Hely, csoportok, egyének ily módon nem zavart bizonytalanságban felhőznek az olvasó előtt, mint akárhány hazai eposznál megeshik; hanem otthonossá leszünk a térben, és tisztán kivehetjük a rajta mozgó tömbeket úgy, mint egyes alakokat. A maeoni ősz dalár e tekintetben is örök példány marad; az Iliasz harez terét, a Xanthus és Scamander lapályát szinte nyomról nyomra ismerjük, egész a monda-szentesítette, hagyományos bükkig, mely a két ellenhad árterének mintegy válaszpontja vala. S ha Dante, az egészben oly nagyszabású és fúkar beszédű költő, majdnem pedántságig viszi gondjait az effélék szabatos megjelzése körül: remélem Zrínyi és igénytelen magyarázója sem fog vádoltatni, hogy ok nélkül kicsinykednek.

„Sziget városában a templomhoz érve, megáll a had. Zrínyi, főbb tiszteivel a „szentházba“ megy, s halát ad istennek a győzelemért. Künn és a várfokán üdvövések. Zrínyi az egyház előtt szőnyegre terített halottakat elbúcsúztatja, s ezzel a *várba* vonulnak.“ (28—35.)

„Zrínyi elébe siető fiát, Györgyöt, isteni félelemre és vitézségre buzdítja. Lakoma Szigetben. Hősünk a rablásán szomorkodó Ibrahimot, Radován vajdáért, kezesség mellett, szabadon ereszti.“ (35—51.)

A sebesen mozgó jeleneteket, melyek e néhány versfogatban szemünk előtt elvonulnak, Toldy szerint is, méltán ez ének fénypontjául lehet tekinteni. Küldisz ugyan kevés, de annál több benső igazság; fény és árny szerencsés vegyülete, gyors változása, s különfélelősége az érzelmeknek teszi e helyet a megkapóbbak egyikévé az egész Zrínyiászban. Győzelemtől dagadó kebelrel sorakozva áll meg a csapat a városi egyház terén s háromszor kiáltja hálaadólag az élő isten nevét. Zrínyi és tisztjei leszállnak paripáikról, s templomba menvén, „sok halálat“ rebegnek ahhoz, kié egyedül minden győzelem. Azonban kívül, a szentegyház előtt, ropog az apró fegyver, mire a bástyán ágyúk viszhangja dörg,

Füst, kiáltás együtt magas égben forog;
Talán az égben is hallják ezt angyalok.

De most a szívemelő jelenet elborúl egy pillanatra: a templomból kilépő Zrínyi szeme elhunyt bajtársain akad meg, kiknek hullái szőnyegre terítvék az egyház előtt. Nem siratja őket, áldja és dicsőíti; óhajtása közöttük fekünni, s rövid szóval búcsút vesz tőlök, mennyei viszontlátás reményében. Ha Zrínyi ezt mondja: „talán

az isten *hosszabb útat*, hosszabb próbálást hagyott nekem,“ azaz úgy nyilatkozik, mintha nem tudná a II. énekben isten által kijelentett halálát: ebben semmi ellenmondás. Egy az, hogy katonái előtt szól, kiket nem akar elcsüggeszteni, más meg, hogy a „hosszabb út“ viszonyos fogalom, érthető alatta a vár védelmének tartama is. Ezen fölül mingyárt hozzáveti: hiszem, nem sokára itt hagyom megúnt testemet; a mi tanúság, hogy nem feledte, sőt eszében forgatja a harc kimenetelét. S ez az, mi a halottakhoz intézett apostrophét gyászszal vonja be, nem az elhunytak sorsa, melyet a szóló irigylendőnek fest. E hangulatból fakadnak mingyárt alább fiához intézett szavai, melyek különben minden alkalom (apropos) nélkül és esupán Virgil szolgálai utánzásából látszanának eredni. Úgy van. Zrínyi saját közel végére gondolt, s remény kell neki, hogy fölemelje lelkét, remény világ szerint is, hiszen ő is ember, nem tagadhatja meg teljesen földi részét. Ha elhal, elvérzik is, élni kíván gyermekében: ezért a látszólag heventes (ex abrupto) szózat György fiához.

Egyébiránt a búcsúbeszéd, melylyel Zrínyi az elhunytakat megtiszteli, körrajzában hasonlít ahhoz, melyet Tassonál Bouillon az elesett Dudo fölött mond, (III. 68—70) — hasonlít, de csak annyira, hogy ez által látszik Zrínyinél a búcsú gondolatja felköltve lenni. Valamint a szigeti hős magasztalja, dicsőíti, boldognak mondja elhunyt társait, ellenben a maga sorsáról, hogy életben maradt, fájdalmasan emlékszik: úgy Godofréd, midőn Dudót elbúcsúztatja, „nem kell adóznunk, úgy-mond, könnyet, fájdalommal neked, ki világ szerint meghalván, újjá születel az égben... Élj boldogul hát! mert *önsorsunk*, nem a te eseted az, mi bennünket

könnyhullatásra kész: miután veled oly derék, oly érdemes részünk távozott el“ stb. Azonban erre, s a virgili forrásra, hová Tasso ezen helyét szintén felnyomozhatni, alább, hol Zrínyi Farkasicsot elsiratja, még visszatérek.

Zrínyi tehát a várba lép hadnagyaival. „Ottan eleiben fia György viteték.“ A *viteték* szó itt nem úgy értendő, mintha valaki ölben hordozná a már nagy fiút, nem is vezetést, vagy ilyesmit jelent az, hanem a latin költők *fertur*-ját adja vissza, mely sietés, rohanás értelemben használtatik. (*Fertur* moriturus in hostes. Aen. II. 511.) Nem is volna szép Györgytől, ha megvárná, hogy valaki atyja elé úgy vezesse, kézen fogva vigye, sokkal valóbbszínű, hogy elébe fut, s kétségkívül Zrínyi is ezt akarta a *viteték* szóval kifejezni. Zrínyi meglátván fiát, a halál gondolatján elborúlt lélek újra éled a reményben, s hogy ez teljesüljön, az ifjat önpéldája követésére buzdítja:

Tanulj, fiam, tülem isteni félelmet,
Tanulj fáradságot s kemény vitézséget;
Mert kell tenéked is követned engemet,
Sokat járnod, s fáradnod, verítékezned. (36).

Mindenki tudja, hogy e hely, s méginkább az, mit hősünk alább (V. 79) György fiának mond, Virgil szavait hangozza vissza. Főntebb már közlém a jelenést, midőn a sebesült Aeneas csoda által egyszerre meggyógyul. Ekkor intézi jelenlevő fiához a nagyon ismeretes szavakat: (Aen. XII. 435.)

Disce, puer, virtutem ex me, verumque laborem;
Fortunam ex aliis. Etc.

A követés e szerint mind itt, mind alább a megjelölt helyen, világos, kivált az utóbbin, hol Zrínyi a „fortunam ex aliis” mondatot is visszaadja:

Mástól pedig szerencsét s annak gyümölcsét; —

az hát csupán a kérdés, illik-e az átvétel, személyhez, helyhez, körülményhez. Hogy Zrínyi buzdítása ön lelke hangulatából mily természetesen fakad, már kifejtém. Ha majd alább azt is hozzáteszi intő szavaihoz: mástól pedig szerencsét stb. . . erre, úgy látszik, *több joga van* mint Aeneasnak. Ez utóbbi, igaz, eleget hányatott szárazon és vizen, de mindig ott álla háttérben a vigasztaló fatum, hogy végre célját éri. Most, e célhoz oly közel, isteni erő által megorvosolva, felüdítve az utolsó harcra, nincs oka zúgolódni szerencséjén, nincs annyi legalább, mint Zrínyinek, ki látja, tudja küzdelme szomorú végét, s méltóbban óhajt fiának jobb szerencsét, e világ szerint.

Zrínyi találkozása fiával, átmenetet képez örömdetesb hangulatba. A felhő árnya ismét eltűnt, s vidáman süt le a tavaszi nap. „Megvettetnek” a nagy asztalok: Zrínyi hőslakomához telepszik, nem elkülönködve, vagy csupán főbbjeivel, hanem a közteremben, katonáival együtt. A *népszerű* vezér ott találja magát igen jól. A fogoly Ibrahim sines feledve:

Vitéz Olajbéget is abbul becsülék:

(Asztalhoz a foglyot magokhoz ültették.)

ha szabad volna így kiegészítnem a csonka verset.

II.

A CSELEKVÉNY PÁRHUZAMOS HELYEI.

Azon helyek, hol a *cselekvény* Zrínyinél Tassora vagy Virgilre emlékeztet, s kisebb-nagyobb eltéréssel ezek nyomán indul, ime következők:

1. I. ÉNEK. Az isteni jelenet, angyal küldetése, I. 7—28. Tasso után.

2. Alecto furia I. 28—48. Virgil. Tasso.

3. Az enumeratióban a bús Delimán némi hasonlata a szintoly kedélyű Tankréddal I. 71—75.

4. Az első ének szerkezete Tasso első énekével: isteni jelentés, angyal küldés: vezérek gyűlése, hadszámla (enumeratio).

5. II. ÉNEK. Szégyenli az Turi. II. 7. Argantera emlékeztet.

6. Szulimán leírását összevetni az egyiptomi szultánéval II. 36—38.

7. Zrínyi imádkozik. II. 64. Godofréd Tassonál.

8. Az imádság szövege, zsoltári helyekből. 65—74.

9. Az ima *rögtöni* meghallgatása. II. 78—86. Virgil, Tasso.

10. III. ÉNEK. Az ének reflexión kezdődik III. 1. Ariosto.

11. Im megmondom okát... III. 3. eposzi *előjelentés*.

12. Török ifjú éneke. Idyll. III. 28. Erminia idyllje Tasso.

13. Rézmán. „Noha ifiantan kelle veszni...” III. 59. *előjelentés*.

14. Rézmán és Mehmet... III. 78. Lausus és Mezentius, Virgil.

15. Cserei és Olaj bég III. 92. — Aeneas és Magus Virgil X. 521. Mezentius és Orodes, Virgil X. 738, Pyrrhus és Priamus II. 547. Argillan és Ariadin, Tasso. IX. 80.

16. Olajbég ünnegeadása Zrínyinek (III. 109 stb.) Altamor és Godofréd. XX. 140, 141.

17. Az ének vége (III. 117) Ariosto modorában.
18. A IV. ÉNEK kezdete reflexio. Ariosto.
19. Zrínyi romlásának *előjelentése* IV. 7. A classicusok. Tasso. Firdusi is.
20. Zrínyi parentatiója a holtak fölött. (IV. 32). Godofréd Dudó fölött.
21. Zrínyi *szavai* fiához (IV. 36.) Aeneásé Ascanius-hoz XII. 435.
22. Olajbég váltság ígérete. (IV. 48.) Magusé Virgil X. 526. Altanuré, Tasso XX. 140.
23. A *hír* IV. 52. V. ö. *Fama*, Aeneis.
24. A két ló okozta zavar. IV. 81. Rh. lovai? távoli reminiscencia.
25. V. ÉNEK. Zrínyi *szavai* fiához V. 79. Aeneis XII. 435. és ismét Zrínyi V. 91. Aeneis XII. 20.
26. VI. ÉNEK. Halál bég és Demirhán követsége VI. 2. Argante és Alete. Tasso. II.
27. VII. ÉNEK. Szolimán érkező hada. (VII. 13—16.) V. ö. Tasso III. 9. és Aeneis IX. 36.
28. Zrínyi Farkasics Péter fölött. (VII. 38.) Godofréd Dudo fölött. Tasso III.
29. Deli Vid és Demirham viadala. (VII. 84. 101.) Argante és Taneréd.
30. VIII. ÉNEK. Demirham és Delimán viselete. (VIII. 54, 57.) Argante, Tasso VI. 3, 8.
31. Delimán párbajra akarja híni Zrínyit. (VIII. 81.) Argante u. o.
32. Szulimán szavai Delimánhoz. (VIII. 90.) Latinus Turnushoz. Aeneis XII. 40. squ. a párbeszéd nyomon követve.
33. IX. ÉNEK. Radivoj és Juranics. — (IX. én.) Nisus és Euryalus. (Az ének elején *kitérés* Ariosto modorában.) — V. ö. Ulysses és Diomedes; aztán Cloridan és Medor; (Ariosto) — sőt némileg Clorinda és Argante — Tasso XII. 1—12.

Zrínyi öröm felkiáltása: Aladin, Tasso XII. 10, 11.

34. Radivoj lelkének megjelenése Vid álmában (IX. 85 stb.) Hectoré Aeneásnak. II.

35. X. ÉNEK. Sziget ostroma 3 felől. (X. 11 stb.) Jerusálemé is XI. 19—22.

36. Bot Péter a kaput megnyitja (X. 52.) Aeneis, IX. 672.

37. Embrullah episodja (X. 54.) V. ö. Szolimán apródjával Tasso IX. 81—88.

38. Szviloejevics és Klizurics (X. 66—73). Lycus és Heleur Aeneis, IX. 530—560.

39. Badankovics és Hervoics (X. 74—81.) Pandarus és Bitias. Aeneis IX. 679—730.

40. Nem Krim ez, Delimán... (X. 78.) Tasso XI. 61.

41. Delimán Szigetben. (84) Turnus. Aeneis IX. 757—780—790—807.

42. Demirhamot akarhatja ellen viszi a tömeg. (X. 100) Argante, VII. 112.

43. Zrínyi győzelmes megtérése. (X. 105, 106.) Tasso, IX. 29.

44. XI. ÉNEK. Kezdeté, reflexioval. Ariosto modorában.

45. Szulimán a zendülést személyesen csendesíti (XI. 14.) Bouillon. Tasso V. 32.

46. Kaszum Kapigia basa a császárt ingerli Delimán ellen. (XI. 15.) Arnaldo Godofrédot, Rináld ellen. Tasso. V. 33.

47. Demirham pártját fogja Delimánnak. (XI. 19.) Taneréd Rinaldnak. V. 35.

48. Delimán elvonulása, párbeszédek stb. Tassónál Rináld, majdnem nyomon követve.

49. Deli Vid és Demirhám második párbaja. (XI. 60) Tasso. XIX. 2, 3, 4.

50. Amirassen megszegi a fegyverszünetet. (XI. 75) Homer III. Pandarus; Tasso VII. 99.

51. XII. ÉNEK. Delimán és Kumilla. Távoli reminiscencia Armidához. Armida és Dido.

52. Az örvöngő Delimán (XII. 110). Orlando furioso halvány viszhangja. XXIII. vége.

53. XIII. ÉNEK. Kezdeti reflexio. Ariosto. Delivid nője alkalmából kitérés Clorinda- és Camillára. Tasso. Virgil.

54. Karabul ló gyorsasága (XIII. 28). Iliász. Camilla. Ariosto XV. 40. Rajmondo lova.

55. Ali és Delimán a tanácsban. (XIII. 49—50). Orcan és Szoliman. Tasso. X. Dranus és Turnus.

56. Galamb epizód (XIII. 86) Tasso.

57. XIV. ÉNEK. Kitérés. Ariosto XLVI.

58. Alderán a bűbajos. (XIV. 13.) Izmén II. 1. sq. — Tassonál.

59. A bűvölésre választott *erdő* (XIV. 20) Tasso XIII. 5.

60. Alderán bűvölése nyomról nyomra (XIV. 26.) Tassonál Izmén XIII. 6—9.

61. Ördögi sereg (XIV. 68.) Tasso VII. 114 szerint.

62. Deli Vid és Demirham 3-ik párbaja. (XIV. 86, sq.) Tasso XIX. 2—25. és VII. 78.

63. XV. ÉNEK. Isteni jelenet (18). Tassonál IX. 56. Angyal küldés. Tasso. IX. 60—66.

64. Deliman rettegése (XV. 77.) Turnus XII. 89 stb. Solimano XX. 104, 106.

III.

AZ EPOSZI SZERKEZET.

Föltétel, (*propositio*) ajánlás (*dedicatio*).

Segédhívás (*invocatio*). 1. Legelől. 2. Seregszámlálás előtt. 3. Nagy esemény, harez stb. előtt.

Hasonló ehhez a készülődés, vagy midőn a költő félve fog nagy dolog elbeszéléséhez.

Seregszámola (*enumeratio*); rendesen cselekvés alakjában, s így szebb. Alkalmat nyújt egyes hősök vagy egész csapatok jellemzésére; alkalmat episodok kezdésére. Nagyon számszerinti fárasztó.

Előjelentés (*anticipatio*).

„*In medias res.*“

Elmélkedő kitérés (*reflexio*).

Alanyi kitérés.

Episod: 1. Egy helyre illesztve. 2. Az egészen átszóve.

Nagyobb hősök későbbi fölvezetése.

A költői erő későbbi kifejtése.

Lyrai, idylli helyek a harezok közt. — Comikai részek.

Szerencsés vég. — Teljes nyugalom.

Bizonyos ismétlődő fordulatok. *Ariosto modora.*

Csodálatos. Néphiten alapuló. Idegen.

Ellenkező égi hatalmak. Segítők, gátlók.

Isten megjelenése; 1. nyiltan, 2. álarezban.

Isten eltünése: 1. jelekkel, 2. jelek nélkül.

Isten által tett benyomás a halandóra. Ennek rendes fölkiáltása ilyenkor.

Isten rögtön teljesíti a halandó könyörgését.

Nyílt csodás.

Elfátyolozott vagy félcsoadás. A csodásnak kétségben hagyása a költő által.

Ködbe burkolt, láthatlan hősök. A főhős alakja isteni nimbussal környezve.

Isteni követ.

Álom, látvány, csodajelek, prodigiumok.

Nyílt jóslat. — Menny vagy pokoljárat.

- Jóslat 1. képek által;
 2. lelkesedés perczében;
 3. halál előtt;
 4. madár- vagy állatjóslat.

Fatum. Fatalis hős, fatalis ló, fegyver stb.

Fatalis elbizakodás, veszély előtt.

Jós csalódik saját jövőndőjében.

Jóslat nem talál hívőre.

Jós csak bizonyos dolgokat tud, másokat nem.

Elhúnyt hős megjelenése, legott halála után.

Halál előtti csoda rettegés.

Cselekvések, jellemek.

Akadály, női kecs által.

Párviadal, hitszegés miatt, általános harczczá fejlődik.

Párviadal éj által megszakíttatik...

Párviadal máskor folytattatik...

Magán ellenség a közös mellett. Bosszúállások: 1. jó barát, — 2. gyöngéd ifjú, — 3. gazda, — 4. apa vagy fiú, — 5. szerelni vetélytárs stb. megboszulása.

Elesett hős fölött kifejlő viadal.

Egyes hősnek ellenség közé rekedése.

Barátság ellenek közt.

Lovagiasság a legyőzött iránt. — Lovagiasság vívás közben. — Becsülése az ellen-hősnek.

Vezér vagy hős megsiratja elesett társát.

A temetések.

Örjögő bajnok.

Desperált ütközet helyreállítása: 1. sikerül, 2. nem sikerül; a hős megületik, elfogatik.

Dalnok egyén. A költő részvéte ez iránt.

Keresztyén hős Istennek tulajdonítja a diadalt.

Hadi tanács. Félénk békepárt, dühös harczpárt. Veszélyben recriminációk.

Szavakkal objurgatio, viadal előtt.
 A hős mérgesíti magát a viadalra.
 A fő hős tekintélye.
 Merész hősök a lassú taktikát lenézik.
 Vad, kegyetlen hősök. Párviadalban a szánakozás
 megtagadása.
 Két hős között benső barátság, közös kalandok.
 Egyszeri gyávaság jóvátétele vitézség által.
 Nagy bajnok futása. Szégyene.
 Vakmerő ellenhős *egyszer* ijed meg: a fő hős előtt.
 Hölgyi szerelmet a fatumért feláldoz a költő.
 Vitéz nő. Férfias nő.
 Női vitézség nőiséggel indokolva.
 Szerencsés végfordulat. Tökéletes nyugalom a befeje-
 zésben.
 Cselekvény *egysége*.
 Történeti és költött részletek.
 Az igazság költői hatása. Eposzi hitel.
 Hely, idő-egység.

IV.

ELEMEZÉS AZ AENEIS NYOMÁN.

I. ÉSEK. *)

AENEIS 159. Csaknem szóról szóra Tassonál a csendes öböl leírása: XV. 42. 43. Odyssea XIII. 96.

198—207. Aeneas rövid biztatása igen szép. Nem kicsinált oratio, hanem patheticus. — Odyssea XII. 208.

216. Postquam exempta fames (Homeros). Nagyon jó, hogy akkor jut eszökbe sajnálkozni társaikon, mikor jól laktak.

*) Az 1—158. versekre vonatkozó füljegyzés elveszett.

223. Et jam finis erat. Tasso I. 7. Zrínyi I. 7.

286. Figyelembe veendő, hogy Jupiter Venusnak jósván Róma leendő nagyságát, a köztársasági szerkezet-ről mit se, de igen is említi Julius Caesart. E beszéd figyelmes elolvasása meggyőző, hogy az Aeneis *kormű*. Célja Octaviusban Aeneas dicső monarchiája folytatását népszerűsíteni.

291. Aspera tum... E sorokban a kifáradt Róma békevágya tükröződik.

315. Venus Aeneasnak vadásznő alakjában jelenik meg, de ez ráismer, hogy istennő; az elébb tagadja; *Istennő megjelenése*. Eposzi mód.

402. Dixit et avertens. Venus eltűnése *jelekkel*. *Istennő eltűnése*. Eposzi mód.

411. Aeneas és társai ködburokban. Tasso Izmén és Szolimán X. 16.

430. Hasonlat; a méhek sürgése = városépítők.

453. *Képen* kiabrázolt *tettek* (a trójai viadal főpontjai) Tasso, Rináld ősei: XVII. Camoens stb.

588. „Restitit Aeneas, claraque in luce refulsit....“ Venus fönségesebbé tette alakját. Így Bouillonét Isten. Tasso XX. 20. 21.

II. ÉNEK.

34. Sive dolu sen stb. Fennhagyott kétség.

59. „..... qui se ignotum“ stb.... Aeneas *mondja előre* Simon ravasz szándékát; nem hagyja, mint a regényírók, függőben s várakozásban a hallgatót. *Anticipatio*. Eposi szerkezet.

123. Hic Ithacus stb. Követi az Iliászt, midőn Achilles hasonlóan bátorítja, sarkalja Chalcást, mint Odysseüs itt.

130. Assensere... stb. Emberi természet ügyes rajza.

166. Palladium. Tassonál a boldogságos szűz képe: II. ének 1—9. Ott is, mint itt, az *elorzónak* nem használ.

223. Hasonlat. Sebesült bikához; Laocoon. Tasso LV. I.

270. Hector megjelenése *Aeneas álmában*. *Radivoj*. Zrínyi IX. Alecto Rinald álarczában, Tasso VIII. 60. IV. 49.

289. „Heu fuge, nate dea!“ stb. Tasso VIII. 60. „Fuggi, Argillan“ stb. és Armida IV. 49.

304. „In segetem veluti flamma“ stb. Hasonlat: vetés, erdőéges: Trója pusztulása, égése.

325. fuimus Troes, fuit Ilium stb. Tasso, Aladin felkiáltása XIX. 40.

354. Una salus victis.... Zrínyi. III. 90. Tasso?

355. „...inde lupi, cen“; hasonlat: farkasok: Aeneas és társai az éji harcban. Tasso, XIX. 35.

377. Improvisum stb. Hasonlat: mint a ki kigyóra hág véletlenül: Androgeus találkozik Aeneassal.

416. Hasonlat. Szelek harcza: görög és trójai harc.

431. Iliaci cineres stb. Tasso VIII 24. Voi chiamo in testimonio. Carlo beszéde.

460. Turrim, stb. Leontott torony, bástya: Tassonál: XI. 38. Zrínyinél: X. 66.

471. Hasonlat: bőrét levetett kigyó = Pyrrhus. — Rinald a Salamon templomát midőn betöri. Tasso XIX. 33—37.

496. Hasonlat. Árvíz: a Pyrrhussal berontó görögök.

509. Arma.... desveta: Priamus és Aladin közti hasonlat.

516. Hasonlat: galambok összecsoportozása a vészben. Hecuba és menyei.

535—553. Priamus szóváltása Pyrrhussal: Cserei Pál és Olajbég, Zrínyi III. 100. Tasso IX. 80.

591. „Confessa deam“ (Venus). Gyér eset, hogy isten saját alakjában jelenjék meg; fényesb, nagyobb stb. akkor.

610. Venus épen úgy nyitja meg Aeneas szemét, hogy lássa a Tróját romboló láthatlan isteneket, mint Godofréduak Mihály angyal, hogy lássa a mellette harcoló mennyei sergeket. XVII. 92—96.

666. Élőfa ledöntése: hasonlat. Troja ledöntése, istenek által.

773. „Et nota major imago“ a manesek, mint az istenek is, nagyobbak, mint élőkben.

774. „Ter conatus ibi collo dare brachia circum.“ Bouillon Ugone-t. Tasso XIV. 6. Deli Vid Radivojt Zrínyi IX. 95.

III. ÉNEK.

24. stb. Vértő csemeték. Ariosto, a mirtussá bűvölt Astolfo VI. 26. Tasso XIII. 41.

45. Nam Polydorus ego. Episod.

94. Dardanidae duri... Első jóslat, hogy hol keres-
senek hazát.

147. Nox erat.... kedvencz sor Tassonál. pld. XII. 1.

163 Est locus... Második jóslat, Italiára; a penatesek által. Négy ismételt sor, Homér modorában.

173. „Nec sopor illud erat.....“ Álomlátás, mely tisztább az álomnál.

212. Harpiák episodja. Ariosto.

255. Celaeno harpia baljóslata: az asztal megevés.
Harmadik jóslat.

379. Prohibent nam cetera parcae scire Helenam. —
A jós bizonyos dolgokat nem tud. Tasso. XVII. 88.

414. Haec loca stb. Tasso XV. 22. csaknem szóról
szóra követve.

490. Astyanactis imago... Andromache Ascaniust
azért szereti, mert fiára emlékszik, ki most ezzel egykorú
volna.

590—681. Episod a cyclopokról; az Odyssea nyomán.

689—706. Geographiai ismeretét mutogatja, mint
Tasso XV. X—33.

IV. ÉNEK.

24. Sed mihi stb. Tassonál Armida. IV. 57.

65. Heu vatum ignarae mentes! stb. *Anticipatio*.

69. Qualis conjecta stb. Hasonlat. Dido: sérült szarvas-hoz.

144. Qualis ubi. Hasonlat; Aeneas Apollóhoz.

166. Szépen van elfátyolozva, s isteni akaratból történőnek jelölve Aeneas és Dido összejövetele a barlangban. Tasso e jelenetet kéjesen festené.

169. Ille dies etc. *Anticipatio*.

196. Iarbas könyörgése *rögtön* meghallgattatik. Így Tassónál Bouilloné, a Zrínyiászban Zrínyié. (Tasso XIII. 70—80; Zrínyi II.)

238. Dixerat. Ille patris.... etc. Mercurius készüllete, repülése lebegett Tasso előtt, midőn Gábrielt leírta: I. 13, 14.

252. Hic primum *paribus* nitens Cyllenius *alis* Constitit. E si libro sull' adequate penna. Tasso I. 14. geminas opifex libravit in alas Ipse suum corpus. Ovid.

254. Avi similis... Hasonlat: Mercurius, madárhoz.

262. Atque illi stellatus... Acneás elpuhult viselete és Rinaldé: Tasso XVI. 30.

301. Bacchatur, qualis... Hasonlat. Didó baccháns-nőhöz.

365. Nec tibi diva parens etc. Tasso XVI. 57. Az egész helyen, a mennyire a tárgy különbsége engedi, szembe-tűnő a követés. Armida is előbb szépen kér, Rinald higgadtan, de gyöngéden felel, a beszéd alatt (Talia dicentem jamdudum aversa tuetur.... 362. Già buona pezza in dispettosa fronte torva il riguarda etc. 56.) Armida rút szemeket vet rá s végre dühben tör ki. Quae quibus anteferam? Tasso XVI. 58.

381. I, sequere Italiam.... Vattere pur, crudel... XVI. 59. Az egész versszak Virgil után, és a 60 eleje is.

391. Suscipiunt famulae... etc. Tehát Dido is elájúlt, mint Armida. Tasso XVI. 60.

401. Ac veluti... Hasonlat: a futásban sürgő trójaiak, hangyákhoz. Zrínyi VI. 65. Az Iliasban: legyekhez.

431. Non jam conjugium... Armida, Tasso XVI. 44.

441. Ac velut... Hasonlat: Aeneas, tölgyhöz.

522. Nox erat... Era la notte.... Tasso II. 96, 97.

590. Proh Juppiter, ibit! etc. Armida, Tasso XVI.

63, 64, 65 squ.

654. Magna mei imago... A holtak árnyai nagyobbak v. ö. Aeneis II.

669. Non aliter: Hasonlat: a Dido esetén megháborodott város, oly városhoz, melyet az ellenség meglepett és felgyújtott.

V. ÉNEK.

88. Hasonlat: Kigyó pikkelyei szivárvány színéhez.

178. Komikus jelenet; Menoetes, kit a versenyhajózásánál Gyas a tengerbe vetett, s ázva mász ki a sziklára.

213. Hasonlat: Röpülő galambhoz, a versenyző csónak.

235. Dî quibus imperium. Könörgés, rögtön meghallgatva. Zrínyi II.

250. Victori chlamydem... melyen kivarrva Ganimedes elragadtatása.

260. Pánczél, melynek története van.

270. Cum saevo... komikus, az utolsót kinevetik.

273. Hasonlat: lassú hajó sértett kigyó csúszásához.

647. divini signa decoris, Ardentesque notate oculos. Isten fölismerése.

657. „Cum dea se paribus per coelum sustulit alis.“ — Isten csodás eltűnése.

693. „Vix hacc ediderat...“ Könörgése Aeneasnak rögtön foganatos. Zrínyi II. 80—86.

722. Látás. Anchises megjelen Aeneasnak, émetten.

VI. ÉNEK.

179. Itur in antiquam silvam. V. ö. Tasso III. 75, 76.

264. *Invocatio* az alvilágba menet leírása előtt.

273. Vestibulum ante ipsum. Személyesített abstract fogalmak.

283. *Ulmus opaca, ingens.* Az álmak lakhelye. Tasso XIV. 3.

299. *Terribili squalore* Charon.... Dante követi e helyet.

309. *Quam multo in silvis.* Hasonlat: a tolongó alvilági árnyak hulló levelekhez, és költöző madarakhoz. Dante.

411. *Inde alias animas....* Deturbat... Danténál üti az evezővel.

577. ... „*Tum Tartarus ipse, Bis patet in praeceps...*“ Tasso. I. 7.

700. *Ter conatus ibi...* A szellemek meg nem ölelhetők. Zrínyi. Tasso.

707. *Ac veluti...* Hasonlat: a leendő népek: szállongó méhekhez.

759. *Et te tua fata dolebo...* Tassonál a jóslatok Rináldnak XVII. 85—97.

785. Hasonlat: Róma város, Cybele istenasszonyhoz.

790. *Hic Caesar...* Átugorja a *köztársaság* korát.

795. *Garamantas et Indos...* Zrínyi. Tasso.

815. Ismét a királyokra ugrik vissza.

819. Brutusra, a consulságra megy át.

852. „*Tu regere imperio...*“ kifejezi a nemzeti geniuszt.

856. Ügyes, hogy a *Marcellus* nevet megemlítette, hogy a figyelmet a gyermek *Marcellusra* vonja.

VII. ÉNEK.

37. *Invocatio.* A hátralevő hat énekre.

460. *Aura amens fremit...* Zrínyi I.

463. Hasonlat. Turnus haragja: forró vízhez. Tasso. VIII. 74.

513. *Pastorale canit signum (Alecto)...* Tasso IX. 13.

528. Hasonlat. A latin nép és trójaiak hareza, felháborgó tengerhez.

634. *Aūt lē-vīs ōcrē-ās lēn-tō dū-cūnt āgēntō =* a *húzás* kifejezése.

641. Pandite nunc Heliconae deae.... magasztos *Invocatio*. Tasso IV. 19. I. 36.

674. Hasonlat: Catillus és Coras: két, erdőn gázoló centaurushoz.

698. Hasonlat: Messapus éneklő hadinépe: hattyú sereghez.

718. Hasonlat: ellenhadak sokasága: tengerhullámokhoz, kalászmézőhöz.

750. Umbro... eleste előre jelentve. *Anticipatio*.

784. toto vertice supra est. — Turnus fejével nagyobb hadánál.

807. Camilla gyors futása. V. ö. Homer: Ilias, Tasso, Ariosto, Zrínyi, Vörösmarty.

812. Camilla *külsejének leírása* ügyesen van a bámulók csodálkozása által mintegy *cselekvénynyé alakítva*.

VIII. ÉNEK.

21. Hasonlat. Aeneas hánykódása gondjaiban, a rengő víz által visszavetett és futkosó nap vagy holdfényhez. Igen szép.

43. Litoreis... négy sor ismételve III. 390.

184. Postquam exemta fames. I. 216... (Homeri).

243. Hasonlat: Cacus feltört barlangja, a földhasadás által megnyíló pokolhoz.

348. Iam tum religio.... Vallásos vagy babonás félelem valamely sötét erdőtől. Így Tasso. XIII. 2—5.

364. Aude, hospes, contemnere opes.... *korirány*.

405. Optatos dedit amplexus... szüzileg elfátyolozva.

408. Cum femina primum.... a kora fölkelés élénk képe.

449. Alii.... A cyclopsok működése majdnem szórúlszóra. Georgicon. IV. 171—5.

485. Mortua quin.... Mezentius zsarnoksága: azért Zrínyinél: *fene* Mezentius.

621. Hasonlat: Aeneas — Vulcanus készítette páncélja, napstítötte felleghhez.

626. Aeneas pajzsa (Achillesé hasonlatára) római jóslatok rajzaival.

648. Aeneadae in ferrum *pro libertate* ruebant. — Egy kis szabadelvűség, hogy aztán *Augustus* dicsőítése következzék, az ének záradékául.

IX. ÉNEK.

16. Ingentemque fuga.... Iris eltünése. Ismételt sorok. V. 657.

36. Quis globus.... Tasso III. 10.

44. Ergo, etsi.... Szégyennek tartották falak megöl harczolni.

59. Ac veluti.... Hasonlat: Turnus a sánczok előtt, ölálkodó farkashoz. Tasso. Zrínyi.

77. Quis dens, o Musae? Rövid *invocatio*.

128. „Trojanos haec monstra petunt.“ Turnus az oment ellenkezőre magyarázza, mint Szulimán, Zrínyinél.

176. Nisus erat portae.... itt kezdődik az episod. Ariosto. Zrínyi.

312. Multa patri portanda dabat.... Czélzás a Nisus és Euryalus szerencsétlen végére, tehát: *Anticipatio*.

327. Gratissimus *augur*. Egész Kadileskérig nyomon követi Zrínyi.

328. Sed non augurio potuit depellere pestem. Jós a maga jövődjét nem tudja.

339. Impastus ceu... Hasonlat: Nisus vérontása: oroszlán juhok közt.

343. sine nomine plebem... Sokszor, Tassonál.

384. onerosaque praeda. Euryalus elkésése indokolva. Zrínyinél nincs.

404. Tu dea, tu praesens... Ariosto XVIII. 184.

435. *Purpureus veluti*.... Hasonlat: a haldokló Euryalus, hervadó virághoz.

459. *Et jam prima*... hajnal rövid leírása. Ismételve IV. 584-ből.

465. *Quin ipsa*.... dárdára tűzik Nisus és Euryalus fejét. Zrínyi szebben.

481. *Hunc ego te*...? Euryalus anyjának keserve nagyon *csinált*.

516. *Inmanem Teueri molem*.... Tasso XI. 38. Általában az ostromi fővonásait Tasso Virgiltól nyerte.

521. *Parte alia*.... Tasso XI. 66. *Duo pini fiammeggianti*.

525. *Vos o Calliope*... *Invocatio*, Turnus harezai előtt.

540. *Tum pondere turris procubuit subito*. — Zrínyi X. 66.

551. *Ut fera, quae densa*... Hasonlat: Helenor kétségbeesett vadhoz. Lycus és Helenor episodja, Zrínyinél nyomon követve. — (Aen. IX. 530—562; Zrínyi X. 66—73.)

563. *Qualis ubi*... Hasonlat: Turnus a mint megfogja Lyenst, sas által elragadt nyúl, vagy hattyúhoz; farkas elragadta bárányhoz. Ariosto. XI. 20.

576. *Hunc primo*.... Nyíl-sebhez kapó kezét más nyíl átfúr, s odaszegez. — A nyilazó Clorinda. Tasso. XI. 44.

598. *Non pudet*... hosszas objurgatio a harez előtt... *Non hic Atridae* = Nem Krim ez Deliman. Zrínyi X. 78. *Non è questa Antiochia*. Tasso. XI. 61.

617. *O vere Phrygiae, nec enim Phryges*.... Tasso XI. 61. *O, Franchi no, ma Franche!*

646. *formam tum*... Apolló átöltözve halandónak jelen meg Ascanius előtt.

659. *Agnovere deum*... isten eltűnése.

668. *Quantus ab occasu*. Hasonlat: nyilak sokasága, záporhoz, jégesőhöz.

675. Portam.... Pandarus és Bitias a kaput megnyitják, Badankovics és Hervoics: Zrínyi X. 74.

679. Quales aerie... Pandarus és Bitias, cserfákhoz. Hasonlat.

710. Qualis in Euboico... Hasonlat: Bitias eleste, leomló szirtoszlophoz.

725. Obnixus latis humeris. Zrínyi X. 76.

728. Demens, qui Rutulum.... Esztelen, mert bezárta a tatár királyt. Zrínyi X. 77.

730. Immanem veluti... Hasonlat: A bezárt Turnus tigrishez. Zrínyi X. 77.

735. Tum Pandarus ingens... Zrínyinél Badankovics.

737. ... Non haec dotalis regia Amatae.... Nem Krim ez....

740. Olli subridens.... *nevet*, mint Zrínyinél.

745. Juno a láncsát elfordítja Turnusról.... Az isten Augyala Zrínyi III. 83. és XV. 86.

755. Huc caput atque illuc. A kétfelé hasított fej, lefügg két vállra.

775. Crethea Musarum comitem... Embrullah. Zrínyi X. 54.

781. Quo deinde fugam.... futó nép megállítás. Olajbég; Zrínyi, III.

792. ... ceu saevum turba leonem... Hasonlat: Turnus hátrálása orosz lányéhoz... Zrínyi X. 86.

800. Quin etiam.... O hányszor megfordúlt.... Zrínyi X. 88.

811. In fluvium dedit.... Árkot általúsza Zr. X. 89.

Ez énekből tehát Zrínyi négy feltünőbb epizódot vett át: Nisus és Euryalus; Lycus és Helenor; Pandarus és Bitias; Turnus benrekedése.

X. ÉNEK.

3. Conciliumque vocat divum pater atque hominum rex Sideream in sedem: terras unde arduus omnes Castraque Dardanidum aspectat, populosque latinos. Tasso. 1.

115. Stygii per flumina fratris etc. harmadfél sor ismételve. IX. 106.

134. Qualis gemma micat... Hasonlat: Ascanius aranyhaja, fehér nyakán: aranyba foglalt gyöngyhöz stb. Tasso. III. 30.

163. Pandite nunc Helicon... ismét invocatio, enumeratio előtt.

175. Az enumeratióban egy jós. Alderán, Zrínyi I.

220. Nymphae.... kedves jelenet a hajóból lett nympháké Aeneassal.

264. Qualis sub nubibus atris. Hasonlat: Darvakhoz: a trójaiak lármája. Tasso. XX. 2.

272. Non secus... Hasonlat: Üstököshez, Aeneas. — Zrínyi XV. 56. Tasso VII. 52.

260—70. A trójaiak örömlármájához hasonló Tassonál: XX. 2.

329. Progenies septem numero... Ebből teljesebben kifejtve, Tasso IX. 27.

348. Vocem animamque rapit trajecto gutture.... Zrínyi III. 99.

356. ... magno discordes aethere venti... Hasonlat: rutulok és trójaiak harcza, szelek harczához.

369. Qua fugitis socii?... futó had biztatása.

378. Pelagus, Trojanum petemus?... Zrínyi III. 73.

396. Semanimesque micant digiti, ferrumque retractant. Tasso. IX. 69.

405. Ac velut optato... Hasonlat: Erdő-égés. Zrínyi. VI. 110. X. 101.

435. sed quís fortuna negarat In patriam reditus... *Anticipatio*.

438. Mox illos sua fata manent... Előre megtudjuk, hogy Pallas és Lausus el fognak esni. *Anticipatio*.

454. ... utque leo... Hasonlat: Turnus, orosz lánhoz.

464. Audiit Alcides.... ebben anticipatio is.

489. Et terram hostilem moriens petit ore cruento.
Zrínyi III. 101. VI. 115.

495. Et laevo pressit pede.... Deli Vid. Zrínyi.
VI. 90.

503. Turno tempus erit.... *Anticipatio*. Zrínyi IV. 7.

510. Nec jam fama.... Tasso. XX. 101.

523. Et genna amplectens.... Az-egész kis episod.
Zrínyi III. 93—96. Magus és Cserei Pál.

541. ... ingentique umbra tegit... Zrínyi. XIV.
113. XI. 100.

641. Morte obita.... az elhunyt árnyak miléte.

693. Ille velut rupes... Hasonlat: Mezentius, habok-
kal daczoló sziklához. — Tasso. IX. 31. Zrínyi VI. 103.

718. Dentibus infrendens et tergo decutit hastas, Me-
zentius vadkanhoz: hasonlat.

722. Inpastus stabula alta leo... stb. Hasonlat: Me-
zentius vadkecskét, szarvas borjút ragadó oroszlánhoz.

736. ... posito pede nixus et hasta... az elesett
ellenségre tapos. Zrínyi VI. 90.

739. ... Non me, quicumque et... haldokló ember
jóslata. Zrínyi III. 98.

742. ... Nunc morere... Mezentius felelete. Zrínyi
III. 99. 100.

760. ... Pallida Tisiphone... a furia a harczolók
közt.

762. ... quam magnus Orion. Hasonlat: Mezentius
járása Orionéhoz. Zrínyi X. 98.

781. ... alieno vulnere. Másnak szánt seb. Tasso.
IX. 73. Zrínyi VI. 103.

790. Lausus episodja kezdődik. — Halálát a költő
előre jelenti. *Anticip.*

803. Ac velut... hasonlat. Aeneasra hulló nyilak:
jégesőhöz. Zrínyi VI. 103.

812. ... pietas tua... Lausus elesése szebben van
motiválva (atyja iránti szeretetével), mint a Rézmáné.

830. Aeneae *magni* dextra cadis. Zrínyi. III. 85.
 860. Rhoebe, diu... Mezentius beszéde lovához.
 892. Tollit se arrectum... lónak eladása.
Lausus, Mezentius = *Rézmán és Mehmet*.

XI. ÉNEK.

5. Ingentem quacreum... tropaeus. Dudo, Tasso.
 III. 72, 73.
 29. Sic ait inlacrymans... Tehát Aeneas még sir,
 nem miut Bouillon. III. 67.
 36. Ut vero Aeneas... Quando Goffredo. III. 67.
 41. Lacrimis ita fatur obortis... Ismét nem szégyeül
 sirni. Zrínyi VII. 37.
 68. Qualem virgines... Hasonlat: Pallas, letört
 virághoz.
 97. Salve aeternum.... Végbúcsú, apotheosis. Tasso.
 III. 69, 70. Zrínyi VII. 47, 48.
 Pallas episódja: Tassonál: Dudo; Zrínyinél: Farkasies.
 135. Ferro sonat icta bipenni. Erdővágás. Tasso. III.
 75, 76.
 182. Aurora interea... Hajnal rövid leírása.
 234. Ergo concilium... Tasso. X. 35—56; Zrínyi:
 VIII. 20—80, XIII. 36—58.
 297. ... ceu saxa morantur. Hasonlat: népzúgás, hab-
 morajhoz.
 336. Tum Drances. — Tasso, Orcano X. 40. Zrínyi
Rustán VIII. 29 etc. Al XIII. 40.
 348. ... licet arma mihi, mortemque minetur...
 Zrínyi XIII. 45.
 378. Larga quidem... Zrínyi: XIII. 50, 51 etc.
 Turnus és Al beszéde.
 391. Pulsus ego?... Hát futott Delimán? Zrínyi
 XIII. 52.
 395. Haud me ita experti Bitias et Pandarus ingent...
 Nem úgy két Badankovics ismertek engem. Zrínyi XIII. 53.

408. Nunquam animam talem... Ne félj... mert ilyen rossz vérben... Zrínyi XIII. 54, 55.

456. ... Haud secus... Hasonlat: Népzaj, lármázó madarakhoz.

492. Qualis ubi... Turnus, megszabadúlt, szilaj paripához. Tasso IX. 75.

539. Pulsus ob invidiam... Camilla expositioja. V. ö. Clorindaéval. Tasso XII. 18—41.

547. Ecce fugae medio... Tasso XII. 34, 35.

624. Qualis ubi... Hasonlat: Változó hadszerencse, árapályhoz.

633. Tum vero gemitus. Csatakép: Zrínyi. XIV. 80.

659. Quales Threicia... Hasonlat: Camilla csapattja, amazonokhoz.

721. Quam facile accipitur... Hasonlat: Ölyv és galamb. Camilla és egy ifjú.

725. At non haec... rövid *machina*.

751. Utque volans.... Hasonlat: Tarchon sárkánykigyót vivő sashoz.

782. Femineo praedae.... Ügyes jellemvonás a más-kép férfias Camillában.

795. Audiit... Ina meghallgatása és anticipatio.

810. At velut ille... Hasonlat: Aruns, kergetett farkashoz. Tasso X. 2.

Camilla episodjából = Clorindában némi vonások; Latinus kir. tanácsa, Aladiné (Tasso) és Szulimáné, (Zrínyi) közös vonásokkal bírnak.

XII. ÉNEK.

19. O praestans animi... Zrínyi V. 91.

91. Stygia candentem... Turnus kardja fatalis.

103. Mugitus veluti. Hasonlat: A harcra készülő Turnus bikához. Zrínyi XV. 83, 84. Tasso VII. 56.

108. ... se suscitāt ira... Zrínyi. XV. 83. s passim. Tasso XX. 114.

206. Ut sceptrum hoc... Homéri hely: esküdni a pálczára.

221. Turnus haláلهelőtti szokatlan félelme.

228. Non pudet, o rutuli!... Tasso. VII. 99—101; Zrínyi XI. 76.

360. Hesperiam metire jacens.... Zrínyi VI. 91.

365. Ac velut... Hasonlat: Turnus, habverő szélhez.

391. Iäpix... az egész hely átvéve. Tasso XI. 68—76.

435. Disce puer virtutem.... Zrínyi V. 79.

451. Qualis ubi... Hasonlat: Aeneas, terhes felhőhez.

472. Vocemque et corpus et arma.... Istennő átöltözése balandó formába.

473. Nigra velut... Hasonlat: Juturna, esapongó fecskéhez.

500. Quis mihi nunc... Nagy viadal előtti felkiáltások.

521. Ac veluti... Hasonlat: erdő-égés, Aeneas, Turnus.

554. Hic mentem Aeneae... rövid csodás. Iliás I. 55.

632. O soror etc.... Istennő felismerése, jel nélkül.

684. Ac veluti... Hasonlat: Görgő szikla, Turnus.

701. Quantus Athos... Hasonlat: Aeneas, hegyekhez.

715. Ac velut... Hasonlat: Aeneas és Turnus küzdő bikákhoz.

776. Tum vero... Ima, rögtöni meghallgatás.

886. Non secus... Hasonlat: a Dira, röpülő nyílhoz.

895. di me terrent... Turnus rettegése halál előtt. Tasso. XX. 104.

903. Sed neque currentem... Öntudatlan állapot. Tasso XX. 106—108.

908. Ac velut... hasonlat... nehéz álomhoz. Tasso XX. 105. XIII. 44.

MÁSODIK RÉSZ. ÖSSZEALLÍTÁS.

I.

TÁRGY ÉS KOR.

Lássuk először is mi viszonyban áll mindkét költő tárgyához.

Tasso *tárgya* (materia) magában is már epikai. A keresztes mozgalom egyike ama világrázó forradalmoknak, melyeken által az emberiség nagy lépést tesz gondviselés kitűzte célja, rendeltetése felé. Nyelv, szokás, határok s állam intézmények által elkülönített fajok és nemzetek a lelkesülés egy pillanatában egyszerre megértik „isten akaratját;“ ellenállhatatlanul ragadja meg a kedélyeket egy közös nagy eszme, s annak szolgálatában népek százezrei áldoznak vagyont és életet, ivadékról ivadékra. Bizonyynyal ez legnagyobb szerű tárgy, melyről valaha epopoeia zengett. Mert szükségtelen mondanom, hogy az e fajú költemény feladata nem pusztán harczt és háborút írni le, s épen nem, az ököl-hősek magasztalásával, mintegy az anyagi erőt dicsőíteni: hanem azon élethalál küzdelmeket varázsolni szem elé, melyek próbatüzén keresztül a földiek sorsát intéző hatalom az egész emberiséget, vagy annak nevezetes részét, például egy nemzetet, létele céljához, majdnem

láthatóan, közelebb segít, valamely eszme befogadására érlel, vagy enyészettől megóv. Az eposz tehát mindig a közös érdek kifejezője; hősei úgy tűnnek föl, mint ez érdek előharczosai, mint koruk választott emberi; mennyi Mózesek és Józsepek, hivatva népüket az ígért földre vezetni, de magok is egy emberföldről hatalom felhő- és tűzszlopait követvén. Míg a dráma — szorosabban tragoedia — hőse feltámad a „sokak“ ellen, a folyam ellen úsz mintegy: az eposzi hős maga a folyam, mely a kisebb ereket, folyókat medrében egyesítve, a gondviselés kimutatta lejtőn halad. De legyen elég ez elemi dolgokat csupán érinteni, ezt is csak azért, hogy ne kelljen, alább, százszor eldöntött kérdésekbe bocsátkoznom, hogy például minek eposzban a hős végzet-szerűsége, a csodálatos, stb.

Körileg, e tárgy meghaladja az ó kor minden eposzáét; mert az ó világban nincs nemzeteket összekapcsoló eszme; ott a *magát érző* fiatal *nemzetiség*: itt az ereje önérzetére jutott ifjú *keresztység*.

A választás e szerint, melyet a „Gerusalemme“ írója tőn, oly szerencsés, minő alig sikerült még kereszttyén epikusnak. Dante, Ariosto nem tartoznak e sorba. Milton és messziről követő tanítványa, Klopstock, nagyobb mint emberi (túl-eposzi) tárgyat ölelnék fel; Camoënsé nem nyújt elegendő eposzi anyagot. A többire nincs miért hivatkoznom, Tassoval szemben.

Hallottam gáncsot, hogy Tasso csak azon, legfőlebb, negyven nap eseményeire szorítkozik, mely a szent város bevételel megelőzte, a helyen, hogy terjedelmes szakaszt venne fel a keresztjáró küzdelmekből; de az ily megrovás szót sem érdemel, sőt minden elismerést a költő művészi tapintata, ki hódolva az egység törvényei-

nek, a pár századig folyt, és csupán történelmi összefüggésben álló hadjáratok közül épen azt szemelte ki, mely a lelkesedés még nem csökkent ereje, az érdek tisztasága, a kivívott eredmény s a főhős egyéni szabása által valamennyit túl ragyogja, — s az eszme kifejezésére leginkább alkalmas.

De vajon felfogta-e tárgyát egészen? Kimerítette-e művében a keresztes mozgalom nagy eszméjét s eredményeit, milyen az emberi szellem fölébredése, mintegy a természet mély álmából; milyen a kölcsönös szellemi és anyagi áthatás (*penetratio*) kelet és nyugot közt, s. t. e.? Mások erre tagadóan feleltek: én egy szerény észrevételre szorítkozom, mely Tassot olvasva, bárkinél is fölmerülhet. Úgy látszik nekem, mintha a Jerusálem szerzőjének nem annyira a fő eseménynyel, mint azon érdekfeszítő, regényes kalandokkal volna ügye, melyekhez, ha szerét teheti, oly örömet szabadúl.

Zrínyi a választásban szűkebb mezőre vala szorítva. Nem *általában* eposzi anyagra volt szüksége: hazai tárgy kellett neki; az is egy *bizonyos célra*. Az esemény, a mely lelkét megragadta: egy végvár hősi védelme — s ugyan melyik kortársa fogta volna föl másképp? — nem bírt eposzi nagysággal. Ő egy lángelme biztos szem-élivel belátta, hogy keskeny alap ez, rá az epopoeia guláját emelni; szélesebbet keresse azért; úgy tüntetvén fel Szulimán hadjáratát, mint az egész bűnbán leledző magyar nemzetnek méltó ostromozását isten által, ki azonban, „nem akarva, hogy a bűnös elvesszen, hanem hogy megtérjen és éljen,” gondoskodott egyszersmind arról is, hogy a pusztító elemnek idejében gát vettessék; e célra Zrínyit szemelvén ki eszközül; ennek juttatván a hazamentés világi, s a vér-

tanú mennyei dicsőségét. — Valóban e felfogás Zrínyit az első rangú költő-művészek közé sorozza, s úgy mutatja fel, mint ki teljesen uralkodik az anyagon, melyből alkotni készül; nem is félek őt e részben Tasso mellé állítani, kimondván, hogy míg ez utóbbi tárgyán alúl marad, Zrínyi a magáét eposzi nagyságra emelte.

Mondám, hogy a „Zrínyiász“ dalnoka előtt bizonyos czél lebegett műve alkotásában. Ez megint érdekes párhuzamra vezet: mi viszonyban áll mindkét költő a *korral*, melyben s melynek eposzát zengi. Távol legyen, hogy az égi költészettől gyakorlati irányok szolgálatát követeljem; de nem én vagyok első, észrevenni, hogy ép azon nagyszabású elméket látjuk a legsolidárabb kapocsban, legbensőbb viszonyhatásban korukkal, nemzetökkel, melyek sötét századok homályán keresztül a szellem világitó tornyait emelték. Említsem-e Homért? Dantét? vagy hivatkozzam az Aeneisre, melynek szerzőjét alap nélkül vádolják azzal, mintha csupán egyéni hízelgésből tartana tükröt, Aeneasban, Aeneas utódja elé, s magasztalná ennek szelíd zsarnokságát a monarchia első alapítójában, hazafiai elámítására? Sőt inkább, Virgil is kora érzületét szedi mintegy góczba, azon korét, mely elalélva hosszú pártküzdéseiben, örül, hogy fejét a zsarnokság párnáira hajthatja; hisz másképp lehetlen is volna a caesarismus. — Felhozhatnám Miltont, hogyan zengi az eset és váltság nagy titkait a theologiai mélyengés századában; Ariostot, midőn gúnynyal mosolyg egy épen letúnt kor szemébe; Camoönt, ki már az újat üdvözli. Mind ez fölösleges, annyira köztudomású e dolog. Hiszen csak a „rég dicsőség“ koszorús dalkokára kell tekintenünk, hogy felismerjük a jánus-arczot, mely egyszerre múltba és jövőbe néz.

Tasso az új kor fia. Midőn írt, e kor jelleme határozottan ki vala már fejlődve. Az emberi értelem fölfedezési útakra indúlt, minden irányban; ép úgy, mint az ismeretlen földrészek és szigetek kutatói. Minden felé tágúlt a láthatár, úgy a szellemi, mint a physical világban, s túl rajta ködös messzeségek rejtelmes távolsága ingerlé a hajóst: előre! előre! — Minden szem, minden gondolat előre vala irányúlva, nem pedig a múlt felé. Ez egy álomnak tetszett, melyből fölébredtünk, ruhának, melyet kinőttünk, mint midőn a kigyó elveti bőrének s fényes ifjúságban ragyog a kikelet napsugarán.

Keressük e szellemet Tassonál. Egyszer, egy jóslatban (XV. 27—32), ő is el meri hagyni az ő világ határát, s túl Hercules oszlopain a nagy oczeán síkjára ereszkedik. De már a küszöbnél, nehogy igen eltévedjen, egy klasszikai reminiscenciával biztosítja magát, midőn a gibraltári szorosra Virgil szavait alkalmazza: „És talán igaz, hogy ez egy folytonos part volt, melyet nagy rombolás ketté szakasztá. Erővel berontott az oczeán, Abilát egy, Calpet más oldalra és Spanyolországot Libyától keskeny torokkal választván el. Ily változást tehet az időnek hosszú régisége!“ *)

*) Az eredeti méginkább mutatja a csaknem szóhív utánírást:

E forse è ver, ch'una continua sponda
Fosse, oh' *alta ruina* in due distinse.
Passori a forza l'oceano, e l'onda
Abila quinci, e quindi Calpe spinse.
Spagna e Libia partio *con foce angusta*;
Tanto mutar può lunga età vetusta! (XV. 32).

Haec loca vi quondam, et vasta convolsa ruina
 (Tantum aevi longinqua valet mutare vetustas!)
 Dissiluisse ferunt; cum protenus ntraque tellus
 Una feret: venit medio vi pontus, et undis
 Hesperium Siculo latus absceidit, arvaque et urbes
 Litore diductas angusto interluit aestu. (Aen. III. 414.)

Az idézttem jóslat Columbus s a felfedezendő új világra vonatkozik. Tasso mind ezt csak tudomásul veszi, mint tényeket, legfőlebb annyit mond, hogy majd azon szigetekre is ki fog terjedni a hit és műveltség világa; tehát ő is tudja, hogy Amerikát felfedezték, sőt arról is hallott, hogy tűzzel-vassal térítik. (Hasonlítsuk össze ezt Ariosto felfogásával, midőn Orlando (IX. 90, 91) a Cimosco által anachronice feltalált tűzfegyvert, mint minden lovagiasság s egyéni vitézség halálát, megátkozva, tengerbe dobja. Mily éles ellentét ez a közép s új kor jelleme közt!) Ellenben T. egész naivsággal biztatja kegyurát, esztei Alfonzót, vállalja fel a fővezérséget egy új keresztes hadban és szabadítsa meg a szent sírt a hitlenek kezéből:

Addig figyelj, mit zeng a hősi ének,
 S készíts hadat, *vágy-társa Godofrédnak!* (I. 5).

Ezen kortársai hihetőleg éppen úgy elmosolyodtak, mint mi. Oly irodalomban, hol egy Pulci, egy Ariosto, nem ugyan nyílt, de annál veszélyesb hadat viseltek a lovag-élet hagyományai ellen — úgy hogy már csak egy lépés vala hátra Cervantesig — középkori eszmékbe csontosúlni, bizony nagy öntagadás kellett hozzá.

Ily viszonyban áll Tasso kora nagy eszméivel. De talán a föld, melyen bölcsője ringott, a nemzet, melynek

szép nyelven oly szépen ír, jobban vonzzák magukhoz. Ismerem a véleményt, hogy az egész „Jerusálem” nem is egyéb, mint az olasz név dicsénete: miután két legnagyobb keresztyén hőse, Rinald és Tánkréd, olaszok. Ha így van, ha ez volt Tasso célja, megvallom, e patriotismust a kivitelben igen gyér s halvány színekkel látom ecsetelve. Tánkréd, ha nem tudnók, hogy: „kisérete nyolczszáz lovasból áll. kik a természet legpompásabb helyét, *Campania* gyönyörű tájait s azon termékeny halmokat hagyták el, melyekre a Tyrrhen kacsint” (I. 49) ép úgy lehetne szerelemben nyavalygó német ritter: egy vonást sem tűntet föl a határozott olasz jellemből: egy szava, egy tette sem hordja magán a nemzeti bélyeget. Rinald olaszabb (kivált Armida ülén): de, főleg a czímer-jóslatot (XVII. 58—94) olvasva, méltán kétely támad bennünk, vajon nem inkább az estei ház dicsősége, mint a nemzeté, lebegett-e a maestro szemeiben, midőn Rinaldja fogamzott. Vagy tán fájdalmasan kerül minden czélzást az „*Italia servá-ra*” (V. 19), honnan csak oly jellemeket rajzolhatna, mint Argillan, a *lázadó*, ki született a Tronto partján, s polgári czivódások közt a boszú és gyűlölség dajkatején nőtt fel:

Nacque in riva del Tronto, e fu nutrito
Nelle risse civil d'odio e di sdegno. (VIII. 55).

s hol mindig ugyanazon átok dühöng, egy felől az erőszakos *caesárság*, más felől a *pártütés*, melyekkel az *egyház* örök küzdelemben vívódik?

E da' cesari ingiusti, e da' rubelli
Difenderan le mitre e i sacri tempj. (X. 76).

De a nemzeti lelkesedés gyér pillanatában egy-egy dicsérve buzdító szava is hallatszik az övéihez. „A latin *ritézségnek* — mondja egy helyen — vagy semmi híja nincs, vagy csupán a *fegyelem*“ (... alla virtù latina o nulla manca, o sol la disciplina. I. 64). Másutt, egy klasszikai reminiscentián felhevülve, im e föntjáró beszédet adja Erminia szájába: „Ujjal mutatva és tisztelve járnál a *latin* anyák és arák között a szép *Italiában*, ott, hol az igaz *derékség* és igaz *hit* lakhelye van:“

Poi mostra a dito, ed onorata andresti
 Fra le madri latine, e fra le spose,
 Là nella bella Italia, ov' è la sede
 Del valor vero, e della vera fede. (VI. 77.)

„Della vera fede“: si; hanem „del valor vero“: az régen volt.

És im, e néhány idézetben ki van merítve mind az, a mit Tasso honára, nemzetére vonatkozólag mond. Sőt képpen, hasonlításban is, csak úgy bírnak előtte érdekekkel hazája vidékei, ha már a klasszikai irodalom által szentesítvék. A Charybdis, Apennin előtte nem modern dolgok, hanem reminiscenciák. A Po, (I. 75) melynek virányin mint ferrárai lakos évekig járdalt, nem az a Po nála, melyet ön-szemléletből ismer, hanem a Virgil rajzolta „fluviorum rex Eridanus“ (Georg. I. 480) egy mythosi vízisten, mely máshol (IX. 46) bika-szarvait fölemelve rohanja meg az Adriát. Úgy hogy szinte jól esik, ha egyszer az Aetnát „Mongibello“ népies nevén találja említeni, (IV. 8) vagy oly képet használ, mint a comacchiói zsilipek közé jutott hal. (VII. 46).

Zrínyi egészen korác. Ama harmincz esztendő, mely vallási érdeken, vagy ennek színe alatt, Európát vérlángba keverte, az ő életének harmincz első éve is. 1616-ban születvén, két éves volt, midőn a nagy villongás kitört, harminczkettő, midőn a westphali béke nyugalomra lohasztá a szenvedélyek hullámait, s a „Szigeti ostrom” csak három évvel jelent meg később (1651). Az ország határai közt élénk visszahatás, elszánt küzdelem foly vala a protestantismus ellen, s már-már diadalát ünneplé a Pázmán neve. Fiatal hősünk nem ugyan első fegyverbe avatását, de első kihatóbb hírét ama zászlók alatt nyerte, melyeken a tévelygés kiirtása volt a jelszó. Nem csoda hát, ha eposzának már alapeszméje is e kor bélyegét viseli; ha isten azért ostromozza a magyarokat, mivel

Szép keresztyén hütöt lábok alá nyomták,
Gyönyörködnek különb különb vallásoknak (I. 12).

sőt ha egy ízben a protestantismust épen *bálványimádásnak* nevezi. E közösség a korról, melyben élt, az egyházzal, melynek tagja és bajnoka volt, még akkor sem vonna le költői érdeméből, ha felei buzgalmát a rajongásig osztva, egész kiméletlenül ostromozná a meggyőződése szerint tévelygő hitűeket. De Zrínyi nem volt türelmetlen, vakbuzgó; több felvilágosodással, több lelki szelidséggel bírt ő, hogy sem kora vastag tévedéseinek felül ne emelkedjék. Nem a protestantismus az, mint olyan, melyet eposza sújt: a vallási szakadás, noha buzgó híve a római egyháznak, nem annyira magáért fáj neki, mint azon erkölcsi és nemzeti sülyedésért, mely szerinte ama forrásból eredez.

Látá az magyarnak állhatatlanságát,
 Megvetvén az istent hogy imádna *bálványt*, (mivel)
 Csak az eresztene szájára az zablát (s mivel)
 Csak az engedné meg, (hogy) tölthetné meg torkát.

A szabadoság, tobzódás, általában az erkölcsök sülyedése az, melyért a reformatiot felelőssé teszi; másutt a nemzeti meghasonlás, fejetlenség s mindazon átok, mely a nemzetet egyesülni, nagygyá, erőssé lenni nem engedi. Különb, hogy Zrínyi saját korának vallásos meggyőződéseit igen is, de nem osztá annak türelmetlen és rajongó jellemét, arra szép helyet idézhetünk prózai munkáiból. „Az mostani világ — írja — mikor színt akar adni a maga hadakozásának, religiót obtendál; de hun vagyon az egész keresztyének regulájában, vagy Krisztus urunk tanításában, hogy *fegyverrel kell eretneket, törököt (!) az mi hitünkre hoznunk?*“ stb. . . . És alább: „Ok nélkül és csak religiónak színe alatt valakire támadni nem jó, nem isten kedve szerint való . . . De ezt a mostani világban levő papjaink másképpen értik, holott éjjel-nappal szegény országunkban zelusnak neve alatt lutheranusok és kálvinisták ellen deklamálnak, ezekre hadakoznak és kiáltnak, nem mezítelen igazságnak okaival, és az istentől rendelt instructióval, hanem haraggal, gyűlöléssel s ha ötölök lehetne, tűzzel-vassal. Nincsen talán *charitas* benne, avagy, ha van is, besötétített az gyűlöléstől és a magok passiójától; azért nem isteni zelus ez, hanem lábok alól felszedett ambitio, kivel magok javát s nem az isten dicsőségét keresik; kivel Krisztus urunk intentióját, fundatióját és testamantomát elrontják.“ *) stb. — Azonban ez nem a vallási

*) Mátyás király életéről való elmélkedés. 339, 340 ll.

közöny türelme, hanem a szeretetét; Zrínyi sokkal inkább korának embere, hogy sem egyháza terjedését, a tévelygő juhok visszahozását szívből ne óhajtsa, „meztelen igazságnak okaival, istentől rendelt instructióval;“ de sokkal nemesebb értelemben embere korának, hogy sem a vakbuzgó üldözést helyeslené.

Másik eszméje a kornak: a néhány győzelem által nimbuszától jóformán fosztott, de még folyvást hatalmas és terjeszkedő ozman elemet visszanyomni, szintén alapgondolattá van téve költőnk eposzában. Midőn Szulimánról mondja: „Ez viszen nagy szüvében lángot és fegyvert, ez *keresztyén világnak nagy reszedelmet*,“ az intő szózat nem csak hazája gyermekéhez, hanem az egész nyugati keresztyénséghez van intézve, melynek Magyarország előbástyája. Ez intés majd vád alakjában hozatik fel, mint péld. az ál-Szelim beszéde folytán, fiához:

Ne félj, hogy segítse senki magyarokat,
Mert jól ismerem én *bolond kaurokat*:
Míg nem látják égni (a) magok házokat,
Nem segíti senki meg szomszéd házokat. (I. 42).

a vád különösen a birodalom s annak feje ellen irányúl, midőn Károly császárról (anachronice, mert † 1558) írja budai Arszlán basa, hogy az: gyűlésekről gyűlésekre magát hordoztatja, s nagyon forgatja hit dolgát,

Nincs sohul kész hada, s nem is gondolkodik,
Mint *bolond*, hogy talán valaha kelletik.
Ám Maximilián magyarok közt lakik
Gondviseletlenül, csak észik, és iszik. (I. 63, 64).

Aztán buzdító hang a keresztyén világhoz, miszerint „ha egyességek volna, van erejek.” (I. 36). „Lesz is, mert alkusznak.” — De főleg nemzete az, melyre művével hatni akar. Hitbeli és politikai szakadás, erkölcsi romlottság, viszálykodás, személyes vitézség mellett hadtani tudatlanság, indolentia és fegyelem hiánya a főbűnök, miket minduntalan szemére forgat, nem annyira száraz reflexióképen, mint műve egyes részeibe, epizódjaiba fektetve, vagy máskép cselekvéssé idomítva. A haragvó isten beszéde (I. 12), Szulimáné divánba gyűlt nagyjaihoz (I. 52), Arszlán basa levele (I. 62) teljeseek ily korholó, buzdító, eszméltető helyekkel. A magyarok fej nélkül vannak, most is vonakodnak a koronáért, pedig ha egyesség volna köztük, az a néhány magyar megcsorbítaná a szultán fényes koronáját: de isten ostora szállt rájuk, fősvényesség, gyűlölség uralkodik rajtuk, nincs köztük szeretet, nincs okos tanács; miért esőben van fényes koronájuk (I. 56—58). A magyarok leghegyelőbb népek, egyik a másikat gyűlölik, mint ebek — nincs köztük had-tudó, ha volna sem engednek a tisztviselőnek soha (I. 55). Erkölcsileg is elaljasodtak: feslettség, káromlás, irigység, gyűlölség, hamis tanács, fajtalanság, tobzódás, rágalmazás, lopás, emberölés vannak köztük napi renden (I. 10). Azonban még nem késő ébredniük: ideje, hogy észre vegyék magokat, ha isten örök átkát, büntetését el akarják kerülni; a szigeti büntetés csak *harmad-negyed* ízig volt rájuk kimondva isten által: Zrínyi és öltője már *negyed* íz, térjenek meg, halálról életre: akkor isten eltöri haragja vesszejét, a törököt, melylyel eddig sújtotta (I. 23, 24). — Arszlán basa epizódjában a hebehurgya hadviselés intő példáját adja, ellenébe tévén Türi György okos merészségét. Arszlán

helyes maximából indul ki, hogy árt hadi dologban a *restség*; ezt Zrínyi maga is vallja hadtani dolgozataiban: „Diu delibera, cito fac. A kit elszántál magadban, ne mulass vele, kit ma végezhetsz, ne hadd holnapra; mert egy árvíz, egy rossz idő, egy kicsin akadály közibe dülhet a te tanácsodnak, s mind elbontódik.” stb. (Aphorism. 9). De Arszlán nem gondolta jól meg, s a kivitelben hebehurgya: „senki előtt nem titkolja tanácsát” (II. 4), pedig „nagy dolog a titok és szükséges a kapitánnak, e nélkül soha semmit véghez nem viissen emberül”... (Aphor. 62). Először is „*dühösen* összegyűjti hadát, valaki szablyát köthet oldalára” (II. 5); holott „semmi sines oly ártalmas az hadviselőben, mint az *harag*”... (Aphor. 42); ellenben Turi jó rendet hagy Palotában, s okos merészséggel üt a megszálló törökre, (II. 9). kiknél „istrázsát nem talál” — pedig „végy példát az darvakról és az vadlúdakról; nem tészik szárnyok alá fejeket és nem alusznak, míg istrázsát ki nem állitnak...” (Aphor. 4). Kurt aga, „*bolond merészség*-ből a vár felőli oldalon legszélről voná sátorát” (11), noha tudhatta volna e közmondást: „*Hidd el* magadat, ha szégyent akarsz vallani” (Aphor. 31); e mellett „*vaesorára* este sok huzamost *ivék*”... pedig hisz „a ki *részeg*, bűn is annak vitéz nevet adni”. (Aph. 14).

Nem folytatom tovább e párhuzamot: csak éreztetni akarám, hogy Zrínyi, akár a „Török Afumban” kiált: „Fegyver, fegyver kívántatik és jó vitézi resolutio,” — akár Kerecsenyi László példájában mutatja föl: esztelen, ki hiszen az török hitűnek, egyaránt kora és nemzete eszméit és felfogását tükrözi.

Képeiben és hasonlataiban ő sem veti meg a klasz-

szikái mintákat, de a hazai helyszínt, is használja, többször mint Tasso. Lássunk néhányat:

„Áll rettenthetetlenül Zrínyi nagy gondokban,
Mint nagy tornyos kúsziklák *magas Késmárkon.*“

(V. 2.)

„Mint mikor az főlészél *Késmárk*bul kiszakad,
Ama sűrű fenyős erdő közben akad,
Támaszt zúgást nagyot, nem reked s nem lankad,
Hajol előtte lágy és kemény ág szakad:

Ilyen nagy zendülés esék ő közikbe“

(V. 37.)

„Hol hínáros *Almás* foly lassú zúgással“

(VI. 60.)

nem hasonlat, de gyönyörű leírás.

„Megszáll a vár körül világrontó tábor,
Mint szintén az *Dunán* az jeges sűrű sor;
Mindenütt fejezlik sok számtalan sátor.“

(VII. 17.)

Nehezen klasszikai a medvéről vett hasonlat:

„Mikor méz-szag medvének orrában esik,
Utána mászkálván, bükk fáról leesik.“

(X. 41.)

s az ágyúgolyók összeütközése (XI. 67.) sem az.

(Több nines.)

II.

MESE ÉS GÉPEZET.

Tasso *meséje*, alapvonásaiban, az Iliászé után van képezve. Valamint ott Achilles visszavonulása teszi a főakadályt, ép úgy Tassonál Rinaldo távolléte. Összeállítom, hogy a hasonlat jobban kitessék. Achilles és Agamemnon közt viszály támad egy rabnőért; mire a sértett Achilles elvonja további segélyét a görögök harczaitól. Ezek, nagy szorultságba jutva, engesztelő kérelmekkel járúlnak Achilleshez; de ő nem akar személyesen harezolni, megengedi azonban, hogy barátja Patroclus, az ő fegyvereiben, próbálja megrémíteni a trójaiakat. Patroclus, Hector keze által, elesik; erre Achilles, barátja halálát megtorlani, csatába megy, Heetort megöli, s ezzel döntő fordulatot ad a trójai háborúnak. — A „Gerusalemme“ néhány szóba foglalt meséje pedig következő. Isten egyenes parancsából Godofréd készül a szent város bevételéhez; midőn a pokol Gernandot Rináld ellen bűszíti; miből párbaj, Gernando eleste és e miatt Rináldo száműzetése következik. A bűjdosó Armida kelepcejébe jut, hol kéjes szerelem ülén felelji a dicsőséget. Ez alatt a sötétség hatalmai mindent elkövetnek a keresztes had megrontására: egy csatán vészviharral segítik a pogányt; Rinaldóért a fővezér ellen lázadást szítnak; Szolimán arab főnököt éji támadásra ingerlik, segítik; s miután isten angyalai által elűzettek is, a város bevételét hiába kísérti meg Godofréd; ostromszereit az ellen fölégeti, az erdőt pedig, honnan újakat szerezhetne, a kárhozat angyalai hozzáférhetlenné tették. Ily nagy szorultságban nincs segély Rináldón kívül, mert csupán ő oldhatja fel bűbáj alól az erdőt,

csak ő döntheti, Sveno fatalis kardjával, keresztyén részre a győzelmet. Visszahivatik s teljes diadalt eszközöl.

Tasso ugyan többszörözi mintegy Achillest amaz ötven bajnokban, kiket Armida cselei szintén elvontak a harcztól; de ezek, Rinaldo mellett, jóformán fölöslegesekek. Mert való, hogy távozásuk nagy csorbát ejt, mi leginkább észrevehető, mikor a dühös Argante ellen, nem lévén más, az ősz öreg Raimondónak kell párbajra kiállni; de váratlan visszatértükkel koránsem érnek el oly eredményt, mely e nagy zajjal készült epizódot igazolná, és szerzőt az „inepte molitur“ vádja alól fölmentené. Megjelenésük a főczelt, Jerszám bevételét, hajszálnyival sem hozza közelebb; nem is a legnagyobb veszély idején történik, hanem midőn már, a gonosz szellemek pokolra űzetvén, a diadal iránt úgy sem vagyunk kétségbe esve, midőn a harc mérlege pogány és keresztyén közt egyenlő (IX. 91); csupán azért jönnek, hogy ezt részére billentsék. Tasso az iliászi mese egyszerű fonadékát szövevényesbbé tette, de jobba ugyan nem.

A Zrínyiász meséje, ha gépeit kiveszszük, miben sem hasonlít az olaszéhoz. Szulimán, isteni végzésből, roppant haderővel jó Magyarország, közvetve az egész keresztyénség, ellen. A veszély, mely a hon fölött lebeg, iszonyatos: de egy kis vár, egy elszánt maroknyi nép, egy isten választotta hős megtöri az ellen túlnyomó erejét s önfeláldozással megmenti a hazát. Ez alapvázlat, minden egyszerű volta mellett, teljes: megvan benne a kezdet, közép, vég; nem hiányzik a *fordulat*, melyről Aristoteles tanít: „a mely nagyságban, egymás után történvén (azaz egymásból folyván) az események, *átmenet* van szerencséből szerencsétlenségre, vagy viszont

az a (eszelekvényi) nagyság kellő határa.“ — Ez átmenet Zrínyinél is megvan, és pedig *bal szerencséről jobbra*. Igenis! a Zrínyiászt hősenek kettős, úgymint földi és mennyei győzelme zárja be: mert Szulimánnak „hatalmát, erejét vesztí Sziget vára“ (II. 24); s mert az elesettek mártirkoronával dicsőíttetnek az égben. Mindazáltal érezni lehet, hogy daczára a kivívott nagy eredménynek, mely a haza megmentése, daczára a hős mártírok apotheosisának, nem végződik ez eposz, vihar és hánykódás után, ama teljes nyugalommal, ninesen legalább e föld szerint, a közboldogság ama csendes révpartjára vezetve, melyet az epopoeia végén oly lényegesnek tartanak. Azonban e fogyatkozás nem Zrínyié, hanem a tárgyé; az ő *érdeme*, hogy adott történetet, igazán költői felfogással, úgy idomított, hogy eposzát, ha nem is örvendő elégyűltséggel, de megnyugodva, engesztelődvé tesszük le kezünkől, és a fájdalom, melyet hősei gyász sorsa kelt bennünk, nem lever, sőt felmagasztal. Bizzuk e tárgyat egy Lisztire, Gyöngyösire: meglátjuk, mily végtelen jéremiadot csinálnak belőle!

A hasonlat, mely Tasso és Zrínyi tárgya közt van, a mennyiben itt is, ott is keresztyén elem összeütközése az izlással teszi a költemény alapját, a mienknek első pillanatra ugyanazon *gépezet* (machinerie) ajánlá, melyet Tasso használ. Ez, mint tudva van, eposza nagy czélját segélő s gátló hatalmakúl, egy részen a keresztyének istenét, máson az alvilág szellemeit hozza működésbe. Ha minden csodásnak, mit eposziró fölvesz, saját népe vallási vagy babonás hitében kell gyökereznie, másként visszás, gyakran nevetséges; ha tárgyához illőnek s olyanak kell lennie, mely azt fűnségesbbé, — a nagy esemény intézésében működő láthatlan kezét mintegy

láthatóvá tegye: akkor a természet fölötti erő, mely a keresztyánokat „isten akarata” véghezvitelében segíti, istápolja, nem lehetett más, mint a végetlen kegyelem, mely önfíát adta a bűnös emberi nemért. Más részről a keresztyén vallás és traditio szelleme azt is megtűri, hogy ama fensőbb akarral szemben, de annak engedélyével, a kísértő is űzze játékát, s edző akadályokat vessen útjába az igaznak. Így lőn Tasso gépezete isten és pokol ellentétben; egy felől a nagy, az örök elv, más felől ármány, erőszak, (*Ai gran principii oppor forza ed inganno*. VIII. 3). Tasso választását helyeslenünk kell, bár nem egy észrevétel fér machináihoz, s a módhoz, mely szerint alkalmazza. Első, hogy isten és pokol között nem lehet az az ellenkezés, mi a klasszikai eposzok istenségei közt van; mert ezek egyenlők, mindnyájan a hatalmasb fátum alá vetvők; míg amott a győzelem már eleve bizonyos, mert az egyik fél, (isten) kinek akarata fátum is egyszersmind, uralkodik a másikon. Továbbá, hogy az alvilág démonai közt a pogány hitrege alakjai is szerepelnek; de ez nem csak Tasso hibája, hanem, Dantén kezdve, az egész középkoré. Aztán úgy tetszik nekem, hogy a „Gerusalemme” dalnoka bővebben is bánik a csodással, mint a valószínűség, melyet eposzban sem szabad nagyon elveszteni szem elől, megengedné. Isten és Gábor angyal (I.), Izmén bűbajos célzása a palladium-szerű Máriaképpel (II.), Plutó gyűlése az alvilágon (IV.), az Idraote-nak sűgalló „angel iniquo” (IV. 22), a Gernandót Rináld ellen bűszító gonosz lélek (V. 18), Tánkréd foglyúl este Armidánál, (VII. 44), Istentől Raimondo védelmére küldött angyal (VII. 79), Belzebúb, ki a fegyverszünet megtörését eszközli (VII. 99), az alvilági sereg támasztotta vészvihar (VII. 144),

Astragora és Alecto (VIII. 1), Sveno apródjának csodás elbeszélése, meg a fatalis kard (VIII. 23—36), Alecto, midőn Godofréd ellen lázaszt (VIII. 59), a szárnyas bajnok, mely Bouillont védni láttatik (VIII. 84), Alecto a mint Szolimánt éji esatára ingerli (IX. 1), a harezi kürtöt megfújja, (IX. 13), Jeruzsálembe hírt visz (IX. 14), a pokolnak Szolimán mellett viaskodó minden hatalmai (IX. 53), Isten a maga királyi székében (IX. 56), Mihál angyal, a mint a gonosz lelkeket pokolra űzi (IX. 65), Izmén bűvös szekere, s a Szolimánt láthatlanná tevő köd (X.), az ötven vitéz elbeszélése Armida fogságáról (X. 60), remete Péter jóslata (X. 73), Bouillon meggyógyulása (XI. 72), Arsete elbeszélése (XII. 39), Izmén, a mint az erdőt megbűvöli, (XIII. 1), s a bűbajos erdő általában (XIII.), Péter látnok (XIII. 50), Isten harmadszor fölleplezve (XIII. 72), Bouillonnak esuda *Álmat* küld, (XIV. 1) Péter látnoki jelentése (XIV. 30), a szent bűbajos öreg (XIV. 33), a csodahölgy (XV. 3), Armida szigetje s bűbájai (XV. XVI), Rinaldo útja visszafelé (XVII. 54—97), a megbűvölt erdőben (XVIII.), Godofréd látása, Mihály angyal, s a mellette harczoló mennyei sergek (XVIII. 92), égi fenség Godofréd külsején (XX. 7, 20) Ime, csak futtában 37 csodás jelenetet számlaltam meg, melyek közül némelyik fél vagy egész éneket betölt. A csodás a fönséghez tartozik, gyakori használat rontja hatását; ritkán, ünnepélyes, felmagasztalt perezekben van helye, ha csak oly csintalan képzelem-játék nem akar lenni, mint Ariostónál az Orlando palaczkba zárt esze, melyen a szerző is, mi is, mosolygunk. Az ellenvetés, melyet az ókori hősköltemények példája fölidézhetne, hol a csodás szintén gyakori, elenyészik, ha meggondoljuk a

mythologia és keresztyén világnézet közt levő különbséget. Ama szerént az ember, minden léptén, pártfogó vagy ellenséges démonokra bukkan; ez egy jóságos főhatalom folyvást őrködő gondjaival nyugtat meg; mire elég ottan-ottan rámutatni. Végre Tassonál a gépezet összeillesztésében is veszek észre hiányt; ime ott van (II. én.) Izmén, a bűbajos, ki „dörmögő verseivel Plutót alvilági csarnokában is megfélemlíti, s annak démonait, mint szolgálkat, használja istentelen céljaira, feloldja, vagy lánczra veti“: mégsem ő hozza először működésbe a sötétség hatalmait, hanem Plutó (IV. én.) önindulatból (motu proprio) támad a szent sír bajnokai ellen.

Zrínyinek, mondom, miután költeményét „Homer és Virgil“ példájára „fabulákkal keverni“ azaz benne a csodást alkalmazni helyesnek találta, már fölvelt tárgya természeténél fogva a Megszabadított Jerusálemre kelle fordítani szemeit. Menny és pokol hatalmai mozgatják önála is a cselekvényt; de az ellentét nem oly merev, mint Tassonál: isten és ördög nem mintegy csaknem hasonló erővel küzdő felek; hanem az utóbbi az elsőnek néha engedelmes, néha pártütő szolgálja. Isten, nagy célja kivitelére, a pokollal is rendelkezik, midőn Szulimánt Alektó által Magyarország ellen ösztönözi; de majd Alderán fölhívásának is enged e „mindig pártos“ fajzat, mihelyt alkalma nyílik isten ellenére cselekedni. Valljuk meg, e felfogás keresztyéniebb, mint a Tassoé, s így a kölesönzött machina jobbá válik Zrínyi kezében. A klasszikai mythologia elegyítését, annyi példa után, ő sem gondolta hibának: óvakodott ellenben túl terhelni eposzát csodással, és tán nem annyira azért, mivel a protestantismus megrendíté vala már a csodákban való hitet, (Toldy), hanem a fűnség iránti helyes érzékből,

melyet Zrínyi egész művén keresztül tanúsít. — Ama kettősség is, melyet Tassonál Izmén és Pluto külön felleptében hibául jelöltem meg, el van kerülve azzal, hogy a sötétség angyalai csak Alderán ígézetére hagyják el az alvilágot.

III.

A FŐ HŐS.

Az Iliász hősei mind nagyok, de mind *emberek*, nem szabadok emberi gyöngeségtől. Ő nem indult ki a szabályból, egyet szándékosan a többi fölé emelni, s abból példányhőst teremteni, hanem jellemezte mindeniket, s a kiből legtöbb nagyszerű tulajdon egyesül, a ki döntőleg intézi az eseményeket, annak utóbb *főhős* nevet adtak. Virgil már példányhőst akart teremteni, gyöngesség nélkül, de az neki rosszul sikerült. A priori összeállította a nagy és nemes sajátságokat, melyek a főhős lényegét teszik: s e *fogalom* képviselője volna Aeneás. De a pious Aeneás így is sok gyarlósággal született meg. Didó iránti hűtlensége, a kor szellemében tekintve, s hogy a fátummal ellenkezik, nem volna oly nagy. — Atyja és fia iránti gyöngédsége, Palinurus és társaihoz való jóindulata szép emberi vonások benne: de egészben még is csak: *fogalom*. — Tasso e törekvést, fogalomból főhőst csinálni, még tovább vitte mint Virgil. Godofréd igen *kegyes* ember, de érzéketlen gép. Semmi gyöngédség, senki iránt: kegyessége mindent absorbeál. Dudó ravatalánál egy *könny-cseppje* sínes, Ármida nem hat reá, mert már olyan mint a *jóllukott madár* (szép erénye a klas-

tromba vonúlt szenteskedőnek!) Testvéreihez nincs egy meleg szava. Se fiú, se férj, se atya, se testvér, se bajtárs: csak a rideg erény, méltóság, ildom simboluma. — De még ilyennek sem tökélyes. A szerelemnek ellenáll, nem erényből, de mert „jóllakott vele“. (V. 62.) Csak olasz képzelheti ebben a szüzesség tökélyét. „A változó és könnyelmű világban“, mondja máshol „gyakran állhatatosság megváltoztatni a gondolatot“ (V. 3). Nem a legerényesb maxima. Midőn először ostromra vezérli hadát, (XI. 1), a pio Goffredot figyelmeztetni kell, hogy isteni tisztelettel fogjon e nagy munkához.

Zrínyi előtt, midőn őset rajzolta, mind Aeneás, mind Godofréd lebegett; de mégsem csinált belőle fogalmi hőst. Az ő Zrínyije él, lehell, érez; örvend, búsul, aggódik, hisz, remél. Az ő Zrínyije vallásos buzgóságban nem enged Bonillonak: hite mély, lelki meggyőződés, de ez nem absorbeálja egyéb érzelmeit. Honát, királyát szereti, bajnok társát meg tudja siratni, katonái népszerű tiszteletét bírja, velük eszik, vigad, — ellene iránt kegyelmes, lovagias, családi gyöngéd érzelmét okossággal mérsékli. Godofrédot, mint szépen festett képet csak bámulni, Zrínyit tisztelni és szeretni lehet egyszersmind.

ELEGYES CZIKKEK.

NEKROLOGOK.

SZEMERE PÁL. *)

Elhagyott ismét egy igen kedves emberünk, a kivel együtt lenni öröm volt. Minden mozdulatának, szelíd szemének s egész lelkének ifjúi elevenésege, az a gyermeki kedély és érdeklődés minden ügyünk s kivált irodalmunk iránt, alig engedék elhinnünk, hogy egy hetven éven túl levő agg áll előttünk s ereszkedik le hozzánk azon baráti bizalommal, mintha régi s egykorú ismerősei volnánk. Meglepetve tekinténk az életet sugárzó szemekre, midőn előhozta, hogy már az írást s olvasást meg nem bírják. A mint karszékében ült, alig tudjuk vala, hogy ez azon Szemere Pál, kit Kölesey még ifjú korában *az én Palim*-nak írt, s kit már kis-korunkban a legöregebb irodalmi férfaink sorában értünk, ha változatos társalgása közben, mellesleg oly oldalról nem emlegeti néha Vörösmartyt, Kisfaludyt, Kazinczyt, mint csak a legközelebbi ismerős s legavatottabb jó barát teheti. Még az öregek azon korokkal való

*) Megjelent a FIGYELŐ-ben. (1861. 319. lap.)

kérkedését sem tapasztaltuk benne, melyet majd minden öregben látunk Nestor óta. Pedig maga is el-elmondhatja vala nekünk Homér ezen aggastyánával: „különb embereket értem már a földön nálatok; mert sohasem láttam oly bajnokokat s tudom nem is fogok látni, a minő Kazinczy, Kis János s az én kedves barátom Kölesey volt, a kik oly hatalmas férfiak voltak s oly hatalmas férfiak módjára küzdöttek, a kikkel együtt küzdöttem magam is, és a kik hallgattak szavaimra.” Ő több volt Nestornál, ki csak a harmadik emberöltőt érte. Szemere már a negyedik-ötödik irodalmi generációban élt. 1802-ben volt ő ifjú költő s 1806-ban, huszonegy éves korában, IRODALMI ZSENGÉK-et ad ki, midőn a hat éves Vörösmartyt atyja alig kezdé az abc-re tanítani s Bajza ölben hordott kised volt; 1811-ben a Kazinczy sonettjeivel, — ezen akkor nálunk egészen új lyrai formában — jelennek meg sonettjei. A nála öt évvel ifjabb s később fellépett Köleseyvel nemsokára a legszívesebb irodalmi és személyes barátságot kötötte. Nagy része volt azon polemiákban, melyek az irodalmi nyelv reformját s az ízlést diadalra segíték; a magyar journalistika ezen eseesemő korában fáradozott annak megszilárdításán; eredeti és fordított művek által gyakorlatilag is sikerrel szolgált Kazinczy táborában, melynek sokszor nyerte ki tapsait, s sokszor adott rögtön elfogadott új szavakat. Elhiszi-e az újabb nemzedék, hogy nem ó szavak: a *gyár*, *irodalom*, *ipar*, *regény*, *jellem*, *botrány*, *dirat*, *ábránd*, melyek annyira nélkülözhetlenek, — s melyek lételet Szemeré-nek köszöni a nemzeti nyelv? — A Kazinczy-Kölesey korszaka után megérte a Kisfaludy-Bajza korát, melyben nem kevésbé tevékeny részt vett, mint az öreg irodalmi párt egyik szószólója

a hevesen támadó fiatalság ellen, hogy később ismét kezét fogjon Bajzával az *Athenaeum* korában. Részt vett a Kisfaludy-társaságban mindjárt keletkezte után. Láttá közeledni, első üdvözlé, megérte és túlélte Petőfi korát. Irodalmunkat újjászületésétől kezdve a legnagyobb részvétellel, s míg bírta, munkás részvétellel kísérte, s egész lélekkel osztozott annyi szép diadal örömeiben: Csokonai, Berzsenyi, Kisfaludy Sándor, Kazinczy; majd Vörösmarty, Bajza, s az ifjabb Kisfaludy, végre Petőfi s egy-két kortársa: — mind ez nagy lelki örömmel tölté el őt, ki még csekélyebb diadaloknak is teljes szívéből tudott örülni. Színészetünket úgy szólván a nemlétből látta előteremni s fiatal lelkesedéssel üdvözli Vidához írt szép versében, hogy később megérje e művészet állandósítását hazánkban. Ő maga is részese volt talán azon, csak a hazafiak tűnődő lelkében élő terveknek, melyek egy magyar Akadémia föllállítása körül oly sokáig meddők maradtak; de megérte, hogy 1828-ban maga legyen a már valósággá lett intézet alaprajzának egyik készítője és 1831-ben rendes tagja; megérte végre azon diadalt, melyet a hazai tudományosság érdeke oly fényesen ült meg közelebbről ezen intézet általános támogatásában. Ennyi lelki öröm tette örökre ifjúvá ezen szívben-lélekben buzgó öreget! — Született 1785-ben febr. 19-ikén Péczelen s kimúlt Péczelen 1861-ben márczius 14-ikén, 78-ik évében járva. Munkálkodása emlékéét már régóta az irodalom-történet által látta biztosítva; de hogy szíve buzgalmát se vigye magával a sírba, hanem annak hosszú élete még hosszabbra nyúlják, összes vagyonát, hallomás szerint, a pesti reformált tanintézetnek s irodalmi czélokra hagyományozta. Temetésén, mely márczius 16-ikán történt, a régi barátok közül,

kiket majd mind maga kísért egyenkint az örök nyugalomra, alig egy lehet vala jelen; de az érdemdús élet után teljes részvéttel kísérte őt oda lélekben minden valódi hazafi. Áldás emlékezetére!

VACHOTT SÁNDOR. *)

Ápril 11-ikén nagy tömeg kísért ki halottunkat Budáról a kerepesi temetőig. Mily buzdító az érdemre egy ily temetés, s mily lelkesítő a közrészvét, mely a hazafit megragadja, látván, hogy az érdem magas születés nélkül is mily rangot foglal el. A temetés oly szép volt, mint a kimúltnak élete; ha ugyan szépnek nevezhetünk akármely temetést, ha ugyan szépnek nevezhetjük a martýrok életét.

Vachott Sándor évek óta azon élő halottaink közé tartozott, kik a lelkökből szeretett hazának romlásában nem a testi, hanem a sokkal fájdalmasabb lelki halál tragikumával végzik dicső és becsületes pályájokat. Szomorú, mindig szomorú látvány ily alkonyat oly tiszta fényű nap után, bármennyiszer láttuk példáját a közelebbi tíz év alatt. A történet meg fog emlékezni, a hazának nemesak harezban elesett, hanem a haza ügyében oly sokat szenvedett fiairól is. Egy korra sem illet annyira a költő szava: „Keservben annyi hű kebel szakadt meg a honért,” mint a közelebbi évekre.

Senki sem látszott kevésbbé martýrnak teremtvé, mint azon egyszerűen gyöngéd költő, kinek kellemes dalaiban oly szelíd, mint a minő teljes a harmonia. A kedves báj egy erőszakos felkiáltás, a képet egyetlen

*) Megjelent a FIGYELŐ-ben. (1861. 383. lap.)

durva vonás sem zavarja meg. Olvassátok el újra verseit — megérdemlik. — A hang és a tárgy egyaránt meggyőző lelke valódi szerénységéről s a finom gyöngédségről. Kevéssel beérő szív és lélek; vágyai egyszerűek és természetesek. A zajtalan családi életre látszott születte, melyet oly szépen fest ez epigrammjában:

„Áldott a hajlék, mellyet hű nő keze rendez,
S melyben a rendet földülja piczinyke gyerek.“

Ki ne emlékeznék költőnk azon patriarchalis öregére, kit „György úr“-nak nevez. Mintha csak ezen békés öreg volna ideálja! Három-négy verset ír róla, s mily gyöngéd egyszerűséggel festi halálát:

Midőn utószor mentél ágyadig,

 Szép rendesen, mint véredben vala,
 Az ágy előtti székre vetkezél,
 S nem gondolád, hogy mindegy már neked
 Akár a földre hányd ruháidat,
 Avvagy kidobd a keskeny ablakon.

Dalai mutatják, hogy költőnknek is ez lett volna legtermészetesebb kímúlta. Lelkületéhez, vágyaihoz oly jól illett volna a csendes átszenderülés hetven boldog év után, — a helyett, hogy legszebb korában élőhalottként rejtőzzék el, s koporsójára is csak negyvenhárom év legyen írva.

De ez egyszerű lelkület őszinte volt, s az álságot gyűlölte mindenek fölött, — a mit mondott, érezte is. A szelidség, mely dalaiban van, mélységgel párosúl.

Költőnk igazat mondott, s talán magáról szól, midőn ezt írta a szívről:

És mint a lázadt tenger, oly hatalmas,
És akkor is mély, a midőn nyugalmas.

E mélységről tanúskodnak azon valódi gyöngyök, melyek verseiben sűrűn tűnnek elő, s melyeket csak érző szív talál. Gyakran lep meg egy-egy oly hang, mely bár ismeretesnek látszik, egészen új. E hangot nem lehet tanulni, vagy utánozni: a természetességben van ereje. Hazafias verseiben is ugyanazon mély, őszinte érzés, mint szerehni dalaiban, — melyek néha rajongók, de ép oly szelidek, mint komolyak. Szabadság a másik bálványa, melyet számos dalaiban annyira kifejezve találunk, mintha költői lelkében nagyobb életszükség volna az, mint másnál, s a *Külföld rabjájának* írója mély borzalommal festi elénk a börtönt. — És ő elvesztette érzelmeinek csaknem minden tárgyát. 1849 a haza jövőjét tette kétségessé. 1853-ban a fogság elzárta családjától, kedveseitől, megfosztotta szabadságától. — De ki tudná leolvasni a lelkületről az ember végzetét? ki volna oly vakmerő, hogy a szív fenekén rejlő titkok mélyébe akarjon hatni? A szerencsétlenséget egész nagyságában tudjuk érezni, de magyarázni nem. A rokonszeny az, mely műveit kedvesekké tévé, — s ő egyik legsympathetikusabb költői egyéniség — a rokonszeny az, mely koporsóját környezé, s mely a kerepesi temetőben, hol annyi jeles költőnk sírja áll, fogja koszorúzni sírkövét. Környezzék a vértanú és költő sírját a hála és kegyelet jelei!

MADÁCH BEVEZETÉSE

A KISFALUDY-TÁRSASÁGBAN.

(1862 márczius)

Tisztelt Társaság! Nekem jutott a szerencse, hogy Madách Imrét e szépirodalmi társaságban bemutassam.

Ezen bemutatás nem most történik először. Oh, emlékszem én, s mindenkor édesen fogok emlékezni a napra, midőn ama nevezetes műnek, az EMBER TRAGÉDIÁJÁNAK, habár csupán töredékeit olvasva Önök előtt, majd örvendő meglepetés, majd lelkesült csudálkozás, itt javalló elégyűltség, ott elmélyedő figyelem, mindenütt pedig folytonos, fokozatos érdek kifejezését láttam a hallgatók arczain. Jól esett nekem ily fogadtatása a költeménynek a Tisztelt Társaság részéről: mert úgy szólván felelősséget, erkölcsi solidaritást vállaltam a sikerre nézve az által, hogy e művet Önök elé hoztam. Ugyanis a szerző — méltán jegyzem fel e vonást oly korban, midőn a leghalványabb irodalmi zöldség is, mint pinczében kelt növény, a nyilvánosság napfényre felé nyújtózkodik — a szerző, mondom, egyedül az én ítéletemtől függeszté vala fel, lásson-e világot e tragédia, vagy örök homályba veszzen: semmitől sem irtózáva annyira, mint felszeg vagy középszerű munkával szaporítani azon verselők számát, kiknek a költővé lehetést „non di, non homines,

non concessere columnae.“ Azóta is vettem őszinte vallo-
mását, hogy ha akkor e művet, rosszaló ítélettel küldöm
vissza, már rég tűzbe dobta — s „Ádám utolsó álmát
a purgatórium lángjai közt álmodta volna végig.“ —
A költemény, Önök javallása folytán, szépirodalmi tár-
saságunk tekintélye alatt, im megjelent, köz kézen forog;
és bár iránta, mint minden nevezetesb tünemény iránt,
a sajtóban úgy, mint magán körökben, a kritikában,
úgy, mint az olvasóknál, többféle lehet a vélekedés:
azt az egyet ma már bátran kérddhetem: van-e közöt-
tünk — nem mondom e falak, de talán a két haza
határai közt — olvasó, ki Madách művét irodalmunkra
nézve kisebb-nagyobb mértékben nyereségnek ne val-
laná; ki inkább azon időt szeretné visszahozni, mikor
a szerzőnek egy szeszélyétől függ vala, semmivé tenni
homályban lappangó költeményét? Azt hiszem, nincs.
Mindnyájan elégedve gondolunk e műre, s ha világ-
irodalmi jelességek mellett netalán érezzük, látjuk is
fogyatkozásait, nem örömetst válnánk meg a tudattól,
hogy ez — a mienk!

Nem volna itt helyén a tragédia érdemlegi méltatásába ereszkednem. De el nem hallgathatok egy észrevételt, mely inkább magán körben, mint sajtó útján felőle olykor nyilvánúlt, hogy t. i. e mű nagy mértékben pessimista világnézet kifejezője. Mellőzöm a kérdést, hogy a pessimista irányú költő megszűnik-e csupán ez által költő lenni, hisz úgy, pl. Byron, nem volna az. Óhajtandó ugyan, hogy a költői lélek teljes harmoniában legyen a világgal: de ha nincs, ki tehet róla. A művészet harmóniája nem mindig az optimismusé is egy-szersmind. De én nem találom e pessimismust az EMBER TRAGÉDIÁJÁ-ban, mihelyt mint egészt fogom fel. Mert min

sarkallik az egész? Lucifer részt követel a teremtésből, hogy megrontsa azt. Nyer istentől két megátkozott fát. Egyik fa segélyével erkölcsileg már megrontá az embert, hanem ő physikailag is tönkre akarja tenni Ádamban az összes emberiséget, hogy ne is szülessék az. Kívánhatjuk-e Lucifertől, hogy ne pessimista színben mutassa neme jövőjét Ádámnak, midőn célja: kétségbe ejteni s benne ily módon egész ivadékát előlni? Úgy de, mondják, a sötét álomképek tárgyilag is egyeznek a világtörténettel. Ezt tagadom én. Minden tárgyi hűség mellett, melylyel egyes korokat felmutat a szerző, látszik, hogy Lucifer, célja szerint, a sötétebb oldalt vette. Ez nem a szerző pessimismusa: ez magából a szerkezetből foly így. Téved tehát, ki úgy fogja fel, hogy a szerző a világtörténet egyes szakainak, s általuk az egésznek, hű képét akarta adni, azt mutogatván, hogy nincs haladás az emberiségben, csak szüntelen körben forgás, vagy alább szállás, míg minden a nihilismusba süllyed. Ki egyszerű egész voltában tekinti e compositiót, az tisztában lehet a költő céljával. „Lucifer az embert teljesen meg akarja rontani; az első embert kétségbeesésig űzve, benne megsemmisíteni összes nemét; ez neki a sötét képek által már-már sikerül is, midőn a szeretet szava, és isten keze visszarántja az örvény széléről.” Ez a mese alapvázlata: innen indulva kell méltányolni az egyes részeket, és a kivitel sikerét.

De szinte megfeledkezém mostani feladatomról, mely nem egyéb, mint hogy ama jeles mű alkotóját e szépirodalmi társaságba mint tagot, bevezessem. Im itt áll közöttünk: elég rámutatnom: ez ő! Szellemét ismerjük mindnyájan. Ki a gondolatnak, az általános emberi-

nek oly derekas érvényt szerze faji s egyedi aprólékos-
ságba s képzelmi üres játékba nagyon is elmerült mai
költészetünkben: annak diszes helye van közöttünk. És
így, Tisztelt Barátom, nincs egyéb hátra, mint alkalmi
előadással elfoglalnod azon széket, melyre mindnyájunk
egyhangú szavazata oly örömet, oly méltán hívta meg
az EMBER TRAGÉDIÁJÁ-nak koszorús szerzőjét.

A MAGYAR SHAKSPEARE MEGINDÍTÁSA.

(Jelentés a Kisfaludy társasághoz. 1860 október.)

Tekintetes társaság! Alúltr bizottságnak a közelebbi rendes havi ülés által föladatául tűzve t. Tomori Anasztáz úr ajánlata következtében a magyar Shakspeare-kiadás alaprajzát elkészíteni s foganatosítása módjára nézve javaslatát a jelen ülésben előterjeszteni: ennek folytán a bizottság tanácskozása eredményét a következőkben van szerencséje bemutatni.

Mindenek előtt azon kérdés vala eldöntendő, hogyan eszközölje a társaság a költemények fordítását: megbízás által-e, maga keresvén és szólítván föl az e munkára képes egyéneket; vagy fölhívás által a haza íróihoz, hogy mindenkinek alkalom nyújtassék erejét e nem könnyű munkán megkísérteni. Az első mód czél-szerűbbnek mutatkoznék, ha attól nem lehetne tartani, hogy a társaság nem talál elegendő erőket czélja fönnakadás nélküli kivitelére; míg a másik módon félni lehet, hogy annyi tökéletlen fordítással árasztatunk el, hogy időnk nagy részét áldatlan művek olvasása- s bírálatára kellend vesztegetni. Mindazáltal a második út előnye, miszerint ismeretlen képesség tűnhet föl, mely a vállalat erélyes folytatását nagyon könnyítheti, arra határozta a bizottságot, hogy a nyilvános fölhívást se

tartsa mellőzendőnek: hanem mindkét módot ajánlja ügyes fordítók szerzésére.

A mi az elveket illeti, melyek szerint a fordítás eszközlendő lenne: a bizottság nem látja czélszerűnek, hogy ez iránt a fordítók előre hosszas, körülményes utasításokkal nyűgöztessenek le. Elég volna annyit mondani, hogy az áttevők alak- és anyag-, vagy tartalomhű fordításra törekedjenek; jambust jambussal, lyrai alakot lyraival adjanak vissza: de úgy, hogy az eszmét, az erőt, a nyelvet (különösen szavalati) gördülékenységét apró formai bibelésnek sehol föl ne áldozzák. E szerint nem követelné a társaság, hogy a magán vagy párbeszédek vége — hol Shakspearenál a jambus rímekbe csap — okvetlenül rímelve adassék; nem, hogy a fordító mindig és mindenütt sort sorral adjon vissza; nem, hogy a lantos idomú részeket ép azon idomban ugyanannyi szótag- s rímmel fordítsa. De megkívánná, hogy az ötös jambus, lehetőleg szabályosan kezelve, megtartassék; sőt azt is, hogy oly darabokban, hol rímes alak az uralkodó (pl. a *Midsummernights-Dream*), ez alak a magyarban is követve legyen stb. Általában a bírálók dolga lenne, az itt körrajzolt formai határok közt megítélni, vajon a fordítás bír-e annyi benső jelességgel, hogy ezért az alakban némi elnézésre számolhat; vagy szoros ragaszkodással a formához, a szellemet nyomorította meg, mely esetben elvetendő. Óhajtja a bizottság, hogy az áttétel ne annyira azt az olvasót igyekezzék kielégíteni, ki az eredeti Shakspeare-el kezében szót szóval összehasonlítja s inkább nehézkes fordítással is beéri, csak hogy egy jota se vesszen el az eredetiből; mint inkább azt, ki az angolhoz nem férhetvén, szépségeit a nagy költőnek magyarban kívánja élvezni; s a

színpadot, mely nagy hiányt szenved jó fordításokban. Legfőbb czél mind a háromnak kielégítése s erre törekedni kell, de teljesen elérni csaknem lehetetlen.

Főntos kérdés továbbá, vajon Shakespare, úgy a mint van, sikamlós, nem ritkán obscenus részeivel adasék-e a magyar közönség kezébe. Itt az a kérdés áll elé: teljes Shakspeare-t akarunk-e, vagy megcsonkított, hézagos, castrált kiadást. A magyar közönségnek becsületére válik, hogy szeméremérzete még azon szabadságot sem tűrheti a művészetben, melyet nagy írók, festők stb. gyakran vesznek. Aztán a növendék-kor, a hölgyterem, a salon-asztal kiméletet igényel. De másrészt oly lényeges dolog, most, midőn Shakspeare-t adni akarjuk, nem adni hiányosan, hogy a bizottság nem örömet szavazna egy csonka fordításra. Mert nem egyes helyek, öt-hat sor kihagyásáról van itt szó; egész darabok vannak, melyeket részint teljesen kihagyni, részint úgy meg kellene csonkítani, hogy nem lenne dráma többé. Említsük-e a „Measure for Measure” című vigjátékot; melynek noha erkölcsi tendenciája jó, egészen a testi gyönyör s a kéjházak legében foly le? Vagy János király első fölvonását, mely ki nem hagyható a nélkül, hogy a darab tönkre ne jusson. A bizottság tehát azt ajánlja: fordíttassa a t. társaság, más nemzetek, különösen a németek példájára Shakspeare-t egészen, meg nem csonkítva, csupán arra utasítva fordítóit, hogy részletekben, s hol a darab kára nélkül történhetik, igyekezzenek az ily sikamlós helyeket szelidebben adni vissza s a botrányt a mennyire lehetséges, eltávolítani.

Ezen kérdéssel összefüggőleg szóba hozatott: lefordíttassanak-e a nagy angol költőnek azon darabjai, me-

lyek hihetően ifjúi dolgozatok levén, nagy szelleméhez nem egészen méltók, mint Titus Andronicus, Pericles. A bizottság azon véleményben állapodott meg, hogy teljesség okáért mindazon darabok, melyek Sh. legutóbb kiadásában, neve alatt keringenek, s így a mondottak is, lefordítandók. Hogy pedig a közönség az ilyenek megvételeitől vissza ne vonja magát: a kiadást oly módon véli a bizottság eszközlendőnek, hogy azon egy füzetben, mely Sh. valamely hírneves darabját tartalmazza, mindig egy másodrendű drámája is adassék, s így az utóbbiak kelete biztosítva legyen.

Tekintve a bizottság, hogy Sh. egyes darabjainak irodalmunkban már léteznek fordításai: e részben oda irányult véleménye, hogy ezek közül a jobbak, ha, és mennyiben írói tulajdon nem forog fönn, átnézendők, kijavítandók s jelen kiadásban fölveendők lennének. Általában utasíttatni kívánná a fordítókat, hogy azon fordításokat se mellőzzék segédül venni, melyek a nemzeti színház számára régebben készültek: mivel ezekben, ha sokszor hibásak s nem elég hívek is az eredetihez, helylyel-közzel oly erőteljes drámai nyelv van, mely az új áttételnek javára szolgálhat.

Kíváncsok levén továbbá, hogy az áttétel Shakspearenek minél jobb, s az egyformaságért, ugyanazon angol kiadásából történjék: e czélra a bizottság dr. Delius Miklósnak nagy részben már megjelent, s Eberfelden, Friderichs könyvárusnál folyvást jelenő angol szöveggel s német igen jó bevezetés- s jegyzetekkel ellátott kiadását (melyet Tomori úr már meghozatott, s e czélra hihetően örömet átkölesönöz) tartja kijelölendőnek; nem rekesztvén ki, sőt óhajtván, hogy a fordítók minél több kiadást s német áttételt vegyenek segítségül.

A jegyzetekből elég lenne annyit használni föl, mennyi a szöveg értésére multhatatlanul megkívántatik; s talán egy rövid előszót minden darab homlokára, mely a darab iránt szükséges értesítést tartalmazza.

Hátra van egyike a legfontosabb kérdéseknek: mi módon gyakorolja a társaság az e vállalattal reá ruházott bírálati jogot és köteleességet. Vajon, ha valakit méltónak lát egyenesen megbízni a fordítással: nem visszas lenne-e annak dolgozatát utólagos bírálatnak vetni alá? Vajon képes lesz-e kebeléből annyi ítészi erőt állítani ki, mennyi ezen bírálosokra szükséges, kivált ha tagjai közül némelyek, s talán a kik épen bírálni hajlandók volnának, fordítással lesznek elfoglalva. S követelheti-e tagjaitól, hogy e részletes összehasonlítást, napokat, heteket igénylő munkát elvállalják, s díj nélkül teljesítsék? ki, és hány lesz olyan tag, a ki elszánja magát, hogy a fordítást az eredetivel, sorról sorra, betűről betűre összevesse; a hibákat, hiányokat, nem elég sikerült árnyéklatoakat, s ezer ily apróságot, összejegyezze, kimutassa, a fordítónak javítás végett megküldje, s a javítottat ismét új vizsgálatnak vesse alá? A bizottság, e nehézségekkel szemben, átlátja, hogy ilyes bírálat majdnem lehetetlen. Könnyebb módot kelle tehát keresnie. S ez abban áll, hogy t. társaság nevezne ki tagjai közül hármat, vagy állandóan, vagy felváltva az egyes darabokra, kik a bírálatban együttesen járjanak el. Összeülvén t. i. egy közülök olvasná a fordítást, a más kettő az eredetit, s talán annak jó német fordítását, melyet előre is megolvastatott, tartaná kezében; s folyvást kieserélnék észrevételeiket. Ily módon talán elsiklana egy-két hiba: de arról általános ítéletet lehetne mondani, vajon a fordítás jó-e, kielégítő-e, vagy épen

rossz. Idő és munka lenne meggazdálkodva, s a bírálatban mégis meg lehetne nyugodni. Azon esetre is, ha az áttételt javítás végett vissza akarnák adni a fordítónak, a nem sikerült helyek egyszerű aláhúzásával, vagy a gyöngés oldal kijelölésével s egyéb tanácscsal elegendően támogatnák a fordítót.

Ennyi, a mit a bizottság, küldetéséhez képest, a fenforgó vállalat ügyében előterjeszteni szükségesnek látott.

ELŐRAJZ

A SZÉPIRODALMI FIGYELŐ

MEGINDÍTÁSAKOR.

Midőn ez új folyóirat a magyar szépirodalom többi képviselői között megjelen: oly tért szándékozik elfoglalni, mely nálunk ez idő szerént betöltve nincs.

Tekintve az élénk mozgalmat, mely költészetünk mindkét — folyó és kötött — alakú terményei körül mutatkozik: nem lehet nem örvendeznünk e jelenségen. A lapirodalom terjedése kedvező mértékét nyújtja egyfelől az olvasó közönség gyarapodtának, bizonyítván, hogy mindegyre növekszik azok száma, kik a szellemi táplálkozás szükségét érzik; másfelől új meg új írói nevek feltűnése arról tanúskodik, hogy szépre jóra törekvő ifjaink — talán egyéb munkatér hiányában is — növekedő buzgalommal sereglenek a hazai költészet zászlói alá. De a figyelmes szemlélő azt is veheti észre, sőt nem ritkán a közönségből is hallatszik panasz, hogy e szétáradó terjeszkedés nem áll a mélységgel kellő arányban. Rendült vízszínhez látszik hasonlítani, melynek gyűrűi, minél nagyobb kört fognak be, annál sekélyebb hullámot vetnek.

A létező folyóiratok közt egyet sem tudunk, mely feladataul tűzte volna szépirodalmi törekvéseinket foly-

tonos figyelemmel kísérni. Könyv, könyv után jelenik meg, nevek tűnnek föl és el, a nélkül hogy valaki fáradságot venne amazok becsét, ezek értékét csak egy szóval is méltánylani; kivéve néhol egy banalis ajánlatot, mely mi különbséget sem tesz a műremek s a hívatlan együgyűség első gagyogása közt. Ez nem maradhat így: művelt irodalomban nem szabad így lennie. Józan, méltányos, körülményeinket ildomosan számbavevő bírálat szüksége elútasíthatlan. Írók és közönség érdeke egyaránt kívánja ezt. Az érdemnek koszorú, a tehetségnek buzdítás, a lelketlen kontárságnak visszariasztás kell. S a közönség méltán megvárja az irodalomtól, hogy ez maga tájékozza őt világra bocsátott szüleményei iránt.

E kiáltó szükség az, melyen a SZÉPIRODALMI FIGYELŐ, erejéhez képest segíteni, *elzánta magát*. Gondjai nagy részét áldozza a megjelenő művek ismertetésére. Ez két külön rovatban történik. Előbb minden művet, nyomban a megjelenés után, rövid jellemzéssel mutat be a közönségnek; azután az egy vagy más tekintetben figyelmet gerjesztőkről tüzetesebb bírálatot ad. Egy külön rovatban a külföldi szépirodalom jelesebb tüneményeit fogja bemutatni, kísérve saját, vagy a külföldi tekintélyesb műbírák észrevételeivel.

De ez nem meríti ki programját. A műérzék fölgerjesztése, ápolása, kifejtése levén a czél, hová a lap irányoz, *elméleti* tájékozásoknak is helyt ad az aesthetika körében. Mindaz, mi a széptan, szépműtan, műtörténet országába esik, tárgya lehet fejtegetésinek. Ez által főleg a készülő s kezdő írókra szándéka hatni, hogy elvégre kihatóljunk az öntudat nélküli naturalismusból.

Óhajtja ezen kívül hazánk tehetségesb íróit egy díszes koszorúba gyűjteni. Költői műveket, (verselt és folyó beszédben), mint más szépirodalmi lapok, rendszeren közöl. Sőt e részben, a mennyire lehet és tere engedí, a szokottnál nagyobb változatosságra törekszik. Semmi ága a költői productionnak nincsen kizárva, föltévén, hogy megfelel a művészet igényeinek, és hogy a darab nem igen hosszú. Komoly és víg, pathosz és humor egyaránt édes gyermekei a múzsának; s mi a komolyságot lapunk irányába, nem a közlendő művek unalmas egyhangúságába helyezzük.

És itt szabad legyen íróársaimat, — azokat is, kikhez magán soraim el nem jutottak — esatlakozásra szólítanom fel. Az ő becses közreműködésük tehet engem képezzé, hogy szándékomat valósítsam. Óhajtásom az, hogy e lap irányadóvá s mintegy irodalmi központtá nője ki magát. Nem a lap anyagi, — hanem az irodalom szellemi javáért óhajtom ezt. Ha ők engem oly művekkel támogatnak, melyeket példányul lehessen mintegy a serdülő nemzedék elé tartani: elérve lesz célom, mely az irodalomé egyszersmind. S e szellemi versenyből ifjabb pályatársaim, a jövő reményei, sincsenek kizárva. Nem a régít az új ellenében, hanem az örök szépet az idő gyarlósági ellenében, akarjuk képviselni.

Még egyet. Lapunk szépirodalmi, de nem divatlap. Képeket s egyéb műmellékletet nem ígérhetünk, legalább egyelőre. Nem, mintha kifogásunk volna a képek ellen; sőt elismerjük, hogy a szépérzet kifejtésére üdvös szolgálatot tesznek, kivált oly országban mint a mienk, hol oly gyéren találkozni a képző művészetek eredeti alkotásaival. De mi lapunk tartalmára óhajtjuk

irányozni a figyelmet. Nem hiszszük, mit a magyar közönségről itt-ott hallani, hogy ez csupán műmellékletekért pártfogolja lapjainkat.

Álljon itt végül a rövid *előrajz*, mikép azt eleve néhány sorban összeállítottuk:

Célja a lapnak a magyar szépirodalom (műpróza és költészet) aesthetikai fejlődését előmozdítani. Eszközi e czélt

I. *Elméletileg*: széptani értekezések, hosszabb, rövidebb tájékozások, fejtegetések által.

II. *Gyakorlatilag*: 1. Szépirodalmi (prózai és verses) dolgozatok közlése által. 2. Szépirodalmi, úgy hazai, mint külföldi termékek egyszerű, vagy bírálatos ismertetése által. 3. Bármely irodalmi jelenség méltatása által, a mennyiben az aesthesis körébe esik. 4. Az által, hogy a hazai irodalmi, főleg szépirodalmi intézetek — minő a Kisfaludy-társaság — működését folytonos figyelemmel kísérendi; valamint a költészettel rokon művészetekre is alkalmilag kiterjeszkedik. 5. Céljaira, hamikor szükségesnek látja, a képző és hangzó művészetek segélyét is igénybe veszi. 6. Rövid napi híreket közöl a bel- és külföldi társas élet, de leginkább az irodalom és művészet köréből.

A „KOSZORÚ“ BEMUTATÁSA. *)

Ha valakit előkelő díszes társaságban érdemre gazdag férfit bemutat s ez alkalommal, akár udvari nyájasságból, akár mivel őszinte becsülését némi túlzás által szeretné egyszerre átönteni a jelenlevőkbe, oly tulajdonokat ruház rá, melyekben az illető érzi fogyatkozását: az ekképen bemutatott nem tudja sokszor, az által követé el nagyobb illetlenséget, ha magyarázatba ereszkedik s nagy bajjal izzad elhárítani magáról a mi fölösleges; vagy ha emelt fővel fogadja a nem egészen érdemlett magasztalást. Ily helyzetben volna e lapok szerkesztője, midőn a fentebbi sorokat *módosítás* nélkül kell kiadnia, ha nem érzene egyszersmind, hogy azokban nem csak dicséret, hanem annak kiérdemlésére való buzdítás, nem pusztá remény, de *megvívó* bizalom, nem annyira díj, mint kötelezés foglaltatik. Távolságért egyfelől minden ízetlen szabadkozástól, más részt ama hegyke elbizottságtól, mely homlok felütve mutatja, hogy elbírna még egyszer annyi dicséretet is: magába száll inkább, s pirúlva mérlegeli, vajon megfelelhet-e a jó véleménynek, melyet fölöle bemutatója gerjeszt a társaságban, s a kimondott szó vajon nem költsé-é hallói- ban olynemű várakozást is, mely a lap mostani czéljait túlhaladja.

Ime, a Koszorú egyszerű alakban jelent meg; egyszerűbben tán valamennyi társainál: erős ok, hogy minden figyelem s követelés fokozott mértékben a *ben-*

*) A Koszorú legelső számát (1863. január 1.) gróf Mikó Imre vezérczikke nyitotta meg, a ki melegen üdvözlve e lapot, mintegy jelezte, mit remél attól az irodalom és a közművelődés javára. E bevezetésre volt válasz a fentebbi czikk.

sőre irányuljon. De van-e irodalmunk oly állapotban, hogy bármily kisdéd koszorút folyvást esupa remek művekből fűzhessen össze? S ha volna is: eltalálná-e mindig és mindenki tetszését, az ízlések s műveltségi fokok különbsége szerint? S hanyadik olvasónak jut eszébe, ha a lap első számaint forgatja, a szerkesztői programm: hogy ez *nem ígérte, mintha egész irodalmunkat egy varázsütéssel átalakítná*, a mi lehetetlen, hanem csupán *törekvés*ét fejezte ki, mind szellemi, mind anyagi eszközeivel oda munkálnia, mikép a fejlődés folytonos de *lassú* útján jobb állapotot idézzon elő. Ugrás nincs a természetben, nincs a népek állami, historiai, társas fejlődésében, nincs az irodalomében se. De hátha a közönség egy részének, mely Minervát készen, pánczélosan várja talán Jupiter homlokából, nem lesz türelme bevárni az organicus fejlődés hosszú folyamát és a csalatottság bosszankodó érzetével hagyja magára, ki, eleinte legalább, alig mutathat többet a jó törekvésnél. Ezek a szerkesztő aggodalmai.

Hanem bízunk a czél tisztaságában, reméljük honfi- és író társaink buzgalmában s mindenek fölött ne veszítsük el hitünket az irodalom jövője iránt, mely hogy minél fényeseb legyen: *Úgy adja Isten!*

A MAGYAR AKADÉMIA ÜLÉSEIRŐL. *)

Némelyek, talán e rovat *címétől* megijedve, hibáztatják bennünk, miért szólunk mi oly *roppant komoly és tudományos* tárgyról, mint az akadémia ülései, nő-közönség előtt. Hallottunk legalább ily észrevételt is, a többi megrovás közt, lapunkra. Mondhatnók mentségül, hogy közönségünk nagy része nő ugyan, de mégsem mind az: iskolák, tanári vagy szerzetes testületek, kaszinók stb. bajosan számíthatók az emberiség ama gyöngédebb feléhez. Egyes előfizetők névsorában is megannyi (ha nem több) az úr, mint az úrhölgy. Azt is kérdehetnők: hogyan leszünk mi *literaturai s ismeretterjesztő* lap, ha semmit, a minek kissé komoly színe van, távolról sem szabad érintenünk. De nem; mi nem hiszünk, hogy e haza leányait épen ne érdekléné az akadémia. Versent áldoztak épületére: ne lenne majd bennük — egy kis kíváncsiság legalább — mi történik abban a szép házban? Én láttam, láttuk mindnyájan a díszes női karzatokat, akadémiai nyilvános ülések alkalmával. Hosszú értekezéseket meghallgattak, meg is tapsolták az előadás élénkebb helyeit. Legyen csak terme az akadémiának, hol a hallgatóság nem két-négyszög ölnyi térbe összezsúfolva ül, hanem illő kényelemmel helyt foglalhat; én a hívó s mondó vagyok, nő-közönség is el-

*) Megjelent a Koszorú-ban. (1863. I. 46. lap.)

ellátogat oda. És ezt nyereségnek tartanám, mindkét részről. A közönség nem csupán annyit tudna az akadémia tagjairól, mennyit a divatlapokban olvas: hogy „bagolyszeműek,” pápaszemések, szundikálók stb. A tagok pedig toilette-jökön kívül arra is ügyelnének, hogy értekezéseket szépen, *formában* adják a nyilvánosság elé, simára fésüljék a nyelvhibáktól, pongyolaságát felövedzzék, itt-ott egy kicsi virágot tűzzenek hajába: szóval, hogy az előadásban, ép annyi tudomány mellett, egy kis művészet is legyen. Így tesznek evvel, például a francziák, s nem mondhatni, hogy alaposságuk nagyon megcsínylené.

Aztán mért ne lehetne tudományos ülésekről női közönségnek referálni? Az a bibe: hogyan. X... úr, akadémikus, épen ülésből jön. „Ah, isten hozta, már féltem, elmarad a theáról.“ *) „Az ülés tovább tartott, édes nagysád, mint rendesen, a miatt késtem.“ „Érdekes volt úgy-e? Ki olvasott?“ — X... úr udvarias ember, elmondja nő ismerősének, ki volt az előadó, miről tartott értekezést, egy pár észrevétele is van a felolvasásra, s hogy azt megértesse, nagyjából a tárgyat is megmagyarázza, tizenöt percz eltelt a beszéddel, s ő nagysága nem mulatott rosszul, tán okult is egy kicsit. Miért ne lehetne, a mi az életben annyiszor megtörténik, csínyjén, módjával megtenni az irodalomban is?

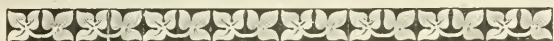
Így például, a legközelebbi ülésben (jan. 5), mely a mathematikai és természettudományi osztályok ülése volt, Kubinyi Ferencz tiszteleti tag olvasta Petkó János levelező tag székfoglaló értekezését. Ha a czímet: *Az*

*) Ebédről, amice. Nem tudja, hogy mikor az akadémiának vége van, akkor kezdődik az *ebéd*.

őslénytani és földtani fő korszakok alapelveiről, egyszerűen ide írom, ez sokakat elijeszt, még inkább, ha száraz kivonatot közlök, a tudomány műnyelvén. De ha azt mondom: az egész arra van alapítva, hogy a *csillagok szerelme* nem csak poétai, hanem tudományos fétio: mindjárt érdekesebb. Az őslénytán (palaeontologia) és földtan (geologia) azt tanítja, vagy inkább mutatja, hogy a mi öreg földünknek, — mely tán millió év óta „forog keserű levében“ — voltak oly időszakai, a midőn állat- és növényfajok kivesztek róla, s idővel mások álltak elé megint. Ezek az őslénytani és földtani főkorszakok. Mi okozta e nagy változást? Értekezőnk nem így mondorban, de körülbelől ezt mondja. Régóta tapasztalják a csillagászok, hogy az úgynevezett *álló* csillagok némelyike egyszerre különös nagy fényre gyúl, aztán lassanként ismét halványodik, csökken ragyogása, s utoljára jelentéktelen kis csillaggá válik. No már az ily álló csillag, mind megannyi *nap* — hasonló a mi napunkhoz. Mint a virág, mely bimbót hajt, e csillagnap is egyszerre megtelik szerelemmel, fénye tüzes, átható lesz, s ilyenkor az izzó szerelem tenger *bolygó csillagot* (planéta) bocsát el magától, olyat mint ez a mi földünk, hogy évezredekig járja körtánczát édes anyja körül. A napcsillag aztán lassanként elveszti fényét és tüzét, míg az idők végtelenjében újra egy bolygó szülésre teljesedik meg. A faj kiveszési időszakok most már így állhattak elő földünkön. A nap, ez a mi napunk, mintán a földet eldobta magától, idő múltával fiatalabb bolygokat is hoza létre, azokat, melyek hozzá, mint ifjabb gyermekei, most is közelébb vannak: a Vénus kisasszonyt és a fürgé Mercurt, meg néhány apró esemetét, melyek asteroid név alatt keringenek.

Valahányszor ily alkalommal egyszerre neki tüzesedett: a fény és hőség növekedése, állatok s növények általános pusztulását vonta maga után földünkön, s így álltak elő később új földtani korszakok, szám szerint is (kevés igazítással) annyian, a hány bolygó azóta támadt. — Ez az egész. — Mi volna ebben oly rendkívül *komoly*?

A NŐ-ÍRÓKRÓL. *)

A CSALÁDI KÖR szerkesztője nyilatkozásra hí fel: ha Gyulai Pál *Nők a tükör előtt* című novellája e kifejezésében: „Az öreg úr *tudta*, hogy az írónők *nem* szoktak kötni és hímezni“ tisztán az öreg úr nézete, s nem egyszersmind az íróé is, van-e kifejezve?

Mielőtt a hozzám intézett kérdésre válaszolnék, meg kell jegyeznem, hogy az idézett hely Gyulainál egy kis különbséggel fordul elő, nevezetesen így: „Az öreg úr mosolygott, *tudta*, hogy az írónők *nem igen* szoktak kötni és hímezni“ — (Lásd Koszorú I. félév, 103 lap.)

Így visszaállítva az eredeti szerkezetet, igaza van a Cs. K.-nek, hogy e mondat, ha összefüggéséből kiszakasztva s pusztán *nyelvtanilag* vesszük, magában foglalja (vagy nem zárja ki), hogy az író is egy véleményen van az öreg úrral.

De kevésbbé van igaza, ha az egész helyet *elbeszélési műforma* szempontjából tekintjük, midőn az író személyei gondolatát fűzi tovább, a nélkül, hogy saját véleményére tekintettel volna, akár egyez, akár nem a fölvetett személy véleményével. Ilyenkor az író, (s gyakran lapokon át) igen határozottan beszélhet, a nélkül, hogy minduntalan odatenné az egyhangú szabadkozást: „X, vagy Y nézete szerint:“ de az olvasó mégsem az

*) Megjelent a Koszorú-ban. (1868. II. 189. lap.)

író objectív véleményét, hanem a szereplő egyén szempontjait találja benne. Legkevésbbé arra való pedig egy ily kiszakasztott hely, hogy, mint az író meggyőződésének bizonyosága, tudományos vita alapjául szolgáljon, kivált oly íróval szemben, kinek e tekintetben bőven kifejtett nézetei vannak.

Azonban maradjunk a szószerinti értelemnél.

Tehát Gyulai azt mondotta (legalább nem tett óvást ellene), hogy az írónők *nem igen* szoktak kötni és hímezni.

Tegyük fel, hogy a *férfi* írókról tesz hasonnemű nyilatkozatot. Tegyük, például, hogy ezt mondja: „az írók *nem igen* jó gazdák,” „*nem igen* ügyes pénzkeresők.” Mozdult volna-e egy toll, széles e hazában, czáfolatára?

De a Cs. K. szerkesztője szükségesnek látta, e szavakat véve kiinduló pontúl, egy cikksort írni Gyulai ellen, nem is csak az írónők, hanem az egész *nőnem* védelmére.

Azt mondja ugyan, hogy ő Gyulainak nemcsak e mondatát, hanem „általában az írónők elleni nézeteit vette fejtegetése alapjául,” miket a SZÉPIRODALMI FIGYELŐ-ben és másutt nyilvánított. De sem ama cikksorozatból, sem mostani polemiáiból a Cs. K. szerkesztőjének, nem tűnik ki, hogy azon nézetről, melyet Gy. a nőíróság felől nyilvánított, tiszta fogalma volna.

A SZÉPIRODALMI FIGYELŐ-ben, tudtommal (pedig csak tudnám), senki sem szólott a nőíróság *ellen*, se Gyulai, se más. Egy bírálatban alkalmilag érinti egy író — ki nem Gyulai — de semminemű véleményt nem mond *ellen*e, sőt bizonyos tekintetben *mellette* szól. Egy másik bírálatban az mondatik ki csupán (megint nem Gyulai

által) ám írjanak és zengjenek a nők, de ne kívánjanak *kiváltságos állást* szemben a kritikával. És ezt örökké mondjuk, mert különben az irodalom életgyökere lenne megtámadva. *)

Gyulai, több évvel ezelőtt, a PESTI NAPLÓ-ban fejtegette a nő-íróság kérdését. Fejtegetése tisztán lélektani volt, nem vonatkozott személyekre, még nem is csupán a magyar nő-írókra szorítkozott. Állítása két pontban foglalható össze: 1. hogy a nőíró vagy művész, mint a világ első rangú költői és művészei példája bizonyítja — nem juthat el a *remekség* azon legfelső fokára, melyen egy Homer, Dante, Shakspeare, egy Phidias, Apelles, Rafael stb. ragyognak: 2. hogy a kik teljes lélekkel szentelvén magokat irodalomra vagy művészetre, a nemök határában elérhető legmagasb fokra feljutnak, azok a történet bizonyága szerint a jelességet többnyire boldogságuk árán vásárolják meg. — E nézet lehet helyes vagy helytelen: de akkor a czáfolatnak erre kell szorítkoznia**), nem, mint a Cs. K. cikksorozata, Gyulait úgy tüntetni fel, mint az írónők, általában a nők ellenességét és mintha az írónőket, talán egyenként is, beestelenséggel illette volna.

A Cs. K. cikksorozatán nem látszik, hogy írójok, Gyulainak főntebb említett fejtegetését akár újra olvasta,

*) Mivé lenne az irodalom, ha *kiváltságot* követelne péld. a rossz író *loragias* tekintetekből, a hazafias rossz író *patriotismusból*, az aristoerata *főrangú* állásánál fogva, a demokrata *egyenlőség* szempontjából, a silány tanköltő *moralis* irányáért, a clerushoz tartozó *palástja* miatt, s kit csupán éhség hajt a műzsák oltárához, a *gyomor* jogai tiszteletben tartásáért! Pedig ennek némely részét már megértük.

**) S erre hivatkozott Brassai ugyanakkor megjelent czáfoló iratában.

akár emlékezetben híven megtartotta volna. Homályos, gyűlölséges és benyomásokra építi czikksorát: mintha Gyulai az írónőket minden alkalommal *sértegetné*, mintha tőlük minden *képességet, erényt* megtagadna, szóval mintha (szomszédaink nyelvén) valóságos dühös „írónő-faló“ volna. Mert hogy csak *opportunitás kérdése* lett volna a Cs. Kör-re nézve, mindjárt elejénte (legalább egyik jeles írója jeles dolgozatában) *megtámadni* a Koszorút, — ezt ha úgy volna is, nem illik *hozzám* feltenni és feszegetni.

Még csupán egy pár megjegyzésem lesz.

A Cs. K. szerkesztője felhozza legújabb czikkében, hogy múltkori Önvédelme csak *unalmas alkudozások* után jelent meg a Koszorú-ban. Való. De a t. szerkesztő elfeledé megmondani olvasóinak, mi volt az „unalmas alkudozás“ tárgya. Az „Önvédelem“ első szerkezete nem kevesebbet kívánt, mint *hallgató elismerését* oly vádnak, mit egy *független* lap sem ismerhetne el. Valóban *unalmas*, hogy illet a Koszorú el nem ismert! Mennyivel kevésbbé lett volna unalmas, az egész cikket kereken és azonnal visszautasítani!

Másik azon szabadozása a Cs. K. szerkesztőjének, olvasói előtt, hogy mostani polemiája *hangját* a Koszorú-tól és Gy. modorából kölcsönözte. Boesásson meg a t. szerkesztő, de ez állítása — hogy is mondjuk leggyöngédebben? — fordított viszonyban látszik lenni a tényleges valósággal. A Koszorú-ban se Gyulai, se más nem használt oly *hangot* soha, mint ez az övé. Sőt Gy. összes polemiáiban sem található oly *hang*, melyet ő ellenében egy idő óta a legutolsó írócska is bravournak tart fölvenni. Ám ítélje meg az elfogulatlan közönség, mely mind Gyulai czikkeit s polemiáit, mind az ellene özönlő

kifakadásokat olvassa, melyik fél marad inkább az írói illem és tárgyyszerű vitatkozás határai közt.

Ha tehát a Cs. K. szerkesztője Gyulairól s közelebb a Koszortú-ban megjelent színházi cikkei felől azt mondja: „szépen odább illant, *nyelvelt*, és *piszkolt* tovább egy sereg író.”

Ha ugyanazokból nem tud más értelmet venni, mint hogy Gy. „egy sereg író *három héten keresztül* dorgál és *piszkol*.”

Ha Gy. „edzett vitéze a *kötelőzködésnek*, *hírhedett* (remélem: berüchtigt) mestere a szónak, *kí* most is *nyelvében bízott*.”

Ha végre, hogy a többit mellőzzem, Gyulai *kötelőzködik*, *rág-kapál*, *szórja a piszkot jobbra-balra*, *mint valamely rászott gyermek* (itt hihetően Gy. *kis természetére* van célzás, mely mindig legnagyobb argumentum ellenei szájában), *ostobának teszi magát*” stb. . .

Akkor, megengedjen a Cs. K. szerkesztője, de kétségbe kell vonnom, hogy e „nyelvet“, e „hangot“, e „modort“, ez „ékesszólást“ a Koszortú-ból s Gyulainak ott megjelent cikkeiből tanulta volna. Nem! ezek valószínűleg ama női *finomabb írmód* sajátosságai, mely egyébaránt, az én bevallott nézetem szerint is, rendes állapotban oly előnyösen különbözteti meg a nő-írókat a férfiak fölött.

Pesten, aug. 19-én. 1863.

ARANY JÁNOS

. szerkesztő.

EGY SZÓ, MELY KELL, DE NEM TETSZIK. *)

Az irodalmi központosítás valami fél századdal ez-
előtt egyike volt ama föltételeknek, melyektől irodal-
munk szerenesés tovább fejlődése függött. Azon időben,
mikor legjelesb íróink, egy Kazinczy, Kölcsey, Berzsenyi,
az idősebb Kisfaludy stb. vidéken laktak és működtek,
s az ország szívében Budapesten alig egy pár fiatal
ember, Vitkovics, Szemere képviselte a magyar irodal-
mat, vagy inkább tartotta fel a közlekedést ama távol-
lakók és a központ nyomó és kényszerítő intézetei közt,
semmi sem vala kívánatosb, mint hogy az irodalmi em-
berek lassan-lassan a haza fővárosába tehessék állandó
lakhelyöket és onnan hassanak egyesült erővel a vidékre.
Ez óhajítás nem sokára szépen teljesedésnek indúlt,
midőn Kisfaludy Károly, az Aurora és Athenaeum
körül egy nem nagy számú, de a haza legkiválóbb ifjú
tehetségeiből alakúlt csoport képződék, s az irodalmi
központosítás feladata megoldva, Budapest irányadó
fensősége, úgy látszik, mindenkorra biztosítva lön.

E központosítás, a mi a személyeket és anyagi dol-
gokat illeti, megvan ma is, nagyobb mértékben, mint
valaha, s egyre növekedő arányban. A mivel a vidéki
sajtó irodalmunk növeléséhez járúl, az rendszerint nem-
csak anyagi tekintetben kevés, hanem szellemileg is

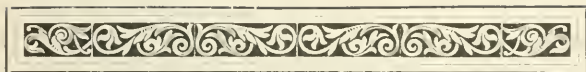
*) Megjelent a FIGYELŐ-ben. (1862. II. 349. lap.)

alárendelt fontosságú. Általában el lehet mondani, hogy alig több az, mint a fővárosinak visszatört fénye, ha ugyan ez utóbbiról ilyes képletben szólhat az ember. Minden erő és — erőlködés a központra siet, innen indul ki, ide tér vissza minden; úgy hogy a fél század előttéhez mérve, nagyon szerenesésnek kellene ítélni helyzetünket. A szépirodalom (mert észrevételeim leginkább erre vonatkoznak) Pesten ütötte fel állandó lakhelyét, innen folytatja újjonezozását a haza minden részeiből, minden évben számos ifjú ember „hagyja el apját és anyját és ragaszkodik az irodalomhoz“ — a „népességi *mozgalom*“ (mint a tizenegy-év emberei nagyon értelmesen (?) s tiszta magyarsággal szokták mondani), hétről hétre gyarapszik, az „író“ osztálv idestova helyet követel magának Pest városa becsületes kárpitosai, aranyozói mellett; szóval „*numerus sumus, fruges consumere nati*“ (ha van): „*numerus*“, kik Pesten élnek, Heckenastnál, Emichnél, Vodianernél nyomatnak, személyes érintkezésben állnak az úri és váczi uteza targonczáival: de szellemi tekintetben *központosított irodalmunk nincs*.

Soha ily szanaság, minőt ez a mi *központi* irodalmunk felmutat. Csoportban vagyunk, de az irodalom gyöpét „kiki magának“ csipegeti, valamint egy folt ama házi szárnyasokból, melyek őseit a Capitolium megmentői gyanánt tisztelte a régiség. Sehol közös eszme, közös irány, törekvés egy bizonyos szellemi célra, s e végett csoportulás akár egy, akár másik zászló alá, súrlódások, küzdelem elvekért szellemi fegyverekkel: mind ebből semmi sincsen. Fő gond a megélhetés vagy a mi ezzel rokon; fő erény, mely után kiki törekszik: az éleltnesség. Ha olykor egyes apróbb csoportokat

látunk is összeverődni mulólag, nem a rokon irány hozta őket össze, hanem a véletlenség, nem ugyanazon elvek harszói, csak temperamentumnál fogva összeférő, összehajló elemek, nem *bajtársak*, csupán *pajtások*. Legtöbb esetben két-három egyént nem a zászló gyűjt együvé, hanem a koncez. Mutass nagyobbat, oda fog tódulni bizonyára. Nincs rajta mit irigyleni, elég sovány a legkövérebb is; és ha méltó a munkás a maga bérére, a szellemi munkás bizonynyal kétszeresen az: de a baj gyökere ott rejlik, hogy a helyzet parancsoló kénytelen-sége oly versenyt támaszt, melyben a melleseges járulék lesz fődologgá, az eszköz czéllá; s e versenyt az igénylők egyre nagyobbodó száma, melylyel ama „falat“ koránsem növekszik arányban, mind makaesabbá teszi s üzletszerű kapkodássá súlyeszi le. Oda jutunk, hogy még jobbaink is vagy úszni vagy bukni kényszerűlvék s arra, hogy lassankint habnak ereszsék előbb egy, aztán más elvöket, mint akadályozó lomot, ha a víz színén fön akarnak lebegni. Mindenkit űz, kerget a napi forgalom, sietni kell, máskint eltiporják.

TÖREDÉKES GONDOLATOK.*)

I.

Alig van fogalom, melylyel írók és közönség nagy része oly kevésbé jött volna tisztába, mint a nem régebben felkapott, de a divatból már is tünedező népiességgel. Sokan egyedül a nyelvben helyezték azt, s ha ki a pórias szólam utánzásában némi ügyességre tőn szert, épen úgy számíthatott jó hiszemű tapsokra, mint az, ki például zsidós vagy tótos magyar beszédben ügyeskedik. Ezen utánzói virtuositás az általánosról a különösre, nemről a fajra szállt le, természetesen; mert minél több a logikai jegy, annál könnyebb az utánzó feladata: könnyebb egy vidéki szójárást, palóczot, székelyt, göcsejít „produkálni” — mint a népnyelvet általában, mely bír ugyan nemi közös bélyeggel, de csak tájankint veszi föl ama határozottabb kinyomást, mely a kevesebbé figyelmesnek is azonnal feltűnik. Már a népiesség előbbi szakában hallatszék panasz, hogy ez, vagy amaz írónk mégsem szól az igazi nép nyelvén, nem népies eléggé; igen, mert a panaszló saját vidéke szólamát, különösségeit keresé, s nem találta a népiesben. Az irodalom megérté e panaszt, és a könnyű siker reménye által is csábítva, egyetemes népnyelv helyett a különöst kezdé divatba hozni: megszületett a tájkiöltészet. Az így felfogott

*) Egyes papirszeleteken. — A VII. számúnak kivételével itt először közölve.

népieshez mások a néperköles, a faji különösségek, saját-ságok minél szembeszökőbb rajzát követelék, leginkább csárdai világításban; míg nagy rész, költészet örve alatt, józan, életrevaló, tanulsággal vagy politikai bölcseséggel szerette volna tömni a népet. De még azzal sem valánk tisztában, mi hát e népiesdi játék tulajdonképeni célja: a népnek írunk-e, hogy szellemünk hulladékaival lelki nyomorán enyhítsünk; vagy a művelt osztálynak, hogy városi kényelmében, ázás-fázás veszélye nélkül is, alkalma legyen megismerni a falvak népet. Innen a mulat-ságos látvány, hogy míg a lyra betyárokkal ivott és tombolt, az eposz, ha olykor megszólalt, a múlt és jelen minden bölcsességét fejébe akarta verni a népnek; a dráma pedig művelt osztályunkkal bámultatá a lóköttők szép tisztára mosott fehér-ruháit és erényét.

II.

A *szép* egyáltalános; de kifejezése ily általánosságban lehetetlen. Sokat emlegetik, hogy a művészet, különösen a költészet feladata a szépet, az örök szépet így fejezni ki, minden nemzeti különösség nélkül; de ez lehetlen. Az alak, szín, hang, általánosabb természetű, mint a nyelv, mely egészen különös, nemzeti: még is a képzőművészetek, a zene, többé-kevésbbé az általánoson kívül a nemzeti jelleget is fölveszik: hogy volna tehát ez lehető a költészetben, melynek anyaga mindeniknél nemzetiebb? — Nem is igaz, hogy a költészet valaha ily általánosan fejezte volna ki a szépet. A görögökre hivatkoznak: hol van nemzetiebb költészet, mint az övék? — Sőt Homér még népi is. — A rómaiak, igaz, a görögöket utánozva, némileg ön nemzetiségüket megtagadták: de ők sem bírtak ebből kivetközni egészen. Épen ott,

hol a nemzetiséget meg akarják tagadni a classikai örökszépért, épen ott a virágzás tetőpontja némi visszás meszterkélttségben mutatkozik. A rómaiaknál Virgil, Horác, — a francziáknál Corneille, Boileau stb. De nemzetiségüket ezek sem tagadhatván meg, mégis mintegy idegen (görög) világba tévén magokat: bizonyos fonáság áll elő a két elem közt. Ily fonáság nálunk is bőven mutatkozott. A mythológiával kaczerkódó Gyöngyösiek, a rómaiskodó latin iskola. Bajza, az örök szép hirdetője, német világba, érzésbe, formákba tette magát, stb. — Szóval az általános emberi — az általános szép, — ha költészetben jelenik meg kivált — nem válhat meg a nemzetitől, vagy oly kores szüleménynek ad lételt, mely visszássága, fonásága miatt, ha egy ideig ráerőszakol-tatik is a nemzetre, később okvetetlen elfordul attól, mint idegentől.

A szépnek tehát nem lehet megtagadnia, büntetés nélkül, a *nemzetét*; de a népiesre nem szorúl okvetetlen. — Viszony köztök ilyen forma.

Általános (emberi).

Különös (nemzeti).

Különös (népi).

III.

Minden *igaz* költészet *ideál*. Az, a mi *reálnak* mon-datik, kívül esik a költészet határán. Különbség csak az, hogy a mit ideálnak szokás nevezni, lehány magáról minden időbelit és esetleget, tisztán akar állani, általános-ságban maradni, ezért egyhangú és szűkkőrű lesz; vagy csak olyat és annyit vesz föl az idő- s esetszerűből,

milyen és mennyit évezredek szentesítette hagyományai engednek: innen egyoldalú. Ellenben azon költészet, mely reál vegyületűnek mondatik, elfogadja az időbelit, az esetlegest, a különöst (speciale) például: nemzeti, népi, sőt egyénit is, de nem mint *lényeg*et, mert akkor megszűnnék költészet lenni, hanem mint formát, melyben nyilatkozik. Ez által köre kitágul, hangja ezerféle változatot nyer s megszabadul az egyoldalúságtól. De ha lényegét nem az *idea* teszi, ha a *res* külsejéből belsejébe tolakodik, akkor nem költészet többé. — Van-e anyagibb s testiebb dolog egy *jóllakásnál*? Ha valamely költemény ennek kéjét magasztalja, kétség kívül legvastagabb, konyhaszagú *reál* fog lenni. És Petőfi ezt tette. Mind a mellett a költemény *lényege* nem reál. Humor (tehát szép), s erkölcsi mag (tehát jó) egyesül benne. A költő jóllakott, most heverni készül. Pipát kér a fiútól — s ő — a leglomhább, feddi azt lomhaságáért — öngúny. A legyet mással űzeti el füléről. Aztán nézi, ablakon át, hogy a szegény munkás osztály hogy fárad a forró délután; — de becsukatja az ablakot, mert nagy hőség van. Ne irigyeljük e jóllakást: ő tudja, látja, és figyelmeztet, hogy húslő heverését nem érzi jogosnak, míg mások izzadnak, talán jól sem lakva, a forró napon. Ki mondja, hogy ez eszme nem méltó a költészethez; s ki óhajtana, hogy P. inkább ösztövr reflexióban mondta volna ki, mint így, a hogy tette? Különbség csak az, hogy idealista, meglehet, így kezdte volna:

Ültem pataknál
 Hús lomb alatt,
 Kelt s tűnt agyamban
 Száz gondolat...

IV.

Nyelv. „Junctura nova.“ — Kicsinyelve hozatik fel, hogy a népies költő készen találja a nyelvi anyagot, a kelmét, nem fejtí a nyelvet, csupán a készet használja fel, míg régiebb műköltőink teremték, művelték a nyelvet, különösen a junctura által tették azt nemesebbé, költőibbé. Igaz, nekik sokat kellett teremteniök, — de ez egyszermind *szabadság* volt, míg a népíesek eljárása *korlát*. Aztán némileg ők is a készet használták, mert idegen fordulátokat honosítottak meg, vagy régies szólást élesztettek föl. — A nép nyelvén költő sem találja azt oly készen, a nép köznapi életében, hanem keresnie kell legalább, meglesni az ünnepélyesb nyilatkozatokat — s a választás sokszor nehezebb, mint a teremtés. — Ha azt szedi föl, a mit a nép minden nap mond, akkor nem fog költői lenni.

V.

AZ ÉSZSZERŰ UTÁNZÁSRÓL A KÖLTÉSZETBEN.

„Poëta nascitur, non fit“ — régi mondás, igaz is, ha nem vesszük betű szerint, hanem, mint többnyire a közmondásokat szükség, kellő magyarázattal fogadjuk el. Hogy a költői tehetség isteni adomány, melyet fáradsággal megszerezni nem lehet, csak az vonná kétségbe, ki a költészetet gépies foglalkozásnak tekinti; sőt ez sem tagadhatná meg, hogy vannak bizonyos, velünk született hajlamok, melyek már a gyenge korban mutatkoznak, elismerné, hogy e faragcsáló fiú, kellő kiképzés után, jeles gépész lehet; e másik, ki a szám-

tanban oly könnyen boldogúl, Euclidesnek lesz kitűnő tanítványa s így tovább. Azt mondani, hogy itt minden az első benyomásoktól, neveléstől, körülményektől függ, semmi a születéstől, annyi volna, mint azt állítani, hogy minden ember teljesen hasonló véralkattal, ideg-szervezzettel stb. jó világra, tehát annyi mint az egyedi különbségnek — mely a természetben a legparányibb részletekig lehet — megtagadása.

Tehát, poëta nascitur, a mennyiben bizonyos hajlamot hoz magával e világra, miszerint már kicsinységétől kezdve, a dolgoknak inkább a költői, mint prózai oldalát képes felfogni, a rhythmus, az őszhang iránt kitűnő érzékkel bír, míg a gépies pontosságú foglalkozás, a rendnek túlzó egyhangúsága, ellenére van. Ha az ily dispositióval született gyermek, körülményei által, megfosztatik a nevelés előnyeitől, s hajlamával nem egyező életpályára sodortatik, — legtöbb esetben szerenésetlen, a nélkül hogy tudná, miért. Mert nagy önhittség volna, bármely nemzet és kor jeles költőiben, azt hinni, hogy azon nemzedékből, melyhez tartoznak, csupán ők hivatvák a költészet isteni szövétnekét lobogtatni kortársaik előtt. Igen, a körülmény őket emelte e díszes helyzetbe: de százan meg százan lehetnek az ekeszarvnál, a műhelyekben és egyebütt, kik, ha a sors kedvez, épen úgy, vagy jobban betöltendék azon helyet, mint az ünnepelt koszorúsok. Ama bojtár fiú, ki oly keservesen rikatja furulyáját, s órákig elnézi a felhők játékát vagy a folyam siető vizét, szerenésesebb viszonyok közt hírneves költő fogott lenni; amaz élezes falusi vőféltben, ki egész lakadalmas népet mulattat furfangos ötleteivel, a magyar nemzet vígjáték-írója veszett el (s kár!); ama vén paraszt-jós, ki képzelme szörnyeivel egész vidéket rémülésbe

hoz, a romantica első apostola leendett. Egyik nagy költőnk arczképére hallám e megjegyzést: úgy néz ki mint a falu bolondja — s valóban, fosztassék meg e költő az elemi oktatás minden jótékonyásától, hagyassék magára egy rideg faluban, hol az anyagi lét fentartása vesz igénybe minden erő kifejtést, — nem tudom, ha az élelmesb, gyakorlatiabb, ügyesebb földiek szemében egyéb lesz-e?

És mindennyi a poëta natus. A ti született költőtök talán ama bojtárlegény, kit gazdája elesapott, mivel a nyáj körül nem volt szemes; talán amaz élhetetlen paraszt, kinek gazdasága tövel-hegygyel fordul össze; talán ama babonás öreg, ki minden féle rémdolgokat hisz és regél a kisértetekről, vagy ama kiálló betyár, kit a társadalom eltaszított, s ki a társadalmat eltaszítja magától. A többi nevelés, képezés — s legyen szabad kimondanom, *utánzás*. A legegyszerűbb népdal sem fakad napjainkban egyenest a természetből; a névtelen költő, ki annak lételt ada, már nemcsak születve, de képezve is volt: a népi dalok és dallamok egész tárháza állott rendelkezésre, honnan mintáit vevé. Utánzott.

Aristoteles a költészetet utánzásnak nevezi, de más értelemben. Szerinte az a valónak utánzása. Nem fessegetem e sokszor vitatott tételt, mert nem tartozik czéломra. Csak annyit érintek meg, hogy a valónak ily utánzása még nem meríti ki a költészet fogalmát: ez több annál. Czélja, mint minden művészetnek, a *szép* előhozása, a *szép* pedig (művészi tárgyakban) a *jónak* és *igaznak* kifejezése, de nem *igyenest* (directe) hanem *közretve*, az *idomban* és *idom által*.

VI.

A DRÁMAI VERSALAK ÉS PÁLYAMŰVEINK.

Néhány év óta az a hiedelem kezd lábrakapni írónknál, hogy a jambus nem való a magyar drámához. — Azt mondják: 1. ez nem magyar, 2. nem egyez a magyar mondat, hangsúly, szavalás stb. szellemével. — Helyébe jobb volna más valamit állítani, a mi igazán magyar, de versalak lenne.

Hogy nem magyar, igaz. De adoptáltuk. *Minden* idegen versformát ki akarni zárni költészetünkől: ez sülyedés volna. Magam szólaltam fel a magyar versidom ügyében, sürgettem annak rendezését, hol rá szükség van. Szükség van pedig a lyrában, énekekre, dalra szánt művekben. — Kevésbbé szükségli az eposz, legkevesbbé a dráma. Ha nálunk eredetileg fejlett volna ki dráma, s vele együtt saját versidom is, mind jó volna. De a drámát is csak kölcsönöztük. A versidomot sem lehet octroyroznunk. A versidom fejlődésének története van, nem terem, (mint a magyar építészeti styl) csakúgy *egyszerre*. A lyrában van mire támaszkodni: a népi melodiák: ott tehát csak a meglevőt kell összeszedni, rendszerezni: de a drámában nincs előzmény. Mióta drámánk van, idegen formát használ. Előbb (Bessenyei) a franczia alexandrin, aztán a jambus. Nem lehnénk alapot e versidomnak; ha csak a lyrától nem akarnánk venni, a mi sokkal szaggatottabb, caesurásabb, mint hogy alkalmazhatnók. — Az eposz régi alakja a 4-es alexandrin, szinte nem volna jó. A franczia alexandrin pedig csak oly idegen. — Volna még egy: a *magyar* alexandrin. — De ennek oly sajátságos lyrai esése van, hogy e miatt ismét nem alkalmazhatnók. — Mit hát?

Azonban nem is igaz, hogy a magyar jambus nem alkalmas a szavalásra. Nem a jambus a hibás, hanem a *ki írja*. A magyar mondattal nem csak nem ellenkezik, sőt az 5—5½ szótag igen alkalmas, hogy beleférjen, pótlás nélkül, egy magyar mondatrészt. Péld. Vörösm.:

Oh kard, mely őrzéd Kont becsületét,
 Ha érzeződ e búcsúbánatot,
 Megolvadozna zordon érezed is
 Aczél könyekben folynál el kezemből.
 Ember, kit áldáz sorsa megtöre,
 Társ, kit baráti gyáván elhagyának,
 A hős, kinek bajtársit harez ölé meg,
 Ha még ez egygyel bír, nem estiiggedez,
 Becsületét megvíja, úgy hal el,
 Száz béres szolga reszket még előtte
 És a halál ijedve száll belé — stb.

Ime minden szóban megfért a gondolat, nyújtás, kurtítás nélkül, holott ugyanazon költőnk hexametereiben pótlásra, vagy kurtításra van szükség:

Régi diesőségünk hol késel az éji homályban? §
 Századok ültenek el. §. S te alattok mélyen enyésző
 Fénnyel jársz egyedül §. Rajtad sűrű fellegek és a
 Bús feledékenység koszorútlan alakja lebegnek.

A *hangsúly* ellenvetés sem igaz. Hogy a hangsúlyozott szó egyszersmind hosszú legyen, azt követelni fölösleges. Igen jól lehet azt röviden pattantani, mégis emelni.

VII.

A ZSOLTÁROK ÚJ FORDÍTÁSÁNAK KÉRDÉSÉRŐL.

A PROTESTANS EGYHÁZI ÉS ISKOLAI LAP-ban igen ok- és időszerű felszólalás olvasható a protestans egyházi énekek átnézése és részben újra dolgozása mellett, melyhez mindenki szívvel-lélekkel fog járulni, a ki főleg az erdélyi ref. énekeskönyv sajnálatosan félszeg és gondolatlan összeállítását ismeri. Ott van:

Bethlehem kis város, de nagy,
Mert onnan jött a *főhadnagy*,
Kenyérnek háza méltán,
Mert ott született a manna,
A vén Simeon és Anna
Örültenek *azér tán*.

stb. stb. Soha meg nem bocsátható az illető gyülekezeteknek és egyházi hatóságoknak, hogy az énekek készítésekor jobb költőinket nem szólították föl közreműködésre, mit bizonyosan készséggel fogadtak volna el, s minek most adandó alkalommal nem is szabad elmaradni. — A magyarországi reformátusok úgy nevezett „új” énekeskönyvében sok szép ének találtatik, melyek a bibliai és költői kenetet lelkesen tudták összecigyeztetni, s melyektől a nép nem is válna meg örömet. De abban is volna mit javítani; esakhogy a javítás ne álljon felezifrázásból, világi tulipánnal, rózsával, népieskedő affectatióval; s az ott található — sokszor igen talpra esett rímelés ne eseréltessék föl esetlen asszonáncz-kopogással: értem, a milyen világi költészetünket elborítja. Mi olvastunk néhány újabb korban keletkezett vallási

éneket, de megvalljuk, egyikben sem találtuk azon negélylés nélküli, igaz bensőséget, azon szívből buzgó vallásos érzelmet, a melytől régibb énekeink jobbjai át vannak hatva. „Igazság!“ itt is, mint a költői productio minden ágában: ha ez nincs, akkor a szép szavak árja: csak zengő érez, és pengő ezimbalom.

(SZÉPIRODALMI FIGYELŐ 1861 11. szám.)

A budapesti ref. egyház részéről Arany mint tanácsbíró, 1882-ben a zsoltárok újonnan tervezett szövegét „bírálat és véleményadás végett“ megkapván, a füzetke hátlapjára a következő jegyzetet írta:

Nem vagyok oly helyzetben, hogy olvassak, összehasonlítást tegyek, bíráljak. Az eredeti szöveget kellene értenem, Marot és Beza költői paraphrasisával egybevetnem, ezeket Molnárral s az új dolgozattal hasonlítani össze; de a zsidót nem is tudom, a többi munkára szemem képtelen. Részemről azt hiszem Molnárt elég lett volna egészen szokatlan archaismusaitól megszabadítani; mert az ő szövegét a nép már szinte egyenesen Szent Dávidénak tartja, s úgy tiszteli.

A *dicséretre* nézve sem gondolom, hogy a köznép jobban értené a *felvirágozott*, mint a *bibliai* nyelvet, vagy, hogy a Csokonai-iskola teljes rímeinél jobban kapna toldott-foldott assonánczokon. *Jó éneket írni nincs a mai kor szellemében*, mert vállalási ihlet nélkül költői sincsen.

NÉPIES POLITIKAI CZIKKEK. *)

ÖNKÉNYTES SEREG.

„Ha a föld isten kalapja:
Hazánk a bokréta rajta“ —

ezt olvastam valahol, egy nótáskönyvben. Csinálhatta volna így is, a ki csinálta:

Ha a föld az isten kertje:
Magyar nép a virág benne.

Igazán nagy darab földet bejárhat a nap, míg oly szép népet talál, mint ez a magyar fiatalság. Csupa tűz, csupa elevenség, csupa erő, csupa lélek. Csak egy hibája van: fél a katonaságtól.

No úgy hát gyáva, semmirekellő.

Ki meri ezt mondani a magyar népről, hogy gyáva? Ne mondaná azt kétszer a Kunságon, Túron, vagy Szabolcán. Megmutatná neki, milyen gyáva a magyar.

De hát miért oly rossz katona?

Rossz katona? hisz a magyarnál jobb katona nincs a világon. Hisz a széles világ emlegeti a Nádasdi és Simonyi huszárait.

*) A NÉPBARÁTJA című hetilap 1848. évi folyamából. E lap alapításának körülményeire nézve lásd az ÖNÉLETRAJZOT, a Petőfi-vel folytatott levelezést és az önéletrajzhoz írt jegyzeteket.

A magyar, ha egyszer benne van, olyan katona, hogy keresni kell párját. Csinosság, pontosság, ügyesség, vitézség nála mind otthon van: neki menne a tűznek, a hétfejű sárkánynak, a pokolbeli ördögöknek.

Mégis fél a katonaságtól. Hogy esik az?

Én azt tartom, hogy a magyar legény nem a katonaságtól irtózik, hanem attól a rabélettől, attól a henyéléstől, a mi békesség idején a katonasággal jár. Attól a veszekedett sok sirbaktól, attól a sok haszon-talan rekszumkerdájától, a mivel a szegény katonát éjjel-nappal gyötrik, attól a sok kutyagolástól, a mit sokszor ok nélkül tétetnek vele, attól a kolompér-kenyértől, a mivel egyik-másik országban hizlalják, attól a sok német tisztől, attól a goromba káplártól — attól a mit én tudom micsodától: minden egyébtől, csak a hadakozástól nem.

A magyar legény nem oly hamvába holt ember, hogy fát hagyjon a hátán vágni. A magyar legény nem szereti, ha az orra alá piszkálnak. Azért kerüli a katonai rabságot, míg lehet.

De senki ne gondolja, hogy a veszedelmet kerüli oly igen. Felkeresi ő a veszedelmet otthon is. Ritka vasárnap múlik el a nélkül, hogy véres ütközet ne történjék közöttök. Azt látni, azt a bátorságot, a mit ilyenkor kimutatnak! Az ember szíve repes örömében, hogy, ha a haza valaha veszélyben forog, ez a bátor, elszánt legénység meg fogja azt védelmezni.

Igaz lelkemre mondom: a haza csak örülhet, hogy ily tűzről pattant fiai vannak. Ha seres pohár mellett gunyasztana a magyar a koresmában, s lesütné fejét, mint a kinek orra vére foly: kétségbe esném e haza

sorsa fölött. De ha látom ezt az eleven ifjúságot, magamon kívül vagyok örömemben és felkiáltok:

De neked élni kell oh hon,
S örökre, mint tavasz, virulni!

Én még azon sem verem falba a fejemet, hogy a magyar legény esintalanságból imitt-amott egy tinót elbillant. Nem jól teszi, az igaz, vétkezik mind az isten, mind az emberek törvénye ellen, kárhoztatja érte a világ, kárhoztatom én is: de mégis megbocsátok neki azért a fiatal tüzért, a mi benne lakik. Meg vagyok győződve, hogy a magyar legénységnek nagyobb része nem rossz indulatból, hanem esupa esintalanságból teszi azt. Nem fér a bőrében; nem tudja mit csináljon: tennie kell valamit, a mi egy kis vitézséggel jár. Ráveti a fejét, lop. Ha ki nem tudják, talán soha sem lop többször, ha kitudják s a vármegyére kerül, akkor szégyellettében tolvaj lesz belőle. Ez így megy, legénységen kezdődik s akasztófán végződik.

Ifjú polgárok! A legénykedés szép dolog, mert erőre mutat, de az erő isten ajándéka. Véték azt lopásra, rablásra fordítani. Gyalázat is azonfelül. Azt mondják, lássátok, hogy a magyar legény csak lopni tud, sötét éjszaka, mikor más ember alszik; de szembeállani valakivel bátorsága nincs. Ne hagyjátok e szennyet magatokra száradni!

Azon két-három esztendő helyett, a mit eddig be-
tyárságban töltöttetek, három esztendeig szolgáljátok a
hazát. Álljatok be az önkénytes seregbe. Ott mutas-
sátok meg, legények vagytok-e vagy sem.

Hiszen mi az? Három esztendő úgy elrepül, mint három óra. A ki 17 esztendő, 20 éves korában haza jó, akkor lesz legszebb ifjú korában.

A magyar leány eddig azt mondta: Ehhez s ehhez nem megyek, mert gyáva, soha sem verekedett a csap-székben, soha egy tyúkot sem mert elesenni.

Ezután így szól a magyar leány: Biz én nem megyek kendhez, Istók bácsi; nem mert kend beállni az önkénytesek közé, s az ólpadláson hortyogott, míg a többi legények a hazáért viaskodtak!

Így fog szólni minden becsületes leány a hazában, s a gyáva legény utoljára feleséget sem kap.

Fiatalok! ti vagytok a haza reményei! Rajtatok függ a haza szeme: mutassátok meg... ne azt, hogy ki a legény a csárdában, hanem azt, hogy ki a legény a hazában!

Elhagynátok-e magatokat . . . elhagynátok-e a hazát?

Nem ti, soha! soha!

(Megjelent 1848. június 11.)

ORSZÁGCZÍMER, NEMZETI SZÍN.

Keserves dolog ez a miénk.

Hogy ne volna az, mikor magyar ember is van, a ki azt kérdezi: hová lett a kétfejű sas, hová lett a sárga-fekete szín?

Hogy ne volna keserves, mikor a magyar ember sem tudja, miért van most a sok nemzeti szín zászló; mit jelent a veres, fehér és zöld szín bokréta; mit jelent

az a címér, melyen egy felől négy fehér pántlika, más felől hármás halom kettős kereszttel, tetején pedig korona van.

Csak a sárga-fekete színt, csak a kétfejű sast kérdezik.

Uram, bocsáss meg nekik, mert nem tudják, mit cselekesznek!

Elemlegetik a régi időket, a Mátyás korát: első-hajtják a mit nagyapjoktól hallottak: Meghalt Mátyás király, oda az igazság!

Tehát Mátyás király idejében volt igazság?

Pedig nem volt sem kétfejű sas, sem sárga-fekete szín.

Mátyás király idejében a veres-fehér-zöld szín uralkodott egyik tengertől a másikig; a keresztes halom és négy fehér szalag volt az ország címere. Ez az igazi magyar nemzeti szín, ez az igazi magyar címér.

Hej pedig akkor volt ám szabad a magyar! Olyan szabad volt, hogy a királyt is maga választotta. Úgy választotta Mátyást is királylyá: az urak Budán a várban tanakodtak; a Duna hátán, a jégen, pedig negyven ezer ember állott fegyverben, nemzeti zászlókkal. Egyszer ezek elkiáltják: Éljen Mátyás király! Az lett meg, a mit a nép akart, Mátyás királylyá lett, nem is bánta meg a magyar, soha.

De a magyar mindenbe beléün végre: beléúnt a király választásba is. Rá hagyta magát venni, hogy a királyság firól fira menjen, még pedig ne magyar legyen a király, hanem az ausztriai német fejedelem. De világosan kikötötte magának, hogy az ország nincs eladva, mint mikor az ember valamely darab földet elád: hanem olyba kell tekinteni, mintha magyar volna az a

német király; a ki az országot nem úgy igazgatja, a mint neki tetszik, hanem a mint az ország törvénye rendel. Az ország törvényét pedig országgyűlésen állapítják meg, s a királyhoz küldik jóváhagyás végett.

Nilván ki volt kötve, hogy a király Magyarországot a maga többi országával egybe nem szakaszthatja, egy kaptára nem húzhatja, hanem Magyarország maga igazgatja magát.

Innen van az, hogy a mostani uralkodónk a németeknek, eszeknek: Első Ferdinánd császár; nekünk Ötödik Ferdinánd király. Nekünk csak olyan királyunk, mint Mátyás király volt; s mivel már négy királyunk volt Ferdinánd nevű, tehát elől nem kezdjük, hanem a mostanit ötödiknek mondjuk. Ezt értheti a ki ötig tud olvasni.

No már most: a császár színe a sárga-fekete, a császár czímere a kétféjű fekete sas.

A magyar király színe és czímere az, a mi az országé: a veres-fehér-zöld; a négy fejr szalag, keresztes halom koronával fedezve.

De miért nem volt hát így ezelőtt? kérdi valaki.

Megmondom azt is. A német királyok tanácsadói és fülbesúgóí mindig azon mesterkedtek, hogy játszsák ki a kontraktust, a mely mellett a magyar a királyságot átadta. Azt akarták kivinni, hogy mi magyarok mondjunk le régi szabadságunkról, ne legyen külön országunk, külön törvényünk, hanem elegyedjünk össze német, esek országgal, mintha soha a világon sem lettünk volna. Ne legyen királyunk, hanem legyen császárunk, s a mit az akar, abba semmi szólunk; egy szóval, felejsük el, hogy mink is voltunk valaha, s ne legyen többé Magyarország, csak Ausztria.

Azt akarták kivinni: hogy ha kérdik a magyar embertől hol lakik kend földi? azt felelje: „Ausztriában lakom. Az apám Magyarországon lakott, de Magyarország már nincsen.“

„Magyarország szabad ország volt; sok királya volt egymás után; maga szabott magának törvényt: de már az mind elmúlt, nincs Magyarország, csak Ausztria.“

Ezt akarták kivinni a császár tanácsadói.

Meg is kezdték, szépen is előhaladtak benne.

Magyarországnak gazdag kincstára, sok szép jövedelme van, a mi esztendőnként milliókra megy, abból egy fillért sem fordítottak az ország szükségére, hanem azt mondták neki: gyere Bécsbe!

A szegény pénz nem érte fel észszel, hogy neki csak Budára kéne menni, a magyar urak pedig nem sokat gondoltak vele, hát felment a pénz Bécsbe.

Akkor így gondolkoztak az ausztriai császárok tanácsadói: a mely juhnak a gyapja enyém, az a juh maga is enyém. Ha a kamarai és kincstári jószágok jövedelme miénk, kiéi volnának azon jószágok?

Fogták hát, megjegyezték a kamarai és kincstári jószágokat, Magyarország kellő közepén is, császári színekkel és címerrel.

Minden sóházra, pósta-hivatalra, kamarai, kincstári birtokra, minden magyarországi várra, kaszárnyára, minden középületre kifüggesztették a kétféjű sast, rá-mázolták a sárga-fekete színt, hogy elhitessék velünk, miszerint nem Magyarországon, hanem Ausztriában vagyunk.

El is hitették a szegény emberrel. Hozzászoktatták az istenadtát, úgy hogy már most csak sohajtoz a kétféjű sas után.

Azonban a császár rosszlelkű tanácsadóit elugratták. A jó császár I. Ferdinánd, minden népének megadta a szabadságot. A mi királyunk V. Ferdinánd, nekünk semmi új szabadságot nem adott, hanem csak a kontraktust erősítette meg, a mit az eleivel kötöttek szép apáink, mikor a királyságot átadták. Kimondta, hogy ő felsége Magyarországnak nem császára, hanem királya; Magyarország Ausztriától független, külön ország; melyet ő felsége külön igazgat, nem német tanácsosok által, mint eddig, hanem magyar minisztérium által, mely Budán lakik, mint Mátyás király idejében. Hogy pedig az ország függetlensége annál szemmel láthatóbb legyen, ő felsége a magyar király, aláírta a törvényt, mely itt következik:

XXI. TÖRVÉNYCZIKK. *A nemzeti színről és az ország czímeréről.*

1. §. A nemzeti szín és ország czímere ősi jogaiba visszaállítatik.

2. §. Ennélfogva a háromszínű rózsza polgári jelképen újra felvételvén, egyszersmind megállapítatik, hogy minden középületeknél s közintézeteknél, minden nyilvános ünnepek alkalmával és minden magyar hajókon a nemzeti lobogó és ország czímere használtassék.

Ott van abban a törvénykönyvben, mely a jobbágyokat iga alól felmentette: meg kell olvasni, és nem kell kérdezni: hol a kétfejű sas, meg a sárga-fekete korlát. Oda van az, a robottal együtt! Soha se ríjunk utána.

(Megjelent 1848. augusztus 6.)

KINEK VAN IGAZSÁGA?

Sokszor láttam magyar embereket üstökbe kapni holmi hiábavalóságért.

Ugyan, atyafiak, mondok, érdemes-e az a gúzs, vagy járomszeg, hogy miatta egymást agyba-főbe verjék?

„Nem azért, uram, hanem meg akarjuk mutatni, kinek van igazsága.“

Ebből azt tapasztaltam, hogy a magyar ember a maga igazságából egy hajszálnyit sem enged, ha vérbefagyba keverik is miatta.

A nóta is azt mondja:

Természete a magyarnak
Hogy a jussát nem hagyja,
De ha vele bánni tudnak
Az ingét is od' adja.

De azt kérldheti tőlem valaki: mire való ez az elme-futtató beszéd ilyen háborús világban, mikor egy helyen a rácز pusztít, más helyen a horvát ütött be; mikor minden kovácsműhelyben láncsát kalapálnak, minden faluban katonát irogatnak, és a polgárokat háborúba zaklatják.

Epen azért beszélek. Hadd tudja meg minden igaz magyar ember, hogy a rácznak, horvátnak annyi igazsága sines, mint a körmöm feketéje, hanem az igazság és a törvény a mi részünkön van. Mert azt hiszem, hogy ha egyszer a magyar ember tudni fogja, miben áll az ő igazsága, nem hagyja azt, ha a világ minden rácza és horvátja feltámad is.

Nines igazsága a horvátnak, ha azt mondja, hogy mi a magunk nyelvét erővel reá akarjuk tukmálni, mert hiszen nézze meg akárki az új törvénykönyvben a

XVI-ik törvényczikket, az *e*) betűnél, megtele benne, hogy vármegye gyűlésen a kapcsolt részek (már mint Horvátország is) a magok anyai nyelvét használhatják.

Nincs igazsága az ó hitű rácznak, oláhnak, ha azt állítja, hogy a magyar nemzet akár az ó hitet, akár más vallást el akar nyomni. Ott van a XX-dik törvényczikk, el kell azt olvasni végig; meg van abban, hogy e hazában minden vallásfelekezet, mely törvény által be van véve (pápista, kálvinista, lutheránus, unitárius, óhitű és unitus) tökéletesen egyenlő, sőt a görög nem egyesültekről, vagyis ó hitűekről bővebben is szól az a törvény a 7-ik és 8-dik §-ban.

Nincs igazsága semmiféle nyelvű embernek, a ki ebben az országban lakik, ha azt hánnya, hogy a magyar nem részesítette őtet minden szabadságban, az új törvény szerint. A ministerium alatt sok mindenféle főfő hivatal van, azokba bevettek ráczot, horvátot, tót, oláhot, mindenfélet, a kinek esze volt hozzá. De a ráczok és horvátok közül soknak nem kellett a hivatal, mai napig is ott a helyük, üresen. Az ország gyűlésére csak úgy választhat követet a tót, horvát, rácz, mint a magyar, de soknak nem tetszett választani; hát ki az oka? ki tehet róla? A horvát és rácz helyeken csakúgy köteles a nagy úr viselni a mi a közteherből ő rá esik, mint egyebütt, ez is könnyebbség volna a szegényebbeknek; — az úrbér ott is csakúgy el van törölve, a parasztnyúzó úriszék meg van szüntetve, a papi tized ott is el van engedve, a nemzetőrség fel van állítva: egy szó mint száz, az új törvény a magyar és egyéb lakos közt semmi különbséget sem tesz; a mi nekünk teher, nekik is teher, a mi nekünk könnyebbség, nekik is könnyebbség. Kívánhatnak-e ennél többet?

De avval is ámítják ezeket a boldogtalan ráczokat és horvátokat, de meg az oláhokat is, hogy mi magyarok elpártoltunk a királytól és úgy csináltuk ezeket az új törvényeket. Ezt már máskor is megmutattam, hogy nem való: de nem árt az ilyet többször is elmondani, mert úgy inkább megragad; aztán meg némelyik ember nehezebben érti meg a szót, tízszer is el kell mondani, míg egyszer megfogja az esze.

Nincs igazsága a rácznak és horvátnak, mikor azt mondja, hogy mi állottunk el a királytól. A magyar királytól ők állottak el, és az ausztriai császárhoz pártoltak. V-ik Ferdinandot odahagyták, s I-ső Ferdinandhoz szöktek.

Ez némelyek előtt különösnek tetszik, pedig úgy van.

A magyar nem lázadt fel királya ellen. Ki hallotta, hogy a magyar nemzet fegyveres kézzel ment volna királyára, mint most a ráczok mi ránk, és úgy kényszerítette volna azt valamire? Törvényes országgyűlést tartott; mint egyébkor; az országgyűlésen hozta, csinálta az új törvényeket; előbb egy küldöttség Bécsbe vitte azokat, akkor helybehagyta ő felsége; azután maga is lejött Pozsonba és szentesítette az egész törvénykönyvet. Hát ilyen a kényszerítés? De meg, miért is kellett volna ő felségét, a magyar királyt annak aláírására kényszeríteni, hiszen abban semmi sínes, a mi az országnak ártalmára volna, sőt oly hasznos törvények vannak benne, melyek ha szép békességben gyökeret verhetnének, tíz esztendő múlva paradicsommá tennék az országot.

Azért mondom, hogy a magyar nemzetnek igazsága volt is, van is, lesz is.

Igazsága volt a magyar nemzetnek, mikor országgyűlése az 1848-diki törvényeket hozta. Sokszor el-

mondtam már, hogy Magyarországot Ausztria nem fegyverrel hódította, hogy a bécsi kormánytól függjön, hogy úgy tánczoljon, a mint Bécsben német emberek fűják. Papiroson meg volt az ország függetlensége: igazsága volt a magyarnak, mikor ezt a függetlenséget valóban életbe léptette.

Igazsága volt a magyar nemzetnek királyától kívánni mind azt, a mi a nemzet és ország boldogítására czéloz. Igazsága volt, hogy kivette magát abból a hamupipőke állapotból, a melyben eddig tengődött. Mert, isten az atyám, épen olyan volt eddig Magyarország, a többi örökös tartományok közt, mint a mesebeli hamupipőke a többi testvéri közt; ő dolgozott, futott, fáradott, szenvedett legtöbbet, mégis más ette meg a pogácsáját.

Igazsága van a magyarnak, ha a fellázadt ráczokat és horvátokat a törvény megtartására kényszeríti. Mert a mely törvény minket magyarokat kötelez, őket is kötelezi, s a ki a törvényt áthágja, méltán bűnhődik. A ráczok és horvátok Magyarország törvénye ellen lázadtak fel, az ellen a törvény ellen, melyet ő felsége a magyar király szabad akaratjából szentesített. A ki a magyar törvény ellen fellázad, az a magyar király ellen is fellázad: tehát a horvátok a magyar király ellen is fellázadtak.

Ne mondja nekem senki, hogy a magyar király is azt akarja, a mit a ráczok és horvátok; hogy a magyar király ellene van Magyarországnak. A magyar királynak egyéb kötelessége nincs, nem is lehet, mint az, hogy a magyar korona alatt levő népek szabadságát, boldogságát munkálja. A magyar király Magyarország kárával nem keresheti Ausztria hasznát. Mint magyar ki-

rály arra esküdött, hogy Magyarország szabadságát, ép-ségét, függetlenségét oltalmazza; mint ausztriai császár a többi örökös tartományok boldogítására tett hitet. Ezt a kétféle esküt szépen össze lehet egyeztetni. Kormányozza Ausztriát, a bécsi ministeriummal, mint császár, külön; kormányozzon minket, a magyar ministeriummal, mint király, külön. Egyik se kalapáljon a másik dolgába, egyik se áskálódjék a másik után.

De épen ez a szép igazság az, a mit Bécsben nem akarnak. Magyarországot a többi tartományok szolgálójává akarnák tenni. A ráczot, horvátot ellenünk zúdíttják; ha ez nem elég, az oláhval, vagy tán a tóttal is azt teszik. Titkon bujtogatják ezeket, mert nyilván szégyenlik kimondani, mit akarnak. A magyar királyt ellenséges indulatú idegen tanácsadók veszik körül s arra nógatják, hogy királyi szavát szegje meg, a törvény szentesítését húzza vissza: egy szóval, hogy a maga népét, a hű magyar nemzetet rontsa meg.

Ki nem hallotta volna már a kudarezot, melyet a napokban rajtunk, az egész nemzeten Bécsben elkövettek?

Battyányi és Deák ministereink valami három héttel ezelőtt felmentek Bécsbe, ő felségéhez, e végre:

1. Parancsolja meg ő felsége az országban lévő minden nyelvű katonaságnak, hogy a lázadó ráczok ellen ne csak úgy, ímmel-ámmal, ne csak amúgy tessék-lássék, hanem isten-igazában hadakozzék; mert ha a mi seregünk Olaszországban, Ausztria kedvéért harczol, bizony mi is megkívánjuk, hogy Ausztria katonája harcsojjon mellettünk, mikor országunkat tűzzel-vassal pusztítja az ellenség. Ez hát igazságos kérés volt.

2. Parancsolja meg ő felsége Jellacsicsnak, hogy az országot megtámadni ne merje; mert ha a horvátoknak valami törvényes kívánsága van, arra való az országgyűlés, elvégezi. Ez is igazságos kérés volt.

3. Jőjön le ő felsége személyesen az országgyűlést berekesztetni. Ez is igazságos kíváнат. Törvényeink szerint a magyar királynak mindig az országban kéne lakni, nem kérünk hát sokat, ha azt követeljük, hogy legalább az országgyűlés megnyitására és berekesztésére jőjön le.

4. Szentesítse a törvényeket, melyeket az országgyűlés magának a királynak felhívására, felszólítására készített; tudniillik a katonaiállításról és adóról szóló törvényeket; minthogy az országnak mind a katonára, mind a pénzre rettentő szüksége van. Ez is igazságos kérés volt.

Azonban a mi ministereinket, ezen négy igazságos kéréssel, a király elébe nem eresztették. Kiket nem eresztettek a magyar királyhoz? a magyar király tanácsadóit! — Kik nem eresztették...? Holmi németek, idegenek, a kiknek a magyar király körül, mikor Magyarországrol van a szó, semmi helyük.

Az országgyűlés Pesten elúnta a ministereket Bécsből lesni-várni. Aztán meg nem is igen volt idő a várakozásra, mert a rácok Sz. Tamásnál ugyancsak verték a magyarokat, Temerint, Járeket kirabolták, felgyújtottak, öltek-vágtak, égettek, pusztítottak. Fogta hát, egy nagy deputációt küldött ő felségéhez, valami 100 emberből állót, hogy tudják meg: széna-e vagy szalma? nézzék meg, hányat ütött az óra Bécsben. Azonban meghagyta a küldöttségnek, hogy 48 óránál tovább ne töltsen az időt: ha addig meg nem hallgatják, az azt teszi, hogy nem sok jót várhatnak.

A deputáció — az egész Magyarország küldöttsége — felment tehát Bécsbe: de a bécsi nem-tudom-micsodák megtették azt, hogy csak azért sem bocsátották ő felsége elébe, míg a 48 óra el nem telt. Kötődnek egy nemzettel, mint valami gyermekkel!

Végre csakugyan beeresztették őket. A küldöttség elnöke elmondta a maga mondókáját, egy igen szép beszédet, melyben előadá, miképen az Erdélylyel egygyé vált Magyarország régi hűségéért megkívánja királyától, hogy az ország jussait a nemzettel együtt oltalmazza; annyival inkább, mert az a kettős ország nem fegyverrel hódított tartománya ő felségének, hanem szabad ország, önként adta koronáját ő felsége eleinek, s a tavaszon kelt új törvény csak az ország régi szabadságát erősítette meg.

Előadá, hogy a fellázadt ráczok, horvátok avval diesekesznek, mintha ő felsége nevében ütöttek volna pártot a törvény és haza ellen.

Előadá, hogy a magyarországi katonaságot a magyar haza ellen bujtogatják, még pedig kik? bizonyosan azok, a kik Magyarország függetlenségét, és a magyar nemzet szabadságát meg akarják semmisíteni.

Előadá: hogy pusztítják az istentelen lázadók szegény hazánkat, hogy égetik-rabolják helységeinket, micsoda kínnal végeznek ki ártatlan asszonyokat és gyermekeket; s mikor mindent a legszebb módon előadott, kérte ő felségét:

1. Rendelje haza külföldről azon magyar seregeket, a melyek ellenség előtt nem állanak.

2. Parancsolja meg, hogy a mi országunkban lévő seregek kötelességüket igaz lélekkel teljesítsék.

3. Békéltesse meg a horvátokat.

4. Szentelje az országgyűlésen hozott törvényeket, melyek a haza védelméről szólnak. Mi végett:

5. Jőjön le Buda-Pestre.

Ezek voltak a nemzet panaszai és kérelmei.

Ő felsége pedig ezt felelte:

„Nehezen esik szívemnek, hogy az országos választmány által kifejezett nemzeti kívánságnak — lejtövelem iránt — elgyengült egészségi állapotom miatt, eleget nem tehetek.

A törvény javaslatokat meg fogom vizsgálni, s ha azokra nézve valami észrevételem volna, azt senki se magyarázza úgy, mintha a már fennálló törvényeket félretenni, vagy megsérteni akarnám.

Ismétlem, hogy eltökélt akaratom: magyar koronám birodalmának törvényeit, épségét (integritását) és jogait királyi hitem szerint fentartani.

A mi a többi, önök által érintett, pontokat illeti, ezek részint már a nemzet kívánatai szerint elintéztettek, részint a legrövidebb idő alatt, a ministerium útján, nyilvánítani fogom irántok szándékomat.“

Ebben a feleletben koránsem az, és annyi van, a mit és mennyit a nemzet királyától várhatott. Mert, mikor a ház ég, nincs idő halogatásra, fontolgatásra, majd meglássuk-féle ígéretekre.

De mindenesetre van annyi, hogy ő felsége a fennálló törvényeket sérteni nem akarja. Tehát az új törvényt sem teheti félre, mert az is fennálló törvény.

Az is benne van, hogy a panaszokat a nemzet kívánsága szerint intézi el, és szándékát a magyar ministerium útján tudatja az országgal.

Hogy esik tehát, hogy Jellaesics ő felsége kéziratát mutogatja, a miben eddigi tetteiért megdicsérik, és báni hivatalába visszateszik?

Természetesen nincs magyar minister neve az írás alatt.

Hogyan esik, hogy Jellaesics vérszemet kap, s nagy sereggel üt be Magyarországba?

Bizony-bizony igazsága lesz a magyarnak, ennek az elhagyott, meggyalázott nemzetnek, ha megcsóválja fejét, neki búsúlja magát, s olyat tesz elkeseredésében, hogy még

A többi deákul van.

(Megjelent 1848. október 1.)

FELLÁZADTUNK-E MI MAGYAROK?

A népeknek természet szerint való jussa van a szabadsághoz, épen úgy, mint a halnak a vízhez, a madárnak a levegőéghez, — mert szabadság nélkül az ember nem is Isten képére teremtett állat, hanem igavonó barom.

Ezért a népek, a mint lassanként felvilágosodni kezdtek, mindig jobban-jobban érezték, hogy szabadság nélkül el nem lehetnek.

Minthogy pedig az uralkodók a népek szabadságát soha sem akarták, a népek kényteleníttettek fegyvert ragadni és fegyveres kézzel vinni ki a szabadságot, melyet az Isten szívükbe oltott.

Ezt a harczot, melyet a népek az elnyomó hatalmasság ellen vínak, — nevezik forradalomnak.

A forradalom legszentebb harcz, a mi a világon lehet. Mikor egyik király a másik ellen visel háborút, az csak a királyok júsáért történik, de a forradalom a népek júsát víja ki, a hatalmasság körme közül.

Ilyen forradalom által vítta ki Franciaország a maga tökéletes szabadságát, ilyen forradalmakban küzdenek a bécsiek az ausztriai nép szabadságáért, ilyen forradalom van mindenütt Európában.

Az egész világ két pártra szakadt. Egyik párt a szabadságot akarja kivíni, másik párt a szabadságot akarja elnyomni.

A mi bennünket magyarokat illet, nekünk nem volt rá szükségünk, hogy szabadságunkért, melynek fundamentuma az idei új törvényben van letéve, véres harcokat víjunk.

A mi forradalmunk Pesten, márczius 15-én, nem véröntés volt, hanem egy szép ünnep, a szabadság ünnepe; ezerek meg ezerek csoportoztak össze Isten ege alá, ezerek meg ezerek emelték égre kezeiket, s egy szívvel, szájjal mondák Petőfi Sándor után az eskü szavait:

A magyarok Istenére
Esküszünk,
Esküszünk, hogy rabok tovább
Nem leszünk!

Dicső ünnepe az ifjú szabadságnak! ki hitte volna még akkor, hogy ily nehéz küzdelmek várnak ránk? Kinek jutott akkor eszébe, hogy eljönnek a sötétség fiai és konkolyt hintenek a szabadság legszebb tisztabuzája közé?!

Országgyűlésünk ekkor Pozsonyban volt. Az országgyűlés fellelkesült a szabadságért és meghozta az 1848-dik évi törvényeket. A király szentesítette azokat.

Ennyi volt az egész. Egy szép szabadságünnep Pesten, és törvényes gyűlés Pozsonyban. És mégis azt hányják ellenségeink, hogy mi magyarok fellázadtunk!

Ezt a hazugságot a boldogtalan királynak is annyira fejébe verték, hogy bennünket lázadóknak tekint, sőt Jellasicsra bízta, hogy bennünket csendesítsen le.

Mindenható Isten! hiszen mi a törvény mellett vagyunk, a melyet ő felsége is aláírt és megpecsételt, hogy volnánk hát mi lázadók?

Hiszen mi, a mint az új törvényeket megkaptuk, békességben maradtunk, egy csirkefiat sem öltünk meg a miatt: hogy volnánk hát mi lázadók?

Hiszen mi, a mikor a ráczok lázadozni kezdtek, egy darabig csak tyúkkal-kalácsesal bántunk velük, s szenvedtünk nekik, míg csak szenvedhető volt a dolog: hogy volnánk hát mi lázadók?

Hiszen mi nem ütöttünk be Horvátországba, hanem Jellasics és a horvátok jöttek pusztító sáska módjára Magyarországra, hogy volnánk hát mi lázadók?

Hiszen a tót Hurbánt és Simoniesot, az oláh Urbánt soha sem bántottuk, ők szedtek népet ellenünk, ők ütöttek ránk.

Száz felől támadják meg a szegény magyart, száz felől kell magát egyszerre védelmezni, és a miért magát védelmezni meri, a miért nem nyújtja nyakát a hóhérpallos alá, még ő a lázadó?

Igazságos Isten! ne késsél sokáig.

Hogy merik azt mondani, hogy mi fellázadtunk?...

Hiszen mi a lázadás?

A lázadás nem forradalom. A lázadás olyan alacsony czélú zendülés, mikor a nép az igaz törvény ellen támad.

Lázadás az, mikor a rác, horvát és oláh felkél a törvény ellen; mikor ostobául felzúdul a maga tulajdon szabadsága ellen.

Lázadás az, mikor a szentesített törvények ellen a király nevében bujtogatnak; lázadás az, mikor a király serege a törvény ellen harczol, lázadás az, mikor a király nevében törvénybe ütköző parancsok jelennek meg.

Az a lázadás; — nem mikor a magyar a maga régi törvényes szabadságát, nemzetiségét és függetlenségét védelmezi.

A magyar nemzet még ez ideig a forradalom mezején sem állott. Nem tudta ő, szegény, hogy a rác, az a szerb zsidó, a ki faluit felégeti, barmait elhajtja, vetéseit felperzseli, nőjét megfertőzteti, gyermekeit leapritja, magát földönfutóvá, koldussá teszi; nem tudta, mondom, a szegény magyar, hogy az a király fogadott embere.

Nem tudta ő, hogy Jellasics a király nevében lepte el haddal az ország egy negyed részét, hogy a király nevében raboltak veres köpönyeges czigányai, azok a szerezsánok. Nem tudta, hogy mihelyt Budára ér Jellasics, mindjárt viczekirálynak teszik az István főherczeg helyére!

Épen mint az Ezópus békáival történt. Lécz király után vízikigyót adtak nekik!

Nem tudott a szegény magyar semmit. Elővette a törvénykönyvet, nézegette annak elején, végén Ferdinánd nevét, s nem bírta elhinni, hogy a király a törvény ellen titkon feltámadjon.

Most felnyílt szeme e nemzetnek. Most látja tisztán, hogy csak egy mód van királyával kibékülni: ha lefekszik és meghal! Egyebet nem kívánnak a nemzetől, csak életét!

De a nemzet nem fog meghalni, a nemzet megvédi magát minden erőszak ellen, a nemzet nem irtózik a szent harcztól, melynek neve — forradalom.

A nemzet fel nem lázadt soha, de szent jogait és szabadságát, hazája függetlenségét, ha a törvények már semmit sem érnek, fegyveres kézzel, forradalom útján is ki fogja vinni.

És a nemzet lázadó még akkor sem lesz!

(Megjelent 1848. november 5.)

BESZÉLY-TÖREDÉKEK. *)

I.

A KÉTABLAKÚ HÁZ.

Azt hiszem, hogy nem egy lesz nyájas olvasóim között, ki megfordult Lapisfalván, habár csak mint keresztül utazó is; minthogy e helység a szolnok-nagyváradí, vagy szolnok-aradi útvonalban, tehát a legjártabb országút szélén esik. Így hát kétségkívül emlékezni fog a sugár toronyra, mely csak néhány évvel ezelőtt épülvén, újdonságként, mint egy földbe szúrt faczövek, tűn fel a sík láthatár mesgyéjén, hol az ég a földdel összeborúl. Az országút, mely e torony felé vezet, ma is oly széles, mint valaha, azaz néhol egyenlő kiterjedésű a végtelen közlegelővel, másutt huszonnégy ölnyi távolban futó párhuzamos árkok közé szorúl, de ez utóbbi csak oly helyen történik, hol a jövőmenő, az útban fekvő posvány miatt, másképp a szántóföldekre volna kénytelen kerülni. Ama gát sem lesz még feledve tisztelt olvasóm előtt, mely félóra hosszan vezet egy mocsáron keresztül, itt-ott csonka-béna fűzfáktól bámulva végig, melyek, majd közelebb, majd távolabb, egymást *várni* látszanak. E gát, vagy töltés, a harmadévi esős tavaszon sokat szen-

*) Lásd az ELŐSZÓ végét.

vedett: de a lapisfalvi érdemes helyhatóság már az elmúlt nyáron meghordotta jó buzatermő földdel, úgyhogy jelenleg az ormó, hosszát leszámítva, nem hasonlótlan koporsó-füdéelhez, melynek gerinceze, természetesen, aligha szekérrel járható, de két oldala, le az árok fenekéig, annál dülösebb. Egyébiránt a mi szélességéből hiányzik, az magasságában kárpótoltatott, s ha alapja, egyenes átmetszetben, nem ütne is meg a két ület: púpján keresztül, négy ültre csak szemmértékkel is bátran tehetni. A moesáron, tavaly óta, csupán egy helyt kell átgázolni, mert az egyik híd, noha csak nádból rögtönözve, s földdel meghordva, már akkor helyre állíttatott; a másiknak czölöpjei szinte állnak, de deszkái a falu gazdájának múlt évi számadásán kívül, sehol sincsenek. A gazda ugyan, Rátarti Mózes uram, igazolja magát, hogy a már megvett s falu erején hazahordott híddeszkákat az árvák atyja Nyúzó Sándor, „megadom” fejébe elvitette, de ez utóbbi Jó Balázusra hivatkozik, mint a kitől vette az új birkaólához felhasznált épületfákat; ellenben Tikos, a levélhordó, egy pohár szesztől hevülten, azt találta kiejteni, hogy ha Rátarti uramnak hidlása nem volna az istállóban, nem kellene neki a Hosszúgáton levetni eszmáját, — azonban e rágalmat józan fővel visszavonta.

Akármint legyen a dolog, e hídfőt tanácsos kikerülni, már csak azért is, mert rajta, a fennálló czölöpök s magas part miatt, átmenni lehetetlen. Ez akadályt mellőzve, békén halad a gát, egész a falu *tulsó* végeig, honnan, mintegy dolgát megbánva, visszafordul, s be a faluba. Nem szükség a nyájás olvasót a helység leírásával untatnom, írva találja azt tulajdon becses emlékezetében. Ott van a szőlőskert, árokkal szegélyezve, mely ember nagyságnyi nádat terem, s a füntebb leírt *Hosszú-*

tóval barátságos közlekedésben áll. A szőlőtövek közt is buján tenyésző nád fülöslegessé tesz minden karózást, s helyben terem a hinár, mely a szőlővesszők kötözésére kívántatik. — Ott van a falu végső háza, a „*strázsaház*“ mint ez kopott falán még ma is olvasható, noha füdele, míngyárt a 831-ki cholera után, elpusztult, s maga Csubó Ferke is, a híres hétalvó, kit az egész falu *Heverés* gúnyneven ismer, kénytelen volt odahagyni az ajtó- s ablaktalan dűledéket. E romtól a faluig ismét legelőn: az úgynevezett „libanyomáson“ viszen az út; majd egyfelől vályogvető gödrök, — mint himlőhelyek — lepik el a mezőt, más felől ház sor kezdődik, mely fél utcát valaki pihent észszel, bár nem eléggé csinosan, „fél gatyaszárnak“ nevezett el. A falu e sugarát újabb telepedők tölték oda, kik sokkal szerényebbek voltak, hogysen a Lapisfalván ember- emlékezet óta divatban levő építésmódtól csak egy hajszálnyira is eltérjenek; e szerint a házak, pár ölnyivel beljebb mint az utcasor, visszavonulva, a kandiság vádját amnyival inkább elhárítják magukról, mert mindnyájan csak egy-egy ablakkal bírnak az uteza felé, s így, ha törpék nem volnának, amaz óriás néphez lehetne őket hasonlítani, mely homlokán egy szemet visel. Különben az udvarok ép oly puszták és kietlenek, mint ezelőtt voltak, sőt a Buga Márton kerítése, mit az ősszel szomszédai Sós Péter és Faragó Mihály gúnymosolyai daczára, szalmával vegyes utcasárból, mint valamely „kőfalat“ lapátolt vala össze, az idei hóolvadáskor egészen tönkre ment. E csekély változást leszámítva, minden úgy van, mint a közelebbi években, s ha a kegyes olvasó, velem együtt, a Lapuközön áthaladva, a Kovács Mihály házsarkánál jobbra fordul, aztán szíves lesz követni a „nagy csapszékig“,

onnan balra a Tót Péter háza megett el, az égett pálinka-házig, onnan vissza vagy száz lépésnyire a falu száraz malmáig s ott keresztül a Szép József udvarán, ki egészen a *Paptaváig*: azonnal a helység kellő közepén, a torony mellett szedjük fel magunkat.

Említém, hogy a lapisfalvi építésmódnak azon saját-sága van, miszerint a házak fél szemmel jönnek a világra. „Két szem csak kényesség“ szokta mondani, kinek nincs — s a lapisfalvai százados meggyőződés igazolja e mondást. Sőt az öregebb lakosok még a *kinyíló* ablak ellen is ejtenek szót, mely kores divat mindazáltal, az ifjabbak „újságon kapása“ miatt, már csaknem közönségessé vált. „Igen, — hallottam az öreg Jámbor Tamástól, — jobb világ volt másszor, igen; nem kellett ennyi czifraság, igen; az a kinyíló ablak is mirevaló? igen; másszor, ha egy ablakot betapasztottunk a falba, megbírt, míg a ház, igen; ha kitört, hólyaggal vontuk be, igen; de volt is ám pénz; három márvány volt egy köböl búza, igen; egy poltura egy pint bor, igen.“ „Oh édes apám. — felelt Sára, a menyje — régen volt az, még akkor a kő is lágy volt; aztán meg ha füst van a házban, vagy gőz, vagy a kotló s kis gyermek alkalmatlanságot csinál, csak ki kell nyitni az ablakot?“ — Az öreg Tamás fejét esóválta s morogva ült földre, mondván, csak látja ő már, hogy elvész a világ.

E szerint, történetünk kezdetéig, az egész Lapisfalván nem találtatott *két ablakú ház*. Ez mindazáltal nem zárja ki, hogy *három*, sőt plane *négy* ablakú is ne volt legyen: de azok „*paloták*“ s épen nem közönséges épületek valának. A jegyző lakása, például, három ablakkal *nézett ki* az utczára, a mennyiben a leesuszkált náderesz engedte, mely az avúlt épületnek, mint vala-

mely kalap-ernyő, haragosan szemébe volt vonva. A másik „palota“, a tiszteleteső, szakasztott mása volt a jegyzői laknak; de mióta a jegyzőné, isten nyugoszsza, a papné sárga viganóját kisebbíteni merészelte, nem állván ezt mondani a mesternének: „ej no! be kaczkiás az a komámasszony papnéja!“ s a két asszony közt halálos gyűlölség támadt: azon időtől fogva a tiszteletes asszony nem szűnt meg sarkantyúzni férjét, a jámbor Dienes uram őkegyelmét, míg a nótároson valami „istikk“-et nem ejt, mi egy tanuló szobának a házhoz toldatása által nagyban meg is történt, s Dienesné tiszteletes asszony megérte az édes örömet, hogy egy vasárnap délután, felváltva *négy* ablakból vethetett haragos szemeket az átellenes jegyzői lakra. Mosolygasz, nyájas olvasó? a hiúság ördöge falun úgy, mint városon megmérgezi a társas életet, s átkül fordítja üdvöztőnk szavait: „valahol ketten-hárman egybegyűltek, ott leszek tiveletek.“

A ki Lapisfalván ezelőtt tíz-tizenkét évvel megfordult, hallhatta hírét egy vásott fiúnak, ki mihelyt szerét tehetle, mingyárt a torony és templom körül esavargott, s majd a legfelső toronygomb bensejéből szedett le véresefiúkat, majd a templom gerinczén sétált végig, mint valamely holdkóros, majd egy kirúgó párkányzaton állta meg az úgynevezett „tótágast“, fővel alá, lábait égnek meresztve; mely műtételei az iskolamester, s később, midőn annak vesszeje alól kikerült, a becsületes tanács részéről, nem egyszer méltó elismerésben részesültek. Mindazáltal ő, sógora Cziba Lukács, a harangozó, kegyéből, kit gyakran helyettesíte, meg-meg visszatért előbbi szenvedélyéhez; miért is a faluban egyszerűen csak „Toronymászó Pista“ lőn a neve, jóllehet apja után

Futó Istvánnak kellett volna mondani. Már, hogy apja, Futó Gazsi, esaládi jogon bírta-e a *Futó* nevet, vagy csak hivatalos foglalkozása után ragadt rá, ez, míg a jegyzőnél általam megrendelt bizonyítványok megérkeznek, kétséges marad. Ő ugyanis, mióta a jelen ültőbeli ember emlékszik, szüntelen borjúcsordás volt; s ha a lopótükre helyes e talány: „míg él mindig *fut*, holtá után mindig *lop*“ —: ugyanez, legalább első részében, Gazsi bácsira is áll. Mihelyt a nyári nap kelő sugarai meg-aranyozták a lapisfalvi ócska torony tetejét, azonnal látni és hallani lehetett Futó Gazsit és pattogó ostorát végig az utcán, a mint riogatják az ártatlan veres borjúkat. S az ifjú ökör nemzedék, tanulatlan hevében, ki jobbra, ki balra fut, a lány darab, annyi felé; természetes, hogy Gáspárnak is aztán futni kellett, *mindenfelé*, azaz egymagának annyit, mint a gondviselése alá bízott borjúk *összesen*. E minden nap megújuló testgyakorlat nem engedé elpolhosodni a serény férfiút, ki épen azért öreg koráig „vékony pénzü“ marada, nem mintha pénz *véknyan* lett volna körülé (ámbar ez is valószínű), de, mert közepössége sokban hasonlított ama vékony ezüst pénzekhez, milyenek I. Ferdinánd korából gyakran találtatnak a földben. Mintha most is látnám, konya és rőt színű kalappal, sovány, vörös arczezal, ritka nyúlajuszszal, kifordított rövid bundában, mely térdéig sem ér, azon alól madárhúsú vékony lábszáraihoz szorosan odafűzött boeskorban, versenyt futni az „erkölcsös“ borjúkkal s pattogtatni viszhangzó ostorát. De fájdalom, a múlt nyári cholera, annyi jelekkel együtt, őt is elragadta.

Fia, Toronymászó Pista, eredetileg arra volt szánva, hogy kárpótolja a veszteséget, mely egykor, apja kidöl-

tével, a falut érni fogja. De Istók öcsém kényelmetlennek találta, minden isten-adott hajnalon, a harmat esillogó gyöngyeiben áztatni kérges boeskorát, s apja mellett a bojtár és kuvasz kötelességeit végezni egy személyben; azért sógora Cziba Lukács pártfogására támaszkodván, csakhamar eloldá a kereket s harangozó-bojtárnak csapott fel; mely minőségben, a torony híves-szellős ablakából, kevesebb fáradsággal, szintoly széles, vagy még tán szélesebb *kilátásai* nyiltak, mintha csordás maradt volna. Ekkortájban történt, hogy a lapisfalvi község, használván az 1836-ki törvény által kiterjesztett szabad bíróválasztás jogát. Borsos uramat választá meg egy szívvel-szájjal, ki, mint szigorú erkölcsű, feddhetlen életű, a mellett nem tökkel-ütött ember, közbeesülésben állt vala. Nem csekély érdeméül rovatott fel az is, hogy a „rúgott“ tanácsesal, kik húzamos időn keresztül mintegy belé-hájasodtak volt már a bírói s eskütti székbe, legkisebb rokon-, sógor-, vagy komasági viszonyban sem állt, és nem egyszer kelt ki azok visszaélései ellen. De a következés megmutatta, mennyire esalódott a nép Borsos uramban, kit alig félévi hivatalkodása folytán már „*Heródes*“ névvel tisztelt meg, s nehezen várta a „Mindszent“ napot, hogy szabaduljon zsarnokától. Ez ugyanis nemesak a számadási és adóhátrányokat utolsó fillérig behajtotta — ürügyül adván a bő termést, — nemesak mindenféle vízvezető árkokat ásatott keresztül-kasúl a helységben: hanem a régi templomot is, hét egész lábnyival, feljebb s boltozat alá vétette, a tornyot kijavíttatta, új tetővel ezifráztatta föl, s mindezt koránsem a maga, hanem a falu erején! Régi számadásokból kinyomozta, hogy a rozszant templom újból építésére, Csontos uram bírósága óta, ki az 1817-ki

nagy szükség idején viselte a bírói pálezat, négy ízben vettetett nagy mennyiségű téglá a falu és egyház költségén; s miután e kazal téglákból annyit sem talált, mennyivel egy diót megtörhetne, nem elégedett meg egyik vagy másik „benforgó“ személy feleletével, hogy: „elpusztulódott az!“ — hanem vallatás, nyomozás, esketés útján kisütötte, hogy részint Nyúzó uram, az árvák atyja, hordatott el új kéményéhez pár ezeret, részint Balog Miklós, a volt törvénybíró, állott jót vejeért Faragó Mihályért öt ezerig, ki azt az „új ülésen“ épült házába falazta be, a vályog közé; részint jegyző úr adott el, utólagos jóváhagyás reményében, tíz ezret a helybeli zsidónak, s árával *épen most* akart beszámolni; szóval, hogy a téglát hordta boldog boldogtalan, s még a szegény Tikos, a levélhordó is, vitt el abból egy katlanhoz valót, bár ez könybe-lábadó szemmel bizonyozta, hogy abban, mit ő elhordott, egy se volt nagyobb, mint a fél ökle, s így épülethez már úgy sem lehetett volna használni. De a „Heródes“ Nyúzó uramon kezdve Tikosig minden embert azzal fenyegetett, hogy, ha a téglá, vagy ára, meg nem lesz, széthányatja épületét, s így mire kitavaszkodott, annyi téglá állt a parochia udvarán, hogy a templom újításhoz bátran hozzá lehetett fogni. Ily „vérrel-bottal“ épült fel az isten hajléka Lapisfalván; nem csoda hát, ha a templomjáró öreg emberek eleinte pár évig nem is akartak abba a „ezifra“ templomba menni.

Ha kérdi, szíves olvasóm, mikép függ ez össze hősiünk történetével, kit Toronymászó Pistában már is sejdíthete: egyszerű és rövid a felelet. Mivelhogy István gazda, mint említők, épen a harangozói pályára képezte magát: alkalma lőn a templom építésnél az első téglá

letételétől az utolsó zsindely-kocczanásig jelen lehetni. E körülmény döntő hatással bírt egész életére. Eleinte esupán téglahordással foglalkozók, nem ugyan túlbuzgóságból az ekklésia iránt, melyhez, harangjain kívül, nem nagy vonzalommal viseltetett, de mint műkedvelő napszámos, ki néhány garasért egyik-másik özvegyasszony helyett a rájuk szabott közmunkát szívesen elvállalta s így némi tőkepénzre is tőn szert, mely nem a „Dárius kinese“ volt ugyan, de neki oly soknak tetszett, midőn a déli pihenő órában, avúlt szűrén leolvassa, számlál-gatta a kövér *suszták*okat! De miután Prámer urat, a Sarkadról hozott építőmestert, legényei kezdék elhagyogatni: Pistának mind több alkalom nyílt a „mojterbe“ mártani kanalát. Az eset körülbelül ez. Prámer úr, hírneves építő egyéniség, nem csak Sarkadon, hanem ottan körül egész Okányig és Vésztőig, egy gyulai kőmíves kijátszásával, megalkudta a lapisfalvi torony építését 5649 forint 37 és fél krajczárért váltó pénzben, oly módon, hogy az összeg ne egyszerre, hanem részenként, a hogy és mikor az idő és a munka haladása kívánja, fizetessék le. Az idő úgy kívánta, hogy a pénznek mintegy felerésze *előre* leszámaltassék, mert különben a *vadréti* templom építése, melyet Prámer úr tavaly be nem végezhetett, fenakadást szenvedett volna; másik fele, az állásgerendák beszerzése végett, szükségessé vált, hogy a lapisfalvi toronyhoz kezdhessen; s bár mily eszélyes ember volt különben a bíró, Borsos uram, egyszer „benne lévén“, úgy vala kénytelen járni, a hogy Prámer úr fújta; s mire észrevette magát, nem volt Prámer úrnál egyéb biztosíték, mint ama 37 és 1/2 krajczár, mely, apró pénz hiányában, fizetetlen talált maradni. A munka, mindamellet, szépen nekiindult: Prámer úr

oly erős hat legénynyel állított be Lapisfalvára, hogy bármelyik őrzető káplár sem különbekkel; s bízatta magát, hogy oly hamar felfúja az épületet, mint egy hólyagot. De az első legény, mingyárt a munka kezdetén, összepürölt vele, mert jobban akart tudni hozzá, mint mestere. Prámer úr; noha ennek véleménye a helybeli kovács és a kishíró Csorba Samu által is helybehagyott. A többi legények egyelőre belenyugodtak volt, hogy Prámer úr hetenkint csak félbéröket fizesse ki, felét pedig a munka bevégezése után egy összegben adja kezükbe; de miután egy részről megsejték, hogy a többször említett Prámer úr a helységtől már minden pénzt kiszedett, más részről a bor ára, mely itezénként eddig csak hat krajezár volt váltóban, most egyszerre nyolczra emelkedék: egy délyesti órán úgy vágták a mésztartóba kanalaikat, hogy a esípós folyadék egyenesen Prámer úr szeméi közé loesesant. Mindazáltal Borsos uram közbenjárásának sikerült a pártosok közül vagy kettőt, a sete Mihályt, s a nagyfejű, szőke, borzas hajú, kanesi Vendelt kiengesztelni, — a többi úgy elment, mint a tavaszi hó. Ez napságtól fogva nem egy kövér csepp gördült alá magának Prámer úrnak is ripaesos homlokán, kénytelen lévén saját műértő kezeivel támogatni falhoz a meszes ölmérőt, s domború hasával görnyedezni a „habares” után. Így történt az, hogy Pista segédnyújtása, majd egy téglá helyre igazításában, melyet a kanesi Vendel ferdén állíta, majd a vízmérték odaillesztésében, ha az Mihálynak „nem esett kezére”, — szívesen fogadtatott. „Ez a kölök született kőműves; a kis körmét sem adnám értetek, ti nagy szamarak!” mondá ilyenkor Prámer úr; a mi természetesen nem kissé nevelte Pista önbizalmát.

Gyarápodék hát István ücsénk az ismeretben. Jó szemmértéke s ügyes keze lévén, hamar elsajátítá a falrakás minden csinját-binját, s mire az építés be lőn fejezve, már mint *első* legény szerepelt Prámer úr oldalán, a mennyiben *második* nem létezett. Ugyanis a kanesi Vendel, megirígyelvén a húsvágó Lőrinez boldogságát, ki a templommal szemközti mészárszékekben felaggatott birkacszombok közül, szemébe piroslott, — ehhez állá be nyúzó legénynek; Mihály pedig, Prámer úr biztatásait a fizetésre nézve megúnván, mesterének sötétzöld vásárnapi bekesével világlátni ment. Ekkép Pista akár első legénynek, akár utolsó inasnak tekinthette magát; sőt Prámer úr, ha jó kedvében volt, vállait megveregetve szokta mondani: „Te Pista, te Pista, jér hozzám inasnak, két év múlva felszabadítlak, engem ücse! felszabadítlak.“ És bár Pista nem tudá, hogy Prámer úr ez ígéretet aligha teljesíthetné, a mennyiben ő ugyan a C betűt ismerte, de őt egy *czéh* sem ismeré el tagjának: szépen megköszönte, s nem vállalta, győzvén benne a szülőföldre iránti szeretet. Ha majd egyszer, üres időm lévén, rávetem fejemet, hogy a Prámer úr történetét megírjam: akkor ki fog tűnni, mily erejére esett a lapisfalvi templom bevégezése ezen derék férfiúnak. Midőn még fele-munka hátra volt, már panaszkodott, hogy a szegődség szerinti üzletből egy fillére sínes; átkozta magát, hogy oly olesón felvállalta, folyamodott kárpótlásért, s felfogadta, hogy soha, de soha míg él, több templom építésbe még csak kanalát se mártja; e mellett, az egész falut elárasztá kontóval, hitelezett csapszékekben, mészárszékekben, boltban, mindenütt; s annyi adósságot hagyott hátra, hogy elmenetele után a lapisfalvi eklésia egyszerre több száz forinttal gazdagodott, minthogy a

hitelezők oda ajándékozták követeléseiket, melyeknek behajtásához legkisebb reményök sem volt. Ily körülmények közt képzelhetni, mily jól esett Prámer úrnak a Pista ragaszkodása, ki úgy szólván, keze-lába volt, és — harangozói jövedelméből tengetvén magát, — *semmi* bért nem követele.

Mindazáltal, kettejük közt, így is Pista részén volt a nyereség. Mert Prámer úr, folytonos zaklatással gyötörve, legény-, pénz-, idő- s türelemből kifogyva, a Lapisfalván töltött nyarat teljességgel nem írta oda, „hol boldog évei följegyezve vannak,“ mint mondja Petőfi; ellenben Pista oly tőkére tett szert, mely a borjú esordásságtól kezdve, föl, a harangkötélig bármelyik falusi „hivatallal“ fölért. Nehogy pedig az állítással a súlykot messze vetni láttassam: ihol közlöm a lapisfalvi magistratus évi fizetését, az 1838-ki bírói számadásból hitelesen kivonva:

1. Öregbíró fizetése rforint 20 vezéd.
 Item, . . . esizma, új . . . 1 pár.
 Item, . . . esizma fejelés 1 pár.
2. Törvénybíró fizetése rft. 8 vezéd.
 Item: . . . esizma, új . . . 1 pár.
3. Bírák uraimék fizetése,
 fejenkint esizma 1 pár, a helység bőréből.
4. Árvák atyja fizetése rft. 5 vezéd.
 Item: esizma 2 pár, az árvák bőréből.
5. Kisbíró fizetése: *késszépénz*: a mit az uraságoktól kap.
 Item: katona szálláso-
 láskor naponkint . . . 1 iteze bor, a helység kocsmaján.
6. Ármás legények fizetése — —

Minden újházias fiatal ember, 25 rft vagy 25 páleza büntetés terhe alatt köteles az úgynevezett *ármási* hivatal, avagy szolgálatot esztendeig ingyen viselni.

7. Bakter fizetése . . . 2 fr. v. ez.	} Ezért a kémé-
nyeket is tartoz-
nak kotrani.
Item, minden kéménytől $\frac{1}{4}$ véka búza.	
8. Harangozó fizetése (Vide: bakter).	

(Tovább nincs.)

II.

Egy loesogós februári délután, 18...-ban, négyesbe fogott gyékényfedelű kocsi állt meg a debreczeni főiskola nyugoti kapuja előtt. A szénaülésről, ott hagyva már kopottas, ó pergamenszerű irhás bundáját, egy zömök, piros-pozsgás, középidéjű férfi hamlott ki, sötét-kék, magyar dolmányban, mely nem látta szükségesnek deréknál alább nyulni, mivel ottan hasonló színű, mérsékelt zsinórzatú nadrág váltotta fel, széles karamú, a népi viselettől fordított bődön alakú teteje által elütő félmagas kalapban; s miután a csatlós-pálcza segélyével földre jutott, elébb a nehéz szőrkalapot emelinté le fejéről, s mi közben ásító bámulással nyelte be a főiskola harmadfél emeletes homlokzatának aesthetikai szépségeit, hosszú barna haját a benne lakó görbe fésűvel hátra simogatta, egyet rántott derékszíján, s intve a kocsinak, hogy kövesse, az ácsorgó múzsák közt utat háríta magának a kapu-üregbe.

Az őgyelgő fiatalság, egyéb látnivaló hiányában, mintegy félóráig élvezhette a kocsi szemlélését. A bá-mész sereg nem apadt, csak folytonosan felfrissült, mint a víz, melynek szabad mozgása van, régiék eltűnván, újak nyomulván elő. Egy kocsi az iskola kapujában, ha nem is rendkívüli eset, mindig képes a tanulónál némi érdeket költeni. Először a változatosság: hogy a hol rendszeren

puszta ürességet, vagy hosszú kalapban, fekete szoknyában járó-kelő hasonmásaikat szoktak látni, most valami egyéb tárgy vonja magára figyelmüket. Továbbá a mohó képzelet is elkezdi játékát: felül a bakra, meg-suhintgatja az ostort a négy pej fölött, kiereszti a gyeplőt, azzal haj rá! szűnapokra vagy legatióba, hogy szint-úgy porzik belé az út. Mindazáltal nem akadt közülök eléggé vakmerő, vagy pajkos, ki a phantasia-beli utazást, habár kisebb mérvben, csak egy fordulattal a nagy templom körül, valósítani akarta volna. Megelégedtek a puszta szemléléssel, s néhány észrevétellel koesi, ló, szer-szám stb. felől, még Bagoly Peti is, a sebes nyelvű novicius, elégnék tartotta felugrani egyszer a kocsis helyére, s ostort gyeplőt ragadva, úgy tenni, mintha hajtani akarna.

— Tóth uramat viszik tanítónak Bakszélre — monda most egy újon érkezett kopasz szájú fimúza, kinek szája az örök mosolytól egészen a füléhez szokott.

A „Tóth uram“ kiáltásra élénk derű futotta el a jelenlevők arcát. A hosszú, bamba képek egyszerre megrövidültek, s fodrosan játszó vonásaikból kitetszett, mennyire érdekli őket ama név viselője.

— Hát nem itt hal meg, a collegiumban? kérdé csodálkozva egyik.

— Képzelmétek Tóth uramat, hosszú ültöny nélkül! szörnyűködék a mellette álló.

— Talán még meg is házasodik! kiálta egy a kapuszögből.

— Nem megházasodik az, — *férjhez megy!* igazította ki a negyedik, mire általános kacaj resegett. Annyira talpraesett éleznék találták, hogy Tóth uram férjhez megy....

III.

LÁTOGATÁS EGY BARÁTOMNÁL.

Tudja-e tisztelt olvasóm, hol van Pesten a Magdolna-utca? A Józsefváros ellapuló szélein keresse, hol az építkezési ösztön semmivel sem rátartóbb mint Kerepesen, vagy Bugyiban, honnan bevándorolt. Ide még nem hatott el a háziúri intézmény, e modern kiskirályság, mely messze túltesz a mi hajdani pusztai basa-rendszerünkön. Selejtes házikók, nád vagy zsüpfedéllel, utcasorba állítva, két ablak az utcára, sem több, sem kevesebb, két szoba, egyik innen, másik túl a konyhán, pünkösdre egy kis meszelési luxus: deszkás rozszant udvartáj holmi szerszámfákkal, vagy zöldséges kert árnyéktalan murek-ágvai, néhutt egy öreg akác, disze udvarnak és utcának, vasárnapi kiülő pad: imhol képe a nagy, a szép Pest azon részének, hová olvasómat vezetem.

Azaz csupán magam megyek. A hosszú stáció utcán, melynek semmi politikai változás nem talált magyarabb nevet, végig haladok. Látom a calvariát, kőszentjeivel s térdeplő Magdolnáival. Meglábolom a szőlőhegy-utca bokáig érő fővenyét. Onnan kifordulok a Magdolna-utczára. Már érzem a gypszél üdébb levegőjét: azaz a széna- és baromvásár, a temető-környék fölvert homokját, a légszeszgvár füstjével összekeverve. Megállok a kétablakú házacskák egyike előtt. Az utcabeli gyermekek nagyot bámulnak öltözetemen, s ebek concertje üdvözli jöttömet. Még egyszer rá tekintek a kapufélen kiszegezett házszámra, s az udvarba nyitok.

Itt lakik az én barátom, Jakab János, elvonultan a világtól, mint névrokona Jean Jacques (Rousseau). Valaha költői ambíciója s már egy kis neve is volt. Ama háládatlan tehetség osztályosa volt ő is, mely egy-két jó műben nagyot ígér, azután évekig meddő marad, ellustul, kimerül. Hajdan egy-két verse általános figyelmet ébreszte neve iránt, mely nem Jakab János volt, hanem álnév. A költemény szívéből buggyant, de kibuggyant egyszersmind. Hosszú időközökkel egymásután öt vagy hat művecskéje csillant fel az irodalmi nagy-világban. Mindenik tetszett. A szerkesztő megcsillagozta, s valamelyik akkor élő első rangú költőt sejtete az álnév alatt. Azután hosszú hallgatás lőn. Senki sem tudta, mi lett a húrból, mely amaz édes hangokat zengé vala, mi lett a szívből, harmoniás fájdalommal. Szellő hoz néha tördelt hangokat valami távol zenéből: ki nyomozná, honnan jöttek, hova tűntek!

A költőnek híre-pora sem volt már: de Jakab János, az ember, ott görnyedt valamely külvárosi irodában. Reggeltől késő éjig tartott a munka, ...

FÜGGELÉK ÉS JEGYZETEK.

I.

„A magyar népdal az irodalomban“ című tanulmány tervvázlata, Arany saját följegyzése szerint, a következő volt:

I. Előtörténet.

a) A „Pannónia Megvétele“ tárgyazó ének csak részben népies. Anonymus töredékei is. Alliteratio a formában.

b) „Mátyást mostan“ — a templomi énekhez hűz. Alliteratio.

c) Vitéz Oláh Gerő dala. — A török renegát. — Az adhortatio mulierum: — népdali tekintetben. Szóval a névtelen, ez időbe tehető lyra. — Mohácsi dal. — Kurucz dal. — Kádárének, halotti búcsúztató modorban.

d) Tinódi, Balassa, Beniczky, Molnár Albert, Zrínyi. Szóval: az írók a XVI. és XVII. században.

II. Átmenet.

A XVIII. század írói. Amade, Faludy. — Anyosnál a népdal hangja. — Horváth Ádám; a magyar dal fejlődése, mely közép a népdal és idegen hangú lyra közt. — Névtelenektől is. — Csokonainál a dal és a paraszt dal (objective), öntudatosság. Kazinczy objectiv népdalai.

III. Új aera.

Egészen öntudatos népdal-költészet. Kisfaludy Károly, Vörösmarty, Czuczor. — (Az idegen elem). — Petőfi. Azóta hanyatlása az objectiv népdalnak.

Első időszak. Öntudatlan, nyelvkénytelenségből s általános dalösztönből vegyül népi elem, népi hang, a magasabban tartani szándékolt költeménybe. Amadeig

Második időszak. A dal formáját keresi az író, az idegen példa vagy nagyon idegen neki, vagy nem képes mozogni benne, s a népdalhoz hajlik, fél akaratlanul, fél öntudattal. S ebből:

Harmadik időszak. Bizonyos műveltebb faja az iskolások dalának keletkezik, mely a sajátképi népdaltól elüt. Amade. — Ányos. — Költők kivételesen *leereszkednek* a népdalhoz.

Költők a népdalt *objective*, mint *genre-t* kezdik művelni, — a népet *magukhoz* s a műköltészet felé, *emelni* akarják.

Negyedik időszak. A költő, leereszkedés és fölemelés nélkül, az igazi népdalok hasonlatára akar népdalt szerezni.

Tehát:

1. A nép-elem, mint önkénytelen vegyülék.
2. A nép-elem mint a dalformához nélkülözhetlen segédeszköz. A nemzeti dalforma alakulásának kezdete.
3. A nép-dal tárgyiasan, mint *curiosum*, — melyhez a költő *leszáll*.
4. A nép-dal tárgyiasan, mint *genre*, melyet *emelni kell*.
5. A nép-dal, tárgyiasan — néha alanyiság maszkjául is — tisztán, mint műforma.

Hanyatlás: se népdal, se műdal.

E tanulmánynak, a jelen kötet 16-ik lapján kezdett első szakaszán kívül, a második szakaszból, még a következő töredék maradt fenn:

A NEMZETI DAL MEGINDULT FEJLŐDÉSE.

Ama század, mely Leopold hosszú és nyűgös uralmával hanyatlik, mutatja első jelenségeit, hogy a magyar magasb rend, a társadalom műveltebb osztálya, szükségét érzi dalban önteni ki szíve gyöngéd lobbanásait. Lehet, hogy nem új kezdemény, hogy ha az elveszett, vagy még homályban lappangó kéziratokat birnók, jóval följebb vihetnők e módját a dalköltésnek, hogy Zichy és Kazinczy A. gyöngé kísérletei nem mint úttörés, hanem mint előbbi példányok halvány utánzása tűnnének föl. Az is baj, hogy a fiatalabb Balassa költeményeit nem ismerjük, s így meg nem határozhatni, mi viszonyban állnak azok, a korában mutatózó dalköltészettel. Annyi bizonyosnak látszik, hogy már a XVII. század vége felé ilyes dalok forogtak kéziratban egyes érző szívekből foganva, s átadva először csak kisebb körnek, honnan az életrevalóbb s általánosb érdekű talán kihangzott a társaság szélesb gyűrűjébe is, ott, az író neve nélkül, ajkról ajkra szállván. Legalább némely régi zamatú darab népdal-gyűjteményünkben arra mutat, hogy szerzője nem volt szorosan népfia, hanem oly műveltes egyén, ki örömet vagy fájalmát dalba öntötte, melyet aztán az élő ajak felkapott és megtartott, nem törődve írójával. Az ilyenekben, bár a forma és hang a népre utal, a világnézet rendszerint magasabb, a társaság felsőbb rétegéről tanúskodó, magasabbról minden esetre, mint a köznép. Ezek keletkezésének idejét meghatározni bajos, de valószínű, hogy némelyike már a XVII századba is felnyúlik. Egy olyan dal, mint az, melyet rövidségeért legitten idézek nem kelt a nép phantasiájából, noha alkalmas arra, hogy kissé tanult körökben divatra vergődjék.

Isteni kéz maradványa!

Égő szívemnek hálványa!

Te világ legszebb leánya!

Egeknek gyöngy adománya!
 Megesált szemednek márványa,
 Szemöldököd szivárványa.

Mikor támadt ez, ki tudná megmondani? de Gyöngyösi után se nyelve, se formája nem olyan, hogy meg ne írhatták volna épen úgy a XVII. mint a XVIII. század végén.

II.

NÉPIESSÉGÜNK A KÖLTÉSZETBEN.

(Terv-vázlat.) *)

Kezdet.

1. Mi a valódi népiesség? Hogyan nyilatkozik:

a) gondolatban	}	a nyelvben.
b) kifejezésben		külformában.
		belformában.

Különösen:

- α) lyra.
- β) didaxis.
- γ) dráma.
- δ) eposz.

2. A népiesség <i>története</i> költészetünkben	}	lyra.
3. A népiesség <i>jörője</i> költészetünkben		eposz.
		dráma.

1.

A népiesség fogalma közönség s írók nagy része előtt nincs tisztában. — Némelyek egyedül a nyelvben helyezték. Mások némi csárdai betyáros hangban. Mások épületes históriákat kívántak a nép számára, sokszor a legprózaibb iránynyal. Nem volt tiszta dolog: a nép szá-

*) Lásd a jelen kötet Előszavát, a 4-ik lapon.

mára irassanak-e ily költemények, vagy a művelt osztály számára, hogy a népet ismerje. Amúgy és így iránykölteszetet akartak. Divat volt az egész: kapcsolatban a népboldogítás eszméjével. A mint az korszerűtlenné lett, úgy a népiesség is. Miután azonban irodalmunk ez iránynak figyelemre méltó darabokat köszön, nem lesz fölösleges a népszerűség fogalmát tisztázni. Ezt ugyan tették mások is, leginkább a derék *Erdélyi*. De némely dolgokat nem árt többször ismételni; s itt különösen nyertünk-e hát vagy veszítettünk a népieskedéssel?

Népiesség és *népszerűség* nem egy. Mi ez utóbbi? A népies lehet népszerű, a népszerű nem mindig népies. A népszerűség se pro, se contra nem bizonyít a belbecs mellett. Esetleges dolgokon alapúlhat. De némely korokban az esetlegi összevág az örökkel, s népszerű munka belbecsűnek is bizonyúl be. — Hanem ellenkező esetek is vannak.

A *népies*: hogyan nyilatkozik

1. a külsőben vagy kifejezésben.

a) nyelv.

b) forma. α) külső, β) benső.

2. a bensőben vagy gondolatban és pedig nemek szerint:

1. lyra.

2. didaxis.

3. eposz.

4. dráma. — Mindezek hogyan a *mi* költészetünkben.

2.

A *népiesség múltja*. Írott költészetünk legottan elvált a népiestől. A nyelvben maradt még valami, az író nem szabadúlhatván tőle, de azért a mi írott költészet van, az a legrégebb emlékektől kezdve már nem népies. Miért nem az? A XVI. század krónikásai sem. A XVII. században

Gyöngyösit stb. Toldi *tudós* költőknek mondja, a XVIII. században Dugonicsot et Comp. *népieseknek*. Csak *népszerűek*. Gyöngyösi népszerűségére támaszkodók. Tudtomra a népiesség: *a dalban* (Amade, Faludi, Anyos dalaiban a népies hang csak azon kénytelenségből foly, hogy *műlyra* még nem volt) Horvát Á. és Csokonai pár darabjával kezdődik. Hihető, a szomszédból lettünk erre figyelmesek. És ez, mint a dalok, mesék összegyűjtése, már öröndetes állapot: a fejlődés jelentékeny fokát tétélezi fel. Kisfaludy K., Vörösmarty, Czuczor, szépen folytatták ez irányt is. — Azonban javítani akarván néhol a néplyrán, rontottak is. Fel akarván emelni, letörlék himporát. Petőfi lett corypheusa; de ő is legjobb dalaiban csak elére, nem múlja feljül magát a népet.

Az *eposz*: a népnél ma alig van képviselve. A népmese és egy pár ballada. Hajdan volt-e? az irodalom nem tartott fel semmit, a mit alakban s tartalomban *népinek* elfogadhatnánk. Miért? „Pannonia megvétele“ nem népies. A XVI. század epikája nem az. A XVII. századé még úgy se. A XVIII. század a XVII. után sántít. A XIX. század első fele szinte gyümölcstelen e részt.

A *didaxis*. A népnél egyes nyomok. Főleg a közmondások kincse. Némi hasonlat az apológiához. Irodalomban a didaxis nagy része tudákos história. Az *adhortatio mulierum* volna népies.

A *dráma*. Mit nevezhetnénk népszínműnek? Népszínművek-e a mostaniak? Régen lehettek. A *betlehemek*. — A vándor színészek mutatóványai. Minden elveszett.

3.

A népiesség jövője. Mit *bár* meg a népiesség:

1. *lyra*. A dalt.

2. *eposz*. Naiv dolgokat. Balladát, románczot, kalandos beszélyeket; tündér meséket, mondákat, legendákat

Az epopeiát ma már nem; mert a nép igen távol esik a hős kortól, különben azt is megbírná. Balladában szép példányok vannak előttünk, idegen költészetben is. A tündér mese Puskin-féle kidolgozásban igen kedves. Monda, legenda is ezen naiv előadást kívánja. Afféle beszély, mint *Iván Vasziljevics*. Epopeát nem lehet ma már. Régi színezetet lehetne adni neki: de érdemes-e? Regény, novella népiessége igen mondva esinált dolog.

3. *didaxis*.

4. *dráma*. Népszínmű nem az, a minék mondatik. Óhajtanóbb, hogy nemzeti darabok legyenek; abban a nép is, saját jellemében tüntetve föl.

Egészben a népiesség nem ártott. Öntudat jele, öntudatra hozott bennünket. A szűk és egyoldalú idealismusból kivett. A költészet ezentúl nem lehet elválva a nemzetiségtől. De óhajtanó, hogy nemesedjék. A népiesség maradjon illő határai közt. Ne akarjon minden költő népies lenni; de ki magát oly tárgyiassá képes tenni — mert kétszeres objectivitás kell hozzá — ám tegye. Mindenek fölött nem kell valami igen könnyűnek gondolni a dolgot. stb.

III.

Az „Irodalmi hitvallásunk“ czímű tanulmány második czikkéből a következő töredék maradt fenn:

A mit közelebb az irodalmi méltóság, a hivatás érzete s írói morál felől mondtam, kifoly a *művészi előállításra* is, melyre immár áttérőben vagyok.

De nehogy balúl értsen valaki. *Méltóság* alatt nem a művekbe átviendő pompázó feszt, *hivatás* érzetével nem a mindenünnen kirívó nagyképzű fontoskodást, az írói *morállal* nem erkölcsi mondatok és tanulságok nyers halmazát akarám jelenteni. Ég óvjon a költői próza vagy verses előadás ama *méltóságos* nemétől, mely, kell, nem, magas falábon jár, peczkelt állal ágaskodva nagyszerűséget hajhász, s

önnön faecipője kimért kopogásában gyönyörködik; valamint ama másiktól is, mely keztyűs kézzel, hanyagon nyúl minden tárgyhoz, s erély (verve) hiányában keres aristokratái méltóságot. Azt sem óhajtom, hogy a hivatás érzete oly módon üsse ki magát, hogy az író minden harmadik lapon czélzást tegyen rá („költő vagyok“ stb.) s minden négy-öt íves fiizetnek „exegi monumentumot“ emeljen. Szép az önérzet: nélküle soha semmi jeles nem állna elő; de ha megbocsátjuk is egyes remeklőnek a büszkeséget, melylyel ráhivatkozik, midőn e hivatkozás maga is remek: a többire nézve inkább szeretjük, nem dicsekvő szókból érteni meg hivatását, de kiérezni a makacs szívósságból, melylyel művészetén csügg, a lelkiösmeretes gondból, melylyel tárgyait kezeli; — a végrendeletből, mely inkább elégettetné az Aeneist, hogy sem esorbáival adja át az utókornak. Igen, a hivatás érzete ott van amaz *úszó* küzdelmeiben, ki pergamen-tekerccsel fogai közt, vívja élethalál-harczát a tenger bős hullámival, hogy megmentse művét s életét, vagy együtt veszszenek. Az úszó: Camoens, a tekeres: a *Lusiada*. Hivatás érzelme írja, Munkács sötét kazamátaiban, rozsdával és vérrel jegyzeteit; hivatás érzelme sugall ódát óda után a falusi egyszerű nemesnek, ki évekhozzát rejtegeti szelleme kincsét még sem szállja csüggedés; az vándorol a Rajna mentén, táborról táborra, kiolthatlan szerelemmel; az borong a „sötét olajfák illatos hűsében“; az áll őrt, a szökevény fiúval, egy soproni faköpönyeg unalmai közt. Hol itt a külső buzdítás: öt-hat szerkesztő, hogy tiszteletdíj fejébe *érdemcsillagot* oszszon újonczainak; húsz-harmincz tárczaíró, ki négy sornyi újdonság kiteremtése végett boldogot boldogtalant hírbe kürtöljön; a pajtások, hogy maguk közé emeljék a „jó fiút“ ki talán ügyesen billiárdoz, a vívásban (olykor *v* nélkül is) tekintély: de írónak hat év múlva sem lenne nagyon *elérett*? Ne mondja nekem senki, hogy a tehetséget bölcsesjétől fogva dajkálni kell *idegen* kéznek;

hogy az önérzet mindjárt kialszik, ha érinti a bírálat hűsebb szellője: valamig a szellemi világ hercules-oszlopai, a minden kor és nemzet remekművei, fennállnak; lesz olyan is, ki titkos könyvével öntözze azokat, s miután magát kisirta, lelke új hódítás emelő érzetében találjon csak enyhületet.

Az erkölcsi alap, melyet minden íróban s műalkotásban követelesek, szintén félreértésnek lehet tárgya. Vannak szent és szenteskedő, szigorúan kegyes, de kegyesen száraz lelkek, a kik valamely költemény becsét a benne parázsan felhalmozott valláserkölcsi tanulságtól, a morális irány kézzelfogható jelenségeitől mérik; a képzelem minden szabadabb játékát, az emberi szenvedély, az élet, a viszonyok költőien hű festését feltétlenül kárhóztatják. . . .

IV.

A jelen kötetben közölt bírálatok első ízben a következő folyóiratokban jelentek meg:

1. Szász Károly: Trencsényi Csák. Szépirodalmi Figyelő, 1861, I. évfolyam, 15—18 szám, Arany aláírással.

2. Szász Gerő költeményei. U. o. 24—25 szám, — — jegy aláírással.

3. Szász Károly költeményei. U. o. 32—36 szám, Arany János aláírással.

4. Garay Alajos: Betulia hölgye. U. o. 45 lap, —y. jeggyel.

5. Nagy István Faust fordítása. U. o. 12 lap, —y. jeggyel.

6. Kemenes költeményei. U. o. 13 lap, —y. jeggyel.

7. Kulini Nagy Benő és Sárváry Elek: Magyar hölgyek életrajza. U. o. 29 lap, aláírás nélkül.

8. Oláh Károly: Száz darab költemény. U. o. 252 lap, —y. jeggyel.

9. Thalès Bernard: Mélodies Pastorales. U. o. 94 lap, aláírás nélkül.

10. Régi dán balladák. U. o. 23 lap, aláírás nélkül.

11. Almási Tihamér: A mit a szerek meg nem gyógyítanak. U. o. 188 lap, aláírás nélkül.

12. Paulkovics Lajos: Sarkadvár. U. o. 188 lap, aláírás nélkül.

13. Fejes István költeményei. U. o. 691 lap, M. P. aláírással.

14. Monier W. A hindu dráma. U. o. 582 lap, *** jegygyel.

15. Ormos Zsigmond: Utazási emlékek. U. o. 724 lap, aláírás nélkül.

16. Campbell J. F. Nyugot-felföldi népmondák. U. o. 183 és 198 lap, aláírás nélkül.

17. Vida József: Nemzeti koszorú. U. o. 214 lap, Szerk. aláírással.

18. Malvina költeményei. Szépirodalmi Figyelő. II évfolyam, I. félév, 180 és 231 lap, M. P. aláírással.

19. Magyar balladák könyve. U. o. I. évfolyam, 333 lap, aláírás nélkül.

20. Ormódi Bertalan: Magyarhon ébredése. U. o. 205 lap, aláírás nélkül.

21. Béranger dalai fordítása. U. o. 206 lap, aláírás nélkül.

22. Millien: La Moisson. U. o. 422 lap, *** jegygyel.

23. Alkotmányos nagy naptár. U. o. II. évfolyam, I. félév, 29 és 43 lap, # jegygyel.

24. Bálint Gyula: A megszabadított Jeruzsálem. Koszorú. 1863 I. félév, 476 lap, aláírás nélkül.

25. A peleskei nótárius pokolba menetele. U. o. 209 lap, „Irodalmi ritkaság“ cím alatt, aláírás nélkül.

26. Remete József Aeneis fordítása. U. o. II. évfolyam, 498 lap, aláírás nélkül.

27. Johanna: Asszonyélet (Frauenleben). U. o. I. félév 379 lap, A. J. aláírással.

28. Gáspár János: Csemegék. U. o. II. félév. 595 lap, aláírás nélkül.

29. Tompa Mihály Költeményeinek hatodik kötete. U. o. 257 lap, Y. S. aláírással.

30. Mátyás Flórián: Magyar nyelvtörténeti szótár. Itt először közölve.

31. Dózsa Dániel: Zandirhám. Itt először közölve.

V.

A 326 laphoz. „Mi csak úgy, más ember vállán keresztül, pillantánk egyszer török nyelvtanba“

Arany 1861—2-ben foglalkozott néhány hétig a török nyelv tanulásával; megismerte az írásjegyeket s a nyelvtan első elemeit. A török nyelvtant Salamou Ferencztől kapta kölcsön; innen a fentebbi czélzás.

JEGYZETEK
ARANY ÖNÉLETRAJZÁHOZ
ÉS
HÁTRAHAGYOTT IRATAI
BEVEZETÉSÉHEZ. *)

*) Lásd a jelen kiadás első kötetében.

I.

Az ÖNÉLETRAJZ adatainak a későbbi évekre vonatkozó adatokkal kiegészítése végett álljon itt Gyulai Pálnak a M. Tud. Akadémia évkönyve számára írt rövid életrajzából a következő kivonat:

A m. t. akadémia, tíz évi szünet után, ismét nagygyűlést tartván, Arany 1858 december 15-én előbb levelező, majd ugyanaz nap rendes taggá választatott és székét 1859. október 31-én tartott ülésben ZRÍNYI ÉS TASSO című értekezésével el is foglalta. (BUDAPESTI SZEMLE VII. és VIII. k. 1859, 1860.) A nagygyűlés TOLDI ESTÉJÉT a Marczibányi-jutalomban részesítette, KISEBB KÖLTEMÉNYEIT pedig 1860-ban a nagy jutalommal koszorúzta. Majd az akadémia Széchenyi ünnepén személyesen és megható bensőséggel adta elő az akadémia megbízásából készült gyönyörű ódáját (SZÉCHENYI EMLÉKEZETE. Pest, 1860). Ez idő tájt többször jött föl Pestre és barátai: Csengery és Kemény reá beszélni igyekeztek, hogy Pestre tegye át lakását s fogadja el az újra föllevenítendő Kisfaludy-társaság igazgatói állását, a melyre való megválasztása több mint valószínű. Csakugyan 1860 július 15-én a Kisfaludy-társaság

igazgatójának válasziotta s ő elfogadván az állást, Pestre költözött s egyszersmind 1860. novemberben egy lapot is indított meg Heckenastnál, a SZÉPIRODALMI FIGYELŐT, melyet egész 1862. novemberig szerkesztett. E lap a magyar szépirodalmi kritika főközlönyévé vált s a nemzeti és művészeti irány összeolvasztása mellett küzdött. Fő dolgozó-társai Szász Károly, Salamon Ferencz és Gyulai Pál voltak. Arany számos értekezést és bírálatot írt lapjába, melyet 1863-ban a KOSZORÚ-val váltott fel, mely szintén heti lap volt, (1865 június végén szűnt meg) mintegy folytatása a FIGYELŐ-nek, csak szélesebb körrel, az általános műveltség-terjesztést is bevonván előrajzába. Arannak e lapokban s másutt megjelent aesthetikai és kritikai dolgozatai összegyűjtve is megjelentek: ARANY JÁNOS PRÓZAI DOLGOZATAI. Budapest, 1879. Azonban e kötet nem foglalja magában minden prózai munkáját, számos álnév alatt írt bírálata ki van hagyva belőle, kivált olyanok, a melyeket még maig is élő írókról írt. A Kisfaludy-társaság kebelében nagy munkásságot fejtett ki, ő indította meg a társaság szépirodalmi kiadásait. Mindjárt az első ciklusban Madách EMBER TRAGÉDIÁJA jelent meg, melyet ő mutatott be először a társaságnak, megmentve az enyészettől, hova a művével elégtelenlen szerző szánta. A magyar SHAKSPEARE és MOLIÈRE kiadását is ő indította meg, a SHAKSPEARE kiadást saját fordításaival is gazdagítva: SZENT-IVÁN-ÉJÍ ÁLOM I. k. 1864; HAMLET, DÁN KIRÁLYFI VIII. k. 1867; JÁNOS KIRÁLY XIV. k. 1867. E mellett folyvást dolgozott a hún-magyar monda trilogiáján is, de ebből csak az első részt: BUDA HALÁLÁT írhatta meg, melylyel 1864-ben az akadémia NÁDASDY eposzi jutalmát nyerte el. (BUDA HALÁLA, hún rege, tizenkét énekben. Pest, 1864.)

Szalay László halálával megürülván az akadémiai titkárság, ez intézet elegyes ülése 1865. január 26-án őt hívta meg a díszes helyre majdnem egyhangulag, az új alapszabályok kihirdetése után pedig 1870-ben, január 17-iki

elegyes ülésben főtitkárnak nyilvánította. Azonban az 1865-ik év egy nagy csapást mért reá: férjhez ment leánya Julia, (Széll Kálmán szalontai pap neje) 1865. december 28-án Szalontán meghalt, egy kis árvát hagyva maga után. Aranyra mélyen hatott a veszteség, búskomolyságra hajló kedélye még búskomolyabb lett. Ide járultak még testi szenvedései is. 1853 óta koronkiut megújuló fej- és fülzúgásban szenvedett s egy, még fiatalsága éveiben kapott tüdőhurutja a hajlott korral mind terhesebbé vált. A főtitkárság gondjai is elvonták a költészettől. Ez években keveset írt s leginkább összes költeményei összegyűjtésével foglalkozott, melyek 1867-ben meg is jelentek: ARANY JÁNOS ÖSSZES KÖLTEMÉNYEI, negyedréti díszkiadás egy kötetben, a költő fényképével. Pest, 1867. Továbbá ARANY JÁNOS ÖSSZES KÖLTEMÉNYEI, hat, tizenhatodréti kötetben. Pest, 1867. Ezekhez csatlakozott egy albumszerű kiadás is a költeményekből vett rajzokkal díszítve a jeles magyar festészekről. Az akadémia 1872-ben nagy jutalommal tüntette ki ez összes költeményeket. 1867-ben egy más kitüntetés is érte: ő felsége a koronázás alkalmával a szent István-rend keresztjével díszítette fel az első magyar költőt. Lassankint valamennyire felüdülve lelki fájdalmából s beteg testét is valamennyire enyhítván az évenként meglátogatott karlsbadi fürdő, jobb óráiban a TOLDI trilogia második részén dolgozgatott vagy ha ehhez nem volt kedve, Aristophanes fordításában keresett szórakozást. 1871—1874. le is fordította Aristophanes összes vígjátékait, a miről az akadémia I. osztálya hírből értesülván, 1878-ban azt ajánlotta az akadémiának, hogy az 1878-ban az akadémia rendelkezése alá esett gróf KARÁCSONYI négyszáz arany, mely a drámai irodalom emelését eszközlő művek díjazására vagy utólagos jutalmazására fordítandó, ajánltassék föl Arany Jánosnak Aristophanes fordításaiért. Így jelentek meg ARISTOPHANES VÍGJÁTÉKAI, fordította Arany János. Budapest, 1880. három kötetben. Ekközben mind inkább érezvén egészsége hanyatlását, 1877-ben

lemondott főtitkári hivataláról, de az akadémia nem fogadta el lemondását, helyettesítéséről gondoskodva, neki egy évre szabadságot adott. Arany 1878-ban ismételte lemondását, melyet az akadémia akkor sem fogadott el s még egy évre meghosszabbította szabadságát. 1879-ben harmad ízben kérte fölmentését a titkári hivataltól; az akadémia akkor elfogadta lemondását, s minthogy kitűnt, hogy főtitkári fizetését, a melyet az alapszabályok 58. §-a élethossziglan biztosított neki, már a lefolyt két év alatt sem vette igénybe, és ismételve kijelentette, hogy azt végleges visszalépése után sem fogja elfogadni, határoztatott, hogy legalább az akadémia palotájában általa elfoglalt lakásnak további megtartására kéressék fel s egyszersmind tiszteletbeli főtitkár czímével ruháztatott fel. Ugyane nagygyűlésen igazgató taggá is választatott.

Hivatalától való visszavonulását teljes lelkéből élvezte és szabadságidejének első évében még egyszer visszamosolygott reá a múzsa a Margitsziget tölgyfái alatt. Számos lyrai költeményt, balladát írt, a melyekből néhányat közre is bocsátott. 1878-ban a Kisfaludy-társaság közülésén a TETEMRE HÍVÁS című balladája olvastatott föl. A közönség szűnni nem akaró tapsaival, az egyetemi ifjúság pedig ezüst-koszorúval tisztelte meg az újra megszólaló költőt, a ki erejéből semmit sem veszített. A következő év tavaszán befejezte a TOLDI-trilogia második részét, TOLDI SZERELMÉT is, s közölte egy pár barátjával, a kik el voltak ragadtatva a mű szépségétől. Mindamellott nem akarta kiadni, attól tartott, hogy a közönség kevesebb részvétellel fogja fogadni, mint a már rég megjelent két részt. Végre a sok unszolásnak engedve, az év vége felé kinyomatta e cím alatt: TOLDI SZERELME. Elbeszélés tizenkét énekben. Budapest, 1879. A kiadás két hónap alatt elfogyott, az akadémia pedig 1880-ban nagy jutalmával tüntette ki, valamint a Kisfaludy-társaság is ötven aranyos jutalmával. Ez utóbbit a költő, mint alapítványt, visszaajándékozta a társaságnak. A TOLDI-trilogia bevégzése egész esemény volt irodalmunkban.

Ezután egész haláláig keveset dolgozott; szellemi ereje ugyan nem hanyatlott, de a testi napról napra szemlátomást gyengült. Már több mint egy évtizeddel azelőtt, 1868-ban, veszélyes máj- és béllob-betegséget állott ki, kínos szenvedések között; 1869-ik évben kezdte a karlsbadi fürdőt látogatni s egy hónapig tartózkodott ott. Ezután még nyolc-szor, összesen kilencz éven át járt Karlsbadba. 1870-ben Kovács Sebestyén Endre operálta, s a jobboldali bordák alól 3—4 darab epekövet távolított el. Még a későbbi napokban is jöttek ki epekövek, 8—9 darab, a melyeknek legnagyobbika egy kis dió nagyságú lehetett. Hallása is nehezedni, szeme is gyöngülni kezdett. Azonban mindezek mellett óvatos étrendszabályokat követve, az egyensúly roncsolt szervezetében helyreállott, úgy hogy hivatala teendőit teljesíthette és koronkint dolgozhatott is. Régi betegsége, a hevenyhörglob (bronchitis) az 1878-ik év áprilisében lépett fel első ízben súlyos alakban, s habár koronkint enyhült, de a fulladozó nehéz lélekzet napközben, különösen reggel, hajnali két-három órától hét óráig, gyakran kínoztá. 1882. október 10-én egy kis sétát tett a szabadban, hűvös és szeles időben, s megkapta a friss náthát. Pár nap múlva a nátha behúzódott a hörgőkre és tüdőre, lázas jelenségek léptek föl s a nehéz fulladozó lélekzések fokozottabb mértékben jelentkeztek. Október 21-én az éjet nyugtalanul töltötte, nagy gyöngeség- és kimerülésnek jelei mutatkoztak; 22-én reggel a szív működése nagyon gyöngye s az érlökés alig volt érezhető. Egy csésze kávé elfogyasztása után, fölkelte s átment a másik szobába. Innen tizenegy órakor fia segélyével, botra támaszkodva, még önerején tért vissza kiszellőztetett szobájába, de alig ért a szobába s ült le az ágy közelében levő székre, feje egyszerre lehanyatlott, eszméletét elvesztette, s egy mély sóhajtással megszűntek nála az élet minden jelenségei. (Lásd bővebben orvosa, Farkas Kálmán cikkét a NEMZET 1882. december 20-iki számában: ARANY JÁNOS BETEGSÉGÉRŐL.) Október 24-én

temettetett el az akadémia csarnokából ezerekre menő gyászos közönség részvéte mellett. Ő felsége is részvétét fejezte ki a miniszterelnök által az özvegynek. Az akadémia október 23-án tartott ülésében emlékének érekszobor indítványoztatott s a szoborbizottság megalakult, mely megindította a gyűjtést. Az akadémia ezer forinttal kezdte meg az aláírást. 1883 végéig hetvenezernél nagyobb összeg gyűlt be. A dicsőült végrendeletében az akadémiának ezer forintot hagyott és a Kisfaludy-társaságnál tett ötven arany alapítványát száz aranyra egészítette ki. Összes munkái a Ráth kiadásában 1883-ban megindultak. (ARANY JÁNOS ÖSSZES MUNKÁI, nyolcz kötetben. 1883.) Ezenkívül fia, László, irodalmi hagyatékát és levelezését szándékszik kiadni. Ez irodalmi hagyatékban számos, még ki nem adott költeménye van, melyek összes munkáiba nem vétettek föl, minthogy e gyűjtemény csak oly munkáit foglalja magában, melyek haláláig megjelentek.

II.

A XVIII. laphoz: E párhuzamot, Aristophanes és fordítója között, nem szabad a végletekig vinni. A fordítás első kiadásának megjelentekor egyik bírálója nagyon is részletesen igyekeztén kimutatni, hogy Aranyt a görög satyricus fordítására politikai nézeteinek rokonsága t. i. erősen conservatív és antidemocrata hajlamok indíthatták: ő e bírálatra a következő jegyzést tette:

„A ki Homért fordítja: az a királyság diesőítője, s a democrata szabad szónak Thersitesben kicsúfolója.

A ki Virgilt vagy Horáczt fordítja: az a caesarismus magasztalója a Brutus-féle köztársaság ellenében.

A ki Dantét fordítja: incarnatus Ghibellin.

A ki Shakespeare 36 színdarabja közül épen csak Coriolanust választja lefordítani: maga is gögös aristocrata, és hazája ellensége.

Ergo: a ki Aristophanest fordítja: az a democratia eskütt ellensége; sült pecsovics. Q. e. d.

A bíráló nem hiszi, hogy engem Aristophanes csak *philologice* érdekelt; *politice* kellett érdekelnie. Hát még egy harmadik nincs: *aesthetice*?"

III.

A XXIX. laphoz: „Csinált rébuszt, betűjátékot, stb.“ Ezzel is, mint guitarreja zenéjével „ad pristinum amorem“ tért vissza. Mert fiatalabb korában szívesen bibelődött efféle tréfákkal. Körösi tanársága első évei alatt különösen Mentovich Ferenczcel vetekedtek a bohókás rébuszok gyártásában.

Ezekből már egy sincs meg, de az utolsó évben készült betűjátékokból véletlenül maradt egy pár. Például: Egy bakancsos ül egy lombos fa tetején s mellé írva e szó: *tos*. Megfejtése: *bakafántos*. Vagy ez:

γβ

Megfejtése: *Gambetta*. Hasonló ez is:

$$\begin{array}{cc} i & a \\ \hline b & \mu \end{array}$$

Megfejtése: *Béniamin*. Ide tartozik egy sereg elcsavart fordítás: Ave Caesar, morituri te salutant: Üdv Caesar, a túri czigányok szalutálnak neked. — Faute lâte en faut, qui bête eu chaud haché vaute = fót hátán fót, kibe tű sohase vót. (Népies találós mese, a káposztáról)

Mikor szemorvosa azt rendelte, hogy szobája „gondosan besötétítendő,” másnap egy papír-szeleten ezt a betűjátékot találtam nála:

törökül	magyarúl	angolúl		angolúl	francziául
5	5	8	i	10	2
bes	öt	eight		ten	deux

Olvasd: besötétítendő.

Egyszer, az utolsó nyáron, efféle rébuszokról beszélgetve, szóba jöttek közöttünk azok a mesterkélts latin betűjátékok, melyek furfangos összeállításával lihetőleg középkori barátok űzhették el magános életök unalmas óráit. Van ilyen sokféle. Vau, a mi kártya feladatok megfejtésére szolgál, például ez:

M U T U S

D E D I T

N O M E N

R O R I S

Vannak aztán *AbraKadabra*-féle combinatiók, pl.:

S A T O R

A R E P O

T E N E T

O P E R A

R O T A S

Ebben az a mesterség, hogy balra, jobbra, le és fölfelé egyként olvasható.

Vajon lehetne-e ilyeneket magyarul is csinálni? Próbáltuk együtt; nem sikerült. De föltettem magamban, hogy más napra mégis összefaragok egy-egy diszpéldányt s meglepem vele. Bizony kemény, fejtörő munka volt; s egy hosszú magános séta gyötrelmes fejtörésébe került, míg elkészültem velök.

Diadallal vittem atyámhoz. A mint ajtaján beléptem, ezzel fogadott: „Ördög vigye el a problémáidat; feltettem magamban, hogy csinállok egy SATOR-AREPÓT magyarul

s egészen belefájult a fejem.“ Hanem azért kész volt az övé is az akadémiai almanach borítékára írva, melyen aztán fenn is maradt:

T A K A R
A D O M A
K O N O K
A M O D A
R A K A T

A másik feladatra pedig ez:

T E S A S
L É L E K
B A B È R
K O T O R

Így telt tőle az „olcsó időnek hasztalan soka;“ csak a Margit-szigeti felügyelőség heti számláinak szaporodásából látta, hogy ismét elmúlt egy nyár — neki az utolsó. Mikor a szigetről beköltözött, e számlákat csomagba szedve, ráírta Goethe ismeretes mottóját, így módosítva:

„Wie ich Zeit und Geld verthan,
Zeigt dies' Büchlein lustig an.“

Magyarúl:

„Pénzt, időt hogy vertem el,
Arra e kis könyv felel.“

Ez időbeli papir-rongyain még egypár parodisticus német versemény is akad. Ilyet, a régebbi évekből, csak egyet tudok, a mit a hatvanas években carlsbadi kalaúz-könyvének czímlapjára írt mottónak (ebben sem vagyok biztos, ő készítette-e?):

„Wenn die Wässer
Wär'n nit besser
Als die Doctoren:
Wär'n mer verloren.“

Az utolsó nyárról valók azonban a következő — Pákh Albert módjára készült — fordítások:

TSCHÓKONAY

(Von Petöfi. Übersetzt von K. . . .)

Ein kalvinischer Pfaff^{*)} und Tschókonay,
 Sie waren gute Freunde diese zwey;
 Von Debresin einst flog er 'naus,
 Und sich vor seinem Freunde stellt
 Und „Durst hab' ich, Komrad!“ so ruft
 Michael Tschókonay, der Held.

VOLKSLIED.

'S gibt keine Frau so g'scheidt und klug,
 Als die G'vatterin, Frau von Krug.
 Sie bäckt den Kuchen in der Pfann',
 Sie lockt die jungen Burschen an.
 „Wenn Ihr die Kuchen mir gegessen
 Sollt Ihr die Kathe nicht vergessen.“
 „Wir mögen eure Kathe nie:
 Denn ihr Rock reicht nur bis zum Knie“*)

*) A tréfa megértése végett álljon itt az eredeti szöveg is:

CSOKONAI.

Egy kálomista pap s Csokonai
 Egymásnak voltak jó barátai.
 Kilódúl egyszer Debreczenből
 S a jó barát előtt megáll,
 S: „Ihatnám pajtás!“ így kiált föl
 Csokonai Vitéz Mihály.

NÉPDAL.

Nincsen olyan derék asszony,
 Mint Korsósné komám asszony.
 Tepsiben süti a lepényt
 Arra várja a sok legényt.
 „Ha lepényem' megettétek
 Kati lányom' elvegyétek.“
 „Nem kell nekünk a kend lánya
 Térdig érős a szoknyája.“

S van egy eredeti verse is, a mi e fordítások kategoriájába sorozható:

MAGAMRÓL.

Auf der Margarethen-Insel
Raucht Tabak der alte Pinsel,
Spielt Gitarre, mit Gewinsel,
Und vergeudet seine Zinsel.

IV.

A XXXV. laphoz: Ez önéletrajzot tartalmazó levél Gyulai Pál számára készült, a ki 1855-ben az akkor megjelenő UJABBKORI ISMERETEK TÁRA részére kért atyámtól életrajzi adatokat. Utóbb a levelet Gynulaitól elkérte Toldy Ferencz, hogy a MAGYAR KÖLTÉSZET KÉZIKÖNYVE című munkájába (Pest 1855—57. két kötet) írt életrajzhoz felhasználja. Lásd erre vonatkozólag a jelen kiadásban foglalt levelezés közt 1857 augusztus 7-én atyámhoz írt sorait. Toldy aztán az eredeti levelet Gyulainak semmi zaklatásra vissza nem adta; halála után, egyéb irataival együtt, a M. Tud. Akadémia kézirat-tárába jutott. Ott van most is.

V.

A XXXVI. laphoz: „Márceius 1-én gondolom a napot megállapíthatni.“ — Később Toldy Ferencz pontosan kiszámítván, (talán Knauz Nándor időszámítási táblázataiból) hogy 1817-ben nem márceius 1-je, hanem márceius 2-ka esett vasárnapi napra: az óta atyám is márceius 2-kát tekintette születése napjának.

Atyja, György 1844 január 2-án halt meg, az anyakönyv szerint 82 éves korában; e szerint 1762 körül születetett; de a nagyszalontai anyakönyvekben ez adat nem található, mert azok csak 1765 óta vezettetnek. Anyja, Megyeri Sára, született 1772 november 2-án, meghalt 1836 augusztus 20-án. Tíz gyermekök volt; ezek közül nyolcz mint csecsemő vagy kis gyermek halt el. Csak a legidősebb gyermek, Sára (a ki 1792-ben született s 1853-ban halt meg) és a legifjabb: János, a költő, éltek meg a felnőtt életkort.

VI.

A XXXVI. laphoz: „Más gyermekekkel ritkán volt alkalmam játszani.“ Eszembe jut egy vásott iskolatársa, a kinek álnokságát nem feledhette el. Bornemissza Pistának hívták; valamivel korosabb volt mint ő. Leleményes, ravasz és furfangos fiú lehetett, a ki szerette pajtásait bajba ugratni s aztán a maga előnyére használni a helyzetet. Atyámat is álnokul kerítette a hálójába. Följártak a toronyba harangozni s egyszer, onnan lemenet, Pista valami nyitott ablakot vett észre, melyen be lehetett bújni a templom karzatára. Rávette atyámat, hogy bújjanak be. Téli idő volt ugyan, de csizmájokat fenn a toronyban levetették, hogy mezítláb könnyebben mászkálhassanak. A karzaton atyám egy padra tette a csizmáit. Pista hirtelen fölkapta, ledobta a karzatról, be a templomba. Mit tegyen most szegény? A karzatról a templom belsejébe nem volt lejárát, a templom ajtai pedig zárva voltak. Mezítláb hazamenni, ha a téli hideg miatt mert volna is, félt a szüleitől. A sírás nem használt. Ekkor a gonosz Jágó, részvétet színlelve, újabb álnok tanácscsal állott elő. Levezette a templom udvarára, ott egy ablakot mutatott neki, melynek

üvege, mint a régi templomoké szokott, apró hat-szögű ólomkeretekbe volt foglalva: „Feszegess le egy ilyen ólomrámát, vedd ki az üveget, a nyíláson nyúlj be, fordítsd el az ablak görbülőjét, az ablak szépen kinyílik, bemászlhatsz, kilhozod a csizmát, s aztán az üveget ismét helyére teszed, az ólomrámát ráülleszted, soha sem tudja meg senki!“ Mit volt mit tennie? Követte a csalárd tanácsot. Sikerült is a taktika, nem is látta meg senki. De alig volt lábán a csizma, az álnok Pista, mint a pók, rohant behálózott áldozatára: „Tudod-e, hogy mit tettél? Feltörted a templomot! Ez a legnagyobb bűn a világon. Ha feladlak, kerékbe törnek érte, vagy eklézsiát kell követned!“ Az isteni félelemben nevelt szelíd fiúcska holtra ijedt e szörnyű fenyegetésektől. Félelmében valóságos adófizetője lett Pistának. A mi szőlőt, almát, aszalt-szilvát kapott iskolai csemegének, azt mind a gonosz intrikus fogyasztotta el.

VII.

A XXXVII. laphoz: „Halomra írtam a verseket, stb.“ Egy gyermekkori versét kezemhez juttatta a véletlen. Tíz-tizenkét éves korából való. Egy volt-tanítója nevenapjára írta, a ki később Zsadányban (Bihar megyében) lett tanító. Ott másolta le e köszöntőt egy barátom 1862-ben. Ime az egész:

KEDVES HAJDANI PRAECEPTOR ÚRAM!

Kívánom hívataltjának
Ízes gyümölcsét vegye
És ne a bának bánatnak
Keserű tejét egye.

Zaffir kövek ragyogjanak
 Maga s párja karjain,
 Piros rózsák fakadjanak
 Lábok minden nyomain.

* *

*

Ha megérdemlette azt az aranyalmát
 Vénus, melynek Párizs élvezte jutalmát,
 Midőn egy időben az Ida hegyében
 Három istenasszony együtt ülésében
 Júnó gazdagsággal Párizst megbíztatta
 Egy aranyalmáért, de el nem kaphatta.
 Minerva tudományt ígér s bölcsességet
 De ezzel sem ére szándékába véget,
 Vénusnak végtére az volt ígéreti,
 Hogy a legszebb leányt ölébe ülteti.
 Kap rajta az ifju úgy is heves vére
 Tüzesen gerjedvén egy szűz szerelmére,
 Azt az aranyalmát hozzá gördítette
 Így a szép Helénát feleségül vette:
 Mennyivel illőbb hát hogy koszorút fonjunk,
 Melyet örömök közt homlokára vonjunk
 Az Árpádi Ref. Ecclesia rectorának
 Tisz. Tud. Dévai Bálint úrnak.

Engedelmet kérek édes hajdani praeceptor uram, ha
 valamit alkalmatlankodtam ezen levél által. Csak nem felejt-
 hetem el azokat a jótéteményeket, a melyeket közlöttél
 velem, mikor hűséges tanítóm valál, csak nem felejthetem
 azokat a drága ajándékokat, a melyekkel dajkálkodtál
 velem, mint az édes anya az ő gyermekével. Alázatos szol-
 gája egyszersmind tanítványa

ARANY JÁNOS ·
 Nagy-Szalontánn.

Maga írta-e atyám e köszöntőket, vagy mint a gyermekek gyakran szokták, csak másolta és alkalmazta, meghatározni alig lehetne. Az a naiv logika: „Ha megérdemelte Venus az aranyalmát.... rektor uram is megérdemli a felköszöntést“ minden esetre gyermek szerzőre vall. S a ki atyám költői stíljének egyik sajátosságát, a hosszan leíró, néha csaknem elbeszéléssé terjedő hasonlatokat megfigyelte, meglepetéssel veheti észre, hogy e gyermeki kísérlében is olyatén gondolat-járás mutatkozik.

Egyébiránt versei „a szalontai kis világból“ nem sokára távolabbi vidékre is eljutottak. A rektornak volt egy költő-társa Hajdú-Szoboszlón, Szabó nevű; ők ezzel állandó levelezésben álltak; elküldték hozzá verseiket, az is viszont Szalontára a magáéit s olvasgatták és bírálták magok között. A szalontai rektor nagy mester volt és nagy tekintély a Kovács professor-féle ékes versek gyártásában. Egyike ezeknek, az emberi emlékezet ama különös tulajdonságánál fogva, a mit az öregeknél gyakran tapasztalhatni, hogy régen elfelejtett dolgok emléke az élet végső szakában ismét fölújúl, atyámnak az általa megélt utolsó (1881. évi) Sylvester-estén jutott eszébe s akkor mondta el. A köszöntő-vers egy görög boltos lakadalmi ünnepére készült, fölíratúl egy transparenthez. Kéregpapirból összeállítottak egy láda-féle alkotmányt, égő gyertyákat tettek bele, a kéregpapirba díszes koszorút metszettek, s a koszorú közepén átvilágító betűkkel im' ezen vers volt olvasható:

„Hymen koszorúja virít itt,
 Ámor diadalni jutalma,
 Cyprisst sértette hatalma,
 Hymen neki ily koszorút vitt.“

„Nagyon szép vers“ — jegyzé meg atyám, mikor elmondta, — „de akkor sem értettem s máig sem értem.“

„Különben — úgy mond — a transparent-készítés divatban volt köztünk minden ünnepélyesebb alkalommal.

A közönséges halandók s a szűkebb markú maecenások ugyan rendszerint csak egy ív fehér papíron, mely köröskörül *à jour* ki volt metszve, szokták a köszöntő verseket kapni; de az előkelő világnak nem lehetett ilyesmivel kiszűrni a szemét; azok megkivánták, hogy transparentet kapjanak. Egyszer az ott állomásozó katonaság egyik főbb tisztje, valami ezredes vagy őrnagy tartotta a nevenapját s ez alkalomra oly alakú transparentet készítettünk, mint a pofonütött generalis kalap. Fejembe húztam egy kicsi báránybőr sipkát, ennek tetejére egy égő gyertya volt erősítve; erre ráborították a kéregpapírból ragacsolt generalis kalapot, melynek homlok-oldalán vörös betűkkel világolt a megtisztelt házi úr neve: „JULIOZA SYLVESTER“ hátulsó oldalán pedig: „ÉLJEN SOKÁIG.“ Míg a köszöntő verset elénekeltük, arcezzal álltam az ünneplő közönség felé, hogy fejemen a generaliskalap első oldalát mindenki láthassa; azután hátat fordítottam, hogy lássák a hátsó föliratot is.“

VIII.

A XLIII. laphoz: A correctori állásról lemondó nyilatkozatát a szalontai egyház levéltárában megőrizték. Oly jellemző az, annyira megvannak már ez ifjúi nyilatkozatban is a későbbi férfi jellemének alapvonásai, hogy érdekesnek vélem ide fölvenni.

Nagy Tiszteletű Consistorium! E szent Ekklesia érdemes Belső és Külső előljárói!

Alúlírt, bátorodom alázatosan nyilvánítani, miképpen a Nagy Tiszteletű Consistoriumnak, azon atyailag, s érdememen kívül rólam kegyesen gondoskodó ajánlatát, miszerint engem, fizetésemet megpótolva, hivatalomban továbbra is megmarasztani méltóztatott, el nem fogadhatom. — Nem hálátlanság, nem makaesság, vagy büszke magamban bizakodás e tettemnek rúgója, mert mindig hálálva fogom én azt érzeni, mit tett velem, érdemetlennel ezen szent Ekklesia, s ha ezentúl is, más sorsban, más hivatalban valaha némi megelé-

gedést érezek, nem felejttem el soha azon első léptemet, mely engem arra vezetett; tisztelettel és köszönettel fogok emlékezni ezen szent Ekklesiáról. — De ha egy embernek sem lehet eltiltani, hogy érzése és meggyőződése szerint ne cselekedjék, azon esetben, ha tudniillik ezen meggyőződés sem Isteni, sem emberi törvényekkel nem ellenkezik: alázatosan esedezem, ne vegye megsértésül a Nagy Tiszteletű Consistorium, ha én is ezen meggyőződésemet követtem. Okaim, melyek ezen szíves ajánlatot elfogadni tiltanak, röviden ide mennek ki:

1-ször. A tanítói hivatal oly terhes foglalatosság, mely egy lelkiismeretes tanítótól az egész napot, s mindennapokat egymásután annyira el fog, hogy épen semmi gazdálkodást nem vihet. — Lelkiismeretes tanítónak annyi gondot ad az iskola, hogy lehetetlen, hogy a gazdálkodás gondjai azokkal összeférhessenek.

2-szor. Gazdálkodás nélkül, mint házas ember, ki nem jühetek, nőtlenül maradvá pedig még mindig csak ott lések, a hol most vagyok, ezélmától szintűgy távol. — De a mi legfőbb, s épen főök:

3-szor. Nem érzek magamban erőt arra, hogy egy ilyen terhes pályán halálomig megmaradhassak, hogy azt mindenkor egyforma kedvvel és szorgalommal folytathassam. — És így, ezen utolsó pontot tekintve — a mi véleményem szerint fő is tartozik lenni mindenki előtt — nem lemondásomat, hanem megmaradásomat lehetne háládatlanságra és tiszteletlenségre magyarázni, minthogy maradásom esetében, megcsálnám a Nagy Tiszteletű Consistorium bizodalmát, olyasmit vállalván magamra, minek lelkiismeretesen megfelelni soha képes nem lennék. — Még egy-két esztendeig ugyan, mint nőtelen, kedvvel és erővel tudnám folytatni hivatalomat, de akkor csak ezélmomat távolítanám; mert ha örökösen maradni magamat erősnek nem érzem, előbb-utóbb azon lépést kell tennem, melyet most tenni akarok.

Mely alázatos lemondásomat, azon, véleményem szerint nem igazságtalan bizalmammal rekeszttem be, hogy ne magyarázza tiszteletlenségnek ezen tettemet a Nagy Tiszteletű Consistorium, s ne változtassa, azon engem oly édes érzettel jutalmazott bizodalmát, irántami hidegséggé, idegenséggé, vagy épen megvetéssé. — Saját keble érzi az embernek, mit tehet mit nem? S ha valaki, ezen meggyőződés szerint cselekszik, nem teszen igazságtalanul. — Én egyébiránt magamat ezentúl is a Nagy Tiszteletű Consistoriumnak kegyes indulatjába és jó emlékezetébe ajánlva, vagyok

Szalontán, január 1839.

A Nagy Tiszteletű Consistoriumnak s e szent Ekklesia belső, külső érdemes Elöljáróinak, alázatos tisztelő szolgálja

ARANY JÁNOS mk.

Corrector.

IX.

A XLV. laphoz: Shakspeareből kezeihez jutott nemcsak JÁNOS KIRÁLY és II. RICHARD, hanem a NYÁRÉJI ÁLOM is. Lásd Szilágyi Istvánhoz írt levelei között a legelsőt. A NYÁRÉJI ÁLOM egyes részleteit akkor tájban Szalontán egy működvelő társaság által elő is adatta. Ő osztotta ki a szerepeket, ő tanította be s ő festette a decoratiókat is.

X.

A XLV. laphoz: „Nagyapám nemes ember volt“ stb. Ez ősi nemességről költeményeiben is megemlékezik néhányszor. Az ARKÁDIA-féle című versben tréfásan:

Kutyabőröm nem hiányzott,
De hibás volt dátuma;
Bennem a téns vármegyének.
Elveszett egy vótuma. stb.

TOLDI SZERELMÉ-ben (VI. 19 és XII. 112 vers-szak) már komolyabb érzelem hangján. Ez utóbbi vers-szakban elmondja, hogy Toldi Miklós fiúsított hűgának utódai, a *Nagyfalusi* és *Szalontai* Toldi család, századról-századra mikép gyarapodtak névben és vagyonban, hűségesen szolgálva az országot és királyait, majd *azt a fejedelmet is*,

„Kinek én ezt írtam *tört* címere mellett,
Zárt sisakon s pajzson kézbe' kivont kardú
Nagyfalusi Arany, *szalontai* hajdú.“

Ki volt ez a fejedelem, mit jelent az a *tört* címer, és mit jelent az a „zárt sisakon nyugvó kivont kardú kéz“:

e kérdésekre, kevéssel TOLDI SZERELMÉ-nek megjelenése után Márki Sándor egy kis történelmi tanulmány nyal felelt, mely a történelmi társulat gyűlésén olvastatott fel s a SZÁZADOK-ban (1879. december) és külön lenyomatban is megjelent. Címe: A NAGYFALUSI ARANY-CSALÁD.

Ez az értekezés azonban mind a család eredetét, mind abban atyám leszármazási ágát tévesen határozza meg.

Minthogy a kérdés ily módon már az irodalom forumára jutott, nem lesz felöltő, ha annak tisztázására e jegyzetek során néhány lapot én is igénybe veszek.

Különben is a tárgy nem épen érdek nélküli.

Az Arany család hosszú küzdelme régi nemességük visszanyeréséért érdekes esete az egykori magyar jogi életnek.

A pörre vonatkozó iratok részint Biharmegye levéltárában részint az országos levéltárban (az erdélyi gubernium iratai között) ma is megvannak s azokból és a birtokomban levő eredeti okiratokból (melyekre az illető helyeken hivatkozom) állítom össze a következő jegyzeteket.

Nemes-levelők I. Rákóczy György fejedelemtől ered; eredeti példánya most birtokomban van. Kelt Gyula-Fehérváron 1634 május 10-én. A nemességet ketten nyerték: JOHANNES ET FRANCISCUS ARANY DE NAGYFALU. Testvérek voltak-e, vagy apa és fiú: arra nincs adat. Az ármális levél hátlapján látható Kraszna vármegye bizonyosága, mely szerint a nemeslevél 1635 ápril 28-án — tehát mint a törvény (TRIPARTITUM II. 12) rendeli, kelte után egy év alatt — e megye közgyűlésén meghirdettetett. S mivel törvény szerint (1630. XXX. §. 5.) a meghirdetést a nemesség-szerzőnek *állandó lakó-megyéjében* kellett tenni, ez adat erős bizonyíték arra, hogy a család a Kraszna megyei Nagyfaluból ered.

Kraszna megye a XVII. században nem volt oly félreeső vidék, mint ma. Most elkerülik a vasútak és a jártabb országútak; akkor, a felső magyarországi, morva stb.

háborúk idején, arra vitt az erdélyi fejedelmek rendes hadi útja, Szilágy-Somlyó alatt. Somlyó maga a Báthoryak híres erődtített vára volt; onnan indult fényes pályájára Báthory István, Lengyelország királya; oda járt 1640 körül, az ifjú Rákóczy György (később II. György fejedelem) udvarolni a gazdag Báthory család utolsó sarjának Zsófiának kezéért. Fény és pompa volt a vár tágas termeiben.

De, az akkori viszonyokhoz mérten, a vidék is népes volt és népe aránylag jólétben élt. A Rézhegyek láncsora elrejtette a török-tatár dúlása elől. Földjeik soványosak ugyan, de abban az időben nem nyomta őket a szomszédos dúsabb talajú sík vidék versenye, mert Bihar dél-nyugati része és Békés megye el volt néptelenedve, lakóit kiirtotta a sok hadjárat, s földjeit ellepte a mocsár és fölverte a járatlan erdő.

Maga Nagyfalu Somlyó közel szomszédjában fekszik. Népes község; lakói ma is nagy részt kálvinista magyarok; úgy hiszem, akkor is azok voltak. Az Arany-család nemesedési pörének okiratai között van egy 1795-ben kelt hiteles bizonyítvány, mely szerint Nagyfalu előljárósága az Aranyok nemességi igényére vonatkozólag kijelenti, hogy az ellen kifogása nincs; ebben is az előljárók nevei csupa magyar-nevek: Somogyi, Kincses, Fóris.

Él-e még a volt Kraszna-megyében vagy a Szilágy-ságban Arany-nemzetség, nem tudom. De a múlt század végén még élt. A véletlen juttatott kezembe néhány eredeti nyugtatóványt, melyeket 1780 — 1785-ben Arany László „a királyi dézsmák regius adjunctusa“ állított ki Szilágy-Somlyó, Szilágy-Szeg, Nyirmán és Panit községi lakosok részére, a beszolgáltatott dézsma elismeréséül.

Mikor származott ki a család Kraszna megyéből*) s mikor telepedett Szalontára, annak nincs hiteles adaton

*) Márki szerint nem a Kraszna megyei Nagyfaluból származtak volna, hanem Bihar megyéből, azon Nagyfaluból, mely, szerinte,

nyugvó nyoma. De valószínűleg kevés nemes-levelök kelte után telepedhettek meg, mert mikor a Szalonta városa történetére vonatkozó hiteles följegyzések között az Arany nevet először találjuk, már akkor a család a város régi gyökeres nemes lakói között és ezek pártján szerepel.

Ez pedig ott, akkor, nem volt kis dolog. Szalontán a XVII. század eleje óta két pártra oszolva viszálykodott egymással a lakosság. Mondhatnók: a patriciusok és a plebejusok vetélkedése kicsiben. Az egyik párt, százados külön jogaira hivatkozva, kiváltságos állást követelt magának. Mert elődeiket — háromszáz vitéz hajdút — Boeskaai fejedelem telepítette 1606-ban Szalontára, mely akkor, a török és tatár dúlásai után, teljesen pusztá, elhagyott és néptelen volt. Adott nekik kiváltság-levelet is, melylyel őket, mind a három-százójokat és mindkét nembeli ivadékaikat, egyszerre és tömegesen nemességgel ruházta föl. Ezek építették újra (1620 körül) a Toldiak romba dőlt várát. Építkezéseikből egy hatalmas toronynak tetétlen falai máig is fennállanak; ezt nevezi „csonkatoronynak“ a nép. Ők tették, Győri Jakab kapitányuk vezetése alatt, 1636 októberben, a török hadakon azt a sikerült hadi csínyt, mely TOLDI SZERELME VI. énekében episodként el van mondva. Kiváltságos állásuk támogatásául Boeskaai adomány-levelén kívül hivatkozhattak arra is, hogy őseik Szalontát és a hozzátartozó pusztákat 1625-ben formyszerű vételi szerződéssel váltották meg a Toldi-családtól, ezer tal-

a Toldi családnak is ősi fészke volt. Bár mily tetszetős volna a két család eredetének ily összefüzése: sem Márki értekezésében, sem azon kívül, nem akadtam oly adatra, mely e föltevést megerősíthetné. A nemes-level hát-lapján foglalt publicatio erős bizonyíték a Kraszna megyei származás mellett, s ezt támogatta a családi traditio is, legalább az 1793-diki tanúvallomások szintén emlegetik a Kraszna megyei őseket. Egyébiránt érdekes megjegyezni, hogy a krasznai élő néphagyomány Toldi Miklóst is a krasznai Nagyaluból származtatja. A két család tehát így is összekerülhetne.

lér váltságdíjat, és a szó-bagyomány szerint, egy gulyát adván érte. *) E szerződéshez még ugyanazon évben fejedelmi adomány-levelet is nyertek Bethlen Gábortól. Birtoklásuk tehát törvényes jogezímen alapúlt.

A Bethlen Gábor adomány-levele alapján akkor birtokba vezetett kétszázhatvanöt családról hiteles névjegyzék készülvén, az ebben foglaltak utódait azóta *Bethlen-catalogistáknak* nevezték. **)

Ezek voltak Szalonta patriciusai.

Szemközt velök a másik párt azon jövevények utódaiból állt, a kik a háromszáz hajdú betelepédése után, az ő védelmök alatt, más vidékről, vagy a környék erdőségeiből és a nádasok rejtett szigeteiből, hova a török dúlások idején menekültek volt, lassanként odaszállingóztak. Idők múltával, a mint a köz-béke megszilárdult, igyekeztek ezek is a saját jogaikat és érdekeiket, amazok kiváltásaival szemben, a hogy lehetett, előmozdítani.

Az Arany család nincs ugyan a Bethlen-catalogisták eredeti jegyzékében, de a múlt század eleje óta, a hány-szor Szalonta annáleseiben a család valamely tagjának neve előfordúl, mindig a catalogisták pártján szerepel. 1725-ben van rólok először hiteles említés. A catalogisták pártja, hogy magát a többi lakostól jobban elszigetelje, a város tőszomszédjában külön községet alapított s oda költözött; egyszersmind azonban jogaik tisztába hozatala végett egész a királyi személynökhig menve, tanúvallató parancsot (*mandatum compulsorium*) kértek, hogy hiteles tanú-vallomások alapján ki lehessen deríteni, kik tartoznak a gyökeres jogú családokhoz, és kik nem? E nagy tanú-hallgatás 1725 augusztus 12-ik és ezt követő napjain ment végbe, Nagy-Szalontán s ez alkalommal (a birtokomban levő, múlt századbeli,

*) TOLDI SZERELME VI. 18.

**) L. ROZVÁNY GYÖRGY: NAGY-SZALONTA MEZŐVÁROS MONOGRAPHIÁJA. Nagy-Szalontán 1870. 138. lap.

Az 1744—45. évi nemesi fölkelésben két Arany vett részt: Sámuel és György (Az utóbbi valószínűleg atyám szép-apja; de nem bizonyos, hogy ő, mert testvérének Jánosnak volt egy György nevű fia, a ki 1741-ben talán már oly korú lehetett, hogy hadi szolgálatra beváljék). Bihar megye alispánjának Beóthy Mihálynak kapitánysága alatt szolgáltak, a ki hiteles bizonyosság-levéiben tanúsítja, hogy „mikor az Augusztára indultak, Sziléziában Dutzis (?) nevezetű városban magokat dícséretesen és vitézül viselték, hűségüket és vitézségüket minden körülmények között, veszedelmökkel is kimutatták.” — Sámuelről a tanúvallomások bizonyítják, hogy porosz fogságban is volt.

Ez adatokból úgy látszik, hogy az Arany-család Szalontára telepedése óta, az itteni hajdúság jogait élvezvén, Rákóczy Györgytől nyert régi családi nemes-levelet a XVIII-ik század közepéig a láda-fiókban rejtve tarthatta; arra addig szüksége alig volt.

Azonban a XVIII-ik század közepe óta szomorú idők következtek az egész hajdúságra.

Erdély visszacsatolása után az erdélyi fejedelmek által egyes családok részére kiadott adomány- és nemes-levelek érvényeseknek ismertettek ugyan, de sem a hajdúk sem a székelyek *tömege*s nemessége el nem ismertetett.*)

Néhány hajdú-községre, köztük Szalontára is, 1745-ben herczeg Eszterházy Antal adomány-levelet nyert Mária Theresziától s még ugyanabban az évben végbement a statutio is. Hiába tiltakoztak és szegültek a statutio ellen fegyveres kézzel is a szalontai hajdúk, köztük a már említett Arany János.***) Ellenszegüléseket nem vették figyelembe s a helytartó tanács 1753-ban kimondta, hogy az erdélyi fejedelmektől nyert adomány-leveleik érvényteleneknek tekintetnek.

*) Lásd Frank: Közigazság törvénye 1846. II. 466.

**) Rozvány: 122.

Jártak-keltek aztán Budára, Bécsbe, hogy Eszterházy hatalmas jármát lerázzák, de vergődésöknök legfeljebb annyi eredménye lett, hogy földesúri tartozásaik enyhébben állapították meg, mint országsszerte a jobbágyokéi; robotot, dézsmát alig ismertek s úrbéri szolgálányaik fejében csak egy méreékelt taxát kellett fizetniök.

Az Arany-család még egy pár évtizedig valószínűleg szintén a többiekkel együtt kereste a hajdú-szabadságot; de mikor meg kellett győződniök, hogy a hajdúság ezimén ezt már vissza nem szereshetik, akkor előkeresték a régi armális-levelet, és megpróbálták a saját *családi* nemességöket ennek alapján szereznü vissza.

Nyolcz tagja a családnak, valamennyien a fentebb említett idősebb Sámuelnek egyenes fiágbeli unokái — 1778-ban Bihar vármegye törvényszéke előtt megindították a nemesség-vitató pört (*causa productionalis*). Felmutatták eredeti armális-levelöket s három tisztes öreg nemes tanú vallomással igazolták, hogy „míg a catalogisták nem reponáltattak, öök poreziót soha nem fizettek, hanem csak nemesi taxát a nemesek hadnagya kezébe, kvártélyost nem tartottak, bíró pálezája alatt nem álltak, s mint nemesi praerogatívával élök, eö-felségét, más nemes emberekkel együtt, a magok költségén szolgálták; Sámuel és György a Burgus ellen hadakoztak és Sámuel az ellenségénél fogságban is volt.”

Bizonyítékaik alapján Bihar megye törvényszéke 1778 november 28-án kelt ítéletével öket nemesi jogaikban megerősítette s ez ítéletet 1780 február 18-án a vármegye közgyűlése is jóváhagyván, arról részökre hiteles bizonyság-levelet adott. Ez most birtokomban van. Bele van foglalva az 1725-ben és 1778-ban tartott tanú-vallomások eredményei is, melyek alapján akkor a pörben nemzetségi leszármazásuk hitelesen megállapított.

Ha a nemesség-keresö nyolcz Arany azt remélte, hogy Bihar megye határozatával már ezéjlokat érték, keserve-

sen csalódtak. Csak most kezdődtek végtelen bajlódásaik, költekezésök, fáradságuk. Még négy ízben kellett e pört előlkezdeniök; bárom ízben meg is nyerték, de végre is hiába. Mintha az ő gyötrelmeik méltó jellemzésére volna teremtvé Sisyphus meséje! Az a nemzedék, mely a pört megindította, régen a föld alatt porlott, ivadékaik — 1793-ig fiágon huszonnégy főre szaporodva — szintén megélemedtek, mire a pör véget ért.

Hogyan dobálták őket egyik forumtól a másikhoz, hitelesen elmondja a harmadik forumnak, melyhez utasítottak, a marosvásárhelyi királyi ítélőtáblának, 1796 április 30-án kelt következő ítélete:

ÍTÉLET.

Biharvármegyében, Szalonta városában lakó, de eredetére nézve erdélyi, Nagy-Falusi Arany Ferencz, Márton, István, Gáspár, István, János, György, Miklós, József, Boldizsár, Sándor, István, János, György, Sándor, Ferencz, István, Gáspár, Péter és Luka — személyes nemességeket bizonyítani kívánván Krasznavármegyében, a Nagy-Falusi közönségnek törvényes megintetése mellett beadják:

1-ször. Hajdani erdélyi fejedelem Rákóczi György által, Nagy-Falusi Arany Ferencznek, 1634-ben adatott, 1635-ben Krasznavármegye gyűlésin, minden ellenmondás nélkül kihirdtetett, teljes hiteli ármálist, maga eredeti valóságában, sub B.

2-szor. Azon perfolýást, és ítéleteket, melyek szerint a producensek, Biharvármegyének elébb törvényes székén 1778-ban, azután az universitás által 1780-ban nemeseknek íteltettek, mely ítéletek pro approbatione a locumtenentiale consiliumhoz fel is küldettek sub A:B.

3-szor. A locumtenentiale consiliumnak azon rendelkezét, mely által a producensek nemességek megbizonyítása végett, ad locum originis Erdélybe Krasznavármegyében utasítottak: sub A:C.

4-szer. Krasznavármegyének authenticum testimoniumát 1783-ban költet, arról, hogy a producensek nemességeknek bizonyítására beadott levelei megvizsgáltatván, nemességek ottan is megismeretett: sub B:B.

5-ször. A locumtenentiale consiliumhoz adott könyörgő levelet, mely mellett Krasznavármegyének közelebbről említett, és a producensek nemességét megismerő testimoniumát beadván, az adófizetés alól felszabadíttatni kértek; sub B:C.

6-szor. Ugyan a locumtenentiale consiliumnak Biharvármegyéhez utasított rendelkezét, 1783-ban költet, mely szerint nem tartván elégségesnek a Krasznavármegye testimoniumát, a producensek arra utasíttatnak, hogy az írt Krasznavármegye tábláján in forma producáljanak sub C:C.

7-szer. Krasznavármegye continua tábláján folyt productionalis processust, az ítélettel együtt, mely bizonyítja, hogy a producensek ekkor is absolváltattak, sub E:E.

8-szor. A locumtenentiale consiliumnak 1785-ben költ rendelkezést arról, hogy az Erdélyben folyt pereknek super-revisorium foruma lévén az erdélyi gubernium, oda küldetett által a producensek nemessége bizonyítására folytatott pere sub F:F.

9-szer. Ugyan a locumtenentiale consilium rendelkezét, melyből megtetszik, hogy az erdélyi gubernium a közölt productionális pert a producenseknek visszaküldötte, minthogy az Erdélyben lévő productionalis norma szerint a contributio alatt lévő nemesek productionóját a királyi táblán kellene kezdeni, és ennél fogva a producensek ezen királyi táblára utasíttatnak, sub G:G.

10-szer. Egy 1793-ban költ hiteles inquisitorio relatoriat, nemzeti származásoknak megbizonyítására sub H:H.

Megvizsgálván tehát ezen törvényes királyi tábla, mind a producensek nemessége bizonyítására beadott ok és bizonyító leveleit, mind a királyi fiscusnak ezekre tett ellenvetéseit, úgy találta a beadott armalis levélből, mely teljes erejű, hogy néhai Nagy-Falusi Arany Ferencz megnevesített törvényesen; a mi pedig a mostani producenseknek a megnevesített Arany Ferencztől való származását illeti: összevévén az 1725-ben, 1778-ban és 1793-ban hitelesen költ és authenticált inquisitoriákat, az azokban foglalt vallók vallomása szerint a mostani producensek nemzeti származásukat bizonyos tudásból felviszik a genealogia tabellájukban kitett Sámuelig. Hogy pedig ezen Sámuel lett légyen fia a megnevesített és törzsökül feltett Ferencznek, ezt a vallók csak elejéről vett hallomásokból vallják ugyan, de erősítik ezeknek vallomásokat e következők: 1-ben, hogy a producensek bizonyosan Erdélyből Nagy-Faluból

származtak Magyarországra; 2-szor, hogy a Kraszna-vármegye authenticum testimoniuma szerint sem Nagy-Faluban, sem másutt Krasznavármegyében seholt nem találtatik Arany nevezetű familia. 3-szor, a producenseknek elei valóságcs nemesi szabadsággal éltek. Végezetre 4-szer minthogy az armális ma is eredeti valóságában kézeknél találtatik. Azért a királyi fiscusnak is kitett ellenvetési elgyengülvén, a producensek törvényes nemes embereknek ítéltettek.

A nagy erdélyi királyi törvényes tábla jegyzőkönyvéből Maros-Vásárhelyen Szent Iván havának 30-ik napján 1796 esztendőben.

Kiadta:

H. SZENTPÁLI ELEK,
ítélő-mester.

Ez volt tehát már a harmadik kedvező ítéletök, de vergődéseik ezzel nem értek véget. A marosvásárhelyi tábla fölülvizsgálatra küldte ítéletét az erdélyi gubernium-hoz. Az országos levéltárban őrzött guberniumi iratok tanúsága szerint ott hét esztendeig kézbe sem vették az ügyet. Ha az érdekeltek sürgették, azt nyerték válaszul, hogy perök „a maga rendén el fog láttatni.“ Végre 1803-ban elreferálták és fölküldték Bécsbe a cancelláriához. Ott ismét elhevert negyedfél évig, s ekkor Ferencz császárnak 1806 október 3-án kelt leiratával akként döntetett el, hogy miután folyamodók azt, hogy hitelesen kimutatott ősök, Sámuel, a nemesség szerzőjétől Ferencztől miképen származott le, hitelesen ki nem mutatták, erre nézve további bizonyítékok beszerzésére utasíttatnak.

Mai világban nagy zajt lehetne ütni vele, ha egy pörben, mely a fiscus ellen foly, s melyet a fiscus három bíróság előtt egyhangúlag elveszít, a kormány a nyertes fölpereseket, egyszerű leirattal, további bizonyítékok beszerzésére utasítaná. De a nemesség-kereső pörökben akkor ez volt a pörrend útja s e részben az Arany családon nem esett sérelem. Azonban, az akkori jogi fogalmakhoz mérve is, a cancellaria rendelete szokatlanul szigorú volt irányokban. A nemesedési pörökben rendszerint elégnek tartatott, ha a

nemesség-kereső család, érvényes alakban kiállított s megye-gyűlésen is meghirdetett nemesi levelét felmutatva, a nemesi jogoknak hatvan évi gyakorlatát tudta igazolni. Sőt voltak esetek, hogy a nemesi levél sem kívántatott, csak a hatvan évi gyakorlat.*) Hogy leszármazásukat egész a nemességszerző ősig hiteles adatokkal kimutassák, ezt követelni, kivált az ország oly vidékén, melyet folyvást dúlt a török-tatár, s a hol anyakönyvnek akkor híre sem volt: egy lett volna a lehetetlenséggel.

Az Arany-család e pörben felmutatta eredeti nemesi levelét; hitelt érdemlő tanúkkal bizonyította a nemesi jogoknak ember-emlékezetet meghaladó gyakorlatát; bizonyította, hogy a család tagjai részt vettek a nemesi fölkelésekben; felmutatta Szalonta városa előljáróságának 1790-ben hiteles pecsét alatt kiállított bizonyítványát (ma is megvan, birtokomban, eredeti hiteles alakjában) mely szerint szalontai földbirtokaikat „nem zálog vagy árendaképen bírják, hanem néhai elejik és régi ősök érdemével nyert fejedelmi adomány után, mind ősök mind pedig itt megírt Arany uraimék ő kegyelmök, megszűnés nélkül, emberemlékezetinél régebbi időktől fogva bírják, attól senkinek semminemű adózást vagy szolgálatot nem tesznek, hanem földesúri tulajdonképen bírják s veszik azoknak hasznokat; és senkitől megháborítás nélkül valamint most, úgy ezentúl is mindétig, míg az ország és annak törvénye fennmarad, firól fira, nemzetségről nemzetségre, nemesi szabadsággal bírni fogják.“ **)

*) L. Frank i. m. II. 472.

**) Azon ősi földbirtoknak, mely e bizonyosság-levelben dülők szerint szabatosan meg van határozva, egy csekély része (az ú. n. *panaszi* dülőben) örökségül atyámra szállt s ő azt élte fogytaig meg is tartotta. Holta után anyám a szalontai Arany-émlék bizottságnak adományozta.

Csak azt nem tudták bebizonyítani, hogy hitelesen kimutatott közös ősiük Sámuel, a ki 1720—25 körül halt meg, miképen származott le azon Ferencztől, a ki 1635-ben Rákóczy fejedelemtől a nemességet nyerte. Ők azt vitatták, hogy fia volt. Ez a 85—90 évi időköz apa és fiú között kissé hosszúnak látszik ugyan, de nincs benne semmi lehetetlenség. Még akkor sincs, ha azt tesszük föl, hogy ama János és Ferencz, a kik 1635-ben a nemességet kapták, *testvérek* voltak, s Ferencz is, már akkor, érett férfi-korát élte. Például atyám is, bár nem élt nagy kort, épen kilenczven évvel atyja házasságának éve (1792) után hunyt el. De az adomány-levelekben arra is van példa, hogy az adományt-nyerő apa neve mellett kiskorú fiai neve is felsoroltatnak. Ha fölteszszük, hogy 1635-ben Ferencz Jánosnak nem testvére, hanem talán fia, még pedig kiskorú fia lehetett: természetesen a két nemzedék közötti hézag még könnyebben áthidalható.

Akárhogy volt: ezt már 1806 után nem bírta a család hiteles adatokkal földéríteni. Pedig fáradoztak érte sokáig. 1814-ben újra megindították a nemesedési pört Bihar megye törvényszéke előtt, előbbi bizonyítékaikon kívül hitelesen igazolva azt is, hogy Krasznavármegye levéltárából azért nem hozhatnak igazoló okiratokat, mert ott a levéltár több ízben leégett. De ismét az erdélyi királyi tábla elé utasítottak. S aztán még atyám emlékezete idején is járt-kelt az atyja Erdélyben a bizonyítékok után, sőt talán ott is újra indították a pört, de céljokat elérniök nem sikerült.

Adataink kiegészítéséül álljon itt még a nemes levél és a czímer másolata:

Nos Georgius Rakoezy, Dei Gratia Princeps Transylvaniae, Partium Regni Hungariae Dominus et Siculorum Comes etc. memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit universis. Quod nos cum ad nonnullorum fidelium Dominorum consiliariorum nostrorum, singularem propterea nobis factam intercessio-

nem: tum vero attentis et consideratis fidelitate, fidelibusque servitiis meritis fidelium nostrorum Strenuorum Joannis et Francisci Arany de Nagy-Falu, quo ipsi nobis et huic regno nostro Transylvaniae ac principibus ejus legitimis praedecessoribus videlicet nostris, in omnibus regni necessitatibus juxta virium suarum exigentiam fideliter exhibuerunt et impenderunt, exhibiturosque et impensuros ipsos deinceps quoque minime diffidimus; eosdem igitur Joannem et Franciscum Arany, de statu et conditione plebea ac ignobili, in qua nati exstiterunt, si subditi aliorum non fuerunt, ex speciali gratia nostra, et potestatis nostrae plenitudine eximendos, ac in coetum et numerum verorum ac indubitatorum regni nostri Transylvaniae et Partium Hungariae eidemque adnexarum nobilium annumerandos, aggregandos, cooptandos et adscribendos esse duximus, prout annumeramus, aggregamus, cooptamus, et adscribimus; decernentes expresse, ut a modo deinceps successivis semper temporibus — iidem Joannes et Franciscus Arany ipsorumque haeredes et posteritates utriusque sexus universi, pro veris et indubitatis nobilibus habeantur et reputentur. In signum autem hujusmodi verae et perfectae nobilitatis eorum, haec arma seu nobilitatis insignia: Scutum videlicet militare coelestini coloris, in cujus campo sive area corona aurea ex qua brachium quoddam humanum humerotenus resectum, pugionem evaginatum sanguine tinctum servare visitur, supra scutum galea militaris clausa est posita, quam contegit diadema regium, gemmis et unio-nibus decenter ornatum; ex cono vero galeae teniae, sive lemnisci variorum colorum hinc inde defluentes in utrasque oras sive margines ipsius scuti pulcherrime ambiunt, et exornant; prout haec omnia in capite seu principio praesentium literarum nostrarum docta manu et arte pictoris clarius expressa et depicta esse cernuntur — animo deliberato et certa scientia, liberalitateque nostra, praefatis Joanni et Francisco Arany, ipsorumque haeredibus et posteritatibus utriusque sexus universis gratiose dedimus, donavimus et contulimus. Annuentes et concedentes ut ipsi praescripta arma seu nobilitatis insignia, more aliorum verorum et insignitorum nobilium armis utentium ubique in praeliis, hastitudiis, torneamentis, duellis, monomachiis, ac aliis quibusvis exercitiis militaribus, nec non nobilitaribus item sigillis, vexillis, cortinis, velis, auleis, annulis, clipeis, tentoriis, domibus, sepulcris et generaliter quarumlibet rerum et expeditionum generibus, sub verae ac perfectae nobilitatis titulo, quo eos ab universis et singulis

cujuscunque status. — gradus, conditionis, officiis, et praeeminentes homines existant, insignitos dici teneri, et nominari volumus, ferre et gestare omnibusque et singulis iis honoribus, gratiis, privilegiis, indultis, libertatibus, immunitatibus et praerogativis, quibus ceteri veri nati, ac indubitati praefati regni nostri Transylvaniae et Partium Hungariae eidem Annexarum nobiles, et militares homines, quocumque de jure, et ab antiqua consuetudine utuntur, fruuntur et gaudent, perpetuo uti, frui, et gaudere, absque tamen praejudicio et damno fisci valeant, atque possint. In cujus rei memoriam, firmitatemque perpetuam, praesentes literas nostras pendentis et authentici sigilli nostri munimine roboratas memoratis Joanni et Francisco Arany ipsorumque haeredibus et posteritatibus utriusque sexus universis, clementer dandas duximus et concedendas.

Datum in civitate nostra Alba Julia die 10. mensis maii Anno Dni 1634. Georgius Rákoczy mp. Stephanus Kovaczoczy Cancellarius mp.

A hátsó lapon: Anno Dni 1635 die vero 28 mensis aprilis in generali congregatione dominorum magnatum et nobilium comitatus Krasznaensis exhibit. perl . . . et publicat — — nemine contradicente. Georgius Raczky jur. notarius Comitatum Szolnok et Kraszna.

XI.

A XLIX. laphoz: „Egy félévet többnyire Geszten tanyázva töltöttem stb.“

A Tisza-család geszti kastélya egyike volt a régi magyar nemesség legelőkelőbb házainak. Maga a házi úr, Tisza Lajos, egész tartásában, megjelenésében és modorában igazi magyar földes úr: „minden íze egy kis-király.“ A ház úrnője, született gróf Teleky Julia, az erdélyi arisztocratia magyaros műveltségű „úr-asszony“-ainak minta-képe, a ki, a mellett, hogy a nagy háztartás összes gondjait intézte, kora társadalmi műveltségének is minden tekintetben színvonalán állott és ráért gyermekei nevelésére is a legéberebb gonddal felügyelni.

Atyám a család legifjabb gyermekét, a korán elhunyt Domokost tanította a magyar nyelvre és irodalomra. La-

kása a kastély parkjában egy kis remete-lak volt, mely maig is fennáll. Egyetlen szoba van benne, az is kiesi. Zsúpos fedelére hatalmas bükk és szilfák terjesztik árnyékukat. Igazi magános erdei lak. Tisza Kálmán kegyeletesen örökös fenntartásán s mikor tízéves miniszter-elnöksége emlékére tisztelői mind ama helyeket, melyekhez őt kedves emlékek köthetik, művészi kivitelű aquarellekben egy albumba összefoglalták, Mészöly ecsete a geszti park remete-lakját is megörökítette. E festmény másolata a jelen kiadáshoz mellékelt kép.

Atyám ott-tartózkodása idején, rajta kívül, még három „litterátus“ ember élt az udvarnál s ezek voltak a kerti-lak leggyakoribb vendégei: Kovács János, a Tisza fiúk nevelője, most debreczeni tanár; Szabó József, a geszti kálvinista pap; és az angol nyelv-mester. A két utóbbi valódi tipikus alak a magok nemében. A pap typusa a kálvinista diáknak, a ki a collegiumban beszítt légkörből holtá napjáig ki nem bontakozik, örökké fiatal, örökké gondtalan és könnyű-vérű marad. Adomáiról, élezeiről, esinjairól híres volt vidék-szerte, szegény falusi pap-társainak pedig réme, mert, ha egy-egy ünnepélyes alkalommal a geszti kastély vendégei voltak, ugyancsak résen kellett lenniök, hogy nagy-világi járatlanságuk által a geszti collegának valami gonosz tréfára ne adjanak alkalmat. Ha lehetett, megetette velök a cotelette papir-fogantyúját vagy a fáczán fejét tollastúl, megezuksztatta a mustárt, megpaprikáztatta a fagyaltot, megitta a száj-vizet, vagy szájöblítésre használtatta a theát. Az efféle csínyekért komoly dorgálást kapott a grófnétól, de ez sem sokat fogott rajta, javíthatatlan maradt. Az angol-mester is tipikus alak volt: mintája, sőt csaknem karikaturája a continensre vetődött s itt különzködni szerető angolnak. Mikor elhozták Angliából, csináltatott magának négy vagy öt öltöző ruhát, mind egyszínűt és egy szabásút, csak a szövet vastagságában volt különbség. Így aztán télen-nyáron egy ruhában

járt, temérdek zsebű zsákkabátokban, nagy gyönyörűségére a vidék ifjúságának. Ha nagy volt a hideg, hármat is fölvelt egymás tetejére. Azt hiszem, ő róla van a NAGYIDAI CZIGÁNYOK egyik harci hősére ez a hasonlat:

Környöskörül immár meg van rakva sebbel,
Mint az ángolember kaputrokja zsebbel.

Nagyon szeretett minden szeszes italt. Egyszer atyám valahonnan kitűnő ó szilvóriumot kapott. Az angol ekkor azzal az ajánlattal lepte meg, hogy ő szeretne magyarul tanulni; vegyenek leczkéket cserébe; ő az angol kiejtésre tanítja atyámat, atyám viszont tanítsa őt magyarul. Atyám kapott a jó alkalmon. Meg is kezdték a leczkét. E közben a szilvórium az asztalon állt s az angol derekasan hozzálátott. De se a magyarul tanulásban nem tanúsított sok buzgalmat, se az angol nyelv titkait nem igen igyekezett atyám előtt föltárni. Mikor pedig a szilvórium elfogyott, szólt nagy nyugalommal: „Tudja mit, Mr. Arany! Én meggondoltam. Ez a csere-leczke nem igazságos. Mert én itt minden kocsistól tanulhatok magyarul, ön pedig angolul nem tanulhat senkitől, csak tőlem. Én hát abba hagyom.“

Szegény angol! Iszákosságának esett áldozatul. Pár év múlva, elkerülve Tiszáéktól, Pesten angol-leczkék adásából éldegélt s egy éjjel halva találták valami koresma küszöbén.

Oda járt a kerti remete-lakba irodalmi leczkékre Domokos is. Az a viszony kettejük között több volt mint a mester viszonya tanítványához. Domokos rajongott atyáért, saját szüleit sem szerethette jobban, atyám pedig nagy jövőt remélt az ő kiváló tehetségének s egész lélekkel igyekezett szívét és eszét minden szépre s jóra képezni. E viszony atyám Kőrösre költözésével sem szakadt meg. Folytonosan leveleztek. Domokos, tanítója társaságában, többször le is rándult Pestről Kőrösre s atyám is töltött még egy-

szer egyik szűnidejéből (1852) néhány hetet Geszten. A szép reményű ifjú kora elhunytakor a PESTI NAPLÓ 1856 július 14. számában róla a következő rövid nekrolóban emlékezett meg:

TISZA DOMOKOS EMLÉKEZETE.

A lapok egyszerűen jelenték Tisza Domokos halálát. A részvéthang, mely a napi sajtó útján nyilatkozik, noha őszinte sajnálatot fejez ki, alig emelkedik felül a hasonló gyászjelentések szokott modorán. Az inkább a főnemesi család ivadékat, a reményteljes ifjú magyart illeti, kiből születési helyzete és tehetsége után ítélve, sok minden lehetett volna. Nekem, ki a hamar elhunyttal évek óta meghitt viszonyban álltam, nekem jut a szomorú kötelesség, értesíteni a hazát, hogy ez ifjú élet kialvása nem csupán családi veszteség, hogy a remény, melyet ismerői hozzá csatolának, már is határozott körvonalokkal bírt. Igen! Tisza Domokos költő vala, — nem mondom kifejelett művész, — mert hiszen 18 éve, melyből a három utolsót egy végzetes nyavalya pusztította, ilyen igényre kit jogosítva! — de költő, a hivatás, az ihlet, a tehetség biztos jeleivel. Én kísérem gondos figyelemmel e költői lélek fejlődését; én láttam az alig 13 éves gyermeket ragyogó szemmel lelkesülni a remekművek olvasásakor s ösztönszerűleg találni el a mi szép, legszebb, a mi költői színarany, mint nem tudná sok ítéző. S ha saját kísérletei e műpéldányoktól eleintén messze estek; ha küzdelme a formával, nyelvvel, még újabb költeményeim is meglátszik, annál meglepőbb, hogy már zsenge korában a *gondolatra*, költői eszmére fektetvé a súlyt; s míg más ifjak a verselési ügyességet, a költői nyelv kezelését hamar eltanulják, a nélkül, hogy kísérletük mégis egyéb volna, mint viszhangja az olvasottaknak: ő ellenkezőleg mindenkor saját eszméjét akarva érvényesíteni, habár az a nyelv és vers formáiba olykor nehezen fért is. A mi tehát fő, az eszme, a költői gondolat megvolt nála: a kifejezési biztosság, technika nem vala még kifejlődve. Ezért tartoztatam vissza kora föllépéstől az önerejét érző, hír és dicsőség-sovár ifjat; csak midőn megmaradása kétségessé vált, akkor nem ellenzém többé, hogy verseiből valamit közreboccássou, ha netalán az így föllobbanó életinger felüdítné a beteget. Hiú remény! A dicsőség feléje csillanni kezdő sugára ép oly kevéssé volt képes feltartani a hervadást, mint Afrika égető napja, hová gyógyulni ment, s honnan halni tért vissza. Ott a pyramisoknál, írta utolsó szép költeményét, mely szellemét még teljes ruganyosságban mutatja, de melyből, hosszúsága miatt, ide csak az első szakaszt ígtatom, — ott az alább

olvasható „Följajdulást“, mely megtört lelkének hattyú dala volt. Talán a mit az élőnek nem javaltam, az elhunyt iránt magam teljesítem: egy koszorút válogatott szebb költeményeiből sirja fölé, hogy

. animam
His saltem accumulem donis, et pungar inani munere.

ARANY JÁNOS.

(Következik három költemény: *A pyramisoknál. Cantica. Feljajdulás.*) Az ígért válogatott gyűjtemény is nem sokára megjelent: TISZA DOMOKOS HÁTRAHAGYOTT VERSEI. Kiadja édes anyja. Pest 1857. Arany előszavával.

XII.

A XLVIII. laphoz: A „Nép Barátja“ számára eleinte sokat dolgozott. E lap első száma 1848 június 4-én jelent meg. Szerkesztője Vas Gereben; szerkesztő-társa Arany János. Alapításának körülményeire s későbbi irányára nézve lásd Arany és Petőfi ez időbeli levelezéseit, továbbá Visi Imre cikkét a NEMZET 1882. november 14-iki és Dr. Váli Béla tárczáját szintén a NEMZET 1883. február 7-iki számában. Eleinte csaknem minden száma közölt Aranytól egy-egy politikai cikket s egy-két verset. Később az év vége felé, mind inkább ritkulnak a közlemények s 1849 elejétől (a 9-ik számtól) kezdve Arany mint szerkesztő-társ sem szerepel többé a lapon. E helyett ő Debreczenben 1849 kezdetén egy másféle népies vállalat megindítását kísérlette meg, melynek czélja volt, hogy a ponyva-irodalom silány termékei helyett nemesebb, erkölcsösebb és hazafiasabb szellemű olvasmányt nyújtson a nép legalsó osztályának. E vállalatból két füzetke jelent meg (legalább eddig többnek nem akadtam nyomára), féllíves nyolczadrét alakban; kiállítása olyan, mint a ponyva-irodalom termékeié (bár nyomása és papirja valamivel jobb) s van rajta egy igen kezdetleges rajzú címkép is, mely toborzó honvédek ábrázol. Címe: „A SZABADSÁG ZENGŐ HÁRFÁJA. A magyar fiatalságnak: ARANY JÁNOS. Debreczenben, Telegdy

Lajosnál 1849.“ Az első füzetben, melyet már ifj. Ábrányi Kornél is ismertetett a PESTI NAPLÓ 1883. szeptember 8-iki számában, két költemény van: I. HAJ NE HÁTRA, HAJ ELŐRE (megjelent Arany ÖSSZES MŰVEI közt); II. RÓZSA SÁNDOR. A második füzetről az irodalomban eddig tudtommal nem volt szó s én ennek szíves átengedését Szilády Áronnak köszönöm; tartalma: III. *(így számozva, magában a füzetben is)* BEÁLLOTTAM A BOCSKAI CSAPATBA (jelen kiadás); azután (számozatlanul) RÁKÓCZINÉ; (ismét számozva:) IV. RÁSÜT AZ ESTHAJNAL... (ARANY ÖSSZES MŰVEI).

Mikor a magyar kormány 1849-ben Pestre visszatért, atyám bejelentette Szemere Bertalan miniszterelnöknek, hogy e népies vállalatot folytatni szándékozik. Levele, melyet a miniszterelnökség iratai között Horváth Lajos képviselő őrizett meg, már hangjánál fogva is elég érdekes arra, hogy itt helyet foglaljon:

Tisztelt Miniszter úr!

Nem, mintha mások kecsgettő példáján nyeréskedési vágyból indulnék, de mert megmaradásunk egyik főfeltételének s a népköltészet leghálásb feladatának tartom a népre és hadseregére lehető legnagyobb kiterjedésben hatni, bátorkodom egy igénytelen ajánlatot tenni miniszter úrnak.

Én még Debreczenben megkezdtem a vásári nagy közönség számára verseket félivenkint, az ide mellékelt alakban kiadni.

Ilyesek terjesztését továbbra is folytatni szándokom, s a már részt azóta megjelentekből, részint a közelebb világot látandókból egy párt szinte bemutatok.

Ára egy fél ívnek 2 pengő krajczárra van szabva.

Ha tisztelt miniszter úr ezeket a nép lelkesedésben tartására czélszerűeknek találandja, semmi kétségem, hogy terjesztésüket egy részben álladalmi költségen is elé fogja mozdítani.

Ki tisztelettel maradtam

Miniszter úrnak, Budapest, jún. 16. 1849.

alázatos szolgája

ARANY JÁNOS mk.

CZÍM: Miniszterelnök Szemere Bertalan úrhoz, mint belügy-miniszterhez intézett ajánlkozási irat Arany Jánostól.

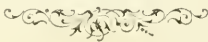
E levélnek aligha volt foganata. Akadtak azonban önkéntes vállalkozók, a kik az ő népies költeményeit a ponyván is terjesztették, lihetőleg az ő tudta nélkül s minden esetre a saját hasznokra. Szintén Szilády Áron volt szíves két ily füzetkét kezembe juttatni. Az egyiknek címe: *A LELKES JÁSZOK ÉS KUNOK ELINDULÁSA. 1848. Telegdy Lajosnál. Nyomt. Debreezen város könyvnyomdájában.* Van benne egy hosszú és igazán ponyvára való vers, mely a jászok és kunok hadba indulását mondja el, szerzője H. Szoboszlón Radó Imre m. k.; azután következik Arany két költeménye: „Egy életünk, egy halálunk“ és „A legszebb virág.“ Ezeket a kiadó kétség kívül a NÉP BARÁTJÁból vette át, de aláírásként csak e két betű áll alattok: A. J. A füzet végén aztán van még egy dal, ismeretlen szerzőtől. Ezt a füzetet Dr. Kerékgyártó Árpád már ismertette az EGYETÉRTÉS tárczájában 1883 szeptemberben. A másik füzet címe: *AZ ÓRSEREG INDULÁSA. 1848. Kiadta Sztankó János. Nyomatott Debreezen város nyomdájában.* Ebben, három gyarló vers után, következik Petőfi „Talpra magyar“-ja és Arany: „Süvegemen nemzeti szín rózsza“ kezdetű dala.

XIII.

Az LI. laphoz: „Azt hiszem, Berecznek akarod írni“ stb. Berecznek a HÖLGYFUTÁR mellékletéül kiadott ARCZKÉP-ALBUM című vállalata számára.

XIV.

Arany életrajzát lásd bővebben: ARANY JÁNOS ÉLETÉBŐL. Irta ERCSEY SÁNDOR. Budapest. 1883. (RÁTH MÓR.)

TARTALOM.

ELŐSZÓ	Lap 1
A MAGYAR NÉPDAL AZ IRODALOMBAN	7
IRODALMI HITVALLÁSUNK	31

BIRÁLATOK.

Szász Károly. Trecseni Csák	45
Szász Gerő költeményei	69
Szász Károly költeményei	90
Garay Alajos. Betulia hölgye	134
Nagy István. Faust fordítása	138
Kemenes költeményei	139
Kulini Nagy Benő. Magyar hölgyek életrajza	140
Oláh Károly. Száz darab költemény	142
Thalès Bernard. Mélodies pastorales	146
Régi dán balladák	147
Almási Tihamér. A mit a szerek meg nem gyógyítanak	154
Paulikovics Lajos. Sarkadvár	156
Fejes István költeményei	158
Monier Williams. A hindu dráma	171
Ormos Zsigmond. Utazási emlékek	199
Campbell J. F. Nyugat-felföldi népmondák	203
Vida József. Nemzeti koszorú	216
Malvina költeményei	222
Magyar balladák könyve	246
Ormódi Bertalan. Magyarhon ébredése	249
Szász Károly és Illésy György Béranger-fordításai	251
Millien. La moisson	253

	Lap
Alkotmányos nagy naptár (1862-re)	264
Bálinti Gyula. Tasso-fordítása	273
Gvadányi József. A peleskei nótárius pokolba menetele . . .	276
Remete József. Aeneis-fordítása	280
Johanna. Asszonyélet	287
Gáspár János. Csemegék	289
Tompa Mihály költeményei	290
Mátyás Flórián. Magyar nyelvtörténeti szótár	297
Dózsa Dániel. Zandirhám	301

NYELV ÉS IRÁLY.

Az é-t í-re váltó tájszólásról	313
Kis polémia	325
Nő-e, vagy né?	330
Divattudósítás	334
A jövő stilusa	340
Az „aki“ az akadémiában	343
A „vajon“ kérdéshez	351
A szörend	356
Észrevételek a Nyelvőr egyik füzetére	368
Apróságok a Nyelvőr számára	383
Tücsök és bogár a magyar nyelv köréből	395

ZRÍNYI ÉS TASSO-TANULMÁNYOK.

I. Elemező egybevetés	424
II. Összeállítás	458

ELEGYES CZIKKEK.

Nekrologok. I. Szemere Pál	483
II. Vachott Sándor	486
Madách bevezetése a Kisfaludy-társaságban	489
A magyar Shakspeare megindítása	493
Előrajz a „Szépirodalmi Figyelő“ megindításakor	499
A „Koszorú“ bemutatása	503
A Magyar Akadémia üléseiről	505

	Lap
A nő-írókról	509
Egy szó, mely kell, de nem tetszik	514
Töredékes gondolatok	517
Népies politikai czikkek	528
Beszély-töredékek	549
Függelék és jegyzetek	565
Jegyzetek Arany önéletrajzához és hátrahagyott iratai bevezetéséhez	I—XL

MELLÉKLETEK.

Arany János 1863. évbeli arczképe. (Lásd erre nézve az I. kötet 531. lapján a 6. számú jegyzetet.)

A geszti remetelak. (Lásd erre nézve a jelen kötethez csatolt jegyzetek XXXV. lapját.)

Az Arany-család címere. (Lásd ugyanezen jegyzetek XXXII. lapját.)

Prochaska Károly udvari könyvnyomdája.

AZ ARANY-CSALÁD CZÍMERE.

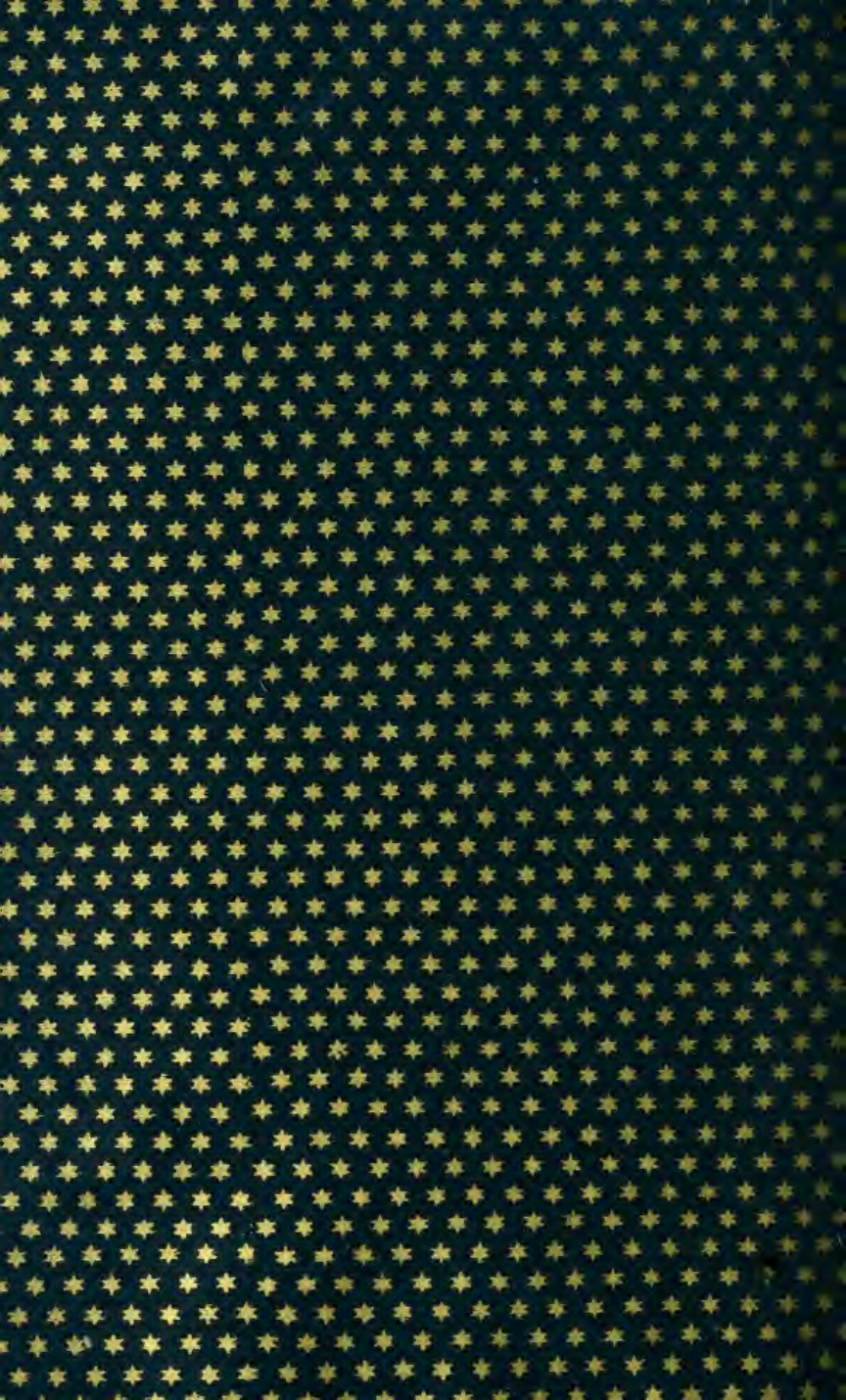
„Zárt sisakon s pajzson kézbe' kivont kardú
Nagyfalusi Arany, szalontai hajdú“....

TOLDI SZERELME XII. 112.

A GESZTI REMETELAK.

**PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET**

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

